

BEYDAVÎ

TEFSİRİ

2. CİLT

Ofset Hazırlık

Baskı

Ofis Matbaa Ltd. Şti.

Davutpaşa Kışla Cd. 75/386 Topkapı - İst.

İstanbul

2011

ISBN 978-975-7624-97-4

Copyright ©

Kahraman Yayınları

Sertifika No: 16133

KAHRAMAN YAYINLARI

Davutpaşa Cd. TİM-2 No: 322 Topkapı/İstanbul

Tel: 0212 613 83 05 Fax: 0212 565 25 84

info@kahramanyayinlari.com.tr

www.kahramanyayinlari.com.tr

KADI NASİRÜDDİN EBU SAİD ABDULLAH BİN ÖMER BİN MUHAMMED
EŞ - ŞİRAZİ EL - BEYDAVÎ

Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil

BEYDAVÎ TEFSİRİ

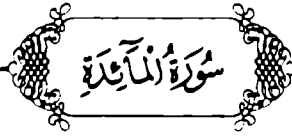
2. CİLT

TERCÜME:
DOÇ. DR. ABDÜLVEHHAB ÖZTÜRK

KAHRAMAN YAYINLARI

BU CİLTTE YER ALAN SURELER

5- Maide Suresi	5
6- En'am Suresi.....	109
7- A'raf Suresi.....	211
8- Enfal Suresi.....	323
9- Tevbe Suresi.....	371
10- Yunus Suresi.....	459
11- Hud Suresi.....	517
12- Yusuf Suresi (15. Ayete kadar)	583

5 / MAİDE SURESİ

Medine'de inmiştir.

120 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا
يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا
يُرِيدُ ①

1 - Ey iman edenler, akitleri yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helal saymamak şartı ile okunacaklar dışında kalan davarlar size helal kılındı. Şüphesiz Allah dilediğine hükmeder.

1- “Ey iman edenler, akitleri yerine getirin (evfu bilukud)” vefa sözün gereğini yapmaktır. İfa da öyledir, akit de sağlam sözdür. Şair Hutay’e şöyle demiştir:

*Onlar öyle bir kavimdir ki komşularına söz verdikleri zaman,
Kovayı alttan da üstten sağlam bağlarlar.*

(su çekerler, sözü yerine getirirler).

Akdin aslı iki şeyi ayrılması zor olacak şekilde bağlamaktır. Belki de akitlerden murat edilen geniştir; Allah Teala’nın kullarla akdettiği ve onlara lazım kıldığı teklifleri de kendi aralarında yaptıkları emanet, muamelat vb. gibi yerine getirilmesi lazım olan şeyleri de içine almaktadır ya da emri vücup ve menduba şamil olacak şekilde esnek tutmak güzel olacaktır. “Uhillet leküm behimetül en’am (davarlar size helal kılındı)”. Bu da akitleri açıklamaktadır. Behîme iyiyi kötüyü ayırt edemeyen her canlıdır. Bütün dört ayaklılar da denilmiştir. Behîme’nin en’ama izafesi açıklama içindir, mesela sevbu hazzin (ipek kumaş) gibi. Manası da en’amlardan behîmeler size helal kılındı demektir ki bunlar da dört çifttir (dişili erkekli deve, sığır, koyun ve keçi). Geyikler ve yaban sığırtı da bunlara dahildir. Şöyle de denilmiştir: Behîme’den murat edilen bu ikisi ile davarlardan geviş getirmede ve azı dişleri olmamada onlara benzeyenlerdir. Behimeni en’am’a izafesi de benzerlik dolayısıyladır.

“Ancak size okunacaklar hariç” ancak size okunanın haram olanları müstesnadır demektir, mesela Allah Teala’nın: “Ölü... size haram kılındı” (Maide: 3) sözü gibi ya da haramlığı size okunacaklar hariç demektir.

“Çayra muhillis saydi (avlanmayı helal saymamak şartı ile)” bu da **“leküm”**deki zamirden hâldir, evfu’daki vav’dan hâldir de denilmiştir. İstisnadır da denilmiştir ki bunda zorlama vardır. Sayd lafzının da mastara da mefule de ihtimali vardır. **“Ve entüm hurum”** bu da muhilli’de gizli zamirden hâldir. Hurum da haramın çoğuludur, o da ihramlı demektir. **“Şüphesiz Allah dilediğine hükmeder”** helal ve haramdan dilediğine.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ
وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامَ يَتَّغُونَ فَضْلًا مِنْ
رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاكُ قَوْمٍ أَنْ
صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعْلَمُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى
وَلَا تَعْلَمُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

2 – Ey iman edenler, ne Allah'ın sembollerini ne haram ay'ı ne Kâbe'ye hediye edilen kurbanları ne gerdanlık takılan işaretli hayvanları ne Rablerinden lütuf ve rıza arayarak Beyt-i Haram'ı ziyarette gelen hacıları (bütün bunların haklarını ihlal etmeyi) helal saymasın. İhramdan çıktığınız zaman avlanın. Mescid-i Haram'dan men ettiler diye birilerine olan nefretiniz sakın sizi tecavüze sürüklemesin. İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın; günah ve tecavüz üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah'ın cezası şiddetlidir.

2- “Ey iman edenler, Allah'ın sembollerini helal saymayın” yani hac ibadetlerini (merasimlerini) demektir. Şeair şairenin çoğuludur ki o da iş'ar edilen yani şiar (alamat) kılınan şeydir. Hac ibadetlerine ve duraklarına böyle denilmesi, bunların haccın alametlerinden ve ibadetlerin işaretlerinden (sembollerinden) olmasındandır. Bunlar Allah'ın dinidir de denilmiştir, çünkü Allah Teala: “Kim ilahi sembolere saygı gösterirse ” (Hac: 32) demiştir ki dinine demektir. Kullarına belirlediği farzlardır da denilmiştir. “Ne de haram aya” onda savaşmak veya yerini değiştirmekle. “Ne de hedy'e” Kâbe'ye hediye edilen şeye demektir ki hedy'e'nin çoğuludur, tıpkı cedy'in cedyenin çoğulu olması gibi (eyerin altına konan keçe, eyrim, teğelti). “Ne de gerdanlık takılanlara” yani boyunlarına gerdanlık asılan kurbanlıklara demektir. Hedy'e atfedilmesi, özellik içindir. Çünkü onlar hedy'in en kıymetlileridir yahut gerdanlıklara demektir. Onları helal saymaktan men etmek hedy'e saldırmanın aşırı derecede haram olduğunu göstermek içindir. Bunun benzeri de Allah Teala'nın: “Kadınlar ziynetlerini göstermesinler” (Nur: 31) ayetidir (ziynet gösterilmezse, yeri hiç gösterilmez). Kalaid kilâde'nin çoğuludur, o da kurbanlığın boynuna asılan

ayakkabı, ağaç kabuğu ve benzeri şeylerdir, bu da kurbanlık olduğu biliniyor de ona sataşılmasında içindir. **“Beytullahil Haram’ı ziyaret edenlere de Rablerinden lütuf ve rıza aramak için”** sevap vermesi ve onlardan razı olması için. Cümle “âmmine”de gizli zamirden hâldir, onun sıfatı değildir. Çünkü o amildir, tercihe şayan olan da mevsuf olan ismülfail amel etmez. Faydası ise bu gibilere saldırmının çirkin sayılmasıdır, taarruza mani olana dikkat çekmektir. Manası şöyledir de denilmiştir: Ticaretle Allah’tan rızık ve kendi inançlarına göre rıza arayanlara. Çünkü rivayete göre ayet umretül kazada Yemame hacıları hakkında inmiştir. Müslümanlar onlara saldırmak istediler. Çünkü aralarında Hutaym bin Şüreyh bin Dubey’a vardı ki Medinelilerin sürülerini götürmüştü. Buna göre ayet mensuttur. Müminlere hitapla “tebteğune” şeklinde de okunmuştur.

“Ve iza haleltüm festadu (ihramdan çıktığınız zaman avlanın)” İhram bittikten sonra avlanmaya izin verilmiştir. Buradan emirden ibahanın murat edilmesinden yasaktan sonra emrin mutlak olarak ibahaya delalet etmesi lazım gelmez. Hemze-i vasl’ın harekesinin ona atılmasıyla fe kesre ile de (fistadu) okunmuştur ki cidden zayıftır. **“Ahleltüm”** de okunmuştur ki hallel muhrimu ve ehalle aynı manayadır. **“Vela yecrimenneküm”** sizi sürüklemesin yahut size yaptırmasın **“şeneânü kavmin”** birilerine nefretiniz, şiddetli buğz ve adaletiniz demektir. Şeneân mastardır mefulüne yahut failine muzaftır. İbn Amir, İsmail de Nafi’den, İbn Ayyaş da Asım’dan naklen nun’un sükûnu ile (şen’ân) okumuşlardır, bu da mastardır, leyyan gibi, ya da na’ttır ki bağîdü kavmin (bir toplumun kötüsü sizi sürüklemesin demektir). Fa’lân vezni na’tta daha çok kullanılır, mesela atşan ve sekran gibi. **“en saddukum anil mescidil harami (sizi Mescid-i Haram’dan men ettiler diye)”** lien sadduküm (Hudeybiye seferinde sizi men ettiler diye). İbn Kesir ile Ebu Bekir cevabına **“la yecrimenneküm”**den dolayı ihtiyaç kalmayan ara şart cümlesi olarak hemzenin kesri ile (in sadduküm) okumuşlardır. **“En ta’tedu”** intikam almaya demektir. **“Yecrimenneküm”**ün ikinci mefulüdür, çünkü o teke de ikiye de geçişli olur, mesela kesebe gibi. Kim de ye’nin zammı ile **“yücrimenneküm”** okursa, onu bir mefule müteaddiden hemze ile (if’al babına nakille) iki mefule geçişli kılmış olur. **“Ve teavenu alel birri vettakva”** af, göz yumma, emre itaat ve keyfilikten kaçma üzerinde yardımlaşın **“günah ve tecaviüz üzerinde yardımlaşmayın”** yürek soğutmak ve intikam almak için yardımlaşmayın. **“Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah’ın cezası şiddetlidir”** intikamı daha da ağırdır.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِزْيِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسُقُ الْيَوْمَ يَسَّرَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

3 – Size şunlar haram edilmiştir: Ölü, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, vurulmuş, yüksek yerden düşmüş, bir hayvanın boynuzu ile süsülmüş, canavar tarafından parçalanmış – ölmeden yetişip kestikleriniz hariç – dikili taşlar üzerinde boğazlanmış ve fal okları ile kismet aramanız. Bütün bunlar yoldan çıkmadır. Bugün kâfirler dininizden ümitlerini kestiler; artık onlardan korkmayın; benden korkun. Bugün dininizi ikmal ettim, size olan nimetimi tamamladım ve sizin için İslam’ı din olarak beğendim. Artık kim açlık durumunda çaresiz kalırsa, günaha meyletmeksizin (haramlardan yiyebilir). Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir.

3- “Size ölü haram edilmiştir” size okunanın açıklamasıdır. Ölü kesme olmadan canı çıkan hayvandır (murdar). “Kan” yani akan kan demektir. Çünkü: “Ya da akan kan” (En’am: 145) demiştir. Cahiliye halkı kanı bağırsaklara doldurur pişirirlerdi. “Domuz eti ve Allah’tan başkasına boğazlanan” yani boğazlanırken Allah’tan başkasının adı anılan demektir. Mesela keserken: Bismillati velüzza demek gibi. “Boğulmuş” boğmakla öldürülmüş, “vurulmuş” ölünceye kadar odun veya taşla vurulmuş demektir ki vekaztuhu deyiminden gelir, vurmak manasıdır. “Yüksekten düşmüş” yüksekten veya kuyuya düşüp ölmüş. “Boynuzla süsülmüş” başka hayvanın boynuzlayıp da süsme-siyle ölen demektir. Natihatü’deki te imsiyete geçiş te’sidir. “Canavarın yediği” canavarın yeyip de ölen demektir. Bu da av yapılan hay-

vanların avladıklarından yedikleri takdirde helal olmadığını gösterir. **“Ancak kestiğiniz hariç”** ancak henüz canlı iken yetişip de boğazladığınız müstesna demektir. İstisnanın canavarın yediğine mahsus olduğu da söylenmiştir. Zekât (boğazlamak) şeriatla boğazı ve yemek borusunu keskin bir şeyle kesmekle olur. **“Vema zübiha alennusubi”** nusub ensab’ın tekilidir, onlar da Beytullah’ın etrafında dikili taşlardı (taş masalardı), üzerinde kurban keserlerdi (sunak). Bunu da Allah’a yakınlık sayarlardı. Bunların putlar olduğu da söylenmiştir. **“Alâ”** da lam manasınadır yahut da aslı üzerine, vema zübiha müsemmen al el asnami demektir. Onun çoğul, tekilinin de nisab olduğu da söylenmiştir.

“Fal okları ile kismet aramanız” yani o oklarla kismet aramanız da size haram kılındı. Çünkü onlar bir iş yapmak istedikleri vakit üç ok alırlardı, birinin üzerinde: Rabbim bana emretti, ötekisinin üzerinde: Rabbim beni men etti yazılı idi. Üçüncüsü de boş idi. Eğer emreden ok çıkarsa ona göre işlerine giderlerdi. Men eden ok çıkarsa ondan uzak dururlardı. Boş olan çıkarsa tekrar çekerlerdi. İstiksam oklarla kismet edileni aramaktır, kismet edilmeyeni değil. Şöyle denilmiştir: O sunaklarda kesilen deveyi paylara ayırmaktır. Ezlam’ın tekili zelem-dir, cemel gibi, zülemdir, sured gibi. **“Bu, yoldan çıkmadır”** kismet aramaya işaretler, fasıklık (yoldan çıkma) olması da şundandır, çünkü o gaybi bilmeye girmektir, ona bir yol olduğuna inanmakla da sapıklıktır ve Allah’a iftiradır, eğer okun üzerindeki Rabbim tabirinden Allah murat edilirse; cehalet ve şirktir, eğer onunla put murat edilirse. Ya da haram edilen kumara işaretler ya da ayetin başından beri haram edilen şeylere işaretler. **“Bugün”** bundan belli bir günü murat etmiştir, ancak o zamanı ve gelecekte ona bitişik olan zamanları murat etmiştir. Ayetin indiği günü murat etmiştir de denilmiştir. Ayet Veda haccında Arafat’ta Cuma günü ikindiden sonra inmiştir. **“Kafirler dininizden ümitlerini kestiler”** onu iptal etmekten ve bu pis şeyleri helal saymakla ondan dönmenizden yahut başka şeylerden ya da sizi mağlup etmelerinden. **“Onlardan korkmayın”** sizi yeneceklerinden korkmayın **“benden korkun”** korkunuz sadece benden olsun.

“Bugün dininizi ikmal ettim” yardımla bütün dinlerin üzerine çıkarmakla ya da akait kurallarını açıklamak, şeriat esaslarını ve içtihat prensiplerini bildirmekle. **“Size olan nimetimi tamamladım”** hidayet ve tevfiikle ya da dinin kemali ile veyahut Mekke’nin fethi ve cahiliyenin ışığını söndürmekle. **“Sizin için İslam’ı seçtim”** onu sizin için tercih ettim, **“din olarak”** dinler arasından onu seçtim, o da Allah katında tek dindir, başkası yoktur. **“Kim çaresiz kalırsa”** darda kalırsa, bu da

yukarıda zikredilen haramlara bağlıdır. İkisinin arasındakiler kaçınılması gereken ara şeylerdir; o da onları yemenin yoldan çıkmak olması, onlara saygı göstermenin kâmil din ve beğenilen İslam cümlesinden olmasıdır. Mana da şöyledir: Kim bu haramlardan yemek zorunda kalırsa “fi mahmasatin” açlık durumunda “günaha meyletmeksizin” ona meyletmeden ve ona sapmadan, mesela onu zevk için alması yahut müsaade edilen miktarı aşması gibi. Başka ayette de: “Saldırmadan ve tecavüz etmeden” (En’am: 145) demiştir, “şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir” onu yemekle sorumlu tutmaz.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ

لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّينَ

تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ

وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ①

4 – Sana kendilerine neyin helal edildiğini sorarlar. De ki: Size temiz şeyler helal edilmiştir. Allah’ın size öğrettiklerinden öğretip yetiştirdiğiniz avcı hayvanların size tutuverdiklerinden yiyeceğinizi ve üzerine besmele çekin. Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görür.

4- “Yes’eluneke maza uhille lehüm (sana kendilerine neyin helal edildiğini sorarlar)” sormak demek manasını içerdiğinden cümlelerin başına gelmesi caiz görülmüştür (seele maddesinin kullanılışı ile ilgili bir kural). “Maza” hakkında da yukarıda bilgi verilmiştir. Onlara deyip de bize dememesi “yes’eluneke”nin gaip siygası ile kullanılmasındandır. Bu gibi yerlerde her iki şekil de caizdir. Sorulan şey kendilerine helal edilen yiyeceklerdir, sanki onlara haram edilenler okununca, helal edilenleri de sormuş gibi oldular. “De ki: Size temiz şeyler helal edilmiştir”. Sağlam karakterlerin pis görmediği ve ondan tiksindiği şeylerdir. Bunun mefhum-ı muhalifinden Arapların pis gördüğü şeylerin haram olmasıdır. Ya da temiz şeyler, haramlığına nas veyahut kıyas olmayan yiyeceklerdir.

“Vema allemtüm minel cevahihi (avcı hayvanlardan öğrettiğiniz şeyler)” bu da tayyibat’a atıftır, eğer “ma” mevsule sayılırsa, takdiri de:

Ve saydu ma allemtüm demektir. Şart cümlesidir, eğer (ma) şart kabul edilirse, cevabı da “fekülü”dur. Cevarih dört ayaklı canavarlardan yahut kanatlı kuşlardan sahibi için avlanan yırtıcılardır. “mükellibine” onlara avlanmayı öğreten kimseler olarak demektir. Mükellib vahşi hayvanları eğiten ve onları ava alıştıran kimsedir. Kelb kökünden gelir, çünkü eğitmek en çok onda etki eder ya da bütün canavarlara köpek denilmesindendir. Çünkü aleyhisselam Efendimiz: Allah’ım, ona köpeklerinden birini musallat et, demiştir. Mansup olması da “allemtüm”den hal olması iledir, faydası da o ilmi ileri derecede bilmesidir.

“Tüallimunehünne” bu da ikinci hâldir ya da yeni söz başıdır. “Allah’ın size öğrettiklerinden” hilelerden ve eğitim tekniklerinden. Çünkü onları bilmek Allah Teala’nın ilhamındandır ya da onun bir vergisi olan akılla kazanılır. Ya da Allah’ın size öğrettiklerinden demek, sahibinin salıvermesi ile avın ardına düşmesi, çağırması ile geri gelmesi ve avı tutup ondan yememesidir. “Size tutuverdiklerinden yiyin” o da ondan yememesidir, çünkü aleyhissalat vesselam Efendimiz’i, Adiy bin Hatim’e: Eğer ondan yerse sen yeme, çünkü onu kendisi için yakalamıştır, demiştir. Fakihlerin çoğunluğu bu görüştedirler. Bazıları da: Yırtıcı kuşlarda bu şart değildir, çünkü onları bu şekilde eğitmek zordur, demişlerdir. Başkaları da: Bu hiç şart değildir, demişlerdir. “Vezkurus mallahi aleyh (üzerine besmele çekin)” zamir öğrettiğiniz şeylere gider, mana da: Onu salıverirken yahut sizin için tuttukları zaman demektir ki boğazlamaya yettiğiniz zaman bismillah deyin şeklindedir. “Allah’tan korkun” haram ettiği şeylerde. “Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir” sizi büyüğünden ve küçüğünden sorumlu tutar.

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
 حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ
 وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
 أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ
 يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾

5 – Bugün size temiz şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri de size helaldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Namuslu mümin kadınlar, sizden önce kendilerine kitap verilenlerin namuslu kadınları da, mehirlerini verdiğiniz, zinaya sapmadığınız ve dost tutmadığınız takdirde size helaldir. Kim imanı tanımayıp da kâfir olursa, onun ameli boşa gitmiştir ve o, ahirette zıyan edenlerdendir.

5- “Bugün size temiz şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri de size helaldir” kestiklerini de başka şeyleri de içine alır. Kendilerine kitap verilenler de Yahudileri de Hristiyanları da içine alır. Hazreti Ali radiyallahu anı Tağlib oğulları Hristiyanlarını onlardan istisna etmiş ve: Onlar Hristiyan değiller; onlardan içki içmenin dışında bir şey almamışlardır, demiştir. Mecusiler de bu konuda onlara katılmaz, cizyede katılsalar da böyledir, çünkü aleyhisselam Efendimiz: Onları ehl-i kitaptan sayın, ancak kadınlarını nikahlamayın, kestiklerini yemeyin, demiştir. “Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir” onlara yedirmenizde ve onlara satmanızda size bir şey yoktur. Eğer bizim yiyeceğimiz onlara haram edilse idi bu caiz olmazdı. “Namuslu mümin kadınlar” yani hür ve iffetli kadınlar demektir, onları özellikle böyle yâd etmesi en iyisine göndermek içindir. “Sizden önce kendilerine kitap verilenlerin namuslu kadınları da” savaş halinde olsanız da. İbn Abbas ise: Savaş halindeki kadınları helal değildir, demiştir. “Onlara ücretlerini verdiğiniz takdirde” mehirlerini demektir. Helalliklerini ücretlerini vermeye bağlaması, onun müekket bir hak olmasından ve evla olana teşvik etmektendir. Şöyle de denilmiştir: Mehirlere verilmesinden maksat vermeyi taahhüt etmektir. “Muhsinine (namuslu kimseler olarak)” nikahla iffetini muhafaza

ederek, **“zinaya sapmadan”** zinayı ilan etmeden **“dostlar tutmadan”** gizli dost tutmadan. Burada geçen hidn dost demektir, erkeğe de dişiye de denilir. **“Kim imanı tanımayıp da kâfir olursa, onun ameli boşa gitmiştir ve o, ahirette ziyan edenlerdendir”**. İmandan İslam şeriatını, küfürden de onu inkarı ve ondan kaçınmayı murat etmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا
وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَرُوا
وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ
مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا
يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ
لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

6 – Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı mesh edip ayaklarınızı topuklara kadar (yıkayın). Eğer cünüp olursanız iyice temizlenin. Eğer hasta olur veya seferde bulunursanız veyahut biriniz ayak-yolundan gelirse veyahut kadınlara dokunur da su bulamazsanız, temiz toprakla teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize ondan sü-rün. Allah size zorluk dilemiyor; ancak sizi tertemiz etmek ve üzeri-nize nimetlni tamamlamak istiyor. Umulur ki şükredersiniz.

6- “Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman” yani kalkmak istediğiniz zaman demektir, mesela: “Kur’an okuduğun zaman euzu besmele çek” (Nahl: 98) kavli gibi. Eylemi isteme, ondan doğan fiille ifade edilmiştir, bu da veciz olması ve şuna dikkat çekmek içindir: İba-det yapmak isteyen kimse ona koşturmalıdır, öyle ki fiil iradedden hali kalmamalıdır. Ya da namaza niyet ettiğiniz zaman demektir, çünkü bir şeye yönelmek ve onu yapmaya kalkmak onu kastetmektir. Aye-tin zahiri her namaza kalkana abdesti vacip kılmaktadır. İcma ise öyle değildir, rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz Mekke’nin fet-hinde beş vakit namazı bir abdestle kılmıştır. Hazreti Ömer radiyalla-hu anh: Bugün hiç yapmadığın bir şey yaptın, dedi. O da: Bilerek yap-tım, dedi. Şöyle de denilmiştir: Bu emir mutlaktır, mukayyedi murat

edilmiştir, mana da: Namaza abdestsiz olarak kalktığınız zaman demektir. Bu emir menduptur. Bu, ilk zamanlarda böyle idi, sonra nes-hedildi, denilmiştir. Fakat zayıftır, çünkü sallallahu aleyhi ve sellem: Maide suresi Kur'an'ın son inen surelerindendir, binaenaleyh helalini helal, haramını da haram bilin, demiştir. **“Yüzlerinizi yıkayın”** üzerenden suyu geçirin, ovmaya ihtiyaç yoktur, Malik ise buna muhaliftir. **“Ellerinizi dirseklere kadar”** cumhur dirseklerin yıkanacak yere dahil olduğu görüşündedir. Bunun içindir ki “ila” “maa” manasınadır, denilmiştir, mesela: **“Ve yezidküm kuvveten ila kuvvetiküm”** (Hud: 52) ayetinde olduğu gibi. Ya da “ila” mahzufa mütaalliktir, takdiri de, ve eydiyeküm mudafeten ilel merafiki şeklindedir, denilmiştir. Eğer öyle olsa idi sınırlamanın da onu zikretmenin de fazla bir faydası olmazdı. Çünkü mutlak el tabiri onu ifade eder. Şöyle de denilmiştir: **“İla”** mutlak gayeyi (sonu) gösterir, onun hükme dahil olup olmamasına delalet eden bir şey yoktur. Bu ancak dışarıdan bir delille bilinir. Ayette de yoktur, eller tabiri bunu içine aldığından ihtiyaten ona dahil olduğuna karar verilmiştir. Şöyle denilmiştir: **“İla”** sonu ifade ettiğinden onun çıkmasını gerektirir, yoksa gaye (son) olmazdı, mesela: **“Fenaziretün ila meyseretin”** (Bakara: 280) ve: **“Sümme etimmüs sıyame ilelleyli”** (Bakara: 187) ayetlerinde olduğu gibi. Ancak burada sınır ve ötesi pek açık olmadığından ihtiyaten girmesi vacip olmuştur.

“Vemsehu biruusiküm (başlarınızı mesh edin)” be zaittir. Şöyle denilmiştir: O ba'z manasındadır, çünkü: Mesahtül mendile ve mesahtü bilmendili sözleri arasındaki ayrım yapan odur. İzahı da şöyledir: O fiilin manasında ilsakin olduğunu gösterir, sanki meshi başlarınıza yapıştırın demiş gibidir. Bu da tanı kaplamayı gerektirmez, ama: Vemsehu ruuseküm dese idi **“yüzlerinizi yıkayın”** kavli gibi olurdu. Ulema vacip olan miktarda ihtilaf etmiştir: Şafii radyallahu anh yakini (kesini) alarak en az mesh denecek şey yeter demiştir. Ebu Hanife radyallahu anh de başın dörtte biridir, demiştir. Çünkü aleyhis-salatü vesselam perçemini mesh etti ki o da dörtte bire yakındır. Malik radyallahu anh de ihtiyatlı davranarak hepsini mesh etmiştir.

“Ve ercülüküm ilel ka'beyn (ayaklarınızı da topuklara kadar)” Nafi, İbn Amir, Kisai ve Yakup **“vücuheküm”**e atfederek mansup okumuşlardır. Yaygın sünnet, ashabın tatbikatı, imamların çoğunluğun görüşü ve sınırlama da bunu destekler. Çünkü mesh tahdit edilmiştir. Kalanlar ise onu cerr-i civar (ses uyumu nedeniyle) mecrur (veercülüküm) okumuşlardır. Bunun Kur'an'da benzeri çoktur mesela cerr-i civar ile: **“Azabe yevmin elimin”** (Hud: 26, Zuhruf: 65) ve Hamze ile Kisai'nin kıraatında **“ve hurun iynin”** (Vakia: 22) gibi cer ile okun-

muştur. Cuhru dabbın haribin kavli de böyledir. Nahivciler bunun için özel bir bölüm açmışlardır. Bunun faydası da şudur ki ayağa su o kadar az dökülmelidir ki neredeyse meshe yaklaşmalıdır. Bununla diğer yıkananların arasına fasıla girmesi de tertibin vacip olduğunu ima etmektedir. “Ve ercülüküm mağsuletün” manasına ref ile de okunmuştur. “Eğer cünlüp olursanız iyice temizlenin” gusül edin. “Eğer hasta olur veya seferde bulunursanız veyahut biriniz ayakyolundan gelirse veyahut kadınlara dokunur da su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize ondan sürün”. Bunun tefsiri de yukarıda geçmiştir. Belki de tekrar edilmesi, sözün temizlik konusunda devam etmesi içindir.

“Allah size zorluk dilemiyor” yani namaz için abdest veya teyemmüm emriyle sizi sıkıştırmak istemiyor. “Ancak sizi tertemiz etmek istiyor” sizi arındırmak veyahut günahlardan temizlemek istiyor. Çünkü abdest günahlara kefarettir ya da su ile temizlik imkânı bulamadığınız zaman sizi toprakla temizlemek istiyor, demektir. Yürüdü’nün iki yerde de mefulü mahzuftur, lam da illet içindir. Zait olduğu da söylenmiştir. Mana da şöyledir: Allah size zorluk vermek istemiyor ki size teyemmüm için izin vermesin. Ancak sizi temizlemek istiyor, fakat bu mana zayıftır. Çünkü “en” zait lamdan sonra takdir edilmez. “Veliyütimme” şeriatı ile vücutlarınızı temizleyecek ve günahlarınızı silecek şeyi tamamlamak istiyor. “Üzerinizdeki nimetini” dindeki nimetini ki izin vermesiyle azimet nimetinde kolaylıklara nail oldunuz. “Umulur ki şükredersiniz” nimetine. Ayet yedi şeyi içine almıştır hepsi de ikişerli (katmerli)dir: Asıl ve bedel olarak iki temizlik, kaplayı ve kaplayı olmayarak iki asıl (mesh), kaplayı da fiil olan gusül ve mesh, mahal itibarı ile sınırlı ve sınırsızdır. Aletleri de sıvı veya katıdır. Onları gerektiren de ya büyük veya küçük hadestir. Bedele dönmeyi mubah kılan özür de ya hastalıktır ya da yolculuktur. O ikisine va’dedilen de günahların temizlenmesi ile nimetin tamamlanmasıdır.

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّيْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
 بِهٖ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ اِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
 بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ
 لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ

أَلَا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ

إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

7 – Allah'ın, üzerinizdeki nimetini ve sizden aldığı sağlam sözü hatırlayın. Hani, işittik ve itaat ettik, demiştiniz. Allah'tan korkun. Çünkü Allah göğüslere hakim olanı çok iyi bilir.

8 – Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adil olun; o, takvaya daha yakındır. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

7- “Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın” İslam nimetini ki size nimet vereni hatırlatsın ve sizi şükrüne özendirsin. “Ve sizden aldığı sağlam sözü hatırlayın. Hani, işittik ve itaat ettik, demiştiniz”. Bundan Müslümanlardan Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in onlardan zorlukta ve kolaylıkta, kederde ve kıvançta aldığı biati ya da Akabe gecesindeki sözü veyahut Rıdvan biatini kastediyor. “Allah'tan korkun” nimetlerini unutturmada ve sözünü bozmada. “Şüphesiz Allah göğüslere hakim olanı çok iyi bilir” yani gizlerini bilir, size karşılığını verir, kaldı ki açık amellerinizin (onların karşılığını haydi haydi verir).

8- “Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin”. Cereme fiili sürükleme manasına geldiği için “ala” ile geçişli kılınmıştır. Mana da şöyledir: Müşriklere olan şiddetli kininiz sizi adaleti terk etmeye sürüklemesin; o zaman helal olmayan şeyleri yapmakla haddi aşarsınız, mesela yüreğinizi soğutmak için işkence yapmak, iftira etmek, kadın ve çocukları öldürmek ve antlaşmayı bozmak gibi. “Adil olun; o, takvaya daha yakındır” yani adalet takvaya daha yakındır. Onları haksızlıktan men ettikten ve onun nefsanî şey olduğunu açıkladıktan sonra onlara açıkça adaleti emretti ve onun takvaya yakınlığını beyan etti. Kâfirlere karşı adalet böyle olursa artık müminlere karşı olan için ne düşünürsün! “Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkı ile haberdardır” size onun karşılığını verir. Bu hükmü tekrar etmesi, ya sebeplerin farklı oluşundandır. Nitekim birinci ayet müşrikler hakkında inmiş, bu ise Yahudiler hakkında inmiştir, denilmiştir ya da adaletle daha çok önem vermek ve öfke ateşini söndürmeye aşırı özen göstermek içindir.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ٩
وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ١٠ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ
فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ١١

9 – Allah iman edip iyi işler yapanlara va'detmiştir; onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.

10 – İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar ise, işte onlar alevli ateşin (cehennemin) yaranıdır.

11 – Ey iman edenler, Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani bir topluluk size ellerini uzatmak istemişti de (Allah) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun. Müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler.

9- “Vaadallahüllezine amenu (Allah iman edip iyi işler yapanlara va'detmiştir; onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.” “vaade” fiilinin ikinci mefulunun hazfedilmesi “lehüm mağfiredün” kavlinden dolayı ona ihtiyaç kalmadığındandır. Çünkü bu onu açıklayan bir söz başıdır. Şöyle denilmiştir: Cümle meful yerindedir, vaad ca bir nevi sözdür, sanki: Onlara bu sözü va'detmiş, demiş gibidir.

10- “İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar ise, işte onlar alevli ateşin yaranıdır”. Allah Teala âdeti gereği iki fırkadan birini anlatınca, arkasından da ötekisini anlatır, böylece davetin hakkı eda edilmiş olur. Bunda müminlere daha çok vaat ve kalplerini tatmin vardır.

11- “Ey iman edenler, Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın”. Rivayete göre müşrikler Ufsan bölgesinde Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile ashabının ögle namazına kalktıklarını gördüler. Na-

mazlarını kılınca onlara saldırmadıklarına pişman oldular. İkinciye kılarken saldırmayı planladılar. Allah da korku namazını meşhur kılarak onların umduklarını kursaklarında bıraktı. İşte ayet buna işaret etmektedir. Şöyle de denilmiştir: Aleyhissalat vesselam Efendimiz Kurayza oğullarına geldi, yanında da dört halife vardı. İki Müslümanın diyeti için onlardan ödünç istemeye gelmişti. O iki Müslüman'ı da Amr bin Ümeyye ed – Damri müşrik sanarak öldürmüştü. Onlar da: Peki, ey Ebulkasım, otur, sana yemek getirelim ve borç para verelim, dediler. Onu oturttular ve onu öldürmek istediler. Amr bin Cahhaş başına damdan büyük bir değirmen taşı atmak istedi. Allah da elini tuttu. Cebrail indi, durumu haber verdi, o da oradan çıktı. Şöyle de denilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bir yere konakladı, silahını bir ağaca astı. İnsanlar etrafından dağıldılar. Bir bedevi geldi, kılıcını sıyırdı: Seni benden kim kurtarır, dedi! O da; Allah, dedi! Allah kılıcı elinden düşürttü. Onu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem aldı: Seni benden kim kurtarır, dedi? O da: Hiç kimse, dedi, eşhedü enla ilahe illallah ve eşhedü enne muhammeden resulullah, dedi. Ayet bunun üzerine indi. **“Hani, bir topluluk size ellerini uzatmak istemişti”** öldürmek ve helak etmekle, beseta ileyhi yedehu denir ki şiddetle saldırmaktır, besata ileyhi lisanehu denir ki sövmektir. **“Onların ellerini sizden çekmişti”**. Ellerini size uzanmaktan men etti ve zararını sizden def etti. **“Allah'tan korkun. Müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler”**. Çünkü o, hayrı ulaştırmak ve şerri def etmek için yeter.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ
وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَدْ آتَىٰ
مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ
بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا
لَّا تُكْفِرْنَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَا نُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝۱۲ فِيمَا نَقَضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ
لَعْنَاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ
مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ
تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ
عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۝۱۳ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

12 – Andolsun ki Allah İsrail oğullarından söz almıştı. Biz onlardan on iki nakib göndermiştik. Allah şöyle demişti: “Ben sizinleyim; eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime iman ederseniz; onları desteklerseniz ve Allah’a güzel bir ödünç verirsiniz, mutlaka kötülüklerinizi örterim ve sizleri altlarından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Kim de içinizden bundan sonra inkâr ederse, mutlaka doğru yoldan sapmıştır.

13 – Sözlerini bozmaları nedeniyle onlara lanet ettik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimeleri yerlerinden tahrif ediyorlar. Onlar nasihat edildikleri şeyden nasip almayı unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün. Onları affet, onlara aldırma. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.

12- “Andolsun ki Allah İsrail oğullarından söz almıştı. Biz onlar-

dan on iki nakib göndermiştik". Her kabileden kavminin hâllerini denetleyecek ve onları teftiş edecek birer şahit yahut emrolundukları şeyi yerine getirdiklerine dair kefil demektir. Rivayete göre İsrail oğulları Fir'avn'den yakalarını kurtarıp Mısır'a yerleşince, Allah onlara Şam toprağından Eriha'ya gitmelerini emretti. Orada da zorba Kenanlılar otururlardı: Ben orayı size yurt ve karargâh yazdım; oraya çıkın, oradakilerle mücadele edin; ben size yardım edeceğim, dedi. Musa'ya her kabileden emredilen şeyi yerine getirmelerini denetlemek için bir kefil almasını emretti. Musa onlardan söz aldı, onlardan nakibler seçti. Onları yürüttü. Kenan toprağına yaklaşıncı haber almak için nakipleri gönderdi ve gördüklerini kavimlerine anlatmamalarını emretti. Onlar ise dev gibi adamlar gördüler, korktular, geri döndüler ve kavimlerine anlattılar. Ancak Yahuda torunlarından Kâlib bin Yukana ile Efraim bin Yusuf torunlarından Yuşa bin Nun hariç. **"Allah: Ben sizinleyim, dedi"** yardımımıla, **"eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime iman eder; onları desteklerseniz"** onlara yardım eder ve onları takviye ederseniz. Ayette geçen azzere müdafaa etmektir, tazir de buradan gelir. **"Ve Allah'a güzel bir ödünç verirseniz"** hayır yolunda harcamakla, karzan'ın mastara da mefule de ihtimali vardır. **"Leükeffirenne anküm seyyiatiküm (mutlaka kötülüklerinizi örterim)"** "Lein"deki lam'ın delalet ettiği kasemin cevabıdır, şartın cevabı yerine geçmiştir. **"Ve sizleri altlarından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Kim de içinizden bundan sonra inkâr ederse"** bu büyük vaadin dayandırıldığı o sıkı şarttan sonra demektir, **"muhakkak doğru yoldan sapmıştır"**. İçinde şüphe olmayan ve mazeret kabul etmeyen sapıklıkla demektir. Ondan önce kâfir olan ise öyle degildir, çünkü onun şüphesi olabilir, onun için mazeret düşünülebilir.

13- **"Sözlerini bozmaları nedeniyle onlara lanet ettik"** onları rahmetimizden kovduk yahut suretlerini değiştirdik veyahut onlara cizye vergisini yükledik **"ve kalplerini katılaştırdık"** ayet ve uyarılardan etkilenmeyecek şekilde. Hamze ile Kisai "kasiyyeten" okumuşlardır ki ya kasiyyeten'in mübalâğasıdır ya da redie'ün demektir. Dirhemün kasiyyün deyiminden gelir ki sahte para demektir. O da kasvetten gelir, çünkü sahte para biraz sert ve gevrek olur. Ses uyumundan (kaf'ın sin'e uymasından) dolayı kasiyyeten de okunmuştur.

"Onlar kelimeleri yerlerinden tahrif ediyorlar" kalplerinin katılığını göstermek için söz başıdır. Çünkü Allah'ın kalamını değiştirmekten ve ona iftira etmekten daha katı (kasvetli) bir şey yoktur. "Laannahüm"den hâl olması da caizdir; kulub'tan olması caiz değildir, çünkü onda ona ait zamir yoktur.

“Onlar nasip almayı unuttular” yeterli hisseyi bıraktılar, “**nasihat edildikleri şeyden**” Tevrat’tan yahut Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e tabi olmaktan demektir. Mana da şöyledir: Onlar Tevrat’ı değiştirdiler, kendilerine indirilen şeyden nasip almayı unuttular. Mana şöyledir de denilmiştir: Onlar Tevrat’ı değiştirdiler, o uğursuzluk nedeniyle başlarına öyle şeyler geldi ki o nedenle kalplerinden birçok şeyler silindi. Çünkü rivayete göre İbn Mesud: Kişi işlediği isyan yüzünden bazı ilimleri unuttur, demiş ve bu ayeti okumuştur. “**Onlardan daima bir hainlik görürsün**” burada geçen hainet onların hiyaneti demektir yahut onlardan hain bir grup demektir. Hainet’teki te mübalağa içindir. Mana da şöyledir: Hiyanet ve hak tanımazlık onların ve geçmişlerinin âdetidir. Onlarda bunu daima görürsün. “**Ancak onlardan pek azı hariç**” hiyanet etmeyenler demektir ki onlar da içlerinden iman edenlerdir. Şöyle de denilmiştir: (İlla kalilen minhüm) “ve caalna kuyubehüm kasiyeten” den istisnadır. “**Onları affet, onlara aldırma**” eğer tövbe eder ve iman ederlerse yahut söz verir ve cizyeyi kabullenirlerse. Şöyle de denilmiştir: Bu mutlakdır, kılıç ayetiyle nes-hedilmiştir. “**Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever**” aldırma emrinin sebebidir, ona teşviiktir ve hain kâfiri affetmenin iyilik olduğuna tem-bihtir, kaldı ki başkasını affetmek.

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ
فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ
الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَسَوْفَ
يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾ يَا أَهْلَ
الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا
مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ
كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

14 – “Biz Hıristiyanlarız” diyenlerden de sözlerini aldık; onlar da kendilerine edilen öğütten nasiplenmeyi unuttular. Biz de kıyamet

gününe kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık. Allah ileride onlara ne yaptıklarını haber verecektir.

15 – Ey kitap ehli, size kitaptan gizlediğiniz birçok şeyleri açıklayan ve birçoklarını da affeden elçimiz geldi. Size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap da gelmiştir.

14- “Biz Hıristiyanlarız, diyenlerden de söz aldık” yani öncekilerden aldığımız gibi onlardan da söz aldık. Takdiri şöyledir denilmiştir: Biz Hıristiyanlarız diyenlerden bir kavim vardırki onlardan söz aldık. “Biz Hıristiyanlarız, diyenler” demesi Allah’a yardım etmek iddiasıyla kendilerine böyle dediklerini göstermek içindir. **“Onlar da kendilerine edilen öğütten nasiplenmeyi unuttular. Biz de saldık”** burada geçen fe ağrayna, ğariye bişey’i’den gelir ki yapıştırmak, atmaktır. **“Aralarına kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin”.** Hıristiyan fırkaları arasına saldık, yapıştırdık. Nasturiler, Yakubiler ve Melkâniler bunlardır. Yahut bunlarla Yahudilerin arasına demektir. **“Allah ileride onlara ne yaptıklarını haber verecektir”** ceza etmek ve azap vermek ile.

15- “Ey kitap ehli” Yahudileri ve Hıristiyanları kastediyor. Kitabı tekil yapması cins olmasındandır. **“Size kitaptan gizlediğiniz birçok şeyleri açıklayan elçimiz geldi”** Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in na’ti, Tevrat’ta recim ayeti ve İncil’de İsa’nın Ahmed sallallahu aleyhi ve sellem’i müjdelemesi gibi. **“Birçoklarını da affeden”** gizlediğiniz şeylerden, onu da dinî bir durumda darda kalmadıkça haber vermeyen yahut içinizden çoklarını affedip de suçu ile sorumlu tutmayan elçimiz demektir. **“Size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap da gelmiştir”** Kur’an’ı kastediyor, çünkü o, şüphe ve sapıklık karanlıklarını açan ve mucize olduğu belli olan bir kitaptır. Şöyle de denilmiştir: Nurdan Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’i kastetmiştir.

يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ
وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾ لَقَدْ كَفَرَ
الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ
فَمَن يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ
الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا
وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ
يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ
وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

16 – Allah onun sayesinde rızasına uyanları selamet yollarına iletir ve onları izni ile karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları doğru yola iletir.

17 – Şüphesiz: “Allah Meryem oğlu (İsa) Mesih’tir” diyenler kâfir olmuşlardır. De ki: “Eğer Allah Meryem oğlu İsa’yı, anasını ve bütün yeryüzündekileri helak etmek istese, kim onun azabından herhangi bir şey önleyebilir. Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin mülkü Allah’ındır. Dilediğini yaratır. Allah’ın her şeye gücü yeter.

18 – Yahudi ve Hristiyanlar: “Biz Allah’ın oğulları ve sevgilileriyiz” dediler. De ki: Öyleyse size günahlarınız yüzünden niçin azap ediyor. Bilakis siz onun yarattıkları insanlarsınız. O dilediğini ba-

ğışlar ve dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkü Allah'a aittir. Son dönüş ancak onadır.

16- **"Yehdi bihillahu (Allah onun sayesinde doğru yola iletir)"** zamiri tekil yapması, ikisinden tek bir şeyin murat edilmesinden yahut ikisinin tek hükmünde olmasındandır. **"Rızasına uyanları"** içlerinden iman etmekle rızasını isteyenleri **"selamet yollarına"** azap olmayan yollara yahut Allah'ın yollarına. **"Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır"**. İnkâr çeşitlerinden İslam'a. **"İzni ile"** iradesi ile yahut tevfiği ile **"Onları doğru yola iletir"** Allah Teala'ya en yakın olan ve şüphesiz ona götüren yola iletir.

17- **"Şüphesiz: 'Allah Meryem oğlu İsa Mesih'tir' diyenler kâfir olmuşlardır"**. Onlar da içlerinden ittihamı savunanlardır. Şöyle de denilmiştir: Onlardan hiç kimse bunu açıktan dememiştir, ancak onda ilahlık olduğunu iddia edip de: İlah birdir deyince, onun da İsa olduğunu kabul etmiş oldular; bu nedenle sözlerinden çıkacak şey onlara nispet edilmiştir. Bu da cahilliklerini izah etmek ve inançlarını çürütmek içindir. **"De ki: 'Allah'tan kim bir şey önleyebilir' onun kudreti-ne ve bir şey iradesine kim mani olabilir? 'Eğer Allah Meryem oğlu İsa'yı, anasını ve bütün yeryüzündekileri helak etmek istese'".** Bunu o sözlerinin bozukluğuna delil getirmiştir, tesbiti de şöyledir: İsa Mesih Allah'ın kudret ve kahri altındadır, diğer mümkün varlıklar gibi o da yok olmaya mahkumdur. Böyle olan biri de ilahlıktan çok uzaktır. **"Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Allah'ın her şeye gücü yeter"**. İsa hakkında arız (tebel-leş) olan şüphelerini izale etmektedir, mana da şöyledir: Allah Teala mutlak kadirdir, maddesiz yaratır, mesela gökleri ve yeri yarattığı gibi. Maddeden de yaratır, mesela o ikisinin arasındakileri yaratması gibi. Maddeden o cinsten olmayan şey yaratır, mesela Âdem ve birçok can-lılar gibi. Maddeden benzerini yaratır; mesela bir erkekten Havva ve yahut bir dişiden İsa gibi yahut her ikisinden diğer insanlar gibi.

18- **"Yahudi ve Hristiyanlar: Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz, dediler"**. Oğulları Üzeyr ile Mesih'in taraftarlarıyız. Nitekim Abdullah bin Zübeyr'in taraftarlarına da: Hubeybunlar denilmiştir. Ya da ona baba evlat gibi yakınınız demek istemişlerdir. Bunun bir benzeri de daha açık olarak Al-i İmran suresinde geçmiştir. **"De ki: Öyleyse size günah-larınız yüzünden niçin azap ediyor?"** Yani eğer iddianız doğru ise size günahlarınız için niçin azap ediyor? Çünkü bu makamda olan biri ken-dine azap getirecek bir şey yapmaz. Hâlbuki size dünyada öldürmek, esir etmek ve suret değiştirmekle azap etmiştir. Siz de cehennemde

sayılı günlerde size azap edeceğini itiraf ettiniz. “Bilakis siz onun yarattığı insanlarsınız” Allah Teala’nın yarattığı. “O dilediğini bağışlar” onlar da kendine ve peygamberlerine iman edenlerdir. “Dilediğine de azap eder” onlar da inkâr edenlerdir. Mana da şöyledir: O size diğer insanlar gibi muamele ediyor, sizin onun yanında bir meziyetiniz yoktur. “Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkü Allah’a aittir” hepsi onun mahluku ve mülkü olmada eşittir. “Son dönüş ancak onadır” iyilik edene iyiliği, kötülük edene de kötülüğü ile karşılık verir.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا
يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ
بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ١٩ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا
نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا
وَأَتَيْكُمْ مَا لَمْ يُوْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ٢٠

19 – Ey kitap ehli, peygamberlerin kesildiği bir dönemde; “bize ne bir müjdeci ne de bir uyarıcı gelmedi” demeyesiniz diye elçimiz size açıklamak üzere gelmiştir. İşte size bir müjdeci ve uyarıcı gelmiştir. Allah’ın her şeye gücü yeter.

20 – Bir zamanlar Musa, kavmine şöyle demişti: Ey Kavmim, Allah’ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani içinizden peygamberler gönderdi. Sizleri krallar yaptı ve size dünyalardan hiçbir kimseye vermediğini verdi.

19- “Ey kitap ehli, size elçimiz geldi, size açıklıyor” yani dini, bel-i olduğu için hazfetmiştir. Ya da gizlediklerinizi açıklıyor demektir, laha önce geçtiği için zikretmemiştir. Ya da meful takdir etmemek de caizdir, mana da size açıklamada bulunuyor demek olur. Yübeyyinü ümlesi hâl durumundadır yani elçimiz size açıklayarak geldi demektir. “Ala fetretin minerrüsülü (peygamberlerin kesildiği bir dönemle)”. Bu da caeküm’e bağlıdır yani gönderme işi gevşediği ve vahyin

kesildiği bir dönemde geldi demektir. Ya da (ala fetretin) yübeyyinü'ye bağlıdır, ondaki zamirden de hâldir. **“Bize ne bir müjdeci ne de bir uyarıcı gelmedi, demeyesiniz, diye”** bunu demenizi ve mazeret göstermenizi istemediğimiz için. **“İşte size bir müjdeci ve bir uyarıcı gelmiştir”** bu da mahzufa mütaalliktir yani bize gelmedi demeyesiniz, işte size gelmiştir. **“Allah'ın her şeye gücü yeter”**. Peygamberleri arka arkaya göndermeye gücü yeter, nitekim Musa ile İsa arasında böyle yapmıştır. O ikisine selam olsun. Çünkü aralarında bin yedi yüz yıl vardır ve bin peygamber gelmiştir. Ara ara göndermeye de gücü yeter, nitekim İsa ile Muhammed arasında öyle yapmıştır. O ikisine de salat ve selam olsun. Aralarında altı yüz yahut beş yüz doksan altı yıl vardır, dört de peygamber gelmiştir. Üçü İsrail oğullarından, biri de Araplardan Halid bin Sinan el – Absî'dir. Ayette onlara vahyin izleri silindiği ve en muhtaç oldukları zamanda peygamber göndermekle minnet (ihسان) edilmiştir.

20- **“Bir zamanlar Musa, kavmine: Ey kavmim, Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani içinizden peygamberler gönderdi, demişti”**. Sizi irşat etti ve sizi şereflendirdi. Hiçbir ümmete İsrail oğullarına olduğu kadar peygamber göndermedi. **“Sizleri krallar yaptı”** yani sizden yahut içinizde demektir. Fir'avn'den sonra onlarda peygamberler çoğaldığı gibi krallar da çoğalmıştı. Sonunda Yahya'yı öldürdüler ve İsa'yı öldürmeye kalkıştılar. Şöyle de denilmiştir: Kıptilerin ellerinde köle olup da onları kurtararak idarelerini kendi ellerine verince onlara krallar dedi. **“Size dünyalardan hiç kimseye vermediğini verdi”**. Denizin yarılması, bulutun gölge etmesi, kudret helvası ile bildiricinin etinin indirilmesi ve verdiği benzeri şeyler gibi. Şöyle de denilmiştir: **“Kimselerden (dünyalardan)”** kendi zamanlarının dünyaları murat edilmiştir.

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا

الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى
 أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا
 جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنَ نَدْخُلُهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا
 مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ
 اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ
 غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾
 قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنَ نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ
 أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾

21 – Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Arkanızı dönmeyin; sonra ziyana uğrayanlardan olursunuz.

22 – Onlar da şöyle dediler: Ey Musa, gerçekten orada zorba bir kavim vardır. Onlar oradan çıkıncaya kadar biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer onlar oradan çıkarlarsa, biz de şüphesiz oraya gireceğiz.

23 – Korkanlardan ve Allah'ın nimet verdiği iki adam: Üzerlerine kapıdan girin; oradan bir kere girdiniz mi muhakkak sizler galipsiniz! Eğer inanıyorsanız Allah'a tevekkül edin, dediler.

24 – Ey Musa, onlar orada oldukları sürece biz oraya hiçbir zaman girmeyiz. Sen Rabbin'le beraber git; ikiniz savaşın. Biz burada oturacağız, dediler.

21- “Ey kavmim, kutsal topraklara girin” Beytül mukaddes toprağına, ona böyle denilmesi, orasının peygamberlerin yurtları ve müminlerin meskenleri olmasındandır. Şöyle de denilmiştir: Tur ve çevresine demektir. Dimeşk, Filistin ve Ürdün'ün bir kısmıdır da, denilmiştir. Şam da denilmiştir. “Allah'ın size yazdığı” kismet ettiği veya Levh-i Mahfuz'da size yurt olacağını yazdığı, ancak iman eder ve itaat ederseniz, demektir. Çünkü isyanlarından sonra “orası onlara haram edilmiştir” (Maide: 26) demiştir. “Arkanızı dönmeyin” zorbalardan

korkarak geri dönmeyin. Şöyle de denilmiştir: Nakiplerden zorbaların durumlarını dinleyince: Keşke Mısır'da ölse idik, gelin, başımıza bir reis tayin edelim, bizi Mısır'a götürsün, dediler. Ya da isyan ederek ve Allah Teala'ya güvenmeyerek dininizden dönmeyin, demektir. **"Ziyan uğrayanlardan olursunuz"** iki dünyanın sevabını ziyan edenlerden. "Tenkalibu"nun atıfla meczum ya da cevapla mansup olması da caizdir.

22- "Onlar da şöyle dediler: Ey Musa, gerçekten orada zorba bir kavim vardır". Mütegalip, karşı konulmaz demektir. Cebbar fe'al veznindedir, ceberehu alel emri deyiminden gelir ki birini bir işe zorlamaktır. O da insanları istediği şeye zorlayan kimsedir. **"Onlar oradan çıkıncaya kadar biz oraya asla girmeyeceğiz".** Çünkü onlara karşı koyacak takatimiz yoktur.

23- "İki adam dedi" Kâlib ile Yuşa **"minellezine yehafune"** Allah'tan korkup çekinenlerden. Şöyle de denilmiştir: Onlar zorbalardan iki adam idiler, Müslüman oldular, Musa'ya gittiler. Buna göre "yehafune"deki cemi vav'ı İsrail oğullarına aittir, mevsul'e raci olan da mahzuftur, yani minellezine yehafuhum benu İsrail (İsrail oğullarının korktuğu kimselerden) demektir. Zamme ile ellezine yuhafune okunması da buna şahitlik eder, yani korkunç kimselerden demektir. Birinci manaya göre bu ihafe'den gelir yani öğütle Allah'tan korkutulanlar ya da tehdidin korkuttuğu kimseler demek olur. **"Allah'ın onlara nimet verdiği"** iman ve sebat verdiği ki bu da iki adamın ikinci sıfatıdır yahut ara cümledir. **"Onların üzerine kapıdan girin"** kentlerinin kapısından yani ansızın girin ve onları dar yerde sıkıştırın ve taşraya kaçmalarına fırsat vermeyin, demektir. **"Oraya girdiğiniz zaman muhakkak sizler galipsiniz"** çünkü onlar vücutları iri oldukları için dar yerlerde saldıramazlar ya da onların çam yarması gibi gövdeleri vardır, içinde kalpleri yoktur. Bunu bilmeleri Musa'nın haberlerinden ve "Allah size yazdı" sözünden olabilir ya da biliyorlardı ki Allah Teala kendi elçilerine yardım eder ya da Musa'nın düşmanını yendiğini bildiklerinden. **"Eğer inanıyorsanız Allah'a tevekkül edin"** ona inanıyor ve va'dini tasdik ediyorsanız, demektir.

24- "Ey Musa, biz oraya hiçbir zaman girmeyiz, dediler". Girmelerini tekit edip sonsuza kadar uzattılar. **"madamu fiha (onlar orada oldukları sürece)"** ebeden'den bedel-i ba'z ile bedeldir. **"Sen Rabbinle beraber git, ikiniz savaşın. Biz burada oturacağız".** Bunu da Allah ve Resul'ünü küçümsediklerinden ve onlara önem vermediklerinden dediler. Takdiri şöyledir de denilmiştir: Sen git, Rabbin sana yardım etsin.

قَالَ رَبِّ إِنِّي
 لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ
 ٢٥ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي
 الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ٢٦ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ
 نَبَأَ ابْنَى آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا
 وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ
 مِنَ الْمُتَّقِينَ ٢٧

25 – O da şöyle dedi: Ya Rabbi, benim ancak kendime ve kardeşime gücüm yeter. Artık bizimle bu fasıklar topluluğunun arasını ayır.

26 – O da: Şüphesiz orası onlara kırk sene haram edilmiştir. Onlar oldukları yerde sersem sersem dolaşacaklar. Artık sen o fasıklar topluluğuna üzülme, dedi!

27 – Onlara Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de; birinden kabul olunmuş, diğerinden kabul olunmamıştı. O da: Seni mutlaka öldüreceğim, dedi. O da: Allah ancak kendinden korkanlardan kabul buyurur, dedi.

25- “O da şöyle dedi: Ya Rabbi, benim ancak kendime ve kardeşime gücüm yeter” bunu da kavmi ona karşı çıkıp da yanında Harun aleyhisselam’dan başka güveneceği kimse kalmadığı zaman üzüntüsünden ve Rabbine şikâyetinden, dedi. Bahisleri geçen iki adam her ne kadar onlara uyuyor idilerse de kavminin renk değiştirmesinden dolayı Musa onlara da güvenemedi. “Kardeşimden” din kardeşini murat etmiş olması da caizdir, o zaman bu iki kimse de bunun içine girerler. “Nefsî”ye yahut “inne’nin ismine atfen mansup olması da laemlikü’deki zamire yahut “inne ve isminin” mahalline atfen merfu olması da caizdir. Kufe ekolüne göre “nefsî”deki zamire atfen mecrur olması da caizdir. “Artık bizimle bu fasıklar kavminin arasını ayır” bize hak ettiğimiz hükmü vermekle onlara da hak ettikleri hükmü vermekle yahut bizim ve onların arasını açmakla ve bizi onlarla beraber olmaktan kurtarmakla.

26- “O da şöyle dedi: Şüphesiz orası” şüphesiz kutsal toprak **“onlara haram edilmiştir”** isyanları sebebiyle oraya giremeyecekler ve ona sahip olamayacaklardır. **“Kırk sene, oldukları yerde sersem sersem dolaşacaklardır”**. “Erbaine seneten” zarfının amili ya muharremetün aleyhim'dir, o zaman haram edilme sonsuza dek olmaz ve Allah Teala'nın. “Allah'ın size yazdığı” (*Maide: 21*) kavline de ters düşmez. Şu rivayet de bunu destekler: Musa aleyhisselam bundan sonra yanında kalanlarla beraber yürüdü, Eriha'yı fethetti. Orada Allah Teala'nın dilediği kadar kaldı, sonra da ruhu kabzolundu. Şöyle de denilmiştir: O Tih çölünde iken ruhu kabzolundu, can çekişirken onlara kendisinden sonra Yuşa bin Nun'un peygamber olacağını ve Allah Teala'nın ona zorbalarla savaşmasını emrettiğini haber verdi. Yuşa da onları yürüttü, zorbalarla savaştı, bütün Şam da İsrail oğullarının oldu.

Ya da “erbaine seneten” zarfı yetihune lafzı ile mansuptur, yani orada şaşkın şaşkın dolaşırlar, yol bulamazlar demektir. O zaman haramlık da mutlak olur. Şöyle de denilmiştir: “Oraya asla girmeyeceğiz” (*Maide: 24*) diyenlerden hiçbiri kutsal topraklara girmemiş; Tih çölünde helak olmuşlardır. Zorbalarla ancak çocukları savaşmıştır. Rivayete göre onlar altı fersahın içinde kırk yıl kaldılar, sabahtan akşama kadar yürüyorlardı, bir de bakıyorlardı ki başladıkları yere geri gelmişler. Bulut onları güneşten gölgeliyor, bir nur sütunu (huzmesi) gece doğuyor, onları aydınlatıyordu. Yiyecekleri kudret helvası ile bıldırcın eti idi. Suları da taşıdıkları bir taştan idi. Çoğunluk Musa ile Harun'un Tih'te beraber olduğu görüşündedir, ancak bu, o ikisi için rahatlık ve derecelerinin yükselmesine sebep idi, diğerleri için de ceza idi. O ikisi orada vefat ettiler. Harun öldü, Musa da bir sene sonra vefat etti. Ardından Yuşa, üç ay sonra Eriha'ya girdi. Kâlib ile Yuşa'nın dışındaki nakipler de orada ansızın öldüler. **“Artık o kâfirler topluluğuna üzülmeyin”** Musa'ya hitap etmiştir, çünkü onlara beddua ettiği için üzülmüştü. Allah Teala onların fasıklıkları yüzünden bunu hak ettiklerini bildirdi.

27- “Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini oku” Kabil ile Habil'in, Allah Teala Âdem'e onlardan her birini ötekisinin ikizi ile evlendirmesini vahyetti. Kabil buna kızdı. Çünkü kendi ikizi daha güzeldi. Âdem onlara: Birer kurban takdim edin, hanginizinki kabul olunursa onunla evlenir, dedi. Habil'in kurbanı kabul olundu, gökten bir ateş inip onu yakıp bitirdi. Kabil'in kızgınlığı daha da arttı ve yapacağını yaptı. Şöyle de denilmiştir: Bu ikisinden bizzat Âdem'in kendi sulbünden oğulları olduğunu murat etmemiştir, onlar İsrail oğullarından iki adam idiler, bunun içindir ki. **“İsrail oğullarına yazdık”** (*Maide: 32*) demiştir. **“Bilhakkı”** mahzuf mastarın sıfatıdır, yani tilaveten mültebiseten bihakkı

demektir ya da “ütlü”deki zamirden ya da nebee'den hâldir yani mültebisen bilhakkı demektir ki öncekilerin kitaplarındakine uygun olarak oku demektir. “İz karreba kurbanen” bu da nebe'in zarfıdır yahut ondan hâldir ya da muzafın hazfı ile bedeldir yani “ütlü aleyhim” ne-beehüma nebee zalikel vakti, demektir. Kurban kesilen hayvan olsun veyahut başka bir şey olsun Allah Teala'ya yaklaşılacak şey demektir, nitekim hulvan da verilen şeyin ismidir. O da aslında mastardır, onun içindir ki tesniye (ikili) kılınmamıştır. Şöyle de denilmiştir: Kabil ekin-ci idi, yanındaki buğdayın en kalitesizini kurban etti. Habil de davar sahibi idi, en etli devesini kurban etti.

“Onlardan birinden kabul olundu, diğerinden kabul olunmadı” çünkü o Allah'ın hükmüne kızdı, kurbanını ihlasla takdim etmedi, yanındakinin en düşüğünü kastetti. “O da: Seni mutlaka öldürecekim, dedi” onu kurbanının kabul olunmasından dolayı hasedinden ölümle tehdit etti. “O da: Ancak Allah kendinden korkanlardan kabul buyurur, dedi”. Cevabında yani bu ceza sana takvayı terk etmekle kendi nefsinden geldi, benim tarafımdan değil. Öyleyse beni niçin öldürecekisin? Bunda şuna işaret vardır ki haset eden (kıskanan) kimse mahrumiyetini kendinden bilmeli ve haset ettiği kimsenin ne ile buna nail olduğunu anlamaya çalışmalıdır, yoksa nimetinin elinden gitmesini istemeli değildir. Çünkü bunun kendisine bir faydası yoktur, aksine zararı vardır. Ve şunu düşünmelidir ki taat ancak takva sahibi mümin-den kabul olunur.

لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا

بِبَاسِطِ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ

٢٨ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ

أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاُ الظَّالِمِينَ ٢٩ فَطَوَّعَتْ

لَهُ نَفْسُهُ قَتَلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ٣٠

28 – Andolsun ki eğer beni öldürmek için bana elini uzatarsan, ben de seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim. Kuşkusuz ben, alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.

29 - Şüphesiz ben benim de günahımı, senin de günahını yüklenip de cehennemliklerden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur.

30 – Böylece nefsi ona kardeşini öldürmeyi süslü gösterdi. O da onu öldürdü. Böylece ziyan edenlerden oldu.

28- “Andolsun ki eğer beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben de seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim. Kuşkusuz ben, alemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım”. Şöyle denilmiştir: Habil, Kabil’den daha güçlü idi, ancak onu öldürmekten çekindi, Allah’tan korktuğu için ona teslim oldu. Çünkü nefsi müdafaa o zamanlar mübah değildi ya da daha faziletisini yapmak için böyle dedi. Efendimiz aleyhisselam şöyle demiştir: Allah’ın maktul kulu ol; katil kulu olma. “Lein besette”nin cevabında “ma ene bibasitin” şeklinde isim cümlesiyle karşılık vermesi, re’sen (kendiliğinden) bu çirkin işten uzak durması ve onunla nitelenip kendine böyle denilmesini istememesinden dolayıdır. Bunun içindir ki be ile tekit edilmiştir.

29- “Şüphesiz ben benim de günahımı, senin de günahını yüklenip de cehennemliklerden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur”. Bu da karşı koymaktan ve diretmekten kaçınmasının ikinci sebebidir. Mana da şöyledir: Sana teslim olmam, sana elimi uzattığımı takdirde benim günahımı ve elini bana uzatmakla da senin günahını çekmen içindir. Bunun bir benzeri de: Sövüşenlere dedikleri vardır, mazlum ileri gitmediği sürece günah başlatanın üzerinedir. Şöyle denilmiştir: Benim günahımı demek katlimin günahını demektir, senin günahının manası da kurbanının kabul olunmasını önleyen günahının demektir. İkisi de hâl yerindedir, yani iki günahı da taşıyarak onların günahı ile dönersin demektir. Belki de kardeşinin günaha girmesini ve bedbaht olmasını istememiş; bilakis bu sözü söylemekten, eğer mutlaka böyle bir şey olacaksa, sana olmasını isterim, bana olmasını istemem demek istemiştir. Bizzat istenen şey kendine olmamasıdır yoksa kardeşine olması değildir. Günahtan cezasının günahı murat edilmek de caizdir, asinin azabını istemek de caizdir.

30- “Fetavveat lehu nefsu (böylece nefsi ona kardeşini öldürmeyi süslü gösterdi)” kolaylaştırdı ve genişletti, bu da taa lehül mer-teu deyiminden gelir ki mera geniş olmaktır. “Taveat” şeklinde de okunmuştur ki fâale babından gelir fe’ale manasına olur. Ya da kardeşini öldürmek onu bu işe saldı, o da buna itaat etti, demek olur. Lehu da bağlantıyı artırmak içindir, mesela: Hafiztü lizeydin malehu (Zeyd için malını muhafaza ettim) kavli gibi. **“Onu öldürdü, böylece ziyan edenlerden oldu”** hem dinini hem de dünyasını, çünkü ömrü boyu kovgun ve üzgün kaldı. Şöyle de denilmiştir: Habil Kabil’i Hira yokuşunun yanında yirmi yaşında iken öldürdü. Basra’da ulucaminin yerinde öldürdüğü de söylenmiştir.

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِى
 سَوَاءَ أَخِيهِ قَلًا يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا
 الْغُرَابِ فَأُوَارِى سَوَاءَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾
 مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَآئِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ
 نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ
 جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ
 جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ
 ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

31 – Bunun üzerine Allah Teala ona bir karga gönderdi; o yeri eşeliyordu; kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek istiyordu. Bunu görünce: “Eyvah, şu karga gibi olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz mi kaldım?” dedi ve pişmanlardan oldu.

32 – İşte bundan dolayı İsrail oğullarına şunu yazdık: “Kuşkusuz kim bir cana kıyma veyahut yeryüzünde bir fesat çıkarma karşılığı olmaksızın bir cana kıyarsa, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu diriltirse, sanki bütün insanları diriltmiş gibidir. Andolsun ki elçilerimiz onlara apaçık deliller getirdi. Sonra bunun ardından çokları yeryüzünde aşırı gitmektedirler.

31- “Bunun üzerine Allah Teala ona bir karga gönderdi; o da yeri eşeliyordu; kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek istiyordu”. Rivayete göre onu öldürdüğü zaman şaşırды, ona ne yapacağını bilemedi. Çünkü âdemoğullarında ilk ölüm idi. Allah iki karga gönderdi, biri diğerini öldürdü, onun için gagası ve ayaklarıyla yeri kazdı, sonra onu çukura attı. “Liyüriye”deki zamir Allah Teala’ya yahut kargaya racidir, keyfe de “yuvari”deki zamirden hâldir. Cümle “yüri”nin ikinci mefulüdür. Sev’ete ehihi’den maksat da kardeşinin ölü cesedidir, çünkü o çirkin olduğu için bakılmak istenmez. “Kale ya veyleta” (eyvah) üzüntü ve keder için söylenen bir kelimedir. Ondaki

elif mütekellim ye'sinden bedeldir, mana da: Ya veyleti uhduri feha-za evanük (ey üzüntüm, gel tam zamanındır) demektir. Veyl ve veyle helak manasıdır. **“Şu karga gibi olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz mi kaldım, dedi?”** onun yaptığını yapamıyorum. “Feüvariye” ekune'ye matuftur, istifhamın cevabı değildir. Çünkü mana, eğer aciz olursam gömerim demek değildir. Feene üvariyy manasına sükun ile de okunmuştur. Hafif olması için mansubu sakın kılarak da okunmuştur. **“Ve pişmanlardan oldu”** onu öldürdüğüne, çünkü ne yapacağını bilemediği için şaşırıp kaldı, dediklerine göre onu bir yıl veya daha çok omzunda taşıdı, kargaya çiraklık etti, rengi siyahlaştı ve ebeveyni onu evlatlıktan çıkardılar. Çünkü rivayete göre onu öldürünce bedeni karardı, Âdem ona kardeşini sordu, o da: Ben onun vekili değilim, dedi. O da: Hayır, onu öldürdün, bu yüzden bedenini karardı, dedi ve ondan uzaklaştı. Ondan sonra yüz sene daha kaldı, gülmedi. Uğruna cinayet işlediği şeyi de (kız kardeşiyle evlenmeyi de) başaramadı.

32- **“Min ecli zalike (işte bundan dolayı İsrail oğullarına şunu yazdık)”** o nedenle şu hükmü verdik. Ecl aslında mastardır, ecele şerren'den gelir ki kötülük yapmaktır. Cinayetlerin sebebini göstermek için kullanılır, mesela min cerrake faaltuhu denir ki senin yüzünden yaptım demektir. Sonra genişletildi, bütün sebepler için kullanıldı. “min” başlangıç manasıdır, “ketebna”ya mütaaliktir, yani yazma ve yapma bundan dolayıdır demektir. **“Kim bir cana kıymaksızın adam öldürürse”** birini öldürmekle kisası hak etmeyi “**ya da yeryüzünde fesat çıkarmaksızın**” şirk ve yol kesme gibi, **“sanki bütün insanları öldürmüş gibidir”**. Çünkü haksız yere kan akıtmış, öldürmeyi adet haline getirmiş ve o hususta insanları cesaretlendirmiştir ya da bir kişiyi öldürmekle hepsini öldürmek Allah'ın gazabını ve büyük azabını çekmede birdir. **“Kim de onu diriltirse, sanki bütün insanları diriltmiş gibidir”** yani kim de affetmek veya öldürülmesine mani olmak veya hut bazı helak sebeplerinden kurtarmak gibi hayatta kalmasına sebep olursa, demektir. Bundan maksat da cana kıymanın büyüklüğüne ve onu diriltmenin önemine dikkat çekmektir. Bu da ona yaklaşımdan korkutmak ve ondan uzak kalmaya teşvik etmek içindir.

“Andolsun ki elçilerimiz onlara apaçık deliller getirdi. Sonra bunun ardından çokları yeryüzünde aşırı gitmektedirler”. Bu gibi cinayetlerden dolayı onlara bu ağır durumu yazdıktan ve bundan kaçınınsınlar diye emri tekit etmek ve akdi yenilemek için onlara elçiler ve ayetler gönderdikten sonra, çokları adam öldürmekle ileri gidiyorlar ve hiç de önemsemiyorlar. İşte kıssa bununla yukarıya bağlanmış oldu. Ayette geçen israf normalden uzaklaşıp aşırı gitmektir.

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ

يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ٣٣ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ٣٤ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ٣٥

33 – Allah ve Resul'ü ile savaşan ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaranların cezası ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut elleri ve ayakları çaprazlama kesilmesi veyahut bulundukları yerden süürülmeleridir. Bu, onlar için dünyada rezilliktir. Onlar için ahirette de pek büyük bir azap vardır.

34 – Ancak kendilerini ele geçirmeden önce tövbe edenler müstesna. Bilin ki şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

35 – Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve ona yaklaşmaya vesile arayın. Allah yolunda cihat edin ki kurtuluşa eresiniz.

33- “Allah ve Resul'ü ile savaşanların cezası” yani o ikisinin dostları ile savaşanların demektir ki onlar da Müslümanlardır. Onlarla savaşmak büyüklük bakımından o ikisiyle savaşmaktır. Ayette geçen harbin aslı soygun yapmaktır. Burada bundan maksat yol kesmektir. Şöyle de denilmiştir. Şehirde de olsa hırsızlık yaparak direnmektir. “**Ve yeryüzünde bozgunculuk yapanların cezası**” fesaden'in nasbı mefulun leh olarak da mefulun mutlak olarak da caizdir. Çünkü onların çabalamaları fesat çıkarmak içindir. Sanki ve yüfsidune filardı fesaden denilmiştir. “**Öldürülmeleri**” yani kısas olarak demektir. Eğer yalnız öldürürlerse asılmadan kısas yapırlar “**yahut asılmaları**” eğer hem

öldürür hem de mal alırlarsa öldürülmekle beraber asılırlar. Fakihler arasında öldürölüp asılmak yahut diri asılıp bırakılmak yahut ölünceye kadar karnına mızrak saplamak hususunda ihtilaf vardır. **“Ya elleri ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi”** eğer mal alırlar da adam öldürmezlerse, sağ elleri ve sol ayakları kesilir. **“Ya da bulundukları yerden sürülmeleri”** memleketten memlekete sürölürler ki bir yerde karar kılmasınlar, bu yalnız korkutmakla yetinirlerse yapılır. Ebu Hanife sürgünü hapisle tefsir etmiştir. Ayetteki “ev” edatı buna göre açıklama içindir. Şöyle de denilmiştir: Ev edatı seçme içindir; devlet başkanı her yol kesen için bu cezalardan birini seçmede serbesttir. **“Bu, onlar için dünyada rezilliktir”** zillet ve skandaldır, **“onlar için ahirette de pek büyük bir azap vardır”**. Çünkü günahları da büyüktür.

34- **“İllelezine tabu (ancak kendilerini ele geçirmeden önce tövbe edenler müstesnadır)”**. Bu Allah Teala'ya mahsus haklardan istisnadır, **“bilin ki şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”** kavli de bunu göstermektedir. Kısas olarak öldürme ise velilere aittir. Tövbe ile vücubu düşer, cevazı düşmez. Tövbenin ele geçirilmeden önce yapılması onun ele geçirildikten sonra cezayı düşürse de haddi düşürmeyeceğini gösterir. Ayrıca şunu da gösterir ki ayet Müslüman yol kesenler hakkındadır; çünkü müşrikin tövbesi ele geçirilmeden önce de sonra da ondan cezayı düşürür.

35- **“Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve ona yaklaşmaya vesile arayın”**. Yani sevabına, yakınlığına ulaşacak taatları yapma ve isyanları terk etme gibi şeyler arayın. Vesile vesele ila keza deyiminden gelir ki bir şeye yaklaşımdır. Hadiste: Vesile cennette bir makamdır, denilmiştir. **“Allah yolunda cihat edin”** iç ve dış düşmanlarıyla savaşmakla. **“Belki kurtuluşa erersiniz”** Allah'a ulaşmak ve ikramına nail olmakla.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا
 وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ
 مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾
 يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوكَ مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا
 وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا
 أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ
 حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ
 يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾

36 – Şüphesiz kâfir olanların, eğer yeryüzündeki her şey bir misliyle beraber kendilerinin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için feda etmek isteseler, onlardan kabul olunmaz. Onlar için pek acıklı bir azap vardır.

37 – Ateşten çıkmak isterler. Fakat ondan çıkamazlar. Onlar için sürekli azap vardır.

38 – Erkek ve kadın hırsızın ellerini yaptıklarına karşılık ve Allah'tan ibret verici bir ceza olmak üzere kesin. Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.

39 – Kim haksızlığından sonra tövbe eder ve kendini düzeltirse, şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

36; 37- “Şüphesiz kâfir olanların olsa yeryüzündeki şeyler” çeşitli mallar “hepsi onların olsa bir misliyle beraber onu feda etmek isteseler” nefislerine fidye vermek için “kıyamet gününün azabından” il-yeftedu bihi'deki lam “lev”in gerektirdiği mahzufa mütealliktir, çünkü takdir şöyledir: Lev sebete enne lehüm ma fil ardı. Zikredilen şeyler ik olduğu halde “bihi”deki zamirin tek olması, ya işaret yerine kullanılmasıdır, mesela “avanün beyne zalik” (Bakara: 68) kavlinde olduğu gibi ya da “vemislehu”daki vav'ın maa manasına olmasındandır

“Ma tukubbile minhüm (onlardan kabul olunmaz)” lev'in cevabıdır. Lev etrafıyla beraber “inne”nin haberidir. Cümle azabın onlardan ayrılmayacağına ve onlar için kurtuluşa giden bir yolun olmayacağına misaldir. **“Onlar için pek acıklı bir azap vardır”** bundan kastedileni açıklamaktadır. **“Ateşten çıkmak isterler. Fakat ondan çıkamazlar. Onlar için sürekli azap vardır”** kavli de böyledir. Ahrece'den gelerek “yuhracu” da okunmuştur. “Vema yahrucune” yerine isim cümlesiyle “vema hüm biharicine minennar” demesi, mübalağa içindir.

38; 39- “Vessariku vessarikati faktau eydiyehüma (erkek ve kadın hırsızın ellerini kesin)”. Sibeveyh'e göre iki cümledir, çünkü takdiri: Fima yütla aleyküm essaariku vessarikatu demektir, yani onların hükümü budur demektir. Müberrid'e göre ise tek cümledir, fe de sebebiye-dir, haberin başına gelmiştir, çünkü şart manasını içermektedir, zira mana: Vellezi sereka velleti serekat demektir. Nasb ile de (vessarika) okunmuştur, çünkü bu gibi yerlerde tercihe şayan olan odur, zira inşa cümlesi ancak izmar ve tevil ile haber düşer. Sirkat (hırsızlık) başkasının malını gizlice almaktır. Ancak mal koruma altında ise ve alınan miktar da çeyrek altın veya değerinde ise el kesme vacip olur. Çünkü aleyhissalat vessalam şöyle demiştir: “El kesme çeyrek altında ve yukarısındadır”. Ulemanın bu konuda çeşitli hadislerden dolayı farklı görüşleri vardır. Ben de bunu Şerhü'l – Mesabih kitabında genişlemesine anlattım.

Ellerden murat edilen de sağ ellerdir, İbn Abbas'ın “eymanehüma” okuması da bunu destekler. Bunun içindir ki tesniyenin yerine cem'in konulması caiz olmuştur. Mesela “fekad sağat kulubuküma” (*Tahrir*: 4) ayetinde olduğu gibi. Muzafunileyh'in tesniyeliği ile yetinilmiştir. Yed (el) uzvun tamamının ismidir, bunun içindir ki Hariciler kesmenin omuza kadar olduğunu söylemişlerdir. Cumhur ise bileğe kadar görüşündedir; çünkü aleyhissalat vessalam Efendimize bir hırsız getirdiler, sağ elinin bilekten kesilmesini buyurdu.

“Cezaen bima keseba (yaptıklarına karşılık ve Allah'tan ibret verici bir ceza olarak)” cezaen ile nekâlen mefulunleh yahut mefulun mutlak olarak mansuptur, “faktau” da onların fiilini göstermektedir. **“Allah mutlak galiptir, kim tövbe ederse”** hırsızlıktan **“haksızlığından sonra”** hırsızlığından sonra **“ve kendini düzeltirse”** sorumluluklardan kaçarak ve bir daha ona dönmemeye karar vererek yakasını ondan sıyırsa, **“Şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”**. Tövbesini kabul eder; ona ahirette azap etmez. El kesmeye gelince çoğunluğa göre bu durumda düşmez, çünkü onda malı çalınanın hakkı vardır.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ

لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ
لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ يَا أَيُّهَا
الرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ
الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ
الَّذِينَ هَادُوا سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ
لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ
إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ
يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ
الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا
خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

40 – Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğine azap eder ve dilediğini bağışlar. Allah her şeye kadirdir.

41 – Ey Peygamber, ağızlarıyla iman ettik deyip de kalpleri iman etmeyenlerden küfre koşanlar seni üzmesin. Yahudilerden de yalanı çok dinleyen, sana gelmeyen topluluğu çok dinleyenler vardır. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler. “Size şu fetva verilirse, alın; eğer size o verilmezse sakının” derler. Allah kimin fitneye düşmesini isterse, sen ona Allah'tan hiçbir şey yapamazsın. İşte Allah'ın, kalplerini temizlemek istemediği onlardır. Onlar için dünyada rezillik vardır. Onlar için ahirette de büyük bir azap vardır.

40- “Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır” hitap Peygamber aleyhissalat vesselam'adır ya da herkesedir. “Dilediğine azap eder ve dilediğini bağışlar. Allah her şeye kadirdir” Azabın ba-

ğışlamadan önce gelmesi, geçen tertibin de öyle olmasındandır ya da azabı hak etmenin önce olmasındandır veyahut kesmeden maksadın dünyada olmasındandır.

41- “Ey Peygamber, küfre koşanlar seni üzmesin” yani küfre hızla düşenlerin yaptıkları yani fırsat buldukları zaman bunu açığa çıkaranlar demektir. **“Ağızlarıyla iman ettik deyip de kalpleri iman etmeyenlerden”** yani münafıklardan. **“Biefvahihim”**deki be **“kalu”**ya mütaalliktir; **“amenna”**ya değil. Vav’ın da hâle de atfa da ihtimali vardır. **“Ve minellezine hadu (Yahudilerden)”** bu da **“minellezine kalu”**ya atıftır. **“Semmaune lilkezibi”** mahzuf müptedanın haberidir, zamir de iki gruba yahut küfre koşanlara racidir. Müpteda olup da **“minellezine”**nin haber olması da caizdir, yani Yahudilerden çok dinleyen bir ekip vardır, demektir. **“Lilkezib”**teki lam ya tekit için zaittir ya da sema’ın kabul manasını içermesindendir, yani hahamların iftiralarını kabul ederler demektir ya da lam illet için, meful da mahzuftur yani semmaune kelameke liyekzibu aleyke (sana yalan söylemek için sözünü dinlerler) demektir. **“Sana gelmeyen topluluğu çok dinlerler”** yani Yahudilerden senin meclisinde hazır bulunmayan, kibirlerinden ve aşırı buğzlarından dolayı senden uzak duran öteki topluluğu dinlerler. Mana da her iki mülahazaya göre şöyledir: Onlara kulak verirler, dediklerini kabul ederler, ya da onlar için ve onlara ulaştırmak için seni dinlerler demektir. Lam’ın kezibe mütaallik olması da caizdir, çünkü ikinci semmaune lafzı tekit için tekrar edilmiştir yani sammaune liyekzibu likavmin aharin demektir.

“Kelimelerin yerlerini değiştirirler” yani onu Allah’ın koyduğu yerden kaydırırlar; bunu da ya anlamsız kılmak veya konumunu değiştirmekle lafzan yaparlar ya da murat edilenden başkasına vermek ve başka anlama almakla manen yaparlar. Cümle **“kavmin”** başka bir sıfatıdır yahut **“semmaune”**nin sıfatıdır veyahut ondaki zamirden hâldir. Veyahut iraptan mahalli olmayarak yeni söz başıdır. Ya da mahzuf müptedanın merfu haberi yerindedir yani yuharrifune ve keza (şöyle) **“derler: “Size şu fetva verilirse alın”** yani size bu tahrif edilen verilirse alın, onu kabul edin ve uygulayın. **“Eğer size o verilmezse”** bilakis size Muhammed aksine fetva verirse **“sakının”** yani verdiği fetvayı kabul etmekten kaçının. Rivayete göre Hayber eşrafından bir erkek eşraftan bir kadınla zina etti, ikisi de evli idiler; onları recm etmek istemediler; onları içlerinden bir bölükle Kurayza oğullarına gönderdiler, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e sormalarını istediler ve: Eğer size dayak cezası ve yüzlerine kara sürmeyi teklif ederse kabul edin, eğer size recmi emrederse hayır, dediler. O da

onlara recmi emretti, onlar da kabul etmediler; İbn Soriya aralarında hakem atandı, Efendimiz ona: Musa'ya denizi yaran, Tur'u üzerinize kaldıran, Fir'avn hanedanını suya boğan ve size kitabı indirip helal ve haramını bildiren Allah adına, Tevrat'ta evlilere recmi görüyor musun. dedi? O da: Evet, dedi. Hemen üzerine sıçradılar, o da: Yalan söylediğim takdirde üzerimize azabın inmesinden korktum dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de o iki zina edenlerin Mescid'in kapısında recmedilmelerini emretti.

“Allah kimin fitneye düşmesini isterse” sapıklığını ve rezilliğini “sen ona Allah’tan hiçbir şey yapamazsın” Allah’tan hiçbir şeyini def edemezsin. “İşte Allah’ın, kalplerini temizlemek istemediği onlardır” kafirlerden demektir. Bu da gördüğün gibi Mutezile görüşünün bozuk olduğuna açık delildir. “Onlar için dünyada rezillik vardır” cizye vermek ve müminlerden korkmakla horluk vardır “ve onlar için ahirette de büyük bir azap vardır” o da cehennemde ebedi kalmadır. Zamir “lillezine hadu”ya racidir, eğer “ve minellezine”yi söz başı yaparsan, yoksa iki gruba racidir.

سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّخْتِ فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحْكِمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

42 – Onlar yalanı çok dinlerler, haramı çok yerler. Eğer sana gelirlerse, aralarında hüküm ver yahut onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir şekilde asla zarar veremezler. Eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hüküm ver. Çünkü Allah adalet edenleri sever.

43 – Yanlarında içinde Allah’ın hükmü bulunan Tevrat varken seni nasıl hakem tutarlar? Sonra da bunun ardından yüz çevirirler. Onlar inanan kimseler değildirler.

42- “Onlar yalanı çok dinlerler” tekit için tekrar etmiştir, **“ekkâlune lissuhti (haramı çok yerler)”** suht haram demektir, mesela rüşvet gibi. Sehatehu maddesinden gelir ki kökünden koparmaktır. Çünkü onun bereketi gitmiştir. İbn Kesir, Ebu Amr, Kisai ve Yakup iki zamme ile (suhut) okumuşlardır ki ikisi de lügattir, mesela unuk ve unk gibi. Sin’in fethi ile mastar olarak (saht) da okunmuştur. **“Eğer sana gelirlerse, aralarında hüküm ver yahut onlardan yüz çevir”** Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e başvurdukları takdirde aralarında hüküm verme ile yüz çevirme arasında serbestlik vermektedir. Bunun içindir ki şöyle denilmiştir: Ehl-i kitaptan iki kimse kadiya müracaat etseler, hüküm vermek mecburiyeti yoktur. Bu da Şafii’nin görüşüdür. Doğrusu başvuranlar ikisi de yahut birisi ehl-i kitap olduğu takdirde vacip olmasıdır. Çünkü bizler onları korumayı ve haksızlığı onlardan def etmeyi üstlenmişizdir. Ayet ehl-i zimmet hakkında değildir (ki mensuh olduğu iddia edilsin). Ebu Hanife’ye göre mutlak olarak vaciptir. **“Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir şeyle zarar veremezler”** mesela onlardan yüz çevirdiğin için sana düşman olmalarıyla. Çünkü Allah seni insanlardan korur. **“Eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hüküm ver”** Allah’ın emrettiği adaletle demektir. **“Şüphesiz Allah adalet edenleri sever”** onları muhafaza eder ve şanlarını yüceltir.

43- “Yanlarında içinde Allah’ın hükmü bulunan Tevrat varken seni nasıl hakem tutarlar?” Ona inanmayanların onu hakem tutmalarına şaşmadır. Durum şu ki hüküm yanlarındaki kitapta açıkça belirtilmiştir. Ve şuna tembihdir ki onlar bu hakemlikle hakkı tanımayı ve şeriatı tatbik etmeyi kastetmiyorlar; ancak Allah’ın hükmü olmasa da kendileri için daha basit olanı arıyorlar. **“Ve fiha hükmüllahi”** Tevrat’tan hâldir, eğer onu zarf ile merfu kıalarsan, eğer onu müpteda kıalarsan, ondaki zamirinden hâldir. Zamirin müennes olması kendi dillerinde (Arapça’da) müennese lafzan benzemesindendir, mesela mevmat ve devdat gibi. **“Sonra da bunun ardından yüz çevirirler”** hakemlikten sonra kitaplarına uygun olan hükümden yüz çevirirler. Bu da yuhakkimuneke’ye atıftır, şaşma hükmüne dahildir. **“Onlar inanan kimseler değildirler”** kendi kitaplarına demektir, çünkü önce ondan, ikinci olarak da ona uyandan yüz çevirmişlerdir. Ya da sana ve ona (kendi kitaplarına) inanmazlar demektir.

أَنَا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ
 بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ
 وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا
 عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِي وَلَا تَشْتَرُوا
 بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
 فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
 فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ
 بِالْأَنْفِ وَالْأُذْنَ بِالْأُذْنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ
 قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ
 لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

44 – Biz, Tevrat'ı indirdik; onda hidayet ve nur vardır. Allah'a teslim olan peygamberler Yahudiler için onunla hüküm verirler. Bir de İlahi alimlerle hahamlar da, Allah'ın kitabını korumakla memur oldukları ve üzerinde şahit bulundukları için (onlar da Tevrat'la hüküm verirler). Artık insanlardan korkmayın; benden korkun. Ayetlerimi az pahaya satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.

45 – Onların üzerine (Tevrat'ta) şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da karşılıklıdır. Kim bunu bağışlarsa o, kendisi için bir kefarettir. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

44- “Biz, Tevrat'ı indirdik; onda hidayet vardır” hakka götüren “ve nur vardır” karışık hükümleri açığa çıkarır. “Peygamberler onunla hüküm verirler” yani İsrail oğulları peygamberleri demektir ya da eğer: Bizden öncekilerin şeriatı nesh edilmediği sürece bizim için

de şeriattır, dersek Musa ve ondan sonraki peygamberler demektir. Bunu söyleyen de bu ayeti delil getirmiştir. **“Ellezine eslemu (onlar ki teslim oldular)”** medih için peygamberlere verilen bir sıfattır, Müslümanların şanını yüceltmekte ve Yahudilere imada bulunmaktadır. Ve onların peygamberlerin dinlerinden ve onların hidayetlerine uymaktan çok uzak olduklarına işaretler. **“Lillezine hadu (Yahudi olanlar için)”** enzele'ye yahut yahkümü'ye mütealiktir yani davalarında onunla karar verirler, demektir. Bu da peygamberlerin onların peygamberleri olduğunu gösterir. **“İlahi alimlerle hahamlar da”** zahitleri ve peygamberlerinin yoluna giden alimleri demektir, nebiyyun kelimesinin üzerine atıftır. **“Allah'ın kitabını korumakla memur olmaları nedeniyle”** Allah'ın onlara kitabını zayi olmaktan ve tahriften korumayı emretmesi nedeniyle. **“Ma”ya** raci olan zamir mahzuftur, **“min”** de beyaniyedir. **“Onun üzerinde şahitler idiler”** denetçiler idiler, değiştirmelerine müsaade etmezlerdi ya da ondaki kapalı şeyleri açıklayan şahitlerdir mesela İbn Soriya gibi.

“İnsanlardan korkmayın, benden korkun” hakimleri kararlarında Allah'tan başkasından korkmaktan ve zalimin korkusu veya bir büyüğün denetlemesi endişesiyle onlara yağ yakmaktan men etmektedir. **“Ayetlerimi satmayın”** indirdiğim hükümlerimi değiştirmeyin **“az pahaya”** o da rüşvet ve mevkidir. **“Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir”** onu hor görmeleri ve başkasıyla hüküm vermekle ona inatlarından dolayı. Bunun içindir ki onları **“zalimlerdir”** ve **“fasıklardır”** diye nitelemiştir. Onları inkar ettikleri kâfir, aksine karar verdikleri için zalim ve ondan çıktıkları için de fasık kılmıştır. Bu üç sıfattan her birinin onunla hüküm vermekten çekinmeleri durumu ile ilgili olarak onlara yahut da içlerinden bir gruba uygun bir sıfat olması da caizdir. Nitekim şöyle denilmiştir: Bu, Müslümanlar içindir çünkü onların hitabına bitişiktir, zalimler de Yahudilerdir, fasıklar da Hristiyanlardır.

45- **“Onlara yazdık”** yani Yahudilere farz kıldık **“fiha”** Tevrat'ta **“cana can”** yani nefis nefisle öldürülür. **“Elaynü bilayn... (göze göz, buruna burun, kulağa kulak ve dişe diş)”** Kisai bunları mana bakımından enne ve mamullerine atfederek merfu okumuştur, sanki şöyle denilmiştir: Ve ketebna aleyhim ennefsü binnefsi velaynü bilayni. Çünkü yazma ile okuma kavil maddesi gibi cümlelerin üzerine geçer. Ya da bunlar yeni söz başıdır, mana da şöyledir: Vekezalikel aynü mefkuatün bilayni velenfü mecduatün bilenfi velüzüne maslumetün bilüzünü vessinnü makluatün bissinni ya da bunlardan merfu olan **“binnefsi”**deki gizli zamirin üzerine atfedilmiştir. Bunun caiz olması

şunun içindir, çünkü bu aslında zarf ile ondan aralanmıştır. “Fiha”daki car ile mecrur da manayı açıklayan hâldir. “Velcuruha kısas” yani zatü kısasın demektir. Bunu yine Kisai, Ebu Amr ve İbn Amir hükmü tafsilden sonra icmal olarak ref ile okumuşlardır. “Kim bağışlarsa” hak edenlerden “bihi (bunu)” kısası bağışlarsa yani onu affederse, “o” bağışlama “onun için kefarettir” yani bağışlayan için demektir, Allah o sayede günahlarını siler. Cani için kefarettir denilmiştir ki af ile diyetten kurtulur. Şöyle de okunmuştur: Fehüve keffaretuhu lehu yani bağışlayanın bağışlamakla kefareti kendine aittir, ondan hiçbir şey eksiltilmez. “Kim Allah’ın indirdiği ile” kısas vs. ile “hükmetmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir”.

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
مِنَ التَّوْرَةِ ۖ وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ ۖ وَمُصَدِّقًا
لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ ۖ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾
وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۖ وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ
بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

46 – Arkalarından da Meryem oğlu İsa’yı, önündeki Tevrat’ı tasdik edici olarak gönderdik ve ona içinde hidayet ve nur olan, önündeki Tevrat’ı tasdik edici ve takva sahipleri için bir hidayet ve bir öğüt olmak üzere İncil’i verdik.

47 – İncil sahipleri Allah’ın onda indirdiği ile hükmetsin. Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.

46- “Ve kaffeyna ala asarihim (arkalarından da gönderdik)” yani ve etbanahüm ala asarihim demektir, bu durumda meful hazfedilmiştir, çünkü car ile mecrur ona delalet etmektedir. Zamir de peygamberlere aittir. “Biisabni meryeme (Meryem oğlu İsa’yı)” bu da ikinci mefuldur, fiilin be ile geçişli kılınması ile mümkün olmuştur. “Önündeki Tevrat’ı tasdik edici olarak ve ona İncil’i verdik” (İncil) hemzenin fethi ile (Encil) de okunmuştur. “Fihi hüden ve nur” hâl olarak nasb

mahallindedir. **“Musaddikan lime beyne yedeyhi minet tevrati”** bu da ona matuftur, **“hüden ve mevizeün lilmüttakin”** de öyledir. İkisinin de mahzufa atfen veyahut ona mütaallik olarak nasbı da caizdir.

47- “Velyahküm ehlül incili bima enzelellah” bu da Hamze kıraatında ona matuftur. Birinciye göre (liyahküm)deki lam mahzufa mütaalliktir yani ve ateynahu liyahküme bima enzeleallahu demektir. **“Ve liyahküme”** de okunmuştur, o zaman **“en”** emre bağlı olur, mesela: Emertüke bien kum (kalkman için emrettim) gibi yani hükmetmesi için emretti demektir. **“Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fasıkların ta kendileridir”** hükmünden çıkanların yahut imandan çıkanların demektir, eğer onu horluyorsa. Ayet İncil’in bazı hükümler içerdiğini ve Yahudiliğin İsa aleyhisselam’ın gönderilmesi ile mensuh olduğunu ve onun bağımsız bir şeriata sahip olduğunu göstermektedir. Bunu Allah’ın onda indirdiği şeylerde Tevrat’ın hükümlerine göre amel etsin diye anlamak zahire muhaliftir.

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ

الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا
عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ
عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِنَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْكُمْ
فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأَنْ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَأَعْلَمَ أَنَّ مَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ
ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾

48 – Sana da kitabı önündeki kitabı tasdik edici olarak ve ona karşı bir şahit olmak üzere hak ile indirdik. Artık sen de Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen haktan dönüp de onların heva ve heveslerine uyma. İçinizden herkes için bir şariat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet yapardı. Ancak size verdiklerinde sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse hayırlarda yarışın. Hepinizin dönüşü yalnız Allah'adır. O zaman tartıştığınız şeyleri size haber verecektir.

49 – (Sana da şu talimatı verdik): Onların aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve onların keyiflerine uyma. Seni Allah'ın sana indirdiği bazı şeylerden alıkoymamaları için onlardan sakın. Eğer yüz çevirirlerse, bil ki Allah ancak bazı günahlarını başlarına getirmek istiyor. Şüphesiz insanların çoğu gerçek fasıklardır.

48- “Sana da kitabı hak ile indirdik” yani Kur'an'ı demektir, “kendinden önceki kitabı tasdik edici olarak” indirilen kitaplar cinsinden demektir, çünkü el - kitaptaki birinci lam ahd, ikincisi de cins içindir.

“Ve bir şahit olarak” diğer kitapları değiştirmekten koruyacak ve sıhhat ve sebatına şahitlik edecek bir gözcü demektir. Meful kalıbı ile müheyemenen de okunmuştur ki tahriften korunmuş demektir. Koruyan da Allah Teala’dır yahut her asırdaki hafızlardır. **“Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet”** yani Allah’ın sana indirdiği ile demektir. **“Sana gelen haktan dönüp de onların heva ve heveslerine uyma”** ondan saparak onların istediğine dönme. “Amma”daki an la tettebi’e bağlıdır, çünkü sapma manasını taşımaktadır ya da failinden hâldir yani sana gelenden meylederek onların arzularına uyma demektir.

“İçinizden herkes için kıldık” ey insanlar **“bir şeriat”** o da suya götüren yoldur. Din ona benzetilmiştir, çünkü ebedi hayata sebep olacak şeye götürür. Şin’in fethi ile (şer’aten) de okunmuştur. **“ve minhacen”** dinde açık bir yol demektir. Nehecel emrû deyiminden gelir ki durum açık olmaktır. Bundan bizim geçmiş şeriatlarla mükellef olmadığımız çıkarılmıştır. **“Eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı”** bütün çağlarda dini nesh etmeden ve değiştirmeden bir din üzerinde birleştirdi. **“Lev şae”**nin mefulu mahzuftur, ona da cevap delalet etmektedir. Mana şöyledir de denilmiştir: Allah hepinizin İslam üzerinde birleşmenizi isteseydi sizi ona zorlardı. **“Ancak size verdiklerinde sizi denemek için böyle yaptı”**. Değişik ve her asra ve çağa uygun şeriatlar verdi; onlarla amel edecek misiniz? Farklı olmalarının sadece hikmet olduğunu fark edecek misiniz? Yoksa haktan sapıp amelde kusur edecek misiniz? **“Öyleyse hayırlarda yarışın”** fırsatları değerlendirmek ve ödülü kazanmak için onlara koşun.

“Hepinizin dönüşü yalnız Allah’adır” yeni söz başıdır, yarışmanın sebebini göstermektir. Gayret edenlere vaat ve kusur edenlere tehdittir. **“O zaman tartıştığınız şeyleri size haber verecektir”** haklı ile haksız ve gayret edenle kusur edeni ayırmak için.

49- “Veenihküm beynehüm bima enzelallahu” bu da kitabın üzerine atıftır yani sana kitabı ve hükmü indirdik, demektir. Ya da hakkın üzerine atıftır, o zaman da sana hakkı ve hükmetmeni indirdik demek olur. Ve emerna enihküm takdirinde cümle olması da caizdir. **“Onların keyiflerine uyma. Seni Allah’ın sana indirdiği bazı şeylerden alıkoymamaları için onlardan sakın”** seni saptırmalarından ve seni ondan çevirmelerinden. En sılası ile beraber **“hüm”**den bedel-i iştimal ile bedeldir, yani fitnelerinden sakın, demektir. Ya da mefulun lehtir ki seni fitneye düşürme korkusu ile onlardan sakın demektir. Rivayete göre Yahudi alimleri: Muhammed’e gidelim, belki onu dininden döndürürüz, dediler ve: Ya Muhammed, çok iyi biliyorsun ki bizler Yahudilerin alimleriyiz, eğer biz sana tabi olursak, Yahudilerin hepsi sana

tabi olur. Bizimle kavmimizin arasında bir dava vardır, sana başvuracağız, bizim lehimize, onların aleyhine karar ver, sana iman edelim ve seni tasdik edelim, dediler. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de bunu kabul etmedi, ayet de bunun üzerine indi. “Eğer yüz çevirirlerse” inen hükümden yüz çevirir ve başkasını isterlerse “bil ki Allah ancak bazı günahlarını başlarına getirmek istiyor”. Yani Allah’ın hükmünden yüz çevirme günahını demektir. Bu da büyük olmakla beraber onlardan biridir. Bunda büyüklüğe delalet vardır, tıpkı neki-relikte olduğu gibi. Bunun bir benzeri de şair Lebid’in şu sözüdür:

Ya da bazı nefislere (birilerine) ölümün gelmesidir.

(Bundan büyütmek için kendi nefsini kastetmiştir.)

“Şüphesiz insanların çoğu gerçek fasıktırlar” küfürde muannit ve mütecavizdirler.

أَفَحُكُّمَ

الْجَاهِلِيَّةِ يَغُوثٌ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

فَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَدِمِينَ ﴿٥٢﴾

50 – Yoksa onlar cahiliye hükmünü (idaresini) mi arıyorlar? İyi anlayan bir topluluk için hükmü Allah’tan daha güzel olan kimdir?

51 – Ey iman edenler, Yahudi ve Hıristiyanları dostlar edinmeyin. Onlar birbirinin dostlarıdır. İçinizden kim onları dost edinirse, şüphesiz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu hi-dayete erdirmez.

52 – Kalplerinde hastalık olanların onlara koştuklarını görürsün. “Biz başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz” derler. Umulur ki Allah kendi katından bir fetih veyahut bir iş getirir de içlerinde gizledikleri o şeye pişman olurlar.

50- “Yoksa onlar cahiliye hükmünü mü istiyorlar?” O hüküm de taraf tutma ve yağcılıktır. Cahiliyeden maksat nefse uyma dinidir. Ayetin Kurayza ve Nadiyr oğulları hakkında indiği söylenmiştir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den cahiliye hakkında olduğu gibi öldürülenler arasında fark gözetmesini istediler. “Hükmü” müpteda “yebgune” de haber olarak merfu okumuşlar, raci zamirin de “ehazzelezi baasallahu resula” (*Furkan: 41*) kavlindeki sılada olduğu gibi hazfedildiği de söylenmiştir. Bu da şiiirden başka bir yerde zayıf görülmüştür. Şöyle de okunmuştur: “Efehakemel cahiliyeti yebgun” yani yebgune hakimden ke hakimil cahiliyeti (cahiliye hakimi gibi canının istediği şekilde karar veren bir hakim mi arıyorlar?) İbn Amir de te ile “tebgune” okumuştur ki cahiliye hükmünü mü arıyorsunuz, demek olur. **“İyi anlayan bir topluluk için hükmü Allah’tan daha güzel olan kimdir?”** yani onlara göre böyle olan kimdir demektir. Likavmin'deki lam beyan (açıklama) içindir, tıpkı “heytelek” (*Yusuf: 23*) kavlinde olduğu gibi. Yani bu sorma kesin bilen bir kavim içindir, çünkü onlar işlerin sonunu düşünür ve eşyaya gerçek nazarla bakarlar; o zaman hükmü aziz ve celil olan Allah’tan daha güzel biri olmadığını bilirler.

51- “Ey iman edenler, Yahudi ve Hristiyanları dostlar edinmeyin” onlara güvenmeyin, onlarla can ciğer ahbap olmayın. **“Onlar birbirinin dostlarıdır”** bu da yasağın illetine ima etmektedir yani onlar size karşı müttefiktirler, birbirleriyle dostturlar. Çünkü dinde birliktirler, size karşı topludurlar. **“İçinizden kim onları dost edinirse, şüphesiz o da onlardandır”** yani sizden kim onlarla dost olursa, o da onlardandır. Bu tehdit onlardan uzak durmayı göstermektedir. Nitekim aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: “Müminlerle kâfirlerin ateşleri birbirini göremez”. Ya da onlarla dostluk yapanlar münafıklar idiler. **“Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez”** onlar da kâfirlerle dostluk etmekle nefislerine zulmedenlerdir ya da düşmanlarıyla dostluk kuran müminlerdir.

52- “Kalplerinde hastalık olanların” bundan İbn Übey ve avenesi kastedilmiştir, **“onlara koştuklarını görürsün”** yani dostluklarına ve yardımlarına demektir. **“Başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz”**. Başlarına kötü bir şey gelmesinden korktuklarını özür olarak ileri sürerler, mesela işin ters dönüp devletin kâfirlere geçmesi gibi. Rivayete göre Ubade bin Samit, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e: Benim Yahudilerden çok dostlarım var; ben onları bırakıyor; Allah ve Resul'ünün tarafını tutuyorum, dedi. İbn Übey de: Ben felâketlerden korkan bi adamım, dostlarımı bırakmam, dedi. Ayet de bunun üzerine indi. **“Umulur ki Allah bir fetih getirir”** Resulullah sallallahu aleyhi

ve sellem'e düşmanlarına karşı zafer verir ve Müslümanları üstün kılar. **"Veyahut kendi katından bir iş getirir"** öldürme ve sürme ile Yahudilerin kökünü kazır ya da münafıkların durumlarını açığa çıkarır da onları öldürür. **"Olurlar"** yani bu münafıklar **"yaptıklarına pişman olurlar"** münafıklıklarını gösteren şeylerden çok içlerinde gizledikleri küfre ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem hakkındaki şüpheyi.

وَيَقُولُ الَّذِينَ

آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ أَنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حِطَّتْ
أَعْمَالُهُمْ فَاصْبِرُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ
عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةً
لَّأَنَّهُمْ ذَلِكَ فَضَّلَ اللَّهُ يَوْمَهُ مِنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

53 - Var güçleriyle yemin ederek sizinle beraber olduklarını söyleyenler bunlar mı, derler? Onların amelleri boşa gitmiş; zıyan edenlerden olmuşlardır.

54 - Ey iman edenler, içinizden kim dininden dönerse, Allah yanında kendilerini sevdiği, onların da onu sevdiği, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu bir topluluk getirecek; Allah yolunda cihat ederler. Kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur ki dilediğine verir. Allah'ın rahmeti geniş, ilmi sonsuzdur.

53- "Ve yekulüllezine amenu" merfudur, Asım, Hamze ve Kisai yeni söz başı olarak böyle okumuşlardır. İbn Kesir, Nafi ve İbn Amir'in vav'sız olarak okuması da bunu teyit eder, bu da: O zaman müminler ne der sorusunun cevabı olur. Ebu Amr ile Yakup da mana itibarı ile "en ye'tiye"ye atfen nasb ile okumuşlardır, sanki şöyle demiştir: Asallahu en ye'tiye bilfethi ve en yekulel lezine amenu ya da onu asâ fiilinin ismine dahil olan Allah isminden bedel kılar, hades manasını içerdiği için de habere ihtiyaç kalmaz. Ya da bilfethi lafzına atfeder, mana da asallahu en ye'tiye bilfethi ve vebi kavilil mü'mine şeklinde

olur. Çünkü bir şeyi vacip kılanı getirmek onu getirmek gibidir. “**Var güçleri ile yemin ederek sizinle beraber olduklarını söyleyenler bunlar mı?**” bunu müminler münafıkların durumuna şaşıtklarından ve Allah’ın onlara ihsan ettiği ihlasa sevindiklerinden derler. Ya da Yahudilere derler, çünkü münafıklar onları destekleyeceklerine yemin etmişlerdi. Nitekim Allah Teala: “Eğer sizinle savaşılırsa size muhakkak yardım ederiz” (*Haşr: 11*) ayetinde bunu nakletmiştir. Var güçleri ile yemin, en ağır yemin demektir. Cehd aslında mastardır. Nasbı da hâl olmasına göredir, takdir de şöyledir: Ve aksemleri billahi yechedune cehde eymanihim. Bu durumda fiil hazfedilmiş mastar onun yerine geçirilmiştir. Bunun içindir ki marife olması caiz görülmüştür. Ya da mastar olarak mansuptur çünkü aksemleri manasınadır.

“**Amelleri boşa gitmiş, ziyan edenlerden olmuşlardır**” bu da ya onların sözlerinden ya da amellerinin boşa gittiğini haber vermek üzere Allah’ın sözündendir. Bunda da taaccüp manası vardır, sanki şöyle denilmiştir: Nasıl da amelleri boşa gitti, nasıl da ziyan ettiler!

54- “**Ey iman edenler, içinizden kim dininden dönerse (men yertedid)**” Nafi ile İbn Amir aslı üzere (idgamsız) okumuşlardır, Ana Mushaf’ta da böyledir. Kalanlar ise idgamla okumuşlardır. Bu da Allah Teala’nın gerçekleşmeden önce verdiği haberlerdendir. Gerçekten Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında üç fırka dinden döndü (mürtet oldu): Birisi Müdlic oğullarıdır, reisleri Zülhimar el – Esved el – Ansi idi. Yemen’de peygamberliğini ilan etti, ülkesini işgal etti. Sonra onu Firuz Deylemi sabahında Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in ruhu kabz olunduğu gece öldürdü. O gece Resulullah’a haber verildi, Müslümanlar sevindi, haber rebiülevvelin sonlarında geldi. Müseyleme’nin adamları olan Hanife oğulları da dinden döndüler, Müseyleme, Resulullah’a: Allah’ın Resul’ü Müseyleme’den Allah’ın Resul’ü Muhammed’e, imdi, yerin yarısı benim, yarısı da senindir, diye yazdı. O da şöyle cevap verdi: Allah’ın Resul’ü Muhammed’den yalancı Müseyleme’ye, imdi, yer Allah’ındır, onu kullarından dilediğine miras bırakır. Sonuç takva sahiplerininindir. Ebu Bekir radiyallahu anh onunla savaştı, ordu gönderdi, onu Hamza’nın katili Vahşi öldürdü. Tulayha bin Huveylid’in kavmi olan Esed oğulları da dinden döndüler, Tulayha peygamberlik ilan etti, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onun üzerine Halid’i gönderdi. Tuleyha savaştan sonra Şam’a kaçtı, sonra Müslüman oldu, hem de güzel Müslüman oldu.

Ebu Bekir zamanında yedi dinden dönme olayı yaşandı: Uyeyne bin Hısn’ın kavmi Fizare’ler, Kurra bin Seleme’nin kavmi Gatafan’lar, Füc’e bin Abdiyalil’in kavmi Süleym oğulları, Malik bin Nüveyre’nin

kavmi Yerbu oğulları, yalancı Peygamber Müseyleme'nin karısı Secah bint Münzir, Eş'as bin Kays'in kavmi Kinde, Bahrayn'de Hutam'ın kavmi Bekir bin Vail oğulları. Allah hepsini Ebu Bekir'in eliyle kırıp geçirdi. Ömer zamanında da Cebele bin Eyhem'in kavmi dinden döndü, Cebele Hıristiyan olup Şam'a kaçtı. **"Allah yakında kendilerini sevdiği, onların da onu sevdiği bir topluluk getirecek"**. Bunların Yemenliler olduğu söylenmiştir, çünkü rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz, Ebu Musal Eş'ari'yi göstermiş ve: Onlar bunun kavmidir, demiştir. Fürsler (İranlılar) da denilmiştir: çünkü aleyhissalam Efendimize onları sordular, o da elini Selman'ın omzuna vurdu: Bu ve bunun sahipleridir, dedi. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Kadisiye'de savaşan iki bin beş yüz Naha'lı, beş bin Kinde ve Büceyle'li, üç bin de diğer insanlardandır. "Men"e raci zamir hafz edilmiştir, takdiri şöyledir: Fesevfe ye'tillahu bikavmin mekânehüm. Allah'ın, kullarını sevmesi, onlar için dünyada hidayet ve muvaffakiyet dilemesi, ahirette güzel sevap vermesidir. Kulların da onu sevmesi ona itaat etmek isteyip isteyandan kaçmalarıdır.

"Ezilletin al el mü'minin" müminlere şefkat gösterir, onlara karşı mütevazı davranırlar demektir. Ezille zelil'in çoğuludur, zelul'un değil; çünkü onun cem'i zülül'dür. Ala edatı ile kullanılması ya şefkat ve özlem manasını içermesindendir ya da şuna dikkat çekmek içindir: Onlar üst tabakadan olmak ve müminlerden üstün bulunmakla beraber onlara karşı alçak davranırlar ya da hemen arkadan gelen eizzetin lafzına karşılık olmak içindir. **"Kâfirlere karşı onurlu (eizzetin)"** çetin ve galip. Azzehu deyiminden gelir ki mağlup etmektir. Hâl olmak üzere nasb ile de (ezilleyen, eizzeten) de okunmuştur.

"Yücahidune fi sebilillahi" kavm'in başka bir sıfatıdır ya da "eizzetin"deki zamirden hâldir. **"Le yehafune (kınayanın kınamasından korkmazlar)"** bu da "yücahidune"ye atıftır, mana da şöyledir: Onlar hem Allah yolunda cihat ederler hem de dinde sert tavırlıdır. Ya da hâldir, mana da şöyledir: Onlar cihat ederlerken hâlleri münaflıkların haline benzemez; çünkü onlar Müslümanların ordusunda çıkarken Yahudi dostlarının kınamasından korkarlar; onlar tarafından kınanacak bir hareket yapmak istemezler. Ayette geçen levme bir defa levme etmektir (kınamaktır). Onda ve laim'in nekire oluşunda iki mübalağa vardır. **"Zalike (işte bu)"** yukarıda geçen sıfatlara işarettir **"Allah'ın lütfudur, dilediğine verir"** ihsan eder ve başarı verir. **"Allah'ın rahmeti geniştir"** lütfu boldur, **"ilmi sonsuzdur"** buna layık olanı bilir.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ
آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

55 – Sizin ancak dostunuz Allah'tır, Resul'üdür ve namazı dosdoğru kılan, zekatı veren, ruku eden müminlerdir.

56 – Kim Allah'ı, Resul'ünü ve iman edenleri dost edinirse, şüphesiz Allah'ın partisi galip olanların ta kendileridir.

55- “İnnema veliyyüküm (sizin ancak dostunuz Allah'tır, Resul'üdür ve müminlerdir)” Kâfirlerle dostluk kurmayı men edince arkasından buna gerçekten layık olanı zikretti. “Veliyyükümullahu” deyip de evliyaüküm dememesi, Allah dostluğunun asıl; Resul ve müminlerin dostluğunun ise ona tabi olduğunu göstermek içindir. “Ellezine yukimunes salate (onlar namazı dosdoğru kılarlar)” bu da ellezine amenu'nun sıfatıdır, çünkü isim yerinde kullanılmıştır ya da ondan bedeldir. Medih üzere ref'i de nasbı da caizdir. “Ve hümm rakıun” namaz ve zekâtlarında huşu gösterirler”. Şöyle de denilmiştir: Bu, “yutune”ye mahsus bir hâldir, yani zekâtı namazda ruku ederken verirler demektir, bunu da iyiliğe hırslarından ve ona koşmak için yaparlar. Bunun Hazreti Ali radiyallahu anh hakkında indiği söylenmiştir. O namazda rukuda iken bir dilenci ondan yardım istedi, o da ona yüzüğünü fırlattı. Şiiler bunu onun İmamlığına delil getirirler ve şunu iddia ederler ki ayette geçen veliy'den maksat işleri idare edendir ve onda tasarruf etmeye hak kazanandır. Bizim dedigimiz daha açıktır, kaldı ki çoğulu tekil manasına kullanmak da zahire muhaliftir. Doğru olsa bile cemi lafzı ile gelmesi insanları bu gibi şeylere özendirmek ve yavaş yavaş alıştırmak içindir. Buna göre şu anlaşılır ki namazda az bir hareket namazı bozmaz ve nafil sadakaya da zekât denilir.

56- “Kim Allah'ı, Resul'ünü ve müminleri dost edinirse” onları dostlar tutarsa “şüphesiz Allah'ın partisi, galip olanların ta kendileridir” yani onlar galiptirler. Zamirin yerine zahiri koyması onun deliline dikkat çekmek içindir, sanki şöyle denilmiştir: Kim bunları dost edinirse, onlar Allah'ın partisidir. Allah'ın partisi de galiptir. Bir de zahir isim kullanması; onları yüceltmek, bu isimle şanlarını artırmak ve başkalarına dost olanların şeytanın partisi olacaklarına ima etmek içindir. Hizbin aslı zor bir işten dolayı toplanan kimselerdir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
 الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوءًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِّنْ
 قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾
 وَإِذَا نَأَيْتُمُ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوا هُزُوءًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
 لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ أَمَّا بِاللَّهِ
 وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾

57 – Ey iman edenler, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi eğlence ve oyun edinen kimselerle kâfirleri dost edinmeyin. Eğer inanıyorsanız Allah’tan korkun.

58 – Namaza çağırdığınız zaman onu eğlence ve oyun edindirler. Çünkü onlar akıllarını çalıştırmayan bir topluluktur.

59 – De ki: Ey kendilerine kitap verilenler, sırf Allah’a inanmamız, bize indirilene ve daha önce indirilene iman etmiş olmamız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Şüphesiz sizin çoğunuz fasık kimselersiniz.

57- “Ey iman edenler, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi eğlence ve oyun edinen kimselerle kâfirleri dost edinmeyin” Rıfaa bin Zeyd ile Süveyd bin Haris hakkında indi. Bu ikisi Müslüman göründüler, sonra da münafık oldular. Müslümanlardan bazı kimseler de bu ikisi ile dostluk kurarlardı. Dostluklarını men etmeyi onların dinlerini alaya almalarına ve oyun konusu yapmalarına bağlaması, sebebe ima etmekte ve şuna dikkat çekmektedir ki böyle birisi dostluktan uzaktır, düşmanlığa layıktır. Ebu Amr, Kisai ve Yakub’un kiraatlarına göre velküffari diyerek cer ile alay edenleri ehl-i kitap ve kafirle ayırması – her ne kadar kafirler ehl-i kitaba da şamiller ise de özellikle müşrikler için kullanılır – işte bu ayırım müşriklerin küfürlerinin kat kat olmasındandır. Kim küffare diye nasb ile okursa onu “ellezinet tehazu”ya atfeder. O zaman hak üzere olmayanın dostluğu, doğrudan men edilmiş olur; ister din sahibi olsun da onda keyfine uysun ve onu tahrif etsin, mesela ehl-i kitap gibi, isterse müşrikler gibi böyle olsun, ikisi bir olur. “Allah’tan korkun” yasakları terk etmekle, “eğer ina-

niyorsanız". Çünkü iman bunu gerektirir. Şöyle de denilmiştir: Eğer onun va'dine ve tehdidine inanıyorsanız.

58- "Namaza çağırdığınız zaman onu eğlence ve oyun edinirler" yani namazı yahut çağırıyor. Bunda ezanın namaz için meşru kılındığına delil vardır. Rivayete göre Medine'de bir Hristiyan vardı, Müezzini: Eşhedü enne muhammeden resulullah dedğini duyduğu zaman: Allah yalan söyleyenin evini yaksın, derdi. Bir gece hizmetçisi evine ateşle girdi, ev halkı da uyuyorlardı, bir kıvılcım sıçradı, evi tutuşturdu. Evi de içindekileri de yaktı. **"Çünkü onlar akıllarını çalıştırmayan bir topluluktur"** zira ahmaklık hakkı tanımamaya ve onunla alay etmeye götürür, akıl ise buna mani olur.

59- "Kul hel tenkımune minna (de ki: Ey ehl-i kitap, bizden hoşlanmıyor musunuz?)" bizi beğenmiyor ve bizi ayıplıyor musunuz? Nakıme minhü keza denir ki birini beğenmemektir, intekame de karşılığını vermektir. Kaf'ın fethi ile tenkamune de okunmuştur ki o da lügattir. **"Sırf Allah'a inanmamız, bize indirilene ve daha önce indirilene iman etmiş olmamız için mi?"** İndirilen bütün kitaplara. **"Ve enne eksereküm fasikun"** bu da en amenna'ya atıftır. Müstesna da iki durumdan çıkan sonuçtur ki o da muhalefettir. Yani bizden hoşlanmadığınız şey muhalefetiniz mi? Bizim imana girip sizin ondan çıkmanız mı? Ya da aslı va'tikade enne eksereküm fasikun demektir ki muzaf hazfedilmiştir. Ya da ve enne eksereküm, ma'nın üzerine matuftur yani ma tenkımune minna illel imane billahi vema enzele ve bi- enne eksereküm fasikun demektir. Ya da mahzuf bir illet üzerine matuftur, takdiri şöyledir: Hel tenkımune minna illa en amenna likilleti insafiküm ve fiskıküm. Ya da tenkımune'nin gösterdiği gizli bir fiille mansuptur yani vela tenkımune enne eksereküm fasikun demektir. Ya da müpteda olarak merfudur, haber de mahzuftur yani ve fiskukum sabitün indekim velakin hubbur riyaseti velmali yemneukum anilinsafi demektir. Hitap Yahudileredir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e, neye iman ettiğini sordular, o da: Ben Allah'a, bize indirilene... iman ediyorum. Biz ona teslim olanlarız (*Bakara: 136*) ayetini okudu. Onlar da İsa'nın adını duyunca: Senin dininden daha kötü bir din bilmiyoruz, dediler.

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ
وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ
مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَاؤُكُمْ قَالُوا آمَنَّا
وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾
وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ
لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

60 – De ki: Size Allah katında cezası bundan daha kötü olanı haber vereyim mi? O da Allah'ın lanetlediği, kendisine gazap ettiği ve onlardan maymunlar ve domuzlar yaptığı kimselerle tağuta tapanlardır. İşte onların yeri daha kötüdür ve bunlar doğru yoldan daha sapıktırlar.

61 – Onlar size geldikleri zaman: İman ettik, derler. Hâlbuki onlar küfürle girmiş ve onunla çıkmışlardır. Allah ise onların gizlediklerini pekiyi bilir.

62 – Onlardan çoğunun günaha, düşmanlığa ve haram yemeye koştuklarını görürsün. Gerçekten yaptıkları şey ne kötüdür!

60- “De ki: Size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi?” yani bu hoşlanılmayandan daha kötüsünü demektir. “Mesubeten indallahî (Allah katında cezası daha kötü olanı)” mesubet hayra mahsustur, nitekim ukubet de şerre mahsustur. Burada mesubet onun yerine kulanılmıştır. Şu şiirde olduğu gibi:

Aralarında selamlaşma kılıç çalmadır

(Biz düşmanı selamla değil bununla karşılarız.)

Nasbı da bişerrinden temyiz olmak üzeredir. “Men laanehullahu (o da Allah'ın lanet ettiği, kendisine gazap ettiği ve onlardan maymunlar ve domuzlar yaptığı kimselerdir)”. Bu da muzafın hazfî ile bişerrin'den bedeldir yani onun adamından daha kötüsünü ki o da Allah'ın lanet ettiğiidir. Yahut ondan daha kötüsünü ki Allah'ın lanet ettiğinin dinidir. Ya da mahzuf müptedanın haberidir yani hüve men laanehullahu demektir. Onlar da Yahudilerdir, Allah onlara lanet etti ve açık ayetlerden sonra inkâr etmek ve günahlara dalmak-

la onlara kızdı. Bazılarını da maymuna çevirdi, onlar da Cumartesi tatilini ihlal edenlerdir. Bazılarını da domuzlara çevirdi, onlar da İsa aleyhisselam'ın gökten indirdiği sofrayı inkâr edenlerdir. Şöyle de denilmiştir: Suretleri değişen grupların her ikisi de Cumartesi tatilini ihlal edenlerdi; gençleri maymuna, yaşlıları da domuzlara çevrildi. **"Ve abedet tağute"** bu da "men" in silasına atıftır, meçhul kalıbı ile "ubidet tağutu" da okunmuştur. Zarufe gibi "abüde" de okunmuştur ki ma-but olmak manasınadır. O zaman raci zamir mahzuf olur ki fihim yahut beynehüm demektir. Kim "âbidet tağuti" yahut fatun ve yakuz gibi na't olarak abüde ya da "abedete" yahut hadem gibi cemi olarak "abedet tağuti" okursa yahut aslı abade idi de te izafet için hazfedilirse, onu el-kiredete'nin üzerine atfetmiş olur. Kim de cer ile "abüdit tağuti" okursa onu "men" e atfetmiş olur. Tağuttan murat edilen de taptıkları buzağı heykelidir. Kâhinlerdir de denilmiştir. Allah'a isyan sadedinde itaat ettikleri her şeydir de denilmiştir. **"İşte onlar"** yani melunlar **"yerce daha kötüdürler"** yerleri kötü kılınmıştır ki şerlilikleri daha artırılmış olsun (isim cümlesinden dolayı). Dönülecek yer bakımından da denilmiştir. **"Doğru yoldan daha da sapıktırlar"** Hıristiyanların aşırılıkları ile Yahudilerin tenzilatları arasında. İki ism-i tafdil siygasından murat edilen de mutlak ziyadeliiktir, şer ve sapıklıkta müminlere nispetle demek değildir.

61- "Onlar size geldikleri zaman: İman ettik, derler" Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e münafıklık eden Yahudiler yahut genel münafıklar hakkında indi. **"Hâlbuki onlar küfürle girmiş ve onunla çıkmışlardır"** yani yanına girdikleri gibi çıkmışlardır, senden duydukları onlara tesir etmemiştir. İki cümle de kalu'nun failinden hâldir. "Bilküfri ve bihi" dehalu ve harecu'nun failinden hâldirler. "Kad" de her ne kadar hâl düşmesi için maziye hâle yaklaştırmak için ise de şunu da ifade etmiştir ki onlarda münafıklık emaresi görünmekte idi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de bunu sezinliyordu. Bunun içindir ki: **"Allah onların gizlediklerini pekiyi bilmektedir"** demiştir. Yani küfrü etmektir. Bunda da onlar için tehdit vardır.

62- "Onlardan çoğunun" yani Yahudi veyahut münafıkların demektir **"günaha koştuklarını görürsün"** yani harama demektir. Yalana da denilmiştir, çünkü Allah Teala: "Günah demelerinden dolayı" (*Maide*: 63) demiştir ki yalan demektir. **"Düşmanlığa koştuklarını"** zulme yahut günahlarda haddi aşmaya. Şöyle denilmiştir: İsm (günah) yalpanda kalandır, üdvan ise başkasına geçendir. **"Haram yemeye"** burada geçen suht haram demektir, onu özellikle zikretmesi mübalağa içindir. **"Gerçekten yaptıkları şey ne kötüdür!"**

لَوْلَا يَنْهِيهِمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَخْبَرُ

عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِنَّمُ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَئِنْ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾
وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ
يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَئِذَا يَدَّتْ كَثِيرًا مِنْهُمْ
مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبُغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا
وَاللَّهُ وَسِعُونَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

63 – Din adamları ve hahamlar onları günah söylemekten ve haram yemekten men etmeli değil miydi? Yaptıkları şey ne kötüdür!

64 – Yahudiler: Allah'ın eli bağılıdır, dediler. Kendilerinin elleri bağlansın ve dedikleri yüzünden lanete duçar olsunlar. Bilakis onun iki eli de açıktır; istediği gibi harcar. Rabbinden sana indirilen şey, andolsun ki onlardan çoğunun taşkınlık ve küfürlerini artıracaktır. Biz de aralarına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Ne zaman savaş için bir ateş yaksalar, Allah onu söndürdü. Onlar yeryüzünde bozgunculuk için çalışırlar. Allah ise bozguncuları sevmez.

63- “Levla yenhahüm (din adamları ve hahamlar onları günah söylemekten ve haram yemekten men etmeli değil miydi?)” Ulema-larını bunu yapmaya teşvik etmektedir, çünkü levla edatı maziye dahil olursa tekdir ifade eder, müstakbele dahil olursa, teşvik ifade eder. “Sanatları ne kötüdür!” bu son cümle geçen ayetin son cümlesinden daha belîğdir. Çünkü sun’ (sanayi, sanat) insanın uzun eğitim aldıktan ve iyice araştırma yaptıktan sonra yaptığına denir. Bunun içindir ki havas (seçkin) tabaka bu nedenle kınanmıştır. Bir de kontrolü bırakmak günahı yapmaktan daha çirkindir. Zira nefis ondan (günahtan) zevk duyar ve ona meyleder. Önlemeyi terk etmek ise öyle olmadığından daha çok kınanmayı hak etmiştir.

64- “Yahudiler: Allah'ın eli bağılıdır, dediler” yani o tutucudur, rızıkı dar verir. Elin bağılı olması ve açık olması cimrilikten ve cömertlik-

ten mecazdır. Bunda elin olması, bağlanması veya açık olması kastedilmiş değildir. Bunun içindir ki bunun düşünülmediği yerlerde de kullanılmıştır, mesela:

Mera cömertlik etti ellerini bol yağmurla uzattı.

Ovalar yayalar ikramına teşekkür etti.

Bunun bir benzeri de mürekkep mecazlardan: Gecenin lüleleri ağardı, sözüdür. Bunun manası: Allah fakirdi de denilmiştir, mesela şu ayette olduğu gibi: “Andolsun ki Allah: Gerçekten Allah fakirdir, bizler ise zenginiz, diyenlerin sözlerini duymuştur” (Al-i İmran: 181). **“Kendilerinin elleri bağlansın ve dedikleri yüzünden lanete duçar olsunlar”**. Onlara cimrilik ve çile ile ya da fakirlik ve yoksullukla bedduadır. Yahut da ellerin bağlanması gerçektir ki dünyada esir olarak bağlanır, ahirette de ateşe sürüklenirler. O zaman lafız bakımından ve asıl olarak mülhaza edilen mana bakımından mutabakat sağlanır, mesela: Sebbenî sebballahu dabirehu (bana sövdü, Allah kökünü kurutsun) gibi.

“Bilakis onun iki eli de açıktır” iki eli demesi cimriliği ondan tamamen reddedip gayet cömert olduğunu isbat etmek içindir. Çünkü cömert kimse en sonunda malından her iki eliyle pençeleyerek verir. Bir de dünya ve ahiret ihsanlarını ve iyiliğine verilenle kötülüğüne verileni ayırmak içindir. **“Nasıl isterse harcar”** bu da onu tekit etmektedir yani o harcamasında serbesttir, bazen bollaştırır, bazen de dilemesine ve hikmetinin gereğine göre daraltır. Yoksa imkânına göre bollaştırır ve daraltır demek değildir. Bunu yedahu'nun zamirinden hâl yapmak caiz değildir, çünkü araya haber girmiştir. Bir de o muzafun ileyhtir. Yedeyn'den de hâl yapmak caiz değildir, çünkü onda onlara raci zamir yoktur. Aynı gerekçe ile zamirlerinden de hâl yapmak caiz değildir. Ayet Finhas bin Azura hakkında inmiştir. Çünkü o, Allah Teala'nın Yahudilerin Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i inkar etmeleri uğursuzluğu ile ellerini daraltması üzerine böyle demişti. Ötekilerini de buna ortak etmesi onların da bunun sözüne katılmalarındandır.

“Rabbinden sana indirilen şey, andolsun ki onlardan çoğunun taşkınlık ve küfürlerini artıracaktır”. Yani onlar taşkınlık ve kâfirlerdir. Dinledikleri Kur'an'la taşkınlık ve inkârları artar, tıpkı hastanın sağlamlar için sağlıklı gıda yemesinden hastalığı artması gibi. **“Biz de aralarına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık”** o nedenle kalpleri uyuşmaz ve sözleri birbirine denk gelmez. **“Kullema evkaduharan lilharbi atfeehallah (ne zaman savaş için bir ateş yaksalar, Allah onu söndürdü)”**. Ne zaman Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile savaşma ve ona karşı bir ayaklanma isteseler Allah aralarına kavgâ

düşürmekle şerlerini ondan def etti. Ya da ne zaman biri ile savaşmak isteseler mağlup edildiler. Çünkü onlar Tevrat'ın hükmüne muhalefet ettikleri zaman Allah onlara Babil kralı Buhtunassar'ı musallat etti. Sonra bozgunculuk ettiler, onlara Rum Futrus'u musallat etti. Sonra bozgunculuk ettiler, bu sefer de Mecusileri musallat etti. Sonra yine bozgunculuk ettiler, bu sefer de Müslümanları onlara musallat etti. "Lilharbi" evkadu'ya bağlıdır ya da "naran"ın sıfatıdır. "Yeryüzünde bozgunculuk için çalışırlar" bu da onların tuzak, savaş ve fitne çıkarma, kutsallara saldırma gibi çabalarıdır. "Allah bozguncuları sevmez" Onlara başka değil kötülüklerinin karşılığını verir.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَلَا دَخَلْنَاَهُمْ جَنَاتِ النَّعِيمِ ٦٥ وَلَوْ أَنَّهُمْ آقَامُوا التَّوْرَةَ
وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ
وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ
مَا يَعْمَلُونَ ٦٦ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ
إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ٦٧

65 - Eğer gerçekten kitap ehli iman etseler ve sakınsalardı, günahlarını örter ve onları nimet cennetlerine sokardık.

66 - Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni tatbik etselerdi, üstlerinden, ayaklarının altından yerlerdi. Onlardan ılımlı bir cemaat vardır. Onlardan çoklarının ise yaptıkları ne kötüdür!

67 - Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun mesajını iletmedin demektir. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah kafirler topluluğunu hidayete erdirmez.

65- "Eğer gerçekten kitap ehli iman etselerdi" Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e ve getirdiği şeylere "sakınsalardı" saydığımız

isyanlardan ve benzerlerinden **“elbette günahlarını örterdik”** yaptıkları ve sorumlu tutmadığımız günahlarını **“ve onları nimet cennetlerine sokardık”**. Oraya girdirirdik. Bunda günahlarının büyüklüğüne, İslam’ın kendinden öncekini – ne kadar büyük olursa olsun – kesip attığına ve kitabının Müslüman olmadıkça cennete girmeyeceğine dikkat çekilmiştir.

66- “Eğer onlar Tevrat’ı ve İncil’i tatbik etselerdi” onlardaki şeyleri yaysalardı mesela Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in sıfatını duyurmak ve onlardaki hükümleri uygulamak gibi **“ve Rablerinden kendilerine indirileni”** yani indirilen diğer kitapları demektir. Çünkü onlara iman etmekle mükellef olduklarından onlara indirilmiş gibidir ya da Kur’an’a **“üstlerinden ve ayaklarının altından yerlerdi”** onlara rızıklarını bollaştırırdı, gökten ve yerden bereketler fişkırtırdı ya da ağaçların meyvesini ve ekinlerin ürününü ya da onlara cennetlerin olgun meyvelerini rızık ederdi de onu ağaçların başlarından ve yere düşenlerden toplarlardı. Böylece şunu beyan etmiştir ki bunları onlara vermemesi, inkâr ve isyanlarının uğursuzluğundandır, taşan nimetlerin azlığından değildir. Eğer onlar iman etselerdi ve kendilerine emredileni yerine getirselerdi, rızıkları bollaşır ve onlara iki dünyanın da hayrı verilirdi. **“Onlardan ılımlı bir cemaat vardır”** mutedildir, taşkın ve kusurlu değildir. Onlar da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e iman edenlerdir. Burada geçen muktesid’in düşmanlıkta ileri gitmeyen olduğu da söylenmiştir. **“Çoklarının yaptıkları ise ne kötüdür!”** Bunda şaşma manası vardır, yani amelleri ne kötüdür demektir ki o da inatlıkları ve hakkı tahrif edip ondan yüz çevirmeleridir ya da aşırı düşmanlıklarıdır.

67- “Ey o Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et” sana indirilenin hepsini tebliğ et, hiç kimseyi dikkate alma ve hiçbir kötü şeyden korkma. **“Eğer bunu yapmazsan”** sana emrettiğimin hepsini tebliğ etmezsen **“onun mesajını iletmedin demektir”**. Ondan hiçbirini yerine getirmedin demektir. Çünkü bir kısmını gizlemek yapılanı da heder eder, mesela namazın rükünlerinden bazılarını yapmamak gibi. Çünkü o zaman davetin esprisi kaybolur. Ya da hiçbirini yapmamış gibi olursun, mesela: **“Bütün insanları öldürmüş gibi olur”** (Maide: 32) ayeti gibi. Çünkü bir kısmını saklamakla hepsini saklamanın kötülüğü ve sonunda getireceği azap birdir. Nafi, İbn Amir ve Ebu Bekir cemi siygası ve te’nin kesri ile “risalâtihi” okumuşlardır. **“Allah seni insanlardan koruyacaktır”** bu da Allah’ın onun ruhunu düşmanların taarruzundan koruyacağını vaat ve garantidir, saklama mazeretini ortadan kaldırmaktadır. **“Şüphesiz Allah kâfirler topluluğunu hidayete**

erdirmez" sana yapmak istediklerine fırsat vermez. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah beni elçilikle görevlendirdi, bu da bana ağır geldi; o da bana, eğer mesajımı iletmezsen sana azap ederim dedi ve beni koruyacağını garanti etti; ben de kendimde kuvvet buldum. Enes radiyallahu anh'ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i gece beklerlerdi, bu ayet inince son verdi. Başını deri çadırdan çıkardı: Ey insanlar, çekilin Allah beni insanlardan korudu, dedi. Ayetin zahiri bütün indirileni tebliğ etmeyi gerektirir. Belki de tebliğden maksat kulların yararına olan ve haberdar edilmeleri gereken şeylerdir. Çünkü bazı İlahî sırları ifşa etmek haramdır.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ

لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ
مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ
طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى
مَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

68 – De ki: Ey kitap ehli, sizler Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni tatbik etmedikçe hiçbir şey üzerinde değilsiniz. Andolsun ki, Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun taşkınlık ve inkârını mutlaka artıracaktır. Öyleyse kâfirler topluluğuna üzülme!

69 – Şüphesiz müminler, Yahudiler, Sabîiler ve Hıristiyanlardan kim Allah'a ve ahiret gününe inanır ve iyi bir iş yaparsa, onlara korku yoktur. Onlar üzülmecekler de.

68- "De ki: Ey ehl-i kitap, sizler hiçbir şey üzerinde değilsiniz" yani önem verilecek ve şey denecek bir din üzerinde değilsiniz. çünkü batıldır. "Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni tatbik etmedikçe". Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e iman etmek ve hükmi-

ne boyun eğmek de tatbik cümlesindendir. Çünkü bütün ilahî kitaplar mucizenin tasdik ettiği ve ona itaatin vacip olduğunu söylediği kimseye imanı emretmektedir. Bunları tatbik etmekten murat edilen de esaslarını ve neshedilmeyen ferî'lerini tatbik etmektir. "Andolsun ki, Rabbinden sana indirilen (Kur'an), onlardan birçoğunun taşkınlık ve inkârını mutlaka artıracaktır. Öyleyse kâfirler topluluğuna üzülme!" onlara tebliğ ettiğin şeylerden dolayı taşkınlık ve inkârlarının artmasına üzülme. Çünkü bunun zararı yalnız onlaradır; müminlere ulaşmaz. Müminler de sana yeter.

69- "İnnellezine amenü vellezine hadu vessabiune vennesara (şüphesiz müminler, Yahudiler, Sabîiler ve Hıristiyanlar)" bunun tefsiri Bakara suresinde geçti. "Vessabiun" müpteda olarak merfudur, haberi mahzuftur. Burada niyet onu "inne" dolayındakilerden geriye bırakmaktır, takdir şöyledir: İnnellezine amenü vellezine hadu venna-sara hükmühüm keza vessabune kezalik. Mesela şu mısradaki olduğu gibi:

Feinni ve kayyarun biha leğaribu
(Gerçekten ben orada garibim, Kayyar da öyle).

Şu beyit de öyledir:

Yoksa bilin ki bizler asiyiz, siz de öylesiniz,
Aramızda muhalefet devam ettikçe.

Yani fa'lemu enna büğatün ve entüm kezalik, demektir.

Bu da ara cümle gibidir, bundan şuraya varılmak istenmiştir: Sabîiler açıkça sapık ve bütün dinlerden çıkmış olmakla beraber iman eder ve iyi şeyler yaparlarsa tövbeleri kabul olunursa, ötekilerin haydi haydi kabul olunur. "Vennesara"nın ona matuf olup "imen amene bihi"nin de ikisinin haber olması ve "inne"nin de haberinin mukadder olup arkasındakinin onu göstermesi de caizdir, mesela şu beyitte olduğu gibi:

Biz yanımızdakine (razıyız) sen de yanındakine
Razısın, görüşler farklıdır.

Onun (sabiun)nun "inne" ve isminin mahalline atfı caiz değildir, çünkü o haberden azade olma şartına bağlıdır. Zira o haberden öncekinin üzerine atfedilirse haber hem müptedanın haberi olur hem de inne'nin haberi olur ki üzerinde iki amil birleşir. "Hadu"daki zamire de atfı caiz değildir, çünkü tekit de fasıla da yoktur. Bir de o Sabîilerin de Yahudi olması manasına gelir. Şöyle de denilmiştir: İne maa manasınadır, maba'di de müpteda olarak mahallen merfudur. Şöyle de denilmiştir: Essabiune nun'un fethası ile mansuptur, çünkü ye ile

caiz olduğu gibi vav ile de caiz olmuştur. “Men amene billahi velyevmil ahiri” müpteda olarak mahallen merfudur, haberi de “fela havfun aleyhim velahüm yahzenun”dur. Cümle de yukarıda geçtiği gibi “inne”nin haberidir ya da müptedanın haberidir. Raci zamir de mahzuftur, yani men amene minhüm demektir. Ya da “inne”nin isminden ve ona atfedilenden bedel olarak mahallen mansuptur. “Vessabiîne” de okunmuştur ki zaten açıktır. Hemzeyi ye’ye kalp ederek “vessabi-yune” de okunmuştur. Hemzenin hazfi ile de “vessabune” de okunmuştur. Hemzeyi elife ibdal etmekle saba’dan yahut sabevtü’den gelir. Çünkü onlar şehvetlerine uymakla sapmışlar ve ne şeriata ne de akla tabi olmamışlardır.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ

وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ رُسُلًا كَلَّمَآ جَاءَهُم رَّسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى

أَنفُسَهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ

عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا

يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

70 – Andolsun ki biz İsrail oğullarından sağlam söz aldık ve onlara peygamberler gönderdik. Ne zaman onlara bir peygamber hoşlarına gitmeyen bir şey getirdiyse, bir kısmını yalanladılar ve bir kısmını da öldürüyorlardı.

71 – Fitne olmayacak sandılar. Kör ve sağır oldular. Sonra Allah tövbelerini kabul etti. Sonra içlerinden çokları yine kör ve sağır oldular. Allah yaptıklarını hakıyla görmektedir.

70- “Andolsun ki biz İsrail oğullarından sağlam söz aldık ve onlara peygamberler gönderdik” onlara öğüt vermeleri ve onlara din işlerinin açıklamaları için. “Ne zaman onlara bir peygamber hoşlanmayacakları bir şey getirdiyse” isteklerine uymayan şariat hükümleri ve zor teklifler gibi “bir kısmını yalanladılar ve bir kısmını da öldürüyorlardı” şartın cevabıdır. Cümle “rüsülen”in sıfatıdır, raci zamir de mahzuftur ki rüsülen minhüm demektir. Şöyle de denilmiştir: Cevap

mahzuftur, onu da bu göstermektedir. Bu da söz başıdır. Katelu yerine “yaktulune” getirilmesi, geçmiş hali hikaye etmek ve onu zihinlerinde canlandırmak içindir. Bir de öldürmenin kötülüğünü gözler önüne sermek ve şunu da vurgulamak içindir ki bu onların geçmişte ve gelecekte huylarıdır. Bir de bunda ayet sonlarına riayet edilmiştir.

71- **“Fitne olmayacak sandılar”** yani peygamberleri öldürmek ve yalanlamakla başlarına bela va azap gelmeyecek zannettiler. Ebu Amr, Hamze, Kisai ve Yakup “en”in enne’den tahfif edilmiş olduğunu söyleyerek ref ile (tekunu) okumuşlardır. Aslı da ennehu la tekunu fitnetün’dür; ennehu tahfif edilmiş, zamir-i şe’n de hafzedilmiştir. Hisban (hasibe) fiilinin getirilmesi de gerçeklik için ve kalplerine yerleştiği için onu ilim yerine koymak maksadı ileler. “Enne” ve “en” mamulu ile beraber iki mefulun yerini tutmuştur. **“Feamu”** dinden yahut delillerden veyahut hidayeten kör oldular **“ve sammı”** hakkı duymaktan sağır oldular, nitekim buzağıya taparken de böyle olmuşlardı. **“Sonra Allah tövbelerini kabul etti”** yani sonra tövbe ettiler. Allah da onu kabul etti. **“Sonra kör ve sağır oldular”** bir daha. İkisinde de zamme ile (ummu ve summu) da okunmuştur ki onları Allah kör ve sağır etti, yani körlüğü ve sağırlığı onlara attı demek olur. Yaygın lehçe ise a’ma ve esamme’dır. **“Kesirün minhüm (içlerinden çokları)”** bu da zamir-den yahut failden bedeldir, vav da cemi alametidir, tıpkı ekelunu elberağisü (beni pireler yediler) sözünde olduğu gibi. Ya da mahzuf müptedanın haberidir yani elumyu vessummu kesirün minhüm demektir. Kalilün de müptedadır, ondan önceki cümle de haberidir de denilmiş ise de zayıftır, çünkü bu gibi yerde haberin başa geçmesi imkânsızdır. **“Allah yaptıklarını hakkıyla görmektedir”** onlara amellerine göre ceza verecektir.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ
 الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
 اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ
 حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
 مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ
 ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا
 يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾
 أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ
 رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾

72 – Andolsun ki, “gerçekten Allah, Meryem Oğlu İsa Mesih’tir”, diyenler kâfir oldular. Mesih ise: Ey İsrail oğulları, benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz olan Allah’a itaat edin. Çünkü kim Allah’a şirk koşarsa, şüphesiz Allah ona cenneti haram etmiştir. Zalimler için yardımcılar yoktur, demiştir.

73 – Andolsun ki: Gerçekten Allah için üçüncüsüdür, diyenler de kâfir olmuşlardır. Bir tek Allah’tan başka ilah yoktur. Eğer bu dediklerine son vermezlerse, içlerinden kâfir olanlara mutlaka acıklı bir azap dokunacaktır.

74 – Allah’a tövbe edip ondan günahlarının bağışlanmasını dilemiyorlar mı? Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

72- “Andolsun ki: Gerçekten Allah, Meryem Oğlu İsa Mesih’tir, diyenler kâfir oldular. Mesih ise: Ey İsrail oğulları, benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz olan Allah’a ibadet edin, dedi” yani şüphesiz ben de sizin gibi Rabbin kulum; binaenaleyh benim de yaradanıma sizin de yaradanınıza ibadet edin. “Çünkü kim Allah’a ortak koşarsa” yani ibadetinde veya ona has olan sıfat ve fiillerinde “şüphesiz Allah ona

cenneti haram etmiştir” ona girmekten men edilir, tıpkı haramın haram edilen kimseye durumu gibi. Çünkü o Allah’ı bir bilenlerin yurdu-
dur. **“Onun yeri cehennemdir”** çünkü o müşrikler için hazırlanmıştır.
“Zalimler için yardımcılar yoktur” yani onları cehennemden kurtara-
cak bir kimse yoktur. Zahirin yerine zamirin konulması şirk yüzünden
zalim olduklarını ve hak yolundan saptıklarını tescillemek içindir. Bu-
nun İsa aleyhisselam’ın sözünün devamından olma ihtimali de vardır
Allah Teala’nın kelamı olma ihtimali de vardır. Son duruma göre şuna
dikkat çekmiş oluyor ki onlar bunu İsa’yı büyütmek ve ona yaklaşmak
için demişlerdir. Hâlbuki o bu yüzden onlara düşman kesilmiş ve bu-
nun için onlara hasım olmuştur. Artık başkası için ne düşünürsün!

73- “Andolsun ki gerçekten Allah için üçüncüsüdür diyenler kâfir olmuşlardır” yani için biridir diyenler. Bu da Nasturilerle Mel-
kanilerin dediklerinin hikayesidir. Onlardan kimisi de üç uknumdan
bahsedenlerdir. Geçen de birliği söyleyen Yakubilerin görüşüdür. **“Bir
tek İlah’tan başka Allah yoktur”** varlıkta zatı vacip olup bütün mev-
cudatın başlangıcı olma itibarı ile ibadete layık olan biri yoktur ancak
vahdaniyet sıfatı ile muttasıf, şirki kabul etmekten aşkın olan zat var-
dır. **“Min ilahin”**deki min genelleme için zaittir. **“Eğer bu dediklerine
son vermezlerse”** Allah’ı bir bilmezlerse **“İçlerinden kâfir olanlara
mutlaka acıklı bir azap dokunacaktır”**. Yani küfür üzerinde kalanla-
ra dokunacaktır. Yahut Hıristiyanlardan kâfir olanlara dokunacaktır.
Leyemessehüm diyecek yerde leyemessennellezine keferu demesi
inkarlarına yapılan şahitliği tekrar etmek ve şuna da dikkat çekmek
içindir ki azap küfre devam edip ondan vazgeçmeyenedir. Bunun
içindir ki arkasından:

**74- “Allah’a tövbe edip ondan günahlarının bağışlanmasını dile-
miyorlar mı?”** demiştir. Yani o boş inanç ve sözlere son vererek tövbe
etmiyorlar mı? Bu tespit ve tehditten sonra onu birleyerek için birleş-
mesinden ve hululdan tenzih ile ondan bağışlanma dilemiyorlar mı?
“Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir” eğer tövbe ederlerse onları
bağışlar ve onlara lütfundan verir. Bu soruda ısrarlarına şaşma vardır.

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ
 قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انْظُرْ كَيْفَ
 نَبِّينُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾
 قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ
 ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾
 قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ
 وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا
 كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

75 – Meryem oğlu İsa Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce nice peygamberler geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. İkisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara ayetleri nasıl açıklıyoruz! Sonra nasıl döndürülüyorlar?

76 – De ki: Allah'ı bırakıp da size zarar ve yarar veremeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Allah, evet o, hakkıyla işiten, her şeyi bilendir.

77 – De ki. Ey kitap ehli, dininizde haksız yere aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış ve çoklarını saptırmış ve doğru yoldan çıkmış bir kavmin heva ve heveslerine uymayın.

75- “Meryem oğlu İsa Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce nice peygamberler geçmiştir”. Yani o, kendinden önceki peygamberler gibi bir peygamberdir. Onlara nasıl özel mucizeler vermişse ona da özel mucizeler vermiştir. Eğer onun eliyle ölüleri diriltmişse, asayı da dirilmiş ve onu Musa aleyhisselam'ın eliyle koşan bir yılanı çevirmişti. Bu ise ondan daha acayıptır. Eğer onu babasız yaratmışsa, Âdem'i de babasız ve anasız yaratmıştır ki bu, daha gariptir. “Annesi çok doğru bir kadındır”. Doğruluktan ayrılmayan diğer kadınlar gibi. Ya da peygamberleri tasdik eden kadınlar gibi. “O ikisi yemek yerlerdi” diğer canlılar gibi ona ihtiyaç duyarlardı. Önce o ikisinin en yük-

sek kemal derecelerini ve bunun onlar için ilâhlık gerektirmeyeceğini bildirdi. Çünkü birçok insanlar bu gibi şeylerde onlara ortakdır. Sonra da eksikliklerini nazara verdi ve Rabliğe aykırı fani şeylerden oluşan bileşiklerden olmasını gerektiren durumlarını açıkladı. Sonra da bu kadar açık delillerle birlikte onların tanrı olduklarını iddia edenlere şaşmamızı istedi ve: **“Bak, onlara ayetleri nasıl açıklıyoruz. Sonra da bak, nasıl döndürülüyorlar?”** dedi. Hakkı dinlemekten ve onu düşünmekten nasıl çevriliyorlar? “Sümme (sonra)” iki acayip şey arasında fark olduğunu göstermektedir. Yani ayetleri açıklamamız acayıptır, onların yan çizmeleri ise daha acayıptır.

76- “De ki: Allah’ı bırakıp da size zarar ve yarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz?” Yani İsa her ne kadar Allah’ın ona sahip kıldırmasıyla buna sahip ise de ona zatı itibarı ile sahip değildir. Allah’ın onunla zarar verdiği bela ve musibetlere ve yarar verdiği sağlık ve bolluğa sahip değildir. (Men) yerine “ma” kullanması İsa’nın zatındaki şeylere bakılmasındandır, onda doğrudan kudretin olmadığına hazırlık içindir. Bir de şuna dikkat çekmek içindir ki bu cinsten olan ve aslında başkalarıyla benzerlik ve ortaklığı kabul eden kimse tanrılıktan çok uzaktır. “Zarar”ın önce zikredilmesi de ondan sakınmanın yarardan önemli olmasındandır (tahliye (boşaltmak) tahliyeden (süslemeden) evladır). **“Allah, evet o, hakkıyla işiten, her şeyi bilendir”**. Sözleri ve inançları bilir, ona göre karşılık verir; hayırsa hayır, şerse şer.

77- “De ki: Ey ehl-i kitap, dininizde haksız yere aşırı gitmeyin”. Yani batıl şekilde aşırı gidip de İsa’yı yücelterek ilâhlığını iddia etmeyin yahut onu küçülterek onun veled-i zina olduğunu iddia etmeyin. Hitabın özellikle Hıristiyanlar’a olduğu da söylenmiştir. **“Daha önce sapmış bir kavmin heveslerine uymayın”**. Yani seleflerinin ve liderlerinin demektir ki bunlar Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem gönderilmeden önce kendi şeriatlarında saptılar. **“Birçoklarını da saptırdılar”** bid’at ve sapıklıklarında onlara taraf olanları. **“Ve doğru yoldan saptılar”** işlek yol demektir ki o da İslam’dır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem gönderildiği zaman onu yalanlamak ve ona saldırmakla. Şöyle de denilmiştir: Birincisi aklın gereğinden sapmalarıdır, ikincisi de şeriatın getirdiğinden sapmalarıdır.

لَعْنِ الَّذِينَ

كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَآئِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى
ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾
كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا
يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَلَمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ
أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾

78 – İsrail oğullarından kâfir olanlar Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın dili ile lanetlendiler. Bu da isyan edip sınırı aşmalarındandır.

79 – Onlar birbirlerini yaptıkları kötülükten men etmezlerdi. Yaptıkları şey ne kötüdür!

80 – İçlerinden çoklarının kâfirlerle dostluk kurduklarını görürsün. Nefislerinin onlara takdim ettiği o Allah'ın onlara gazap etmesi ne kötüdür! Onlar azapta ebedi kalacaklardır.

81 – Eğer onlar Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene iman etse-lerdi, onları dostlar edinmezlerdi. Fakat içlerinden çoğu fasık kim-selerdir.

78- “İsrail oğullarından kâfir olanlar, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın dili ile lanetlendiler”. Yani Allah onlara Zebur'da ve İncil'de onların dili ile lanet etti. Şöyle de denilmiştir: Eyle halkı cumartesi ta-tilini ihlal edince Allah Teala onları maymunlara çevirdi, sofraya isteyen-ler de inkâr edince İsa aleyhisselam onlara beddua etti, onlara lanet etti. Onlar da sabahleyin domuza döndüler. Bunlar beş bin kişi idiler. “Bu da isyan edip sınırı aşmalarındandı” yani kötü ve suret değiştir-

meyi gerektiren lanet, isyanları ve kendilerine haram edilen şeye tecavüzleri sonucu idi.

79- “Onlar birbirini yaptıkları kötülükten men etmezlerdi. Yaptıkları şey ne kötüdür!” Yani birbirlerini yaptıkları kötü şeyi tekrardan yahut aynısını kendilerinin yaptığı şeyden veyahut yapmak istedikleri ve hazırlık yaptıkları kötülükten men etmezlerdi. Yahut da ondan vazgeçmezlerdi. Bu da tenaha anil emri deyiminden gelir ki bir şeye son verip ondan çekinmektir. “Yaptıkları şey ne kötüdür!” Bu da kötü fiillerinden şaşmadır, kasekle tekit edilmiştir.

80- “İçlerinden çoklarını görürsün” ehl-i kitaptan çoklarını “**kâfirlerle dostluk kurduklarını**” Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e ve müminlere nefretlerinden müşriklerle dost olduklarını görürsün. “**Nefislerinin onlara takdim ettiği şey ne kötüdür!**” Kıyamet günü varmak için işledikleri şey ne kötüdür demektir. “**En sahitallahu aleyhim (Allah’ın onlara gazap etmesi ne kötüdür)**” bu da bi’s fiilinin mahsus bizzemmidir, mana da şöyledir: Allah’ın gazabını ve azapta ebedi kalmayı icap eden şey ne kötüdür! Ya da zemmin illetidir, mahsus ise mahzuftur yani bu ne kötü şeydir, çünkü onlara gazabı ve cehennemde ebedi kalmayı kazandırmıştır.

81- “Eğer onlar Allah’a, Peygamber’e iman etselerdi” yani kendi peygamberlerine demektir. Ayet her ne kadar münafıklar hakkında ise de maksat Peygamberimiz aleyhisselam’dır. “**Ve ona indirilene, onları dostlar edinmezlerdi**”. Zira iman buna manidir. “**Fakat içlerinden çoğu fasık kimselerdir**”. Dinlerinden çıkmışlardır yahut münafıklıklarına devam etmektedirler.

لَتَجِدَنَّ

أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ
 أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ
 آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
 قَسَبَاسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾
 وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا
 عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾
 وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا
 رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾

82 – İnsanların müminlere en şiddetli düşmanlık edenlerinin Yahudilerle müşrikler olduklarını görürsün. Onların müminlere sevgi bakımından en yakın olanlarının da “bizler Hristiyanlarız” diyenler olduğunu görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar kibirlenmezler de.

83 – Onlar Peygamber’e indirileni dinledikleri zaman hakkı tanımlarından dolayı gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün. “Rabbimiz, iman ettik; artık bizi şahitlerle beraber yaz”, derler.

84 – Biz Rabbimizin bizi iyiler topluluğuna katmasını umarken niçin Allah’a ve bize gelen hakka iman etmeyelim!

82- “İnsanların müminlere en şiddetli düşmanlık edenlerinin Yahudilerle müşrikler olduklarını görürsün”. Çünkü dirençleri kuvvetli, inkârları katmerlidir, hevaya dalmış, taklide meyletmiştir, haktan uzaklaşmış ve peygamberleri inkârda ve onlara düşmanlıkta eğitilmişlerdir. “Onların müminlere sevgi bakımından en yakın olanlarının da: Bizler Hristiyanlarız, diyenler olduğunu görürsün”. Çünkü mütevezizdirler, kalpleri yumuşaktır, dünyaya karşı hırsları azdır ve ilim ve amele ilgileri çoktur. Buna şu kavli ile işaret etmiştir: “Çünkü

onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar kibirlenmezler". Bunda tevazuun, ilim ve amele yönelmenin ve şehvetlerden kaçınmanın kâfirden de olsa övülecek şeyler olduğuna delil vardır.

83- "Ve iza semiu (onlar Peygamber'e indirileni dinledikleri zaman gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün)". Bu da la yestekbirun'e atıftır; onların kalplerinin yufkalığını, aşırı derecede korkularını, hakkı kabule koşmalarını ve bundan çekinmediklerini açıklamaktadır. Ayette geçen feyz bir şeyin dolmaktan dolayı dökülmesidir. Dolma yerine konulması mübalağa içindir ya da gözleri aşırı ağlamaktan bizzat taşmış gibidir. **"Mimma arafu minel hakkı (hakkı tanımalarından dolayı)".** Birinci min ibtida içindir, ikincisi de tanıdıkları şeyi açıklamak (beyaniye) içindir. Ya da bazı manasınadır, çünkü o, hakkın bir kısmıdır. Mana da şöyledir: Onlar hakkın bir kısmını bildiler, bu da onları ağlattı, ya hepsini bilselerdi! **"Rabbimiz, iman ettik, derler"** buna veya Muhammed'e. **"Artık bizi şahitlerle beraber yaz"** onun hak olduğuna yahut peygamberliğine şahitlik edenlerle veyahut ümmetinden yaz ki onlar kıyamet gününde diğer ümmetlere şahittirler.

84- "Vema lena la nü'minü (biz Rabbimizin bizi iyiler topluluğuna katmasını umarken niçin Allah'a ve bize gelen hakka iman etmeyelim?)" Ret manasına istifhamdır ve sebep varken imanın olmamasını uzak görmedir. O sebep de iyilerin yoluna girmek ve onların vardığı yere varmaktır. Ya da birinin "niçin iman ettiniz?" sorusuna cevaptır. "La nü'minü" zamirden hâldir, amil de lam'daki fiil manasıdır yani eyyü şeyin hasale lena gayra mü'minine billahi yani neden Allah'ın birliğine iman etmeyelim demektir? Çünkü onlar onun üç olduğuna inanıyorlardı. Ya da kitabına ve peygamberine niçin iman etmeyelim demektir? Çünkü bu ikisine iman ona gerçek imandır. O zaman Allah'ın zikri hazırlık ve ululamak için olur. "Natmau" "nü'minü"nün üzerine atıftır yahut mahzuf müptedanın haberidir. Vav da hal içindir yani ve nahnü natmau demektir. Onun amili de bununla mukayyet olarak birincinin amilidir ya da nü'minü'dür.

فَأَنَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا
 جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ
 الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ
 أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ
 مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾
 وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي

أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

85 – Allah da onlara bu dediklerine karşılık olarak altlarından ırmaklar akan içinde ebedi kalacakları cennetler verdi. İyilerin mükafatı işte budur.

86 – Kâfir olup ayetlerimize inanmayanlara gelince, işte onlar da cehennemın arkadaşlarıdır.

87 – Ey iman edenler, Allah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram etmeyin ve sınırı aşmayın. Şüphesiz Allah sınırı aşanları severmez.

88 – Allah'ın size rızık ettiklerinden helal ve temiz olarak yiyin. O inandığınız Allah'tan korkun.

85- “Fe esabehumallahu bima kalu (Allah da bu dediklerine karşılık onlara verdi)” yani bu inanca karşılık demektir. Bu da, haza kavlu fûlanin deyiminden gelir ki onun görüşüdür manasınadır. “Altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler verdi. İyilerin mükafatı budur”. Güzel bakan ve iyi amel edenlerin demektir ya da bütün işlerinde iyiliği adet haline getirenlerin demektir. Dört ayet rivayete göre Necâşi ve adamları hakkında inmiştir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ona mektup gönderdi, o da okudu, sonra Cafer bin Ebi Talib'i ve beraberindeki muhacirleri çağırdı. Necâşi rahipleri ve keşişleri de hazır etti. Cafer'e onlara Kur'an okumasını emretti. O da Meryem suresini okudu. Ağladılar ve Kur'an'a iman ettiler. Şöyle de denilmiştir. Bunlar onun kavminden otuz yahut yetmiş kişi hakkında

indi. Bunlar Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e geldiler. Onlara Yasin suresini okudu, onlar da ağlayıp iman ettiler.

86- "Vellezine keferu (kâfir olup da ayetlerimize inanmayanlara gelince, işte onlar da cehennemın arkadaşlarıdır)". Allah'ın ayetlerine inanmayanları ondan bir bölüm olduğu halde küfre atfetmesi şunun içindir, çünkü maksat ayetlere inanmayanların hâllerini açıklamaktır. Onların zikredilmesi ise onları tasdik edenler münasebetiy-ledir. Böylece korkutma ve özendirme birleştirilmiş olur.

87- "Ey iman edenler, Allah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram etmeyin" yani hoş ve lezzetli şeyleri demektir. Sanki yukarıda geçenler Hristiyanları rahipliklerinden dolayı methedip de nefislerini kırmaya ve şehvetleri terk etmeye özendirince, arkasından bunda ileri gitmeyi ve helali haram kılmakla Allah'ın sınırını aşmayı men etmiş ve: **"Sınırı aşmayın. Şüphesiz Allah sınırı aşanları sevmez"** demiştir. Bundan Allah'ın size helal ettiklerinin hududunu aşıp da haram ettiklerine geçmeyin manasını anlamak da caizdir. O zaman ayet helali haram etmekten ve haramı helal etmekten men edip orta yola davet etmiş olur. Rivayete göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bir gün ashabına kıyameti anlattı, onları aşırı derecede uyardı, onlar da korktular ve Osman bin Maz'un'un evinde toplandılar. Devamlı oruç tutmaya, namaz kılmaya, yatakta uyumamaya, et ve içyağı yememeye, kadınlara yaklaşmamaya, koku sürünmemeye, dünyayı terk edip çul giymeye, dervişler gibi diyar diyar gezmeye ve erkeklik organlarını kesmeye karar verdiler. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ulaştı. Onlara: Ben böyle şeyle emrolunmadım; nefislerinizin de sizde hakkı var; binaenaleyh oruç tutun, bazen de tutmayın, gece namaz kılın, uyuyun da. Ben de gece namaz kılar ve uyurum. Oruç tutarım, tutmadığım da olur. Et ve yağ yerim, kadınlara yaklaşırım. Kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir, dedi. Ayet de bunun üzerine indi.

88- "Allah'ın size rızık ettiklerinden helal ve temiz olarak yiye" yani size rızık ettiklerinden helal ve temiz olanı yiye demektir. O zaman "helalen" "külu"nun mefulu olur, "mimma razaka kumullahu" da hâl olur ve nekire olduğu için takaddüm etmiş olur. Min'in ibtidaiye olup "külu"ya mütâallik olması da caizdir, "külu"nun mefulu olması da caizdir. "Helalen" de mevsuldan yahut mahzuf aitten hâl olur ya da mahzuf mastarın sıfatı olur. Bu ihtimallere göre eğer haram rızık sayılmazsa, helali zikretmenin fazla bir faydası olmaz. **"O halde inandığınız Allah'tan korkun."**

لَا يُؤْخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ
وَلَكِنْ يُؤْخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ
إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ
أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ
أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ
كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

89 – Allah sizi boş yere ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutmaz; ancak azmettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar. Onun kefareti de allenize yedirdiğinizin ortasından on yoksulu yedirmek yahut onları giydirmek veyahut bir köle azat etmektir. Kim bunları bulamazsa, üç gün oruç tutmaktır. İşte ant içtiğiniz zaman yeminlerinizin kefareti budur. Yeminlerinizi muhafaza edin. Allah ayetlerini size böyle açıklıyor ki şükredesiniz.

89- “Allah sizi boş yere ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutmaz” bu da kişinin kasıtsız olarak ağzından çıkan şeydir. Mesela adamın: Hayır vallahi, evet vallahi, demesi gibi. Şafii bu görüştedir. Şöyle de denilmiştir: Öyle olduğunu zannettiği halde yemin edip de öyle olmayandır. Ebu Hanife rahmetullahi aleyh de buna kail olmuştur. “Fi eymaniküm” “yuahizükü mullahu”nun yahut “ellağvi”nin sılasıdır. Çünkü o mastardır ya da ondan hâldir. **“Ancak azmettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar”** kasıt ve niyetle sağlam yeminlerinizden sorumlu tutar. Mana da şöyledir: Sağlam yaptığınız yeminleri bozduğunuz zaman sorumlu tutar. Bozma bilindiği için zikredilmemiştir. Hamze, Kisai ve İbn Ayyaş da Asım’dan rivayetle şeddesiz olarak “akattüm” okumuşlardır, İbn Amir de İbn Zekvan rivayetinde “âkattüm” okumuştur ki o fâale’den gelir, faale manasıdır. **“Fekefaretuhu”** yani keffaretü niksîhi demektir ki günahını gideren ve onu kapatan şey demektir. Ayetin zahirini yemini bozmadan önce mal ile kefareti vermenin caiz olduğuna delil getirmişlerdir. Bu da bize (Şafiiilere) göredir. Hanefiler buna muhalefet ederler. Çünkü Efendimiz aleyhisselam: Kim bir şeye yemin eder de başkasını daha hayırlı gö-

rürse yemininin kefarecini versin ve o hayırlı olanı yapsın, demiştir. **“Ailenize yedirdiğinizin ortasından”** çeşit yahut miktar bakımından demektir ki o da her yoksul için bize göre bir müd'dür, Hanefilere göre yarım sa'dır. “Min evsatı” mahallen mansuptur, çünkü o mahzuf mefulun sıfatıdır, takdiri şöyledir: En tutumu aşerete mesakine min evsatı ma tutimune. Ya da it'amun'dan bedel olarak merfudur. Ehlun da erdun veznindedir. “Ehâliküm” şeklinde de okunmuştur ki bu da ye'yi üç hâlde de elif gibi sakın kılanlara göredir. Bu da ehl in çoğuludur, leyl'in çoğulu leyalıy ve ard'ın çoğulu aradıy gibi. Ehlat'ın çoğuludur da denilmiştir.

“Ev kisvetühüm” bu da “it'amun” üzerine ya da “min evsatı”nın üzerine atıftır, eğer bedel kılınırsa. Kisvet (giyim) de avreti örtecek bir kumaştır. Geniş entaridir yahut rida'dır veyahut izar'dır da denilmiştir. Kâf'ın zammı ile (ev küsvetühüm) de okunmuştur ki bu da lügattir, mesela kudvet ve kıdvet gibi. Ev kisvethüm, kemisli ma tutimune ehliyküm demektir ki israf veya dar şekilde ailenizinki ile eşit olarak demektir. Kâf da mahallen merfudur, takdiri de: İt'amuhum keüsve-tühüm demektir. **“Yahut bir köle azat etmektir”** bir insanı hürriyetine kavuşturmaktır. Şafii bunda kölenin mümin olmasını şart koşmuş, onu adam öldürme kefarecine kıyas etmiştir. “Ev” edatının manası da mutlak olarak bu üçten birini seçmektir, mükellefi seçimde muhayyer bırakmaktır.

“Kim bulamazsa” bunlardan birini **“üç gün oruç tutmaktır”** bunun kefareci üç gün oruç tutmaktır. Ebu Hanife arka arkaya olmasını şart etmiştir, çünkü “selâete eyyamin mütetabiatın” şeklinde de okunmuştur. Bize göre şaz kıraat delil değildir, çünkü ne yazıya geçmiş, ne de sünnette rivayet edilmiştir. **“Zalike (bu)”** zikredilen **“yemin ettiğiniz zaman yeminlerinizin kefaretidir”** yemininizi bozduğunuz zaman demektir. **“Yeminlerinizi muhafaza edin”** esirgeyin, hoyrat davranmayın, olur olmaz yerlerde kullanmayın yahut da elinizden geldiği kadar yerine getirin, onu bir hayrı kaçırmaya vesile kılmayın ve bozduğunuz zaman kefarecini verin, demektir. **“Kezalike”** bu açıklama gibi **“Allah size ayetlerini açıklıyor”** şariatının alametlerini gösteriyor **“umulur ki şükredersiniz”** öğretme nimetine yahut şükrü vacip olan nimetlerine. Çünkü bu gibi açıklama size çıkış yolunu kolaylaştırır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ
 رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ
 الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
 وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُتَعَهُونَ ﴿٩١﴾
 وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَلَعَلَّكُمْ أَنْتُمْ
 عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

90 – Ey o iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden birer pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtulasınız.

91 – Ancak şeytan içkide ve kumarda aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?

92 – Allah'a da itaat edin, Peygamber'e de itaat edin ve kötülüklerden sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ancak Peygamberimize düşen açıkça tebliğ etmektir.

93 – İman edip iyi işler yapanlara tattıklarından dolayı günah yoktur; sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları; sonra yine sakınıp iman ettikleri, sonra da sakınıp iyilik ettikleri takdirde. Allah iyilik edenleri sever.

90- “Ey iman edenler, ancak içki, kumar dikili taşlar” yani ibadet için dikilen putlar “ve fal okları” bunların tefsiri surenin başında geçmiştir “pisliktir” akılların tiksineceği çirkeftir. Tekil olması “hamr”ın haberi olmasındandır. Matufların haberi de mahzuftur. Ya da mahzuf muzafın haberidir sanki şöyle demiştir: İnnema teatil hamri velmey-siri. “Şeytanın işindendir” çünkü onun allayıp pullamasından meydana gelmiştir. “Fectenibuhu (ondan uzak durun)” zamir rics'e aittir

ya da zikredilene veyahut teati'ye racidir. **“Umulur ki kurtuluşa erersiniz”** ondan uzak durmakla.

Bil ki Allah Teala içki ve kumarın haramlığını bu ayette çeşitli şekillerle tekit etmiştir; mesela cümleyi “innema” hasr edatıyla başlatmış, onları putlar ve fal oklarıyla birlikte zikretmiş, onlara pislik demiş ve o ikisini şeytanın işinden saymıştır. Bundan da şuna dikkat çekmek istemiştir ki bu ikisi ile meşgul olmak katışıksız pisliktir yahut pislik tarafı galiptir. O ikisinin özünden uzak durmayı emretmiş ve bunu kurtuluşa umut kılmıştır. Sonra da bunların haram olmasını gerektiren dinî ve dünyevî kötülükleri açıklanmış ve şöyle demiştir:

91- “Ancak şeytan içkide ve kumarda aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah’ın zikrinden ve namazdan alıkoymak ister”. Bu ikisini özellikle tekrar zikretmesi ve bunlardaki vebali şerh etmesi, esas açıklanması istenenin bunlar olmasındandır. Dikili taşlarla fal oklarının zikredilmesi ise bunların da haramlık ve kötülükte o ikisi gibi olmasındandır. Çünkü aleyhisselam Efendimiz: İçki içen puta tapan gibidir, demiştir. Namazın özellikle ayrı olarak zikredilmesi de onu büyütmek ve şunu bildirmek içindir ki namazdan yüz çeviren imandan yüz çeviren gibidir. Çünkü o imanın (dinin) direğidir. İmanla küfrü ayırandır. Sonra da geçen çeşitli engellerin sonucu olarak bunlara son vermeyi de istifham siygasıyla teşvik etti ve: **“Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?”** dedi. Bununla da şunu bildirmek istedi ki men ve uyarma durumu son noktasına varmış ve herhangi bir mazeret kalmamıştır.

92- “Allah’a da itaat edin, Peygambere de itaat edin” emrettikleri şeylerde **“sakının”** men ettikleri şeylerden yahut onlara muhalefet etmekten. **“Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ancak Peygamberimize düşen açıkça tebliğ etmektir”.** Yani bilin ki sizler arkanızı dönmekle Resulu aleyhisselam’a zarar veremezsiniz. Onun görevi yalnız tebliğ etmektir, onu da etmiştir. Böylece ancak kendinize zarar verirsiniz.

93- “İman edip iyi işler yapanlara tattıklarından dolayı günah yoktur” onlara haram edilmeyen şeylerden, çünkü şöyle demiştir: **“Sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları takdirde”.** Yani haramdan sakındıkları ve imanda ve iyi amellerde sebat ettikleri takdirde, **“sonra yine sakındıkları”** sonradan kendilerine haram edilen şeylerden sakındıkları takdirde mesela içki gibi **“iman ettikleri”** onun haramlığına **“sonra sakındıkları”** sonra devam edip haramlardan kaçınmaya sebat ettikleri **“ve iyilik ettikleri takdirde”** güzel amelleri araştırıp onlarla meşgul oldukları takdirde.

Rivayete göre içki yasağı indiği zaman ashap: Ya Resulallah, içki

içerek ve kumar için kesilen etten yiyerek ölen kardeşlerimiz ne olacak, dediler? Ayet bunun üzerine indi. Bu tekrarın üç vakit itibarı ile yahut üç hal yani insanın takvayı imanla kendi arasında, insanla kendi arasında ve Allah'la kendi arasında kullanması itibarı ile olması ihtimali de vardır. Bunun içindir ki üçüncüde imanı ihسانla değiştirmiş, Efendimiz'in ihسان tefsirine işaret etmek istemiştir. Ya da başlangıç, orta ve son mertebe itibarıyladır ya da sakındığı şey itibarıyladır. Çünkü azaptan ve şüphelerden sakınmak, harama ve bazı mubahlara düşmekten kaçınmak ve nefsi adi şeylerden korumak ve onu tabiatın kirlerinden arındırmak için tekrar etmiştir. "Allah iyilik edenleri sever" onları hiçbir şeyle sorumlu tutmaz. Bunda şu da vardır ki bunu yapan muhsin olur, Muhsin olan da Allah'ın sevgilisi olur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَلْوَنَكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ
وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ٩٤ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ
وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ
ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بِالْغُلَّةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامُ مَسَاكِينَ
أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيْلًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِ عَفَا اللَّهُ عَنْمَا سَلَفُ
وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ٩٥

94 – Ey iman edenler, Allah, görmeksizin kendisinden korkanları ayırt etmek için avdan ellerinizin, mızraklarınızın erişebileceği bir şeyle, andolsun ki sizi imtihan edecektir. Kim bundan sonra aşırı giderse, ona pek acıklı bir azap vardır.

95 – Ey iman edenler, ihramlı iken av öldürmeyin. Kim içinizden onu kasten öldürürse, öldürdüğü hayvan kadar bir ceza verir. Bunu da içinizden adalet sahibi bir kimse Ka'be'ye ulaşmış bir kurban olarak takdim eder. Yahut bir kefarettir ki o da bir yoksul doyumdur veyahut bunun değeri bir oruçtur. Ta ki ettiğinin vebalini tatsın. Allah geçmişİ bağışladı. Kim de geriye dönerse Allah ondan intikam alır. Allah mutlak galiptir, intikam sahibidir.

94- “Ey iman edenler, Allah görmeksizin kendisinden korkanları ayırt etmek için avdan ellerinizin erişebileceği bir şeyle sizi imtihan edecektir”. Hudeybiye seferi senesinde indi, Allah onları avla denedi, vahşi hayvanlar yüklerinin yanlarına kadar sokuluyordu. Öyle ki ihramlı iken elleriyle ve mızraklarıyla onları avlayabilirlerdi. “Bişey’in”deki azlık ve önemsizlik şuna vurgu yapmak içindir ki bu mal ve can sarf etme gibi ayakları kaydıran büyük şeylerden olmadığı halde kim bu sırada yerinde duramazsa, bundan daha önemli şeylerde hiç duramaz. “Görmeksizin kendinden korkanı ayırt etmek için” imanının kuvvetinden dolayı gaip olup da beklenen azaptan korkanla kalbi zayıf ve imanı az olduğu için korkmayandan ayrılması için. İlmi zikretmiş ve bilineni ve açıklanmasını irade etmiştir ya da ilmin taallukunu irade etmiştir. “Kim bundan sonra aşırı giderse” bu avla denemeden sonra “onun için acıklı bir azap vardır” tehdit ona ulaşacaktır. Çünkü bu gibi durumda metanetini koruyamayan ve Allah’ın bu husustaki hükmüne riayet edemeyen nefsin daha çok meyledeceği ve ona karşı daha çok hırs göstereceği şeylerde hiç koruyamaz.

95- “Ey iman edenler, ihramlı iken av öldürmeyin”. Hurum ihramlı demektir ve haramın çoğuludur, radah ve ruduh gibi. Belki de boğazlama değil de öldürmeyi zikretmesi genelleme içindir (ne ile öldürürse öldürsün). Avdan da eti yeneni murat etmiştir, çünkü örfe göre galip olan odur. Efendimiz aleyhisselam’ın şu sözü de bunu teyit eder: Beş hayvan helal bölgede de haram bölgede de öldürülür: Çaylak, karga, akrep, fare ve kuduz köpek. Bir rivayette akrebin yerine yılan demiştir. Bununla beraber zarar veren her canlıyı öldürmenin caiz olduğuna dikkat çekmiştir. Şunda ise ihtilaf edilmiştir ki bu yasak boğazlama hükmünü kaldırır mı ki o zaman ihramlının boğazladığı ölü ve putperestin boğazladığı hükmüne mi girer yoksa kaldırmaz mı ki o zamanda gasp edenin gasp edip boğazladığı koyun gibi mi olur? “Kim içinizden onu kasten öldürürse” ihramlı olduğunu hatırlayarak ve kendisine haram olduğunu ve öldürdüğü şeyi öldürmenin kendisine haram olduğunu bilerek. Çoğunluk bunu zikretmenin cezanın vücubunu kayıtlamak için olmadığı kanaatindedir. Çünkü kasten veya hataen yapanın telef etmesi tazminat gerektirmede birdir. Onu zikretmesi “kim dönerse Allah ondan intikam alır” (Maide: 95) kavli içindir. Bir de ayet kasten öldüren hakkında inmiştir. Çünkü rivayete göre Hudeybiye umresinde karşılarına bir Zebra çıktı, Ebulyüsr ona bir mızrak atıp öldürdü.

“Fecezaün mislü ma katele minen naami (öldürdüğü hayvan kadar bir ceza verir)” ceza ve misl merfudur. Kufeli kurralarla Yakup

böyle okumuştur ki manası fealeyhi ya da vacibuhu cezaün yümasılı ma katele minen namai demektir. Bu okuyuşa göre car cezaen'e talalluk etmez, çünkü aralarına sıfat girmiştir. Zira mastarın mütaallakı sıla gibidir, mevsul ancak sılasıyla tamamlandıktan sonra sıfat alır. Car ancak cezaen'in (ikinci) sıfatı olur. Ötekiler de mastarın mefuluna muzaf ve "mislü" nün de zait olmasıyla okumuşlardır. Mesela: Mislî la yekulu keza (benim gibi biri böyle demez) gibi. Mana da şöyledir: Fe aleyhi en yücza misle ma katele. İkisinin de nasbı ile fecezaen misle ma katele de okunmuştur ki felyücze cezaen demektir ya da fealeyhi en yücza cezaen yümasılı ma katele demektir. Fe cezauhu mislî ma katele şeklinde de okunmuştur. Bu benzerlik de Malik ve Şafii'ye göre yaratılış ve şekil itibarı ileidir; Ebu Hanife'ye göre de kıymet itibarı ileidir. O: Av, avlandığı bölgede değerlendirilir; eğer kıymeti kurban fiyatına ulaşırsa, kıymetini hediye ederek yiyecek alıp her fakire yarım sa' buğday veya başkasından bir sa' vermekle her fakirin yiyeceği için bir gün oruç tutma arasında serbest bırakılır. Eğer o kıymete varmazsa yemek yedirmekle oruç tutmak arasında serbest bırakılır. Ayetin lafzı birinci görüşe daha uygundur.

"Yahkumu bihi zeva adlin minküm" bu da cezaen'in sıfatıdır, haberindeki zamirinden hâl olma ihtimali de vardır. Ya da cezaen'den hâldir, onu muzaf kıldığı yahut sıfat edip de "men" için takdir edilen haberle merfu ettiği zaman. Avı değerlendirme gözlem ve içtihadı ihtiyaç duyduğu gibi yaratılış ve şekilde benzerlik de bunlara ihtiyaç duyar. Çünkü türler birbirine çok benzer. "Zevu adlin" şeklinde de okunmuştur ki cins yahut imam (devlet büyüğü) murat edilmiş olur. "Hedyyen" bihi'deki he'den yahut cezaen'den hâldir. Tenvinli olsa da böyledir, çünkü sıfat almakla özellik kazanmış (marifeye yaklaşmıştır). Ya da "misl"den bedeldir, bu da ya mahalli itibarı ileidir ya da nasb eden için lafzı itibarı ileidir. "Baliğal ka'beti" bu da "hedyyen" in sıfatıdır, çünkü izafet lafzîdir (şekilden ibarettir). Ka'be'ye ulaşmasının manası da haremde boğazlanıp orada sadaka edilmesidir. Ebu Hanife ise: Harem'de boğazlar, istediği yerde sadaka eder demiştir. "Ev keffaretün" bu da "cezaün" üzerine atıftır, eğer onu merfu okursan; eğer mansup okursan mahzuf müptedanın haberidir. "Taamu miskin" bu da ondan atıf beyan ya da bedeldir veyahut mahzuf müptedanın haberidir yani hiye taamun demektir. Nafi ile İbn Amir izafetle "keffaretü taamin" okumuşlar. İzafet beyaniyedir, tıpkı: Hatemü fiddatin (gümüş yüzük) gibi. Mana da Şafii'ye göre ev en yükeffire biitami mesakine ma yüsavi kıymetel hedyi demektir ki o memleket halkının genel gıda maddesinden her fakir için bir müd (bir ölçek) verir.

“Ev adlû zalike sıyamen (ya da bunun dengi oruç)” yahut ona eşit gelecek kadar oruç; her yoksulun yemeği yerine bir gün bir oruç tutar. Adl aslında mastardır, burada ise meful için kullanılmıştır. Ayn’ın kesri ile idl de okunmuştur ki o da bir şeyin miktarı olarak dengi demektir, mesela yükün dengi gibi. Zalike taama işaret etmektedir. Sıyamen de adlin temyizidir. **“Liyezuka vebale emrihi (işinin vebalini çeksin)”** bu da mahzufa mütaalliktir yani fealeyhil cezau evittamu evissavmu demektir, bunlardan birini yapması gerekir ki fiilinin ağırlığını çeksin ve ihram yasağını ihlal etmenin kötü sonucuna katlansın. Ya da Allah’ın emrine karşı gelmenin şiddetli ağırlığını çeksin. Veb aslında ağırlıktır, ettaamul vebil de ağır yemek demektir. **“Allah geçeni affetti”** cahiliye- de ihramlı iken yapılan avlanmayı yahut haramlıktan öncekini veya- hut bu seferkini demektir. **“Kim dönerse”** bu gibi şeye **“Allah ondan intikam alır”**. Bunda bu işe tekrar dönenen kefaretin kalktığına dair bir şey yoktur, nitekim İbn Abbas ile Şüreyh’ten öyle nakledilmiştir. **“Allah mutlak galiptir, intikam sahibidir”** kendine isyanda devam edenden.

أَحْلَلْ لَكُمْ صَيْدَ الْبَحْرِ وَطَعَامَهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحَرَّمَ
 عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ
 تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
 لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا
 أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
 عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ اِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
 رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا
 تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾

96 – Deniz avı ve yemeği; size ve yolculara bir fayda olmak üzere helal kılındı. İhramlı bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılındı. Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.

97 – Allah; Beyt-i Haram'ı, kurbanlıkları ve tasmalı kurbanlıkları insanlar için bir dayanak kıldı. Bu da Allah'ın göklerde ve yerde olanları hakkıyla bildiğini anlamanız içindir. Şunu da bilmeniz içindir ki Allah her şeyi hakkı ile bilir.

98 – Bilin ki Allah'ın azabı şiddetlidir ve Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

99 – Peygambere tebliğden başka bir şey yoktur. Allah açıkladıklarınızı ve gizlediklerinizi bilir.

96- “Deniz avı size helal kılındı” o da ancak suda yaşayan şeylerden avlanılandır ki hepsi helaldir, çünkü aleyhisselam Efendimiz: Onun suyu temiz ve ölüsü helaldir, demiştir. Ebu Hanife de: Ondan ancak balık helaldir, demiştir. “Yemeği de” dışarı attığı veyahut çekilip de açıkta bıraktığıdır. Şöyle de denilmiştir: Taamuhu'nun zamiri ava aittir, taamı da onu yemektir. “Metaan leküm (faydanız için)” metaan mefulun leh olarak mansup olmuştur. “Ve yolcular için” yani yolcularınız içindir ki ondan pastırma olarak istifade ederler. “Kara avı size

haram kılındı" yani onda avlanmak yahut ondaki av. Birinciye göre ihramlıya da ihramlı olmayanın avladığı haramdır, ister ki onda bir müdahalesi olmasın. Cumhur ise buna muhalefet eder, çünkü aley-hisselam Efendimiz: Av eti size helaldir, onu siz avlamadıkça yahut sizin için avlanmadıkça, demiştir. **"Ma dümtüm hurumen (ihramlı bulunduğunuz sürece)"** dâme yedamu'dan gelmek üzere dal'ın kesri ile (ma dimtüm) de okunmuştur. **"Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun"**.

97- "Allah Ka'be'yi kıldı" Beytullah'a Ka'be denilmesi küp şeklinde / yüksek olmasındandır. **"Beyt-i haram'ı"** bu da medih için ya da ikinci meful olarak atıf beyandır. **"Kıyamen linnasi (insanlar için bir dayanak olarak)"** din ve dünya işlerinin kalkınıp canlanması için; korkan ona sığınır, zayıf onda güven bulur, tüccar onda kazanç sağlar, hacılar ve umreciler ona yönelirler. Ya da din ve dünya işlerini ayakta tutan dayanak demektir. İbn Amir "kıyemen" şeklinde okumuştur ki o zaman şiba' gibi fial vezninde mastar olur ve aynel fiili de fiili gibi i'lal edilmiştir. Nasbı da mastar ya da hâl olmak üzeredir. **"Haram ay'ı, kurbanlıkları ve tasmalı kurbanlıkları"**. Bunların da tefsiri yukarıda geçmiştir. Haram aydan maksat da içinde haccın eda edildiği aydır, çünkü yanındakilere o münasiptir (kurbanlıklar ve gerdanlıkları kurbanlıklara). Ay'ın cins (dört ay) olduğu da söylenmiştir. **"Zalike (bu da)"** eyleme ya da zikredilen şeylere işaret eder ki onlar da ihrama ve diğer şeylere saygı göstermektir. **"Allah'ın göklerde ve yerde olanları hakkıyla bildiğini anlamanız içindir"**. Çünkü ahkâmın meşru kılınması zararlı şeyleri gerçekleşmeden önce önlemek ve onlardan çıkacak sonuçları elde etmek içindir, bu da şeriat sahibinin hikmetini ve ilminin mükemmelliğini gösterir. **"Şunu da bilmeniz içindir ki Allah her şeyi hakkı ile bilir"** bu da özelden sonra genelleme için ve mutlak bıraktıktan sonra mübalağa içindir.

98; 99- "Bilin ki Allah'ın azabı şiddetlidir ve Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir". Allah'ın haramlarını çiğneyenlere ve onları muhafaza edenlere vaat ve tehdittir ya da üzerinde ısrar edenlere ve onu söküp atanlara. **"Peygambere tebliğden başka bir şey yoktur"** Peygamberin emrini şiddetle yerine getirmeyi vurgulamaktadır yani Peygamber tebliğ etmesi emredilen şeyleri yerine getirdi, sizin içinde onda kusur etmeye bir mazeret kalmadı. **"Allah açıkladıklarınızı ve gizlediklerinizi bilir"** tasdik ve yalanlama ve yapma ve azmetme gibi.

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ
 اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا اُولِيْ
 الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ
 لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدَّ لَكُمْ
 عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا
 قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

100 – De ki: Murdarla temiz bir olmaz; ister ki murdarın çokluğu hoşuna gitsin. Öyleyse ey akl-ı selim sahipleri, Allah'tan korkun. Umulur ki kurtulursunuz.

101 – Ey iman edenler, size açıklamadığı takdirde sizi üzecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onlardan sorarsanız size açıklanır. Allah onları affetmiştir. Allah çok bağışlayıcı, çok yumuşaktır.

102 – Gerçekten sizden önce bir kavim onları sormuş, sonra da onu inkâr etmişlerdi.

100- “De ki: Murdarla temiz bir olmaz” Allah katında şahısların, amellerin ve malların kötüsü ile iyisinin bir olmayacağı hususunda genel hükümdür. Böylece iyi amele ve helal mala teşvik etmiştir. “İster ki murdarın çokluğu hoşuna gitsin” çünkü itibar kötülük ve iyiliğedir; azlık ve çokluğa değildir. Zira övülen az, yerilen çoktan hayırlıdır. Hitap ibret alan herkesedir, bunun içindir ki. “Ey akl-ı selim sahipleri, Allah'tan korkun” demiştir. Yani kötüyü araştırmada ondan korkun ister ki kötü çok olsun, iyiyi tercih edin, ister ki az olsun. “Umulur ki kurtulursunuz” kurtuluşu umut ederseniz. Rivayete göre ayet Yemame hacıları hakkında indi; Müslümanlar onlara saldırmak istediler, karşı taraf müşrik olsalar da bundan men edildiler.

101- “Ey iman edenler, size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onlardan sorarsanız size açıklanır”. Ayette geçen şart cümlesi ve ona atfedilen “eşyaen”in iki

sıfatıdır. Mana da şöyledir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den bazı şeyleri sormayın. Eğer onlar size açıklanırsa sizi üzer. Eğer onlardan vahiy zamanında sorarsanız size açıklanır. Bu iki cümle soru sormayı men neticesini veren iki öncül gibidir. O da bunların sizi üzecek olmasıdır. Akıllı kimse de kendini üzecek şeyi yapmaz. "Eşyâ" tarafâ vezninde ism-i cem'dir, ancak lamel fiili kalp edilmiş ve lef'â vezninde olmuştur. Şöyle de denilmiştir: O efilâ vezninde idi, şey'in cem'i olarak lamel fiili hazfedilmiştir. Aslı da şey'ün'dür, heynün gibi. Ya da şeyî'dir, sadık gibi tahfif edilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Eşyâ efâl veznindedir, cemidir, değişmemiştir, mesela beyt ve ebyat gibi. Fakat gayri munsarif olması buna manidir. "Afallahu anha (Allah onları affetti)" eşya'nın başka bir sıfatıdır, Allah onları affetmiş ve onlarla sorumlu tutmamıştır. Çünkü rivayete göre "Beyt'i haccetmeleri Allah'ın insanlar üzerinde hakkıdır" (Al- i İmran: 97) ayeti inince Süraka bin Malik: "Her sene mi?" dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem yüzünü çevirdi. O da üç defa sordu. O da: Hayır, eğer evet dese idim farz olurdu, Farz olsa idi de gücünüz yetmezdi. Ben sizi bıraktığım sürece siz de beni bırakın, dedi. Ayet bunun üzerine indi. Ya da bu, yeni söz başıdır yani Allah geçmiş sorularınızı affetti, bir daha böyle bir şey yapmayın, demektir.

"Allah çok bağışlayıcı, çok yumuşaktır" kusurlarınızı acele ile cezalandırmaz, çoklarını da bağışlar. İbn Abbas radiyallahu anhumadan rivayet edilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bir gün hutbe okuyordu, lüzumsuz çok soru sordukları için öfkeli idi: Bana ne sorarsanız cevabını veririm, dedi. Bir adam: Benim babam nerede, dedi? O da: Cehennemde, dedi. Ötekisi de: Benim babam kimdir, dedi? O da: Huzafe, dedi, başka birisi olarak bilinirdi.

102- "Kad seeleha kavmün (onları gerçekten bir kavim sormuştu)" zamir "tes'elu"nun gösterdiği meseleye gider, bunun içindir ki "an" ile geçişli kılınmamıştır. Ya da "eşya"ya gider, câr hazf edilmiştir. "Min kabliküm" bu da seeleha'ya mütaalliktir, "kavm"ın sıfatı değildir. Çünkü zaman zarfı nesneye sıfat olmaz, ondan hâl da olmaz, haber de olmaz. "Sonra da onu inkâr etmişlerdi" yani o sebeple demektir, çünkü sordukları ve istedikleri şeyi inatları yüzünden dinlememişlerdi.

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ

بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ^{۱۰۳} وَلَكِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا
مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا^{۱۰۴} أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ
مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَلَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

103 – Allah; ne bahire ne saibe ne vasile ne de ham diye bir şeyi meşru kılmadı. Ancak kâfirler Allah'a karşı yalan iftira ederler. Onların çoğu akıl erdiremezler.

104 – Onlara: “Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin” denildiği zaman, “atalarımızı onun üzerinde bulduğumuz şey bize yeter” derler. Ya ataları bir şey bilmiyor ve doğru yola gitmiyorlarsa!

105 – Ey iman edenler, siz kendinize bakın. Siz doğru yolu bulduğunuz zaman, sapanlar size zarar vermezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarınızı size haber verir.

103- “Allah; ne bahire ne saibe ne vasile ne de ham diye bir şeyi meşru kılmamıştır”. Cahiliye halkının icat ettikleri şeyi reddetmektedir. Onlar dişi deve on karın doğurur da sonuncusu erkek olursa, kulağını yarar ve salıverirlerdi. Artık binilmez ve sütü sağılmazdı. Bir adam: Eger hastalığımдан şifa bulursam devam serbesttir derdi, onu bahire gibi yapar ve ondan istifade etmezdi. Koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa tanrılarınınındı. Eger böyle ikiz doğurursa, dişi, kardeşine ulaştı, der, o nedenle de erkek de boğazlanmazdı. Damızlık hayvan on batın aşılırsa sırtına binmeyi haram eder, onu otan ve sudan men etmezler: Sırtını korudu, derlerdi. Ayette geçen “ma ceale”nin manası, meşru kılmadı, kanun koymadı demektir. Bunun

içindir ki bir mefule geçişli kılınmıştır, o da “bahire”dir, “min” de zaittir. **“Ancak kafirler Allah’a karşı yalan iftira ederler”** onu haram kılıp Allah’a nisbet etmekle. **“Onların çoğu akıl erdiremezler”** yani helali haramdan, mubah edeni haram edenden ayıramazlar ya da emri yasaktan ayıramazlar, ancak büyüklerini taklit ederler. Bunda şu da vardır ki onların içinde bunun batıl olduğunu bilen vardı fakat liderlik sevgisi ve atalarının taklidi bunu itirafa imkân vermiyordu.

104- “Onlara: “Allah’ın indirdiğine ve Peygamber’e gelin” denildiği zaman “atalarımızı onun üzerinde bulduğumuz şey bize yeter” derler. Bu da akıllarının kıtlığını, taklide dalmalarını ve bundan başka dayanakları olmadığını göstermektedir. **“Evelev kâne (ya ataları bir şey bilmiyor ve doğru yola gitmiyorlarsa!)”** Vav hâl içindir, üzerine hemze bu hâlde fiili inkar etmek için gelmiştir yani atalarını üzerinde buldukları şey onlara yeter mi, ya onlar cahil ve sapık idilerse! Mana da şöyledir. Birine uymak ancak bilgili ve doğru yolda olursa caizdir, bu da ancak kanıtla bilinir. Öyleyse taklit yeterli değildir.

105- “Ya eyyühellezine amenü aleyküm enfüseküm (ey iman edenler, siz kendinize bakın)” yani nefislerinizi koruyun ve onları düzeltmeye çalışın. Car ve mecrur (aleyküm) ilzemu manasına isim kılınmıştır, bunun için de enfüseküm’ü nasp etmiştir. Müpteda olarak merfu da okunmuştur. **“Siz doğru yolu bulduğunuz zaman, sapanlar size zarar vermezler”** siz hidayette olursanız sapıklar size zarar vermez. Doğru olmanın gereği de kötü şeyi gücünün yettiği kadar önlemektir, nitekim aleyhisselam Efendimiz şöyle demiştir: Kim bir kötülük görür ve onu eliyle değiştirmeye gücü yeterse onu eliyle değiştirsin. Eğer buna gücü yetmezse dili ile değiştirsin, eğer buna da gücü yetmezse kalbi ile değiştirsin. Ayet mü’minler kafirler adına üzüлüp de imanlarını temenni etmeleri üzerine inmiştir. Şöyle de denilmiştir: Adam Müslüman olduğu zaman ona: Sen atalarını aptal yerine koydun, derlerdi, ayet bunun üzerine indi. **“La yedurruküm”** yeni cümle başı olarak merfudur. **“La yedıyrüküm”** okunması da bunu teyit eder. Cevap yahut nehiy olarak cezm ile de okunmuştur, ancak ra idgam edilen ra’nın harekesinden dolayı mazmum olan dad için mazmum kılınmıştır. **“Feth ile ve dad’ın zammı ve kesri ile “la yedurraküm” ve “la yedırküm” okuyanın kıraatı da bunu destekler.** Bu da darahu ydiyruhu ve yediruhu’dan gelir. **“Hepinizin dönüşü Allah’adır. O zaman yaptıklarınızı size haber verir”** her iki grup için vaat ve gözdağıdır, hiç kimsenin başkasının günahını çekmeyeceğine tembihtir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ
 الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ اخْرَاجَ مِنْ غَيْرِكُمْ
 إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِنُوهُمَا
 مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَیُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ اَرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا
 وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ
 الْاٰثِمِیْنَ ﴿١٠٦﴾

106 – Ey iman edenler birinize ölüm gelip çattığı zaman vasiyet anında sizden iki adalet sahibi şahitlik etsin yahut yeryüzünde sefer ettiniz de başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizden olmayan iki başkası şahitlik etsin. Onların şahitliklerinden şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıkoyarsınız; “akraba da olsa ona (yemine) karşı bedel almayız, Allah’ın şahitliğini gizlemeyiz. Biz o takdirde günahkârlardan oluruz” diye Allah’a yemin ederler.

106- “Ey iman edenler, aranızda şahitlik” yani aranızda şahitlik etmekle emrolunduğunuz şeylerde demektir. Şahitlikten maksat vasiyette şahit tutmaktır. Onun zarfa (beyniküm) izafe edilmesi mecaz yolu iledir. Nasb ve tenvin ile liyukim (yapsın) manasına (şahadeten) de okunmuştur. “Birinize ölüm gelip çattığı zaman” yaklaştığı, emareleri görüldüğü zaman demektir. İza edatı da şahadetin zarfıdır. “Hiynel vasiyeti” bu da ondan bedeldir, onun bedel oluşunda şuna dikkat çekilmiştir ki vasiyet gevşeklik edilmeyecek kadar ciddi bir şeydir. Ya da “hadara”nın zarfıdır. “İsnani” şahadet’in failidir. Muzafın hazfi ile haberi olması da caizdir. “Zeva adlin minküm” akrabalarınızdan veya Müslümanlardan adalet sahibi iki kimse demektir. Bunlar da isnani’nin sıfatıdır. “Ev aharani min gayriküm” bu da isnani’ye atıftır. Kim gayr’i ehl-i zimmet ile tefsir ederse, onu mensuh kılmış olur; çünkü onun Müslümana karşı şahitliği icma ile dinlenilmez.

“Eğer yeryüzünde sefer ederseniz” onda yolculuk ederseniz de “başınıza ölüm musibeti gelirse” yani ecele yaklaştınızsa “onları alıkoyarsınız” onları durdurur ve bekletirsiniz. Bu da aharani’nin sıfa-

tıdır. Şart da “ev aharani min ğayriküm” kavlinin delalet ettiği mahzuz cevabıyla ara cümledir. Faydası da şahitlerin sizden olmasına özen göstermektir. Eğer mümkün olmazsa mesela yolculukta olduğu gibi, başkasından olur. Ya da yeni söz başıdır sanki: Şahitlerden şüphe edersek ne yapalım, denilmiştir? O da: Onları tutarsınız, demiştir. **“Namazdan sonra”** ikinci namazından sonra, çünkü o, insanların toplandığı ve gece melekleri ile gündüz meleklerinin karşılaştığı andır. Herhangi bir namazdır da denilmiştir. **“Eğer şüphe ederseniz Allah’a yemin ederler”** içinizden mirasçı olan şüphe ederse demektir. **“Ona karşı bedel satın almayız”** bu da kasemin cevabıdır. **“Eğer şüphe ederseniz”** ara cümledir, kasemin şüphe anına mahsus olduğunu ifade eder. Mana da şöyledir: Yemini veya Allah’ı dünya malına değiştirmeyiz yani tamah edip de Allah’a yalan yemin etmeyiz, demektir. **“Akraba olsa da”** yemin edilen akrabamız olsa da. Bunun cevabı da mahzuztur yani satın almayız, demektir. **“Allah’ın şahitliğini gizlemeyiz”** yani yerine getirmemizi emrettiği şahitliği demektir. Şabi’den şöyle rivayet edilmiştir. O şahadeh lafzının üzerinde vakfetti. Sonra da Allah lafzını kasemi hazfetmiş ve onun yerine istifham harfini getirmiş olarak med ile (âllahi) okumuştur. İstifhamsız okuduğu da rivayet edilmiştir, mesela: Allahi leefalenne (vallahi yapacağım) gibi. **“O takdirde zalimlerden oluruz”** yani gizlediğimiz zaman demektir. Hemzenin hazfî, harekesinin lam’a nakli ve nun’un da ona idgamı ile (leminellasiimin) şeklinde de okunmuştur.

فَلَنْ عُرِّ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ
 مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأُولَانِ فَيَقْسِمَانِ
 بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا
 لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ
 وَجْهَيْهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا
 اللَّهَ وَاسْمِعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

107 – Eğer o ikinin bir vebal hak ettikleri fark edilsen, hak terettüp eden ve ölüye daha yakın iki kişi onların yerlerine geçer; “muhakkak bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur. Biz (hakkı) çiğnemedik; aksi takdirde zalimlerden oluruz” diye yemin ederler.

108 – İşte bu, şahitliği layık olduğu veçhile eda etmelerine yahut yeminlerinden sonra yeminlerin reddedilmesinden korkmalarına daha yakındır. Allah’tan korkun ve dinleyin. Allah fasıklar topluluğuna hidayet etmez.

107- “Fein usira” eğer fark edilirse “ala ennehümes tehakka ismen” günah getirecek bir şey yaptıkları, mesela değiştirme gibi “feaharani” başka iki şahit “onlara hak terettüp edenlerden” mağdurlardan demektir ki onlar da mirasçılardır. Hafs malum kalıbıyla istehakka okumuştur, faili de evleyani’dır. Bunlar da akraba oldukları ve ölüyü bildikleri için şahitliğe daha layık olanlardır. Bu da mahzuf müptedanın haberidir, o da hüma elevleyani demektir. Ya da “aharani”nin haberi- dir yahut onlardan veya “yekumani”nin zamirinden bedeldir. Hamze, Yakup ve Ebu Bekir de Asım’dan naklen evveleyni okumuşlardır ki o da “ellezeyni”nin sıfatı yahut ondan bedel olur yani minellezines tu- hikka aleyhim demek olur. Tesniye ve medh üzere mansup olarak da “elevveleyni” de okunmuştur. “elevvelani” de okunmuştur ki i’rabı ev- leyani gibidir. “Muhakkak bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur” ve kabul edilmeye daha layıktır. “Vema’tedeyna (biz hakkı çiğnemedik)” onda hakka tecavüz etmedik demektir.

“Aksi takdirde zalimlerden oluruz, diye yemin ederler”. Batılı rakkın yerine koyanlardan yahut nefsimize zulmedenlerden oluruz.

İki ayetin manası şöyledir: Ölmek üzere olan bir kimse vasiyet etmek istediği zaman kendi soyundan yahut dininden vasiyetine iki şahit getirir. Yahut ihtiyaten onlara vasiyet eder. Eğer onları bulamazsa mesela seferde olması gibi başkalarından ikisi şahitlik ederler. Sonra eğer kargaşa ve şüphe çıkarsa dediklerinin doğru olduğuna dair o vakitte ağır yemin ederler. Eğer bir emare ve zan ile yalan söyledikleri fark edilirse, ölünün yakınlarından başka ikisi yemin ederler. Eğer bu ikisi şahit ise hüküm mensuttur, çünkü şahide yemin ettirilmez, varisin yemini ile de karşı yemin ettirilmez. Eğer o ikisi vasi iseler hüküm sabittir ve yemin de mirasçılara iade ettirilir. Bu da ya iki vasinin hiyanetlerinin ortaya çıkmasındandır; çünkü vasinin yeminle tasdiki emin olduğu içindir ya da dava değiştiği içindir. Çünkü rivayete göre Temim Dari ile Adiy bin Zeyd Şam'a ticaret için çıktılar. İkisi de Hıristiyan idiler. Yanlarında da Amn bir As'ın azatlısı Büdeyl bin Varka vardı. O da Müslüman idi. Şam'a vardıkları zaman Büdeyl hastalandı; yanındakileri bir sayfaya yazdı ve onu eşyasının içine attı. Bunu o ikisine haber vermedi. Onlara malını ailesine vermelerini vasiyet etti ve öldü. O ikisi malını araştırdılar, ondan gümüş bir kupa aldılar, üç yüz miskal altınla yaldızlanmıştı. Onu sakladılar. Ailesi de sahifeyi buldu, o ikisinden gümüş vazoyu istedi. Onlar da inkâr ettiler. Davayı Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e götürdüler. "Ey iman edenler" ayeti bunun üzerine indi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem o ikisine ikindi namazından sonra minberin yanında yemin ettirdi. Sonra da onları serbest bıraktı. Sonra da kap ellerinde bulundu. Ölünün Sehm kabilesinden olan oğulları gelip vazoyu istediler. O ikisi de: Biz bunu ondan satın aldık, ancak şahidimiz olmadığı için onu ikrar etmek istemedik, dediler. O ikisini Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e götürdüler. "Fein usire" kısmı bunun üzerine indi. Sehm kabilesinden Amr bin As ile Muttalib bin Rifaa kalktılar, yemin ettiler. Belki de sayının belirtilmesi bu vakaya mahsustur.

108- "Bu" geçen hüküm yahut şahidin yemin ettirilmesi "şahitliği layık olduğu vech ile eda etmelerine daha yakındır" değiştirmeden ve hainlik etmeden yüklendikleri gibi eda etmelerine daha yakındır "yahut yeminlerinden sonra yeminlerin reddedilmesinden korkmalarına daha yakındır" dava edenler yemin ettikten sonra davaları reddedilirse hiyanet ve yalan yemin meydana çıktığı için rezil olurlar. Eymanihim şeklinde çoğul yapılması bütün hükümlere şamil olmasındandır. "Allah'tan korkun ve dinleyin" size vasiyet edileni can kulağı ile "Allah fasıklar topluluğuna hidayet etmez" yani onlara delil yahut cennet yolunu göstermez. Allah Teala'nın:

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ
لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ
مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ
الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ
مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا
بِإِذْنِي وَتَبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى
بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ
فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١١٠﴾

109 – Allah'ın, peygamberleri topladığı günde: “Size ne cevap verildi?” der. Onlar da: “Bizim bilgimiz yok. Şüphesiz sen gaipleri çok iyi bilersin” derler.

110 – O zaman Allah şöyle demişti: “Ey Meryem oğlu İsa, senin ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla; hani seni Ruhu'l – Kuds ile desteklemiştim. Sen beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşuyordun. Hani sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. Hani sen benim iznimle çamurdan kuş şekli gibi bir şey tasarlıyor ve ona üflüyordun; o da benim iznim ile kuş oluyordu. Benim iznimle anadan doğma körü ve abraşı iyi ediyordun. Hani benim iznimle ölüleri çıkarıyordun. Hani İsrail oğullarını senden çekmiştim. Hani sen onlara açık mucizeler getirmiştin de onlardan kafirler: “Bu, ancak açık bir büyüdür” demişlerdi.

109- “Allah'ın, peygamberleri topladığı günde” kavli, bu hidayet etmez kavlinin zarfıdır. “Vetteku”nun mefulundan bedel-i iştimal ile bedeldir de, denilmiştir ya da muzafın hazfı ile “vesmau”nun mefuludur yani vesmau habere yevmi cemihim demektir. Ya da gizli “üzkür”

ile mansuptur. “Der” Peygamberlere “maza ücibtüm” eyye icabetin ücibtüm (size ne cevap verildi)? Bu durumda “maza” mastar yerinde olur yahut bieyyi şeyin ücibtüm denir ki car hazfedilmiş olur. Bu soru kavimlerini kınamak içindir, nitekim diri diri gömülen kız çocuğuna sorulan soru da böyledir. Bunun içindir ki **“bizim bilgimiz yok”** demişlerdir. Yani senin bildiğini biz bilemeyiz demektir. **“Şüphesiz sen gaipleri çok iyi bilensin”** bize cevap verip de açıkladıklarından ve kalplerinde gizleyip de bilmediklerimizden ne varsa sen bilirsin. Bunda onlardan şikayet vardır ve onlardan çok çekmeleriyle işi ona havale etme vardır. Mana şöyledir de denilmiştir: Senin ilminin yanında bizim ilmimiz yoktur. Ya da bizden sonra yaptıkları şey hakkında ilmimiz yoktur; itibar sonucadır. Nasb ile “allâme” de okunmuştur ki bu durumda söz “inneke ente”de bitmiş olur. Yani bilinen sıfatlarla mevsuf olan yalnız sensin. “Allâme” de ihtisas yahut nida olmak üzere mansuptur. Ebu Bekir ile Hamze gayn’in kesri ile nerede gelirse (gi-yub) okumuşlardır.

110- “İz kalallahu (o zaman Allah şöyle demişti: “Ey Meryem oğlu İsa, senin ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla)” “yevme yecmau”den bedeldir, bu da “ve nada ashabul cenneti” (Araf: 44) metodu üzeredir (gelecek geçmiş yerine konulmuştur). Mana da şöyledir: Allah Teala o gün kâfirleri peygamberlere verdikleri cevapla ve onlara verdiği mucizeleri saymakla azarlayacak. Onlardan bir grup onları yalanladı ve onlara sihirbaz, dedi, bir grup da ileri gittiler; onları İlah edindiler. Ya da iz gizli “üzkür” ile mansuptur. **“İz eyyettüke (hani seni desteklemiştim)”** takviye etmiştim, bu da “nimetî”nin zarfıdır yahut ondan hâldir. “İz âyettüke” **“biruhil kudüsi”** şeklinde de okunmuştur ki o Cebrail aleyhisselam’dır ya da dini veya nefsi ebedi hayatla diriltten ve günahlardan arındıran kelamla destekledim demektir. **“Beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşuyordun”** sözü de bunu destekler yani beşikte iken de orta yaşlı iken de konuşuyordun demektir. Mana da şöyledir: Sen bebek iken de yetişkin iken de aynı şekilde tutarlı konuşuyordun. Mana onun bebeklik halini mükemmel akıl ve konuşmada orta yaşla eşitlemektir. Bundan onun ahir zamanda gökten ineceği sonucu çıkarılmıştır. Çünkü o orta yaştan önce göğe kaldırılmıştı. **“Hani sana kitabı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretmiştim. Hani sen benim iznimle çamurdan kuş şekli gibi bir şey tasarlıyor ve ona üflüyordun; o da benim iznimle kuş oluyordu. Benim iznimle anadan doğma körü ve abraşı iyi ediyordun. Hani benim iznimle ölüleri kabirlerinden hayata çıkarıyordun”**. Bunun tefsiri Al-i İmran suresinde geçmiştir. Nafi ile Yakup “tairen” okumuşlardır. Bakır gibi tekile de

çoğula da ihtimali vardır. “Hani İsrail oğullarını senden çekmiştim” yani seni öldürmek isteyen Yahudileri demektir. “İz ci'tehüm bilbeyyinati (hani sen onlara açık mucizeler getirmiştin)”. Bu da kefeftü'nün zarfıdır. “Onlardan kafirler: Bu apaçık bir büyüdür, demişlerdi”. Yani senin bu getirdiğin sihirden başka bir şey değildir demektir. Hamze ile Kisai “illa sahirün” okumuşlardır ki İsa aleyhisselam'a işaretir.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا
 آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
 يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا
 مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قُلْ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾
 قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ
 أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾
 قُلْ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ
 لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَآنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾

111 – Hani Havarilere: “Bana ve peygamberime iman edin” diye vahyetmiştim, onlar da: “İman ettik; şahit ol ki gerçekten bizler Müslümanlarız” demişlerdi.

112 – O vakit Havariler: “Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin üzerimize gökten bir sofraya indirebilir mi?” demişlerdi. O da: Eğer mümin kimseler iseniz Allah’tan korkun, demişti.

113 – Onlar da şöyle dediler: “Biz ondan yemek istiyoruz; kalplerimiz yatışsın; bize doğru söylediğini bilelim ve ona şahitler olalım”.

114 – Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Allah’ım, Rabbimiz, üzerimize gökten bir sofraya indir de bizim için, ilkimiz ve sonumuz için bize bir mucize olsun. Bize rızık ver. Sen rızık verenlerin en hayırlısıdır.

111- “Hani Havarilere vahyetmiştim” yani onlara elçilerimin dili ile emretmiştim “en aminu (bana ve peygamberime iman edin,

diye)” “en”in mastariye olması da müfessire olması da muhtemeldir. **“Onlar da: İman ettik, şahit ol ki gerçekten bizler Müslümanlarız, demişlerdi”**. İhlaslı kimseleriz, demektir.

112- **“İz kalel havariyyune ya isabni meryeme”** üzkür ile mansup-tur ya da “kalu”nun zarfıdır. Bu durumda onların **“Rabbin üzerimize gökten bir sofraya indirebilir mi?”** sözlerinde samimi olduklarını iddialarıyla birlikte imanlarının henüz tahkik derecesine ulaşmadığına ve marifetlerinin henüz sağlamlaşmadığına dikkat çekmiş olur. Şöyle de denilmiştir: Bu güç yetme, hikmet ve irade-i İlahiye göredir; kudrete göre değildir. Mananın: Rabbin sana cevap verir mi demek olduğu da denilmiştir. İstetaa etaa manasıdır, tıpkı istecabe’nin ecabe manasına olduğu gibi. Kisai: **“Hel testetiu rabbeke”** okumuştur ki Rabbine sorabilir misin demektir? Yani ona bir şeyden çekinmeden sorabilir misin, demektir. Ayette geçen maide, üzerinde yemek olan masa demektir. Madel mau yemidü’den gelir ki su kımıldamaktır ya da madehu’dan gelir ki birine vermektir. Sanki takdim edilene bir şey veriyor gibidir. Bunun bir benzeri de: Şeceretün mutimeh sözüdür ki verimli ağaç demektir. **“O da: Allah’tan korkun, dedi”** bu gibi sorulardan. **“Eğer mümin kimseler iseniz”** onun kemal-i kudretine ve benim gerçek peygamberliğime, demektir ya da iman iddianızda doğru iseniz, demektir.

113- **“Onlar da şöyle dediler: Biz ondan yemek istiyoruz”**. Onları bu isteğe davet eden şeye hazırlık, mazeret ve açıklamadır; o da ondan yiyerek istifade etmeleridir. **“Kalplerimiz yatışsın”** kemal-i kudretine istidlal ilmine, müşahede ilminin eklenmesiyle. **“Bize doğru söylediğini bilelim”** peygamberlik iddiasında veya Allah’ın, davetini kabul edeceğinde. **“Ve ona şahitler olalım”** bizi şahit tuttuğun zaman yahut kulağımızla duyanlardan değil de gözlerimizle görenlerden olalım.

114- **“Meryem oğlu İsa da şöyle dedi”** bu konuda doğru bir gerekçelerinin olduğunu veyahut bundan vazgeçmeyeceklerini görünce onları delille susturmak için dedi: **“Allah’ım, Rabbiz, üzerimize gökten bir sofraya indir de bizim için bize bir bayram olsun”** yani indigi gün hürmet edeceğimiz bir bayram olsun. Burada geçen iyd aid (devr eden) neşe demektir. Bunun içindir ki bayrama iyd denilmiştir. Emrin cevabı olarak **“tekün”** de okunmuştur. **“Lievveline ve ahirina (ilkimiz ve sonumuz için)”** “lena”dan amilin tekrarı ile bedeldir, yani geçmişimiz ve geleceğimiz için demektir. Rivayete göre sofraya Pazar günü indi, bunun içindir ki Hristiyanlar onu bayram edindiler. Ondan ilkimiz de sonumuz da yesin de denilmiştir. **“Liulana ve uhrana”** şeklinde de okunmuştur ki ümmet yahut bölük demektir. **“Ve ayeten”**

iyden'e atıftır "minke" onun sıfatıdır yani kemal-i kudretini, benim de gerçek peygamberliğimi gösteren bir mucize olsun. "Bize rızık et" sofrayı yahut ona şükrü "sen rızık verenlerin en hayırlısı" çünkü rızık yaratan ve karşılıksız veren sensin.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مَرْزُقُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا
لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

115 – Allah da şöyle dedi: Şüphesiz ben onu üstünüze indireceğim. Artık kim bundan sonra nankörlük ederse, şüphesiz ben ona dünyalardan hiçbir kimseye etmediğim azabı edeceğim.

115- "Kalallahu inni münezzilüha aleyküm (Allah da şöyle dedi: Onu üstünüze indireceğim)" Nafi, İbn Amir ve Asım şedde ile "münezzilüha" okumuşlardır. "Femen yekfür badü minküm feinni üz-zibühu azaben (artık kim bundan sonra nankörlük ederse, şüphesiz ben ona azap edeceğim)" yani taziben demektir. Mecaz yolu ile meful kılmak da caizdir. "Lauazzibuhu" zamir mastara aittir yahut ondan ma yuazzebu bihi murat edilirse harfi cerin hazfi ile azaba racidir. "Dünyalardan hiçbir kimseye" yani zamanlarının alemlerinden yahut mutlak alemlerden demektir. Çünkü onlar maymunlara ve domuzlara çevrildiler ve hiç kimseye onlarınki gibi azap edilmedi. Rivayete göre sofraya iki kızıl bulutun arasında indi, onlar da ona bakıyorlardı. Geldi önlerine düştü. İsa aleyhisselam ağladı ve: Allah'ım, beni şükredenlerden eyle. Allah'ım, onu alemlere rahmet eyle ve onu işkence ve azap eyleme, dedi. Sonra kalktı, abdest aldı, namaz kıldı ve ağladı. Sonra örtüyü açtı, bismillahi hayrır razikin, dedi. Pişmiş kılçıksız balıklar gördü, yağı akıyordu. Başucunda tuz, kuyruğunun yanında da sirke vardı. Etrafında da pırasa hariç bütün yeşillikler vardı. Beş yufka ekmek vardı, birinin üzerinde zeytin, ikincinin üzerinde bal, üçüncünün üzerinde yağ, dördüncünün üzerinde peynir ve beşincinin üzerinde de pastırma vardı. Şemun: Ey Allah'ın ruhu, dünya taamından mıdır yoksa ahiret taamından mıdır, dedi? O da: İkisinden de değildir, ancak Allah onu kendi kudretiyle icat etti. İstediginizden yiyin, şükredin ki Allah arkasını getirsin, lütfunu artırsın, dedi. Onlar da: Ey Allah'ın Ruh'u, bize bundan başka mucize de göstersen, dediler. O da: Ey balık, Allah'ın izni ile canlan, dedi. Balık kıpırdadı, sonra ona eski haline dön, dedi. O da kızarmış hale geldi. Sonra sofraya uçtu. Sonra

arkasından isyan ettiler, suretleri değişti. Şöyle de denilmiştir: Onlara birer gün ara ile kırk gün devam etti. Üzerinde fakirler, zenginler, küçükler ve büyükler toplanıyorlardı. Güneş dönünce uçuyordu. Onlar da gölgesinde iken bakıyorlardı. Ondan yiyen fakir ömrü boyunca zengin oldu, hasta iyileşti, bir daha hasta olmadı.

Sonra Allah Teala İsa aleyhisselam'a vahyetti, soframı fakirlere ve hastalara aç; zenginlere ve sağlara değil dedi. O zaman insanlar karıştı; onlardan seksen üç kişinin sureti değişti. Şöyle de denilmiştir: Allah onu bu şartlarla indireceğini söyleyince aflarını istediler ve: İstemiyoruz, dediler, sofraya da inmedi. Mücahit: Bu bir misaldir, Allah onu mucize isteyenlere getirmiştir, demiştir. Sofilerden biri de şöyle demiştir: Burada sofraya gerçek marifetlerden ibarettir, çünkü o ruhun gıdasıdır, yiyeceklerin de bedenın gıdası olduğu gibi. Buna göre belki de durum şöyle idi: Onlar vakıf olamayacakları gerçekleri arzu edince İsa aleyhisselam onlara: Eğer imanı kazanırsanız takvayı da kullanın ki ona vakıf olma imkânını bulasınız, dedi. Onlarsa istemekten vazgeçmediler, onda ısrar ettiler. O da ısrarlarından dolayı istedi. Allah Teala da onu indirmenin kolay olduğunu fakat içinde risk ve sonuçta korku olduğunu bildirdi. Çünkü salike makamından daha yüksek şeyler keşif olursa, belki de onu kaldıramaz, sebat edemez; fena şekilde sapar gider.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ

ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ
 سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ
 عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ
 الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي
 وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَادُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ
 أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

116 – Hatırla, Allah: “Ey Meryem oğlu İsa, insanlara sen mi: “Beni ve anamı Allah’tan başka iki İlah edinin?” dedi, demişti. O da şöyle dedi: “Seni tenzih ederim. Benim için hakkım olmayan bir şey söylemek olmaz. Eğer onu demişsem, sen onu bilmişsindir. Sen benim içimdekini bilirsin; bense senin içindekini bilmem. Şüphesiz sen gaipleri çok iyi bilenin ta kendisisin”.

117 – Ben onlara ancak bana: “Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz Allah’a ibadet edin” diye emrettiğin şeyi dedim. Ben içlerinde bulunduğum sürece üzerlerinde bir şahit oldum. Sen beni alınca onların üzerindeki gözcü sen idin. Sen her şeye şahitsin.

116- “Hatırla, Allah: Ey Meryem oğlu İsa, insanlara sen mi “Beni ve anamı Allah’tan başka iki İlah edinin?” dedin, demişti”. Bununla kâfirleri tekdir etmek ve azarlamak istiyor. “Min dunillah” ilaheyn’in sıfatıdır yahut ittehizuni’nin sılasıdır. “Dun”un manası da ya benze-memektir ki onda şuna vurgu yapılmak istenmiş olur: Allah’a başka-sıyla beraber ibadet etmek etmemek gibidir; binaenaleyh o ikisiyle birlikte Allah’a da ibadet ederse, sanki onlara ibadet etmiş ve ona ibadet etmemiş gibi olur. Ya da dun’un manası kusur ve eksikliktir. Çün-kü onlar o ikisine ibadeti hak etmiş olarak tapmadılar; ancak onlara ibadetin aziz ve celil olan Allah’a ibadete götüreceğini iddia ettiler. Sanki şöyle denilmiş gibi oldu: Beni ve anamı iki İlah edinin, bizim aracımızla Allah’a kavuşun. “O da: Seni tenzih ederim, dedi”. Yani

ünezzihüke tenzihen (seni ortağın olmaktan tenzih ve takdis ederim dedi). **“Benim için hakkım olmayan bir şey söylemek olmaz”** onu demek hakkım olmayan bir sözü söylemem uygun olmaz. **“Eğer onu demişsem, sen onu bilmişsindir. Sen benim içimdekini bilirsin, bense senin içindekini bilmem”** sen benim içimde gizlediğimi açıkladığım gibi bilirsin. Bense senin gizlediğin malumatları bilemem. **“Fi nefsike”** sözü diğerine şeklen benzemek içindir. Nefisten murat zattır da denilmiştir. **“Şüphesiz sen gaipileri çok iyi bilenin ta kendisisin”** bu da mana ve mefhum-ı muhalif itibarı ile iki cümleinin ikrar ettirilmesidir.

117- **“Ben onlara ancak bana emrettiğini dedim”** bu da sorulan şeyi kapalı olarak takdim ettikten sonra olmadığını açıkça ifade etmektir. **“Eni’budullahe rabbi ve rabbeküm”** bu da bihi'deki zamirin atıf beyanıdır ya da ondan bedeldir. Mübdeli mutlak olarak atmak bedelin şartı değildir ki bundan mevsulün zamirsiz kalması lazım gelsin. Ya da gizli müptedanın haberidir (hüve gibi) ya da gizli fiilin mefuludur, mesela a'ni gibi. **“Mimma emertenı”** den bedel olması caiz değildir; çünkü mastar kav'l'in mefulu olmaz. **“En”**in müfessire olması da caiz değildir; çünkü emir Allah Teala'ya isnat edilmiştir, o ise: **“benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz Allah'a ibadet edin”** demez. Kav'l maddesi tefsir etmez, bilakis cümle kendinden sonrakini hikaye eder. Ancak kav'l emirle tevil edilirse olur. O zaman şöyle demiş gibi olur: **Ma emertühüm illa misle ma emertenı bihi eni'budallahae. “Ben içlerinde bulunduğum sürece üzerlerinde bir şahit oldum”** yani onlara gözcü oldum, onları böyle şeyler demekten veya böyle şeylere inanmaktan men ettim. Ya da küfür ve iman gibi hallerini müşahade ettim, demektir. **“Beni alınca”** göğe kaldırmakla, çünkü **“seni alacak ve kaldıracağım”** (*Al-i İmran: 55*) demiştir. Teveffi bir şeyi tam almaktır, ölüm de bunun çeşididir (ölüm tam almaktır, hastalık yarım almaktır). Allah Teala şöyle demiştir: **“Allah canları ölürken alır, ölmeyeni de uykusunda alır”** (*Zümer: 42*). **“Onların üzerindeki gözcü sen oldun”** hallerini gözetleyen sen oldun. Böyle sözlerden korumak istediğini elçiler göndermek ve ayetler indirmekle deliller göstererek ve dikkatini çekerek kurtarırsın. **“Sen her şeye şahitsin”** haberdarsın, onları denetlersin.

اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ ؕ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ
 الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ
 جَنَّاتٌ تَجْرٰى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا رَضِيَ اللّٰهُ
 عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ
 السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيْهِنَّ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

118 – Eğer onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, şüphesiz sen mutlak galip, hikmet sahibisin.

119 – Allah dedi: Bu, doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada sürekli olarak sonsuza kadar kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da ondan razı olmuşlardır. İşte bu, büyük kurtuluştur.

120 – Göklerin, yerin ve onlardaki şeylerin mülkü Allah'ındır. O, her şeye kadirdir.

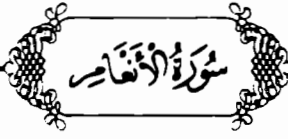
118- “Eğer onlara azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır” yani eğer onlara azap edersen sen kullarına azap etmiş olursun. Mutlak mal sahibine mülkünde yaptığı şeylerden dolayı itiraz yoktur. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki onlar bu azabı hak etmişlerdir; çünkü senin kulların oldukları halde senden başkasına ibadet etmişlerdir. “Eğer onları bağışlarsan, şüphesiz sen mutlak galip, hikmet sahibisin”. Acizlik de çirkinlik de söz konusu değildir. Çünkü sen sevaba da azaba da kadirsin, ancak hikmet gereği ve doğru olanı yaparsın. Çünkü bağışlamak her suçlu için güzeldir; eğer azap edersen adalettir, eğer bağışlarsan lütuftur. Şirkin affedilmemesi ise böyle bir va'din sonucudur; demek ki onda bile bizahiti imkânsızlık yoktur ki “in” edatının serbestlik ve talik fonksiyonu işlevsiz kalsın.

119- “Kalallahu haza yevmu (Allah dedi: Bu, doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür)”. Nafi nasb ile “yevme” okumuştur ki o zaman “Kale”nin zarfı olur. “Haza”nın haberi de mahzuftur. Ya da yevme zarfı müstekardır, haber düşmüştür. Mana da şöyledir: İsa aleyhisselamın geçen sözü fayda vereceği günde olacaktır. Şöyle de

denilmiştir: O haberdır, ancak fiili muzaf olduğu için feth üzere mebnî olmuştur. Fakat bu doğru değildir, çünkü muzafunileyh mureptir. Doğruluktan maksat dünyadaki doğruluktur. Çünkü faydalı olan teklif geçerli iken olandır. **“Onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada sürekli olarak sonsuza kadar kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da ondan razı olmuşlardır. İşte bu, büyük kurtuluştur”**. Bu da faydayı anlatmaktadır.

120- **“Göklerin, yerin ve onlardaki şeylerin mülkü Allah’ındır. O, her şeye kadirdir”** Hristiyanların yalanlarına ve Mesih ve anası hakkında iddialarının bozukluğuna dikkat çekmektedir. Akıllıları genelleyerek “men fihinne” demeyip de akılsızları genelleyerek “vema fihinne” demesi akıllıların da rablik konusunda gayet kusurlu olduklarını göstermek ve onları mabutluk derecesinden düşürmek içindir. Bir de onları horlamak içindir. Ayrıca uluhiyetle aralarında hiçbir benzerlik olmadığına vurgu yapmak içindir. Bir de bütün cinsleri içine alan ma genellik ifade etmede men’den daha ileridir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Maide suresini okursa ona on sevap verilir, on günahı silinir ve dünyada yaşayan her Yahudi ve Hristiyanın sayısınca derecesi on puan artırılır.

6 / EN'AM SURESİ

Mekke'de inmiştir.

165 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ① هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ
 أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ②

1 – Övgü; gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Sonra kafirler Rablerine denk (eş) tutuyorlar.

2 – O ki, sizi çamurdan yarattı. Sonra da bir ecel takdir etti. Belli ecel ise onun yanındadır. Sonra da siz şüphe ediyorsunuz.

1- “Övgü; gökleri ve yeri yaratan Allah'a mahsustur”. Allah Teala hamde layık olduğunu ve hamd edilse de edilmese de büyük nimetlerden dolayı hamdi hak ettiğini vurguladı ki Rablerine eş koşanlara karşı bir delil olsun. Gökleri çoğul yapıp da yerler de onlar gibi olduğu halde onları çoğul yapmaması, göklerin tabakalarının bizzat farklı ve eser ve hareketlerinin değişik olmasındandır. Onları şerefinden, yüceliğinden ve daha önce varlığından dolayı önce zikretti. “Karanlıkları ve aydınlığı var etti”. O ikisini inşa etti, meydana getirdi. “Halaka” ile bir meful alan “caale”nin arasında şu fark vardır; halkta takdir manası vardır, ca'l'de bir şeyin içine girdirme manası vardır. Bunun içindir ki nur ve zulumat için ca'l maddesini kullanmıştır, bu da o ikisinin kendi başlarına kaim olamayacaklarını göstermek içindir, nitekim iki yaratıcıya inananlar böyle derler. Ya da zulumattan sapıklık, nurdan da hidayet murat edilmesindendir. Hidayet birdir, sapıklık ise çoktur. Önce zulumatın zikredilmesi de yok etmenin melekelerden önce olmasındandır. Kim karanlığın nura zıt arızı bir şey olduğunu iddia ederse, bu ayeti delil getirmiş ve şunu bilmemiş olur ki körlük gibi melekeden olmaması, sırf yokluk değildir ki onun için ca'l maddesi kullanılmış olsun. “Sümmel lezine keferu birabbihim yadilun” bu da “elhamdü lillahi”ye (En'am: 1) matuftur. Mana da şöyledir: Allah kulları için nimet yarattığından dolayı hamde (övgüye) layıktır. Sonra da kafirler ondan başkasına meylediyorlar. Bu durumda “birabbihim” lafzı, bu şeylerin insanların oluşum ve geçimleri için yaratıldığına dikkat çekmek için zikredilmiş olur. Onun hakkı da hamd edilmektir, inkâr

edilmek değil. Ya da “sümmellezine keferu” “halaka”ya atfedilmiştir, o zaman da mana şöyle olur: O, hiç kimsenin yaratamayacağı şeyleri yarattığı halde onlar bunlardan hiçbirini yaratmaya gücü yetmeyeni ona eş tutuyorlar. “Sümme”nin manası da bu açıklamadan sonra sapmalarını akıl dışı görmek içindir. Be edatı birinciye göre “keferu”ya mütealliktir, “yadilun”un sılası mahzuftur yani ondan saparlar ki inkâr o fi'lin üzerine yapılmış olsun. İkinciye göre de “yadilune”ye mütaalliktir, mana da şöyledir: Kâfirler putları Rablerine eş koşuyorlar yani onları onunla eşit sayıyorlar.

2- **“O ki sizi çamurdan yarattı”** yani yaratılmanızı ondan başlattı, demektir. Çünkü ilk madde odur. İnsanlığın aslı olan Âdem ondan yaratılmıştır. Ya da **“halka abaiküm”** demektir ki muzaf hazfedilmiş olur. **“Sonra bir ecel takdir etti”** ölüm ecelini. **“Belli ecel ise onun yanındadır”** kıyametin eceli (va'desi) demektir. Şöyle de denilmiştir: Birincisi yaratma ile ölüm arasındır, ikincisi de ölümle yeniden diriltme arasındır. Çünkü ecel sürenin sonuna denildiği gibi toplamı için de denilir. Şöyle denilmiştir: Birinci ecel uykudur, ikincisi de ölümdür. Şöyle de denilmiştir: Birincisi geçen içindir, ikincisi de kalan ve gelen içindir. **“Ve ecelün”** nekiredir, sıfatla tahsis edilmiştir. Bunun içindir ki haberin takdimine gerek kalmamıştır. Söze onunla başlaması da onu büyütmek içindir. Bundan dolayı da nekire kılınmış, müsemmen ile nitelenmiştir yani sabit ve bellidir, değişimi kabul etmez demektir. Allah katında olmasından haber vermesi de başkasının ona ne ilimle ne de kudretle müdahale edememesinden, bir de açıklama istenenin o olmasındandır. **“Sonra siz şüphe ediyorsunuz”**. Onların yaratıcıları, asıllarının yaratıcısı ve ecellerine kadar yaşatıcısı olduğu sabit olduktan sonra şüphelerini asılsız görmektedir. Çünkü maddeleri yaratmaya, onları birleştirmeye, onlara hayat vermeye ve istediği kadar yaşatmaya gücü yetenin bu maddeleri ikinci kez toplamaya ve canlandırmaya daha çok gücü yeter. Birinci ayet tevhidin, ikincisi de yeniden diriltmenin delilidir. İmtira (yemterun) da şüphe demektir. Aslı mery'den gelir ki o da sütü memeden çıkarmaktır.

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ

وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ
مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ
لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا
كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ
وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهِمْ
فَلَعَلَّكُمْ لَهُمْ بُدُوْبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

3 – O, göklerde de yerde de Allah'tır. Gizlinizi ve açığınızı bilir. Kazandığınız şeyleri de bilir.

4 – Onlara Rablerinin ayetlerinden bir ayet gelmeye dursun, ancak ondan yüz çevirirler.

5 – Onlar hakkı kendilerine geldiği zaman yalanladılar. Yakında onlara alay ettikleri şeyin haberi gelecektir.

6 – Kendilerinden önce nice nesiller helak ettiğimizi görmediler mi? Onlara, size vermediğimiz imkanlar verdik. Gökten üzerlerine bol bol yağmur indirdik ve altlarından ırmaklar akıttık. Onları günahları ile helak ettik ve arkalarından başka nesiller meydana getirdik.

3- “Ve hüvallahu (o Allah'tır)” zamir Allah’a racidir, “Allah” da haberidir. “Fissemavati velardı (göklerde de yerde de)” Allah ismine mütaalliktir, mana da şöyledir: O, ikisinde de ibadete layıktır, başkası değil, tıpkı şu ayet gibi “o gökte de İlah’tır, yerde de” (Zuhruf: 84). Ya da “yalemu sirreküm ve cehreküm” kavline mütaalliktir. Cümle ikinci haberdur ya da o haberdur, “Allah” da bedeldir. Zarfın sahih olması için bilinen şeyin o ikisinin içinde olması kafidir, mesela: Remeytüs sayde filharemi gibi, sen haremın dışında olup da avın içeride olduğu zaman “ava attım” sözün gibi. Ya da zarfı müstekardır, haber düşmüştür, mana da şöyledir: Allah Teala o ikisinde olanları en mükemmel şekilde bildiği için sanki onların içinde gibidir. Yalemu sirreküm ve cehreküm de onun açıklaması ve tespitidir, mastarın (sir ve cehrin) mütaallaki değildir, çünkü sılası ondan önce gelemez. “Kazandığınız şeyleri de bilir” hayır veya şerden, ona göre sevap veya ceza verir. Belki de gizli

ve açıktan nefislerin görünmeyen görünen halleri, kazanılan şeylerden de organların amelleri murat edilmiştir.

4- **“Vema te'tihim min ayetin min ayati rabbihim (onlara Rable-rinin ayetlerinden bir ayet gelmeye dursun)”** birinci “min” tümünü ifade etmek için zaittir, ikincisi de ba'z manasınadır. Yani onlara delil-lerden bir delil yahut mucizelerden bir mucize veyahut Kur'an ayetle-rinden bir ayet gelmeye görsün demektir. **“Ancak ondan yüz çevirir-ler”** ona bakmazlar, ona iltifat etmezler.

5- **“Onlar hakkı kendilerine geldiği zaman yalanladılar”** yani Kur'an'ı demektir. Bu da daha öncekinin lazımı gibidir, sanki şöyle denilmiştir: Onlar bütün ayetlerden yüz çevirdikleri gibi kendilerine gelince onu da yalanladılar. Ya da ona delil gibidir ki mana şöyledir: Onlar ayetlerin en büyüğü olan Kur'an'dan yüz çevirip de onu yalan-ladılarsa, diğerlerinden nasıl yüz çevirmezler? Bunun içindir ki arka-sından fe edatı ile takip etmiş ve **“fesevfe yetihim enbau ma kanu bihi yestehziun (yakında onlara alay ettikleri şeyin haberleri gelecektir)”** demiştir. Yani onlara dünyada yahut ahirette azap geldiği ya da İslam açığa çıkıp da yükseldiği zaman alay ettikleri şey onlara görünecektir.

6- **“Elem yerev kem ehlekna min kablihim min karnin (kendi-lerinden önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi?)”** min karnin, min ehli zamanin demektir. Karn (karın) insan ömürlerinin en uzunudur, o da yetmiş yıldır. Seksen de denilmiştir. Şöyle de denil-miştir: Karın peygamberi yahut ilimde büyüğü olan asır halkıdır, süre ister uzun olsun isterse kısa olsun. Karentü'den (deveyi deveye yaklaştı-rarak bağlamaktan) türetilmiştir. **“Onlara yeryüzünde imkânlar ver-dik”** onlara mekanlar verdik, orada yerleştirdik yahut onlara o kadar kuvvetler ve aletler verdik ki o sayede çeşitli tasarruflarda bulundular. **“Size vermediğimiz”** ey Mekke halkı, size vermediğimiz bolluk ve uzun süre demektir ya da size vermediğimiz kuvvet, çok mal, sayı ve sebeplerden yararlanma gibi. **“Üzerlerine gökten gönderdik”** burada geçen sema yağmur yahut bulut yahut çark demektir, çünkü yağmur ondan başlar. **“Midraren”** bol demektir. **“Altlarından ırmaklar akıt-tık”** nehirler ve meyveler arasında bollukta ve verimli topraklar ara-sında yaşadılar. **“Onları günahları ile helak ettik”** bunun da onlara hiçbir faydası olmadı.

“Ve enşe'na min badihim karnen aharine (arkalarından başka nesiller meydana getirdik)” onlara bedel olarak. Mana da şöyledir: Allah Teala onlardan önce Ad ve Semud gibi kavimleri helak edip de yerlerine yurdunu imar edecek başkalarını getirmeye gücü yettiği gibi bunu size yapmaya da gücü yeter.

وَلَوْ

نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ
مَلَكٌ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يَنْظُرُونَ ﴿٨﴾
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ
مَا يَلْبَسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ اسْتَهْزَأُ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ
فَحَقَّ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ
سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١١﴾

7 – Eğer sana kâğıtlar içinde bir kitap indirseydik de elleriyle ona dokunsalardı, yine de kafirler: “Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir” derlerdi.

8 – “Ona bir melek indirilmeli değil miydi?” dediler. Eğer bir melek indirseydik, iş bitirilmiş olur, sonra da onlara süre tanınmazdı.

9 – Eğer onu bir melek yapsaydık, elbette onu bir adam yapar ve onları düştükleri şüpheyeye yine düşürürdük.

10 – Andolsun, senden önce peygamberlerle alay edildi de onlarla alay edenleri dalga geçtikleri şeyler kuşattı.

11 – De ki: Yeryüzünde dolaşın, sonra da yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir bakın.

7- “Eğer sana kâğıtlar içinde bir kitap indirseydik” kâğıda yazılmış “ona elleriyle dokunsalardı” temas etselerdi, özellikle el dokundurmayı zikretmesi onda sahteciliğin olmamasındandır. O zaman: Gözlerimiz boyandı, diyemezlerdi. Bir de dokunmak için önceden görmek lazımdır. Ellerle demesi de mecazı def etmek içindir, çünkü bu bazen araştırma manasında da kullanılır, mesela “ve enna lemesnes semae” (Cin: 8) ayetinde olduğu gibi. “Yine de kâfirler: Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir derlerdi” inat ve dik kafalılıklarından.

8- “Ona bir melek indirilmeli değil miydi?” dediler”. Yanında bir melek indirilseydi de bize onun peygamber olduğunu söylese idi. Mesela şu ayet gibi: “Ona bir melek indirilseydi de onunla beraber uyarıcı olsaydı” (*Furkan: 7*). “**Eğer bir melek indirseydik iş bitirilmiş olurdu**” sözlerinin cevabı ve tekliflerinin yerine getirilmemesinin engeli ve arızasıdır. Mana da şöyledir: Eğer onlara gözleriyle görecektir şekilde bir melek indirilseydi helaki hak ederlerdi. Çünkü Allah'ın adeti onlardan öncekilerde böyle cereyan etmiştir. “**Sonra da onlara süre tanınmazdı**” indikten sonra göz kapatıp açacak kadar süre tanınmazdı.

9- “Eğer onu bir melek yapsa idik, elbette onu bir adam yapar ve onları düştükleri şüpheye yine düşürürdük” ikinci cevaptır, eğer “caalnahu”daki zamiri istenen şeye gönderirsek. Eğer peygambere gönderirsek o da ikinci teklifin cevabıdır. Çünkü onlar bazen “ona bir melek indirilseydi” derler, bazen de “eğer Allah dileseydi melek indirirdi” (*Mü'minun: 24*) derlerdi. Mana da şöyledir: Eğer sana gözleriyle görecektir yandaş bir melek verseydik yahut peygamberi bir melek yapsa idik, elbette onu insan suretinde yapardık. Mesela Cebrail'in Dihyetül Kelbi suretinde gelmesi gibi. Çünkü insan gücü meleği aslı sureti ile görmeye tahammül edemez. Onları o halleriyle ancak bazı peygamberler kutsal (manevi) güçleriyle görürler. “Ve lelebesna” da mahzuf şartın cevabıdır yani onu bir erkek kılsa idik, yine eskisi gibi karıştırırlar ve: “Bu, sizin gibi bir insandan başka biri değil derlerdi” (*Mü'minun: 23, 24*). Tek lam ile “lebesna” da okunmuştur. Mübalağa için şedde ile “lelebbesna” da okunmuştur.

10- “Andolsun ki senden önce de peygamberlerle alay edildi”. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e kavminden çektiği eziyet için tesellidir. “**Onlarla alay edenleri dalga geçtikleri şeyler kuşattı**” yani alay ettikleri şeyler onları sardı da o yüzden helak edildiler yahut dalga geçmelerinin vebalini boyunlarıyla çektiler.

11- “De ki. Yeryüzünde dolaşın, sonra da yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir bakın”. Allah köklerini kazıdıktan sonra onları nasıl helak etmiş! ibret almak için buna bakın. Bununla “de ki: Yeryüzünde dolaşın, bakın” (*Ankebut: 20*) ayeti arasında şu fark vardır: Orada dolaşmak ibret içindir, burada ise öyle değildir (biraz daha geniştir). Bunun içindir ki manası şöyledir denilmiştir: Ticaret vesaire için dolaşmak ve helak olanların akibetlerini incelemek için bakmak mubahtır.

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَهُ مَا سَكَنَ
فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيَّرَ اللَّهُ
أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ
قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ

﴿١٤﴾ الْمُشْرِكِينَ

12 – De ki: Göklerde ve yerde olan şeyler kimindir? De ki: Allah'ındır. O, rahmeti kendi üzerine yazdı. Sizi vukuunda şüphe olmayan kıyamet gününde mutlaka toplayacaktır. Kendilerini ziyan edenler artık iman etmezler.

13 – Gecenin ve gündüzün içinde barınan şeyler onundur. O, hakkıyla işiten, gerçekten bilendir.

14 – De ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim? O ki yedirir, kendisi yedirilmez. De ki: Şüphesiz ben Müslümanların ilki olmakla emrolundum. Sakın, müşriklerden olma.

12- “De ki: Göklerde ve yerde olan şeyler kimindir?” yaratılış ve mülk bakımından, bu da azarlama için bir sorudur. “De ki: Allah'ındır” onları ikrara zorlamadır ve şuna dikkat çekmektedir ki bunun bundan başka cevabı yoktur, bu gibi durumda ondan başkasını hatırlamak mümkün değildir. “O, rahmeti kendi üzerine yazdı” lütuf ve kereminden dolayı bunu üstlendi. Rahmetten maksat, her iki dünyayı da kaplayan şeydir. Deliller getirmek, kitaplar indirmek ve kâfirlere süre tanımakla marifetine ermek ve tevhidini bilmek de bunlardandır.

“Le yecma annéküm ila (vallahi sizi vukuunda şüphe olmayan kıyamet gününde mutlaka toplayacaktır)”. Yeni söz başıdır; şirklerine ve bakmaktan gafletlerine tehdit için kasedir. Yani sizi kabirlerden toplayacak, kıyamet meydanına gönderecektir. Şirkinize göre size ceza verecektir yahut kıyamet gününde ceza verecektir. “İla” da “fi” manasınadır. Şöyle de denilmiştir: Rahmetten bedel-i ba'zıdır, çünkü

sizi yeniden diriltmesi ve size nimet vermesi de onun rahmetindendir. **“onda şüphe yoktur”** günde veya toplamada. **“Ellezine hasiru enfü-sehüm (kendilerini ziyan edenler)”** sermayelerini kaybedenler, o da esas fitrat ve akl-ı selimdir. **“Ellezine”** zem ile mansuptur yahut haber olarak merfudur yani entüm ellezine demektir. Yahut müpteda olarak merfudur, haber de **“fehüm la yü'minun”**dur. Fe de iman etmemelerinin ziyanlarından kaynakladığını göstermek içindir. Çünkü duyulara ve evhama tabi olmak, taklide dalmak ve nazardan gaflet etmek onları küfürde ısrara ve imandan çekinmeye götürmüştür.

13- **“Ve lehu (onundur)”** Allah'a atıftır, **“ma sekene filleyli venne-hari (gece ve gündüzün içinde barınan)”** süknadın gelir, **“fi”** ile ge-çişli kılınmıştır, tıpkı: **“Ve sekentüm fi mesakinil lezine zalemu enfü-sehüm” (İbrahim: 45)** ayetinde olduğu gibi. Mana da bu ikisinin içer-diği şeyler demektir. Ya da sükundan gelir ki o ikisinde sakın duran demektir ya da hareket eden demektir ki iki zıttan biriyle yetinilmiştir. **“O hakkıyla işitendir”** her işitilen şeyi, **“gerçekten bilendir”** her bili-neni. Binaenaleyh ona hiçbir şey gizli kalmaz. Müşriklerin sözlerine ve fiillerine karşı tehdit olması da caizdir.

14- **“Kul eğayrallahı ettehizü veliyyen (de ki: Allah'tan başkasını mı dost edineceğim?)”** Allah'tan başkasını dost edinmeyi rettir, dost edinmeyi ret değildir. Bunun içindir ki (Allah'tan başkası) başa alınmış ve başına hemze getirilmiştir. Veliden (dosttan) maksat da mabuttur, çünkü Efendimiz kendini şirke davet edeni reddetmiştir. **“Fatırıs se-mavati velardı (gökleri ve yeri yaratan)”** İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben fatır'ın manasını bilmiyordum, nihayet bana iki bedevi geldi, bir kuyu üzerinde dava ediyorlardı, biri: Ene fatartu-ha, dedi, onu ben başlattım, demek istedi. Cerri de **“Allahi”**nin sıfa-tı olmasıyla. Çünkü o mazi manasınadır, bunun içindir ki **“fatara”** şeklinde de okunmuştur. Medh üzere ref ve nasb ile de okunmuştur. **“Ve hüve yut'imü vela yut'amu (o ki yedirir, kendisi yedirilmez)”** rızık verir, rızık almaz, özellikle yiyecekten bahsedilmesi ona şiddetle ihti-yaç duyulduğu içindir. Ye'nin fethi ile de **“vela yat'amu”** okunmuştur. Birinci okunuşun aksine de okunmuştur (önce meçhul, sonra malum kalıbı ile). O zaman zamir liğayrillah'a gider. Mana da şöyle olur: Hay-vanlık derecesinden daha aşağı birini nasıl gökleri ve yeri yaratana ortak koşarım? İkisi de malum kalıbı ile okunmuştur, o zaman ikinci-si at'ame'den gelir ki istetame manasına olur ya da mana şöyle olur: O bazen yedirir, bazen de yedirmez. Mesela: **“Daraltır ve genişletir” (Bakara: 245)** ayeti gibi. **“De ki: Şüphesiz ben Müslümanların ilki ol-makla emrolundum”**. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem

ümmetinin öncüsüdür. "Sakın müşriklerden olma" Bana: Sakın müşriklerden olma denildi. "Kul"un üzerine atfı da caizdir.

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ١٥ مَنْ يُضَرْفُ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ
الْفَوْزُ الْمُبِينُ ١٦ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ
إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ١٧
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ١٨
قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ
هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَتَيْنَكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً
أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنِّي بِرَبِّي مُتَشَرِّكُونَ ١٩

15 – De ki: Şüphesiz ben, eğer Rabbime isyan edersem, o büyük günün azabından korkarım.

16 – Kim o gün ondan çevrilirse, gerçekten onu esirgemiştir. İşte apaçık kurtuluş budur.

17 – Eğer Allah sana bir sıkıntı dokundurursa, ondan başka onu kaldıracak yoktur. Eğer sana bir hayır dokundurursa o, her şeye kâdirdir.

18 – O, kullarının üstünde güçlüdür. O, hikmet sahibi, her şeyden haberdardır.

19 – De ki: Şahitlik bakımından en büyük kimdir? De ki: Allah, (o) benimle sizin aranızda şahittir. Bu Kur'an bana vahyolundu ki onunla sizi ve kendisine ulaşan kimseleri uyarayım. Allah'ın yanında başka ilahlar olduğuna mı şahitlik ediyorsunuz? De ki: Ben şahitlik etmem. O ancak tek bir İlahtır ve ben sizin ortak koştuğunuzdan uzağım.

15- "De ki: Şüphesiz ben – eğer Rabbime isyan edersem – o büyük günün azabından korkarım". Bu da umutlarını kesmek için başka bir mübalağadır ve onların azabı hak eden asiler olduğuna imadır. Şart

da fiille mefulunbihin arasına girmiştir, cevabı da mahzuftur, cümle onu andırmaktadır.

16- **“Men yusraf anhu (o gün kimden çevrilirse)”** yani azap kimden çevrilirse demektir. Hamze, Kisai, Yakup ve Ebu Bekir de Asım'dan naklen “yasrif” okumuşlardır ki zamir “Allah”a gider. O (Allah lafzı) açık olarak da okunmuştur, mefulun bih de mahzuftur ya da muzafın hazfı ile yevmeizin'dir. **“Allah gerçekten onu esirgemmiştir”** kurtarmış ve ona nimet vermiştir. **“İşte apaçık kurtuluş budur”** yani bu çevirme yahut esirgeme demektir.

17; 18- **“Eğer Allah sana bir sıkıntı dokundurursa”** hastalık ve fakirlik gibi bir belâ dokundurursa **“onu kaldıracak yoktur”** kaldırmaya gücü yeten yoktur **“ancak o vardır. Eğer sana bir hayır dokundurursa”** sağlık ve zenginlik gibi bir nimet dokundurursa **“o her şeye kadirdir”**. Onu muhafaza etmeye ve devam ettirmeye kadirdir, başkası onu def edemez. Mesela: **“Onun lütfunu reddedecek yoktur”** (Yunus: 107) kavli gibi. **“O, kullarının üstünde güçlüdür”** gücünün ve yüceliğinin galibiyet ve kudretle tasviridir. **“O hikmet sahibidir”** işinde ve idaresinde **“haberdardır”** kullarından ve gizli hâllerinden.

19- **“De ki: Şahitlik bakımından en büyük kimdir?”** Ayet Kureys şöyle dedikleri zaman indi: Ey Muhammed, biz seni Yahudilerden ve Hristiyanlardan sorduk; kitaplarında adının ve sıfatının geçmediğini söylediler. Öyleyse bize Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik edecek birini getir, dediler. Ayette geçen şey lafzı mevcut her varlığa denir. Bu hususta Bakara suresinde söz geçmişti. **“De ki: Allah”** yani Allah şahitlik bakımından en büyüktür. Sonra yeni söze başladı: **“Benimle sizin aranızda şahittir”** dedi. Allahu şehidün'ün cevap olması da caizdir, çünkü Allah şahit olunca şahitlik bakımından en büyük olmuş olur. **“Bu Kur'an bana vahyolundu ki onunla sizi uyarayım”** yani Kur'an'la demektir. Uyarmakla yetinilmiş, müjdeleme zikredilmemiştir. **“Ve men belağ”** bu da “küm” muhatap zamirinin üzerine atıftır yani ey Mekke halkı, sizi ve diğer ulaştığı siyah ve beyaz herkesi yahut insanlarla cinleri uyarayım, demektir. Ya da: Ey şu anda var olanlar, sizi de kıyamete kadar ulaştığı kimseleri de demektir. Bu da şuna delildir ki Kur'an'ın hükümleri indigi zaman var olanlara ve ondan sonrakilere şamildir, tebliğ ulaşmayanlar onlarla sorumlu değildir. **“Allah'ın yanında başka ilahlar olduğuna mı şahitlik ediyorsunuz?”** ret ve uzak görmekle beraber onları ikrara zorlamadır. **“De ki: Ben şahitlik etmem”** sizin şahitlik ettiğiniz şeylere. **“De ki: O ancak bir tek İlahtır”** yani hayır, ben ancak ondan başka ilah olmadığına şahitlik ederim. **“Ve ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım”** yani putlardan demektir.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ
 خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى
 اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
 جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا آيِنَ شُرَكَائِكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾
 ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتَنْتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾
 أَنْظِرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

20 – Kendilerine kitap verdiklerimiz onu çocuklarını tanır gibi tanırırlar. Nefislerini hüsrana uğratanlar ise inanmazlar.

21 – Allah'a karşı yalan uydurandan yahut onun ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kimdir? Şüphesiz zalimler iflah olmazlar.

22 – O günde onların hepsini toplayacak, sonra da şirk koşanlara: “İddia ettiğiniz ortaklarınız bunlar mı?” diyeceğiz.

23 – Sonra onların mazeretleri sadece: “Allah'a ant içeriz ki, Rab-bimiz, bizler şirk koşanlar değildik” demeleri oldu.

24 – Bak, kendilerine karşı nasıl yalan söylediler ve uydurdukları şeyler onlardan nasıl kayboldu?

20- “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu tanırırlar” yani Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i Tevrat ve İncil'deki sıfatıyla tanırırlar. “Kendi çocuklarını tanıdıkları gibi” özellikleriyle. “Nefislerini hüsrana uğratanlar ise” ehl-i kitap ve müşriklerden “onlar inanmazlar” çünkü imanı kazandıracak şeyi kaybetmişlerdir.

21- “Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir?” Mesela: Meleklerle Allah'ın kızlarıdır ve “Onlar bizim Allah katında şefaathçilerimizdir” (Yunus: 18) demeleri gibi. “Ya da onun ayetlerini yalanlayanlardan” mesela Kur'an'ı ve mucizeleri yalanlamaları gibi ki onlara sihir, dediler. Onlar her ikisini yaptıkları hâlde “ev” (ya da) terdit edatını kullanması, bu ikisinden her birinin nefse zulümde son kerteye varmış olmasındandır. “İnnehu” zamiri şe'n'dir (şu ki) “şüphesiz zalimler iflah olmazlar” kaldı ki en büyük zalimler onlardır.

22- “Ve yevme nahşürühüm cemian (onların hepsini topladığı-

mız günde)” durumu daha da korkunç hale getirmek için gizli fiille mansuptur. **“Sonra da şirk koşanlara: “Ortaklarınız nerede?” diyeceğiz”**. Yani Allah’a ortak koştuğunuz tanrılarınız demektir? Yakup ye ile “yahşürü ve yekulu” okumuştur. **“İddia ettiğiniz (ortaklarınız)”** yani tezumunehüm şürekae demektir ki iki meful da hazfolunmuştur. Sorudan maksat onları azarlamaktır. Belki de o zaman onlarla tanrıların arasına engel konulur ki en muhtaç oldukları bir anda onları arasınlar. Onları görmeleri de muhtemeldir ancak fayda veremedikleri için yok sayılmışlardır.

23; 24- “Sümme lem tekün fitnetühüm (sonra onların mazeretleri sadece şöyle demeleri oldu)” fitne inkâr manasınadır maksat da sonu demektir. O sayede kurtulmayı hayal ettikleri mazeretleri de denilmiştir. Bu da fetentüz zehebe’den gelir ki altını eritip halis hale getirmektir. Cevapları da denilmiştir, ona fitne demesi, yalan olmasından yahut onunla kurtulmak istemelerindendir. İbn Kesir, İbn Amir ve Hafs te ile “lem tekün” okumuşlardır. “fitnetühüm” de kâne’nin ismi olarak merfudur. Nafi, Ebu Amr ve Ebu Bekir de ondan (Asım’dan) naklen te ile ve isim de en kalu olmak üzere nasb ile okumuşlardır. Müennes olması da haberden dolayıdır, mesela: Men kânet ümmeke (anan kim?) sözünde olduğu gibi. Diğerleri ise ye ve nasb ile okumuşlardır.

“Allah’a ant içeriz ki, Rabbimiz, bizler şirk koşanlar değildik” demeleri oldu” kendilerine fayda vermeyeceğini bildikleri halde yalan söyler ve yemin ederler. Çünkü paniklemişler ve dehşete kapılmışlardır. Nitekim ebedi kalacaklarını kesin olarak bildikleri halde: “Rabbimiz, bizi buradan çıkar” (*Mü’minun: 107*) demişlerdir. Manası: Kendilerine göre müşrik değildik de denilmiştir ki **“bak, kendilerine karşı nasıl yalan söylediler”** sözüne uymamaktadır. Yani şirki kendilerinden uzaklaştırdılar ve yalanı da dünyada söylediler demek zorlamadır, Kur’an’ın nazmına halel getirir. Bunun bir benzeri de: “Allah hepsini dirilttiği gün size yemin ettikleri gibi ona da yemin ederler” (*Mücadele: 18*) sözüdür. Hamze ile Kisai nida yahut medh üzere nasb ile “rabbena” okumuşlardır. **“Ve uydurdukları şeyler onlardan nasıl saptı (kayboldu)”**.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ
 وَفِي أَذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ
 يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ
 الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْتَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا
 أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ تَرَى إِذِ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا
 يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

25 – İçlerinden kimisi seni dinler: Onu anlamamaları için onların kalplerinin üzerine perdeler, kulaklarına da ağırlık koyduk. Eğer bütün mucizeyi görseler ona iman etmezler. Nihayet sana geldikleri zaman seninle tartışırlar. O kafirler: “Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir” derler.

26 – Ondan (hem insanları) ondan men ederler hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Onlar kendilerinden başkalarını helak etmezler; fakat bunu fark etmiyorlar.

27 – Ateşin karşısında durdurulup da: “Keşke biz dünyaya döndürülseydik de Rabbimizin ayetlerini yalanlamayarak iman edenlerden olsaydık!” dediklerini bir görsen!

25- “İçlerinden kimisi seni dinler” Kur’an’ı okuduğun zaman. Maksat Ebu Süfyan, Nadr, Utbe, Şeybe, Ebu Cehil ve benzerleridir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i Kur’an okurken dinlediler; Nadr’a: Ne diyor, dediler? O da: Şu karşımızdaki yapıyı Ev’i yapan Allah’a yemin ederim ki ne dediğini anlamıyorum, ancak dilini kısırdatıyor ve size anlattığım gibi eskilerin masallarını söylüyor, dedi. “Ve caalna ala kulubihim ekinneten (kalplerinin üzerine perdeler koyduk)” ekinne perdeler demektir. Kinan’ın çoğuludur, o da bir şeyi örten nesnedir. “En yefkahuhu” anlamalarını istemediğimiz için demektir. “Kulaklarında da ağırlık vardır” duymalarını engeller. Bunun incelenmesi de Bakara suresinin başında geçmiştir.

“Eğer bütün mucizeyi görseler ona iman etmezler” aşırı inatlarından ve içlerindeki taklidin sertliğinden. “Nihayet sana geldikleri za-

man seninle tartışırlar” yani ayetleri yalanlamaları o aşamaya vardı ki tartışmak için sana geldiler. Bu “hattâ” arkasındaki cümlelerin amel etmediği hattâ’dır. Cümle de iza ile cevabından ibarettir. O da **“yekulül-lezine keferu in haza illa esatirül evvelin”**dir. Çünkü sözlerin en doğrusunu öncekilerin masalları saymak, yalanlamamanın son kertesidir. Yücadiluneke de gelmelerinden hâldir. Hatta’nın harfi cer olup “iza cauke”nin mahallen mecrur olması da caizdir. “Yücadiluneke” hâldir, “yekulu” da onun tefsiridir. Esatir batıl şeylerdir, o da usture’nin yahut istare’nin çoğuludur ya da satr’ın çoğulu olan estar’ın cem’idir. Satırın aslı da çizgidir.

26- **“Onlar ondan men ederler”** yani insanları Kur’an’dan yahut Resul’den ve ona imandan men ederler **“kendileri ise ondan uzak dururlar”** bizzat uzak dururlar yahut Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e saldırıyı önlerler fakat ondan uzak dururlar, ona iman etmezler, mesela Ebu Talip gibi. **“Helak etmezler”** bununla helak etmezler **“ancak kendilerini helak ederler fakat bunu fark etmezler”**. Zararının başkalarına geçmeyip kendilerinde kalacağını bilmezler.

27- **“Velew tera iz vukıfu alennari (ateşin karşısında durdurulduklarını bir görsen?)”** cevabı mahzuftur yani onları ateşin başında durduruldukları ve onu gözleriyle gördükleri yahut onlara gösterildiği yahut oraya girdirildikleri ve azabın miktarını öğrendikleri zaman görseydin, çok iğrenç bir durum görürdün. Malum kalıbı ile “vakafu” okunmuştur ki vakafa aleyhi vukufen (bir şeye iyice vakıf olmak) deyiminden gelir. **“Keşke dünyaya döndürülseydik, derler”** dünyaya dönmeyi temenni ederler. **“Rabbimizin ayetlerini yalanlamayarak iman edenlerden olsaydık”**. Bu da ispat tarzında yeni söz başıdır, mesela: Beni bırak, bıraksan da bırakmasan da o işe dönmem sözü gibi. Ya da “nüreddü”ye atıftır yahut ondaki zamirden hâldir. O zaman temenni durumunda olur ve “gerçekten onlar yalan söylüyorlar” (Enam: 28) kavli de temenninin içerdiği va’de raci olur. Hamze, Yakup ve Asım bu ikisini (nükezzibe ve nekune) vav’dan sonra “en” gizleyerek ve onu fe yerine koyarak cevap olmak üzere mansup okumuşlardır. İbn Amir de birincisini atfederek ref ile ikincisini de cevap olarak nasb ile okumuştur.

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا
عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا
نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَى إِذِ وَقَفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا
بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً
قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى
ظُهُورِهِمْ إِلَّا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾

28 – Hayır, daha önce gizledikleri şeyler kendilerine göründü. Eğer onlar dünyaya geri döndürülselerdi, men olundukları şeylere geri dönerlerdi. Şüphesiz onlar tam yalancılardır.

29 – Dediler: “Bu, dünya hayatımızdan başkası değildir ve biz diriltilecek de değiliz”.

30 – Rablerinin huzurunda durdurulduklarını bir görsen! (Allah): “Bu, gerçek değil mi?” dedi. Onlar da: “Rabbimize andolsun, evet” derler. O da: “İnkâr ettiğinizden dolayı azabı tadın” der.

31 – Allah’ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar gerçekten ziyan etmişlerdir. Nihayet kıyamet onlara ansızın geldiği zaman: “Onda kusur ettiğimizden dolayı eyvah bize!” derler. Onlar günahlarını sırtlarında taşırlar. Haberinizi olsun, taşıdıkları şey ne kötüdür!

28- “Hayır, daha önce gizledikleri şeyler kendilerine göründü”. Temenniden anlaşılan iman iradesinden dönmedir, mana da şöyledir: Sakladıkları nifaklarından veyahut çirkin amellerinden gizledikleri şeyler açığa çıktı; dönselerdi iman edecekleri azminden değil de bundan sıkıldıkları için böyle temenni ettiler. “Eğer döndürülselerdi” cehennemi gördükten ve duruma vakıf olduktan sonra dünyaya döndürülselerdi, “men olundukları şeylere geri dönerlerdi” inkâr ve isyanlara. “Şüphesiz onlar tam yalancılardır” kendilerinden taraf verdikleri vaatte.

29- **“Ve kalu (dediler)”** bu da “leadu”nun üzerine atıftır ya da “in-nehüm lekazibun”un ya da “nuhu”nun üzerine atıftır. Ya da dünyada dediklerini zikretmekle yeni söz başıdır. **“İn hiye illa hayatüned dün-ya (bu, dünya hayatımızdan başkası değildir)”** zamir hayata racidir. **“Ve biz diriltilecekler de değiliz”**.

30- **Rablerinin huzurunda durdurulduklarını bir görsen”** bu da soru sormak ve paylamak için hapisten mecazdır. Manası şöyledir de denilmiştir: Rablerinin hüküm vermesi yahut cezası için durdurulur- lar ve onlara bu gereği gibi tarif edilir.

“Eleyse haza bilhakı (Allah Teala: “Bu, gerçek değil mi?)” dedi”. Sanki biri: O zaman Rableri onlara ne dedi, dedi? Hemze yalanlama- dan dolayı azarlama içindir, haza işareti de yeniden dirilmeye ve arka- sından gelen mükafat ve azabadır. **“Onlar da: “Rabbimize andolsun, evet, derler”** bu da durum tamamen açığa çıktığı için yeminle pekiş- tirilmiş ikrardır. **“O da: inkâr ettiğinizden dolayı azabı tadın, dedi”**. Küfrünüz sebebiyle yahut ona bedel olarak.

31- **“Allah’ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar gerçekten ziyan etmişlerdir”**. Çünkü nimeti kaçırmışlar ve ehedi azabı hak etmişlerdir. Allah’ın huzuruna çıkma da yeniden dirilme ve arkasından gelecek olanlardır. **“Nihayet kıyamet onlara geldiği zaman”** “kezzebu”nun so- nudur “hasire”nin değil, çünkü hüsrânlarının sonu yoktur. **“Bağteten”** ansızın demektir. Nasbı da ya hâl ya da mastar olmak üzeredir, çünkü o da bir nevi gelmedir. **“Kalu ya hasretena (eyvah bize)”** ey hasretimiz gel, şimdi gelme zamanıdır **“kusurumuzdan dolayı, onda”** dünya ha- yatında demektir. Dünya hayatı zikredilmese de ona zamir gönderil- miştir, çünkü bilinmektedir ya da o saat (kıyamet) hakkında demektir ki o hususta ve ona iman konusunda demektir. **“Onlar günahlarını sırtlarında taşırlar”** bu da günahlarının ceremesini hak etmelerinin temsili (resmi)dir. **“Haberiniz olsun, taşıdıkları şey ne kötüdür!”** taşı- dıkları günah ne kötüdür demektir.

وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ

وَلَهُوَ وَلِلدَّارِ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ
 إِنَّهُ لِيَحْزَنُكَ اللَّهُ يَقُولُونَ فَاتَّهَمُوا لَا يَكْذِبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ
 بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ
 فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأَوْدُوا حَتَّى آتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا
 مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَائِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

32 – Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Elbette ahiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hala aklınızı başınıza almayacak mısınız?

33 – Pekiyi biliyoruz ki, gerçekten dedikleri o şey elbette seni üzüyor. Gerçekten onlar seni yalanlamıyorlar, o zalimler ancak Allah'ın ayetlerini inkar ediyorlar.

34 – Andolsun, senden önceki peygamberler de yalanlanmış; yalanlandıkları o şeye sabretmiş ve eziyete uğramışlardı. Nihayet yardımımız onlara geldi. Allah'ın kelimelerini değiştirecek yoktur. Andolsun, sana peygamberlerin haberinden gelmiştir.

32- “Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir” yani onun işleri bir oyun ve eğlenceden ibarettir; insanları devamlı menfaatten ve gerçek zevkten alıkoyar. Bu da onların “hayat dünya hayatımızdan başkası değildir” (En'am: 29) sözlerinin cevabıdır. “Veledarul ahiretü hayrün lillezinet tekav (elbette ahiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır)” devamlı olduğu ve menfaatleri ve zevkleri sade olduğu için. “Lillezine yettekun” kavil şuna dikkat çekmektedir ki müttakilerin amellerinden olmayan şey oyun ve eğlenceden ibarettir. İbn Amir “veledarul müttakin” şeklinde okumuştur. “Hala aklınızı başınıza almayacak mısınız?” iki durumdan hangisinin hayırlı olduğunu düşünmeyecek misiniz? Nafi, İbn Amir ve Hafis da Asım'dan naklen hitap siygasıyla ya da gaipleri de hazır sayarak te ile okumuşlardır.

33- “Kad nalemu innehu leyehzünükel lezi yekulune (pekiyi bili-

yoruz ki, gerçekten dedikleri o şey elbette seni üzüyor)” “Kad”ın manası fi’li artırmak ve çoğaltmak içindir, mesela şu mısra da olduğu gibi:

Fakat gerçekten malı sahibi helak eder.

“İnnehu”daki he zamir-i şe’ndir. Ahzene’den getirerek “leyuhzinü-ke” şeklinde de okunmuştur. **“Gerçekten onlar seni yalanlamıyorlar”.** Nafi ile Kisai ekzebe’den getirerek “la yükzibuneke” okumuşlardır ki birini yalancı bulmak yahut yalana nispet etmektir. **“Ancak zalimler Allah’ın ayetlerini inkâr ediyorlar”** fakat onlar Allah’ın ayetlerini reddediyorlar ya da onları yalanlıyorlar. “Zalimin”in zamir yerine konulması onların inkarlarından dolayı zulmettiklerini yahut zulümde kâşarlandıkları için inkar ettiklerini göstermek içindir. Be de cuhud’un yalanlama manasını taşımasındandır. Rivayete göre Ebu Cehil: Biz seni yalanlamıyoruz, sen bizim nazarımızda doğrusun, biz ancak getirdiğin şeyleri yalanlıyoruz, derdi. Ayet bunun üzerine indi.

34- “Andolsun, senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı”. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i tesellidir. Bunda şuna delil vardır ki “la yükezzibuneke” yalanlanmasını mutlak olarak bertaraf etmek için değildir (kısmen tekzip etmişlerdir). **“Yalanladıkları o şeye sabrettiler ve eziyete uğradılar”** yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler; öyleyse sen de onlara uy ve sabret. **“Nihayet onlara yardımımız geldi”** bunda sabredenlere yardım va’dine ima vardır. **“Allah’ın kelimelerini değiştirecek yoktur”.** Vaatlarını demektir mesela: **“Andolsun ki gönderilen kullarımız için kelimemiz geçmiştir” (Saffat: 171)** kavli gibi. **“Andolsun, sana da peygamberlerin haberinden gelmiştir”** kıssalarından ve kavimlerinden çektiklerinden.

وَأِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ
 نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ
 شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾
 إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
 يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَدِيرٌ
 عَلَىٰ أَنْ يُنْزِلَ آيَةً وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ
 فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ
 مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

35 – Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse, eğer yerde bir tünel yahut gökte bir merdiven arayıp da onlara bir mucize getirebilirsen yap. Eğer Allah dileseydi onları hidayet üzerinde toplardı. Öyleyse sakın cahillerden olma.

36 – Ancak dinleyenler davete icabet ederler. Ölülerini Allah diriltir. Sonra ona döndürülürler.

37 – Dediler: “Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?” De ki: Şüphesiz Allah mucize indirmeye kadirdir; ancak onların çoğu bilmezler.

38 – Yeryüzünde bir hayvan ya da iki kanadı ile uçan bir kuş varsa, mutlaka sizin gibi bir ümmettir. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra ancak Rablerine toplanacaklar.

35- “Eğer sana ağır geldiyse” büyük ve zor geldiyse “onların yüz çevirmeleri” sende ve getirdiğin şeylere imandan “eğer yerde bir tünel yahut gökte bir merdiven arayıp da onlara bir mucize getirebilirsen yap”. Yerin dibine gideceğin bir delik bulur da onlara getirecek bir mucize fark edersen yahut göğe çıkacak bir şey (asansör) bulur da ondan indirecek bir mucize bulursan demektir. “Filardı” nefakan’ın sıfatıdır, “fissemai” de “süllmen”in sıfatıdır. İkisinin de “tebteği”ye mutaallik olması veya ikisinin de gizli zamirden hal olması caizdir. İkinci şartın ce-

vabı da mahzuftur, takdiri de, if'al (yap) demektir. Cümle de birincinin cevabıdır. Maksat kavminin İslamına gösterdiği hırstır; yerin altından veyahut göğün üstünden getirebilseydi, imanlarının hatırı için bunu yapardı. **"Eğer Allah dileyseydi onları hidayet üzerinde toplardı"**. Yani Allah onları hidayet üzerinde birleştirmek istese idi, onları imana muvaffak kılardı, sonunda onlar da iman ederlerdi. Ancak böyle dilemiştir; o nedenle kendini helak etme. Mutezile bu ayeti şöyle tevil etmiştir: Eğer Allah dileyseydi onları hidayet üzerinde toplardı yani onları zorlayacak bir mucize getirirdi, fakat hikmet dışı olduğu için istememiştir. **"Öyleyse sakın cahillerden olma"** olmayacak şeye özen gösterme ile, sabredecek yerde de sızlanma ile. Çünkü bu, cahillerin adetidir.

36- "Ancak dinleyenler davete icabet ederler" burada geçen yestecibü yücibü manasınadır, ancak düşünerek taşınarak dinleyenler icabet eder demektir. Şu ayette olduğu gibi: "Ya da huzur-ı kalp ile kulak verenler" (*Kaf*: 37). Bunlar ise duymayan ölümler gibidirler. **"Ölümleri de Allah diriltir"** imanının fayda vermeyeceği yerde onlara öğretir. **"Sonra ona döndürülürler"** karşılık görmek için.

37- "Dediler: Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?" yani teklif ettiklerinden bir mucize yahut indirilen birçok mucizelerin dışında bir mucize demektir. Çünkü inatlarından inenlere itimat etmiyorlardı. **"De ki: Şüphesiz Allah mucize indirmeye kadirdir"** teklif ettiklerinden yahut onları imana zorlayacak bir mucize, mesela dağın kaldırılması yahut inkâr ettikleri takdirde helak olacakları bir mucize. **"Fakat onların çoğu bilmiyorlar"** ki Allah onları indirmeye kadirdir ve indirilmesi onlara bela getirecektir: Hâlbuki inenlerin içinde onlara yetecek kadar vardır. İbn Kesir şeddesiz olarak "en yünzile" okumuştur ki mana birdir.

38- "Yeryüzünde bir hayvan" debelenerek hareket eden **"vela tairin (ya da bir kuş)"** mahallen merfu olarak ref ile tairün de okunmuştur **"iki kanadıyla uçan"** havada, böyle nitelenmesi sürat veya benzer manaya mecazı önlemek içindir. **"Mutlaka sizin gibi bir ümmettir"** durumu kontrol altına alınmış ve rızkı ve eceli takdir edilmiştir. Bundan maksat Allah'ın kemal-i kudretini, sonsuz ilmini ve geniş tedbiri ni gözler önüne sermektir. Bu da onun istenilen mucizeyi indirmeye kadir olduğuna delil gibidir. Ümem kelimesinin cemi kılınması mana itibarı ileler. **"Ma farratna filkitabi min şeyin (biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık)"** yani Levh-i Mahfuz'da demektir. Çünkü o alemde irili ufaklı ne varsa hepsini içine almıştır. Ne bir canlıyı ne de bir cansız dışarıda bırakmamıştır. Ya da Kur'an'da demektir, çünkü onda da din ile ilgili şeyler geniş veya özet olarak sıralanmıştır. "Min" zaittir,

“şeyin” de mastar yerindedir, mefulun bih değildir; çünkü farrata kelimesi kendiliğinden geçişli değildir, “kitab”a “fi” ile geçişli kılınmıştır. “Sonra yalnız Rablerine toplanacaklar”. Yani bütün ümmetler demektir, aralarında adaletle hüküm verilecektir. Nitekim şöyle rivayet edilmiştir: Boynuzsuz koyunun hakkı boynuzludan alınacaktır. İbn Abbas da: Onların haşrolunması ölmesidir, demiştir.

وَالَّذِينَ

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمْ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأِ اللَّهُ
يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ
إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمْ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ
إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ
مِنْ قَبْلِكَ فَآخَذْنَاَهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾

39 – Ayetlerimizle yalanlayanlar; karanlıklar içinde sağırlar ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse, onu şaşırtır, kimi de dilerse, onu doğru yola getirir.

40 – De ki: Bana haber verin, size Allah'ın azabı gelse yahut kıyamet gelse, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız. Eğer doğru kimseler iseniz!

41 – Hayır, yalnız ona yalvarırsınız. O da eğer dilerse, yalvardığınız şeyi açar; siz de ortak koştuklarınızı unutursunuz.

42 – Andolsun, senden önce ümmetlere de peygamberler gönderdik. Olur ki yalvarırlar diye onları şiddetli fakirlik ve sıkıntılarla yakaladık.

39- “Ayetlerimizi yalanlayanlar; karanlıklar içinde sağırlardır”. Onun Rabliğini, mükemmel ilmini ve büyük kudretini gösteren bu gibi ayetleri duymazlar “ve dilsizlerdir” hakkı söylemezler. “Fizzulumati (karanlıklar içinde)” bu da üçüncü haberdır yani küfrün karan-

lıkları içinde tökezlerler ya da cahilliğin ve inadın karanlığı içinde ve taklidin karanlığı içinde. Bunun gizli zamirden hal olması da caizdir. **“Allah kimi dilerse, onu şaşırtır”**, kimi şaşırtmak isterse onu şaşırtır, bu da mutezileye karşı bizim için açık bir delildir. **“Kimi de dilerse, onu doğru yola getirir”** onu hidayete irşat eder ve ona götürür.

40- “Kul ereeyteküm (bana haber verin)” istifham ve şaşmadır, kâf hitap harfidir, onunla zamir tekit edilmiştir, iraptan mahalli yoktur. Çünkü: Ereeyte zeyden ma şe’nuhu (bana haber ver, Zeyd ne âlemededir?) dersin. Eğer kâf’ı Kufelilerin dediği gibi meful yaparsan fiile üç meful aldırılmış olursun ve bundan da ayette: Ereytumuküm denmesi lazım gelir. Hayır, öyle değildir, fiil amelden kamlıştır ya da meful mahzuftur, takdiri: Ereyteküm aliheteküm tenfaaküm iz teduneha demektir. Nafi “ereeyteküm” ve ereeyte ve efereeytüm ve fereeyte’yi ra’dan önce hemze olduğu takdirde ra’dan sonraki hemzeyi teshil (hemze sesi ile vav sesi arasında) okumuştur. Kisai tamamen hazfetmiştir. Kalanlar ise olduğu gibi bırakmışlardır. Hamze de tam vakıf olduğu yerde böyle yapmıştır. **“Size Allah’ın azabı gelse”** sizden öncekilere geldiği gibi **“yahut kıyamet gelse”** korkusu gelse ki **“Allah’tan başkasına mı yalvarırsınız?”** kavli bunu göstermektedir. Bu da onlar için tekdir’dir. **“Eğer doğru kimseler iseniz”** putların ilahlar olduğunda. Şartın cevabı da mahzuftur, o da fed’uhu (onu çağırın)dır.

41- “Hayır, yalnız ona yalvarırsınız” özellikle ona dua edersiniz, nitekim birçok yerlerde onlardan böyle hikaye edilmiştir. Mefulun (iyyahu) başa alınması da hasr (özellik) ifade etmesi içindir. **“O da yalvardığınız şeyi açar”** yani açmasını istediğiniz şeyi demektir **“eğer dilerse”** size lütfetmeyi, ahirette ise dilemez. **“Siz de ortak koştuklarınızı unutursunuz”** o vakit ilahlarınızı bırakırsınız, çünkü sıkıntıyı yalnız onun kaldıracağı içinize işlemiştir. Ya da durumun şiddet ve korkunçluğundan dolayı onu (ilahlarınıza dua etmeyi) unutursunuz.

42- “Andolsun, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik” “min kablike’deki min zaittir. **“Onları yakaladık”** yani inkâr ettiler ve elçileri yalanladılar; biz de onları yakaladık **“bilbe’sai”** şiddet ve fakirlikle **“veddarrai”** sıkıntı ve afetlerle. Be’sa ve darra müennes siygalar, müzekkerleri yoktur. **“Belki yalvarırlar diye”** bize zillet gösterirler de günahlarından tövbe ederler diye.

فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا
مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا
بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾
فَقَطَّعَ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ
مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ أَنْظِرْ كَيْفَ نَصْرَفِ الْآيَاتِ ثُمَّ
هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً
أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾

43 – Azabımız geldiği zaman yalvarmalı değiller miydi? Fakat kalpleri katılaştı ve şeytan onlara yaptıkları şeyi süsledi.

44 – Ne zaman ki kendilerine yapılan hatırlatmaları unuttular biz de üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine ver-
rilenlerle ferahlayınca onları ansızın yakaladık. Birden ümitlerini
kestiler.

45 – Böylece zulmeden o kavmin arkası kesildi. Âlemlerin Rabbi
Allah'a hamd olsun.

46 – De ki: Bana haber verin, eğer Allah kulağınızı ve gözlerinizi
alır ve kalplerinizi mühürlerse, Allah'tan başka size onu getirecek
İlah kimdir? Bak, ayetleri nasıl çeviriyoruz. Sonra onlar yüz çeviri-
yorlar.

47 – De ki: Bana haber verin, eğer Allah'ın azabı size ansızın ya-
hut açıkça gelirse, zalimler topluluğundan başkası mı helak edilir?

43- “Azabımız geldiği zaman yalvarmalı değiller miydi?” manası,
gerekçe olduğu halde o vakitte yalvarmamalarıdır. “Fakat kalpleri ka-
tılaştı ve şeytan onlara yaptıkları şeyi süsledi” manayı telafi etmekte
ve yalvarmanın engelini açıklamaktadır. Mani de kalplerinin katılaş-

ması ve şeytanın süslediği amellerle gurur duymalarıdır.

44- “Ne zaman ki kendilerine yapılan hatırlatmaları unuttular” siddet ve sıkıntıları unutup da ondan ibret almadılar **“biz de üzerlerine her şeyin kapılarını açtık”** çeşitli nimetlerin kapılarını onları dindirmek, aşama aşama azaba yaklaştırmak, onları bolluk ve darlıkla sınamak, delillerle susturmak ve mazeretlerini yok etmek için. Ya da onlara tuzak kurmak için, çünkü aleyhissalat vesselam Efendimiz burada: Ka’be’nin Rabbine yemin ederim ki o kavim tuzağa düştü, demiştir. İbn Amir Kur’an’ın her yerinde şedde ile **“fettahna”** okumuştur, Yakup da bunun ve A’raf’takinin dışında ona katılmıştır. **“Nihayet ferahladıkları zaman”** şımarıdıkları zaman **“kendilerine verilenle”** nimetlerle, şımararak ve nimetlerle meşgul olarak nimet vereni unutup da hakkını eda etmeyince **“onları ansızın yakaladık. Birden ümitlerini kestiler”**. Üzüldüler, ümitsizliğe kapıldılar.

45- “Böylece zulmeden o kavmin arkası kesildi” burada geçen dahir arka demektir, öyle ki içlerinden bir kimse kalmadı. Deberehu debren ve duburen şeklinde çekimi yapılır ki birini arkasından takip etmektir. **“Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun”** onları helak ettiği için. Çünkü kafirlerin ve asilerin helaki yeryüzünü onların uğursuz itikat ve amellerinden kurtarması bakımından hamd edilmeye layık büyük bir nimettir.

46- “De ki: Bana haber verin, eğer Allah kulağınızı ve gözlerinizi alsın” sizi sağır ve kör etse **“ve kalplerinizi mühürlese”** aklınızı ve fikrinizi alacak şekilde onları perdelese **“Allah’tan başka size onu getirecek ilah kimdir?”** bunu yahut aldığını ve mühürlediğini yahut bu zikredilenlerden birini. **“Bak, ayetleri nasıl çeviriyoruz?”** onları bazen mantıki öncüller bakımından tekrar ediyoruz bazen korkutma ve özendirme bakımından bazen de geçmişlerin hallerine dikkat çekerek ve onları hatırlatarak tekrar ediyoruz. **“Sonra onlar yüz çeviriyorlar”** bunlardan yan çiziyorlar. Sümme ayetlerin çevrilmesinden ve meydana çıkarılmasından sonra yüz çevirmeyi uzak görmek (anlamsız olduğunu bildirmek) içindir.

47- “De ki: Bana haber verin, eğer Allah’ın azabı size ansızın gelse” bağteten önceden haber vermeden demektir. **“Yahut açıkça gelse”** geleceğine dair önceden bir işaret verilse. Gece yahut gündüz de denilmiştir. Bu iki kelime beğateten ve cehereten de okunmuştur. **“Helak edilir mi?”** yani gazap ve azap manasına helak edilmez, demektir, **“zalimler topluluğundan başkası”**. Bunun içindir ki istisnanın (nefiy olmadığı halde) müferrağ olması caiz olmuştur. Ye’nin fethi ile **“yehli-kü”** de okunmuştur.

وَمَا نُرْسِلُ

الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ أَمَنَّ وَاصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَبُوا بِلَايَاتِنَا يَمَسُّهُمْ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَىٰ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُخْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

48 - Biz, peygamberleri ancak müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Öyleyse kim iman eder ve kendini düzeltirse, onlara korku yoktur. Onlar üzülmezler de.

49 - Ayetlerimizi yalanlayanlara yaptıkları fasıklık yüzünden azap dokunacaktır.

50 - De ki: Size yanımda Allah'ın hazineleri var, demiyorum. Ben gaybi de bilmem. Size: Ben bir meleğim de demiyorum. Ben ancak bana vahyolunanlara tabi olurum. De ki: Körle gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?

51 - Onunla Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları uyar. Onlar için ondan başka ne bir dost ne de bir şefaathçi vardır. Belki sakınırlar.

48- "Biz peygamberleri ancak müjdeciler olarak göndeririz" mü'minleri cennetle müjdelemek üzere "ve uyarıcılar olarak" kâfirleri cehennemle korkutmak üzere göndeririz; onlara olmaz teklifler yapılsın ve onlarla dalga geçilsin diye değil. "Öyleyse kim iman eder ve kendini düzeltirse" düzeltilmesi gerekeni şeriatın istediği şekilde ıslah ederse, "onlara korku yoktur" azap korkusu yoktur "onlar üzülmezler de" sevabı kaçırmakla.

49- “Ayetlerimizi yalanlayanlara yaptıkları fasıklık yüzünden azap dokunacaktır” azabı dokunur yapması sanki onları arar gibi kılmasıdır. El – Azap lamı tarif ile marife olduğu için sıfata ihtiyaç kalmamıştır.

50- “De ki: Size yanımda Allah'ın hazineleri var, demiyorum” Allah'ın kudretini gösteren şeyler yahut rızkının hazineleri. **“Ben gaybi de bilmem”** bana vahyedilmediği ve ona bir delil getirilmediği sürece. Bu da demesi istenen sözlerdendir. **“Ben bir meleğim de demiyorum”** melek cinsinden biri yahut onların güçlerinin yettiği şeye benim de gücüm yeter, demiyorum. **“Ben ancak bana vahyolunanlara tabi oluyorum”**. İlahlık ve meleklik davasını bıraktı, insanî kemalâttan olan peygamberlik iddia etti; bunu da kendisinin davasını akla uzak görmelerini ve iddiasının bozuk olduğuna karar vermelerini reddetmek için yaptı. **“De ki: Kör ile gören bir olur mu?”** sapıkla hidayette olanın misalidir yahut cahille alimin misalidir veyahut tanrılık ve meleklik gibi imkânsız iddia edenle peygamberlik gibi doğruluğu iddia edenin misalidir. **“Hiç düşünmüyor musunuz?”** ki doğru yolu bulurdunuz yahut hak ile batılı iddia etmeyi ayırırdınız ya da vahye tabi olmadan başka kaçacak bir yer olmadığını bilirdiniz.

51- “Ve enzir bih (onunla uyar)” zamir bana (ona) vahiy edilene racidir **“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları”**. Onlar da amelde kusur eden müminlerdir yahut da haşri caiz görenlerdir, ister mümin ister kâfir olsun, ister ikrar ister şüphe etsin. Çünkü uyarma bunlara kâr eder, imkânsız olduğuna karar veren boşboğazlara değil. **“Leyse lehüm (onlar için ondan başka ne bir dost ne de bir şefaatchi yoktur)”** yuhşeru'dan hâl yerindedir, çünkü korkulan şey bu hâl üzere haşir olmaktır. **“Belki sakınırlar”** sakınmaları için.

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ
حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾
وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

52 – Sabah akşam Rablerine dua ederek cemalini dileyenleri kovma. Onların hesaplarından sana bir şey yoktur. Senin hesabından da onlara bir şey yoktur ki, onları kovup da zalımlardan olasın.

53 – Böylece onların bazılarını bazıları ile denedik ki: Aramızdan Allah'ın onlara lütfettiği bunlar mı, desinler? Allah şükredenleri daha iyi bilen değil mi?

52- “Sabah akşam Rablerine dua edenleri kovma” müttaki olmayanları takva sahipleri olmaları için uyarmasını emrettikten sonra o müttakilere ikram etmesini ve Kureyş'i memnun etmek için onları kovmamasını emretti. Rivayete göre onlar şöyle dediler: Eğer bu köleleri kovarsan – Ammar, Suhayb, Habbab ve Selman gibi fakir Müslümanları kastediyorlar – seninle oturur ve seninle konuşuruz, dediler. O da: Ben müminleri kovamam, dedi. Onlar da: Biz sana geldiğimiz zaman onları bizim için kaldırı, dediler. O da: Peki, dedi. Rivayete göre Hazreti Ömer radiyallahu anı: Bunu yapsan da işin nereye varacağına baksan, dedi. O da kâğıt istedi ve yazması için Hazreti Ali'yi çağırdı.

Sabah akşamdan maksat devamlılıktır. Sabah ve ikinci namazlarıdır, da denilmiştir. İbn Amir burada ve Kehf'te “bilgudveti” okumuştur. “Yüridune vechehu (cemalini dileyerek)” yed'üne'den hâldir yani ihlasla Rablerine dua ederlerken demektir. Duanın ihlasla kayıtlanması işin özü olduğuna dikkat çekmek içindir. Yasağı ona bağlaması da onlara ikramın gerektiğini bildirmek ve uzaklaştırmanın akıldan çıkarılmasını vurgulamak içindir. **“Onların hesabından sana bir şey yoktur, senin hesabından da onlara bir şey yoktur”.** Yani imanlarının hesabı sana kalmış değildir. Belki de imanları Allah katında faraza iman etselerdi bile onların imanından daha büyüktür. Müttakiler su-

retinde görünüyorlar diye içlerini ve ihlaslarını yoklamak senin görevin değildir. Eğer müşriklerin dedikleri gibi ve dinlerine dil uzattıkları gibi içleri temiz olmasa bile hesapları kendilerinin üzerinedir, onlardan sana geçmez. Nitekim senin hesabın da senin üzerinedir, senden onlara geçmez.

Şöyle de denilmiştir: Rızıklarının yani fakirliklerinin hesabı senin üzerine değildir. Şöyle de denilmiştir: Zamir müşriklere aittir, mana da şöyledir: Sen onların hesabı ile sorumlu değilsin, onlar da senin hesabınla sorumlu değiller ki imanları seni ilgilendirsin de onlara tamah ederek müminleri kovasın. **“Fe tatrüdehüm”** onları uzaklaştırasın, bu da olumsuz şeyin cevabıdır. **“Zalimlerden olasin”** bu da olumsuzun cevabıdır. Sebep mülahazası ile **“fe tatrüdehüm”**ün üzerine atfı da caizdir ki pek anlamlı değildir.

53- “Ve kezalike fetenna badahüm bibadın (bunun gibi onların bazılarını bazıları ile denedik)” yani bu deneme gibi - ki o da insanların dünya işlerinde farklı olmasıdır - bazılarını bazıları ile din işinde de denedik; bu zayıf kimseleri imanda Kureyş eşrafının önüne geçirdik. **“Ki aramızda Allah’ın onlara lütfettiği bunlar mı?”** desinler”. Yani Allahın onları mesut etmek için hidayet ve muvaffakiyetle nimet verdiği bizler değil de onlar mıdır, desinler. Onlar da yoksullar ve zayıflardır. Bu ise aralarından özellikle bunların hakkı yakalamada ve hayra koşmada seçilmesini rettir. Tıpkı: “Eğer bir hayır olsa idi bizi geçemezlerdi” (*Ahkaf: 11*) sözleri gibi. Liyekulu’daki lam akibet (sonuç) yahut sebep bildirme içindir, bu durumda “fetenna” yardımsız bırakmak manasına gelmiş olur. **“Allah şükredenleri daha iyi bilen değil mi?”** iman ve şükrü gerçekleştirip de muvaffak kıldığı ve gerçekleştiremeyip de başarısız kıldığı kimseleri daha iyi bilmez mi?

وَإِذَا جَاءَكَ

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ
وَأَصْلَحَ فَإِنَّهُ غُفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ
وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا آتِيْعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ
إِذَا وَمَا إِنَّا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

54 – Ayetlerimize iman edenler sana geldiği zaman: Selam size. Rabbiniz rahmeti kendi üzerine şöyle yazdı: İçinizden kim bilme-yerek bir kötülük yapar, sonra da ardından tövbe ederse ve kendini ıslah ederse, şüphesiz o, çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

55 – Böylece ayetleri açıklıyoruz ki, günahkârların yolu belli ol-sun.

56 – De ki: Şüphesiz ben Allah’tan başka ibadet ettiklerinize ibadet etmekten men olundum. De ki: Ben sizin keyfinize tabi olmam. O takdirde ben sapmış ve doğru yolu bulanlardan olmamış olurum.

54- “Ayetlerimize iman edenler sana geldiği zaman deki: Selam size, Rabbiniz rahmeti kendi üzerine şöyle yazdı”. Bunlar da Rable-rine dua eden müminlerdir. Onları Kur’an’a iman etmek ve delillere tabi olmakla niteledi; daha önce de ibadete devamla nitelemişti. On-lara önce kendisinin selam vermesini veyahut Allah’ın selamını onla-ra ulaştırmasını ve onları geniş rahmet ve lütfu ile müjdelemesini em-retti. Bunu da onları kovmaktan men ettikten sonra yapması bunların ilim ve amel faziletlerini birleştirmiş olmalarındandır. Kim de böyle olursa yaklaştırılmalıdır, uzaklaştırılmalı değil, itibar edilmelidir, hor-lanmalı değil. Ve dünya ve ahirette selametle müjdelenmelidir. Şöyle de denilmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e bir topluluk geldi: Bizler büyük günahlar işledik, dediler. Onlara bir cevap verme-di, onlar da gittiler. Ayet bunun üzerine indi.

“İnnehu men amile minküm suen (içinizden kim bir kötülük yaparsa)” rahmeti tefsir eden yeni söz başıdır. Nafi, İbn Amir, Asım ve Yakup rahmetten bedel olmak üzere feth ile (ennehu) okumuşlardır. **“Bicehaletin”** hâl durumundadır yani arkasına düştüğü şeyin zarar ve kötülüklerini bilmeden bir günah işlerse, mesela Ömer radiyallahu anh'ın beyan ettiği fikirde olduğu gibi yahut cahillige bulaşarak bir günah işlerse demektir. Çünkü zarara götürecektir bir şeyi yapmak beyinsizlerin ve cahillerin işidir. **“Sonra ardından tövbe ederse”** o işten ve kötülükten **“kendini düzeltirse”** yaptığını telafi ederek ve bir daha o gibi şeye dönmemeye karar vererek **“feennehu gafurur rahim (şüphesiz o çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir)”** Nafi'nin dışında birinciye fetheden bunu da gizli müpteda (men) ile fethetmiştir (ennehu okumuştur). Ya da haberdır yani feemruhu yahut fi'luhu gufranuhu demektir.

55- **“Bunun gibi”** bu geniş açıklama gibi **“ayetleri açıklıyoruz”** Kur'an'ın ısrar edenlerden ve tövbe edenlerden itaatkârların ve günahkârların sıfatlarıyla ilgili ayetlerini açıklıyoruz **“ve lifestebine sebilül mücrimin (bir de günahkârların yolu belli olsun)”**. Nafi te ile okumuş ve **“essebile”**yi de nasp etmiştir, mana da şöyledir: Ey Muhammed, bunu yaptık ki onların yollarını açıklayasın ve her birine layık olan muameleyi edesin. İbn Kesir, İbn Amir, Ebu Amr, Yakup ve Hafs da Asım'dan rivayetle ref ile okumuşlar mana da şöyle olur: Veli-testebine sebilühüm (yolları açığa çıksın). Diğerleri ise sebil'i müzekker sayarak ye ve ref ile (sebilü) okumuşlardır. Çünkü sebil müzekker de müennes de olur. Onun gizli bir illete atfı da caizdir yani ayetleri açıklıyoruz ki hak meydana çıksın ve belli olsun demektir.

56- **“Kul inni nühiytü (de ki: Şüphesiz ben men olundum)”** tevhit hususunda bana verilen deliller ve bana indirilen ayetlerle çevrildim ve men edildim **“Allah'tan başka ibadet ettiklerinize ibadet etmekten”** Allah'tan başkasına çağırdıklarınıza ibadet etmekten yahut tanrılar diye ad verdiğiniz şeylere ibadet etmekten. **“De ki: Ben sizin keyiflerinize uymam”** bu da beklentilerini kesmek için tekittir, yasağın gerekçesine işarettir, onlara uymaktan kaçınmanın sebebidir, onları cahil saymadır, sapıklıklarının başlangıcını ve üzerinde bulundukları şeyin hidayet olmadığını açıklamadır, hakkı araştırmanın delile tabi olmasını ve taklit etmemesini vurgulamaktır. **“O takdirde ben sapsam olurum”** yani eğer keyiflerinize uyarsam gerçekten sapsam olurum. **“Ve doğru yolu bulanlardan olmamış olurum”** yani hidayetle hiç alakam kalmaz, sonunda onlardan olmuş olurum. Bunda onların böyle olduklarına ima vardır.

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي

وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا
 لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ أَن
 عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ
 وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ
 لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ
 مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ
 وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾

57 – De ki: Şüphesiz ben Rabbimden açık bir delil üzerindeyim; siz ise onu yalanladınız. Acele istediğiniz (azap) yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. Hakkı o haber verir. O, ayırt edenlerin en hayırlısıdır.

58 – De ki: Eğer acele ettiğiniz (azap) yanımda olsa idi, benimle sizin aranızdaki iş bitirilmiş olurdu. Allah zalimleri çok iyi bilir.

59 – Gaybin anahtarları onun yanındadır. Onları ancak o bilir. Karada ve denizde olanları bilir. Düşen bir yaprağı da bilir. Yerin karanlıkları altındaki bir tane, ne yaş ne kuru ne varsa, mutlaka hepsi apaçık bir kıptadır.

57- “Kul inni ala beyyinetin (de ki: Şüphesiz ben Rabbimden açık bir delil üzerindeyim)”. Arkasına düşülmesi caiz olmayanı açıkladıktan sonra düşülmesi gerekeni vurgulamaktadır. Beyyine hakkı batıldan ayıran delildir. Bundan Kur'an yahut vahiy murat edilmiştir, denilmiştir. Yahut akli deliller veya hepsi denilmiştir. “Min rabbi (Rabbimden)” onun marifetinden, o kendinden başkasının (masivanın) mabududur. Bunun beyyine'nin sıfatı olması da caizdir. “Ve kezzeb-tüm bihi (sizse onu yalanladınız)”. Zamir “rabbi” lafzına racidir, yani onu yalanladınız çünkü başkasını ona ortak koştunuz. Ya da zamir

beyyine'ye mana itibarı ile racidir. **"Acele istediğiniz yanımda değildir"** yani: "Gökten başımıza taş yağdır yahut bize acıklı bir azap getir" (*Enfal: 32*) sözleriyle acele istedikleri azap demektir. **"Hüküm ancak Allah'ındır"** azabı acele veya tehir etmede. **"Hakkı o haber verir"** hak hükmü o haber verir yahut hakkı o yapar ve onu evirir çevirir. Bu da kadad dir'a sözünden gelir ki zırhı yapmaktır, onu işlemektir. Acele veya tehir işini de o yapar demektir. Kada'nın aslı işi bitirmekle ayırıp atmaktır. Hükmün de aslı men etmektir, sanki onu batıldan men etmiş gibidir. İbn Kesir, Nafi ve Asım yekussu okumuşlardır ki izi sürmek ve haberi aktarmaktır. **"O ayırt edenlerin en hayırlısıdır"** hüküm verenlerin demektir.

58- "De ki: Eğer acele ettiğiniz yanımda olsa idi" acele ettiğiniz azap **"benimle sizin aranızdaki iş bitirilmiş olurdu"** Allah adına sizi tez elden helak ederdim ve aramızdaki münasebet kesilirdi. **"Allah zalimleri çok iyi bilir"** bu da istidrak (telafi) manasınadır; sanki şöyle demiştir: Ancak emir Allah'ındır, o sorumlu tutulması lazım geleni de onlardan ihmal edilmesi gerekeni de bilir.

59- "Ve indehu mefatihül gaybi (gaybin anahtarları onun yanındadır)" hazineleri demektir ki mim'in fethi ile meftah'ın çoğuludur, o da hazine demektir. Ya da gaybe ulaşmada aracı olan şey demektir ki mefatih'ten istiare edilmiştir. O da kesr ile miftahın çoğuludur ki anahtar demektir. "Mefatih" şeklinde okunması da bunu destekler. Mana da ilminin kuşattığı gaiplere ulaşmaya vasıta olan şeyler demektir. **"Onları ancak o bilir"** onların vakitlerini ve onları acele ve tehir etmede saklı bulunan şeyleri de bilir ve onları hikmetinin gereğine ve dilemesinin sonucuna göre açığa çıkarır. Bunda Allah Teala'nın eşyayı vukundan önce bildiğine delil vardır. **"Karada ve denizde olanları bilir"** Allah Teala'nın görünen şeylerle alakalı olan ilmini gaip şeylere has olan ilmine atfetmektedir. **"Düşen bir yaprağı da bilir"** bu da en ufak şeyleri bildiğine dair mübalağadır. **"Vela habbetin fizulumatil ardı (yerin karanlıkları altındaki bir tane (tohum) ne yaş ne kuru varsa)"** bunlar da varakatin'e matuftur, **"illa fi kitabın mübin (mutlaka hep si apaçık bir kitaptadır)"**. Bu da birinci istisnadan bedel-i kül olarak bedeldir, bunda kitab-ı mübin de Allah'ın ilmidir yahut ondan Levh-i Mahfuz murat edilirse bedel-i iştimaldir. (Vela ratbin) "varakatin'in mahalline atfen ref ile (ratbun) de okunmuştur. Ya da merfu olma durumunda müptedadır, illa fi kitabın mübin de haberdir.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفْرِطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ ۖ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۖ لَئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هَذِهِ لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾

60 – Gece sizi öldüren ve gündüz ne elde ettiğinizi bilen de O'dur. Sonra sizi onda uyandırır ki belli ecel yerine getirilsin. Sonra dönüşünüz onadır. Sonra da yaptıklarınızı size haber verir.

61 – Kulları üstünde hükümdar O'dur. Üzerinize bekçi melekler gönderir. Nihayet birinize ölüm geldiği zaman, elçilerimiz onun ruhunu alır. Onlar kusur işlemezler.

62 – Sonra Hak Mevlaları olan Allah'a döndürülürler. Bilin ki hüküm onundur. O, hesap görenlerin en süratlisidir.

63 – De ki: Sizi karanın ve denizin karanlıklarından kurtaran kıldır? Ona açık ve gizli dua edersiniz: Eğer bizi bundan kurtarırsa elbette şükredenlerden oluruz.

60- “Gece sizi öldüren O'dur” uyutur ve sizi gözetler. Ölüm manasına olan teveffî istiare yolu ile ölüm için kullanılmıştır; çünkü aralarında hissin ve iyiyle kötüyü ayırma duygusunun zevali gibi bir ortaklık vardır. Çünkü teveffînin aslı bir şeyi tam olarak almaktır. “Gündüz ne elde ettiğinizi bilen de odur” kazandığınızı demektir, geceye uykunun, gündüze de kazancın tahsis edilmesi normale binaendir. “Sümme yebasüküm (sonra sizi diriltir)” sonra sizi uyandırır, ba's öldürmek için terşih (müşebbeh bihin mülayimi) olarak kullanılmıştır. “Onda” yani gündüzün demektir. “Belli ecel yerine getirilsin” uyanan kişi dünyada kendisi için belirlenen ecelinin sonuna gelsin. “Sonra dönüşünüz onadır” ölümle. “Sonra da yaptıklarınızı size haber verir” karşılığını vermekle. Şöyle de denilmiştir: Ayet kâfirlere hitaptır,

mana da şöyledir: Sizler gece leş gibi yatağa atılıyorsunuz, gündüz de günahlar kazanıyorsunuz. Allah Teala ise amellerinizden haberdardır. Gece uyumakla gündüz günah kazanmakla uğrunda ömürlerinizi tükettiğiniz şey için sizi kabirlerden çıkaracak ki ölüleri diriltmek ve onları amellerine göre cezalandırmak üzere koyduğu belli ecel yerine getirilsin. Sonra hesap için ona döneceksiniz, sonra da size yaptıklarınızın karşılığını (sonucunu) bildirecektir.

61- "Kullarının üstünde hükümdar O'dur. Üzerinize bekçiler gönderir". Amellerinizi kaydeden melekler gönderir. Onlar da kiramen kâtibin melekleridir. Bundaki hikmet de şudur: Mükellef kişi amellerinin yazıldığını ve şahitlerin huzurunda ona arz edileceğini bilirse, günahlardan daha çok çekinir. Ve kul efendisinin müsamahasına güvenir af ve bağışlamasına itimat ederse, ondan durumundan haberdar olan hizmetçilerinden çekindiği kadar çekinmez. "Hatta iza cae ehadehümül mevtü (nihayet birinize ölüm geldiği zaman elçilerimiz onun canını alır)" ölüm meleği ve yardımcıları demektir. Hamze elifi imale ederek "teveffeyhu" okumuştur. "Onlar kusur işlemezler" gevşeklik yapmak ve tehir etmekle. Şeddesiz (la yüfritun) da okunmuştur. Mana da şöyledir: Belirlenen görevlerini artırmak veya eksiltmekle haddi aşmazlar.

62- "Sonra Allah'a döndürülürler" hüküm ve cezasına "Mevlaları olan Allah'a" işlerini gören demektir. "el – hakkı (hak olan)" ancak hak ile hükmeden adil Mevlalarına demektir. Medh üzere nasb ile (el-hakka) da okunmuştur. "Bilin ki hüküm onundur" o gün, başkasının hükmü yoktur. "O, hesap görenlerin en süratlisidir" mahlukatı bir koyun sağıcı kadar zamanda hesaba çeker; birini hesap çekerken diğerini unutmaz.

63- "Kul men yüneccüküm min zulumatil berri velbahri (de ki: Sizi karanın ve denizin karanlıklarından kurtaran kimdir?)" o ikisinin zorluklarından. Şiddet yerine istiare yoluyla zulmet'in kullanılması ikisinin de korkuda ve görme duyusunu köreltmede ortak olmasındandır. O nedenle şiddetli güne (dumandan etrafın görülmediği savaş gününe) yevmun muzlim ve yevmun zü kevakib denir. Ya da sizi karada yere batmaktan, denizde de boğulmaktan demektir. Yakup şeddesiz olarak "yüncüküm" okumuştur, mana da birdir. "Ona açık ve gizli şöyle dua edersiniz" mu'linine ve müsirrine (hal olarak) ya da i'lanan ve israren (mefulu mutlak olarak). Kesre ile (hıfyeten) de okunmuştur. "Lein enceytena min hazihi (eğer bizi bundan (karanlıktan) kurtarırsan elbette şükredenlerden oluruz)" burada kavil maddesi gizlidir, yani: Eğer bizi kurtarırsan, dersiniz. Kufeliler "ted'unehu"ya uyması için "lein encana" okumuşlardır." Hâzihi" de karanlığa işarettir.

قُلْ

اللَّهُ يَنْجِيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ
الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ
أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ
كَيْفَ نَصَرَفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ
وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ
وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا
فَلَعَرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ
الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

64 – De ki: Sizi ondan ve bütün sıkıntılardan Allah kurtarır. Sonra da ona şirk koşarsınız.

65 – De ki: O; size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından azap göndermeye yahut sizi gruplara katıp (ayırıp) birbirinize şiddetini zi tattırmaya kadirdir. Bak, belki anarlar diye ayetleri nasıl açıklıyoruz.

66 – O hak iken kavmin onu yalanladı. De ki: Ben sizin üzerinize bir vekil değilim.

67 – Her haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır. Yakında bilirsiniz.

68 – Ayetlerimize dalanları gördüğün zaman başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra o zalimler topluluğu ile oturma.

64- “Kulillahu yüneccîküm minha (de ki: Sizi ondan Allah kurtarır)”. Kufelilerle Hışam şedde ile, diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır. “Ve her sıkıntıdan” ondan başka bütün üzüntülerden kurtarır. “Sonra şirk koşarsınız” şirke dönersiniz ve sözünüzü tutmazsınız. Şükret-

mezsınız diyecek yerde şirk koşarsınız demesi Allah'a ibadette şirk koşanın direkt ibadet etmemiş gibi olduğuna vurgu yapmak içindir.

65- **“De ki: O, size üstünüzden azap göndermeye kadirdir”** mesela Nuh ve Lut kavmine ve ashab-ı fil'e yaptığı gibi. **“Yahut ayaklarınızın altından”** nitekim Fir'avn'i suda boğmuş ve Karun'u yerin dibine geçirmiştir. Şöyle de denilmiştir: Üstünüzden, büyüklerinizden ve idarecilerinizden demektir, ayaklarınızın altından da hizmetçilerinizden ve kölelerinizden demektir. **“Ev yelbiseküm şıyeen (ya da sizi gruplara ayırmaya kadirdir)”** sizi değişik görüşlere sahip fırkalara ayırırda da aranızda savaş çıkarır (lebs). Şair de şöyle demiştir:

*Nice ordular vardır ki onları diğeriyle karıştırdım,
Sonunda iyice karışınca ellerimi silkeledim.*

“Birbirinize şiddetinizi tattırmaya” birbirinizi kırdırmaya. **“Bak, belki anlarlar diye ayetleri nasıl açıklıyoruz”** vaat ve tehdit etmekle.

66- **“Kavmin onu yalanladı”** azabı yahut Kur'an'ı, **“o hak iken”** şüphesiz gerçek veya doğru iken demektir. **“De ki: Ben sizin üzerinize bir vekil değilim”** işinizle görevlendirilmiş bekçi değilim ki sizi yalamadan men edeyim yahut sizi cezalandırayım. Ben ancak bir uyarıcıyım, bekçi Allah'tır.

67- **“Her haber için vardır”** bundan ya azabı murat etmiştir ya da tehdidi **“kararlaştırılmış bir zaman”** istikrar ve gerçekleşme zamanı **“Yakında bilirsiniz”** dünyada ve ahirette gerçekleştiği zaman bilirsiniz.

68- **“Ayetlerimize dalanları gördüğün zaman”** onlarla alay etmek ve onlara dil uzatmakla **“onlardan yüz çevir”** onlarla oturma, meclislerinden kalk. **“Hatta yehudu fi hadisın gayrihi (başka bir söze dalıncaya kadar)”** zamiri müzekker olarak tekrar etmesi mana itibarı ile, çünkü onlar (ayetler) Kur'an'dır. **“Ve imma yünsiyenneke (eğer sana unutturursa şeytan)”** seni vesvesesiyle meşgul eder de onları men etmeyi unutturursa, İbn Amir şedde ile “yünsiyenneke” okumuştur. **“Hatırladıktan sonra oturma”** aklına geldikten sonra **“o zalimler topluluğu ile”** yani onlarla beraber demektir. Zamir yerine zahir olarak zalimleri kullanması şunu göstermektedir ki onlar tasdik edip hürmet gösterecek yerde yalanlayıp alay etmişlerdir.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرِي
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا
وَلَهْوًا وَغَرَّتَهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا
كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ
تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا
كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

69 –Korkanlar için onların hesabından sana bir şey yoktur, ancak bir hatırlatma vardır. Belki korkarlar.

70 – Dinlerini oyuncak ve eğlence edinen ve kendilerini dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak. Onunla hatırlat ki hiçbir nefis kazandığı ile helake atılmasın. Onun için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir şefaataçı yoktur. Her fidyeyi verse de ondan alınmaz. İşte onlar kazandıkları ile helake sürüklendiler. Onlar için inkârları yüzünden kaynar sudan bir içecek ve acıklı bir azap vardır.

69- “Korkanlara yoktur” onlarla oturan takva sahiplerine yoktur “onların hesabından bir şey” yani hesabını verecekleri çirkin iş ve sözlerinden demektir. “Ancak bir hatırlatma vardır” fakat onlara hatırlatmaları ve onları ondan diğer çirkin şeylere dalmaktan men etmeleri ve hoşnutsuzluklarını açığa vurmaları gerekir. “Zikra”nın mastar olarak nasba da velakin aleyhim zikra takdiri ile ref’e de ihtimali vardır. Onun “min şey’in”in mahalline atfı caiz değildir, çünkü “min hisabihim” buna müsaade etmez. Aynı sebepten dolayı “şey’in”in üzerine atfı da caiz değildir, bir de “min” müsbet cümlede zait kılınmaz. “Le-allehüm yettekun (belki korkarlar)” utandıklarından yahut kötü duruma düşmekten korktuklarından bundan çekinirler. Zamirin birinci yettekun’e raci olma ihtimali de vardır, o zaman mana şöyle olur: Belki takvalarında sebat ederler de onlarla oturmalarından kendilerine bir halel gelmez. Rivayete göre Müslümanlar: Eğer Kur’an’la her dal-

ga geçtikleri zaman onlarla oturmayacak olursak, Mescid-i Haram'da oturmamız mümkün olmaz, dediler, ayet de bunun üzerine indi.

70- "Dinlerini oyuncak ve eğlence edinenleri bırak" yani din işlerini heveslerinin üzerine kuran ve ne şimdi ne de gelecekte kendilerine bir menfaat temin etmeyen şeyleri din edinenleri bırak. Mesela puta tapma, bahire ve saibe'yi haram etme gibi ya da mükellef oldukları dinlerini onunla alay etmekle oyun ve eğlence edinenleri yahut ibadet vakti olan bayramlarını oyun ve eğlence zamanı kılanları bırak demektir. Mana da şöyledir: Onlardan yüz çevir, işlerine ve sözlerine aldırma. Bunun onlar için tehdit olması da caizdir, mesela: "Beni yarattığım o kimse ile baş başa bırak" (*Müddessir: 11*) ayeti gibi. Kim bunu kılıç ayetiyle mensuh kılsa, bunu onlardan uzaklaş ve onlara sataşmama manasına alır.

"Dünya hayatı onları aldattı" sonunda yeniden dirilmeyi inkâr ettiler. **"Onunla hatırlat"** yani Kur'an'la demektir. **"En tûbsele nefsün bima kesebet (ki hiçbir nefis kazandığı ile helake atılmasın)"** helake atılma ve kötü ameline karşılık rehin alınma korkusu ile. İbsal ve besl aslında men etmektir. Esedün basilün deyimi de bundan gelir, çünkü avı ondan kurtulamaz. Basil de yığittir, çünkü hasmı ona yaklaşılamaz. Haza beselün aleyke de, bu sana haramdır, demektir. **"Onun için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir şefaathçi yoktur"** azabı ondan savacak bir yardımcı yoktur. **"Ve in ta'dil külle adlin (her fidyeyi verse de)"** her fidyeyi feda etse de, adl fide demektir. Çünkü o, fidyesi verilen kimsenin dengidir. Burada ise fide vermek manasınadır. **"Külle"** mastar olarak mansuptur. **"La yû'haz minha"** fiil minha'ya nispet edilmiştir, zamirine değil. Ama **"la yû'hazü minha adlün"** (*Bakara: 48*) kavli öyle değildir, çünkü o verilen fidedir. **"İşte onlar kazandıkları ile helake sürüklendiler"** yani çirkin amelleri ve bozuk itikatlarıyla azaba teslim edildiler demektir. **"Onlar için kaynar sudan bir içecek ve acıklı bir azap vardır"** bu da onu tekit etmekte ve açıklamaktadır. Mana da şöyledir: Karınlarında guruntu yapan kaynar su ile inkârları nedeniyle bedenlerinde tutuşan ateş arasındalar.

قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا
يَضُرُّنَا وَنُرُدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهَ كَالَّذِي
اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانٌ لَهُ أَصْحَابٌ
يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ اثْنًا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ
وَأْمُرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَأَتَّقُوا وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُخْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ
قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالَمُ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

71 – De ki: Allah'ı bırakıp da bize fayda ve zarar vermeyen şeylere tapalım da, Allah bize hidayet ettikten sonra ökçelerimizin üstünde gerl döndürülelim de şeytanın yeryüzünde afallamış bir halde şaşırttığı, arkadaşlarının onu çağırıp doğru yola, bize gel dediği kimse gibi mi olalım? De ki: Şüphesiz Allah'ın hidayeti hidayetin ta kendisidir. Biz, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk.

72 – (Bir de) namazı dosdoğru kılın ve ondan korkun (diye emrolunduk). Huzuruna toplanacağınız O'dur.

73 – O ki gökleri ve yerl hak ile yarattı. O günde ki “ol” dediği şey olur. Sözü haktır. Sura üfürüleceği gün mülk onundur. Görünmeyeni ve görüneni bilendir. O hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.

71- “Kul ened'u (de ki: Tapalım mı? Allah'ı bırakıp da bize fayda ve zarar vermeyen şeylere)” bize yarar ve zarar verme gücüne sahip olmayan şeylere. “Ökçelerimizin üzerine döndürülelim de” şirke çevrilelim de “Allah bize hidayet ettikten sonra” bizi ondan kurtardıktan ve bize İslam'ı nasip ettikten sonra. “Kellezis tehvethüş şeyatinu (şeytanların şaşırttığı gibi)” azgın cinlerin onu uçsuz bucaksız çöllerle götürdüğü (attığı) kimse gibi. İstehva heva yehvi hüviyyen'den

istif'al babındandır ki gitmek manasınadır. Hamze elif-i mümale ile "istehveyhi" şeklinde okumuştur. Kellezi'deki kâf mahallen mansuptur, "nüreddü"nün failinden hâldir yani şeytanların şaşırttığına benzeyerek demektir. Ya da mastar olarak mansuptur, yani reddeden misle reddillezis tehvethü demektir. **"Yeryüzünde şaşkın bir halde"** yoldan sapmış bir vaziyette. **"Onun da arkadaşları vardır"** o şaşırtılan kimşenin yoldaşları vardır demektir, **"onu doğru yola çağırıyorlar"** ona doğru yolu gösteriyorlar. Doğru yola hidayet demesi mastara meful manası verme babındandır. **"i'tina"** ona: Bize gel, derler, **"de ki: Şüphesiz Allah'ın hidayeti"** ki o İslam'dır **"hidayetin ta kendisidir"** bir tek o hidayettir, onun dışındakiler sapıklıktır. **"Ve ümirna linüslime lirabbil alemin (biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk)"** bu da söylenecek sözlerdendir, inne hüdallahi'nin üzerine atıftır. Lam da emrin illetidir yani teslim olmak için böyle emrolunduk, demektir. Lam'ın be manasına olduğu da söylenmiştir. Zait olduğu da söylenmiştir.

72- **"Veen ekımus salate vettekuhu"** bu da "linüslime"ye atıftır. Yani İslam olmak ve namazı kılmak için demektir. Ya da linüslime'nin yerine atıftır, sanki: Müslüman olmakla ve namaz kılmakla emrolunduk denilmiş gibidir. Rivayete göre Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman, babasını putlara tapmaya davet etti, ayet de bunun üzerine indi. Buna göre Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Ebu Bekir'in yerine böyle demekle emrolunması onun durumunu yüceltmek ve aralarındaki birliği açığa çıkarmak içindir. **"Huzurunda toplanacağınız O'dur"** kıyamet gününde.

73- **"O ki gökleri ve yeri hak ile yarattı"** bilhakkı kaimen bilhakkı (hakla ayakta durur vaziyette yarattı) demektir. **"Ve yevme yekulu kün feyekun, kavluhul hakku"** isim cümlesidir, haber (yevme yekulu) takdim edilmiştir (kavluhu müptedadır, elhakku sıfatıdır). Yani hak sözü böyle (ol) dediği gündedir, demektir, tıpkı: el - kıtalı yevmel cumuati (savaş Cuma günüdür) sözü gibidir. Mana da şöyledir: O göklerin ve yerin Yarattıcı'sıdır, hak sözü de kâinatta geçerlidir. Şöyle de denilmiştir. Yevme essemavati'ye yahut vettekuhu'daki he'ye atfen mansuptur ya da bilhakkı'nın gösterdiği mahzuf (yekumu) ile mansuptur. Kavluhul hakku müpteda ve haberdur ya da (tâmmen olan) yekunu'nun failidir, mana da hak sözü yani hükmünü belirttiği zaman hak sözü sabit olur, demektir. Bundan murat edilen de şeyayı oluşturduğu ve icat ettiği yahut kıyamet koptuğu gün demektir. O zaman oluşum ölüleri toplamak ya da onları diriltmektir. **"Sura üfürüldüğü gün mülk onundur"** bu da: "Bugün mülk kimindir? Bir tek kâhhar Allah'ındır"

(Gafir: 16) kavli gibidir. “Görünmeyeni ve görüneni bilendir” yani o gaybi bilendir. “O hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır” bu da ayetin özeti gibidir.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَسْنَمًا آلِهَةً إِنِّي
 أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَلِكَ نُرَى إِبْرَاهِيمَ
 مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾
 فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ
 قَالَ لَا أُحِبُّ الْإِفْلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ
 هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ
 الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾

74 – Hani, İbrahim, babası Azer’e: “Putları tanrılar mı ediniyorsunuz?” Şüphesiz ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” demişti.

75 – Böylece İbrahim’e, kesin inananlardan olması için, göklerin ve yerin mülkünü gösteriyorduk.

76 - Üzerine gece bastırınca bir yıldız gördü. “İşte, Rabbim bu” dedi. Yıldız batınca: “Ben batanları sevmem” dedi.

77 – Ay’ı doğarken görünce: İşte Rabbim bu” dedi. O da batınca: Andolsun, eğer Rabbim bana hidayet etmezse, mutlaka ben sapanlar güruhundan olurum” dedi.

74- “Hani, İbrahim, babası Azer’e demişti”. Azer, ebihi’nin atıfbeyanı’dır. Tarih kitaplarında adı Tareh’tir. Şöyle de denilmiştir: Bu ikisi onun özel ismidir, mesela İsrail ve Yakup gibi. Şöyle de denilmiştir: Tareh özel isimdir, Azer de lakaptır, manası da şeyh (yaşlı) yahut aksak demektir. Belki de Azer’in gayri munsarif olması yabancı olup vezin bakımından benzerlerine hamledilmesindendir. Ya da o nattir, izr ve vezr’den türetilmiştir. Çünkü o yabancıdır ve fâal veznindedir,

mesela ğaber ve şâleh gibi. Taptığı putun ismidir de denilmiştir, ona devamlı ibadet ettiği için ona lakap olmuştur ya da ona muzafın hazfî ile (âbid-i Azer) denilmiştir. Nasbı da maba'dinin tefsir ettiği gizli fiil-lerdir, yani eta'büdü âzere (Azer'e mi ibadet ediyorsun) demektir.

Sonra da şöyle dedi: **"Etettehizü asnamen aliheh (putları tanrı-lar mı ediniyorsun?)"** tefsir yahut tespittir, hemzenin fethi ve kesri ile eezeren ve eizeren tettehühzü asnamen okunması da bunu gösterir. Yakup nida olarak zam ile (Azerü) okumuştur ki bu da onun özel isim olduğunu gösterir. **"Şüphesiz ben seni ve kavmini bir sapıklık için görüyorum"** haktan sapıklık **"apaçık"** sapıklığı meydanda demektir.

75- "Vekezalike nürî ibrahime (böylece İbrahim'e gösteriyorduk)" bu gösterme gibi ona gösteriyorduk demektir, bu da geçmiş zamanın hikayesidir. Te ile "türa" ve ref ile melekutu da okunmuştur rabbe ait delilleri ona gösteriyorduk demek olur. **"Melekutüs semavati velard"** bunların rabbe ait ve mülk oluşları demektir. Bunların harikaları ve eşsiz güzellikleri de denilmiştir. Melekut en büyük mülk demektir, on-daki te mübalağa içindir. **"Liyekune minel mukinin"** delil çıkarması ve kesin inananlardan olması için yahut bunu yaptık ki böyle olsun diye.

76- "Felemma cenne aleyhil leylü (üzerine gece bastırınca)" bu da onu açıklama ve izahtır. Şöyle de denilmiştir: **"Kale ibrahimü"**ye atıftır, **"ve kezalike nürî"** de ara cümledir. Çünkü babası ve kavmi put-lara ve yıldızlara taparlardı. Onları sapıklıklarından uyandırmak ve onlara bakış ve sonuç çıkarma yolu ile hakkı göstermek istedi. Cen-ne aleyhil leylü, gece karanlığı ile bastırmak demektir. Yıldız da Venüs gezegeni yahut Jüpiter idi. **"Haza rabbi (bu rabbimdir)"** sözü faraza, söz gelişi demektir. Çünkü bir görüşün yanlışlığına delil getiren kimse onu hasmının dediği şekilde aktarır, sonra da çürüterek ona hücum eder ya da görüş ve sonuç çıkarma bakımından demiştir. Bunu ergenlik çağında veyahut ilk buluş anlarında demiştir. **"Felemma efele"** ba-tıp da kaybolunca demektir **"ben batanları sevmem, dedi"**. Kaldı ki ibadet edenleri, çünkü yer değiştirmek ve perdenin arkasına çekilmek mümkün ve sonradan olduğunu gösterir ve tanrılıkla bağdaşmaz.

77- "Felemma rael kamere baziğan" ay'ı doğarken görünce **"işte Rabbim bu, dedi."** **"O da batınca: Eğer Rabbim bana hidayet etmez-se, mutlaka ben sapanlardan olurum"**. Kendini aciz gördü ve gerçe-ği idrak etme hususunda Rabbinden yardım istedi. Çünkü ona ancak onun tevfiği ile ulaşabilir. Bir de şuna dikkat çekmek istemiştir ki ay da değişken olduğu için tanrılığa uygun değildir ve onu tanrı edinen sapıktır.

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسُ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي

هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾
 إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا
 وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونَنِي
 فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدِينِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ
 رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾
 وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ
 بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَإِ
 الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

78 – Güneşi doğarken görünce: “İşte, Rabbim bu. Bu, daha büyüktür” dedi. O da batınca: “Ey kavmim, şüphesiz ben sizin tapığınız şeylerden uzağım” dedi.

79 – “Şüphesiz ben, bir muvahhit olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben şirk koşanlardan değilim.

80 – Kavmi onunla tartıştı. O da: “Bana doğru yolu göstermişken benimle Allah hakkında mı tartışıyorsunuz? Ben ortak koştuğunuz şeylerden korkmuyorum; meğerki Rabbim bir şey dileye. Rabbim her şeyi kuşatmıştır. Düşünmüyor musunuz?” dedi.

81 – Sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım ki siz; size hiç delil indirmedığı şeyleri Allah'a şirk koşunuz. Eğer biliyorsanız, iki gruptan hangisi güvene daha layıktır?

78- “Güneşi doğarken görünce: İşte Rabbim budur, dedi”. İsm-i işaret olan hâza'yı müzekker olarak kullanması haberin müzekker olmasından ve Rabbi dişilik endişesinden korumak içindir. “Bu daha büyüktür” onu büyük görmesi delil bakımından ve rakibinin şüphesini açığa çıkarmak düşüncesindendir. “O da batınca Ey kavmim,

şüphesiz ben sizin taptuğunuz şeylerden uzağım, dedi". Kendilerini var eden ve onlara layık oldukları özellikleri veren birine muhtaç olan sonradan oluşan cisimlerden uzağım demektir. Onlardan elini çekince, bu mümkün varlıklarını gösterdiği yoktan var edene döndü.

79- "Şüphesiz ben, bir muvahhit olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben şirk koşanlardan değilim". Neden batmayı delil getirdi de o da yer değiştirme manasına geldiği halde doğmayı getirmedir, çünkü batmada delil daha fazladır. Bir de o onlara delil getirmek istediği zaman taptıkları yıldızı göğün ortasında görmüştü.

80- "Kavmi onunla tartıştı" tevhit konusunda mücadele ettiler. **"Kale etuhâccûnnî fillahi (o da: Benimle Allah hakkında mı tartışıyorsunuz, dedi?)"** yani birliği hakkında mı demektir. Nafi ile İbn Amir şeddesiz okumuşlardır. **"Beni doğru yola iletmişken?"** yani onun birliğine **"Ben ortak koştuğunuz şeylerden korkmuyorum"** yani sizin mabutlarınızdan hiçbir zaman korkmuyorum, çünkü onlar kendiliklerinden zarar da yarar da veremez. **"Meğerki Rabbim bir şey dileye"** bana kendi tarafından bir kötülük etmeyi dileye. Belki de bu onların İbrahim'i kendi tanrılarıyla korkutmalarına cevap ve onlar için Allah'ın azabıyla tehdittir. **"Rabbim her şeyi ilmi ile kuşatmıştır"** sanki bu, istisnanın illeti gibidir yani ilmi onu kuşatmıştır; onların tarafından da bana bir kötülük yapması ihtimal dışı değildir. **"Düşünmüyor musunuz?"** iyi ile kötüyü, güçlü ile acizi fark etmiyor musunuz?

81- "Sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?" ki hiçbir zararlı ilişkileri yoktur. **"Siz Allah'a şirk koştuktan korkmuyorsunuz?"** Hâlbuki tamamen korkulması gereken O'dur; çünkü sizin ettiğiniz yapıyla yapılanı ortak etmektir; güçlü ile güçsüzü ve zararlı ile yararlıyı eşit tutmaktır. **"Hiçbir delil indirmedeği şeyleri"** ortaklığına kitap indirmedeği ve onun üzerine ortaya delil koymadığı şeyleri. **"İki gruptan güvene hangisi daha layıktır?"** muvahhitler mi müşrikler mi? Ben mi yoksa siz diyerek hangimiz dememesi de kendini tezkiye etmekten çekindiği içindir. **"Eğer biliyorsanız?"** korkulmayı hak edeni?

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ
 مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ
 نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا
 لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ
 وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ
 وَهَارُونَ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ
 وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾

82 – İman edip de imanlarını haksızlıkla karıştırmayanlar için emniyet vardır ve onlar doğru yolu bulmuşlardır.

83 – İşte bu, İbrahim'e karşı verdiğimiz delilimizdir. Dilediğimizin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.

84 – Ona İshak'ı ve Yakub'u hibe ettik. Her birini hidayete erdirdik. Daha önce Nuh'u da hidayete erdirdik. Davud, Süleyman, Eyub, Yusuf, Musa ve Harun da onun neslindendir. Biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

85 – Zekerîya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da. Bunların hepsi iyi kimse-lerdendir.

82- “Ellezine amenu (iman edip de imanlarını zulümle (haksızlıkla) karıştırmayanlar için emniyet vardır ve onlar doğru yolu bulmuşlardır)”. Ondan (İbrahim'den) yahut Allah Teala'dan yeni söz başıdır, sorulan şeye cevaptır. Burada zulümden maksat şirktir, çünkü rivayete göre ayet indiği zaman bu ashaba zor geldi ve: Hangimiz nefesine zulmetmedi, dediler? Aleyhissalat vesselam da: Zannettiğiniz gibi değil, o, Lokman'ın, oğluna: “Ey oğulcuğum, Allah'a şirk koşma, şüphesiz Allah'a şirk koşmak muhakkak büyük bir zulümdür” dediği şeydir, dedi. Ona iman etmek; hikmet sahibi bir yaratıcının varlığını kabul etmekle beraber bu tasdiki ona koşulan şirkle karıştırmak değildir. Şirkin isyan olduğu da söylenmiştir.

83- “Ve tilke (işte bunlar)” İbrahim’in “felamma cenne aleyhil ley-lü (üzerine gece bastırınca)”dan (*En’am: 76*) “vehüm mühtedun (on-lar doğru yolu bulanlardır)” (*En’am: 82*) kavlinden yahut “etuhâccünî (benimle tartışıyor musunuz)?” kavlinden buraya kadar kavmine kar-şı getirdiği delillere işaretidir. **“İbrahim’e verdiğimiz delillerdir”** ona gösterdiğimiz ve ona öğrettiğimiz demektir. **“Ala kavmihi (kavmine karşı)”** bu da “huccetüna”ya bağlıdır, eğer “tilke”nin haberi sayılırsa; mahzufa bağlıdır, eğer bedeli sayılırsa, yani kavmine karşı İbrahim’e verdiğimiz delillerdir, demektir. **“Nerfeu derecatin men neşau (di-lediğimizin derecelerini yükseltiriz)”** ilim ve hikmette. Kufelilerle Yakup tenvinle (derecatin) okumuşlardır. **“Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir”** yükseltmesinde ve alçaltmasında **“hakıyla bilendir”** yük-selttiğinin hâlini ve ona hazırladığı şeyleri.

84- “Ona İshak’ı ve Yakub’u hibe ettik. Her birini hidayete er-dirdik” yani o ikisinden her birini demektir. **“Daha-önce Nuh’u da”** İbrahim’den önce, onu hidayet etmesini İbrahim’e nimet saymıştır; çünkü onun atasıdır, atanın şerefi de evlada geçer. **“Ve min zürriyeti-hi (onun neslindendir)”**. Zamir İbrahim’edir, çünkü söz onun hakkın-dadır. Nuh’adır da denilmiştir, çünkü o daha yakındır. Bir de Yunus’la Lut, İbrahim’in neslinden değildir. Eğer İbrahim’e raci olsa idi, açık-lama bu ayette ve bundan sonrakinde sayılanlara has olur ve üçün-cü ayette zikredilenler de Nuh’a atfedilmiş olur. **“Davud, Süleyman, Eyyub”** Eyyub bin İysâ bin İshak **“Yusuf, Musa ve Harun da (onun neslindendir). Biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız”** yani iyilik edenleri İbrahim’i mükâfatlandırdığımız gibi mükâfatlandırırız. Bunu da derecelerini yükseltmek, evlatlarını çoğaltmak ve peygamberliği onlara vermekle yapmıştık.

85- “Zekeriya, Yahya, İsa’yı” Meryem oğlu İsa’yı (hidayete erdir-dik). İsa’nın zikredilmesinde zürriyet lafzının kızın çocuklarını da içi-ne aldığına delil vardır. **“İlyas’ı da”** onun Nuh’un dedesi İdris olduğu söylenmiştir. O zaman açıklama birinci ayette zikredilenlere mahsus olur. Onun Musa’nın kardeşi Harun’un torunlarından olduğu da söy-lenmiştir. **“Bunların hepsi iyi kimselerdendir”** salahı tam olanlardan-dır, salah da layık olanı yapmak, olmayandan da sakınmaktır.

وَأَسْمِعِلَ وَالْيَسَعَ

وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ
 وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ
 مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ
 مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحِطَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾
 أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا
 هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَیْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾
 أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْيِهِمْ اقْتَدِهْ قُلْ لَا
 أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

86 – İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut'u da. Her birini dünyalara üstün kıldık.

87 – Atalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden de (hidayete erdirdik). Onları seçtik ve onları doğru yola ilettik.

88 – İşte bu, Allah'ın hidayetidir. Onunla kullarından dilediğine hidayet eder. Eğer şirk koşsalardı yaptıkları mutlaka boşa giderdi.

89 – İşte bunlar; kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiklerimizdir. Eğer onlar bunları inkâr ederlerse, gerçekten biz bunu inkâr etmeyen bir kavmi vekil kılmışızdır.

90 – İşte onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir; sen de onların hidayetine uy. De ki: Sizden bunun için bir ücret istemiyorum. O, ancak âlemler için bir öğüttür.

86- "İsmail, Elyesa'ı da (hidayete erdirdik)". Elyesa Bin Uhtub'u. Hamze ile Kisai "Elleysa" şeklinde okumuşlardır. Her iki okunuşa göre de yabancı isimdir, üzerine lam getirilmiştir, tıpkı şu beyitte el – Yezid'deki lam gibi:

*Velid bin el – Yezid'i mübarek gördüm,
Hilafet yükünden omuzlarının çöktüğünü gördüm.*

“Yunus”u da” o da Yunus bin Mett’adır, “Lut’u da” o da İbrahim’in kardeşi oğlu Haran’ın oğludur. “Her birini dünyalara üstün kıldık” peygamberlikle. Bunda bunların diğer halktan üstün olduklarına delil vardır.

87- “Ve min abaihim ve zürriyyatihim ve ihvanihim” bu da “kül-len” yahut “Nuhan”a atıftır. Yani bunların hepsini üstün kıldık yahut bunları hidayet ettik yahut atalarının, nesillerinin ve kardeşlerinin bazılarını demektir; çünkü onlardan peygamber olmayan ve doğru yolda olmayan da vardır. “Vectebeynahüm (onları seçtik)” bu da fad-dalna yahut hedeyna’ya atıftır. “Onları doğru yola ilettik” nereye ile-tildiklerini açıklamak için tekrar edilmiştir.

88- “Zalike hüdallahi (işte bu, Allah’ın hidayetidir)” onların din edindikleri şeye işaretir “Onunla kullarından dilediğine hidayet eder” bu da hidayetin (mechuri değil) lütuf olduğuna delildir. “Velev eşreku (eğer şirk koşsalardı)” yani bu peygamberler üstünlüklerine ve şanlarının yüceliklerine rağmen şirk koşsalardı “yaptıkları mutla-ka boşa giderdi” amellerinin sevabı boşa gitme bakımından diğerleri gibi olurlardı.

89- “İşte bunlar; kendilerine kitap verdiklerimizdir” bundan ki-tap cinsi murat edilmiştir. “Hüküm” yani hikmet yahut davaları ada-letle karara bağlama demektir. “Peygamberlik” elçilik. “Eğer bunları inkâr ederse” yani bu üçünü demektir, “haulai (onlar)” yani Kureys inkâr ederse, “biz de bunlara vekil etmişizdir” yani bunlara riayet et-meyi “gerçekten biz bunları inkâr etmeyen bir kavmi” onlar da adla-rı geçen peygamberlerle onlara tabi olanlardır. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Ensar ile Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in ashabıdır yahut ona iman edenlerin hepsidir veyahut İranlılardır. Meleklerdir de denilmiştir.

90- “İşte onlar Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir” zikri geçen pey-gamberleri murat ediyor. “Feby hüdahumuktedih (sen de onların hi-dayetine uy)”. Özellikle onların yollarına uy demektir. Hidayetlerin-den maksat da tevhitte ve usul-i dinde (itikatta) uzlaştıkları şeylerdir; fer’i ve ihtilaflı meseleler değildir. Çünkü onlar hepsine nispet edilen hidayet değildir, tamamında onlara uymak da mümkün değildir. Bun-da aleyhisselam Efendimizin kendinden önceki şeriata uymakla mü-kellef olduğuna delil yoktur. “İktedih”teki zamir vakf içindir, kim onu okuma halinde isbat eder (seslendirirse) mesela İbn Kesir, Nafi, Ebu Amr ve Asım gibi, vaslı vakfın yerine koymuş olur. Hamze ile Kisai he’yi

sadece vakfa hazf ederler; İbn Amir de İbn Zekvan rivayetinde onu ağzını doldurarak (hî) okur, onun mastardan (iktidadan) kinaye olduğunu söyler, Hişam rivayetinde de ağzını doldurmadan (işba etmeden) he'yi kesre ile okur. “De ki: Sizden bunun için” tebliği yahut Kur'an için “ecren” sizden bir ücret istemiyorum, nitekim benden önceki peygamberler de istememişlerdir. Bu da onlara uyması istenen şeylerdendir “in hüve (o değildir)” yani tebliğ yahut Kur'an veyahut gaye “ancak âlemler için bir öğüttür” bir hatırlatma ve onlar için bir nasihattir.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ
قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى
لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعَلِمْتُمْ
مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ
يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾

91 – Allah'ı hakkı ile takdir edemediler. Çünkü: “Allah bir insana hiçbir şey indirmedir” dediler. De ki: “Musa'nın insanlar için bir nur ve hidayet olarak getirdiği, kâğıtlar (tomarlar) haline getirip onları açıkladığınız ve birçoğunu da gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin ve atalarınızın bilmediği şeyler size öğretildi”. “Allah” de, sonra da onları daldıkları şeyin içinde bırak oynasınlar.

91- “Allah'ı hakkı ile takdir edemediler” rahmet ve kullara nimet hususunda onu hakkı ile tanıyamadılar. “Çünkü: Allah bir insana hiçbir şey indirmedir, dediler” böylelikle de vahyi ve elçiler gönderilmesini inkâr ettiler. Hâlbuki bunlar onun büyük rahmetlerinden ve ulu nimetlerindendir. Ya da onu kâfirlere gazabında ve onlara karşı şiddet uygulamasında gereği gibi takdir edemediler de bu gibi şeyleri söylemeye cesaret ettiler. Bunu söyleyenler de Yahudilerdir, bunu da Kur'an'ın indirilmesini daha çok inkâr etmek için dediler. Bunların Yahudiler olduğu da dediklerini reddetmek ve onları susturmak için söyle demiş olmasıdır: “De ki: Musa'nın insanlar için bir nur ve hidayet olarak getirdiği, kâğıtlar haline getirip onları açıkladığınız ve birçoğunu da gizlediğiniz o kitabı kim indirdi?” Çoğunluk te ile (te-

calunehu, tübduneha, tuhfune) okumuşlardır. İbn Kesir ile Ebu Amr da “kalu” ve “vema kaderu”ya bakarak ye ile okumuşlardır. Bunların Yahudiler olduğunun bir delili de bunun içinde Tevrat’ı kötü bilmeleri yüzünden onları kınaması ve onları Tevrat’ı parçalara ayırmaları yüzünden ayıplamasıdır. Çünkü onun bir kısmını seçip kâğıtlara geçirdiler, hoşlarına gitmeyeni de gizlediler. Rivayete göre bu sözü Malik bin Dayf söylemiştir, Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem onu kızdırdı, ona: Musa’ya Tevrat’ı indiren Allah için doğru söyle, onda “Allah karnı büyük alime gazap eder” cümlesini görüyor musun, dedi? O da: Evet, dedi. Efendimiz de: İşte o şişko alim sensin, dedi.

Onların müşrikler olduğu da söylenmiştir; onların Tevrat’ın indirilmesiyle susturulması ise şundandır; çünkü bu onlarca bilinen gayet yaygın şeylerdendi, bunun içindir ki müşrikler: “Eğer bize kitap indirilseydi onlardan daha çok doğru yolda olurduk.” (*En’am: 157*) demişlerdir.

“Size öğretildi” Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in dili ile “ne sizin ne de atalarınızın bilmediği şeyler”. Bunlar Tevrat’takine ilave şeylerdir ve sizden daha bilgili olan atalarınıza karışık gelen şeylerin açıklamasıdır. Bunun bir benzeri de şu ayettir: “Bu Kur’an İsrail oğullarına ihtilaf ettikleri şeylerin çoğunu aktarmaktadır” (*Neml: 76*). Bunun Kureyş’ten iman edenlere hitap olduğu da söylenmiştir. “De ki: Allah” yani onu Allah indirdi. Onların yerine cevap vermesini emretti, bunda da şunu bildirmek istiyor ki zaten cevap bellidir, başkası yoktur. Ayrıca cevap veremedikleri için şaşır kaldıkları da vurgulanmak istenmiştir. “Sonra da onları daldıkları şeylerin içinde bırak” batıllarının içinde bırak, tebliğ ettikten ve onlara deliller getirdikten sonra yapacağın bir şey yoktur. “Yelabun (oynasınlar)” bu da birinci hüüm’den hâldir, zarf (fi havdihim) de zerhüm’ün yahut yelabun’un sılasıdır. Ya da mefulundan ya da yelabun’un failinden hâldir yahut ikinci minhüm’den hâldir, zarf da birinciye bağlıdır.

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ
افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ
قَالَ سَأَنَزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ
فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطَوْنَ أَيْدِيهِمْ أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ
الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ
وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾

92 – Bu, önündekini tasdik eden ve Mekke'yi ve çevresindekileri uyarman için indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Ahirete iman edenler ona inanırlar ve onlar namazlarına devam ederler.

93 – Allah'a karşı yalan uydurandan ve kendisine bir şey vahyedilmediği halde: “Bana vahyedildi; ben de Allah'ın indirdiği gibi indireceğim” diyenden daha zalim kim vardır? Zalimleri ölüm sarhoşlukları içinde, melekler ellerini uzatmışlar: Canlarınızı çıkarın. Bugün Allah'a karşı hak dışı konuştuklarınızdan ve ayetlerinden kiblirlendiklerinizden dolayı hakaret azabını tadın!” dediklerini bir görsen!

92- “Bu, indirdiğimiz mübarek bir kitaptır” yarar ve faydası çoktur. “önündekini tasdik eden” yani Tevrat'ı yahut kendinden önce geçen kitapları demektir. “Veli tünzire ümmelkura (Mekke'yi ve çevresindekileri uyarman için)” mübarekûn'den anlaşılan şeyin üzerine atıftır yani bu kitabı bereket için ve uyarmak için indirdik ya da mahzufun illetidir yani velitünzire ehle ümmil kura enzelnahu demektir. Mekke'ye böyle denilmesi kent halklarının kiblesi, hac mahalli, toplanma yeri ve kentlerin en önemlisi olmasındandır. Şöyle de denilmiştir: Çünkü yer onun altından genişleyip yayılmıştır. Ya da o insanlar için kurulan ilk evin yeridir. Ebu Bekir, Asım'dan naklen ye-

ile liyünzirel kitabı (kitap korkutsun) şeklinde okumuştur. **“Ve çevresindekileri”** doğudaki ve batıdakileri. **“ahirete iman edenler ona inanırlar ve onlar namazlarına devam ederler”**. Çünkü ahireti tasdik eden kimse sonuçtan korkar, korku da onu enine boyuna düşünmeye götürür. Sonunda Peygambere ve kitaba iman eder. Zamirin ikisine de ihtimali vardır. Namazını kaçırmaz. Özellikle namazın zikredilmesi onun dinin direği ve imanın alameti olmasındandır.

93- “Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalim kim vardır?” Yalan uydurup da Allah’ın, kendisini peygamber gönderdiğini iddia edenden demektir. Mesela Müseyleme ve Esved Anzî gibi. Ya da onun adına hükümler uydurandan demektir, mesela Amr bin Luhay ve yarakçıları gibi. **“Ya da kendisine bir şey vahyedilmediği hâlde bana vahyedildi diyenden?”** Mesela Abdullah bin Sa’d bin Ebi Serh gibi. Bu, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in vahiy kâtibi idi, “Andolsun ki insanı bir çamur hulasasından yarattık” (*Mü’minun: 12*) ayeti inince “sonra onu başka bir yaratılışla meydana getirdik” (*Mü’minun: 14*) ayetine gelince Abdullah insanın yaratılışının genişçe anlatılmasından taaccüp ederek: Fete barekallahu ahsenül halikîn, dedi. Aleyhis-selam Efendimiz de: Onu da yaz, öyle indirildi, dedi. Abdullah şüphelendi ve: Eğer Muhammed doğru ise ona vahyolunduğu gibi bana da vahyolundu; eğer yalancı ise ben de onunki gibi dedim, dedi. **“Ben de Allah’ın indirdiği gibi indireceğim”** bunlar da: İstersek biz de bunun gibi deriz, diyen gibileridir.

“Velev tera iziz zalimune” mefulu hazfedilmiştir, çünkü zarf ona delalet etmektedir yani velev teraz zalimine demektir. **“Fi ğamera-til mevti (ölüm sarhoşlukları içinde)”** zorlukları içinde demektir, ğamerehul mau’dan gelir ki su boylamaktır. **“Melekler onlara ellerini uzatmışlar”** canlarını almak için, mesela borçlunun yakasına yapışan alacaklı gibi yahut azap etmek için **“canlarınızı çıkarın”** yani onlara: Canlarınızı cesetlerinizden çıkarın, derler. Bunu da azarlamak ve şiddet göstermek için derler. Ya da onları azaptan çıkarın ve onları ellerimizden kurtarın, derler. **“Bugün”** ölüm gününü yahut ölümden son- suza kadar süren vakti murat ediyor. **“Hakaret azabını tadın”** içinde şiddet ve horluk barındıran azabı demek istiyor. Azabın hun’a izafesi derinliğinden ve içine işlemiş olmasındandır. **“Allah’a karşı hak dışı konuştuklarınızdan dolayı”** mesela ona evlat iddia etmek, şirk ko- şmak gibi ve yalan yere peygamberlik ve vahiy iddia etmek gibi. **“Ve ayetlerinden kibirlendiklerinizden dolayı”**. Onları düşünmüyor ve onlara inanmıyor musunuz?

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فِرَادَى

كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ
وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ
لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾
إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ
مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ
سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

94 – Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi bize teker teker geldiniz ve size verdiklerimizi sırtlarınızın arkasında bıraktınız. Ortaklarınız olduğunu iddia ettiğiniz şefaatçileri de sizinle görmüyoruz. Gerçekten aranızdaki (bağ) kopmuş ve iddia ettiğiniz o şeyler sizden sapıp kaybolmuştur.

95 – Şüphesiz Allah; tohumu ve çekirdeği yarandır. Ölüden diriye çıkarır; diriden ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur; nasıl da çevriliyorsunuz?

96 - Sabahı yarandır. Geceyi dinlenme; güneşi ve ay'ı hesap için yaptı. İşte bu, mutlak galip ve her şeyi bilen in takdiridir.

94- “Andolsun, bize geldiniz” hesap ve ceza için “fırada (teker teker)” mallardan, evlatlardan ve diğer tercih ettiğiniz dünyalıklardan yahut yardımcılardan ve şefaatçileriniz olduğunu iddia ettiğiniz putlardan ayrılarak demektir. Fırada ferd'in çoğuludur, elif de tenis içindir, kūsala gibi. Rihal gibi firad, sūlas gibi fūrad ve sekra gibi ferda da okunmuştur. “Kema halaknakūm evvele merretin” ondan bedeldir yani doğduğunuz hâl gibi tek demektir ya da ikinci hâldir, eğer hâlin birden çok olması caiz görülürse. Ya da “fırada”daki zamirden hâldir yani müşebbehine ibtidae helkıkūm uraten hufaten gurlen bühmen (ilk defa ananızdan çıplak, yalın ayak, sūnnetsiz ve yanında hiçbir şey olmayarak) demektir. Ya da “ci'tümuna”nın mastarının sıfatıdır yani mecien kema halaknakūm demektir. “Size verdiklerimizi sırtlarınızın

arkasında bıraktınız” size dünyada ikram ettiğimiz şeyleri demektir ki onlarla meşgul olup ahireti bıraktınız demektir. **“Sırtlarınızın arkasında”** onlardan hiçbir şeyi önden göndermediniz ve bir zırnık bile taşımadınız. **“Ortaklarınız olduğunu iddia ettiğiniz şefaathçilerinizi de sizinle görmüyoruz”** yani tanrılıkta ve ibadeti hak etmede Allah'a ortak koştuklarınız putları demektir.

“Lekat tekattaa beyneküm (aranızdaki bağ kopmuştur)” birliğiniz dağılmıştır. Beyn zıt anlamlı kelimelerdendir; kavuşma için de ayrılma için de kullanılır. Şöyle de denilmiştir: O zarftır, mecazen fiil ona isnat edilmiştir. Mana da aranıza kopukluk girdi demektir. Nafi, Kisai ve Hafs'ın da Asım'dan naklen makabli delalet ettiği için nasb ile okumaları da buna şahitlik eder. Ya da mevsufunun yerine geçirilmiştir, aslı lekat tekattaa ma beyneküm demektir. Böyle de okunmuştur. **“Sizden sapmıştır”** zayi ve batıl olmuştur **“iddia ettiğiniz şeyler”** şefaathçileriniz olduğunu iddia ettiğiniz şeyler ya da yeniden dirilme de ceza da yoktur demeniz.

95- **“Şüphesiz Allah; tohumu ve çekirdeği yarandır”** bitki ve ağaçla. Şöyle de denilmiştir: Bundan maksat buğday ve çekirdekteki yarıktır. **“Diriyi çıkarır”** bundan hayvan ve bitkiden büyüyen şey murat edilmiştir ki öncekine mutabık düşsün. **“Ölüden”** büyümeyen şeyden mesela meni ve tohum gibi. **“Ve muhricül meyyiti minel hayyi (diriden ölüyü çıkarandır)”** bunu hayvandan ve bitkiden çıkarır, muhric ism-i fail kalıbını kullanması falikul habbi'ye nazarandır. Çünkü **“yuhricül hayye”** kavli onu açıklamak için söylenmiştir. **“İşte Allah budur”** yani öldüren ve diriltten, ibadeti hak eden Allah budur. **“Nasıl da çevriliyorsunuz?”** ondan başkasına demektir.

96- **“Falikul isbah (sabah yarandır)”** sabah direğini gecenin karanlığından yarandır ya da gündüzün beyazlığından yarandır yahut sabah karanlığını yarandır. Isbah arkadan gelen kalıntıdır. Isbah aslında asbaha'nın mastarıdır, sabaha girmek manasıdır, sabaha isim olmuştur. Hemzenin fethi ile çoğul olarak asbah da okunmuştur. Medh üzere nasb ile **“falıka”** da okunmuştur. **“Ve caalel leyle sekenen (geceyi dinlenme yeri kıldı)”** gündüz yorulanlar istirahat etmek için onda dinlenirler. Sekene ileyhi deyiminden gelir ki birinin yanında rahatlamak ve huzur bulmaktır. Ya da halk onda sakin olur demektir, **“liteskunu fihi”** (Yunus: 63) kavlinde olduğu gibi. Sekenen'in nasbı da bir kiraata göre **“cail”**in delalet ettiği fiil iledir, cail ile değildir. Çünkü o mazi manasıdır, Kufelilerin **“ve caalel leyle”** okumaları da bunu gösterir. Onlar matufun aleyhin manasını nazar-ı dikkate almışlardır. Çünkü falık felaka manasıdır. Bunun içindir ki öyle de okunmuştur. Ya da seke-

nen cail ile mansuptur, bundan maksat da çeşitli zamanlarda devam eden sürekliliktir. Buna göre “veşsemse vel kamere”nin leyl'in mahal-line atfen mansup olmaları da caiz olur. Onları cer ile okumak da buna şahitlik eder. En güzeli o ikisini mukadder caale ile nasb etmektir. Ya da (veşsamsü velkamerü) mübteda olarak merfu okunmuştur, haber de mahzuftur yani mec'ulani demektir. “hüsbanen (hesap için kıldı)”. Çeşitli devirler ederler o ikisi ile vakitler bilinir. Onlar hesap üzerindedirler. Hüsban da feth ile hasebe'nin mastarıdır, nitekim hisban da kesr ile hasibe'nin mastarıdır. Şöyle de denilmiştir: Hüsban hesabın çoğuludur, tıpkı şihab ve şühban gibi. “Zalike (bu)” onların hesap için yaratılmasına işarettir yani bu belli hesaba göre yaratma “mutlak galip Allah'ın takdiridir” o ki onları kuvveti altına almış ve onları belli bir tarzda yürütmüştür. “Her şeyi bilen” onların idaresini bilen ve onları onlar için mümkün olan devirlerden en yararlısını bilen demektir.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ
الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي
أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا
آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ
حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنَ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ
وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ
مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

97 – O ki, yıldızları karanın ve denizin karanlıkları içinde yol bulmanız için yaptı. Bilen bir topluluk için ayetleri gerçekten açıklamış bulunuyoruz.

98 – O ki sizi bir candan yarattı. (Sonra sizin için) bir karar yeri, bir de emanet yeri vardır. Anlayan bir topluluk için ayetleri gerçek-

ten açıklamış bulunuyoruz.

99 – O ki, gökten su indirdi. Onunla her şeyin bitkisini çıkardık. Ondan yeşillik çıkardık. Ondan sırt sırta binmiş taneler; hurmadan da tomurcuğundan yakın salkımlar; hem benzeyen hem de benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri çıkartıyoruz. Meyve verdiği zaman meyvesine ve olgunlaşmasına bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için ayetler vardır.

97- “O ki yıldızları sizin için kıldı” yani onları sizin için yarattı, “karanın ve denizin karanlıkları içinde yol bulmanız için” karada ve denizde gecenin karanlığında demektir. Karanlığın bu ikisine izafe edilmesi, ilişkiden yahut yolların karışmasından dolayıdır. Yolların karışıklığına karanlıklar demesi istiare yolu iledir. Bu da özetle sizin için dedikten sonra bazı yararlarını zikretmektir. “**Ayetleri açıkladık**” onları teker teker açıkladık “**bilen bir topluluk için**”. Çünkü ondan yararlanacak olanlar onlardır.

98- “O ki sizi bir candan yarattı” o da Âdem aleyhisselam’dır. “**Sizin için bir karar yeri, bir de emanet yeri vardır**”. Yani sizin için sulplerde yahut yerin üzerinde istikrar vardır ve rahimlerde veya yerin altında emanet yeri vardır ya da karar ve emanet yeri vardır demektir. İbn Kesir ile Basralılar kaf’ın kesri ile ism-i fail olarak müstakır okumuşlardır. Müstevda ise ism-i meful’dur yani kiminiz karar kılar, kiminiz de emanet yerindedir. Çünkü istikrar bizdendir, emanet yeri ise öyle değil. “**Anlayan bir topluluk için ayetleri gerçekten açıklamış bulunuyoruz**” yıldızlardan bahsederken bilmeyi ve âdemoğullarının yaratılışından bahs ederken de anlamayı zikretmesi şunun içindir; çünkü bir tek nefisten yaratılmaları ve yaratılmak için çeşitli evrelerden geçmeleri kapalı bir şeydir, fikir yürütmeye ve ince gözlem yapmaya ihtiyaç duyar.

99- “O ki gökten su indirdi” buluttan yahut gök tarafından demektir, “**feahracna (ondan çıkardık)**” çeşitlilik için üslup değiştirmiştir. “**bihi (onunla)**” su ile demektir, “**her şeyin bitkisini**” her sınıf bitkiyi. Mana da tek su ile sulanan şeyden çeşitli bitkiler çıkararak Allah’ın gücünü göstermektir. Şu ayette olduğu gibi: “Bir su ile sulanır, kimisinin tadını daha hoş kılarız” (Rad: 4). “**Ondan çıkardık**” bitkiden yahut sudan “**yeşillik**” yeşil şeyler, ahdar ve hadr denir ki a’ver ve avr gibidir. O da tohumdan dallanarak çıkan filizdir. “**Ondan çıkarırız**” yeşillikten “**sırt sırta binmiş daneler**” o da başaktır. “**Hurmadan da tomurcuğundan yakın salkımlar**” yani ve ahracna minen nahli nahlen min taliha kınvanun demektir. “Minennahl”ın “kınvan”ın haberi olması ve

“min taliha”nın da ondan bedel olması da caizdir. Mana da şöyledir: Hurmanın tomurcuğundan salkımlar vardır. Ona izk denir, kınvan kınv'ın çoğuludur, sınvanın sının çoğulu olması gibi. Kaf'ın zammı ile de okunmuştur ki zi'b ve zü'ban gibidir. Feth ile de ismi cemi olarak okunmuştur, çünkü cemi kalıpları içerisinde fa'lan vezni yoktur.

“**Daniyetün (yakın)**” el uzanabilir ya da sarmaştır ki birbirine yakın demektir. Yakın deyip de karşıtı olan uzaklıktan bahsedilmemesi bunun hem ona hem de fazlasına delalet etmesindendir. “**Ve cennatin min a'nabin (üzümlerden bahçeler)**” bu da nebate külli şeyin'e atıftır. Müpteda olarak merfu da okunmuştur ki leküm yahut semme cennatün yahut minel kermi cennatün demektir. “Kınvan”a atfı caiz değildir, zira üzüm (bağ) hurmadan çıkmaz.

“**Vezzeytune verrummane (zeytin, nar)**” bunlar da “nebate” üzerine atıftır, ya da ihtisas üzere mansuptur, çünkü bu ikisi tür olarak nadir bulunur. “**Müştebihen ve ğayra mûtaşabih (hem benzer hem benzemez)**” bu da rumman'dan yahut hepsinden hâldir yani bunların bir kısmı bir kısmına şekilde, miktarda, tatta ve renkte benzer, bir kısmına da benzemez demektir. “**Unzuru ila semerihi**” yani her birinin meyvesine bakın, demektir. Hamze ile Kisai, se'nin ve mim'in zammı ile (sümür) okumuşlardır ki semere'nin çoğuludur, mesela haşebe ve huşub gibi ya da kitab ve kütüb gibi. “**İza esmere**” meyvesini çıkardığı zaman, nasıl da zayıf olarak meyve veriyor, neredeyse ondan istifade edilmez. “**Ve yen'ihî**” yani olgunluk haline bakın demektir, nasıl irileşiyor, yararlı ve lezzetli hâle geliyor. Yen' aslında mastardır, yenaatis semeretü denir ki meyve olgunlaşmaktır. Yani'in cem'idir de denilmiştir ki tacir ve tecr gibi. Zam ile (yün') okunmuştur ki o da lügattir, yanihî de okunmuştur. “**Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için ayetler vardır**” hikmet sahibinin varlığına ve birliğine ayetler vardır. Çünkü muhtelif cinslerin ve ayrı şeylerin bir kökten çıkması ve hâlden hâle geçmesi, ancak onların tafsilatlarını bilen ve çeşitli hâllerinden hikmetine uygun olanı tercih eden ve bir benzerinin yahut bir muhalifinin engelleyemeyeceği güçlü birinin var etmesiyle olur. Bunun içindir ki sonunda kendine şirk koşanı azarlamış ve reddederek şöyle demiştir:

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ
وَحَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا
يَصِفُونَ

100 – Cinleri Allah’a ortak yaptılar. Oysa onları da o yarattı. Bilmeden ona oğullar ve kızlar uydurdular. Onu tenzih ederiz. O, onların nitelediklerinden çok yücedir.

100- “Cinleri Allah’a ortaklar yaptılar” yani melekleri demektir, onlara tapıldılar ve: Melekler Allah’ın kızlarıdır, dediler. Onlara cin demesi, göze görünmedikleri ve onları küçültmek içindir. Ya da şeytanları ortak koştular, çünkü onlara itaat ettiler, tıpkı Allah Teala’ya itaat eder gibi yahut şeytanların süslemesiyle putlara tapıldılar ya da: Hayrın ve her iyiliğin yaratıcısı Allah’tır, kötülüğün ve her zararının yaratıcısı da şeytandır, dediler, nitekim seneviyeler böyle inanırlar. Caalu’nun iki mefulu lillahi ile şürekae’dır, cin de şüreka’dan bedeldir ya da iki meful şürekael cinne’dir, lillahi de şürekae’ye mütalliktir ya da ondan hâldir. Ref ile “elcinnü” de okunmuştur ki sanki: Menhüm denilmiştir? El – cinnü, diye cevap verilmiştir. İzafet-i beyaniye olmak üzere elcinni de okunmuştur. **“Ve halekahum”** kad takdir edilerek hâldir, mana da şöyledir: Gerçekten bilmişlerdir ki onları yaratan Allah’tır, cinler değildir, yaratan yaratmayan gibi değildir. Elcinne’ye atfen **“Ve halkahum”** şeklinde de okunmuştur ki yaptıkları putları da Allah’a ortaklar yaptılar demek olur. Ya da şürekae’ye matuftur ki yalan uydurmalarını ona nisbet ettiler demektir.

“Ve haraku lehu” uydurdular, ona iftira ettiler. Nafi ra’nın şeddesi ile teksir için harraku okumuştur. **“Harrefu”** da okunmuştur ki yalandan uydurdular demektir. **“Oğlanlar ve kızlar”** Yahudiler: Üzeyr Allah’ın oğludur, dediler. Hristiyanlar: İsa Mesih Allah’ın oğludur, dediler. Araplar: Melekler Allah’ın kızlarıdır, dediler. **“Bilmeden”** dediklerinin gerçeğini bilmeden ve ona bir delil getirmeden. **“Biğayri ilm”** cemi vav’ından hâl yerindedir. Ya da mastardır yani harkan biğayri ilmin, demektir. **“Onu tenzih ederiz. O, onların nitelediklerinden çok yücedir!”** o da ortağı yahut çocuğu olmaktır.

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ
 تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾
 ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ
 عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ
 الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ
 فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيفٍ ﴿١٠٤﴾

101 – Göklerin ve yerin eşsiz yaratanıdır. Onun çocuğu nasıl olur ki onun eşi (zewcesi) yoktur. Her şeyi o yarattı. O her şeyi hakkıyla bilendir.

102 – İşte Rabbiniz Allah budur. Ondan başka ilah yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. Öyleyse ona ibadet edin. O her şeye vekildir.

103 – Gözler onu görmez; o ise gözleri görür. O latiftir, her şeyden haberdardır.

104 – Gerçekten size Rabbinizden deliller geldi. Artık kim görürse, kendi lehinedir. Kim de kör olursa, kendi aleyhinedir. Ben sizin üzerinizde bekçi değilim.

101- “Bediüs semavati velardı (göklerinin ve yerinin eşi yoktur)” sıfat-ı müşebbehe failine yahut zarfa muzaftır, mesela sebtül gaderi (tehlikede sabit duran) sözü gibi ki bu ikisinde benzeri yoktur, demektir. Manası: Yaratıcıdır da denilmiştir. Yukarıda bu hususta söz geçmişti. Haber olarak merfudur, müpteda da mahzuftur yahut müptedadır, haberi de “enna yekunu lehu veledün”dür. Yani nereden yahut nasıl çocuğu olur? “Onun eşi yoktur” ondan çocuğu olacak eşi (karısı) yoktur demektir. Araya fasıla girdiği için ye ile ‘velem yekün” de okunmuştur, kâne’nin ismi Allah’a giden zamirdir yahut zamir-i şe’n’dir. “Her şeyi o yarattı. O her şeyi hakkıyla bilendir” hiçbir şey ona gizli kalmaz. Biküllü şey’in deyip de (zamirle) bihi dememesi birinci şeyin (imkânla) tahsis edilmesindendir (mümkün ve mümteni olanı bildiği için şey lafzı yeniden zikredilmiştir). Ayette Allah’ın çocuğu olmayacağına birçok yönden delil vardır: Birincisi onun eşsiz yarattıklarından

biri de göklerle yerdir, onlar ise doğacak cinsten olmakla beraber sürekli olduklarından ve müddetleri uzun olduğundan çocukları olmamıştır, öyle ise Allah Teala'nın hiç olmaz. İkincisi makul olan çocuğun erkek ve dişi benzer iki cinsten doğmasıdır, Allah Teala'nın ise cinsi yoktur. Üçüncüsü çocuk babanın benzeridir, Allah'ın ise iki cihetten benzeri yoktur: Birincisi ondan başka her şey mahluk olduğu için ona benzemez. İkincisi o, bizatihi her bilineni bilir, ondan başkası ise ittifakla öyle değildir.

102- “Zaliküm (işte o)” geçen sıfatlarla mevsuf olana işarettir, müptedadır, **“Rabbiniz Allah'tır. Ondan başka ilah yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır”** bunlar arka arkaya haberlerdir. Bazısının bedel yahut sıfat, bazısının da haber olması caizdir. **“Öyleyse ona ibadet edin”** bunların manasından çıkan sonuç bir hükümdür; çünkü bu sıfatları kendinde toplayan ibadeti hak eder. **“O her şeye vekildir”**. Yani o bu sıfatlarla beraber işlerinizi üzerine almıştır; siz de işlerinizi ona havale edin ve ihtiyaçlarınızı görmek için ibadetini vesile kılın. Aynı zamanda amellerinizin gözcüsüdür, size onların karşılığını verecektir.

103- “Onu idrak etmez” yani onu kavrayamaz **“el - ebsâr (gözler)”** basar'ın çoğuludur, o da görme duyusudur. Göze de görmenin mahalli olması bakımından basar denir. Mutezileler bunu Allah'ı görmenin imkânsız olduğuna delil getirmişlerdir. Bu zayıf bir delildir, çünkü idrak mutlak görmek değildir, olumsuzluk da bütün zamanlar için genel değildir, belki de bazı hâllere mahsustur, görme bütün şahıslar için de genel değildir. Çünkü bu, onu her göz idrak eder etmez deme manası nadır. Üstelik olumsuzluk imkânsızlığı gerektirmez. **“O ise gözleri idrak eder”** ilmi onları kuşatır. **“O latiftir, her şeyden haberdardır”** gözlerin idrak etmediğini idrak eder, mesela görme olayını idrak etmesi gibi. Bu durumda sırayla anlatma olur yani gözler onu idrak etmez, çünkü o latiftir, o ise gözleri idrak eder, çünkü her şeyden haberdardır. Bu durumda latif kesif karşılığında olur ki duyu ile idrak edilmeyen ve duyudan etkilenmeyen demek olur.

104- “Kad caeküm besairü min rabbiküm” besair, basiret'in çoğuludur, o da beden için göz ne ise nefis için de odur. Delalete basiret denilmesi, nefse hakkı açığa çıkarıp göstermesindendir. **“Kim görürse”** yani hakkı görür de ona iman ederse **“kendi lehinedir”** kendisi için görür, çünkü faydası kendinedir. **“Kim de kör olursa”** haktan kör olur da saparsa **“kendi aleyhinedir”** vebalini kendi çeker. **“Ben sizin üzerinizde bekçi değilim”**. Ben ancak uyarıcıyım, bekçi Allah'tır; amellerinizi muhafaza eder ve size karşılıklarını verir. Bu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in dili ile söylenmiş bir sözdür.

وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنَبَيِّنَ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا
جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا
تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ
عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ
فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

105 – İşte ayetleri bu şekilde açıklıyoruz ki, dersini görmüşsün desinler ve biz onu bir topluluğa açıklayalım.

106 – Rabbinden sana vahyolunana tabi ol. Ondan başka ilah yoktur. Müşriklerden yüz çevir.

107 – Eğer Allah dileseydi şirk koşmazlardı. Seni onların üzerine bekçi yapmadık. Sen onların üzerinde vekil de değilsin.

108 – Onların Allah'tan başka dua ettiklerine sövmeyin ki, sonra tecavüz ederek cahillikle Allah'a söverler. Böylece her ümmete amelini süsledik. Sonra dönüşleri Rab'lerinedir. O da onlara yaptıklarını haber verir.

105- “Ve kezalike nusarriful ayati (işte ayetleri bu şekilde açıklıyoruz)” bu anlatma gibi ayetleri de anlatıyoruz. O da manayı arka arkaya gelen manalar içinde vermektir, sarftan gelir ki bir şeyi bir hâlden başka bir hale geçirmektir. “Veliyekulu dereste” yani açıklamamızın dersini görmüşsün, desinler. Lam akibet lam'ıdır, ders de okumak ve öğrenmektir. İbn Kesir ile Ebu Amr “dâreste” okumuşlardır ki ehl-i kitapta ders gördün ve onlarla müzakere ettin, demektir. İbn Amir ile Yakup da “dereste” okumuşlardır ki durus'tan gelir yani bu ayetler eskimiş ve silinmiş demektir. Tıpkı “öncekilerin masalları” (En'am: 25) ve benzer ayetler gibi. Ra'nın zammı ile “derüset” de okunmuştur ki dereset'in mübalağa kalıbıdır. Meçhul siygasıyla “düriset” de telaffuz edilmiş ki okunmuş yahut silinmiş demektir. “Dâreste” de okunmuş-

tur ki dereste manasınadır ya da ey Muhammed, sen Yahudilerden ders gördün demektir. Burada Yahudileri daha önce geçmeseler de zamir olarak almak caizdir, çünkü ders durumları meşhurdur. “Derese” de okunmuştur ki afeven (silindi) demektir. “derese” de okunmuştur ki Muhammed ders gördü demektir. “Darisatün” de okunmuştur ki eski yahut ders sahibi demektir, tıpkı “fi işetin radiyeh” (*Hakka: 21*) ayetinde olduğu gibi. “Ve linübeyyinehu” lam da esas manasındadır, çünkü açıklamak ayetleri vermenin maksadıdır. Zamir mana itibarı ile ayetlere gitmektedir ya da Kur’an’a racidir, zikri geçmese de caizdir, çünkü bellidir, ya da mastara (tebyîn’e) gitmektedir. **“Bilen bir topluluğa açıklayalım”** çünkü ondan istifade edecek olanlar onlardır.

106- **“Rabbinden sana vahyolunana tabi ol”** onu din edinmekle, **“ondan başka ilah yoktur”** ara cümledir, tabi olmanın gerekliliği onunla tekit edilmiştir ya da “min rabbike”den tekit edici hâldir, tek ilah olarak demektir. **“Müşriklerden yüz çevir”** keyiflerine uyma, fikirlerine iltifat etme. Kim bunu kılıç ayetiyle mensuh sayarsa, yüz çevirmeyi onlardan her şeyde uzak durma manasına alır.

107- **“Eğer Allah dileseydi”** kendini bir bilmelerini ve şirk koşmalarını **“şirk koşmazlardı”**. Bu da Allah Teala’nın kâfirin imanını dilemediğine ve muradının da mutlaka gerçekleşeceğine delildir. **“Seni onların üzerine bekçi yapmadık”** gözcü demektir. **“Sen onların üzerinde vekil de değilsin”** işlerine bakacak vekil demektir.

108- **“Onların Allah’tan başka dua ettiklerine sövmeyin”**. Yani taptıkları tanrılarını çirkin şeylerle anmayın **“feyesübbullah adven (sonra tecavüz ederek Allah’a söverler)”** haktan batıla geçerek **“bilmeden”** Allah’ı ve zikredilmesi gerekeni bilmeden. Yakup **“uduvven”** okumuştur. Ada fülânün adven ve uduvven ve adaen ve udvanen şeklinde çekimi yapılır. Rivayete göre aleyhisselam Efendimiz onların tanrılarına dil uzatırdı, onlar da: Ya ilahlarımıza sövmeyi bırakırsın ya da biz de senin ilahına kötü söyleriz, dediler. Ayet de bunun üzerine indi. Şöyle de denilmiştir: Müslümanlar onların tanrılarına söverlerdi; sövmeleri Allah’a sövmeye sebep olmasın diye bundan men edildiler. Bunda şuna delil vardır ki taat daha çok isyana sebep olursa, onu terk etmek vacip olur. Çünkü şerre götüren de şerdir. **“Böylece her ümmete amelini süsledik”**. Hayır ve şer, bunu da onlara imkân vermek ve onları başarıya ve başarısızlığa götürmekle yaptık. Ameli şerle ve her ümmeti de kâfirlerle belirlemek de caizdir. Çünkü söz onların hakkındadır. Müşebbeh bih Allah’a sövmelerinin onlara süslü gösterilmesidir. **“Sonra dönüşleri Rab’lerinedir. O da onlara yaptıklarını haber verir”** onları hesaba çekmek ve onlara cezalarını vermekle.

وَأَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ

أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لِّيُؤْمِنُوا بِهَا قُلْ إِنَّمَا آيَاتُ عِنْدَ

اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾

وَنَقَلِبُ أَفْقِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ

أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۚ ﴿١١٠﴾

وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَاهُ إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا

عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قَبْلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

109 – Andolsun, eğer kendilerine bir ayet gelirse, ona mutlaka inanacaklarına dair Allah'a yemin ettiler. De ki: Ayetler ancak Allah katındadır. O geldiği zaman inanmayacaklarını size ne bildiriyor!

110 – Ona ilk sefer iman etmedikleri gibi kalplerini ve gözlerini çevirir ve onları taşkınlıkları içinde şaşkın şaşkın bocalamaya bırakırız.

111 – Eğer onlara melekleri indirsek, onlara ölümler konuşsa ve her şeyi kefiller olarak grup grup başlarına toplasa idik, Allah dilemedikçe yine de iman etmezlerdi. Fakat onların çokları cahillik ediyorlar.

109- “Ve aksemu billahi cehde eymanihim” cehde hâl yerinde mastardır. Onları bu yemine ve tekide götüren şey mucize istemede Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ısrar etmeleridir ve ondan gördüklerini küçümsemeleridir. “Eğer onlara bir mucize gelirse” teklif ettikleri cinsinden “ona mutlaka inanacaklardır. De ki: Ayetler ancak Allah katındadır” onlara yalnız onun gücü yeter, onlardan dilediğini açığa çıkarır. Onlardan hiçbiri benim kudret ve iradem dahilinde değildir. “Vema yüş'irüküm” size ne bildiriyor? Ret manasına bir sorudur. “Enneha” yani o teklif edilen ayet “geldiği zaman inanmayacaklarını” yani onların inanmayacaklarını bilemezsiniz demektir. Sonucu daha abartılı şekilde olumsuz kılmak için sebebi reddetmiştir. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki Allah Teala o mucize geldiği zaman

ona inanmayacaklarını bildiği için getirmemiştir. La'nın zait olduğu da söylenmiştir. "Enne"nin "lealle" manasına olduğu da söylenmiştir. İbn Kesir, Ebu Amr, Ebu Bekir de – aksi bir rivayet olmakla beraber – Asım'dan naklen ve Yakup kesre ile "inneha" okumuşlardır, sanki: Ve ma yüş'irüküm ma yekunu minhüm (onların ne yapacaklarını size ne bildirdi?) demiş gibi oldu, arkasından da onlardan bildiğini haber verdi. Hitap müminleredir, çünkü onlar imanlarına tamah ederek ayetin gelmesini temenni ediyorlardı. Ayet bunun üzerine indi. Hitap müşrikleredir de denilmiştir, çünkü İbn Amir ile Hamze te ile "latü'minun (iman etmezsiniz)" şeklinde okumuşlardır. "Vema yüş'irühüm enna-ha iza caethüm" şeklinde de okunmuştur ki yeminleri ret olur -yani onlar kalplerinin mühürlü olmayacağını ne biliyorlar da iman edecekler – nitekim Kur'an ve diğer ayetler inerken öyle idi.

110- "Ve nukallibü efidetehüm ve ebsarehüm" bu da "la yü'minun"a atıftır, yani o zaman kalplerini haktan çevireceğimizi ve onu anlamayacaklarını, gözlerini çevirip onu görmeyeceklerini ve ona iman etmeyeceklerini ne biliyorsunuz, demektir. "Ona iman etmedikleri gibi" indirilen ayetlere, "ilk seferde. Ve onları taşkınlıkları içinde şaşkın şaşkın bocalamaya bırakırız" onları sersem bırakırız da müminler gibi hidayet etmeyiz. Gaip sıygasıyla "yukallibü" ve "yeze-rühüm" de okunmuştur. Meçhul kalıbı ile "tukallebu" da okunmuştur ki o zaman fiil gönüllere isnat edilir.

111- "Eğer onlara melekleri indirsek, onlara ölümler konuşsa ve her şeyi kefiller olarak grup grup başlarına toplasa idik". Nitekim böyle teklif ettiler ve şöyle dediler: Bize melekler indirilse idi, bize atalarımızı getirin ya da Allah'ı ve melekleri önümüze getir. Ayette geçen kubulen kabil'in çoğuludur, kefil manasınadır yani müjdelendikleri ve uyarıldıkları şeye kefil olarak demektir. Ya da kabile manasına kabil'in çoğuludur ki cemaatler olarak demektir. Ya da mastardır, karışıklı manasınadır, kібelen gibi. Nafi ile İbn Amir'in kıraatı da öyledir. Bu ihtimallere göre "külle"den hâldir, genellik ifade ettiği için de caiz olmuştur. "Yine de iman etmezlerdi" çünkü kaderlerinde küfür geçmiştir. "İlla en yeşaallah (Allah dilemedikçe)" bu da en geniş halden istisnadır yani hiçbir halde iman etmezler, ancak Allah'ın imanlarını dilemesi hali hariçtir demektir. Bu da mutezile'nin aleyhine açık bir delildir. "Fakat onların çoğu cahillik ediyorlar" çünkü onlara bütün ayetler getirilse idi iman etmezlerdi. Bilmeyerek Allah'a ağır yemin ediyorlar. Bunun içindir ki cahillik çoklarına isnat edilmiştir. Halbuki mutlak cahillik hepsini içine alır. Ya da Müslümanların çoğu onların iman etmeyeceklerini bilmezler. Bunun için imanlarına tamah ederek ayetin inmesini temenni ederler.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ

عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ
زُخْرَفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا
يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكْمًا
وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ
الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾

112 – Böylece her peygamber için insan ve cin şeytanlarını düş-
man yaptık. Bunların bazıları bazılarını aldatmak için yaldızlı sözler
telkin eder. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapmazlardı. Artık onları
uydurdukları şeylerle baş başa bırak.

113 – Bunu da ahirete iman etmeyenlerin gönülleri meyletsin,
ondan razı olsunlar ve irtikâp ettiklerini irtikâp etsinler diye yapar-
lar.

114 – Allah'tan başkasını mı hakem olarak arayacağım? O ki size
kitabı açıklanmış olarak indirdi. Kendilerine kitap verdiklerimiz
şüphesiz onun Rabbinden bir hak ile indirildiğini bilerler. Artık sa-
kın şüphe edenlerden olma.

112- “Böylece her peygamber için bir düşman kıldık” yani sana
bir düşman kıldığımız gibi geçmiş her peygamber için de bir düşmanı
kıldık. Bu da kâfirlerin peygamberlere düşmanlığının Allah'ın yap-
ması ve yaratması ile olduğuna delildir. “İnsan ve cin şeytanlarını”
iki grubun azgınlarını demektir. Bu da “adüvven”den bedeldir ya da
“caalna”nın birinci mefuludur. İkincisi de “adüvven”dir. “Liküllü” de
ona mütaalliktir ya da ondan halidir. “Bazıları bazılarını telkin eder”
cin şeytanları insan şeytanlarına vesvese verir. Ya da bazı cinler bazı-
larına, bazı insanlar da bazılarını demektir. “Zuhrüfel kavli (yaldızlı
sözü)” batıl sahte sözü demektir. Bu da zahrefehu'dan gelir ki süsle-
mektedir. “Gurura” (aldatmak için)” bu da mefulu lehtir ya da hal yerin-

de mastardır. “Eğer Rabbin dilese idi” imanlarını “**ma faaluhu (bunu yapmazlardı)**” peygamberlere düşmanlığı ve yaldızlı söz telkinini. Zamirin telkine yahut zuhrufe yahut gurura gitmesi de caizdir. Bu da yukarıdaki gibi Mutezilenin aleyhine delildir. “**Onları uydurdıkları şeylerle baş başa bırak**” inkarlarıyla demektir.

113- “**Velitesğa ileyhi (ahirete iman etmeyenlerin gönülleri ona (süslü söze) meyletsin)**” bu da “gurura”nın üzerine atıftır, eğer illet kabul edilirse yahut mahzufa mütaaliktir yani bunun olması için her peygambere bir düşman yarattık demektir. Mutezile zor durumda kalınca: Lam akibet içindir ya da kasem lamıdır, fiil nun ile tekit edilmediği için meksur kılınmıştır, dediler ki bunun da zayıf olduğu açıktır. Ayette geçen sağv eğilimdir. Zamir de “faaluhu”daki zamirin raci olduğu yerlere racidir. “**Veliyerdavhu**” ondan nefisleri için razı olsunlar “**ve liyakterifu**” kazansınlar “**irtikâp ettiklerini**” yani günahları demektir.

114- “**Efe ğayrallahi ebteği hakemen (Allah’tan başkasını mı hakem olarak arayacağım?)**” Burada kavî maddesi gizlidir yani ey Muhammed, onlara de ki: Allah’tan başkasını mı aramızda hüküm verecek ve içimizden haklıyı, haksızı ayıracak hakem mi tutacağım? Ğayra, ebteği’nin mefuludur, “hakemen” de ondan haldir. Tersî de mümkündür. Hakem, hakimden daha abartılıdır, onun içindir ki adaletli olmayan onunla sıfatlandırılmaz. “**O ki size kitabı indirdi**” insan ve cinleri aciz bırakan Kur’an’ı demektir. “**Açıklanmış olarak**” içinde hak ile batıl ayrılmış olarak, öyle ki onda karışıklık ve benzerlik yoktur. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki Kur’an i’caz ve anlatımıyla diğer mucizelere yer bırakmamıştır. “**Kendilerine kitap verdiklerimiz şüphesiz onun Rabbinden hak ile indirildiğini bilirler**” bu da Kur’an mucizeliğini tekit etmektedir, şöyle ki o Allah katından indirilmiştir, ehl-i kitap da onu bilirler. Çünkü yanlarındaki kitabı tasdik etmektedir. Kaldı ki aleyhissalat vesselam Efendimiz onların kitaplarını okumamış, alimleriyle karışmamıştır. Hepsinin bildiğini söylemesi çokların bilmele-rindendir. Bilmeyen de az bir düşünme ile o duruma gelebilir. Şöyle de denilmiştir: Bunlardan murat edilen ehl-i kitabın müminleridir.

İbn Amir, Hafs da Asım’dan rivayetle şedde ile “münezzelün” okumuşlardır. “**Artık sakın şüphe edenlerden olma**” onların bunu bildiğinde yahut onun indirilmiş olduğunda. Ve çoklarının onu inkar etmelerinde. Bu da tahrik babından olur, mesela: “O müşriklerden değildi” (*Al-i İmran*: 67) ayeti ve diğer ayetler gibi. Ya da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellam’a hitap, ümmetine hitaptır. Şöyle de denilmiştir: Hitap herkesedir, mana da şöyledir: Deliller onun sağlam olduğunda birleşince hiç kimse onda şüphe etmemelidir.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا
 لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَإِنْ تُطِغْ أَكْثَرَ
 مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا
 الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنْ رَبُّكَ هُوَ أَعْلَمُ
 مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا
 ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

115 – Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamlandı. Onun kelimelerini değiştirecek yoktur. O, hakkıyla işiten, her şeyi bilendir.

116 – Eğer yeryüzündekilerin çoğuna itaat edersen, seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna tabi olurlar ve onlar sadece yalan söylerler.

117 – Şüphesiz Rabbin kendi yolundan sapanları pekiyi bilir ve o, doğru yolda olanları da pekiyi bilir.

118 – Öyleyse eğer onun ayetlerine inanıyorsanız üzerine onun adının anıldığı şeylerden yiyin.

115- “Rabbinin kelimesi tamam oldu” haberleri, hükümleri ve vaatları son raddesine ulaştı, “doğruluk bakımından” haberler ve vaatlarda “ve adalet bakımından” davalar ve kararlarda. “Sıdkan ile adlen”in nasbları temyize, hale ve mefulu leh’e muhtemeldir. “Onun kelimelerini değiştirecek yoktur” hiç kimse onlardan daha doğrusunu ve daha adilini getirerek bir şey değiştiremez. Ya da hiç kimse onu Tevrat’ta olduğu gibi şayi ve yaygın olarak değiştiremez. Ya da bundan maksat Kur’an’dır; bu da Allah’ın onu koruyacağına dair garanti olur, mesela: “Şüphesiz onu koruyacak olan elbette biziz” (Yusuf: 12) ayeti ve diğerleri gibi. Ya da ondan sonra onu nesh edecek ve hükümlerin, değiştirecek ne bir peygamber ne de bir kitap yoktur. Kufelilerle Yakup “kelimetü rabbike” okumuşlardır ki onun konuştuğu yahut Kur’an demektir. “O, hakkıyla işitendir” dediklerini “bilendir” gizlediklerini binaenaleyh onları ihmal etmez.

116- “Eğer yeryüzündekilerin çoğuna itaat edersen” yani insanların çoğuna demektir, bundan kâfirleri yahut cahilleri veyahut nefislerine uyanları murat etmiştir. Şöyle de denilmiştir: Yeryüzü Mekke demektir. **“Seni Allah’ın yolundan saptırırlar”** ona ulaştıran yoldan; çünkü sapan kimse genellikle ancak içinde sapıklık olan şeyi salık verir. **“Onlar ancak zanna tabi olurlar”** o da atalarının doğru yolda olduğu zanlarıdır yahut cahilliklerine ve bozuk fikirlerine tabi olurlar demektir. Çünkü zan ilim karışına da denilir. **“Ve onlar sadece yalan söylerler”** Allah’a nispet ettikleri şeylerde mesela evlat edinmek, putlara tapmayı ona ulaşmak için aracı kılmak, ölü etini helal bilmek ve bahire ve saibe gibi şeyleri helal etmek gibi. Ya da kendilerini bir şey sananlar gibi. Ayette geçen hars zan ve tahmin ile söylenen şeydir.

117- “Şüphesiz Rabbin kendi yolundan sapanları pekiyi bilir ve o, doğru yolda olanları da pekiyi bilir”. Yani iki grubu da demektir. Ayette geçen “men” mevsuledir ya da mevsufedir, “a’lemu” fiilinin delalet ettiği fiille mahallen mansuptur. Onunla değil. Çünkü ef’al kalıbı bu gibi yerlerde zahir ismi nasb etmez. Ya da “men” istifhamiyedir, müpteda olarak merfudur, haber de “yedillü”dür. Cümlede takdir edilen fiil amelden düşmüştür. “Men yudillü” de okunmuştur ki Allah onu saptırır demektir. O zaman “men” mukadder fiille mansup olur. Ya da “a’lemu”nun izafe edilmesiyle mecrurdur yani a’lemul mudilline demektir. O da: “Ve yudlilullahu” (*Nisa: 88*) yahut adletuhu’dan gelir ki birini yoldan çıkmış bulmaktır. İlimde üstün olmak çoklukla ve ilmin taalluk ettiği şeyleri kavramakla, devamlılığı ile bizatihi olup da dolaısıyla olmamakla olur.

118- “Öyleyse eğer onun ayetlerine inanıyorsanız üzerine onun adının anıldığı şeylerden yiye” bu da helali haram ve haramı helal eden saptırıcıların yolunu reddetmenin sonucudur. Mana da şöyledir: Boğazlanırken Allah’ın adının anıldığı şeylerden yiye; başkasının adının anıldığı yahut kendi başına ölenden değil. **“Eğer onun ayetlerine inanıyorsanız”** çünkü onlara iman Allah’ın helal ettiğini mubah saymayı ve haram ettiğinden de uzak durmayı gerektirir.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا
 حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ
 بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾
 وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ
 بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ
 وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ
 لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

119 - Neden üzerine Allah'ın adının anıldığı şeylerden yemiyorsunuz? Halbuki mecbur kalmadıkça size haram ettiğini açıklamıştır. Şüphesiz çokları bilmeden keyiflerine uyararak (insanları) gerçekten saptırırlar. Şüphesiz Rabbin haddi aşanları pekiyi bilendir.

120 - Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Şüphesiz günah kazananlar kazandıkları şeyin cezasını çekeceklerdir.

121 - Üzerine Allah'ın adının anılmadığı şeylerden yemeyin. Şüphesiz o, yoldan çıkmadır. Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmek için kendi dostlarına telkin ederler. Eğer onlara uyarsanız, şüphesiz elbette müşriklersiniz.

119- "Neden üzerine Allah'ın adının anıldığı şeylerden yemiyorsunuz?" onu yemekten sakınmanız için ne maksadınız var ve sizi ondan men eden nedir? "Halbuki size haram ettiğini açıklamıştır" haram etmediklerinden, o da: "Size ölü haram kılındı..." (Maide: 3) ayetinde belirtilmiştir. İbn Kesir, Ebu Amr ve İbn Amir meçhul kalıbı ile "fussile" okumuşlardır. Nafi, Yakup ve Hafs da malum kalıbı ile "harreme" okumuşlardır. "Ancak mecbur kaldığınız hariç" yani size haram edilenlerden demektir ki o da zaruret durumunda helaldir. "Şüphesiz çokları gerçekten saptırırlar" haramı helal ve helali haram etmekle. Kufe'liler ye'nin zammı ile "leyudillune" okumuşlardır; kalanlar ise feth ile (yedillune) okumuşlardır. "Keyiflerine uyararak bilmeksizin" ilim kazandıran delile uymadan heveslerine uymakla. "Şüphesiz Rab-

bin haddi aşanları pekiyi bilendir” hakkı aşıp batıla ve helali aşıp harama varanları.

120- “Günahın açığını da gizlisini de bırakın” ilan edileni ve gizleneni ya da organlarla ve kalp ile yapılanı. Şöyle de denilmiştir: Genelevlerde zina etmek ve dost tutmak. **“Şüphesiz günah kazananlar kazandıkları şeyin cezasını çekeceklerdir”** yaptıkları şeyin demektir.

121- “Üzerine Allah’ın adının anılmadığı şeylerden yemeyin” kasten veya unutarak besmele çekilmeyenin haram olduğunu açıkça göstermektedir. Davud Zahirî buna kail olmuştur, İmam Ahmed’den de aynısı rivayet edilmiştir. Malik ile Şafii buna muhalefet ederler. Çünkü aleyhisselam Efendimiz: Müslümanın kestiği helaldir, ister ki üzerine Allah’ın adını anmasın, demiştir. Ebu Hanife ise kasıtlı ile unutma arasında fark görmüştür. Hepsi bunu ölü ile yahut üzerine Allah’tan başkasının adının anıldığı şeyle tevil etmiştir. Çünkü Allah Teala: **“Şüphesiz o yoldan çıkmadır”** demiştir. Çünkü ayette geçen fisk üzerine Allah’tan başkasının adı anılan demektir. Zamir de “ma”ya racidir. **“Gerçekten şeytanlar telkin ederler”** vesvese verirler **“dostlarına”** kâfir dostlarına **“sizinle mücadele etmek için”** şöyle derler: Siz kendi öldürdüğünüzü ve aletle kestiğinizi yiyorsunuz da Allah’ın öldürdüğünü yemiyorsunuz. Bu da ölü ile tevili destekler. **“Eğer onlara uyarsanız”** haramı helal etmede **“şüphesiz elbette müşriklersiniz”**. Çünkü kim Allah’a itaati terk eder de onun dinine tabi olursa, gerçekten şirk koşmuştur. Burada fe’nin hazfedilmesi güzel düşmüştür, çünkü şart mazi lafzı iledir.

أَوْ مَنْ

كَانَ مَيِّتًا فَآخِضْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي
النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا
كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَلِكَ
جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ
إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا
لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ
حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ
عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

122 – Hiç ölü olup da kendisini dirilttiğimiz ve kendisine onunla insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp da hiçbir zaman ondan çıkamayan kimse gibi midir? İşte kâfirlere yaptıkları şeyler böyle süslü gösterilmiştir.

123 – İşte böyle, her kentte ekâbir günahkârlar yaptık ki orada hile etsinler. Hileyi ancak kendilerine ederler de bunun farkında değiller.

124 – Onlara bir ayet geldiği zaman: “Allah’ın peygamberlerine verilenin aynısı bize de verilmedikçe asla iman etmeyiz” derler. Allah, elçiliğini kime koyacağını (vereceğini) pekiyi bilir. Cürüm işleyenlerin başına yaptıkları hile yüzünden Allah katında bir horluk ve şiddetli bir azap gelecektir.

122- “Evemen kane meyten (hiç ölü olup da kendisini dirilttiğimiz ve kendisine onunla insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz bir olur mu?)” Bu; Allah Teala’nın hidayet ettiği, sapıklıktan kurtardığı, kendisine delillerin ve ayetlerin nurunu verdiği ve onunla eşya üzerinde düşünüp hak ile batıl arasında ve haklı ile haksız arasın-

da ayırım yapan kimsenin misalidir. Nafi ile Yakup aslı üzere “meyten” okumuşlardır. **“kemen meseluhu”** da onun sıfatıdır, o müptedadır, haberi de **“fizzulumati”**dir. **“Leyse biharicin minha”** da zarfta saklı şeyden haldir, “meseluhu”daki zamirden değildir. Bu da sapıklıkta kalıp da ondan hiçbir şekilde ayrılamayan kimsenin misalidir. **“Kezalike (bunun gibi)”** mümine imanı süslü gösterildiği gibi **“kâfirlere de yaptıkları şeyler süslü gösterilmiştir”**. Ayet Hazreti Hamza ile Ebu Cehil hakkında inmiştir. Hazreti Ömer yahut Ammar ile Ebu Cehil hakkında inmiştir de denilmiştir.

123- “İşte böyle, her kentte ekâbir günahkârlar kıldık ki orada hile yapsınlar” yani Mekke’de hile yapsınlar diye ekâbirler kıldığımız gibi her kentte de ekâbirler kıldık ki orada hile yapsınlar. **“Caalna”** sayyerna (kıldık) demektir. Onun iki mefulu da **“ekâbire mücrimîhe”**dır, ikinci meful öne alınmıştır ya da **“fiküllî karyetin”** mefuludur, **“mücrimîha”** da ondan bedeldir. **“Mücrimîha”**nın ekâbire’nin muzafun ileyhi olması da caizdir. Eğer kılma eylemi imkân verme ile tefsir edilirse. İsm-i tafdilin muzaf olduğu zaman müfret olması da muzafun ileyhe mutabık olması da caizdir. Bunun içindir ki **“ekbere mücrimîah”** da okunmuştur. Özellikle ekâbirin zikredilmesi bunların halkı daha kolay arkalarına düşürmelerinden ve onlara daha rahat tuzak kurmalarındandır. **“Hileyi ancak kendilerine yaparlar”** çünkü vebali kendilerine döner **“bunun da farkında değiller”**.

124- “Onlara bir ayet geldiği zaman, “Allah’ın peygamberlerine verilenin aynısı bize de verilmedikçe asla iman etmeyiz” derler”. Bunlardan Kureyş kâfirlerini murat ediyor, çünkü rivayete göre Ebu Cehil: Biz Abdimenaf oğulları ile şeref mücadelesi verdik, nihayet yarış atları gibi yan yana giderken: Bizden bir peygamber vardır, ona vahyolunuyor, dediler. Allah’a yemin ederim ki ona geldiği gibi bize vahiy gelmedikçe bunu kabul etmeyiz, dedi. Ayet de bunun üzerine indi. **“Allah elçiliğini kime vereceğini pekiyi bilendir”**. Bu da onları reddeden yeni söz başıdır, peygamberliğin soy ve mal ile olmadığını; onun ancak Allah’ın dilediği kullarına tahsis edeceği öze ait faziletlerle ilgili olduğunu bildirmektedir. Allah elçiliği için ona uygun bildiğini seçer. O onu en iyi şekilde nereye koyacağını bilir. İbn Kesir, Hafs da Asım’dan rivayetle **“risaletuhu”** okumuşlardır. **“Cürüm işleyenlerin başına horluk gelecektir”** yaşlandıktan sonra zillet ve hakaret gelecektir **“Allah katında”** kıyamet gününde. Allah katından da denilmiştir. **“Yaptıkları hile yüzünden şiddetli bir azap gelecektir”** hileleri nediyle ve hilelerine karşılık olarak.

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ
 وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي
 السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾
 وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
 يَذْكُرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

125 – Allah kimi hidayete erdirmek dilerse onun göğsünü İslam'a açar. Kimi de saptırmak dilerse, sanki göğsü çıkıyormuş gibi onun göğsünü daraltır. İşte Allah böylece inanmayanların üzerine azap / pislik atar.

126 – İşte Rabbinin dosdoğru yolu budur. Öğüt alacak bir topluluk için ayetleri açıklamış bulunuyoruz.

127 – Onlar için Rableri katında selamet yurdu vardır. O, yaptıkları şeylerden dolayı onların dostlarıdır.

125- “Allah kimi hidayete erdirmek dilerse” ona hak yolu göstermek ve onu imana muvaffak kılmak isterse, **“göğsünü İslam'a açar”** o da bolalır ve alanı genişler. Bu nefsin hakkı kabulünde, içine girmesi için hazır olmasından kinayedir. O zaman nefis kendine mani olan şeylerden arınmış olur. Aleyhisselam Efendimiz, kendisine bu sorulunca: O Allah Teala'nın müminin kalbine koyduğu nurdur; bundan açılır ve genişler, dedi. Bunun tanınacağı bir emaresi var mı, dediler? O da: Evet, ebediyet yurduna dönmek, aldatıcı yurttan yüz çevirmek ve gelmeden önce ölüme hazırlanmaktır, dedi. **“Kimi de saptırmak dilerse, onun göğsünü daraltır, sıkıntılı kılar”** öyle ki hakkı kabul etmez, ona iman girmez. İbn Kesir şeddesiz olarak “daykan” okumuştur. Nafi, Ebu Bekir de Asım'dan rivayetle kesre ile “haricen” okumuşlardır ki çok dar demektir. Kalanlar da mastarla vasıf olarak feth ile okumuşlardır. **“Sanki göğsü çıkıyormuş gibi”** göğsünün darlığını mübalaga ederek onu altından kalkamayacağı bir işe giren kimsenin sıkılmasına benzetmiştir. Çünkü göğsü çıkmak gücünün olmadığını temsil etmek-

tedir. Bununla şuna da dikkat çekmiştir ki o kişi nasıl göğe çıkamazsa iman da edemez. Mananın şöyle olduğu da söylenmiştir: O haktan uzaklaşarak ve ondan kaçarak göğe çıkmış gibi olur. Yessa'adü'nün aslı yetesa'adü'dür, İbn Kesir "yes'adü" okumuştur, Ebu Bekir de Asım rivayetinde "yessa'adü" okumuştur ki yetesaadü manasıdır. "**Ke-zalike (bunun gibi)**" yani onun göğsü daralıp kalbi haktan uzaklaştığı gibi "**Allah inanmayanların üzerine pislik atar**" azap eder yahut onları perişan eder. Zamir yerine zahir isim koyması illeti göstermek içindir.

126- "**Haza (işte bu)**" Kur'an'ın getirdiği açıklamaya yahut İslama veyahut geçen başarı ve başarısızlığa işaretler. "**Rabbinin yoludur**" beğendiği çizgisidir yahut hikmetinin gerektirdiği adeti ve yoludur. "**Müstekimen (dosdoğru)**" onda eğrilik yoktur yahut düz ve biteviyedir. Bu da tekit eden haldir mesela "ve hüvel hakku musaddikan" (Bakara: 91) ayeti gibi. Ya da kayıtlayan haldir, amili de ism-i işaretteki manadır. "**Öğüt alacak bir topluluk için ayetleri açıklamış bulunuyoruz**" Allah'ın bir olduğunu, hayır veya şer her meydana gelenin onun kaza ve kaderiyle olduğunu ve onun kulların hallerini bildiğini, yaptığı şeylerde hikmet sahibi ve adil olduğunu bilen bir topluluk için demektir.

127- "**Lehüm darusselami (onlar için selamet yurdu vardır)**". Selam olan Allah'ın evi demektir. Cenneti nefsine izafe etmesi onu büyütme içindir. Ya da kötülüklerden selamette olan yurt demektir veyahut selamlanacakları ev demektir. "**Rableri katında**" onun garantisinde demektir ya da onlar için bir azıktır ki aslını ondan başkası bilmez. "**Vehüve veliyyühüm**" onların dostları yahut yardımcısı demektir. "**Yaptıkları şeylerden dolayı**" amelleri nedeniyle ya da karşılığını vermekle görevlidir; onu onlara ulaştırır.

وَيَوْمَ يَخْسِرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْرَمْتُمْ
 مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيائُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا
 بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ
 خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾
 وَكَذَلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾
 يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ
 عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا
 شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا وَغَرَّبْنَاهُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا
 عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾

128 – Hatırla o günü ki, Allah onların hepsini toplar: Ey cin topluluğu, insanlarla çok uğraştınız der. Onların insanlardan dostları da: Rabbimiz, bazımız bazımızla yararlandı ve biz bize takdir ettiğin va'demize ulaştık, dediler. O da: Karargahınız ateştir, içinde ebedi kalmak üzere. Ancak Allah'ın diledikleri hariç, dedi. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.

129 – Böylece kazandıkları şeyler yüzünden zalımlerin bazısını bazısının başına getiririz.

130 – Ey cin ve insan topluluğu, içinizden size ayetlerimi okuyacak ve sizi bugününüze çatacağınızdan kurtaracak peygamberler gelmedi mi? Onlar da: Kendi aleyhimize şahitlik ettik, dediler. Dünya hayatı onları aldattı ve kafir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.

128- “Ve yevme yahşürühüm cemian” yevme gizli “üzükür (hatırla)” emir fiiliyle yahut “ekulu” ile mansuptur. Hüm zamiri de insan ve cinlerden toplanacaklara racidir. Hafs, Asım rivayetinde, Ravh da Yakup rivayetinde ye ile “yahşuruhum” okumuşlardır. “Ey cin toplulu-

ğu” şeytanlar demektir, **“kadisteksertüm minelinsi”** insanları çok azdırdınız ve şaşırttınız yahut onlardan çok yaptınız yani onları arkanıza düşürdünüz, onlar da sizinle beraber mahşerde toplandılar demektir. Bu da istekserel emirü deyiminden gelir ki kral ordusunu çoğalttı demektir. **“İnsanlardan dostları dediler”** kendilerine itaat edenlerden **“Rabbimiz, bazımız bazımızdan yararlandı”** yani insanlar cinlerden yararlandı. Bu da onları şehvetlere ve onlara ulaşacak şeylere salmakla olur. Cinler de insanlardan yararlandılar, bu da onlara itaat etmek ve arzularını yerine getirmekle olur. Şöyle de denilmiştir: İnsanların onlardan yararlanması şöyledir: Onlar ıssız yabanlarda onlara sığınır-lardı. Onların da insanlardan yararlanması, onları kurtarmaya güçle-rinin yettiğini itiraf etmeleridir. **“Bize takdir ettiğin va'demize ulaştık”** yani yeniden dirildik. Bu da şeytana uymalarını, nefsi arzularının ardına düşmelerini, yeniden dirilmeyi yalanlamalarını itirafıdır ve kendi hallerine üzülmüştür. **“O da: Karargahınız ateştir, dedi”** yeriniz yahut ikametgahınız demektir. **“Halidine fiha (orada ebedi kalmak üzere)”** haldir, amili de mesvaküm'dür, eğer mastar kabul edilirse, izafetin manasıdır, eğer mesva ism-i mekan kabul edilirse. **“Ancak Allah'ın dilediği hariç”** ancak ateşten soğuğa taşınma vakitleri hariç. Şöyle de denilmiştir: Ancak girmeden önce dilediği hariç, sanki şöyle denilmiştir: Ateş barınağınızdır ancak size verdiği süre hariç. **“Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir”** fiillerinde **“hakkiyla bilendir”** insan ve cinlerin amel ve hallerini.

129- **“Böylece zalimlerin bazısını bazısının başına getiririz”** bazısını bazısına havale ederiz. Yahut bazısını bazısının üzerine salarız, onları azdırırlar. Yahut bazılarının dostlarını ve yakınlarını azapta üzerlerine salarız demektir ki dünyada olduğu gibi yan yana gelirler. **“Kazandıkları şeyler yüzünden”** inkar ve isyanlar yüzünden demektir.

130- **“Ey cin ve insan topluluğu, size içinizden elçiler gelmedi mi?”** özellikle insanlardan elçiler demektir, ancak hitapta cinlerle bir araya gelince bu doğru oldu. Bunun bir benzeri de: **“O iki sudan inci ve mercan çıkar”** (Rahman: 22) ayetidir. Mercan ancak tuzludan çıkar, tatlıdan değil. Bir zümre bunun zahirine sarılarak: İnsanlara da cinlere de kendi cinslerinden peygamberler gönderilmiştir, dediler. Şöyle de denilmiştir: Cinlerden elçiler, insan elçilerinin elçilerinden-dir, mesela şu ayet gibi **“cinler uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler”** (Ahkaf: 29). **“İçinizden size ayetlerimi okuyacak ve sizi bugünüñüze çatacağıñızdan korkutacak”** bugünden kıyamet gününden demektir. **“Dediler”** cevap olarak **“kendi aleyhimize şahitlik ettik”** cürüm ve isyanla o da küfürlerini ve azabı hak ettiklerini itiraf etmeleridir. **“Dün-**

ya hayatı onları aldattı ve kafir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler" onları karamsar bakışlarından ve yanlış görüşlerinden dolayı kınamadır. Çünkü onlar dünya hayatına ve yarım zevklerine aldandılar ve ahiretten tamamen yüz çevirdiler. Sonunda kafirliklerini ve sonsuz azabı hak ettiklerini kabullenmek zorunda kaldılar. Bu da dinleyicileri onlar gibi olmaktan uyarmak içindir.

ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُنْ

رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾

وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ

عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ

كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةٍ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنْ مَا تُوعَدُونَ

لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا

عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

131 – Çünkü Rabbin, halkı gafil olan kentleri zulüm ile helak edecek değildir.

132 – Herkesin yaptıkları şeylerden dolayı dereceleri vardır. Rabbin onların yaptıklarından gafil değildir.

133 – Rabbin zengindir, rahmet sahibidir. Eğer dilerse sizi götürür ve ardınızdan sizi başka bir kavmin neslinden meydana getirdiği gibi dilediklerini getirir.

134 – Gerçekten size va'dedilen mutlaka gelecektir ve siz (bizi) engelleyemezsiniz.

135 – De ki: Ey kavmim, elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de yapıyorum. İleride hidayet yurdunun iyi sonucu kimin olacağını bileceksiniz. Muhakkak zalimler iflah olmazlar.

131- **“Zalike (bu)”** elçiler göndermeye işarettir, bu mahzuf müptedanın haberidir, el - emrû zalike (durum böyledir) demektir. **“Enlem yekûn (çünkü Rabbin, halkı gafil olan kentleri zulüm ile helak edecek değildir)”** hükmün illetidir, “en” de mastariyedir yahut sakileden tahfif edilmiştir, yani durum böyledir demektir. Çünkü Rabbin böyle yapmaz ya da durum şöyledir ki Rabbin ettikleri zulüm nedeniyle yahut zulme bulaşmış olarak yahut ya da bir elçi ile uyarılmadan zalim olarak böyle yapacak değildir, demektir. Ya da enlemyekûn “zalike”den bedeldir.

132- **“Herkesin”** mükelleflerin **“dereceleleri vardır”** mertebeleri vardır **“yaptıkları şeylerden dolayı”** amellerinden yahut karşılığından veyahut onun için demektir. **“Rabbin onların yaptıklarından gafil değildir”** ona hiçbir amel yahut sevap veya azaptan hak edilecek bir miktar ona gizli kalmaz demektir.

133- **“Rabbin zengindir”** kullara ve ibadetlerine ihtiyacı yoktur **“rahmet sahibidir”** onlara acır; teklifi onları kemala erdirmek için yapar ve isyanlarına karşı onlara süre tanır. Bunda şuna dikkat çekmiştir ki yukarıda geçen elçi gönderme, kendi menfaati için değildir; bilakis kullara merhamet ettiği içindir ve az sonra gelecek olana zemin hazırlamak içindir, o da **“dilerse sizi götürür”** kavlidir yani size ihtiyacı yoktur, ey asiler, isterse sizi götürür **“ve ardınızdan dilediğini yerinize getirir”** istediği halktan. **“Nitekim sizi de başka kavimlerin neslinden meydana getirmiştir”**. Yani çağ çağ demektir, ancak acıdığı için sizi yerinizde bırakmıştır.

134- **“Gerçekten size va’dolunan”** yeniden dirilme ve çeşitli halleri **“mutlaka gelecektir”** her hal u kârda gelecektir **“ve siz engelleyemezsiniz”** sizden bunu isteyen.

135- **“Kul ya kavmi'melu ala mekanetiküm (de ki: Ey kavmim, elinizden geleni yapın)”** imkân ve gücünüzü kullanın. Mekûne mekaneten denir ki imkanı en son sınırına varmak demektir ya da üzerinde bulunduğunuz istikamet ve hal üzerinden amel edin demektir. Bu da mekân ve mekânet kavlinden gelir, makam ve makamet gibi. Ebu Bekir. Asım rivayetinde Kur'an'ın her yerinde cemi sigasıyla **“mekanatiküm”** okumuştur ki bu da tehdit emridir. Mana da: Küfür ve düşmanlığınızda devam edin şeklindedir. **“Şüphesiz ben de yapıyorum”** durumuma sabrediyor ve İslam'da sebat ediyorum. Emir sigasıyla yapılan tehdit daha etkilidir, sanki tehdit eden ona kararlılıkla azap etmek istiyor; emirle de onu vardırmak istediği şeye sürüklüyor. Bu aynı zamanda şunu da tescil etmektedir ki tehdit eden kötülükten başka bir şey yapamaz, sanki bu onun karakterinde vardır. **“Fesevfe talemune men tekunu lehu akibetüd dar (ileride ahiret yurdunun iyi**

sonucunun kimin olacağını bileceksiniz)”. Eğer “men” istifhan kılınırsa mana şöyle olur: Allah Teala'nın bu yurdu onun için yar-
ğı güzel sonuç hangimizin olacaktır? O zaman men mahallen m-
olur, alime fiili de amel etmez. Eğer men haberiye kılınırsa “talem
ile mansup olur yani yurdun sonucu kimin olacaktı ilerde bilirs
demektir. Bunda korkutmakla beraber sözde ve güzel terbiyede in-
lı davranıldığına işaret ve uyarıcının kendine güvenine vurgu va-
Hamze ile Kisai ye ile (yalemun) okumuşlardır. Çünkü akibet lafz-
müennesliği hakiki değildir. “Muhakkak zalimler iflah olmazlar”
firler diyecek yerde zalimler demesi, bunun daha genel ve daha fay-
lı olmasındandır.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ
نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا
فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ
وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائُهُمْ
لِيُرَدُّوهُمْ وَلِيلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ
اللَّهُ مَا فَعَلُوا فَذَرْنَاهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

136 – Allah'a yarattığı ekinden ve hayvanlardan bir pay ay-
lar, “bu, Allah'ın, şu da ortaklarımızın” dediler. Ortaklarının c-
Allah'a ulaşmaz da Allah'ın olan ortaklarına ulaşır. Ne kötü hük-
veriyorlar!

137 – Böylece birçok müşriklere ortakları onları helak etme-
onlara dinlerini karıştırmak için evlatlarını öldürmeyi süsledi. E-
Allah dileseydi onu yapmazlardı. Sen de onları uydurdıkları o ş-
baş başa bırak.

136- “Ve caalu lillahi (Allah için yaptılar, ayırdılar)” yani A

müşrikleri demektir, “yarattığı ekinden ve hayvanlardan bir pay ayırdılar, kendi iddialarınca, “bu, Allah’ın, şu da ortaklarımızın” dediler. Ortaklarının olan Allah’a ulaşmaz da Allah’ın olan ortaklarına ulaşır”. Rivayete göre onlar ekinden ve davardan Allah’a bazı şeyler ayırır ve onu misafirlere ve yoksullara harcarlardı. Bunlardan bazı şeyleri de tanrılarına ayırırlardı. Onu da onlara hizmet edenlere harcarlar ve onların yanında kurban keserlerdi. Sonra eğer Allah’a ayırdıklarını daha gelişmiş ve artmış görürlerse, onu tanrılarıninkini ile değiştirirlerdi. Eğer tanrılarınkinin daha gelişmiş olduğunu görürlerse, tanrılarını sevdikleri için onu öyle bırakırlardı. “Mimma zeree” ifadesinde onların aşırı cahilliklerine vurgu vardır. Çünkü onlar halıka halk ettiği ve hiçbir şeye gücü yetmeyen cansızları şirk koştular. Sonra da artanı ona (cansıza) vermekle onu Allah’a tercih ederlerdi. “Bizamihim” ifadesinde onların bunu kendiliklerinden uydurduklarına ve bunu Allah’ın emretmediğine vurgu vardır. Kisai iki yerde de zam ile (zu’mihim) okumuştur ki bu da lügattir, yine vidd gibi kesr ile (zi’mihim) de okunmuştur. “Ne kötü hüküm veriyorlar!” yani bu hükümleri ne kötüdür, demektir.

137- “Ve kezalike” Allah’a yaklaşmak için yapılan şeylerin taksimi gibi “birçok müşriklere ortakları evlatlarını öldürmeyi süslü gösterdi”. Diri diri gömmek ve onları tanrılarına kurban etmekle. “Şürekaulum” cinlerden yahut mabet hizmetçilerinden demektir. Bu da zeyyene’nin failidir. İbn Amir meçhul kalıbı ile züyyine okumuştur ki süslü gösterilen şey çocukları öldürmedir. Evlade’yi de nasb ile ve şürekae’yi de katli ona muzaf kılarak ve arasını mefulu ile açarak nasb ile okumuştur ki bu Arapça’da zayıftır, zarurat-ı şiiiriye’den sayılır. Melsela şöyle:

Fezecectüha bimizeccetin

Zeccal kalusa ebi mezadete

(dişi deveye mızrağı dürttüm

Ebu Mezade adlı şahsa dürttüğüm gibi).

Meçhul kalıbı ve evladihim’in cerri ve züyyine’nin gösterdiği gizli fille şürekaulum’un ref’i ile de okunmuştur. “Liyurduhum” onları vesveseyle helak etmek için “ve dinlerini karıştırmak için” üzerinde bulundukları İsmail dinini yahut din edinmeleri gerekli olan şeyi karıştırmak için. Lam talil içindir, eğer süsleme şeytandan olursa, akibet içindir, eğer mabet hizmetçilerinden olursa. “Eğer Allah dileseydi onu yapmazlardı” yani müşrikler kendileri için süsletilen şeyleri yapmazlardı. Yahut ortaklar süslemeyi yapmazlardı yahut da iki taraf bunların hiçbirini yapmazlardı. “Onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak”. İftiraları ile yahut uydurdukları yalanla demektir.

وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْتُ حِجْرًا لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ
 بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ
 اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءٌ عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا
 يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ
 خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مِيتَةً
 فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ
 عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا
 بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ
 قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

138 – Kendi zanları ile şöyle dediler: Bu davarlar ve ekinler yasaktır; onları ancak bizim istediğimiz kimseler yerler. Öyle davarlar da vardır ki sırtları haram edilmiştir. Öyle davarlar da vardır ki O'na iftira ederek onların üzerine Allah'ın adını anmazlar. Allah onlara iftira ettikleri şeyin cezasını verecektir.

139 – Ve şöyle dediler: “Şu davarların karınlarındakiler erkeklerimize helal, kadınlarımıza haramdır”. Eğer o, ölü olursa onlar onda ortaklırlar. Allah onları vasıfları ile cezalandıracaktır. Şüphesiz O, hikmet sahibi, hakkıyla bilendir.

140 - Çocuklarını beyinsizce bilgisizce öldürenler mutlaka ziyan etmiş ve Allah'a iftira ederek Allah'ın verdiği rızıkı haram etmişlerdir. Şüphesiz sapmışlar ve hıdayeti de bulamamışlardır.

138- “Dediler: Bunlar” tanrılarına ayrılan şeylere işaretler, “bu davarlar ve ekinler yasaktır” haramdır, burada geçen hicr fiil vezninde ism-i meful manasınadır, mesela zibh gibi. Onda tek ve çok, erkek ve dişi birdir. Zam ile “hucr” okunmuştur. Hircün de okunmuştur ki daraltılmış demektir. “Onları ancak bizim istediğimiz kimseler yerler”

bundan putların hizmetçilerini ve kadınları değil de erkekleri kastediyorlar. **“Kendi iddialarınca”** bir delil getirmeksizin. **“Öyle davarlar da vardır ki sırtları haram edilmiştir”** bunlardan bahire, saibe ve ham dediklerini kastediyorlar. **“Öyle hayvanlar da vardır ki üzerlerine Allah'ın adını anmazlar”** keserken, sadece putların adlarını anarlar. Sırtlarına binerek hacca gitmezler de denilmiştir. **“İftiraen aleyhi”** mastar olarak mansuptur, çünkü dedikleri de Allah'a karşı iftiradır. “Aleyhi” harfi ceri “kalu”ya yahut mahzufa mütaalliktir ki o da onun sıfatıdır. Ya da hal olarak veyahut mefulun leh olarak mansuptur, car da ona veyahut mahzufa mütaalliktir. **“Allah onlara iftira ettikleri şeyin cezasını verecektir”** o sebepten yahut onun yerine demektir.

139- **“Ve şöyle dediler: Şu davarların karınlarındakiler”** bundan bahire ve saibelerin karınlarındaki ceninleri kastediyorlar. **“Erkeklerimize helal, kadınlarımıza haramdır”** özellikle erkeklere helaldir, kadınlara değil, eğer diri olarak doğarsa. Çünkü **“eğer o, ölü olursa onlar onda ortaklırlar”** demiştir. Binaenaleyh erkekler ve dişiler onda eşittir. Halisatün lafzının müennes olması manasından dolayıdır. Çünkü “ma” edatı ecinne (ceninler) manasınadır. Bunun içindir ki Asım, Ebu Bekir rivayetinde “Tekunu”nun te ile olmasında İbn Amir’e katılmıştır. O ve İbn Kesir “meyte” kelimesinde ona muhalefet edip diğerleri gibi nasb etmişlerdir. Onda te mübalağa içindir, tıpkı raviyetüş şuara kavlinde olduğu gibi. Yahut mastardır afiyet gibi, halis'in yerine düşmüştür. Muekket mastar olarak nasb ile de okunmuştur, Haber ise “lizükürina”dır yahut halisaten zarftaki zamirden haldır “zükurina”dakinden de değil, zükur'dan da değil. Çünkü o manevi amilin üzerine de mecrur zilhalin üzerine de geçemez. Ref ile halisun da okunmuştur, yine ref ile ve zamire izafetle halisuhu da okunmuştur. O zaman “ma”dan bedel olur yahut ikinci müptedadır. Bundan maksat da canlı olandır. “Fihi”nin müzekker olması, ölünün erkeğe de dişiye şamil olmasındandır; o nedenle erkek galip sayılmıştır. **“Allah onların vasıflarının cezasını verecektir”** yani helal ve haram etmede yalan nitelemelerinin cezasını verecektir. Bu da “dilleri yalan nitelemektedir” (*Nahl: 62*) kavlinde geçmektedir. **“Şüphesiz o, hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir”**.

140- **“Çocuklarını beyinsizce bilgisizce öldürenler mutlaka ziyan etmişlerdir”** bunlardan kızlarını kaçırılma ve fakirlik korkusuyla öldüren Arapları kastetmektedir. İbn Kesir ile İbn Amir şedde ile teksir manasına “kattelu” okumuşlardır. **“Bilgisizce”** çünkü akılları kıttı ve kendilerine ve evlatlarına rızık verenin kendileri değil de Allah olduğunu bilmiyorlardı. Sefehen'in hal yahut mastar olarak nasbı caizdir.

“Allah’ın verdiği rızkı haram etmişlerdir” bahire ve benzerleri gibi. “İftiraen alallah” bu da yukarıda anlatıldığı gibi aynı ihtimallere sahiptir. “Şüphesiz sapmışlar ve hidayeti de bulamamışlardır” yani hakkı ve doğruyu demektir.

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ

جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ
مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ
كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ
حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنْ
الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا
تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

141 – O ki çardaklı ve çardaksız bahçeler, ürünleri farklı hurmalar ve ekinler ve birbirine benzer ve benzemez zeytinler ve narlar yarattı. Meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Hasat günü hakkını verin, israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez.

142 – Hayvanlardan yük taşıyacak ve tüyünden döşek yapılacak olanları da o yarattı. Allah’ın size rızık ettiği o şeylerden yiyin; şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

141- “O ki bahçeler yarattı” asmalardan “çardaklı” direkler üzerine kaldırılmış “ve çardaksız” yere serilmiş. Şöyle de denilmiştir: Çardaklı insanların dikip çardak yaptıklarıdır, çardaksız da dağlarda ve kırlarda bitendir. “Ürünleri farklı hurmalar ve ekinler” yenen meyvesi şekil ve nitelik bakımından farklı. “Ükuluğu”nun zamiri ekine gitmektedir, diğerleri de ona kıyastır ya da hurmaya racidir, ekin onun hükmündedir, çünkü ona matuftur. Ya da hepsine racidir, takdiri de ükülü zalike yahut o ikisinden her birinedir. Muhtelifen ise mukadder (ileride olacak) haldir, çünkü yaratma anında yoktu. “Birbirine benzer ve benzemez zeytinler ve narlar” bazı fertleri renkte ve tatta

birbirine benzer, bazıları da benzemez. **“Meyvesinden yiye”** her birinin meyvesinden **“meyve verdiği zaman”** henüz yetişmeyip olgunlaşmasa da. Şöyle denilmiştir: Bunun faydası mal sahibinin ondan Allah'ın hakkını eda etmeden önce yemesine izin verilmesidir. **“Hasat günü hakkını verin”** bundan hasat günü sadaka edilen kastedilmiştir, miktarı belli zekat değildir. Çünkü o Medine'de farz kılınmıştır, ayet ise Mekke'dir. Şöyle denilmiştir: Bu zekattır, ayet de Medine'de inmiştir. Hasat günü verilmesi emri ona önem verilmesi içindir, ta ki eda vaktinden geri kalmasın, bir de bilinmelidir ki zekat yetiştirmekle vacip olur, ayıklamakla değil. İbn Kesir, Nafi, Hamze ve Kisai ha'nın kesri ile **“hisadihi”** okumuşlardır ki bu da lügattir. **“İsraf etmeyin”** sadaka vermede, **“elini büsbütün açma”** (*İsra*: 29) ayeti gibi. **“Çünkü o, israf edenleri sevmez”** yaptıklarından razı olmaz.

142- **“Veminel en'ami hamuleten ve ferşa (hayvanlardan yük taşıyacak ve (tüylerinden) döşek yapılacak olanları da o yarattı)”**. Bu da **“cennatin”**e atıftır yani hayvanlardan da ağırlıklar taşıyacak ve kesmek için yere yatırılacak olanları yahut dokunan kılından, yününden ve yapagısından yere serilenlerden yarattı demektir. Şöyle de denilmiştir: Büyükler yük taşımaya uygun olanlar, küçükler de yere yakın olanlardır ki yere serilmiş döşek gibidir (postu hatırlayın). **“Allah'ın size rızık ettiği o şeylerden yiye”** onlardan size helal ettiğinden yiye. **“Şeytanın adımlarını izlemeyin”** kendiliğinizden helal ve haram ederek. **“Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır”** düşmanlığı açıktır.

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ
 قُلِ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
 أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نَبِيُّنِي يَعْلَمُ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾
 وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلِ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ
 أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ
 شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْكُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى
 اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي
 الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

143 – (Allah) sekiz çift yarattı: Koyundan iki, keçiden iki. De ki: İki erkeği mi haram etti, yoksa iki dişi mi; ya da iki dişinin rahimlerinin bürüdüğünü mü? Eğer doğru kimseler iseniz bana ilimle haber verin.

144 – Deveden iki ve sığırdan da iki (çift yarattı). De ki: İki erkeği mi haram etti, yoksa iki dişi mi; ya da iki dişinin rahimlerinin bürüdüğünü mü? Allah bunu size tavsiye ederken orada şahitler mi idiniz? Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a yalan iftira eden-den daha zalim kimdir? Şüphesiz Allah zalimler topluluğuna hidayet etmez.

143- “Semaniyete ezvacin (sekiz çift yarattı)” bu da hamuleten'den bedeldir ya da külu'nun mefuludur. Vela tettebiu da ara cümledir ya da külu'nun delalet ettiği fiilin mefuludur yahut da çeşitli veyahut çok manasına gelen ma'dan haldir. Zevc yanında kendi cinsinden benzer biri olan tektir bazen ikisinin toplamına da denir. Burada murat edilen birincisidir. “Mined da'nis neyn (koyundan iki)” iki çift, koç ve dişi koyun. Bu da semaniyete'den bedeldir. Müpteda olarak “isnani” de okunmuştur. Da'n cins isimdir, ibl gibi, çoğulu da'in'dir ya da şain'in çoğuludur, tacir ve tecr gibi. Hemzenin fethi ile de okunmuştur ki o da

lügattir. **“Ve minel ma’zis neyn (keçiden de iki)”** teke ve dişi keçi. İbn Kesir, Ebu Amr, İbn Amir ve Yakup feth ile (ma’z) okumuşlardır ki o da maiz’in çoğuludur, sahib ve sahb, haris ve hars gibi. Mi’za şeklinde de okunmuştur. **“De ki: İki erkeği mi?”** koyunun erkeği ile keçinin erkeği mi **“haram etti, yoksa iki dişiyi mi?”** zekereyni ve ünseyeyni’nin nasbı harreme iledir. **“Ya da iki dişinin rahimlerinin bürüdüğünü mü?”** yahut iki cinsin dişilerinin erkek olsun dişi olsun taşıdığını mı? Mana Allah Teala’nın koyun cinsinden hiçbir şeyi haram etmiş olmasını rettir. **“Bana ilimle haber verin”** Allah’ın bunu haram ettiğini gösterecek belli bir şeyle **“eğer doğru kimseler iseniz”** Allah’ın haram ettiği davasında.

144- **“Deveden iki ve sığırdan da iki (çift yarattı). De ki: İki erkeği mi haram etti, yoksa iki dişiyi mi; ya da iki dişinin rahimlerinin bürüdüğünü mü?”** Yukarıda geçtiği gibidir, mana da Allah’ın bu dört cinsten haram etmesinin reddedilmesidir, ister erkek ister dişi olsun yahut dişilerin taşıdığı olsun. Bu da onları reddetmek içindir. Çünkü bazen davarların erkeklerini haram ederlerdi bazen dişilerini, bazen de rast gele yavrularını haram ederlerdi. Bunları da Allah’ın haram ettiğini iddia ederlerdi. **“Şahitler mi idiniz?”** Yoksa orada hazır şahitler mi idiniz **“Allah size bunu tavsiye ederken”**. Çünkü siz bir peygambere iman etmiyorsunuz, öyleyse bu gibi şeyleri bilmenize imkan yoktur, ancak görmek ve duymak vardır. **“Allah’a yalan iftira edenden daha zalim kimdir?”** haram etmediği şeyleri haram etti diye ona nispet edenden. Bundan bunu onaylayan büyükleri yahut bunu başlatan Amr bin Luhay bin Kamia murat edilmiştir. **“Bilgisizce insanları saptırmak için. Şüphesiz Allah zalimler topluluğuna hidayet etmez”**.

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا

عَلَى طَائِعٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا
 أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ
 بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَدِ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ
 رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ
 ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا
 إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ
 بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

145 - Deki: Bana vahyedilenler arasında yiyecek birine haram edilmiş olarak ancak şunları buluyorum: Ölü yahut akıcı kan veya hut domuz eti - çünkü o, pistir - veyahut da Allah'tan başkası için boğazlanmış bir fisk. Artık kim saldırmadan ve tecavüz etmeden darda kalırsa, şüphesiz Rabbin çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

146 - Yahudilere de bütün tırnaklıları haram ettik. Sığırdan ve koyundan da iç yağlarını (haram ettik). Ancak bu ikisinin sırtlarına veya bağırsaklarına yapışan yahut kemiğe karışan müstesna. Onları zulümlerinden dolayı böyle cezalandırdık. Ve bizler elbette doğruduruz.

145- "De ki: Bana vahyedilenler arasında ancak şunları buluyorum" yani Kur'an'da yahut mutlak olarak bana vahyedilenler arasında. Burada şuna dikkat çekilmiştir ki haram etmek ancak vahiy ile bilinir; ceyfilikle değil. "Haram edilmiş" haram edilmiş yiyecek olarak "illa en yekune meyteten (ancak şunları buluyorum: Ölü)". İbn Kesir ile Hamze te ile (en tekune) okumuşlardır, çünkü haber müennestir. İbn Amir'in okuyuşu da kâne'yi tamme kabul ederek ye iledir (en yekune) meytetün" de merfudur. "Ev demen mesfuhan (yahut akıcı kan)" bu la ma ile etrafındakilere matuftur yani illa vücade meytetin ev demen

mesfuhan demektir. Mesfuhan da dökülen, akan manasınadır ki damarlarda dolaşan kan gibidir; karaciğer ve dalak gibi değildir. **“Yahut domuz eti, çünkü o pistir”** zira domuz yahut eti tiksindiricidir, çünkü necaset yemeyi adet edinmiştir ya da bizatihi kötüdür.

“Ev fiskan” bu da lahme hınzire atıftır, ikisinin arasındaki de illet bildiren itiraz cümlesidir. **“Ühille (Allah'tan başkasına boğazlanmış)”** bu da açıklayıcı sıfattır. Put adına kesilene fisk denilmesi bunda ileri gitmiş olmasındandır. Fiskan'ın “ühille”nin mefulu lehi olması da caizdir. Bu da “yekune”ye atıftır, ondaki gizli zamir “yukune”deki gizli zamirle aynı yere racidir. **“Kim darda kalırsa”** kimi zaruret bunlardan bir şey yemeğe zorlarsa, **“saldırmadan”** kendi gibi başka darda kalmış birine **“tecavüz etmeden”** zaruret miktarını **“şüphesiz Rabbin çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”** onu sorumlu tutmaz. Ayet muhkemdir, çünkü şu ana kadar kendine vahyedilenler arasında bunlardan başka haram olmadığını göstermektir. Bu da ileride başka bir şeyin haram edilmesine mani değildir. Bunu kitabın haber-i vahidle neshine ve başka şeylerin ancak istishab esasına (eskinin devamına) göre haram edildiğine delil getirmek doğru değildir.

146- “Yahudilere de bütün tırnaklıları haram ettik” bütün parmağı olanları mesela deve, canavarlar ve kuşlar gibi. Şöyle de denilmiştir: Bütün pençelileri ve toynaklıları. Toynağa tırnak denilmesi mecâzîdir. Belki de zulmün neticesi haramlığın genel olmasını icap etmiştir. **“Sığırdan ve koyundan da iç yağlarını haram ettik”** zar halindeki yağları ve böbrek yağlarını. Şuhum'un zamire izafesi aradaki bağın kuvvetindendir. **“Ancak bu ikisinin sırtlarına yapışık olan müstesna (evilhavâya)”** yahut bağırsaklarına. Havâyâ, haviye'nin yahut hâviyâ'nın çoğuludur mesela kasia ve kavais' gibi yahut haviyye'nin çoğuludur, sefine ve sefain gibi. Bunun şuhumehuma'ya matuf olduğu ve ev edatının da vav manasına olduğu da söylenmiştir. **“Ya da kemiğe karışan”** bu da kuyruk yağıdır ki, o da kuyruk sokumuna bitişiktir. **“Zalike”** bu haram kılma yahut ceza verme **“zulümlerinden dolaydır ve bizler elbette doğrularız”** vaat ve tehdidi haber vermede.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ
كَذَلِكَ كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ
عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ
وَأَنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ
شَاءَ لَهَدَيْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

147 – Eğer seni yalanlarlarsa, de ki: Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. Azabı günahkârlar topluluğundan geri çevrilmez.

148 – Şirk koşanlar şöyle diyecekler: “Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız şirk koşmaz ne de hiçbir şeyi haram etmezdik”. Kendilerinden öncekiler de böyle yalanladılar; sonunda azabımızı tattılar. De ki: Yanınızda bir bilgi var mı; onu bize çıkarsanız? Siz zandan başka bir şeye tabi olmuyorsunuz ve siz ancak yalan söylüyorsunuz.

149 – De ki: Tam kanıt Allah'ındır. Eğer dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi.

147- “Eğer seni yalanlarlarsa de ki: Rabbiniz geniş rahmet sahibidir” inanmamanıza rağmen size mühlet verir, onun mühlet vermesine aldanmayın, çünkü o ihmal etmez. “Vela yuraddu be'suhu anil kavmil mücrimin (azabı günahkârlar topluluğundan geri çevrilmez)” indiği zaman ya da itaat edenlere geniş rahmet sahibidir ve günah işleyenlere de şiddetli azap sahibidir. Bu son cümlelerin yerine “vela yuraddu be'suhu”yu koymuştur, çünkü şöyle bir şey içermektedir, onlara uygulanan şiddet yakalarına sarılmıştır, onlardan reddi mümkün değildir.

148- “Şirk koşanlar şöyle diyecekler” bu da gelecekte haberdır, aslının çıkması onun mucize olduğunu gösterir. “Eğer Allah dilesey-

di, ne biz ne de atalarımız şirk koşmaz ne de hiçbir şeyi haram etmezdik". Yani bunun aksini rıza manasına dileyeydi demektir. Mesela "eğer dileyeydi hepinizi mutlaka hidayet ederdi" (*En'am: 149*) ayeti gibi. Eğer dileyeydi ne biz ne de atalarımız böyle yapmazdık. Bundan kendilerinin haklı olduklarını ve Allah'ın buna razı olduğunu demek istiyorlar; bu çirkin şeyleri Allah'ın dilemesinden dolayı yaptıkları için özür dilemek istemiyorlar ki kınanmaları Mutezile için delil olsun. Bunu "**kendilerinden öncekiler de böyle yalanladılar**" kavli de desteklemektedir. Yani Allah Teala şirki men etti ve kendilerinin haram ettiği şeyi haram etmedi tarzındaki yalanlamaları gibi kendilerinden öncekiler de elçileri yalanladılar. "Abauna"nın "eşrekna"daki zamire tekit edilmeksizin atfı "la" ile ayrılımlarındandır. "**Sonunda azabımızı tattılar**" yalanlamaları yüzünden üzerlerine indirdiğimiz azabımızı demektir. "**De ki: Yanınızda bir bilgi var mı?**" iddianızı destekleyecek sağlam bir bilgi "**onu bize çıkarsanız**" da bize gösterseniz. "**Siz zandan başka bir şeye tabi olmuyorsunuz**" ancak zanna tabi oluyorsunuz "**ve siz sadece yalan söylüyorsunuz**" Allah'a karşı asılsız şey söylüyorsunuz. Bunda özellikle itikat konularında zanna uymanın yasaklığına delil vardır. Belki bu, kesin bir delille çürütülmesindendir. Çünkü ayet bu konudadır (zan hakkındadır).

149- "Kul felillahil huccetül baliğa (de ki: Tam kanıt Allah'ındır)" açık, sağlamlıkta ve isbata kuvvette son dereceye varan delil ya da sahibinin o sayede davasını en sağlam şekilde müdafaa ettiği delil demektir ki hac kökünden gelir. O da kastetmektir. Sanki o hükmü ispat etmeyi kastetmiş ve onu istemiştir. "**Eğer dileyeydi hepinizi doğru yolailetirdi**" ona hidayet etmek ve ona götürmekle, fakat o, bir toplumun hidayetini, diğerlerinin de sapıklığını istemiştir.

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمْ الَّذِينَ

يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ
مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَغْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾
قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ
شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ
مِنْ أَمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ
مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطْنٌ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ
اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصِيَّتُكُمْ بِهٍ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

150 - De ki: Şüphesiz Allah'ın bunu haram ettiğine dair şahitlik edecek şahitlerinizi getirin. Eğer şahitlik ederlerse, sen onlarla beraber şahitlik etme. Ayetlerimizi yalanlayanların ve Allah'a denk tuttukları halde ahirete iman etmeyenlerin keyiflerine uyma.

151 - De ki: Gelin size Rabbinizin neleri haram ettiğini okuyayım: Ona hiçbir şeyi şirk koşmayın, ana babaya iyilik edin, fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de onların da rızıklarını biz veriyoruz. Çirkin şeylerin görünenine ve görünmeyenine yaklaşmayın. Allah'ın haram ettiği canı haksız yere öldürmeyin. Belki aklınızı çalıştırırsınız diye Allah size bunları tavsiye etmiştir.

150- "Kul helümme şühedaeküm" şahitlerinizi hazır edin. Helümme ism-i fiildir. Hicazlılara göre çekimi yapılmaz. Temim oğullarına göre ise müennes kılınan ve cemi yapılan bir fiildir. Aslı Basralılara göre "halümme"dir. Kastetmek manasındadır. elifi hazfedilmiştir, çünkü lam'ının sakın olduğu takdir edilmiştir, asıl olan odur (ülümüm). Kufelilere göre ise aslı "hel ümme"dir, hemze harekesi lam'a nakledilmekle hazfedilmiştir. Bu akla uzaktır. Çünkü "hel" emrin başına gelmez. Bu ayette olduğu gibi geçişli olur, "helümme ileyna" (Ahzab:

18) ayetinde olduğu gibi lazım da olur. “Allah’ın bunu haram ettiğine dair” yani bunda önderlerini demek istiyor. Onları hazır etmelerini istedi ki delile karşı diyecekleri bir şey olmasın ve seslerini çıkarmakla sapıklıkları ortaya çıksın. Bir de onların taklitçiler gibi delilleri olmadığı bilinsin. Bunun içindir ki izafetle şahitlerinizi demiş ve onların da bildikleri kimselerden olmalarını istemiştir. **“Eğer şahitlik ederlerse sen de onlarla beraber şahitlik etme”** onları tasdik etme ve bozukluklarını açığa çıkar. Çünkü onları kabullenmek batıl şahitlikte onları tasdik manasına gelir. **“Ayetlerimizi yalanlayanların keyiflerine uyma”** zamirin yerine zahirin konulması, ayetleri yalanlayanların başka değil keyiflerine uyanlar olduğunu göstermek ve delile uymanın da onu mutlaka tasdik etmekle olacağını göstermek içindir. **“Ve ahirete inanmayanların”** mesela putlara tapanlar gibi. **“Onlar Rablerine denk tutarlar”** ona eş koşarlar.

151- **“Kul tealev (de ki: Gelin)”** tealev teali’den emirdir, aslı yukarıdaki birinin aşağıdaki birine böyle seslenmesidir, sonradan anlam genişletilmiştir. **“Etlü”** okuyayım, **“ma harreme rabbüküm”** bu da “etlü” ile mansuptur, “ma”nın haberiye (mevsul) ve mastariye olma ihtimali vardır. İstifhamiye olup “harreme” ile mansup olma ihtimali de vardır, ma harreme cümlesi de “etlü”nün mefuludur, çünkü: Rabbiniz size neyi haram etti, manasınadır? **“aleyküm”** “hareme”ye yahut “etlü”ye mütaalliktir. **“Ella tüşriku bihi”** ona şirk koşmayın demektir. Bu da emrin ona atfı düzgün olması içindir. Tefsir eden fiilin harreme’ye bağlı olması buna mani değildir. Çünkü emirlerle haram kılmak zıddına racidir (yapmayın demektir). Kim en’i nasb edatı yaparsa, o da “aleyküm” ile mahallen mansuptur ve iğra olmuş olur. Ya da “ma”dan veyahut mahzuf aidinden bedeldir, o zaman la zait olmuş olur. Ya da mukadder lam ile mahallen mecrurdur ya da merfudur, takdiri de elmetlûvü enla tüşriku dur yahut elmuharremu entüşriku’dur. **“Şeyen”** bunun da mastara da mefula da ihtimali vardır. **“Ve bilvalideyni ihsana”** yani ahsinu bihima ihsana (onlara adam akıllı iyilik edin) demektir. Onu kötülük yapmayın yerine koyması, mübalağa içindir ve onlara kötülük yapmamanın yeterli olmaması içindir, ama diğerlerine öyle değildir.

“Çocuklarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin” fakirlik için ve korkusundan demektir, “haşyete imlak” (İsra: 31) ayeti gibi. **“Sizin de onların da rızıklarını biz veriyoruz”** yapmamaları gereken şeyin sebebi ve karşı delildir. **“Çirkin şeylere yaklaşmayın”** büyük günahlara yahut zinaya **“ma zahara minha vema batane”** fevahişten bedeldir, “zahirel ismi ve batıneh” (En’am: 120) ayeti gibidir. **“Allah’ın haram ettiği canı haksız yere öldürmeyin”** hak da kısas, mürtedin öldürülmesi

ve evlinin zina etmesi gibi şeylerdir. “ZalİKüm (bunlar)” geniş olarak anlatılanlara işaretler “Allah’ın size” muhafaza etmekle “tavsiye ettiği şeylerdir, belki aklınızı çalıştırırsınız” irşat olursunuz, çünkü aklın kemali irşat olmaktır.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ
وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تَكْلِفُ نَفْسًا إِلَّا
وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ
أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصِيكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَذَا
صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ
عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصِيكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ
وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً لِّعَلَّهُمْ يَلْقَاءَ رَبَّهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾

152 – Yetimin malına, en güzeli dışında, erginliğine varıncaya kadar yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz hiç kimseye gücünün yetmediğini teklif etmeyiz. Söz söylediğiniz zaman adil olun, ister ki akraba olsun. Allah’ın sözünü yerine getirin. İşte Allah size bunları tavsiye etti. Umulur ki öğüt alırsınız.

153 – Bu benim doğru yolumdur, siz de ona tabi olun; aykırı yollara tabi olmayın ki, sonra sizi onun yolundan ayırır. İşte size bunu tavsiye etti. Belki sakınırsınız.

154 – Sonra Musa’ya o kitabı iyilik edene (nimetimizi) tamamlamak ve her şeyi açıklamak için bir hidayet ve rahmet olarak verdik. Umulur ki Rablerine kavuşacaklarına iman ederler.

152- “Yetimin malına, en güzeli dışında yaklaşmayın” malına yapılan en güzel iş dışında demektir ki bu da onu muhafaza etmek ve çalıştırmak gibi şeylerdir. “Erginliğine varıncaya kadar” buluşa erinceye kadar. Eşüdd şiddet’in çoğuludur, ni’met ve en’üm gibi yahut şidd’in çoğuludur, sırr ve esurr gibi. Bunun enükk gibi müfret olduğu da söy-

lenmiştir. **“Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın”** doğru ve eşit yapın. **“Biz hiç kimseye gücünün yetmediğini teklif etmeyiz”** ancak gücünün yettiğini ve ona zor gelmeyen şeyi teklif ederiz. Emirden sonra böyle demesinin manası şudur: Gerçekten hakkı yerine getirmek zordur, siz gücünüzün yettiğini yapın, gerisi affedilmiştir. **“Söz söylediğiniz zaman”** hüküm ve benzeri şeylerde **“adil olun”** onda **“ister ki akraba olsun”** ister ki lehinde ve aleyhinde konuştuğunuz akrabanızdan olsun. **“Allah’ın sözünü yerine getirin”** yani adaleti elden bırakmama ve şer’i hükümleri yerine getirme gibi sizden istediği şeyleri demektir. **“İşte Allah size bunları tavsiye etti. Umulur ki öğüt alırsınız”** nasihatını dinlersiniz. Hamze, Hafs ve Kisai geçtiği her yerde te ile olursa zal’ı şeddesiz olarak, diğerleri ise şeddeli olarak okumuşlardır.

153- “Ve enne haza (bu, benim doğru yolumdur)” işaret surede zikredilenleredir; çünkü o tamamen Allah’ın birliğini, peygamberliği ispat etme ve şeriatı açıklama hakkındadır. Hamze ile Kisai yeni cümle başı olması nedeniyle **“inne”** okumuşlardır. İbn Amir ile Yakup şeddesiz ve fetha ile (en) okumuşlardır. Kalanlar da lam takdir ederek böyle ve şeddeli okumuşlardır. O zaman bu **“ona tabi olun”** kavlinin illeti olur. İbn Amir ye’nin fethi le **“sıratıye”** okumuştur. **“Ve haza sıratıy”** **“ve haza sıratu rabbiküm”** **“ve haza sıratü reabbike”** de okunmuştur. **“Aykırı yollara tabi olmayın (gitmeyin)”** değişik dinlere veya nefsanî arzuyu ön plana çıkaran yollara demektir. Çünkü delilin sonucu (doğru) birdir; keyfin gerekleri ise tabiat ve adetlerin farklılığından dolayı çoktur. **“Sonra sizi ayırır”** dağıtır ve sizi yerinizden eder **“kendi yolundan”** vahye tabi olmayı ve delili takip etmeyi simgeleyen yolundan demektir. **“Zaliküm (işte bu)”** tabi olma **“Allah’ın size tavsiye ettiği şeylerdir. Umulur ki sakınırsınız”** sapıklıktan ve haktan ayrılmaktan.

154- “Sümme ateynel kitabe” bu da **“vassaküm”**e atıftır, **“sümme”** de haberde geriliği yahut rütbede farklılığı göstermek içindir, sanki şöyle denilmiştir: Bu size eskiden ve yeniden tavsiye ettiği şeydir, sonra bundan daha büyüğü Musa’ya o kitabı ikramı ve nimeti tamamlamak için vermiş olmamızdır. **“İyilik eden kimseye”** onu güzelce yerine getirene demektir. **“Alellezine ahsenu”** yahut **“allelezi ahsene tebliğahu”** okunması da bunu teyit eder ki o da Musa’dır. Yahut **“tamamen ala ma ahsenehu”** okunmuştur ki onu ilim ve şeriatlarla güzel yapan demektir, daha açıkçası onu tamamlamak için ilmini artırmak üzere demektir. Mahzuf müptedanın haberi olarak şöyle merfu da okunmuştur: **Allelezi hüve ahsenü yahut al el vechillezi hüve ahsenu ma yekunu aleyhil kütübü** (en güzel tarzda yahut bir kitap için en güzel olacak şekilde) demektir. **“Ve her şeyi açıklamak için”** dinde ihtiyaç

duyulan her şeyi beyan etmek için. Bu da “tamamen”e atıftır, ikisinin nasbı da illete, hale ve mastara da ihtimallidir. “Hidayet ve rahmet olarak verdik. Umulur ki” İsrail oğulları “Rablerine kavuşacaklarına iman ederler” amellerinin karşılığını görmeye.

وَهَذَا

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبْرُوكًا فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾
 أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ
 مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا
 لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَى مِنْهُمْ فَقَدْ
 جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ
 كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ
 عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

155 – Bu da indirdiğimiz mübarek bir kitaptır; ona tabi olun ve sakının. Ta ki esirgenesiniz.

156 – Bu kitabı da indirdik ki: Kitap ancak bizden önceki iki zümreye indirildi. Biz, onların okumalarından gerçekten gafildik, demeyesiniz.

157 – Yahut: “Eğer bize kitap indirilse idi, mutlaka onlardan daha doğru yolda olurduk” demeyesiniz. İşte size Rabbinizden açık bir delil, bir hidayet ve bir rahmet gelmiştir. Allah’ın ayetlerini yalan sayandan ve onlardan yüz çevirenden daha zalim kimdir? Ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirdikleri şeyden dolayı en kötü azapla cezalandıracağız.

155; 156- “Bu” yani Kur’an “indirdiğimiz mübarek bir kitaptır” faydası çoktur, “ona tabi olun ve sakının, ta ki esirgenesiniz”. Ona tabi olmakla. O da onunla amel etmektir. “En tekulu” demeyesiniz diye” bu da onun indirilme gerekçesidir. “Kitap ancak bizden önce

iki zümreye indirildi". Onlar da Yahudilerle Hıristiyanlardır. Belki de "innema" hasır edatındaki özellik, o zamanda kalan meşhur kitapların kendilerinininki olup başka kalmamasındandır. **"Ve in küнна"** "in" şeddeli (inne)den tahfif edilmiştir, bunun içindir ki "kâne"nin habesine lam-ı farika dahil olmuştur. İnnehu küнна (gerçekten biz idik) **"onların okumalarından gerçekten gafiller idik"** o nedir yahut onun gibisini bilmiyorduk demektir.

157- **"Ev tekulu (dememeniz için)"** birinciye atıftır, **"eğer bize kitap indirilse idi, mutlaka onlardan daha doğru yolda olurduk"**. Çünkü bizim zihinlerimiz daha keskin, anlayışımız daha derindir. Bunun içindir ki bizler ümmi olmamıza rağmen ilimden çeşitli dallar almışızdır, mesela hikaye, şiir ve hitabet gibi. **"İşte size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir"** bildiğiniz kesin bir kanıt **"bir hidayet ve bir rahmet"** üzerinde düşünen ve onunla amel eden için. **"Allah'ın ayetlerini yalan sayandan daha zalim kimdir?"** onların doğruluklarını bildikten yahut onları tanıma imkânı bulduktan sonra. **"Yüz çevirenden"** yahut insanları **"ondan döndüren"** sapıp ve saptırandan daha zalim kim vardır? **"Ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirdikleri şeyden dolayı en kötü azapla cezalandıracağız"** yüz çevirmeleri veya insanları ondan döndürmeleri nedeniyle.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ
 آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا
 لَمْ تَكُنْ أَمِنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انتَظِرُوا إِنَّا
 مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا لَسْتَ
 مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾
 مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى
 إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

158 – Onlar kendilerine meleklerin gelmesini mi yahut Rabbinin gelmesini mi veyahut Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin bazı ayetleri geldiği gün hiç kimseye, eğer daha önce iman etmemiş veyahut imanında bir hayır kazanmamışsa, imanı fayda vermez. De ki: Bekleyin, çünkü biz de bekliyoruz.

159 – Şüphesiz dinlerini parça parça edenler ve fırkalara ayrılanlardan sen hiçbir şeyde değilsin. Ancak onların işi Allah'a kalmıştır. Sonra onlara neler yaptıklarını haber verir.

160 – Kim iyilikle gelirse, ona onun on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse, ancak misli ile cezalanır. Onlar haksızlığa uğramazlar.

158- “Bekliyorlar mı?” yani Mekke halkı beklemiyorlar. Onlar bunu beklemiyorlardı, ancak bekler gibi başlarına geleceği için bekleyenlere benzetildiler. “Ancak meleklerin gelmesini” ölüm yahut azap meleklerinin gelmesini. Hamze ile Kisai burada ve Nahl’de ye ile “ye’tiyehüm” okumuşlardır. “Yahut Rabbinin gelmesini” yani azap emrinin yahut bütün ayetlerinin yani kıyamet, azap ve tüm helak gibi bütün ayetlerinin gelmesini “yahut bazı ayetlerinin gelmesini” yani kıyamet alametlerini demektir. Huzeyfe ile Bera bin Azib radiyallahu anhuma’dan şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Biz kıyametten bahs ediyorduk, birden Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem yanımıza çıkageldi: “Ne konuşuyorsunuz?” dedi. Biz de kıyameti müzakere ediyoruz, dedik. O da şöyle buyurdu: Ondan önce on alamet görmedikçe kıyamet kopmaz: Duman, dabbetülarz, doğuda yere batma, batıda yere batma, Arabistan yarımadasında yere batma, deccal, güneşin

doğudan doğması, Ye'cuc ve Me'cuc, İsa'nın inişi ve Aden'den çıkacak bir ateş. **“Rabbinin bazı ayetleri geldiği gün hiç kimseye imanı fayda vermez”** mesela can çekişen gibi durum gözünün önüne geldiği, iman da ispatlanmış olduğu zaman. Te ile “tenfeu” da okunmuştur, çünkü iman müennes zamire muzaf olmuştur. Lemtekün **“daha önce iman etmemişse”** bu da nefsen'in sıfatıdır.

“Veyahut imanında bir hayır kazanmamışsa” bu da amenet'e atıftır, mana da şöyledir: O zaman önce iman etmeyen yahut önce iman etmiş de imanında hayır kazanmamışsa, demektir. Bu da amel-siz imana itibar etmeyenin delilidir. İtibar edenin de o hükmü o güne has kılma ve terdidi (ev edatını) yararlanmanın iki şarttan birine bağlama hakkı vardır, şu manaya ki eğer bir nefis o ikisini de yapmamışsa imanından yararlanamaz. Yine o kimsenin lemtekün üzerine atfetme hakkı da vardır, yani kişinin o anda yaptığı amel ona fayda vermez ister ki imanında bir hayır kazanmış olsun. **“De ki: Bekleyin, biz de beklemekteyiz”** bu da onlar için tehdittir, yani bu üçten birinin gelmesini bekleyin; çünkü biz de onu beklemekteyiz. O zaman kurtuluş bizim, ziyan da sizin olacaktır.

159- “Şüphesiz dinlerini parça parça edenler” onu ayırıp da bir kısmına iman edip bir kısmını inkar edenler yahut onda ayrılığa düşenler demektir. Aleyhisselat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar, hepsi Haviye cehennemindedir, ancak biri hariç. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar, hepsi Haviye cehennemindedir, ancak biri hariç. Ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, hepsi Haviye cehennemindedir, ancak biri hariç. Hamze ile Kisai burada ve Rum suresinde “fâroku” okumuşlardır. **“Ve kânu şiyean (fırkalara ayrıldılar)”** her fırka bir imamın ardına düştü **“sen onlardan hiçbir şeyde değilsin”** yani onların ayrılıklarından yahut azaplarından sorulmazsın yahut onlardan berisin. Şöyle de denilmiştir: Bu onlara saldırmayı yasak etmiştir, kılıç ayetiyle mensuhtur. **“Ancak onların işi Allah'a kalmıştır”** cezalarını o verir. **“Sonra onlara neler yaptıklarını haber verir”** azaplarını demektir.

160- “Men cae bilhaseneti felehu aşrû emsalihe (kim iyilikle gelirse ona on katı vardır)” yani Allah'tan lütuf olarak onun on katı vardır. Yakup tenvinle “aşren” ve sıfat olarak da ref ile “emsuluha” okumuştur. Bu da katların en azıdır. Yetmiş, yedi yüz ve hesapsız olarak kat vaatle gelmiştir. Bunun içindir ki on'dan maksat çokluktur, sayı değildir, denilmiştir. **“Kim de kötülükle gelirse ancak misli ile cezalanır”** adaletin hükmü gereği. **“Onlar haksızlığa uğratılmazlar”** sevabın eksilmesi ve azabın artması ile.

قُلْ إِنِّي هَدَيْنِي رَبِّي إِلَى

صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ
 الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَيُنْذِرُ لِعِزَّتِ الْوَلِّ الْأَوَّلِ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾
 قُلْ أَغْنَى اللَّهُ أَبْغَى رِبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
 إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ
 فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ خَلَائِفَ
 الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي
 مَا آتَيْكُم إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

161 – De ki. Şüphesiz beni Rabbim doğru bir yola, hakka yönelen İbrahim'in dimdik ayakta duran dinine hidayet etti. O, müşriklerden değildi.

162 – De ki: Şüphesiz namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabbi Allah içindir.

163 – Onun ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim.

164 – De ki: Allah'tan başka Rab mi arayacağım. O ki her şeyin rabbidir. Her nefis ancak kendi aleyhine kazanır. Bir günahkâr bir başkasının günahını taşımaz. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir; ihtilaf ettiğiniz şeyleri size haber verir.

165 – O ki sizi yeryüzünde halifeler kıldı ve kiminizi kiminizin üstüne derecelerle yükseltti ki verdiklerinde sizi denesin. Şüphesiz Rabbin cezayı çabuk verendir. Şüphesiz o, elbette çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

161 - "De ki: Şüphesiz beni Rabbim doğru bir yola hidayet etti" va-

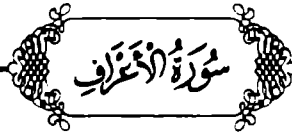
hiy ile koyduğu delillere irşat etmekle. **“Dinen”** “sırat”ın mahallinden bedeldir, çünkü mana: Hedani sıratan demektir, “sizi doğru bir yola hidayet eder” (*Feth: 20*) ayeti gibi. Ya da melfuzun delalet ettiği gizli bir fiilin mefuludur. **“Kıyemen (kayyimen)”** kame'den fey'il veznindedir, sade'den seyyid gibi. Bu da vezin bakımından müstakim'den daha mübalağalıdır, müstakim de siyga bakımından ondan daha mübalağalıdır. İbn Amir, Asım, Hamze ve Kisai mastarı sıfat yaparak kıyemen okumuşlardır, kıyası “kıvamen”dir, ivaz gibi; fiilinin ilanından dolayı kıyam gibi i'lal edilmiştir. **“Millete ibrahime”** bu da dinen'in atıf beyanıdır. **“Hanifen”** de ibrahim'den haldir. **“Vema kâne minel müşrikin (o, müşriklerden değildi)”** bu da ona atıftır.

162; 163- “De ki: Şüphesiz namazım, ibadetlerim” bütün ibadetlerim yahut kurbanım veyahut haccım **“Ve mahyaye ve mematı”** hayatım ve ölümüm, hayatımda üzerinde bulunduğum ve üzerinde öldüğüm iman ve taat yahut hayatın taatları ve ölüme bağlı hayırlar, mesela vasiyet, arkadan köle azat etme gibi yahut bizzat hayat ve memmat. Nafi ye'nin sükunu ile “mahyay” okumuştur, vaslı vakf yerine koymuştur. **“Alemlerin Rabbi Allah içindir. Onun ortağı yoktur”** ona hastır, bunlarda başkasını ona ortak koşmam. **“Ben bununla”** bu söz ve ihlasla **“emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim”**. Çünkü her peygamberin Müslümanlığı ümmetinin Müslümanlığından öncedir.

164- “De ki: Allah'tan başka Rab mi arayacağız?” Onu ibadetime ortak edeyim. Bu da aleyhisselam Efendimizi tanrılarına ibadete davetlerine cevaptır. **“Ve hüve rabbu külli şey'in (o ki her şeyin Rabbi-dir)”** illet yerinde haldir, onu ret ve ona delildir yani ondan başka her şey benim gibi Rabbin kuludur, Rab olamaz. **“Her nefis ancak kendi aleyhine kazanır”** sizin bu haliniz bana ondan başka Rab aramada bir fayda vermez. **“Bir günahkâr bir başkasının günahını taşımaz”**. Bu da “yolumuza tabi ol; günahlarını taşıyalım” (*Ankebut: 12*) sözlerinin cevabıdır. **“Sonra dönüşünüz Rabbinizedir”** kıyamet gününde **“ihtilaf ettiğiniz şeyleri size haber verecektir”** doğruyu eğriden seçecek ve haklı ile haksızı ayıracaktır.

165- “O ki sizi yeryüzünde halifeler kıldı” birbirinizin yerine geçersiniz yahut yeryüzünde Allah'ın halifeleri kıldı, onda tasarruf edersiniz. Bu durumda hitap geneldir yahut geçmiş ümmetlerin halifeleri kıldı, bu durumda hitap müminleredir. **“Ve kiminizi kiminizin üstüne derecelerle yükseltti”** şeref ve zenginlikte **“ki verdiği şeyde sizi denesin”** mevki ve malda **“Şüphesiz Rabbin cezayı çabuk verendir”** zira gelecek olan yakındır ya da o isterse çabuk yapar. **“Şüphesiz o, elbette çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”**. Onu azapla niteledi, onu nefsine

izafe etmedi, zatını bağışlamakla niteledi, ona ise rahmet sıfatını verdi ve mübalağa kalıbını ve tekit lam'ını kullandı. Bunu da kendisinin doğrudan bağışlayıcı ve dolaylı olarak azap edici olduğunu ve rahmetinin çok ve mübalağalı, azabının az ve o hususta müsamahalı olduğunu vurguladı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: En'am suresi bana bir seferde indirildi. Onu yetmiş bin melek uğurluyordu. Tesbih ve tahmid ile seslerini yükseltiyorlardı. Binaenaleyh kim En'am suresini okursa o yetmiş bin melek ona gündüz ve gece En'am suresinin ayetleri sayısınca rahmet okurlar.

7 / A'RAF SURESİ

Mekke'de inmiştir.

206 ayettir.

Mekke'de inmiştir, ancak “ves’elhüm” den başlayan “veiz neteknel cebele”ye kadar devam eden sekiz ayet hariç. “Vea’rıd anil cahilin” ayeti hariçtir de, denilmiştir. 205 yahut 206 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ① الْمَصْرُ ① كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ
 لَتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ② اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا
 تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ③ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ
 أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بِلْسَانَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ④

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Mim. Sâd.

2 – Bu. Sana indirilen bir kitaptır. Göğsünde ondan bir sıkıntı olmasın. Onunla (insanları) uyarman ve müminlere bir öğüt için.

3 – Rabbinizden size indirilene tabi olun. Ondan başka dostlara tabi olmayın. Ne de az öğüt alıyorsunuz.

4 – Nice kentleri helak ettik de onlara azabımız geceleyin veya hut ögle uykusunda iken geldi.

1; 2- “Elif. Lam. Mim. Sâd” bu gibi harfler hakkında yukarıda bilgi geçmiştir. “Kitabun” mahzuf müptedanın haberidir yani hüve kitabını demektir. Yahut elif lam mim sad’ın haberidir. Ondaki maksat da sure yahut Kur’an’dır “ünzile ileyke” de sıfatıdır. “Göğsünde ondan bir sıkıntı olmasın” şüphe demektir. Çünkü şüphe edenin göğsünde sıkıntı vardır ya da o hususta yalanlanmak yahut hakkını tam edemediği korkusuyla kalbi sıkışıktır. Yasağın ona yönlendirilmesi mübalağa içindir: Seni orada görmeyeyim, türündendir. Felatekûn’deki fe’nin atfa da cevaba da ihtimali vardır. Sanki şöyle denilmiştir: İza ünzile ileyke litünzire bihi falayahric sadruke (onunla uyarman için sana kitap indirilince göğsünde sıkıntı olmasın).

“Litünzire bihi” bu da “ünzile”ye yahut “layekûn”e mütâalliktir. Çünkü onun Allah katından olduğuna kesin inanırsa uyarmaya cesaret eder. Onlardan korkmadığı yahut onu tebliğde muvaffak olacağını bildiği zaman da öyle olur. “Ve zikra lilmü’minin” fiilinin gizlenmesiyle nasba ihtimali vardır yani litünzire velitüzekkire zikra demektir, çünkü o da tezkir manasınadır. “Litünzire”nin mahalline atıfla cerre

ve “kitabun”e atıf ile de ref’e ihtimali vardır ya da mahzuf müptedanın haberidir.

3- **“Rabbınızden size indirilene tabi olun”** yani Kur’an ve sünnete demektir. Çünkü Allah Teala: “O, hevesine göre konuşmaz; o ancak kendine indirilen vahiydir” (*Necm: 3, 4*) demiştir. **“Vela tettebiu (ondan başka dostlara tabi olmayın)”** sizi azdıracak insan ve cinlerden demektir. **“Min dunihi”**deki zamirin indirilen şeye raci olduğu da söylenmiştir, yani Allah’tan, Allah’ın dininden başka şeylere tabi olmayın demektir. **“Vela tebtegu (aramayın)”** şeklinde de okunmuştur.

“Kalilen ma tezekkerun (ne de az öğüt alıyorsunuz)” az öğüt yahut az zaman (kısa) demektir. Çünkü Allah’ın dinini bırakıyor ve başkasına tabi oluyorsunuz. **“Ma”** azlığı tekit etmek için ziyade kılınmıştır, eğer mastariye kabul edilirse kalilen, tezekkerun ile nasb edilmez. Hamze, Kisai ve Asım da Hafs rivayetinde te’nin birini hazf ederek **“tezekkerun”** okumuşlardır. İbn Amir de **“tetezekkerun”** okumuştur ki o zaman hitap hepsinde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile ya-nındakilere olur.

4- **“Ve kem min karyetin”** birçok kentlerin **“ehleknaha”** halkını helak etmek istedik yahut onları perişan ederek helak ettik, demektir. **“Onlara geldi”** halkına geldi **“be’süna”** azabımız **“beyaten”** geceleyin demektir, mesela Lut kavmi gibi. Ya da beyaten mastardır, hal yerine düşmüştür. **“Ev hümm kailun”** bu da ona atıftır yani kailine, öğle uykusuna yatarlarken demektir, mesela Şuayb kavmi gibi. Hal vav’ının hazf edilmesi iki atıf harfinin (ev ile vav’ın) dile ağır gelmesindendir, çünkü o (hal vav’ı) da atıf vav’ıdır, vasl için getirilmiştir, yoksa zamirle yetinildiği için değil, çünkü o fasih değildir. İki tabirde de gafletlerini ve azabı akıllarına getirmemelerini abartma vardır. Bunun içindir ki özellikle o iki vakit zikredilmiştir. Bir de o ikisi dinlenme ve istirahat vaktidir. O zaman azabın bu iki vakitte gelmesi daha feci olur.

فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ

إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْتَلِزَّ
الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْتَلِزَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقْصُصَ عَلَيْهِمْ
بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ
مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَتْ مَوَازِينُهُ
فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾
وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا
تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

5 – Azap onlara geldiği zaman sözleri: “Şüphesiz biz zalim insanlar idik” demekten başka bir şey olmadı.

6 – Mutlaka kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız ve mutlaka gönderilen peygamberlere de soracağız.

7 – Mutlaka onlara bilerek anlatacağız. Bizler galipler değiliz.

8 – O gün tartı haktır. Kimin tartıları ağır gelirse, işte kurtulanlar onlardır.

9 – Kimin de tartıları hafif gelirse, işte ayetlerimizi inkâr etmeleri nedeniyle kendilerini ziyan edenler onlardır.

10 – Andolsun, sizi yeryüzüne yerleştirdik ve sizin için orada geçimlikler kıldık. Ne de az şükrediyorsunuz!”

5; 6; 7- “Fema kanet davahum (duaları olmadı)” duaları yahut yakarıları yahut iddia ettikleri dinleri olmadı “şüphesiz biz zalimler idik demeleri oldu” üzerinde bulundukları şeyde zalimliklerini ve batıl olduğunu iddia etmeleri oldu. “Mutlaka kendilerine peygamberler gönderilenlere de soracağız” risaleti kabullerini ve peygamberlere cevaplarını “ve mutlaka gönderilen peygamberlere de soracağız” kendilerine ne cevap verildiğini. Bu sorudan maksat kâfirleri azarlamak ve onları paylamaktır. “Suçlular günahlarından sorulmazlar” (Kasas:

78) kavlinde reddedilen ise bilgi edinme sormasıdır; ya da birincisi hesap yerindedir, bu ise azabı hak etmeleri üzerinedir. **“Mutlaka onlara bilerek anlatacağız”** peygamberlere, “Bizim bilgimiz yoktur, şüphesiz sen gaipleri çok iyi bilersin” (*Maide: 109*) demeleri üzerine anlatacağız ya da peygamberlere ve kendilerine peygamberler gönderilenlere durumlarını anlatacağız. “biilmin” dışlarını ve içlerini bilecek yahut onlardan bildiklerimizi. **“Bizler gaipler değildik”** onlardan ki hallerinden bir şey bize gizli kalsın.

8- **“Tartı”** yani hüküm yahut amellerin tartılması ki o da karşılığını vermektir. Cumhur şu görüştedir: Amel defterleri dili ve iki kefesi olan bir terazi ile tartılacaktır. Halk da ona bakacaktır. Bu da adaleti ortaya çıkarmak ve mazereti kaldırmak içindir. Nitekim onlara amellerinden de soracaktır. Dilleri onları itiraf edecek ve organları onları söyleyecektir. Şu rivayet de bunu desteklemektedir: Terazinin başına bir adam getirilir, doksan dokuz sicili açılır, her sicil gözün gördüğü yer kadardır. Onun için bir pusula çıkartılır, içinde kelime-i şahadet vardır; siciller bir göze konulur, pusula da bir göze konulur. Siciller havaya kalkar, pusula ağır basar. Şahısların tartılacağı da söylenmiştir; çünkü aleyhisselam Efendimiz şöyle demiştir: Kıyamet gününde iri ve şişman adam getirilir, Allah katında bir sivrisineğin kanadını çekmez. **“Yevmeizin”** müptedanın haberidir, o da el-vezn'dir. **“elhakku”** da veznin sıfatıdır ya da mahzuf müptedanın haberidir. Manası da doğru ve düzgün tartı demektir. **“Kimin tartıları ağır gelirse”** iyilikleri ya da iyiliklerinin tartıldığı şey demektir. Çoğul olması tartılan şeylerin değişik ve tartının da çok olmasındandır. O mevzun'un yahut mizan'ın çoğuludur. **“İşte kurtulanlar onlardır”** kurtuluşa ve sevaba erenler onlardır.

9- **“Kimin de tartıları hafif gelirse, işte kendilerini ziyan edenler onlardır”** yaratıldıkları fitrat-ı selimeyi zayi etmek ve Allah'ın azap için gösterdiklerini yapmakla. **“Ayetlerimizi inkâr etmeleri nedeniyle”** doğrulayacak yerde inkar ederler.

10- **“Andolsun, sizi yeryüzüne yerleştirdik”** oturmanıza, ekip biçmeye ve tasarruf etmenize imkan verdik demektir. **“Ve sizin için orada geçimlikler kıldık”** yaşam sebepleri yarattık. Maayış, maîşet'in cem'idir, Nafi'den onu ye'si zait olana benzeterek hemze ile (maaiş) okuduğu rivayet edilmiştir, mesela sahaif gibi. **“Ne de az şükrediyorsunuz!”** size yaptığım şeylerde.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾
 قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾
 قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾

11 – Andolsun, sizi yarattık, sonra size şekil verdik. Meleklerle: “Âdem’e secde edin” dedik. Onlar da secde ettiler. Ancak İblis secde edenlerden olmadı.

12 – Allah dedi: Sana emrettiğim zaman seni secde etmekten ne men etti? (İblis) dedi: Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.

13 – Allah dedi: İn oradan; senin için orada kibirlenme olamaz. Hemen oradan çık; çünkü sen alçaklardansın.

14 – İblis dedi: Bana diriltilecekleri güne kadar süre ver.

15 – Allah dedi: Şüphesiz sen süre verilenlerden sin.

11- “Andolsun, sizi yarattık, sonra size şekil verdik” yani atanız Âdem’i topraktan şekilsiz olarak yarattık, sonra da ona şekil verdik. Onu yaratmasını ve şekillendirmesini bütün insanları yaratma ve şekillendirme yerine koymuştur. Ya da sizi önce yarattık, sonra şekillendirdik, demektir, bu da Âdem’i yaratıp sonra onu şekillendirmekle oldu. “Sonra meleklerle: Âdem’e secde edin, dedik”. Burada geçen sümme edatı haber vermede sonraya bırakma için denilmiştir. “Onlar da secde ettiler. Ancak İblis secde edenlerden olmadı” Âdem’e secde edenlerden demektir.

12- “Kale ma meneake ella tescüde” en tescüde demektir, la za-ittir, liella yaleme’de olduğu gibi. Başına geçtiği fiili tekit için getirilmiştir ve azarlamayı gerektiren şeyin secdeyi terk etmek olduğunu vurgulamaktadır. Şöyle de denilmiştir: Bir şeyden men edilen kimse

aksini yapmak zorundadır, sanki: Seni secde etmemeye ne zorladı denilmiştir? **“Sana emrettiğim zaman”** bu da mutlak emrin derhal vücup için olduğunu göstermektedir. **“Ben ondan hayırlıyım, dedi”**. Bu da mana bakımından cevaptır, yani söz başıdır; kendi gibisinin Âdem gibisine secde etmekle memur olmasını yadırgamaktadır. Sanki şöyle denilmiştir: Mani şudur ki ben ondan daha hayırlıyım; üstün olanın da alttakine secde etmesi hoş olmaz. Böyle emredilmesi nasıl hoş olur? Böylece tekebbürü ilk adet eden o oldu, aklına dayanarak güzel ve çirkini iddia eden o oldu. **“Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın”** bu da ondan üstün olduğunun gerekçesidir. Bu konuda yanılmıştır; çünkü faziletin esas madde itibarı ile olduğunu görmüş, yapan itibarıyla olandan gaflet etmiştir. Nitekim Allah Teala: **“İki elimle yarattığım şeye secde etmekten seni ne men etti?”** (*Sad: 75*) demiştir. Yani vasıtasız olarak demektir. Ve İblis şekil itibarı ile olandan da gaflet etmiştir; nitekim Allah Teala ona da: **“Ben ona kendi ruhumdan üfledim; ona secdeye kapanın”** (*Hicr: 29*) demiştir. Gaye itibarı ile olandan da gaflet etmiştir ki işin esası odur. Bunun içindir ki onlardan daha alim olduğunu ve onda başkalarında olmayan özellikler bulunduğunu açıklayarak secde etmelerini emretmiştir. Ayet maddenin sonunda bozulacağını ve şeytanların da maddelerden mürekkep cisimler olduğunu göstermektedir. Belki insanın topraktan ve şeytanın ateşten yaratılması ağır basan madde tarafları itibarı ile dir.

13; 14; 15- “Allah dedi: İn oradan” gökten yahut cennetten **“senin için orada kibirlenme olamaz”** ve isyan etme; çünkü orası Allah’tan korkanın ve itaat edenin yeridir. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki kibir göstermek cennet halkına yaraşmaz; Allah Teala da onu sırf isyanından dolayı değil kibrinden dolayı kovmuş ve indirmiştir. **“Çık oradan, çünkü sen alçaklardansın”** Allah’ın, kibrinden dolayı hor ettiği kimselerdensin. Aleyhissalat vesselam Efendimiz de şöyle demiştir: Kim tevazu gösterirse Allah onu yükseltir, kim de kibir gösterirse Allah onu alçaltır. **“İblis dedi: Bana dirilecekleri güne kadar süre ver”** kıyamet gününe kadar mühlet ver de beni öldürme yahut bana daha önce azap etme. **“Allah dedi: Şüphesiz sen süre verilenlerdensin”**. Bu ifade zahirine bakılırsa ona isteginin verildiğini gösterir ancak **“belli vaktin gününe kadar”** (*Sad: 81*) kavli ile mukayyettir. O da ilk sura kadardır ya da sonunu Allah’ın bildiği eceline kadardır. İsteginin yerine getirilmesinde kulların imtihanına ve ona muhalefet etmekle de sevap kazanacaklarına ima vardır.

قَالَ فِيمَا آغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ

الْمُسْتَقِيمَ ۖ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَا تَجِدُنَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ

أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ

مِنْهَا مَذْذُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا

هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

16 – İblis dedi: Beni azdırdığın şeye ant içerim ki, onlar için elbette doğru yolun başına oturacağım.

17 – Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından mutlaka geleceğim. Sen de çoklarını şükredenler (olarak) bulmazsın.

18 – Allah dedi: Ondan hor ve kovulmuş olarak çık. Yemin ederim ki kim sana uyarsa, cehennemi bütün sizden elbette dolduracağım.

19 – Ey Adem, sen ve zevcen cennete yerleş, istediğiniz yerden yiyeceğinizi. Şu ağaca yaklaşmayın; sonra zalimlerden olursunuz.

16- “İblis dedi: Beni azdırdığın şeye ant içerim ki” yani mademki bana süre verdin, ben de hangi yolla olursa olsun onları azdırmaya gayret edeceğim. Beni onlar için azdırman nedeniyle ya da beni azmaya sürüklemen nedeniyle ya da onun için azdığım şeyle beni mükellef kılman nedeniyle ben de onları elimden geldiği kadarıyla yoldan çıkarmaya çalışacağım. Febima ağveyteni'deki ba mahzuf kasem fiiline mütaalliktir, “leakudenne” fiiline değil. Çünkü lam buna manidir. Be'nin kasem için olduğu da söylenmiştir. “Ben de onlar için elbette oturacağım” yol kesenin oturup da yolcuları gözlediği gibi, “sıratı kel müstekim (doğru yolunun başına)” İslam yoluna. Sırat zarf olarak mansuptur, şurada olduğu gibi:

Mızrak elde o kadar yumuşak ki kıvrılır

Tilkinin yolda kıvrıldığı gibi.

Bunun: Ala sıratı ke takdirinde olduğu da söylenmiştir. Mesela: Darre zeydün ezzahra velbatna kavlinde olduğu gibi (alezzahri velbatni).

17- “Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim” yani dört taraftan demektir. Onları mümkün

olduğu şekilde ayartma ve saptırmasını düşmanın dört bir yandan gelmesine benzetmiştir. Bunun içindir ki üstlerinden ve altlarından dememiştir. Şöyle de denilmiştir: Üstlerinden demedi; çünkü üstten rahmet iner. Altlarından da demedi; çünkü alttan gelmek de insanları ürkütür. İbn Abbas şöyle demiştir: Önlerinden ahiret tarafından demektir, arkalarından da dünya tarafından demektir. Sağlarından ve sollarından da iyilik ve kötülükleri tarafından demektir. Şöyle demek de ihtimal dahilindedir: Önlerinden bildikleri taraftan ve sakınmaları mümkün olan tarafından demektir. Arkalarından da bilmedikleri ve güçlerinin yetmediği taraftan demektir. Sağlarından ve sollarından da bilmeleri ve sakınmaları mümkün olup da uyanık ve ihtiyatlı olmamalarından dolayı başaramadıkları demektir. İlk iki fiilin iptida harfi olan min ile geçişli kılınması, onlara o ikisinden taraf gelmesindendir. Son ikinin de mücaveze harfi olan an ile geçişli kılınması da onlardan gelenin sanki aykırı yola gider gibi sapma emaresi göstermesindendir. Bunun bir benzeri de: Celestü an yeminihi (sağına oturdum) sözüdür. “Çoklarını şükredenler olarak bulmazsın” itaat edenler olarak demektir. Bunu demesi de “Andolsun ki İblis onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı” (*Sebe'*: 20) sözünden dolayıdır. Çünkü onlardaki şer kaynağının çok, hayır kaynağının ise tek olduğunu görmüştür. O ise ilhama mazhar bir melektir. Onu meleklerden işittiği de söylenmiştir.

18- “Kalehruc minha mez’ûmen (oradan hor ve kovulmuş olarak çık, dedi)” mezmûmen demektir ki zemeden gelir, o da kınamak manasınadır. Mes’ûl yerine mesûl ve mekîl yerine mekûl gibi “mez’ûmen” de okunmuştur. Zamehu yezimuhu zeymen şeklinde çekimi yapılır ki birini çok ayıplamaktır. “Medhuren” de kovulmuş olarak demektir. “Lemen tebiake minhüm (yemin ederim ki kim sana uyarsa)” buradaki lam kaseme hazırlık içindir, cevabı da “leemleenne cehenneme minküm ecmain”dir. Bu da şartın cevabı yerinde kullanılmıştır. Lam’ın kesri ile “limen” de okunmuştur ki mana bakımından leemleenne’nin cevabıdır, çünkü mana, limen tebiake hazal validü demektir. Ya da “uhruc”un illetidir, leemleenne de mahzuf kasemin cevabıdır. “Minküm”ün de manası minke ve minhüm (senden ve onlardan) demektir. Muhatap çok kabul edilmiştir.

19- “Ey Adem” yani: Ey Adem dedik, “sen ve zevcen cennete yerleş istediğiniz yerden yiyin. Şu ağaca yaklaşmayın”. Ayette geçen “hazihi” “haziy” şeklinde de okunmuştur, aslı da budur, çünkü tasğiri ziya’dır, he ye’den bedeldir. “Sonra zalimlerden olursunuz” nefisle-rine zulmedenlerden demektir. “Tekuna”nın da atıf olarak cezme de cevap olarak nasba da ihtimali vardır.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ

لِيُذَيِّبَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا
عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾
وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّيَهُمَا بِغُرُورٍ
فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ
عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ
الشَّجَرَةِ وَأَقُلْتُ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾

20 – Şeytan, kapanan ayıp yerlerini açığa çıkarmak için o ikisine vesvese verdi ve: Rabbiniz sizi bu ağaçtan men etmedi ancak iki melek olursunuz yahut ölümsüz olursunuz diye men etti, dedi.

21 – Onlara. Ben şüpheşiz sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim, diye yemin etti.

22 – Aldatarak onları düşürdü. O ikisi ağaçtan tadınca, onlara ayıp yerleri görüldü; üzerlerine cennet yapraklarından yapıştırmaya başladılar. Rabbi onlara: “Ben sizi, ikinizi bu ağaçtan men etmedim mi? Ve size: Muhakkak şeytan sizin için apaçık bir düşmandır, demedim mi?” diye seslendi.

20- “Fevesvese lehümeşşeytanu (şeytan onlara vesvese verdi)” yani o kişi için vesvese yaptı. Vesvese aslında gizli sestir, heyname (mırıltı) ve haşhaşe (hıştırtı) gibi. Vesvesel huliyyü de bundandır ki takının ses çıkarmasıdır. Nasıl vesvese verdiği de Bakara suresinde geçmiştir. “Liyübdıye lehüma” açığa çıkarmak için” lam akibet içindir ya da illet içindir, vesvese vererek avret yerlerini açmakla onları üzme istedi demektir. Bunun içindir ki avret yerine sev’et demiştir. Bunda şuna delil vardır ki yalnızken yahut eşin yanında iken avret yerini gerek yokken açmak tabiat icabı çirkindir. “Mavuriye anhüma min sev’âtihim” kapalı avret yerlerini demektir. Onlar kendilerinkini de birbirlerininkini de görmüyorlardı. Meşhur kıraata göre vuriye’de mazmum hemzenin vav’a kalp olunmaması –hâlbuki “vâsıl”ın taşıgiri olan üveysıl’da

olmuştur – ikincisinin med olmasındandır. Hemzenin hazfı, harekesinin vav'a verilmesi, vav'a kalbi ve sakın vav'ın da ona idgamı ile "sevâtihma" da okunmuştur.

"Rabbınız sizi bu ağaçtan men etmedi ancak iki melek olursunuz yahut ölümsüz olursunuz diye men etti". Ölmeyenlerden yahut cennette ebedi kalanlardan olursunuz diye men etti. Bundan meleklerin insanlardan üstün oldukları sonucu çıkarılmıştır. Cevabı da şöyledir: Malumdur ki gerçekler değişmez, o ikisinin arzusu kendilerinin de melekler gibi fitraten mükemmelliğe erişip yeme ve içme kaydından kurtulmaları idi. Bu da onların mutlak olarak insanlardan üstün olduklarını göstermez.

21- "Vekasemehuma (onlara yemin etti)" bunu müfaale babından getirmesi mübalağa içindir. Şöyle de denilmiştir: O ikisi de onu kabul edeceklerine dair yemin ettiler. Şöyle de denilmiştir: O ikisi ondan iyi niyetli olduğuna dair yemin etmesini istediler, o da öyle yemin etti. Böylece karşılıklı yemin etmiş oldular.

22- "Onları düşürdü" onları o ağaçtan yemeğe tenezzül ettirdi. Burada şuna dikkat çekmek istiyor ki o ikisini yüksek dereceden aşağı dereceye indirdi, çünkü tedliye ve idla lafızları bir şeyi yukarıdan aşağıya sarkıtmaktır. **"Biğurur"** yemini ile onları aldatarak demektir. Çünkü onlar hiç kimsenin Allah'a karşı yalan yemin etmeyeceğini zannetmişlerdi. Ya da onlar aldanarak demektir. **"O ikisi ağaçtan tadınca, onlara ayıp yerleri göründü"** yani ondan yemeğe başlayıp da tadını alınca, onları azap ve isyanın uğursuzluğu tuttu; elbiseleri üzerinden düştü ve onlara avret yerleri göründü. Ağaçta ihtilaf edilmiş; buğday mıdır yahut üzüm müdür veyahut başka mıdır, elbise de nur mu idi yahut hulle mi idi veyahut tırnak mı idi diye ihtilaf edilmiştir. **"Ve tafika yahsifani aleyhima"** yaprakları üzerlerine yamamaya ve üst üste yapıştırmaya başladılar **"cennet yapraklarından"**. Bunun incir yaprağı olduğu söylenmiştir. Ahsafe'den "yuhısifani" de okunmuştur ki kendilerine bunu yaptırdılar demektir. Hassafe'den yuhassıfani ve yehıssıfani de okunmuştur ki aslı yahtesıfani demektir. **"Rabbi onlara: Ben sizi bu ağaçtan men etmedim mi ve size: "Muhakkak şeytan sizin için apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi"**. Bu da yasağa karşı gelmekten dolayı sitem ve düşmanın sözüne aldanmadan dolayı da kınamadır. Bunda mutlak yasağın tahrir için olduğuna delil vardır.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ
 مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ
 مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا
 تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُورِي سَوَاتِكُمْ
 وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ
 لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

23 – İki dediler: Ey Rabbimiz, biz kendimize yazık ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlaka ziyan edenlerden olacağız.

24 – Allah dedi: Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Yeryüzünde sizin için bir süreye kadar yerleşmek ve istifade etmek var.

25 – Allah dedi: Orada yaşarsınız, orada ölürsünüz ve orada dirilip (kabirlerinizden) çıkarılırsınız.

26 – Ey âdemoğulları, üzerinize çirkin yerlerinizi örtecek bir elbise ve bir süs indirdik. Takva elbisesi, o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetlerindendir. Umulur ki iyi düşünürler.

23- “İki dediler: Ey Rabbimiz, biz kendimize yazık ettik” isyan etmek ve cennetten çıkmaya maruz bırakmakla zarar verdik. “Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlaka ziyan edenlerden olacağız”. Bu da küçük günahların bağışlanmadığı takdirde ceza getireceğine delildir. Mutezile: Büyüklerden sakınıldığı takdirde onlardan dolayı azap caiz değildir, demişlerdir. Bunun içindir ki: O iki bunu Allah'a yakın kimselerin adeti üzere küçük günahları büyük ve büyük hasenatı da küçük görerek söylediler, demişlerdir.

24; 25- “Allah dedi: İnin” Âdem ile Havva'ya ve zürriyetlerine hitaptır. Yahut o iki ile İblis'e hitaptır. İblis'e ikinci kez emir etmesi, onların sonsuza kadar birbirlerine yakın olacaklarını bilmesi içindir ve onlara dediğini de ayrı ayrı haber vermiştir. “Ba'adukum liba'dın adüv” hal yerindedir yani birbirinize düşman olarak demektir. “Veleküm filardı

müstekarrün" yeryüzünde sizin için istikrar yahut istikrar yeri vardır **"ve bir süreye kadar istifade etmek vardır"** ecelleriniz gelinceye kadar. **"Dedi: Orada yaşarsınız, orada ölürsünüz ve oradan kabirlerinizden çıkarılırsınız"** amellerinizin karşılığını görmek için. Hamze, Kisai ve İbn Zekvan te'nin fethi ve ra'nın zammı ile **"ve minha tahrucun"** ve Zuhurf suresinde de **"ve kazalike tahrucun"** okumuşlardır.

26- **"Ey âdemoğulları size elbise indirdik"** yani onu göğün tedbirleri ve inen sebeplerle demektir. Bunun bir benzeri de şudur: **"Size davarlardan indirdi"** (*Zümer: 6*) **"Demiri indirdik"** (*Hadid: 25*). **"Çirkin yerlerinizi örtecek"** şeytanın göstermek istediği çirkin yerlerinizi örtecek ve sizi yaprak yamamaktan kurtaracak elbise demektir. Rivayete göre Araplar Beytullah'ı çıplak tavaf eder ve: Biz Allah'a isyan ettiğimiz elbiselerimizle tavaf etmeyiz, derlerdi. Ayet bunun üzerine indi. Belki de Âdem kıssası buna bir hazırlıktır, ta ki bilinsin ki avret yerinin açılması insana şeytandan gelen ilk musibettir ve o ebeveynlerini azdırdığı gibi onları da o hususta azdıracaktır. **"Ve rîşa"** süsleneceğiniz elbise demektir. Buna mal da denilmiştir. Bundan dolayı tereyyeşer recülü denir ki adam tüylendi (palazlandı) denir. **"Riyaş"** şeklinde de okunmuştur ki rîş'in çoğulu olur, şî'b ve şîab gibi. **"Ve libasüt takva (takva elbisesi)"** Allah korkusu. Buna imandır da, güzel ahlaktır da savaş elbisesidir de denilmiştir. Libas müpteda olarak merfudur, haberi de **"zalike hayr"**dır. Ya da haberdır, **"zalike"** sıfatıdır. Sanki şöyle denilmiştir: Ve libasüttakva el müşarü ileyhi hayrun. Nafi, İbn Amir ve Kisai, **"libasen"**e atfen nasb ile **"velibaset takva"** okumuşlardır. **"Zalike (bu)"** yani indirme **"Allah'ın ayetlerindendir"** lütuf ve rahmetini gösteren ayetlerindendir. **"Umulur ki iyi düşünürler"** nimetini bilirler yahut öğüt alırlar da çirkin şeylerden kaçınırlar.

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا

أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا
سَوَاتِهِمَا إِنَّهُ يَرِيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِمَّنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا
الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً
قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ
لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾
قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ
وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

27 – Ey âdemoğulları, şeytan sizi saptırmasın; nitekim ebeveyninizi de onlara ayıp yerlerini göstermek için onlardan elbiselerini soyarak cennetten çıkarmıştı. Çünkü o ve kabilesinden olanlar sizi onları görmediğiniz yerlerden görürler. Muhakkak biz şeytanları iman etmeyenler için dostlar kıldık.

28 – Onlar çirkin bir şey yaptıkları zaman: Atalarımızı bunun üzerinde bulduk ve bunu bize Allah emretti, derler. De ki: Şüphesiz Allah çirkin şeyleri emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?

29 – De ki: Rabbim adaleti emretti. Her mescitte yüzlerinizi doğrultun. Dini ona has kılarak ona dua edin. Sizi ilkin başlattığı gibi ona döneceksiniz.

27- “Ey âdemoğulları, şeytan sizi saptırmasın” azdırmasıyla sizi cennete girmekten alıkoymasın. “Nitekim ebeveyninizi de cennetten çıkarmıştı”. Ebeveyninizi ondan çıkarmakla mihnete düşürdüğü gibi. Yasak şeklen şeytanadır, mana olarak ona uymaktan ve fitnesine kapılmaktadır. “Yenziu anhüma libasehüma (onlardan elbiselerini soyarak)” bu da ebeveykümden yahut ahrece'nin failinden haldir, soymanın ona nispet edilmesi sebep olmasındandır. “Çünkü o ve kabilesinden olanlar sizi onları görmediğiniz yerlerden görürler” bu da

yaşağın gerekçesidir ve fitnesinden sakınmak için tekittir. “Kabiluhu” askerleri demektir. Biz onları görmeden onların bizi görmeleri hiçbir zaman görünmeyeceklerini ve şekle bürünmeyeceklerini gerektirmez. **“Muhakkak biz şeytanları iman etmeyenler için dostlar kıldık”** aralarına ilişki koymakla yahut üzerlerine göndermek ve onları perişan etmek için imkân vermek ve onları yıldızladıkları şeylere sürüklemekle. Ayet kıssanın hissesidir ve hikâyenin özetidir.

28- “Onlar çirkin bir şey yaptıkları zaman” son derece çirkin bir şey yaptıkları zaman mesela puta tapmak ve tavaf ta avret yerini açmak gibi, **“atalarımızı bunun üzerinde bulduk ve bunu bize Allah emretti, derler”**. Özür diler ve iki şeyi delil getirirler: Atalarını taklit etmek ve Allah’a iftira etmek. Allah birincisinden yüz çevirdi, çünkü kötü olduğu açıktır, ikincisini de: **“De ki: Şüphesiz Allah çirkin şeyleri emretmez”** sözüyle reddetti. Çünkü Allah Teala’nın adeti güzel şeyleri emretmek ve güzel ahlaka delalet etmek üzere süregelmıştır. Bunda çirkin fiilin ileride kınanmayı gerektirecek şekilde kötü olduğunun aklen bilineceğine dair bir ipucu yoktur. Çünkü fahiş şeyden maksat normal yaratılışlı insanların ondan nefret edeceği ve mükemmel aklın onu hoş görmeyeceği şeydir. Şöyle de denilmiştir: Bu ikisi arka arkaya iki sorunun cevabıdır, sanki bunu yaptıkları zaman onlara: Niçin yaptınız denildi, onlar da: Atalarımızı bunun üzerinde bulduk, demişlerdir. Tekrar: Atalarınız bunu nereden aldı, denilmiş, onlar da: Bunları bize Allah emretti, demişlerdir. Her iki itibarla da taklit hilafına delil bulunduğu zaman men edilir, mutlak olarak değil. **“Bilmediğiniz şeyleri Allah’a karşı mı söylüyorsunuz?”** bu da Allah’a karşı yalan söylemeyi men eden bir rettir.

29- “De ki: Rabbim adaleti emretti” o da ifrat ve tefrit arasındaki orta yoldur. **“Yüzlerinizi doğrultun”** yüzlerinizi onun ibadetine doğrultun, başkasına sapmayın yahut onları kibleye çevirin demektir. **“İnde külli mescidin”** her secde vaktinde yahut yerinde demektir o da namazdır ya da namaz size hangi mescitte geldi ise orada kılın, kendi mescitlerinize tehir etmeyin demektir. **“Ona dua edin”** ona ibadet edin **“dini ona has kılarak”** taatı has kılarak demektir. Çünkü dönüşünüz yalnız onadır. **“Sizi başlattığı gibi”** sizi önceden yarattığı gibi **“ona dönersiniz”** sizi tekrar yaratır ve amellerinizin karşılığını verir; öyleyse ona ihlasla ibadet edin. Tekrarı başlatmaya benzetmesi mümkün olmasından ve ona gücünün yetmesindendir. Şöyle de denilmiştir: Sizi topraktan başlattığı gibi ona dönersiniz. Şöyle de denilmiştir: Sizi yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz başlattığı gibi. Şöyle de denilmiştir: Sizi mümin ve kâfir olarak başlattığı gibi ona dönersiniz.

فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ
 أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنََّّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾
 يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا
 تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي
 أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي
 الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةٌ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كَذَلِكَ نَفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
 يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
 وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا
 وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

30 - Allah bir kısmına hidayet etti ve bir kısmına da sapıklık hak oldu. Çünkü onlar Allah'tan başka şeytanları dostlar edindiler ve kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar.

31 – Ey âdemoğulları, her mescit yanında ziynetinizi alın. Yiyin, için; israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez.

32 – De ki: Allah'ın, kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz rızıkları kim haram etti? De ki: Onlar kıyamette kendilerine mahsus olmak üzere dünya hayatında iman edenler içindir. İşte bilmeyen bir topluma ayetleri böyle açıklıyoruz.

33 – De ki: Rabbim ancak açık ve gizli çirkin şeyleri, günahı, haksız yere saldırıyı, bir kanıt indirmedigi şeyleri Allah'a şirk koşmanızı ve bilmediğiniz şeyleri Allah'a demenizi haram etti.

30- "Allah bir kısmına hidayet etti" onları imana muvaffak kılmakla "bir kısmına da sapıklık hak oldu" geçmişteki takdiri ile. Ferikan'ın mansup olması arkasındaki fiil iledir yani hazele ferikan (bir kısmını da başarısız kıldı) demektir. "Çünkü onlar Allah'tan başka şeytanları dostlar edindiler" bu da başarısızlıklarının gerekçesidir ya da sapıklıkları ispattır. "Onlar kendilerinin doğru yolda olduğunu sanıyorlar"

bu da şunu göstermektedir ki hata eden ile bilerek yapan kınamayı hak etmede birdir. Aralarında fark olduğunu söyleyen de, hata edenle kusurlu araştıran birdir, der.

31- **“Ey âdemoğulları, ziynetinizi alın”** avret yerlerinizi kapatan giysilerinizi alın, **“her mescit yanında”** tavaf yahut namaz için. Kişinin namaz için en güzel elbisesini alması sünnettir. Bunda namazda avret mahallini kapatmanın farz olduğuna delil vardır. **“Yiğin, için”** sizin için helal ve hoş olanları. Rivayete göre Amir oğulları hac günlerinde ancak ölmeyecek kadar yerlerdi. Yağ da yemezlerdi; böylece haclarına saygı gösterirlerdi. Müslümanlar da böyle yapmak istediler, ayet bunun üzerine indi. **“İsraf etmeyin”** helali haram etmekle yahut haram'a tecavüz etmekle ya da aşırı yemek ve oburlukla. İbn Abbas radiyallahu anhumadan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Sende israf ve kibir bulunmadıkça istediğini ye ve istediğini giy. Ali bin Hüseyin bin Vakıd da şöyle demiştir: Allah Teala tıb ilmini yarım ayette toplamış, **“yiğin, için, israf etmeyin”** demiştir. **“Çünkü O, israf edenleri sevmez”** yani yaptıklarından razı olmaz.

32- **“De ki: Allah'ın ziynetini kim haram etti?”** elbise ve diğer süslenecak şeyleri **“kulları için çıkardığı”** bitkilerden pamuk ve keten gibi, hayvanlardan ipek ve yün gibi, madenlerden de zırhlar gibi. **“Temiz rızıkları”** lezzetli yiyecek ve içecekleri. Bunda şuna delil vardır ki yiyecek ve içeceklerde, çeşitli süslenmelerde esas olan ibahadır, serbestliktir. Çünkü **“men”** edatındaki soru ret manasınadır. **“De ki: Onlar dünya hayatında iman edenleredir”** asaleten onlardır; kâfirler de onlara ortak olsalar da dolayısı ile. **“Kıyamet gününde onlara mahsus olarak”** onlara başkaları katılmaz. Halisaten hal onlara mansuptur. Nafi ikinci haber olarak ref ile (halisatün) okumuştur. **“İşte bilen bir topluma ayetleri böyle açıklıyoruz”** yani bu hükmü açıkladığımız gibi onlar için diğer hükümleri de açıklıyoruz.

33- **“De ki: Rabbim ancak çirkin (fahiş) şeyleri haram etti”**. Fahiş aşırı çirkin demektir. Cinsellikle ilgili şeylerdir de denilmiştir. **“Ma zahara minha vema batan (açık ve gizli olanları)”** açığını gizlisini. **“Günahı”** günah kazandıran şeyi, bu da genellemeden sonra özeldir. İçki içmektir de denilmiştir. **“Velbağye (saldırıyı)”** zulmü yahut kibri. Onu ayrı olarak zikretmesi abartmak içindir. **“Biğayril hakkı (haksız yere)”** bağı'ye bağlıdır ve mana bakımından onu pekiştirmektedir. **“Ve bir kanıt indirmedığı şeyleri Allah'a şirk koşmanızı”** bu da müşriklerle alay etmektir ve şunu vurgulamaktadır ki delille sabit olmayan şeye tabi olmak haramdır. **“Bilmediğiniz şeyleri Allah'a demenizi haram etti”** sıfatlarında ileri gitmek ve: Bunları bize Allah emretti, diyerek ona iftira etmek gibi.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَلَذَا جَاءَ

أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَا بَنِي آدَمَ
 إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنْ اتَّقَى
 وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
 بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
 خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ
 بِآيَاتِهِ أُولَئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ
 رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا آيِنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا
 ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

34 – Her ümmet için bir ecel vardır. Ecelleri geldiği zaman ne bir saat geri kalırlar ne de ileri giderler.

35 - Ey âdemoğulları, eğer size içinizden peygamberler gelir de ayetlerimi anlatırlarsa, kim sakınır ve ıslah ederse, onlara korku yoktur. Onlar üzülmeyizler de.

36 – Ayetlerimizi yalanlayıp onlara karşı büyüklük taslayanlar, işte onlar ateşin yaranıdır. Onlar orada ebedi kalıcılar.

37 – Öyleyse Allah'a yalan iftira edenden yahut ayetlerini yalanlayanlardan daha zalım kimdir. İşte onlara yazgıdan nasipleri erişecektir. Nihayet onlara elçilerimiz geldiği zaman canlarını alırlar. "Allah'tan başka ibadet ettikleriniz nerede?" derler. Onlar da: Bizden kayboldular, derler ve kâfir olduklarına dair aleyhlerine şahitlik ederler.

34- "Her ümmet için bir ecel vardır" onlara azabın inmesi için bir müddet yahut vakit vardır. Bu, Mekke halkı için tehdittir. "Ecelleri geldiği zaman" süreleri bittiği yahut vakitleri yaklaştığı zaman "ne bir

saat geri kalırlar ne de ileri giderler” az bir zaman dahi geri kalmaz ve ileri gitmezler. Ya da şiddetli korkularından dolayı geri kalmayı ve ileri gitmeyi istemezler demektir.

35- “Ey âdemoğulları, eğer size içinizden peygamberler gelir de size ayetlerimi anlatırlarsa” inma ye'tiyenneküm şartının tereddüt harfî “in” ile zikredilmesi, peygamberlerin gelmesinin caiz olup bazılarının zannettiği gibi vacip olmadığına dikkat çekmek içindir. Şart manasını tekit etmek için de ona “ma” eklenmiştir. Bunun içindir ki fi'li nun ile tekit edilmiştir (ye'tiyenneküm). Cevabı da **“kim sakınır ve ıslah ederse, onlara korku yoktur. Onlar üzülmazler de.**

36- Ayetlerimizi yalanlayıp onlara karşı büyüklük taslayanlar, işte onlar ateşin yaranıdır. Onlar orada ebedi kalıcılar” kavlidir. Mana da şöyledir: İçinizden kim yalanlamaktan sakınır ve amelini düzeltirse ve içinizden kim ayetlerimizi inkar ederse. Fe'nin birinci habere getirilip de ikinciye getirilmemesi vaatta mübalağa ve tehditte müsamaha içindir.

37- “Öyleyse Allah'a yalan iftira edenden yahut ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kimdir?” Kim demediğini Allah'a derse ve yahut dediğini yalanlarsa, **“İşte onlara yazgıdan nasipleri erişecektir”**. Onlar için yazılan rızık ve ecelden. Şöyle de denilmiştir: Levh-i Mahfuz'da onlar için tesbit edilenden. **“Hatta iza caethüm rüsûlûna yete'veffevnehüm (nihayet onlara elçilerimiz geldiği zaman canlarını alırlar)”**. Yete'veffevnehüm rüsülen'den hâldir, hatta edatı gayet içindir, o da kendinden sonra gelen kelamın başıdır. **“Kalu”** bu da iza'nın cevabıdır, **“Eynema (Allah'tan başka ibadet ettikleriniz nerededir?)”** yani taptığınız tanrılar nerede, derler? **“Ma”** edatı Mushaf hatında **“eyne”** edatına bitıştırilmiştir, normali ayrı yazılmaktır, çünkü o mevsuledir. **“Onlar da: Bizden kayboldular, derler”** saptılar, **“ve kâfir olduklarına dair aleyhlerine şahitlik ederler”** üzerinde bulundukları şeyde sapık olduklarını itiraf ederler.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ فِي
النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا
جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرِيَهُمْ لِأُولِيهِمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَاتِهِمْ
عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾
وَقَالَتْ أُولِيهِمْ لِأُخْرِيَهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَذَبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تَفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾

38 – Allah: Sizden önce cin ve insanlardan geçen ümmetler arasında girin, dedi. Ne zaman bir ümmet (ateşe) girse, hemşiresine (ortağına) lanet eder. Nihayet hepsi orada buluştukları zaman sonları ilklerine: Rabbimiz, işte onlar bizi saptırdılar. Sen de onlara ateşten bir azap ver, der. Allah da: Herkes için bir kat (azap) vardır. Fakat bilmezsiniz, der.

39 – Öncekiler sonrakilere: Sizin bizim üzerimizde bir üstünlüğünüz yoktu. O halde kazandığınız şeyler yüzünden azabı tadın, der.

40 – Şüphesiz ayetlerimizi yalanlayanlara ve onlara karşı büyüklük taslayanlara, göğün kapıları açılmaz, deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler. İşte günahkârları böyle cezalandırırız”.

38- “Allah: Girin, dedi” yani Allah Teala onlara kıyamet gününde dedi yahut meleklerden biri dedi, “sizden önceki ümmetlerin içinde” kıyamet gününde diğer ümmetlere katılarak girin “cinlerden ve insanlardan” yani iki nev’iden geçmiş milletlerin kâfirleri arasında “finnari (ateşe)” bu da udhulu’ya mütaalliktir. “Ne zaman bir ümmet girse” yani ateşe “ortağına lanet eder” yani ona uymakla saptığı ortağına. “Nihayet hepsi orada buluştukları zaman” birleştikleri ve ateş-

te bir araya geldikleri zaman **"sonları der"** girme yahut derece bakımından geri olanlar ki onlar da kendilerine tabi olanlardır **"ilklerine"** yani ilkleri hakkında demektir. Çünkü hitap Allah'adır, onlara değildir. **"Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar"** sapıklığı bize onlar yol yaptılar; **"sen de onlara ateşten bir kat azap ver, der"**. Çünkü onlar saptılar ve saptırdılar. **"Allah dedi: Herkes için bir kat azap vardır"**. Liderler için küfürlerinden ve saptırmalarından, halkları için de küfürlerinden ve onları taklit etmelerinden dolayı. **"Fakat bilmezsiniz"** sizin için yahut her fırka için ne olduğunu. Asım, Ebu Bekir rivayetinde ümmetin hitabından ayrı olarak ye ile (layalemun) okumuştur.

39- **"Öncekiler sonrakilere: Sizin bizim üzerimizde bir üstünlüğünüz yoktu, dedi"**. Sözlerini Allah Teala'nın sonlarına cevabı üzerine atfettiler ve ona dayadılar yani sizin bizden üstün olmadığınız ve bizimle sizin sapıklıkta ve azabı hak etmede eşit olduğumuz meydana çıkmıştır. **"O halde kazandığınız şeyler yüzünden azabı tadın"** bu da ya liderlerin sözlerindendir ya da Allah'ın iki gruba sözlerindendir.

40- **"Şüphesiz ayetlerimizi yalanlayanlara ve onlara karşı büyüklük taslayanlara"** onlara iman etmeyi kibirlerine sığdıramayanlara **"göğün kapıları açılmaz"** dualarına ve amellerine yahut ruhlarına - müminlerin amellerine açıldığı gibi - yahut meleklerle yetişmesi için ruhlarına açılmaz. **"Tüfettehü"**deki te ebvab'ın müennes olmasındandır, şeddesi de çokluk içindir. Ebu Amr şeddesiz, Hamze ile Kisai de öyle ve ye ile (yüftehu) okumuşlardır, çünkü semanın müennesliği hakiki değildir, fiil de takaddüm etmiştir (ebvab faildir). Malum kalıbı ve ebvabe de mansup olarak te ile okunmuştur ki o zaman fiil ayetlere ait olur, ye ile de okunmuştur ki fiil Allah'a ait olur. **"Deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler"** irilikte misal olan deve darlıkta misal olan iğne deliğine girinceye kadar demektir. Bu da olmayacak bir şeydir, ona bağlı olan şey de olmaz. Kummel gibi **"cüm-mel"**, nuğar gibi cümel, kufl gibi cüml, nusub gibi cümül, habl gibi de ceml de okunmuştur. O da kalın kınnap ipidir. Gemi halatıdır da denilmiştir. Sümm de zamme ve kesre (simm) ile okunmuştur, **"semmil mihyat"** da okunmuştur, mihyat da dikmiş dikilen şeydir, hizam ve mihzem gibi. **"İşte böyle"** bu ağır ceza gibi **"günahkârları cezalandırırız"**.

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي
 الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ
 نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾
 وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ
 وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَيْنَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا
 أَنْ هَدَيْنَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا
 أَنْ تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أَوْرِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾
 وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا
 حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ
 بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾

41 – Onlar için cehennemden bir döşek, üstlerinden de örtüler (yorganlar) vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırırız.

42 – İman edip iyi şeyler yapanlara gelince - ki biz hiç kimseye gücünün yetmeyeceği şeyi yüklemeyiz - İşte onlar cennetin arkadaşlarıdır. Orada ebedi kalacaklar.

43 – Göğüslerindeki kinden ne varsa söktük. Altlarından ırmaklar akar. “Bizi buna kavuşturan Allah’a hamdolsun. Eğer o bize hidayet etmeseydi, biz hidayete erecek değildik. Andolsun, Rabbinizin elçileri bize gerçeği getirmiş, derler. Onlara: İşte yaptıklarınıza karşılık mirasçı kılındığınız cennet budur, diye seslenilir.

44 – Cennet yaranı ateş yaranına seslendi: Biz, Rabbinizin bize va'dini hak olarak bulduk. Siz de Rabbinizin va'dettiğini hak olarak bildiniz mi? Onlar da: Evet, dediler. Aralarında bir ünleyici şöyle ünlledi: Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir.

41- “Onlar için cehennemden bir döşek, üstlerinden de örtüler vardır”. Gavaşin'deki tenvin Sibeveyh'e göre i'aldan dolayıdır, başka-

sına göre de munsarıflıktan dolayıdır. Mahzufun atılmasına (tamamen unutulmasına) göre ref ile gavaşun da okunmuştur. **“İşte zalimleri böyle cezalandırırız”** onları bir defa günahkâr olarak, bir defa da zalimler olarak ifade etmesi, onların ayetleri yalanlamalarından dolayı bu kötü sıfatla nitelendiklerini bildirmek içindir. Cennetten mahrumiyetin yanında günahın zikredilmesi, ateşle azabın yanında da zulmün zikredilmesi, bunun günahların en büyüğü olmasındandır.

42- **“İman edip iyi şeyler yapanlara gelince – ki biz hiç kimseye gücünün yetmeyeceği şeyi yüklemeyiz – işte onlar cennetin arkadaşlarıdır. Orada ebedi kalacaklar”**. Allah Teala adeti üzere tehditle va'di birleştirir. **“Hiç kimseye gücünün yetmeyeceği şeyi yüklemeyiz”** kavli müpteda ile haberin arasına girmiştir. Bu da teşvik içindir ve sonsuz nimetin kendi imkânları ile elde edileceğini bildirmek içindir. La tükellefü nefsün şeklinde de okunmuştur.

43- **“Göğüslerinde kinden ne varsa söktük”** yani kalplerinde kin sebeplerinden ne varsa çıkarıyoruz yahut ondan arındırıyoruz ki aralarında sevgiden başka bir şey olmasın. Hazreti Ali kerremallahu veche'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Umarım ben, Osman, Talha ve Zübeyr onlardanız. **“Altılarından ırmaklar akar”** bu da zevk ve neşelerini artırmak içindir. **“Bizi buna kavuşturan Allah'a hamd olsun, dediler”** böyle bir mükâfata **“eğer o bize hidayet etmeseydi”** eğer Allah'ın hidayet ve muvaffakiyeti olmasaydı demektir. Linehtediye'deki lam nefyi tekit içindir, “levla”nın cevabı da mahzuftur, makabli onu göstermektedir. İbn Amir vav'sız olarak “ma küнна” okumuştur, bu da onun birinciye açıkladığını gösterir.

“Andolsun, Rabbimizin elçileri bize gerçeği getirdi, derler”. Biz de onların irşatlarıyla doğruyu bulduk. Bunu dünyada yakın olarak bildikleri şeyin ahirette aynelyakîn olarak bilmeleri üzerine derler. **“Onlara: İşte yaptıklarınıza karşılık cennet budur, diye seslenilir”** onu uzaktan gördükleri yahut girdikten sonra böyle denilir. Bizzat seslenmeye sebep olan da **“İşte yaptıklarınıza karşılık mirasçılar kılındığınız cennet budur”** cümlesidir. O size amelleriniz nedeniyle verildi demektir. Bu da cennetten haldir, amili de işaretin manasıdır. Ya da haberdur “elcennetü” de “tilkümu”nun sıfatıdır. “En” de beş yerde de ya muhaffefedir ya da müfessiredir. Çünkü nida ile te'zin söz (kavl) manasıdır.

44- **“Cennet yaranı ateş yaranına seslendi: Biz Rabbimizin bize va'dini hak olarak bulduk. Siz de Rabbinizin va'dettiğini hak olarak buldunuz mu?”** Bunu da hallerinden memnun oldukları, cehennemdekilere şamata etmek (düşmana gülmek) ve onları daha çok üz-mek için dediler. “Mavaadena” dediği gibi “mavaadeküm” dememe-

si de va'dedilen şeylerden onları üzenin tümüyle özel olarak onlara va'dedilmediği içindir, mesela yeniden dirilme, hesap ve cennet hal-kının nimeti gibi. “Kalu naam (onlar da: Evet, dediler)” Kisai ayn'ın kesri ile (naim) okumuştur ki ikisi de geçerli lügattir. “Bir ünleyici ünledi” bunun sur ile görevli (İsrafil) olduğu söylenmiştir. “Aralarında” iki bölüğün arasında “en lanetullahi alez zalimin (Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir)” İbn Kesir, İbn Amir, Hamze ve Kisai şedde ve nasb ile “enne lanetallahi” okumuşlardır. Kavl maddesi takdir edilerek yahut ezzene'yi kale yerine koyarak kesre ile “inne” de okunmuştur.

الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ

سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾
وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمِهِمْ
وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامَ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ
يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا
يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمِهِمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾

45 – Ki onlar insanları Allah'ın yolundan çevirirler ve ona bir eğ-rilik isterler. Onlar ahireti de inkâr ederler.

46 – Aralarında bir perde vardır. A'raf'ın üzerinde de birtakım adamlar vardır; (cennet ve cehennemdekilerin) her birini simala-rından tanırırlar. Cennet yaranına: “Selam size”, derler. Ona henüz girmediler, fakat onu umut ediyorlar.

47 – Gözleri cehennem yaranı tarafındakilere çevrilince: “Rabbi-miz, bizi zalimler topluluğu ile beraber kılma” derler.

48 – A'raf yaranları, simalarından tanıdıkları adamlara seslendi-ler: “Çokluğunuz ve kibirlenmeniz size fayda vermedi”

45- “Ellezine yesuddune an sebilillahi (ki onlar insanları Allah'ın yolundan çevirirler)” bu da zalimlerin açıklayıcı sıfatıdır yahut zem'dir

merfudur yahut mansuptur. “**Ve yebğuneha iveca (onda bir eğrilik isterler)**” olduğu durumdan sapma beklerler, kesr ile ivec maddi ve manevi şeylerde dik olmayan nesneler için kullanılır, feth ile avec ise dik duran şeyler için kullanılır, mesela duvar ve mızrak gibi. “**Onlar ahireti de inkâr ederler**”.

46; 47- “Aralarında bir perde vardır” yani iki bölümün arasında demektir, mesela şu ayet gibi. “Aralarına bir sur çekildi” (*Hadid: 13*) ve cennetle cehennem arasında, bu da birbirlerine etki etmemeleri içindir. “**A’raf’ın üzerinde de**” perdenin a’raf’ı yani yüksek yerlerinin üzerinde demektir o da aralarına çekilen surdur. A’raf urf’un çoğuludur, o da istiare yolu ile urful feres’ten (atın yelesinden) alınmış bir deyimdir. Urf’un yerden yüksekte olan şeye denildiği de söylenmiştir, çünkü o, görünmesiyle başkasından daha çok tanınır. “**Ricalün (bir takım adamlar vardır)**” amelde kusur edip cennetle cehennem arasında Allah hüküm verinceye kadar hapsedilen insanlardır. Derece-leri yüksek bir topluluk olduğu da söylenmiştir, mesela peygamberler yahut şehitler yahut müminlerin iyileri ve alimleri veyahut erkek insanlar suretinde görünen melekler gibidir de denilmiştir. “**Her birini tanırlar**” cennet ve cehennem halkından “**sımalarıyla**” Allah’ın bildirdiği alametleriyle mesela yüzün aklığı veya karalığı gibi. “Sîma” fi’la veznindedir, same ibilehu deyiminden gelir ki deveyi işaretleyerek meraya salmaktır ya da veseme alel kalbi (kalbe damga vurmak)tan gelir ki vech kökünden câh gibi (vesm, sevm, sîma). Bunu da ilhamla ya da meleklerin öğretmesiyle bilirler. “**Cennet yaranına: Selam size, derler**” yani onlara baktıkları zaman onlara selam verirler. “**Lemyed-huluha (henüz oraya girmediler fakat onu umut ediyorlar)**”. Bu da birinci mülâhazaya göre (kusurlu müminler) nadev’in vav’ından haldir, ikinciye göre de ashabel cenneti’den haldir. “**Gözleri cehennem yaranı tarafına çevrilince, derler**” Allah’a sığınarak “**Rabbimiz, bizi zalimler topluluğu ile beraber kılma**”.

48- “A’raf yaranları, sımalarından tanıdıkları adamlara seslendiler” kâfirlerin ileri gelenlerinden tanıdıklarına “**ma ağna anküm cem’uküm**” çokluğunuz yahut mal toplamamız size fayda vermedi “**ve kibirlenmeniz**” haktan yahut halka karşı demektir. Kesret kökünden “**testeksirun**” da okunmuştur.

أَهْؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ
 عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَنَلَدَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابُ
 الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ
 حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ۖ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا
 وَلَعِبًا وَغَرَّتَهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسِيهِمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ
 يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾
 وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً
 لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

49 – “Kendilerini Allah’ın hiçbir rahmete erdirmeyeceğine yemin ettikleriniz bunlar mı?” Cennete girin. Size korku yoktur. Sizler üzülmeyeceksiniz de.

50 – Ateş yaranları, cennet yaranlarına: “Üzerimize sudan yahut Allah’ın size rızık ettiğiinden atın, diye seslendi. Onlar da: Allah bu ikisini kafirlere haram etti, dediler.

51 – Ki onlar dinlerini bir eğlence ve bir oyun edindiler. Dünya hayatı onları aldattı. Onlar da nasıl bugünlerini unuttular ve ayetlerimizi inkar ettilerse, biz de bugün onları unutacağız.

52 – Andolsun, biz onlara bilerek açıkladığımız ve iman eden bir topluluğa hidayet ve rahmet olan bir kitap getirdik.

49- “Kendilerini Allah’ın hiçbir rahmetine erdirmeyeceğine yemin ettikleriniz bunlar mı?” bu da o erkeklerin sözlerinin devamındandır. Haulai işareti de cennet halkının zayıflarınadır ki kafirler bunları dünyada hor görürler ve Allah bunları cennete girdirmez diye yemin ederlerdi. “Cennete girin, size korku yoktur. Sizler üzülmeyeceksiniz de” yani cennet halkına döndüler ve onlara: Girin dediler. Bu, yüksek dereceli kimseler görüşüne daha uygundur. Ya da A’raf’takilere:

Allah'ın lütfu ile cennete girin denilmiştir, çünkü onlar hapsedilmişler ve her iki bölümü de görmüş ve tanımışlar ve onlara diyeceklerini demişlerdi. Şöyle de denilmiştir: Cehennemlikleri ayıplayınca onlar da A'raf'takilerin cennete girmeyeceklerine yemin ettiler; Allah yahut meleklerden biri: "Yemin ettikleriniz bunlar mıdır?" dedi. Yeni söz başı olarak "edhilu" ve "dehalu" olarak da okunmuştur ki takdiri: Cennete girdiler, onlara da: Size korku yoktur, denildi, şeklindedir.

50- **"Ateş yaranları, cennet yaranlarına: Üzerimize sudan dökün, diye seslendiler"** aktarın. Bu da cennetin cehennemın üstünde olduğuna delildir. **"Yahut Allah'ın size rızık ettiğinden"** diğer içeceklerden demektir ki dökmeye uygun olsun ya da yemeklerden demektir, mesela Aleftüha tibnen ve maen barida (ata yem olarak saman ve soğuk verdim) kavli gibi (soğuk su içirdim demektir). **"Onlar da: Allah bu ikisini kafirlere haram etti, dediler"**. Bu ikisini mükellefe haram edilmiş şey gibi haram etti.

51- **"Ki onlar dinlerini bir eğlence ve bir oyun edindiler"** mesele bahireyi haram etmeleri, Beyt'in etrafında el çırpıp ıslık çalmaları gibi. Ayette geçen lehv düşüncüyü düşünülmesi hoş olmayan şeye sarf etmektir. Oyun da istenmesi hoş olmayan şeyden neşe beklemektir. **"Dünya hayatı onları aldattı, biz de onları unutacağız"** onlara unutmış gibi muamele edeceğiz, onları ateşte bırakacağız. **"Tıpkı onların da bugünlerine kavuşmayı unutmaları gibi"** unuttular, hiç akıllarına gelmedi ve ona hazırlık yapmadılar. **"Ve ayetlerimizi inkar ettikleri gibi"** onların Allah katından olduğunu kabul etmedikleri gibi.

52- **"Andolsun, biz onlara açıkladığımız bir kitap getirdik"** akaide, ahkâma ve vaazlara ait manalarını açıkladığımız demektir. **"Bilerek"** açıklama yolunu bilerek demektir ki o nedenle hikmetli olarak gelmiştir. Bunda Allah'ın ilimle bildiğine delil vardır. Ya da bilerek, içine ilmi alarak demektir ki o zaman mefuldan (kitaptan) hal olur. **"Faddalna-hu"** da okunmuştur ki onu diğer kitaplara üstün kıldık, buna da layık olduğunu biliyoruz demektir. **"İman eden bir topluluğa hidayet ve rahmet olarak"** bu da hu zamirinden haldir.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي
 تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا
 بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ
 الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
 يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ
 يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ
 أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

53 – Onun tevillini mi bekliyorlar? Onun tevili geldiği gün, onu daha önceden unutanlar: “Rabbimizin peygamberleri gerçeği getirmişlerdir. Bizim için şefaathçiler var mı ki bize şefaatsin; yahut dünyaya döndürülelim de yaptıklarımızdan başka ameller yapalım”, der. Bunlar kendilerine yazık etmişlerdir. Uydurdıkları şeyler de onlardan kaybolmuştur.

54 – Şüphesiz Rabbimiz gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra da Arş’e hükümran oldu. Geceyi onu durmadan arayan (kovalayan) gündüzün üzerine örter. Güneşi, ayı ve yıldızları da emrine amade olarak (o yarattı). Bilin ki yaratma ve emretme onundur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir!

53- “Hel yanzurune” bekliyorlar mı?” sonunda doğruluğunun meydana çıkacağını? Bu da dile getirdiği vaat ve tehditlerin açığa çıkmasıyla olacaktır. “Onun tevili geldiği gün, onu daha önceden unutanlar der” onu unutmuş gibi terk edenler: “Rabbimizin peygamberleri gerçeği getirmişlerdir” gerçeği getirdikleri açığa çıkmıştır. “Bizim için şefaathçiler var mı ki bize şefaatsinler” bugün “ev nüreddü (yahut dünyaya döndürülelim de)” “feyeşfeu’ya atfedilerek yahut “ev” ila en manasına olarak nasb ile “nüredde” okunmuştur. Birinciye göre istenen şey iki durumdan biridir: Şefaath yahut dünyaya döndürülme-

leri. İkinciye göre ise şefaathçilerinin olmasıdır; bu da ya iki durumdan biri içindir yahut biri içindir ki o da dünyaya döndürülmektir. “**Fe na'mele (yaptıklarımızdan başka amel edelim)**” bu da ikinci sorunun cevabıdır. Ref ile de okunmuştur fenahnu namelü demektir. “**Bunlar kendilerine yazık etmişlerdir**” amellerini küfre sarf etmekle. “**Uydurdukları şeyler de onlardan kaybolmuştur**” iptal olmuştur, onlara faydası dokunmamıştır.

54- “**Şüphesiz Rabbin gökleri ve yeri altı günde yarattı**” yani altı vakitte demektir, mesela. “kim o gün arkasını dönerse” (*Enfal: 16*) ayetinde olduğu gibi yahut altı gün miktarında demektir. Çünkü bilinen gün güneşin doğuşundan batışına kadar olan zamandır. O zaman (gün) yoktu. Allah'ın eşyayı bir defada yaratmaya gücü yettiği halde aşamalı olarak yaratması iradesine delildir, bakanlar için ibrettir ve işlerde ağır davranmaya teşviktir.

“**Sonra da Arş'a hükümran oldu**” onun idaresini ele aldı yahut istila etti demektir. Arkadaşlarımızdan Arş'a istivanın Allah'ın niteliksiz sıfatı olduğu nakledilmiştir. Mana da şöyledir: Allah nasıl istemişse Arş'a öyle istiva etmiştir, üzerine oturmaktan ve mekan tutmaktan münezzehtir. Arş diğer cisimleri kuşatan cisimdir, ona böyle denilmesi yüksekliğindendir ya da kralın tahtına benzemesindendir. Çünkü işler ve idareleri ondan iner. Ona mülktür de denilmiştir.

“**Yuğşil leylen nahara (geceyi gündüzün üzerine örten)**” bürüylen demektir. Aksini söylememesi bilindiği içindir ya da lafzın ona da muhtemel olmasındandır. Bunun içindir ki leyl'in nasbı ve nahar'ın da refi ile “**yağşel leylen naharu**” da okunmuştur. Hamze, Kisai, Yakup ve Ebu Bekir de Asım'dan rivayetle burada ve Ra'd'de tekrara delalet etmesi için şedde ile okumuşlardır. “**Yatlubuhu hasisa**” onu arıyormuş gibi hızla takip eder, aralarına bir şey girmez. Burada geçen hasis has'den gelir fail veznindedir, o da mahzuf mastarın sıfatıdır yahut failden haldir, hâssen demektir veyahut mefuldan haldir mahsusen demektir.

“**Veşsemse velkamere (güneşi, ayı ve yıldızları da emrine amade olarak yarattı)**” hükmü ve iradesiyle demektir. Nasbı da semavata atıf iledir, müsahharatının nasbı da hal üzeredir. İbn Amir hepsini müpteda ve haber olarak ref ile okumuştur. “**Bilin ki yaratma ve emretme onundur**” çünkü icat eden ve tasarruf eden O'dur. “**Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir**” ilahlıkta teklikle yücedir, Rab'likte de birlikle büyüktür. Allah bilir ya ayetten çıkan gerçek şudur: Kafirler çeşitli tanrılar edinince onlara Rab'liği hak edenin bir olduğunu beyan etti ki o da Allah Teala'dır. Çünkü yaratma da emir de onundur. Zira Allah Teala alemleri düzgün bir sıraya ve hikmetli bir idareye göre yarattı. Feleklerle-

ri yoktan var etti, sonra onları yıldızlarla süsledi, nitekim "onları iki günde yedi gök yaptı" (*Fussilet: 12*) kavli ile buna işaret etmiştir. Sonra aşağıdaki nesneleri icat etmeye yöneldi; değişik şekilleri ve farklı durumları kabul eden bir cisim yarattı. Sonra onu eser ve fiilleri birbirine zıt çeşitli suretlere ayırdı. Buna da: "Yeri iki günde yarattı" (*Fussilet: 9*) ayetiyle işaret etti. Yani aşağıdakileri iki günde yarattı demektir. Sonra üç unsuru var etti, önce maddelerini terkip ederek, sonra da tasvir ederek, nitekim: "Yeri iki günde yarattı" dedikten sonra "ona üstünden dağlar attı, ona bereket verdi ve onda rızıkların dört günde takdir etti" (*Fussilet: 10*) demiştir. Yani ilk iki günle beraber demektir. Çünkü Allah Teala Secde suresinde: "Allah odur ki gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattı" (*Secde: 4*) demiştir. Sonra mülk aleminin tamamı, onları idare etmeye yöneldi, tıpkı memleketi idare etmek için tahtında oturan Padişah gibi. Felekleri hareket ettirmek, yıldızları yürütmek ve gece ile gündüzü dürmekle işi gökten yere doğru idare etti. Sonra da bu anlatılanların özet ve sonucunu açıklayarak: "Bilin ki yaratma da emir de onundur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir!" dedi. Sonra da ona tevazu ve ihlas ile dua etmelerini buyurarak şöyle dedi:

أَدْعُوا رَبَّكُمْ

تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا
فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ
قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ
بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا
سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ
الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

55 – Rabbinize yalvararak ve gizlice dua edin. Çünkü o, haddi aşanları sevmez.

56 – İslah ettikten sonra yeryüzünde fesat çıkarmayın. Ona korkarak ve umarak dua edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyilik edenlere yakındır.

57 – O ki rüzgarları rahmetinin önünde bir müjdecî olarak gön-

derir. Nihayet ağır bulutları yüklendiği zaman biz onu ölü bir toprağa göndeririz. Onunla su indiririz; onunla bütün ürünlerden çıkarırız. Ölüleri de böyle çıkarırız. Belki ibret alırsınız.

55- “Rabbinize yalvararak ve gizlice dua edin” çünkü gizlilik ihlasın delilidir. **“O, haddi aşanları sevmez”** duada ve diğer şeylerde haddi aşmayı sevmez. Böylelikle dua edenin kendine layık olmayan şeyi istemesinin uygun olmadığına dikkat çekmiştir, mesela peygamberlik istemek ve göğe çıkmak gibi. Şöyle de denilmiştir: O duada bağırıp çağırmaktır ve uzun etmektir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir kavim gelecektir ki duada haddi aşacaklardır. Şöyle demeleri onlara yeter: Allah'ım, senden cenneti ve ona yaklaştıracak söz ve ameli istiyorum; cehennemden ve ona yaklaştıracak söz ve amelden de sana sığınıyorum. Efendimiz sonra da **“çünkü o, haddi aşanları sevmez”** ayetini okumuştur.

56- “Yeryüzünde fesat çıkarmayın” küfür ve isyan ile **“İslah ettikten sonra”** peygamberler göndermek ve ahkamlar meşru kılmakla. **“Ona korkarak ve umarak dua edin”** eksik amellerinizden, hak etmemenizden korkarak, aşırı rahmetinden dolayı lütuf ve ihsanıyla icabetini umarak. **“Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyilik edenlere yakındır (karîp'tir)”** umudun sebebini göstermekte ve icabete vesile olacak şeye vurgu yapmaktadır. Karîb'in müzekker olması rahmetin rahm manasına olmasındandır. Ya da mahzufun sıfatı olmasındandır yani emrün karibün demektir. Ya da meful manasına olan fail'e benzediği içindir ya da nakîd gibi mastara benzediği içindir ya da soy yakınlığı ile başka yakınlığı birbirinden ayırmak içindir.

57- “Hüvellezi yürsilür riyaha büşran (nüşran)”. İbn Kesir, Hamze ve Kisai tekil olarak **“nüşren”** okumuşlardır ki neşur'un çoğuludur ve naşir manasıdır. İbn Amir nerede olursa sükun ile **“nüşren”** Hamze ile Kisai de nerede olursa nun'un fethi ile **“neşren”** okumuşlar, onu hal yerinde mastar kabul etmişlerdir, naşiratin manasıdır yahut mefulu mutlaklıdır. Çünkü irsal ile neşr birbirine yakındır. Asım da sükun ile **“büşren”** okumuştur ki aslı büşür'dür, beşir manasıdır. Böyle okunduğu gibi be'nin fethi ile **“beşren”** de okunmuştur ki beşerehu'nun mastarıdır, manası da başiratin yahut lilbeşareti demektir. Büşra şeklinde de okunmuştur. **“Rahmetinin önünde”** rahmetinin önü sıra demektir ki yağmuru kastediyor. Çünkü saba rüzgarı bulutu kaldırır, kuzey toplar, güney yağdırır ve batı rüzgarı da dağıtır. **“Hatta iza ekallet (nihayet ağır bulutları yüklendiği zaman)”** ekallet killetten türemedir, çünkü bir şeyi kaldıran onu az görür, ona az gibi gelir. **“Sehaben**

sikalen (ağır bulutları)” su ile ağırlaşmış bulutları, sikalen’in cemi yapılması sehab’ın sahaib manasına cemi olmasındandır. “Suknahu (onu göndeririz)” yani bulutu. Zamirin müfret olması lafız itibarı iledir. “Libeledin meyyitin” ölü toprak için yahut onu diriltmek için yahut onu sulamak için, “meytin” şeklinde de okunmuştur. “Feenzelna bihil mae (onunla suyu indiririz)” toprağa yahut bulutla yahut gönderme ile veyahut rüzgarla demektir. “Feahrecna bihi” de öyledir. Zamirin suya raci olma ihtimali de vardır. Beled’e raci olursa be birincide ilsak için olur, ikincide de zarfiyet için olur. Eğer başkasına raci olursa sebebiyet içindir. “Bütün ürünlerden” her çeşitinden demektir. “Ölüleri de böyle çıkarırız” işaret ürünlerin çıkarılmasınadır yahut ölü toprağın canlandırılmasınadır yani toprağı onda büyüme kuvveti ihdas etmek ve çeşitli bitki ve ürünlerle nemlendirmekle onu dirilttiğimiz gibi ölüleri de sinlerinden (kabirlerinden) öyle çıkarır ve ruhlarını bedenlerine iade etmekle diriltiriz. Maddelerini toplar ve onları kuvvet ve hislerlerle yumuşatırız. “Belki ibret alırsınız” buna gücü yetenin ona da gücünün yettiğini bilirsiniz.

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبَثَ لَا يَخْرِجُ
 إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾
 لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ
 مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَأُ
 مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرِيكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾

58 – Güzel memleketin (toprağın) bitkisi, Rabbinin izni ile bol çıkar. Kötü olanın ise ancak az ve yararsız çıkar. Şükreden bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz.

59 – Andolsun Nuh’u kavmine gönderdik. “Ey kavmim, Allah’a ibadet edin. Sizin için ondan başka bir İlah yoktur. Sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum” dedi.

60 – Kavminden ileri gelenler: “Şüphesiz biz elbette seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz” dediler.

58- “Güzel toprağın” verimli yerin **“bitkisi Rabbinin izni ile çıkar”** dilemesi ve kolaylaştırması ile çıkar. Bitkinin çokluğu, güzelliği ve yararları böyle ifade edilmesi aşağıdakine karşılık içindir. **“Kötü olanın ise”** taşlık ve çoraklık gibi **“layahrucu illa nekida (ancak az ve yararsız çıkar)”** nekiden hal olarak mansuptur. Kelamın takdiri şöyledir: Vel-beledüllezi habüse layahrucu nebatuhu illa nekida. Muzaf hazfedilmiş, muzafun ileyh onun yerine geçirilmiştir. O da merfu ve müstetir olmuştur. “Yuhracu” şeklinde de okunmuştur ki yuhricuhul beledü demek olur ve nekiden de meful olur. Nekiden ise mastardır, za nekidin demektir, nekd ve nekid şeklinde okunmuştur. **“Ayetleri böyle çeviriyoruz”** döndürüyor ve tekrar ediyoruz. **“Şükreden bir topluluk için”**. Allah’ın nimetine şükreder, üzerinde düşünürler de ondan ibret alırlar. Ayet ayetleri düşünüp de onlardan ibret alanla onlara başını çevirip bakmayan ve onlardan etkilenmeyen için misaldir.

59- “Lekad erselna nuhan ila kavmihi” mahzuf kasemin cevabıdır, bu lam neredeyse “kad”siz kullanılmaz. Çünkü lam beklenti olabilecek yerde kullanılır. Zira muhatap onu duyduğu zaman başına geçtiği cümlelerin gerçekleşmesini bekler. Nuh bin Lemek bin Müteveşlah bin İdris’tir ki Allah onu İdris’ten sonra ilk peygamber gönderdi. Elli yahut kırk yaşında idi. **“Ey kavmim, Allah’a ibadet edin, dedi”**. Yalnız ona ibadet edin, çünkü Allah Teala: **“Sizin için ondan başka ilah yoktur”** demiştir. Kisai kesr ile na’t yahut lafzan bedel olarak nerede gelirse ilahtan önce cer harfinin olması halinde “ğayrihi” okunmuştur. Müstesna olarak nasb ile (ğayrahu) da okunmuştur. **“Sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum”** iman etmediğiniz takdirde. Bu da tehdittir ve ibadetine sebep için açıklamadır. Gün de kıyamet gündür yahut Tufan’ın olduğu gündür.

60- “Kavminden ileri gelenler, dedi” yani eşraftan olanlar ki bakıldığı zaman gözü dolduran kişiler demektir. **“Şüphesiz biz elbette seni bir sapıklık içinde görüyoruz”** haktan uzaklık içinde **“apaçık”** aşikâr demektir.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي
 ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ أَبْلَغُكُمْ
 رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾
 أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ
 وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ
 مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَآغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ
 كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

61 – Ey kavmim, bende hiçbir delilik yoktur. Ancak ben alemle-
 rin Rabbinden bir elçiyim” dedi.

62 – Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyorum. Sizin bilmedik-
 lerinizi Allah’tan biliyorum.

63 – İçinizden bir adama sizi uyarması, sakınmanız için ve bel-
 ki merhamet olunursunuz diye Rabbinizden bir öğüt gelmesine mi
 taaccüp ettiniz?

64 – Derken onu yalanladılar; biz de onu ve gemide onunla bera-
 ber olanları kurtardık. Ayetlerimizi inkar edenleri de suda boğduk.
 Çünkü onlar kör bir kavim idiler.

61- “O da: Ey kavmim, bende hiçbir sapıklık yoktur, dedi”. Onlar
 ne kadar sapıklık tespit etmek ve ona öyle sataşmak istedilerse, o da
 aynı şekilde menfî cevap verdi. “Ancak ben alemlerin Rabbinden bir
 elçiyim” bundan lazım gelen şeyle açığı kapattı, o da doğru yolda ol-
 masıdır. Sanki: Ben gayet doğru yoldayım, çünkü ben Allah’tan gelen
 bir elçiyim, demiştir.

62- “Übelligüküm risaleti rabbi (size Rabbimin mesajlarını tebliğ
 ediyorum ve size öğüt veriyorum. Sizin bilmediğinizi Allah’tan bili-
 yorum)”. Bu da resulün sıfatıdır yahut yeni söz başıdır. Her iki itibara
 göre de maksat onun elçi olduğunu açıklamaktır. Ebu Amr şeddesiz
 olarak (übelligüküm) ve risalat’ı da cemi olarak okumuştur, çünkü va-

kitleri farklıdır yahut manaları değişiktir mesela akaitler, vaazlar ve ahkâmlar gibi. Ya da onlardan maksat ona ve ondan önceki peygamberlere gönderilen vahiylerdir mesela Şit'in ve İdris'in suhurları gibi. "Leküm"deki lammın ziyade kılınması onlara samimi olarak nasihat etmesindendir. "Allah'tan biliyorum" ifadesinin manası da ettiği vaadi kabul ettirmektir. Çünkü bunun manası, onun kudretinden ve şiddetli yakalamasından biliyorum ya da vahyinden dolayı sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum, demektir.

63- "Eveacibtüm (taaccüb mü ettiniz?)" hemze inkâr içindir vav da mahzufa atıf içindir yani yalanladınız ve şaştınız mı demektir? **"En-caeküm"** size gelmesinden **"Rabbinizden bir öğüt"** mesaj yahut nasihat, **"bir adama"** bir adamın diliyle **"minküm (içinizden)"** aranızdan yahut cinsinizden demektir. Çünkü onlar bir insanın elçi gönderilmesine şaşıyor ve: "Eğer Allah dileseydi elbette melekler indirirdi. Biz ilk atalarımızda bunu duymadık" (*Mü'minun: 24*) derlerdi. **"Sizi uyar-ması için"** inkâr ve isyanın akibetinden **"ve sakınmanız için"** uyar- ma sebebiyle bu ikisinden. **"Belki merhamet olunursunuz"** takva ile. Reca harfi olan lealle'nin kullanılması şunu vurgulamaktadır ki takva mucip sebep değildir, Allah'ın rahmeti lütuftur. Ve takva sahibi öyle olmalıdır ki takvasına güvenmemelidir ve Allah'ın azabından emin olmalıdır.

64- "Derken onu yalanladılar; biz de onu ve yanındakileri kurtardık" bunlar da kendisine iman edenlerdir, kırk erkek ve kırk kadın idiler. Şöyle de denilmiştir: Dokuz kişi idiler; oğulları Sam, Ham ve Yafes, altı da ona iman edenlerden. **"Gemide"** bu da "maahu"ya yahut enceynahu'ya mütaalliktir ya da mevsuldan yahut "maahu"daki zamirden haldir. **"Ayetlerimizi inkar edenleri suda boğduk"** Tufan'la. **"İnnehüm kânu amîn (çünkü onlar kör bir kavim idiler)"** kalpleri kör, basiretsiz idiler. Aslı amiyî'n'dir, tahfif edilmiştir. **"Âmîn"** şeklinde de okunmuştur ki birincisi daha abartılıdır. Çünkü sebata delalet etmektedir.

وَالِىٰٓ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يٰٓاَيُّهَا قَوْمِ

اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهِ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ
الْمَلَائِكَةُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرِيكَ فِي سَفَاهَةٍ
وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يٰٓاَيُّهَا قَوْمِ لَيْسَ بِي
سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾
أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّى وَإِنَّا لَكُم نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوْعَجِبْتُمْ
أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَأَذْكُرُوا
إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى الْخَلْقِ
بَصِيطَةً ۖ فَذَكِّرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

65 – Ad kavmine de kardeşleri Hud'u gönderdik. “Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin için ondan başka bir İlah yoktur. Korkmuyor musunuz?” dedi.

66 – Kavminden ileri gelenler: “Şüphesiz elbette seni bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve biz seni elbette yalancılardan sanıyoruz” dediler.

67 – “Ey kavmim, bende beyinsizlik yoktur. Ben ancak alemlerin Rabbinden bir elçiyim” dedi.

68 – Size Rabbinin mesajlarını tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir öğütçüyüm.

69 – Sizi uyarmak için içinizden bir adamla Rabbinizden size bir öğüt gelmesine mi taaccüp ettiniz? Hatırlayın ki, sizi Nuh kavminden sonra halifeler kıldı ve size yaratılıştaki kuvvetçe onlardan fazla verdi, Allah'ın nimetlerini hatırlayın. Belki kurtuluşa erersiniz.

65; 66; 67- “Ve ila âdin (Âd'e gönderdik)” bu da “nuhan ila kavmihi” kavline atıftır, “huden (Hud'u)” bu da ehahüm'den atıf beyandır.

Bundan maksat da içlerinden biri olmasıdır. Ya ahal arab sözü gibi ki, Arap kardeş, demektir. Çünkü Hud'un sülalesi şöyledir: Hud bin Abdullah bin Rebah bin Calud bin Ad bin İvas bin İrem bin Sam bin Nuh. Şöyle de denilmiştir: Hud bin Şaleh bin Erfahşez bin Sam bin Nuh. Şöyle de denilmiştir: Hud bin Şaleh bin Erfahşez bin Sam, bin Am Ebi Ad. Onlardan olması sözünü daha iyi anlamaları, halini daha iyi bilmeleri ve ona uymayı daha çok istemelerindendir. **"Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin için ondan başka bir İlah yoktur"**. Yeni söz başıdır, yukarıya atıf yapılmamıştır. Sanki biri: Onlara gönderildiği zaman ne dedi, diye sormuş, o da böyle cevap vermiştir. **"Korkmuyor musunuz?"** Allah'ın azabından, sanki kavmi, Nuh kavmine çok yakın idiler, bunun içindir ki: **"Kavminden ileri gelenler şöyle demişlerdir"**. Çünkü ona iman eden onların eşrafından idi, mesela Mersed bin Sa'd gibi. **"Şüphesiz biz seni bir beyinsizlik içinde görüyoruz"** hafif akıllıkta mekan tutmuş, onda iyice yerleşmiş görüyoruz; çünkü kavminin dininden ayrıldın. **"Ve biz seni elbette yalancılardan sanıyoruz"** dediler. **"O da: Ey kavmim, bende beyinsizlik yoktur. Ben ancak alemlerin Rabbinden bir elçiyim, dedi"**.

68; 69- **"Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyorum... Sizi uyar- mak için içinizden bir adamla Rabbinizden size bir öğüt gelmesine mi taaccüp ettiniz?"** Tefsiri yukarıda geçti. Peygamberlerin – onlara salat ve selam olsun – kafirlerin ahmakça sözlerine verdikleri cevap- ta ve onlara yüz vermemelerinde mükemmel bir nasihat örneği, nefsi kırma ve güzel mücadele vardır. Bütün davetçilerin böyle olması la- zımdır. **"Ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm"** kavlinde onu bu iki özellikle tanıdıklarına dikkat çekilmiştir. Ebu Amr bu surede iki yer- de ve Ahkaf'ta şeddesiz olarak "übligukum" okumuştur. **"Hatırlayın ki, sizi Nuh kavminden sonra halifeler kıldı"**. Yani yerlerine geçirdi yahut sizleri krallar kıldı. Çünkü Şeddad bin Ad, Alic kumluğundan Uman denizine kadar olan yerlere hakim oldu. Onları Allah'ın azabın- dan korkuttu. Sonra da onlara nimetlerini hatırlattı. **"Ve size yaratı- lışta kuvvetçe onlardan fazla verdi"** boy pos ve kuvvet verdi. **"Allah'ın nimetlerini hatırlayın"** bu da özellemeden sonra genellemidir. **"Bel- ki kurtuluşa erersiniz"** belki nimetlerini hatırlamak sizi şükre, o da kurtuluşa götürür.

قَالُوا اجِثْنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ
 يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَآتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾
 قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتَجِدُلُونَنِي
 فِي أَسْمَاءِ سَمَيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا
 مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾
 فَانْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ
 الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

70 – Dediler: “Bize bir tek Allah’a ibadet etmemiz ve atalarımızın ibadet ettiklerini bırakmamız için mi geldin? Öyleyse eğer doğru söyleyenlerden isen tehdit ettiğin şeyi bize getir”.

71 – Dedi: Size Rabbinizden bir azap ve gazap hak oldu. Sizin ve atalarınızın ad taktığınız ve Allah’ın, onlara hiçbir delil indirmediği bazı kimseler hakkında mı benimle mücadele ediyorsunuz? Bekleyin; şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.

72 – Biz de onu ve beraberindekileri bizden bir rahmetle kurtardık. Ayetlerimizi inkar edenlerin ve inanmayanların kökünü kestik.

70- “Dediler: Bize bir tek Allah’a ibadet etmemiz ve atalarımızın ibadet ettiklerini bırakmamız için mi geldin?” Özellikle Allah’a tapmayı ve atalarının şirk koştukları şeylerden yüz çevirmeyi yadırgadılar. Bunu sırf taklit etmek ve geleneklerini bırakmamak için yaptılar. “Eci'tena”daki gelmenin manası ya kavminden ayrıldığı bir yerden gelmektir ya da alay yollu gökten gelmektir yahut mecazen kastetmektir, mesela zehebe yesübbüni (bana sövmeye gitti) gibi. **“Öyleyse tehdit ettiğin şeyi bize getir”** “korkmuyor musunuz?” kavlinin delalet ettiği azabı demektir. **“Eğer doğru söyleyenlerden isen”** bu hususta.

71; 72- “Kale kad vakaa” vacip ve hak oldu, “size” yahut üzerini-ze indi, bu da beklenen olmuş gibi kabilindendir **“Rabbinizden bir azap”** burada geçen rics azap demektir ki sarsılma manasına olan irticas’tan gelir **“ve gazap”** intikam arzusu demektir. **“Sizin ve atala-**

rınızın ad taktığınız ve Allah'ın onlara hiçbir delil indirmedığı isimler hakkında mı benimle mücadele ediyorsunuz?" Yani tanrılar diye isim verdiğiniz ve kendilerinde tanrılık manası bulunmayan şeyler hakkında demektir. Çünkü bizzat ibadete müstahak olan her şeyi icat eden Allah'tır. Eğer onlar hak etseler bile Allah'ın yapmasıyla hak ederler. Bu da ya bir ayet indirme ile veya bir delil getirme ile olur. Böylece şunu açıklamış oluyor ki onların son kanıtları ve dayanakları putlara bunu hak ettiklerine dair bir delil olmadan tanrılar demeleridir. Bunu da sözlerine itibar edilmeyenlere nispet etmesi gayet cahilliklerini ve aşırı ahmaklıklarını göstermek içindir. Bundan isimle müsemmanın aynı şey ve dillerin tevkifi (Allah tarafından öğretilmiş) olduğu sonucu çıkarılmıştır. Çünkü öyle olmasa idi kınanmazlar ve bunların Allah'ın bir delil indirmedığı uydurma isimler olduğu iptal edilmek istenmezdi. Fakat ikisinin de zayıf olduğu açıktır.

"Bekleyin" hak meydana çıkıp da siz de inatta ısrar edince size azabın inmesini bekleyin. **"Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim. Biz de onu ve beraberindekileri kurtardık"** dinde beraberindekileri **"bizden bir rahmetle"** onlara rahmetle **"ve ayetlerimizi inkar edenlerin kökünü kestik"** köklerini kuruttuk **"ve inanmayanların"** bu da onlardan iman edenlere imadır ve şunu haber vermektedir ki kurtulanla helak olan arasındaki fark imandır.

Rivayete göre onlar putlara taparlardı. Allah onlara Hud'u gönderdi. Onu yalanladılar ve çok ileri gittiler. Allah da onların yağmurlarını üç yıl durdurdu, perişan oldular. O zaman insanların müslümanı ve müşriki başlarına bir bela geldiği zaman Beytullah'a gider, Allah'tan onu kaldırmasını isterlerdi. Onlar da Kayl bin Anz ile Mersed bin Sa'd'i yetmiş kişiyle Ka'be'ye gönderdiler. Bunlar eşraftan idiler. O zaman Mekke'de Amalkalılar otururlardı. Bunlar İmlik bin Lavez bin Sam evlatlarından idiler. Reisleri Muaviye bin Bekir idi. Bunlar ona geldiklerinde o Mekke'nin dışında idi. Onları konuk etti ve onları ağırladı. Onun dayıları ve hısımları idiler. Yanında bir ay kaldılar, içki içiyorlardı. Cerade denen iki cariyeye de onlara şarkılar söylüyorlardı. Onların görevlerini ihmal edip de eğlenceye dalarak gafletlerini görünce buna üzüldü ve onlara bundan hoşlanmadığını hissettirmemek için de bir şey diyemedi. Sonunda iki cariyeye şu beyitleri öğretti:

*Ey Kayl, uyan, yazıklar olsun sana, kalk Allah'a dua et,
Belki Allah bulutlardan bize yağmur indirir.*

*Ad toprağını sular, çünkü Ad kavmi
Artık konuşamaz hale geldiler.*

Cariyeler bu şiirleri şarkı halinde okudular. Onlar da bundan ra-

hatsız oldular. Mersed: Allah'a yemin ederim ki duanızla yağmur yağmaz, ancak Peygamberinize itaat eder ve Allah'a tövbe ederseniz Allah size yağmur verir, dedi. Onlar da Muaviye'ye: Onu yanında tut, bizimle Mekke'ye gelmesin, çünkü o, Hud'un dinine girdi, bizim dinimizi bıraktı, dediler. Sonra Mekke'ye girdiler. Kayl: Allah'ım, Ad'e nasıl yağmur vereceksen öyle ver, dedi. Allah Teala da üç bulut peyda etti: Biri beyaz, biri kızıl, biri de kara idi. Sonra ona gökten bir ses geldi: Ey Kayl, kendin ve kavmin için seç, dedi. O da: Ben karasını seçtim, çünkü onun suyu daha çoktur, dedi. Bulut Muğis vadisinden Ad kavmine göründü, ona sevindiler ve: İşte bize yağmur yağdıracak bulut, dediler! Ondan öyle kısır bir rüzgar geldi ki onları helak etti. Hud ve yanındaki müminler kurtuldular. Mekke'ye geldiler, ölünceye kadar orada Allah'a ibadet ettiler.

وَالِیْ ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهِ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَیِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ
هَذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰیَةٌ فَذُرُوْهَا تَاْكُلْ فِیْ اَرْضِ اللّٰهِ
وَلَا تَمْسُوْهَا بِسَوْءٍ فَاِخْذُكُمْ عَذَابُ الْاَلِیْمِ ﴿٧٣﴾
وَاذْكُرُوْا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْۢ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ
فِی الْاَرْضِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْ سُهُوْلِهَا قُصُوْرًا وَتَنْحِتُوْنَ
الْجِبَالَ بُیُوْتًا فَلَاذْكُرُوْا اِلَّا اللّٰهَ وَلَا تَعْتَوْا فِی الْاَرْضِ

﴿٧٤﴾ مُفْسِدِیْنَ

73 – Semud kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin için ondan başka bir İlah yoktur. Size Rabbinizden açık bir mucize gelmiştir. İşte size bir mucize olarak Allah'ın dişi devesi. Bırakın onu, Allah'ın arzında yesin. Ona bir kötülükle dokunmayın. Sonra sizi acıklı bir azap yakalar, dedi.

74 – Hatırlayın ki Allah sizi Ad kavminden sonra halifeler kılınmış ve sizi yeryüzüne yerleştirmişti. Ovalarından köşkler edinir ve dağlardan evler yontarsınız. Öyleyse Allah'ın nimetlerini hatırlayın ve yeryüzünde bozgunculuk etmeyin.

73- “Semud’a gönderdik” bu da Araplardan başka bir kabiledir, onlara büyük ataları Semud bin Ad bin İrem bin Sam bin Nuh’un adı verilmişti. Şöyle de denilmiştir: Onlara Semud denilmesi, semed’den gelir ki o da az su demektir. Hay tevili ile yahut kök itibarı ile munsarîf olarak (semudin) okunmuştur. Yurtları Hicazla Şam arasında Vadilkura’ya kadar uzanan Hicr bölgesi idi. **“Kardeşleri Salih’i”** Salih bin Ubeyd bin Asef bin Masen bin Atîd bin Hazer bin Semud’u. **“Ey kavmim, Allah’a ibadet edin. Sizin için ondan başka bir İlah yoktur. Size Rabbinizden açık bir mucize getirdim”**. Peygamberliğinin doğruluğunu ispat eden açık bir mucize demektir. **“Hazihi nakatullahi leküm ayeten (işte size bir mucize olarak Allah’ın dışı devesi)”**. Bu da mucizeyi anlatmak için yeni söz başıdır. “Ayeten” de hal olarak mansuptur, amili de işaretin manasıdır. “leküm (size)” de mucizenin kim için olduğunu beyan etmektedir. Nakatullah’ın bedel yahut atıfbeyan olması, “leküm”ün de “ayet”e amil olması da caizdir. Naka’nın Allah’a izafesi onu büyütme içindir ya da Allah katından vasıtasız ve sebep-siz olarak gelmesindendir. Bunun içindir ki mucize olmuştur. **“Bırakın onu, Allah’ın arzından yesin”** otları yesin, **“ona kötülükle dokunmayın”** dokunmayı men etmektedir ki o eziyetlerin hepsini toplayan kötülük yapmanın başlangıcıdır. Bu da emri abartmak ve mazereti ortadan kaldırmak içindir. **“Sonra sizi acıklı bir azap yakalar”**. Bu da nehyin cevabıdır.

74- “Hatırlayın ki Allah sizi Ad kavminden sonra halifeler kılmiş ve sizi yeryüzüne yerleştirmişti” Hicr toprağına. **“Ovalarından köşkler edinir ve dağlardan evler yontarsınız”** ovalarında binalar kurarsınız yahut yumuşak topraklarından yapı malzemesi olarak kerpiç ve tuğla imal edersiniz. **“Ve tenhitunel cibale buyuten”** feth ile “tenhatuna” ve işba (fethayi uzatarak) “tenhâtune” de okunmuştur. “Buyuten” mukadder (ileride olacak) hal olarak mansuptur yahut buyuten minel cibali takdirinde meful olarak mansuptur. Ya da tenhitune tettehizune manasınadır. **“Öyleyse Allah’ın nimetlerini hatırlayın ve yeryüzünde bozgunculuk etmeyin”**.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
 لِلَّذِينَ اسْتَضَعُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا
 مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ
 الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾
 فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ
 ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَلَخَذَتْهُمْ
 الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾

75 – Kavminden büyüklük taslayanlar, içlerinden iman eden hor görülenlere: “Salih’in gerçekten Rabbinden gönderilmiş bir peygamber olduğunu biliyor musunuz?” dediler. Onlar da: Biz, onunla gönderilen şeylere inanıyoruz, dediler.

76 – Büyüklük taslayanlar: Biz, sizin iman ettiğiniz şeyleri inkar ediyoruz, dediler.

77 – Derken o dışı deveyi kestiler ve Rablerinin emrinden uzaklaştılar. Ey Salih, eğer sen gönderilenlerden isen, tehdit ettiğin şeyi bize getir, dediler.

78 – Bunun üzerine onları o sarsıntı tuttu; yurtlarında diz çökenler oldular.

75; 76- “Büyüklük taslayanlar dedi” imandan büyüklük taslayanlar “kavminden hor görülenlere” yani zayıf ve hor gördüklerine “limen amene minhüm (onlardan iman edenlere)” bu da “ellezine üstüdifu” dan bedel-i küldür, eğer zamir kavme giderse; bedel-i ba’zdır, eğer “lillezine”ye giderse. “İbn Amir vav ile “ve kalel melevu” okumuştur. “Salih’in gerçekten Rabbinden gönderilmiş bir peygamber olduğunu biliyor musunuz?” Bunu alay etmek için dediler. “Onlar da: Biz, onunla gönderilen şeylere inanıyoruz, dediler”. Böyle demekle, evet şeklinde cevap vermekten kaçındılar, şuna dikkat çekmek istiyorlar ki onun gönderilmiş olduğu, bir akıllının şüphe etmeyeceği ve bir görüş sahibinin tereddüt etmeyeceği kadar açıktır. Bunun içindir ki şöyle

demıştır: **“Büyüklik taslayanlar biz sizin iman ettiğiniz şeyleri inkar ediyoruz, dediler”**. Bunu onların sözlerine karşılık dediler. **“Amentüm bihi”**’yi **“ürsile bihi”**’nin yerine koyması onların belli ve herkes tarafından kabul edilecek sandıkları şeyi reddetmek içindir.

77- “Feakarun nakate” (derken dişi deveyi kestiler)” bazılarının işinin hepsine isnat edilmesi, ilişkiden dolayıdır ya da ona rızaların-
dan dolayıdır. **“Rablerinin emrinden uzaklaştılar”** onu yerine getir-
meyi kibirlerine sığdıramadılar. O da Salih aleyhisselam’ın **“onu bira-
kın”** sözü ile tebliğ ettiği şeydir. **“Ey Salih, eğer gönderilenlerden isen,
tehdit ettiğin şeyi bize getir, dediler”**.

78- Bunun üzerine onları o sarsıntı tuttu” yani zelzele demektir. **“Yurtlarında diz çöküp kaldılar”** sessiz ölümler olarak. Rivayete göre onlar Ad kavminden sonra yurtlarını imar ettiler, çoğaldılar, uzun ömürler sürdüler. Öyle ki binalar buna yetmedi, onlar da dağlardan kaya evler edindiler. Bolluk ve refah içinde idiler. Taşkınlık ettiler, yer-
yüzünde bozgunculuk ettiler ve putlara taptılar. Allah da onlara eşraf-
larından Salih’i gönderdi; onları uyardı, ondan mucize istediler, o da: Nasıl bir mucize istiyorsunuz, dedi? Onlar da: Bizimle beraber bayra-
ma çık, sen kendi ilahına dua edersin, biz de kendi ilahlarımıza dua ederiz, kiminki kabul olunursa, onun arkasına düşelim, dediler. On-
larla beraber çıktı, onlar putlarına dua ettiler, putlar cevap vermediler. Sonra başkanları Cünda’ bin Amr tek duran el – Kâzibe dedikleri bir kayaya işaret ederek: Bu kayadan iri, karnı büyük ve tüylü bir dişi deve çıkar. Eğer bunu yaparsan seni tasdik ederiz, dedi. Salih de onlardan sağlam söz aldı. Eğer bunu yaparsam mutlaka iman eder misiniz, dedi? Onlar da: Evet, dediler. Salih namaz kıldı, Rabbine dua etti, kaya doğum yapan anne gibi sancılandı. İçinden tam istedikleri gibi on aylık gebe karnı büyük ve tüylü bir dişi deve (maya) çıktı. Onlar da buna bakıyorlardı. Sonra kendi gibi iri bir potuk doğurdu. Cünda’ bir bölük insanla beraber ona iman etti. Diğerlerini ise Zuab, putlarla görevli Habbab ve kâhinleri Rebab bin Sam’ar iman etmekten alıkoydular.

Deve yavrusuyla beraber ağaçlardan otluyor ve gün aşırı suya geliyordu. Başını kuyudan kaldırmadan suyun hepsini içiyordu. Sonra bacalarının arasını açıyordu. Ondan istedikleri kadar süt sağıyorlardı. Kaplarını dolduruyor, içiyor ve artanını kaldırıyorlardı. Yazın vadinin eteğinde yaşıyor, davarları ondan derenin yatağına kaçıyor. Kışın da dere yatağında yatıyor, davarları yamaçlara kaçıyor. Bu onlara zor geldi, Uneyze Ümmü Ganem ile Sadaka bint Muhtar adlarında iki kadın deveyi kesmelerini önerdiler. Onlar da deveyi kestiler, etini bölüştüler. Yavrusu da Faret adında bir dağa çıktı, üç defa köpürdü. Salih onlara:

Yavruya yetişin, belki üzerinizden azap kaldırılır, dedi. Onlar da yetişemediler. Kaya yarıldı, o da içine girdi. Salih onlara: Sabahleyin yüzleriniz sararacak, yarından sonra kızaracak, üçüncü günde de kararacak, sonra da size azap gelecek, dedi. Alametleri görünce Salih'i öldürmek istediler, Allah onu Filistin toprağına atarak kurtardı. Dördüncü günün sabahı olunca ölü kokusu süründüler, deriden kefenlere sarındılar. Gökten bir ses geldi, kalplerini paramparça etti, böylece helak oldular.

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ

وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾ وَلَوْ طَآ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ ؕ إِنَّهُمْ أَنْفُسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَانْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾

79 – O da onlardan yüz çevirdi: Ey kavmim, gerçekten size Rabbinin mesajını tebliğ ettim ve size öğüt verdim. Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz, dedi.

80 – Lut'u da gönderdik; hani kavmine: Sizden önce dünyalardan kimsenin yapmadığı o çirkin hareketi mi yapıyorsunuz, demişti?

81 – Şüphesiz sizler, kadınları bırakarak erkeklere şehvetle varıyorsunuz. Meğer siz haddi aşan bir kavim imişsiniz.

82 – Kavminin cevabı; “Onları kentinizden çıkarın; çünkü onlar iyice temizlenen insanlar!” dediler.

83 – Biz de onu ve ailesini kurtardık, ancak karısı hariç. Çünkü o, azapta kalanlardan oldu.

79- “O da onlardan yüz çevirdi... Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz”. Dıştan görüldüğü kadarıyla onlardan yüz çevirmesi, onları diz çökmüş olarak görmesinden sonradır. Belki de onlara helaklerinden sonra Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in Bedir kuyularına atılanlara hitap etmesi gibi hitap etmiştir. “Şüphesiz biz Rab-bimizin bize va’dettiğini hak bulduk, siz de Rabbinizin size va’dettiğini hak buldunuz mu?” demişti. Ya da (Salih aleyhisselam) bunu onlara üzüldüğü için söylemiştir.

80- “Ve lutan” Lut’u gönderdik, demektir **“iz kale likavmihi”** onlara dediği vakit yahut **“üzkür lutan (Lut’u hatırla)”** demektir ki iz edati ondan bedeldir. **“O çirkin harekete mi varıyorsunuz?”** bu da çirkinliği son raddeye varan o fiilden dolayı kınama ve azarlamadır. **“Ma sebekaküm biha (dünyalardan hiç kimsenin yapmadığı)”** sizden önce kimsenin yapmadığı o çirkin hareketi demektir. Biha’da be ta’diye (geçişlilik) içindir, birinci “min” olumsuzluğu tekit etmek ve genellemek içindir, ikincisi de ba’zı manasınadır. Cümle yeni söz başıdır, reddi onaylatmak içindir, sanki onları önce o fahiş hareketi yapmakla sonra da ilk icat edenler olmakla kınamıştır. Çünkü o çok kötü bir şeydir.

81- “Şüphesiz sizler kadınları bırakarak erkeklere şehvetle yanaşıyorsunuz” bu da **“o çirkin harekete mi varıyorsunuz?”** kavlinin açıklamasıdır. Bu, ret ve azarlama bakımından daha etkilidir. Nafi ile Hafs yeni haber verme olarak “inne-küm” okumuşlardır. “Şehveten” de mefulun leh’tir yahut hal yerine geçmiş mastardır. Erkeklerden bahsedilmesi onları tam bir hayvanlıkla nitelemek ve şunu vurgulamak içindir ki akıllı bir kimse şehvetini çocuk kazanmak ve insan neslini devam ettirmek için kullanmalıdır; ihtiyaç görmek için değil. **“Bel entüm (meğer siz haddi aşan bir kavim imişsiniz)”** bu da retten onları bu gibi şeye sürükleyen hallerinden haber vermeye geçiştir. O da her şeyde israfı alışkanlık haline getirmek ya da retten bütün ayıplara karşı kınamağa geçiştir ya da hafz edilen şeyden rettir ki o da sizin bunda mazeretiniz yoktur, bilakis siz israfı alışkanlık haline getirmiş bir topluluksunuz demektir.

82; 83- “Kavminin cevabı: Onları kentinizden çıkarın, oldu”. Yani ona gerçek cevap veremediler, ancak nasihatına karşılık onu kendisine iman edenlerle beraber kentten çıkarmakla karşılık verdiler ve onlara alay ettiler: **“Çünkü onlar iyice temizlenen insanlar!” dediler**. Yani çirkin şeylerden uzak duran kimseler demektir. **“Biz de onu ve ailesini kurtardık”** yani ona iman edenlerden **“ancak karısı hariç”** bu da ailesinden istisnadır, çünkü o, içinde kafirlik gizliyordu. **“Kalanlardan oldu”** yurtlarında kalıp da helak olanlardan demektir. **“El – ğabirin”** şeklinde müzekker olması erkeklerin sayıca çok kabul edilmesindendir.

وَأَمْطَرْنَا

عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾
 وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَلَّ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
 مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ
 فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ
 وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ
 لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ
 صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ
 بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا
 فَكَفَرْتُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾

84 – Üzerlerine bir yağmur yağdırdık ki! Bak, günahkarların akıbeti nasıl oldu?

85- Medyen'e de kardeşleri Şuayb'i gönderdik. "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin için ondan başka ilah yoktur. Size Rabbinizden bir mucize geldi; ölçüyü, tartıyı tam yapın. İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin. Eğer inanan kimseler iseniz bu, sizin için daha hayırlıdır" dedi.

86 – Ona iman edenleri tehdit ederek ve onları Allah'ın yolundan çevirerek her yola oturmayın ve onun eğrilmesini istemeyin. Hatırlayın, hani siz az idiniz de sizi çoğaltmıştı. Bakın, bozguncuların sonu nasıl oldu!

84- "Üzerlerine bir yağmur yağdırdık ki!" yani değişik ve acayip bir yağmur idi. Bu da şöyle açıklanmıştır: "Üzerlerine pişmiş çamurdan taşlar yağdırdık" (*Hud: 82, Hicr: 74*). "**Bak günahkarların akıbetleri nasıl oldu?**" Rivayete göre Lut bin Haran bin Tarah, amcası İbrahim aleyhisselam ile Şam'a hicret edince, Ürdün'e indi. Allah onu Sodom halkına gönderdi, Allah'a davet etmesi ve onları icat ettikleri fahiş ha-

reketten men etmesi için. Onlarsa vazgeçmediler; Allah da üzerlerine taş yağdırdı, helak oldular. Şöyle de denilmiştir: Orada kalanlar yere batırıldı, yola çıkanların da üzerlerine taş yağdırıldı.

85- “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’i gönderdik”. Onlar da Medyen bin İbrahim Şuayb bin Mikyel bin Yeşcür bin Medyen’dir. Ona kavmi ile güzel konuşmasından dolayı Peygamberlerin Hatib’i denilmiştir. **“Ey kavmim, Allah’a ibadet edin. Sizin için ondan başka ilah yoktur”.** Size Rabbinizden bir mucize geldi”. Bir mucizesini kastediyor ki Kur’an’da ne olduğu belirtilmemiştir. Rivayete göre Musa’ya verdiği asanın ejderha ile mücadelesi, Musa’ya verdiği koyunların ve doğacak yavrularının ona ait olduğunu söylediği ve doğanların özellikle kara başlı ve ak gövdeli olması ve yedi seferde de Âdem’in asasının eline geçmesi gibi mucizeler, bu konuşmadan sonradır. Bunların Musa’nın kerameti olması yahut peygamberliğine irhas (ön bilgi) olması da caizdir. **“Ve evful keyle (ölçüyü tam yapın)”** ölçü aletini demektir ki bu durumda muzaf hafzedilmiş olur. Ölçüye (mikyal’e) keyl denilmesi maaş’a ayş denilmesi gibidir. Çünkü **“tartıyı (teraziyi)”** demiştir, nitekim Hud suresinde de: **“Evful mikyale velmizane” (Hud: 85)** demiştir. Yahut evful keyle ve veznel mizani demektir. Mizan’ın miâd gibi mastar olması da caizdir. **“İnsanların eşyasını kısmayın”** haklarını eksik vermeyin. Genel olarak “eşyaehüni” demesi, onların önemli ve önemsiz, az ve çok kıstıklarını vurgulamak içindir. Şöyle de denilmiştir: Onlar aşarcı idiler, aşarını almadan hiçbir şeyi bırakmazlardı. **“Yeryüzünde bozgunculuk etmeyin”** küfür ve zulüm ile **“İslah edilmesinden sonra”** durumunu ve halkını peygamberler ve onlara tabi olanlar şeriatlarla ıslah ettikten sonra yahut orada ıslahat yapımlarından sonra. Buradaki izafet **“bel mekrül leyli vennehari” (Sebe’: 33)** deki izafet gibidir. **“Eğer inanan kimseler iseniz bu, sizin için daha hayırlıdır”.** Emrettiği ve men ettiği şeylerle amel etmeye işarettir. Hayırlı olmasının manası da ya mutlak fazlalıktır ya insaniyette, güzel sanda (şöhrette) ve mal biriktirmededir.

86- “Tehdit ederek her yola oturmayın” din yollarından her yola şeytan gibi oturmayın. Hak yolu her ne kadar tek ise de ancak marifetler, hudutlar ve ahkamlar gibi dallara ayrılır. Onlar bunlardan birine koşan birini gördükleri zaman onu men ederlerdi. Şöyle de denilmiştir: Gözetleme noktalarına oturur, Şuayb’e gitmek isteyene: O yalancıdır, sakın seni dininden çevirmesin, derler ve ona inananı tehdit ederlerdi. Yol kestikleri de söylenmiştir. **“Allah’ın yolundan çevirerek”** yani Allah’ın yolunda oturanları demektir. Zamirin yerine zahirin konulması her yolu açıklamak, çevirdikleri şeyin büyüklüğünü

göstermek ve hallerini kötülemek içindir. Ya da Allah'a imandan çevirerek demektir. “Men amene bihi” Allah'a iman edeni ya da birinciye (üzerine oturdukları din yoluna) göre her yola iman edeni demektir. “Men” yakını amel ettirme kuralına göre “tesuddune'nin mefuludur. Eğer “Tuidune”nin mefulu olsa idi, tesuddunehüm derdi. Tuidune de üzerine atfedilenlerle beraber takudu'daki zamirden haldir. “Eğriliğini arayarak” Allah yolunun eğriliğini arayarak demektir ki o da içine şüphe atmakla yahut insanlara eğri olduğunu söylemekledir. “Hatırlayın, hani siz az idiniz” adediniz yahut hazırlığınız “sizi çoğalttı” neşile ve mala bereket vermekle. “Bakın, bozguncuların sonu ne oldu” sizden önceki ümmetlerin sonu, onlardan ibret alın.

وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ
بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ
اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾
قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ
آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا
كَرَاهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ
إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ
اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا
افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

87 – Eğer içinizden bir grup bana gönderilenlere iman etti ve bir grup da iman etmedi ise, Allah aramızda hüküm verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

88 – Kavminden büyüklük taslayanlar: “Ey Şuayb, elbette seni ve seninle beraber iman edenleri mutlaka çıkaracağız yahut dinimize dönersiniz” dediler. O da: İstemesek de mi? dedi?

89 – Eğer Allah bizi ondan kurtardığı halde sizin dininize dönerssek, Allah'a yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah dilemedikçe

bizim ona dönmemiz olamaz. Rabbimiz her şeyi ilimce kaplamıştır. Yalnız Allah'a tevekkül ettik. Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında hak ile hükmet. Sen hükmedenlerin en hayırlısıdır.

87- “Eğer içinizden bir grup bana gönderilenlere iman etti ve bir grup da iman etmedi ise, sabredin” bekleyin, “Allah aramızda hükmedinceye kadar” yani iki fırka arasında haksızlara karşı haklılara yardım etmekle. Bu da müminlere vaat ve kafirlere gözdağıdır. “O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır” çünkü hükmünü ırdeleyecek yoktur, onda da haksızlık yoktur.

88- “Kavminden büyüklük taslayanlar: Ey Şuayb, elbette seni ve seninle beraber iman edenleri mutlaka çıkaracağız yahut dinimize dönersiniz, dediler” yani muhakkak bu iki durumdan biri olacaktır ya kentten çıkarılmanız ya da küfre dönmeniz. Şuayb aleyhisselam hiçbir zaman onların dininden olmadı; çünkü peygamberler için mutlak olarak küfür (inkar) caiz değildir. Ancak cemaat teke baskın kılınarak ona ve kavmine böyle hitap edilmiştir. Cevap da “istemese de mi?” şeklinde böyle verilmiştir. Yani ona nasıl döneriz ki biz ondan ikrah ediyoruz yahut istemediğimiz halde bizi ona döndürecek misiniz, demektir?

89- “Gerçekten Allah'a yalan uydurmuş oluruz” ona yalan isnat etmiş oluruz “Allah bizi ondan kurtardığı halde eğer ona dönersek”. Şarttır, cevabı da mahzuftur, delili de “kadifterayna”dır. Bu da müstakbel manasınadır, çünkü gerçekleşmemiştir ancak mübalağa için gerçekleşmiş gibi kabul edilmiş ve hale yaklaştırmak için üzerine “kad” getirilmiştir. Yani kurtulduktan sonra ona şimdi dönmei düşünürsek iftira etmiş oluruz. Çünkü o zaman Allah'ın eşi olduğunu, yolumuzun batıl olduğunu ve sizin yolunuzun da hak olduğunu iddia etmiş oluruz. Şöyle de denilmiştir: Bu, kasemin cevabıdır, takdiri de: Vallahi lekad iftereyna, demektir. “Bizim için olmaz” doğru olmaz “ona dönmek, ancak Rabbimiz Allah'ın dilemesi hariç” başarısızlığımızı ve dinden dönmemizi. Bunda küfrün Allah'ın dilemesiyle olduğuna delil vardır. Şöyle de denilmiştir: Bundan, olmayacak şeye bağlamakla dönme umutlarını kesmek dilemiştir. “Rabbimiz her şeyi ilimce kaplamıştır” yani ilmi olmuş ve olacak, sizden ve bizden ne varsa hepsini kuşatmıştır. “Yalnız Allah'a tevekkül ettik” imanda bize sebat vermesi ve bizi kötülerden koruması için. “Rabbeneftah (Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında hak ile hükmet)”. Bizimle onların arasında karar ver. Fettah kadıdır, futaha da karardır. Ya da durumumuzu açığa çıkar ki onlarla aramızdakiler açığa çıksın ve haklı ile haksız belli olsun. Bu da fetehal müşkile'den gelir ki müşkülü halletmektir. “Sen hükmedenlerin en hayırlısıdır” iki manaya göre de.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذَا
لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَلَخَذَتْهُمْ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ
جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾ الَّذِينَ كَذَبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ
كَذَبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ
لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ
قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا
أَهْلَهَا بِالْبَاسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا
مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا
الضَّرَاءُ وَالسَّرَاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

90 – Kavminden kafir olan ileri gelenler: Eger Şuayb'e tabi olursanız, şüphesiz siz, o takdirde kesinlikle ziyan edenlerdensiniz, dediler.

91 – Derken onları o sarsıntı tuttu; sabahleyin yurtlarında diz çökenler oldular.

92 – Şuayb'i yalanlayan kimseler, hiç orada ikamet etmemiş gibi oldular. Şuayb'i yalanlayanlar ziyan edenlerin ta kendileri oldular.

93 – Şuayb onlardan yüz çevirdi ve: Ey kavmim, andolsun, gerçekten ben size Rabbimin mesajlarını ulaştırdım ve size öğüt verdim. Artık kafir bir kavme nasıl üzülsürüm, dedi!

94 – Bir kente hiçbir peygamber göndermedik, ancak onun hal-kını belki yalvarırlar diye fakirlik ve sıkıntı ile yakaladık.

95 – Sonra kötülüğün yerine iyilik getirdik. Nihayet çoğaldılar ve: Atalarımıza keder / yoksulluk ve sevinç dokunmuştu, dediler. Biz de onları farkında olmadan ansızın yakaladık.

90- “Kavminden kafir olanlar: Eger Şuayb'e tabi olursanız” ve kendi dininizi terk ederseniz “şüphesiz siz, o takdirde kesinlikle zi-

yan edenlersiniz, dediler". Doğru yolunuzu onun sapıklığı ile değiştirmenizden yahut eksik ölçüp tartmakla kazanacağınızı kaçırmazdan dolayı. Bu da şartın ve lam'dan kaynaklanan kasemin cevabı yerindedir.

91; 92- "Derken onları o sarsıntı tuttu" deprem tuttu, Hicr suresinde: "Derken onları o ses tuttu" denilmiştir; belki de öyle başlamıştı. **"Sabahleyin yurtlarında diz çökenler (helak olanlar) oldular"** şehirlerinde. **"Ellezine kezzebu şuyayben"** müptedadır, haberi de **"keen lem yağnev fiha"**dır. Yani kökleri kazıldı, sanki orada ikamet etmemiş gibi oldular. Mağna menzil ve konak demektir. **"Ellezine kezzebu şuyayben (Şuyayb'i yalanlayanlar ziyan edenlerin ta kendileri oldular)"** din ve dünya bakımından; onların iddia ettikleri gibi onu tasdik edip arkasına düşenler ise öyle olmadılar, çünkü onlar iki yurttan da kazandılar. Buna dikkat çekmek ve mübalağa etmek için mevsul tekrar edilmiş, yeniden iki cümleye başlanmış ve onlar da isim cümleleri olarak getirilmiştir.

93- "Onlardan yüz çevirdi ve: Ey kavmim, andolsun gerçekten ben size Rabbimin mesajlarını ulaştırdım ve size öğüt verdim, dedi" bunu da onlara çok üzüldüğü için söyledi. Sonra da kendini reddederek: **"Artık kafir bir kavme nasıl üzülürüm!"** dedi. Onlar üzülmeye değmezler, çünkü inkarlarından dolayı başlarına geleni hak ettiler. Ya da bunu pek üzülmeyeceği için özür mahiyetinde demiştir. Mana da şöyledir: Ben tebliğde ve uyarmada aşırı çaba gösterdim, öğüt vermek ve size acımak için elimden geleni yaptım siz ise sözümü dinlemediniz. Artık size nasıl üzüleyim! **"Âsâ"** lafzı iki hemzenin de imalesiyle **"eysey"** şeklinde de okunmuştur.

94; 95- "Bir kente hiçbir peygamber göndermedik ancak onun halkını belki yalvarırlar diye fakirlik ve sıkıntı ile yakaladık" yalvarmaları ve zillet göstermeleri için. **"Sonra kötülüğün yerine iyilik getirdik"** yani onlara içinde bulundukları bela ve sıkıntının yerine esenlik ve bolluk verdik, onları ikisiyle de denemek istedik. **"Hattâ afev (nihayet çoğaldılar)"** sonunda sayıları ve hazırlıkları arttı. Afenneba-tü denir ki ot çoğalmaktır. İ' faul lihye (sakal bırakma) da bundan gelir. **"Atalarımıza keder ve sevinç dokunmuştu, dediler"** Allah'ın nimetine nankörlük etmek, onun zikrini unutmak için, bir de şuna inanır ve zaman insanları keder ve kıvanç arasında cezalandırır. Bizim başımıza gelenlerin aynısı atalarımızın da başına gelmişti, derlerdi. **"Biz de onları ansızın yakaladık"** birdenbire **"farkında olmadan"** azabın indiğinin.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُوا فَلَخَذْنَا مِنْهُم بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا
وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى
وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ
إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ
مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاءُ أَصْنَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

96 – Eğer kentler halkı iman etseler ve sakınsalardı, üzerlerine gökten ve yerden kesinlikle bereketler açardık. Ancak onlar yalandılar; biz de onları kazandıkları şeyle yakaladık.

97 – Kentler halkı azabımızın kendilerine geceleyin uyurlarken gelmesinden emin mi oldular?

98 – Kentler halkı azabımızın kendilerine kuşluk vakti oynarlarken gelmesinden emin mi oldular?

99 – Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Allah'ın tuzağından ziyan eden topluluktan başkası emin olmaz.

100 – Yeryüzüne eski halkından sonra mirasçı olanlar için belli olmadı mı ki, eğer biz istese idik, onlara günahları yüzünden musibet verirdik. Kalplerinin üzerine mühür basarız da artık onlar işitmezler.

96- “Eğer kentler halkı” yani “ne zaman bir kente bir peygamber gönderdikse” kavlinin gösterdiği kentleri kastediyor. Bunun Mekke ve çevresi olduğu da söylenmiştir. “İman etseler ve sakınsalardı” inkar ve isyan edecek yerde “üzerlerine gökten ve yerden kesinlikle bereketler açardık” onlara bol hayır verir ve her taraftan ona muvaffak kıldık. Bundan yağmur ve bitki murat edilmiştir de denilmiştir. İbn

Amir şedde ile "lefettahna" okumuştur. **"Ancak onlar yalanladılar; biz de onları kazandıkları şeyle yakaladık"** inkar ve isyanlarıyla demektir.

97- **"Efeemine ehlül kura"** bu da "feehaznahüm bağteten vehüm la yeşurun" kavline atıftır, aralarındaki de itiraziye cümlesidir, mana da kentler halkı bunlardan sonra emin mi oldular, demektir? **"Azabımızın kendilerine geceleyin gelmesinden"** beyaten, tebyiten demektir yahut vakte beyatin yahut mübeyyeten veyahut mübeyyetin demektir. Beyaten aslında mastardır, geceleme manasınadır. Selam teslim manasına geldiği gibi bu da tebyit manasına gelir. **"Vehüm naimun"** uyurlarken demektir ki açık hüm zamirinden yahut "beyaten"deki gizli zamirden haldir.

98- **"Eve emine ehlül kura"** İbn Kesir, Nafi ve İbn Amir sükun ile tereddüt edatı olarak "ev" okumuşlardır. **"Kentler halkı azabımızın kendilerine kuşluk vakti gelmesinden emin oldular?"** güneşin sıcağında demektir. Dahve aslında yükselen güneşin ışığıdır. **"Oynarlar-ken"** aşırı gafletten eğlenirlerken yahut faydasız şeylerle oyalanırken, demektir.

99- **"Allah'ın tuzağından emin mi oldular?"** bu da "efe emine ehlül kura" kavlinin onayıdır. Allah'ın tuzağı kulu yavaş yavaş ummadığı yerden azaba yaklaştırmamasından istiareidir. **"Allah'ın tuzağından ziyan eden topluluktan başkası emin olmaz"**. Onlar da inkar, olanı biteni gözlemlememek ve ibret almamak gibi şeylerle ziyan edenlerdir.

100- **"Evelem yehdi lillez.ne (yeryüzüne eski halkından sonra mirasçı olanlar için belli olmadı mı)"** yani kendilerinden önce geçenlerin yerine gelenler ve yurtlarına mirasçı olanlar için demektir. "Yehdi" fiilinin lam ile geçişli kılınması yübeyyinü manasına olmasındandır. **"En lev neşau (eğer biz istese idik, onlara günahları yüzünden musibet verirdik)"**. Yani durum şudur ki eğer istese idik onlardan öncekilere musibet verdiğimiz gibi onlara da musibet verirdik demektir. "En" "yehdi"nin failidir, kim onu nun ile (nehdi) okursa onu meful kılar. **"Ve natbau ala kulubihim"** bu da "evelem yehdi"nin gösterdiği şeyin üzerine atıftır. Kalplerini mühürleriz de hidayetden gaflet ederler demektir. Ya da atıf değil de ondan ayıdır: Nahnü natbau (biz mühürleriz) demektir. "Esabnahüm"ü tabba'na manasına alarak onun üzerine atfetmek caiz değildir, çünkü o, "lev"e cevap durumundadır. Bu nedenle caiz değildir, çünkü o durumda kalplerini mühürlemeyiz manasına götürür. **"Artık onlar işitmezler"** anlama ve ibret alma manasında işitme ile.

تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ

مِنْ أَنْبَاءِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾

101 – İşte bu kentlerin haberlerinden sana anlatıyoruz. Andolsun, onlara peygamberleri mucizeler getirmişti. Daha önce yalanladıklarına iman edecek değillerdi. İşte Allah kafirlerin kalplerini böyle mühürler.

102 – Çokları için ahde vefa bulmadık. Gerçekten çoklarını fasıklar olarak bulduk.

103 – Sonra arkalarından Musa'yı mucizelerle Fir'avn'e ve ileri gelenlerine gönderdik. Onlara haksızlık ettiler. Bak, bozguncuların sonucu nasıl oldu?

104 – Musa: Ey Fir'avn, şüphesiz ben, alemlerin Rabbinden bir peygamberim, dedi.

102- "Tilkel kura (işte bu kentlerin)" yani bahisleri geçen ümmet kentlerinin "nekussu (haberlerinden sana anlatıyoruz)". Nekussu haldir, eğer "el – kura" haber kılınırsa, isim cümlesinin faydası da bu anlatımla temin edilmiş olur. Nekussu haberdur, eğer kura sıfat kılınırsa. İki haber olmaları da caizdir. "Min" bazı manasınadır, yani bazı haberlerini anlatıyoruz, onların anlatmadığımız haberleri de var demektir. "Andolsun, onlara peygamberleri mucizeler getirmişti, iman edecek değillerdi" onları getirdikleri zaman "daha önce yalanladık-

larına" peygamberlerden önce yalanlamış olmaları ve yalanlamaya devam etmeleri nedeniyle. Yani daha önce yalanlamaları nedeniyle peygamberler onları getirince ömür boyu iman edecek değillerdi. Peygamberlerin uzun davetleri ve arka arkaya gelen mucizeleri onlara tesir etmedi. "Liyü'minu"daki lam olumsuzluğu tekit etmek ve onların iman etmeye uygun olmadıklarını göstermek içindir. Küfre karar verdikleri ve kalpleri mühürlendiği için iman onlara uymamaktadır. **"İşte Allah kafirlerin kalplerini böyle mühürler"**. Dirençleri mucize ve uyarılarla gevşemez. **"Çokları için bulmadık"** insanların çokları için demektir. Ayet itiraz cümlesidir. Ya da zikredilen ümmetlerden çokları için demektir. **"Min ahd"** ahde vefa demektir. Çünkü çokları ayetlerin indirilmesi ve delillerin ortaya konulması ile iman ve takvaya dair Allah'a verdikleri sözü bozdular. Ya da sıkıntı ve korku içinde iken verdikleri sözü bozdular demektir. Mesela "andolsun ki eğer bizi bundan kurtarırsan, muhakkak şükredenlerden oluruz" (Yunus: 22) demişlerdi. **"Ve in vecedna ekserehüm lefasıkın"** çoklarını fasıklar bulduk, bildik demektir. Bu da vecettü zeyden zelhifazi kavlinden gelir ki Zeyd'i sözüne sahip, muhafazakâr buldum, demektir. Bu da "in" muhaffefeden ve bunu gösteren lam'dan anlaşılmaktadır. Bu ancak müpteda ve haberde yahut bu ikisine dahil olan fiillerde caiz olur. Kufelilere göre ise "in" olumsuzluk edatıdır, lam da illa manasıdır.

103- **"Sümme baasna min badihim musa"** zamir "velekad caet-hüm rüsülühüm" kavlinde geçen rüsül'e yahut ümmetlere racidir. **"Biayatına"** mucizelerle gönderdik, demektir. **"Fir'avn'e ve ileri gelen adamlarına, onlara haksızlık ettiler"** iman edecekleri yerde mucizeleri inkar ettiler, halbuki o kadar açık idi ki hakları iman etmekte. Bunun içindir ki keferu yerine "zalemu" koymuştur. Fir'avn Mısır kralının ünvanıdır, tıpkı Kısra'nın Fürs kralına unvan olduğu gibi. Adı Kabus idi. Velid bin Mus'ab bin Reyyan olduğu da söylenmiştir. **"Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu?"**

104- **"Musa: Ey Fir'avn şüphesiz ben, alemlerin Rabbinden bir peygamberim, dedi"**. Sana gönderilen bir elçiyim.

حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ
 مِنْ رَبِّكُمْ فَلَسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ ﴿١٠٥﴾ قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ
 بِآيَةٍ فَآتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا
 هِيَ تَدُوبَانٌ مُجِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بِيَضَاءٍ لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٠٨﴾
 قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾
 يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

105 – Bana Allah'a karşı ancak hakkı söylemek yaraşır. Ben size Rabbinizden bir mucize getirdim; İsrail oğullarını benimle beraber gönder.

106 – Firavn dedi: Eğer bir mucize getirdi isen, eğer doğrulardan isen onu getir.

107 – O da asasını attı; bir de ne görsünler, o, apaçık büyük bir yılan.

108 – Elini çıkardı; bir de ne görsünler, o, bakanlar için bembeyaz!

109 – Fir'avn'ın kavminden ileri gelenler: Şüphesiz bu, elbette bilgili bir sihirbazdır, dediler.

110 – Sizi toprağınızdan çıkarmak istiyor. “Fir'avn: Ne buyurusunuz, dedi?”

105- “Hakikün ala enla ekule alallahi illel hakka (bana Allah'a karşı ancak hakkı söylemek yaraşır)”. Belki de bu onun elçilik savını yalanlamasına cevaptır. Onu zikretmemesi “Onlara haksızlık ettiler” kavlinden anlaşılmasındandır. Aslı hakikun aleyye en la ekule'dir, nitekim Nafi de öyle okumuştur. Karışıklıktan emin olduğu için la yer değişmiştir, mesela şu mısradaki olduğu gibi:

Ve teşkar rimahu bilebatıretıl humuri

(Şişkolar kızıl kanlı mızraklarla bedbaht olur).

(Ve teşkad dayatıratü diyecek yerde ve teşkarrimahu demiştir). Ya da seni bırakmayı sen de onu bırakmamış gibi olur. Ya da doğrulu-

ğunu abartmak için böyle demiştir. Mana da şöyledir: Hak sözü söylemek benim boynumun borcudur. Benim gibisi onu söylemeden rahat edemez. Ya da hakikun lafzı harisun manasınadır yahut be'nin yerine ala edatı kullanılmıştır, mesela remeytü alel kavsi ve ci'tü ala haletin hasenetin gibi. Übey'in be ile okuması da bunu destekler. Ala'yı atarak "hakikün en la ekule" de okunmuştur. **"Ben size Rabbinizden bir mucize getirdim; İsrail oğullarını benimle gönder"**. Onları serbest bırak, benimle beraber kutsal topraklara dönsünler. Orası onların ata yurtlarıdır. Fir'avn onları köleleştirmiş ve onları ağır işlerde kullanmıştı.

106; 107- "Fir'avn dedi: Eğer bir mucize getirdi isen" seni gönderenin yanından **"onu getir"** onu önüme koy ki doğruluğun meydana çıksın **"eğer doğrulardan isen"** davada. **"O da esasını attı; bir de ne görsünler; o apaçık büyük bir yılan"** öyle açık ki kimse onun büyük bir yılan yani ejderha olduğunda şüphe etmez. Rivayete göre onu atınca kılı ve ağzı açık büyük bir yılan döndü. İki çenesinin arası seksen arşın idi. Alt çenesini yere, üst çenesini de saray surunun üzerine koydu, sonra Fir'avn'e doğru ilerledi. Fir'avn kaçtı ve altını kirletti. Öyle bir izdiham oldu ki yirmi beş bin insan öldü. Fir'avn haykırdı: Ey Musa, seni gönderen Allah adına, onu tut, sana iman edeceğim ve İsrail oğullarını seninle göndereceğim, dedi. O da tuttu, tekrar asaya döndü.

108- "Elini çıkardı" yakasından yahut koltuğunun altından **"bir de ne görsünler; o, bakanlar için bembeyaz!"** yani normalin dışında bir beyaz. Bakanların kabul edeceği bir beyazlık yahut bakanlar için demektir, çünkü aslında beyaz değildi. Rivayete göre Musa aleyhisselam çok esmer idi. Elini koynuna yahut koltuğunun altına soktu, sonra da çıkardı, bembeyaz nurani olduğunu ve ışığı güneş ışığını bastırdığını gördüler.

109; 110- "Fir'avn kavminden ileri gelenler: Şüphesiz bu, gerçekten bilgili bir sihirbazdır, dediler". Bunu kendisi ve kavminin eşrafından ileri gelenler durumunu görüşme mahiyetinde demişlerdir. Şuara suresinde onlardan, burada da bunlardan nakledilmiştir. **"Sizi toprağınızdan çıkarmak istiyor, ne buyurursunuz?"** ne yapmamızı salık verirsiniz?

قَالُوا

أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ
بِكُلِّ سَاجِدٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا
لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَدْ نَعْمَ وَإِنكُمْ
لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّمَا أَن تُلْقِيَ وَإِنَّا إِن كُنُونا
نَحْنُ الْمُطْلَقِينَ ﴿١١٥﴾ قَدْ آَلَقُوا فَلَمَّا آَلَقُوا سَحَرُوا أَعْيُنَ
النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾

111 – Onlar da: Onu ve kardeşini alıkoy ve şehirlere toplayıcılar gönder,

112 – Bütün bilgili sihirbazları sana getirsinler, dediler.

113 – Sihirbazlar Fir'avn'a gelip: Eğer biz galip olursak, gerçekten bize bir ücret var mı, dediler?

114 – O da: Evet, şüphesiz siz bana yaklaştırılanlardan olursunuz, dedi.

115 – Sihirbazlar: Ey Musa, sen mi atarsın, yoksa biz mi atalım, dediler?

116 – O da: Siz atın, dedi. Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler ve onları korkutmak için ortaya büyük bir sihir koydular.

111; 112- “Kalu ercih” sanki fikir birliği ettiler ve bunu Fir'avn'e sundular. İrca tehir etmektir, yani onu ve kardeşini tecil et, dediler. Aslı “erci'hü”dür, nitekim Ebu Amr, Ebu Bekir ve Yakup erce'tü babından okumuşlardır. “Erci'hû” da öyledir, bu da İbn Kesir ile Hişam'ın İbn Amr'dan rivayetidir, zamirde normal okunuştur. Erceytü'den “ercihi” de okunmuştur ki Nafi Verş kıraatında, İsmail ve Kisai böyle okumuşlardır. Ama onun Kalun kıraatı ye'nin hazfı ve onun yerine kesre ile yetinerek “ercihi”dir. Hamze ile Hafs'ın kıraatı da he'nin sükunu ile “ercih”dir, bunda munfasıl muttasıla benzetilmiş ve cihi ortasının sakinliğinde ibil'e benzetilmiştir (yani cihi her ne kadar bihi'ye

benziyorsa da aslı "erci'hü" olduğu için kelimenin lamı atılmış, he onun yerine getirilmiş, sükunu ona giydirilmiştir). İbn Amir'in hemze ve he'nin de kesri ile "erciehi" okuyuşunu nahiv alimleri beğenmemişlerdir, çünkü he ancak makabli meksur olursa yahut makablinde sakın ye bulunursa olur. Bunun izahı da şöyledir: Hemze ye'ye kalb olununca onun gibi kabul edilmiştir. Hamze ile Kisai burada ve Yunus suresinde "biküllü sehharin" okumuşlardır. Şuara suresinde bunun üzerinde ittifakları da bunu teyit eder.

113; 114- **"Sihirbazlar Fir'avn'e geldiler"** onları getirmek üzere zaptiyeleri gönderdikten sonra. **"Eğer biz galip gelirsek, bize bir ücret var mı, dediler?"** Bu, yeni söz başıdır, sanki biri şöyle sormuş: Geldikleri zaman ne dediler? Onlar da böyle demişlerdir. İbn Kesir, Nafi, Hafs da Asım'dan naklen haber tarzında ve kesin ücret isteyerek: **"inne lena leecren"** okumuşlardır ki mutlaka ücret isteriz, demektir. Ecren'in ne-kire oluşu da büyütme içindir.

"O da: Evet, dedi" şüphesiz sizin için ücret vardır, **"şüphesiz bana yaklaştırılanlardan olacaksınız"** "Evet" ile demek istenen ve cevap-tan fazlası da onları teşvik için atfedilmiştir.

115; 116- **"Ey Musa, sen mi atarsın, yoksa biz mi atalım?"** Edebe riayet ederek ve yiğitlik göstererek Musa'yı serbest bıraktılar. Ancak niyetleri önce kendileri atmak idi. Daha belîğ bir ifadeye geçerek, haberi marife kılarak, araya fasıla koyarak ve muttasıl zamirlerini mun-fasıl zamirle tekit ederek buna vurgu yaptılar. Bunun içindir ki Musa da ikram olarak, tolerans göstererek, onlarla alay ederek ve kendine güvenerek: **"Siz atın"** dedi. **"Onlar atınca insanların gözlerini boyadılar"** hayali gerçek gibi göstererek **"onları korkutmak istediler"** bunu istemişcesine onları fena halde korkuttular. **"Ortaya büyük bir sihir koydular"** sihir sanatında demektir. Rivayete göre onlar kalın ipler ve uzun sırkılar atıldılar; bunlar yılan gibi göründü, öyle ki vadi doldu ve birbirinin üstüne çıktılar.

وَإِذْ أَخَذْنَا

إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾
فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ
وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾
قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ
فِرْعَوْنُ امْتَنِمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ أَذْنَّ لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرَتُمُوهُ
فِي الْمَلِيَّةِ لِنُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَا قَطْعِينَ
أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾
قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾

117 – Musa'ya: Asanı at, diye vahyettik. Bir de gördüler ki o, onların uydurduklarını yutuyor.

118 – Böylece hak gerçekleşti, yaptıkları da batıl (hiç) oldu.

119 – Orada mağlup oldular ve küçülerek döndüler.

120 – Sihirbazlar secdeye kapandılar.

121 – Bizler alemlerin Rabbine iman ettik, dediler.

122 – Musa ile Harun'un Rabbine.

123 – Fir'avn: Ben size izin vermeden ona iman ettiniz. Şüphesiz bu, şehirde halkını ondan çıkarmak için kurduğunuz bir tuzaktır. Yakında bilirsiniz, dedi!

124 – Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da sizi, hepinizi mutlaka asacağım.

125 – Sihirbazlar: Gerçekten biz, Rabbimize döneceğiz.

117; 118- "Musa'ya: Asanı at, diye vahyettik" attı, o da bir yılan oldu. "bir de gördüler ki onların uydurduklarını yutuyor". Ye'fikun ifk'ten gelir ki o da uydurmak, bir şeyi ters yüz etmektir. "Ma"nın mas-tariye olması da caizdir ki fiiliyle beraber meful manasınadır. Rivayete

göre onların iplerini, sopalarını tamamen yuttu, sonra da seyircilerin üzerine döndü. Onlar da kaçtılar, büyük bir kalabalık helak oldu. Sonra Musa onu tuttu, o da eskisi gibi asa oldu. Sihirbazlar: Eğer bu sihir olsa idi iplerimiz ve sopalarımız olduğu gibi kalırdı, dediler. Hafs Asım'dan rivayet ederek burada, Taha'da ve Şuara'da "telkaf" okumuştur. **"Uydurdukları hiç oldu"** sihir ve karşılık vermek istedikleri şeyler demektir.

119- "Orada mağlup oldular ve küçülerek döndüler" hor oldular, şaşırdılar yahut şehre ezik ve yenik olarak döndüler. Zamir Fir'avn'e ve kavmine racidir.

120- "Sihirbazlar secdeye kapandılar" yüzleri üstü atıldılar. Bu da hakkın gözlerini kamaştırdığını ve onları secdeye zorladığını göstermektedir. Öyleki kendilerine sahip olamadılar ya da onlara bunu Allah ilham etti ve ona sürükledi ki Fir'avn Musa'yı kırmak istediği şey ile kırılсын, iş başına (ters) dönsün ya da bu, hızla ve şiddetle yere kapamalarını göstermek içindir.

121; 122- "Kalu amenna birabbil alemine, rabbi musa ve harune" (biz alemlerin Rabbine iman ettik, dediler, Musa ile Harun'un Rabbine)". İkinci rabbi birinciden bedel yaptılar ki bundan Fir'avn'i kastettikleri akla gelmesin.

123- "Firavn: Ona iman ettiniz, dedi" Allah'a yahut Musa'ya. İstifham inkaridir, Hamze, Kisai, Ebu Bekir de Asım'dan, Ravh da Yakup'tan rivayetle ve Hişam asıl üzere iki hemzeyi de göstererek (eâmentüm) okumuşlardır. Hafs ise haber tarzında "âmentüm bihi" okumuştur. **"Ben size izin vermeden, şüphesiz bu, kurduğunuz bir tuzaktır"** gerçekten bu yaptığınız, sizin ve Musa'nın düzduğu bir hiledir. **"Şehirde"** Mısır'da bayram yerine çıkmadan önce **"halkını ondan çıkarmanız için"** yani Kıptileri demektir, Onlar çıksın da şehir size ve İsrail oğullarına kalsın. **"Yakında bilirsiniz"** yaptığınızın sonucunu. Bu da kapalı bir tehdittir. Açılımı da şudur:

124; 125- "Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim" her taraftan birini, **"sonra da sizi, hepinizi asacağım"** sizi rezil etmek ve sizin gibilere ibret olmak için. Şöyle denilmiştir: Böyle yapmayı ilk adet eden odur, Allah da yol kesenlere suçlarını kötü göstermek için aynı cezayı meşru kıldı. Bunun içindir ki ona Allah ve Resulü ile savaşmaktır, denilmiştir. Ancak bu sırasıyla yapılır. Bu da kullarına çok merhamet ettiği içindir. **"Sihirbazlar da: Gerçekten biz, Rabbimize döneceğiz"** ölmekle, bunda şüphe yoktur, senin tehdidine kulak asmıyoruz. Yahut biz Rabbimizin sevabına döneceğiz, eğer bize bunu yaparsan. Sanki onlar Allah'a kavuşmayı özlediklerinden bunu hoş görmüşlerdir. Ya da biz de sen de Rabbimize döneceğiz, aramızda hüküm verecektir.

وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا
بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا
مُسْلِمِينَ ﴿١٣٦﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُ مُوسَى
وَقَوْمَهُ لِيُفْسِلُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذْرَكَ وَالْهَيْكُ قَالَ سَنُقَتِّلُ
أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٣٧﴾
قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ
لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عَبْدِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

126 – Seni bizden hoşlanmaman, sadece Rabbimizin bize gelen ayetlerine iman ettiğimiz içindir. Rabbimiz, üzerimize sabır aktar ve bizi Müslümanlar olarak öldür.

127 – Fir'avn kavminden ileri gelenler: “Musa’yı ve kavmini, bu topraklarda bozgunculuk etmeleri ve seni ve tanrılarını bırakmaları için terk mi edeceksin?” dediler. O da: Oğullarını öldüreceğiz ve kızlarını sağ bırakacağız. Şüphesiz biz, onların üstünde ezicileriz, dedi.

128 – Musa, kavmine: Allah’tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah’ındır. Ona kullarından dilediklerini mirasçı kılar. Sonuç müttakilerin, dedi.

126- “Senin bizden hoşlanmaman, sadece Rabbimizin bize gelen ayetlerine iman etmemiz içindir” o (iman) amellerin en hayırlısıdır ve bütün menkıbelerin aslıdır, senin rızan için ondan dönecek değiliz. Sonra Allah’a yalvardılar ve. “Rabbimiz, üzerimize sabır aktar” dediler. Üzerimize sabır dök, bizi su gibi boylasın yahut üzerimize bizi günahlardan arındıracak şey dök, o da Fir'avn’ın tehdidine karşı sabırdır. “Bizleri Müslümanlar olarak öldür” İslam’da sebat ederek. Şöyle de denilmiştir: Onlara bu tehdidini yaptı. Şöyle de denilmiştir: Bunu yapamadı, çünkü Allah Teala: “İkiniz ve size tabi olanlar galiplersiniz” (Kasas: 35) demiştir.

127- “Fir’avn kavminden ileri gelenler: Musa’yı ve kavmini, bu topraklarda bozgunculuk etsinler diye terk mi edeceksin, dediler?” Halkı sana kışkırtmak ve onları sana karşı gelmeye davet etmekle **“ve yezereke”** bu da “liyüfsidu”ya atıftır yahut istifhamın vav ile cevabıdır, şurada olduğu gibi.

*Ben sizin komşunuz değil miyim ve aramızda yok mu
Sizinle benim aramızda sevgi ve kardeşlik?*

(Veyeku beyni).

Ayetin manası da şöyledir: Sen Musa’yı terk edecek misin? O da seni terk edecek mi? “Etezerü”nün üzerine atıfla yahut yeni söz başı veya hal olarak ref ile “veyezerüke” de okunmuştur. Sükun ile “veyezerke” de okunmuştur ki sanki: Yüfsidu ve yezerke demek olur. Cenab-ı Allah’ın: “Feessaddeka veekün” (*Münafikun: 10*) kavli gibi. **“Vealiheteke”** ve tanrılarını. Onun yıldızlara taptığı da söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Kavmi için putlar yapmış ve kendisine yaklaşımları için onlara tapmalarını emretmişti. Bunun içindir ki. “En büyük tanrınız benim!” (*Naziat: 24*) demişti. İlaheteke de okunmuştur sana tapmaya demektir. **“Firavn dedi: Oğullarını öldüreceğiz ve kızlarını sağ bırakacağız”** daha önce yaptığımız gibi, ta ki onlara karşı ne kadar güçlü ve galip olduğumuz bilinsin ve münecim ve kâhinlerin mülkümüzün eliyle gideceği çocuk o olduğu akla gelmesin. İbn Kesir ile Nafi hafif olarak “senaktülü” okumuşlardır. **“Şüphesiz biz onların üstünde ezicileriz”** galibiz, onlar mağluplar, yumruğumuzla ezilmişlerdir.

128- “Musa, kavmine: Allah’tan yardım isteyin ve sabredin, dedi”. Fir’avn’in dediklerini duyup da bundan rahatsız olunca onları teskin etmek için böyle dedi. **“Şüphesiz yeryüzü Allah’ındır. Ona kullarından dilediklerini mirasçı kılar”.** Onları teselli etmek, Allah’tan yardım isteme emrini iyice anlatmak ve kafalarına yerleştirmek için böyle dedi. **“Sonuç müttakilerindir”** bu da onlar için zafer va’didir. Kıpti-lerin helak olup yurtlarını onlara miras edeceğine ve bunu gerçekleştireceğine dair bir hatırlatmadır. Nasb ile “inne”nin ismine atfedilerek de “velakibete” şeklinde de okunmuştur. El- ard’daki lam-ı tarifiñ ahde de cinse de ihtimali vardır.

قَالُوا أُودِعْنَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا
 قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ
 فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ
 وَنَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ﴿١٣٠﴾
 فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ
 يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ إِلَّا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ
 أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

129 – Onlar da: Biz sen bize gelmeden önce de, bize geldikten sonra da eziyet çektik, dediler. O da: Umulur ki Rabbiniz düşmanlarınızı helak eder ve bu yerde onların yerine geçirir de nasıl yaptıklarınıza bakar, dedi.

130 – Andolsun, Fir'avn hanedanını, belki ibret alırlar diye kıtlıkla ve ürün eksikliği ile yakaladık.

131 – Onlara iyilik geldiği zaman: Bu bize aittir, derler. Eğer başarılarına bir musibet gellersen, Musa'ya ve yanındakilere uğursuzluk yüklerler. Bilin ki onların uğursuzlukları Allah katındadır; ancak çokları bilmezler.

129- “Onlar da: Biz sen bize gelmeden önce de eziyet çektik, dediler” risaletle gelmeden önce demektir ki oğullarımızın öldürülmesiyle eziyet çektik “bize geldikten sonra da” onun tekrar edilmesiyle de. “O da: Umulur ki Rabbiniz düşmanlarınızı helak eder ve sizi onların yerine geçirir, dedi”. Daha önce kinaye yollu söylediğini açıklayarak böyle dedi, çünkü bundan teselli olmadıklarını gördü. Umulur ki diyerek lealle fiilini kullanması bizzat onların mı yoksa evlatlarının mı o topraklara mirasçı olacaklarını kestiremediği içindir. Rivayete göre Mısır'ı ancak Davud aleyhisselam zamanında fethetmişlerdir. “Nasıl yaptıklarınıza bakar” yaptığınız şükür, nankörlük, itaat ve isyanı görür de sizi ortaya koyduğunuz şeylerle hesaba çeker.

130- “Andolsun, Fir’avn hanedanını kıtlıkla yakaladık” yağmur ve su azlığından dolayı kuraklıkla demektir. Burada geçen sene (yıl) tabiri genellikle kıtlık yılı için kullanılır, çünkü çok söylenir ve tarih düşülür. Sonra ondan fiil türetilmiş ve esentil kavmu denilmiştir ki kıtlık patlak vermektir. **“Ürün eksikliği ile”** afetlerin çok olması ile **“belki ibret alırlar”** küfür ve isyanlarının uğursuzluğundan uyarılar da öğüt alırlar yahut şiddetlerden kalpleri sızlar da Allah’a sığınır ve ondan isterler.

131- “Onlara iyilik geldiği zaman” bolluk ve rahatlık gibi **“bu bize aittir, derler”** bizim yüzümüzündür ve biz bunu hak ettik, derler. **“Eğer başlarına bir musibet gelirse”** kıtlık ve bela gibi **“Musa’ya ve yanındakilere uğursuzluk yüklerler”** ve: Onların uğursuzluklarından başımıza geldi, derler. Bu da onların gayet aptal ve katı kalpli olduklarını gösterir. Çünkü zorluklar kalpleri yumuşatır, mizaçları normalleştirir ve tutuculuğu ortadan kaldırır, özellikle mucizeleri gördükten sonra. Ama bunlar onlara tesir etmedi bilakis azgınlık ve taşkınlıklarını artırdı. Elhasenet diye marife edip inne tahkik edatıyla zikretmesi onun çok gerçekleşmesinden ve meydana gelmesi için iradenin gerekmesindendir. Seyyieyi nekire yapıp tereddüt harfi olan “in”den sonra getirmesi ise az olduğundan ve gerçekleşme için irade sarf edilmemesindendir. **“Bilin ki onların uğursuzlukları Allah katındadır”** yani onların hayır ve şerleri Allah’ın yanındadır, onun hikmet ve dilemesiyledir. Ya da uğursuzluk sebepleri Allah yanında demektir ki o da ezelde yazılı amelleridir. Çünkü onları kendilerini üzen şeye sevk eden onlardır (bahtlarının karalığıdır). “İnnema tayruhum” da okunmuştur ki o ism-i cemidir. Onun cemi olduğu da söylenmiştir. **“Ancak çokları bilmezler”** başlarına gelenin Allah’tan olduğunu yahut kötü amellerinden kaynaklandığını.

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنَسْحَرَنَّ
 بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ
 وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ
 فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ
 الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لِئِنَّ كَشَفْتَ
 عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ ﴿١٣٤﴾

132 – Dediler: Bizi büyülemek için bize her ne zaman mucize getirsen, biz sana inanmayız.

133 – Biz de onların üzerine tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kanı ayrı ayrı mucizeler olarak gönderdik. Onlar da kibir tasladılar ve günahkar bir kavim oldular.

134 - Üzerlerine azap çökünce: Ey Musa, Rabbinin sana verdiği söz hürmetine, bizim için dua et. Eğer bizden azabı kaldırırsan, mutlaka sana iman edeceğiz ve mutlaka İsrail oğullarını seninle göndereceğiz, dediler.

132- “Ve kalu mehma (her ne zaman, dediler)” aslı şart edatı olan “ma”dır, ona tekit için fazla bir ma ilave edilmiştir, sonra da tekrar diye ağır geleceğinden elif’i he’ye çevrilmiştir. Şöyle de denilmiştir: O def etmek isteyen kimsenin çıkardığı “meh” sesi ile ceza edatı olan “ma”dan oluşmuştur. Müpteda olarak mahallen mansuptur yahut tefsir eden bir fiille mansuptur. “Te’tina bih” yani ne zaman bize getirmek için bir şey hazırlarsan demektir. “Mucizeden” bu da “mehmayı” açıklamaktadır. Ona mucize demeleri Musa’nın iddiasına göredir, onların itikatlarına göre değildir. Bunun içindir ki “bizi büyülemek için getirersen, sana inanmayız” dediler. Yani gözlerimizi büyülemek ve aklımızı karıştırmak için demektir. “Bihi”deki zamir mehma’ya racidir, açıklamadan önce lafız itibarı ile onu müzekker, mana itibarı ile de müennes kılmıştır.

133- “Biz de onların üzerine tufan gönderdik” onları dolaşan, yurtlarını ve ekinlerini kaplayan yağmur ve sel demektir. Çiçek hastalığı da denilmiştir. Kanadı bitmeyen çekirge de denilmiştir. “Çekirge, haşerat” kummelin iri kene olduğu söylenmiştir. “Kurbağalar ve

kan” rivayete göre üç gün şiddetli karanlık içinde yağmur yağdı, kimse evinden çıkamadı. Su evlerine girdi, öyleki köprücük kemiklerine kadar çıktı. İsrail oğullarının evleriyle onların evleri karışık idi, onların evlerine bir damla düşmedi. Su tarlalarının üzerinde durup kaldı, ekin ekemediler, hiçbir şey yapamadılar. Bu bir hafta sürdü. Kalkıp Musa'ya: Bizim için Rabbine dua et, bunu üzerimizden kaldırsın, biz de sana iman ederiz, dediler. O da dua etti, sıkıntıları def oldu, görülmedik şekilde otları ve ekinleri bitti, yine iman etmediler. Bu sefer de Allah onlara çekirge gönderdi; ekinlerini ve meyvelerini yedi. Sonra kapıları, çatıları ve elbiseleri yemeğe başladı. Ona ikinci kez başvurdular, o da dua etti, kıra çıktı, asasıyla doğuya ve batıya doğru işaret etti, çekirgeler de geldikleri yere döndüler. Yine iman etmediler. Bu sefer de Allah onlara kımlı musallat etti, çekirgelerin bıraktığını yediler. Yemeklerinin içine düşüyordu, elbiselerinin içine giriyordu, derilerine yapışıp kanlarını emiyordu. Musa'ya dahalet ettiler, sıkıntıları kaldırıldı, o zaman: İyice bildik ki sen sihirbazsın, dediler. Sonra Allah onlara kurbağaları gönderdi, öyle ki elbiselerini ve yiyeceklerini açtıkları zaman içinde kurbağa buluyorlardı. Yatakları onlarla dolu idi. Kaynayan tencerelerine sıcıyor, konuşurlarken ağızlarına giriyordu. Musa'ya sığındılar, yalvardılar, o da onlardan söz aldı ve dua etti. Allah onları def etti, onlarsa sözlerini bozdular. Sonra Allah onlara kan gönderdi; suları kan oldu, öyle ki Kıpti ile İsraili bir kabın üzerinde bir araya gelirlerdi; onun tarafındaki kan olur, İsrailinin tarafındaki ise su olurdu. İsrailinin ağzından su emerdi de ağzında kan olurdu. Şöyle de denilmiştir: Allah onlara burun kanamasını musallat, etti. **“Ayatin (mucizeler olarak)”** hal olarak mansuptur. **“Mufasssalatin”** açık demektir. Hiçbir akıllı onların mucize ve Allah'ın gazabı olduğunda şüphe etmezdi. Ya da hallerini açıklayan mucizeler demektir ki her mucize arasında bir ay vardı. Her biri de bir hafta devam ederdi. Şöyle denilmiştir: Musa sihirbazları yendikten sonra aralarında yirmi yıl kaldı, bu mucizeleri onlara zaman zaman gösterdi. **“Onlarsa kibir tasladılar”** iman etmekten. **“Günahkar bir kavim oldular”**.

134- **“Velemma vakaa aleyhimür riczû”** yani üzerlerine açıklanan azap yahut Allah'ın bunun ardından gönderdiği tufan çökünce **“ey Musa, Rabbinin sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine dua et, dediler”**. Verdiği söz de peygamberliktir yahut dua ettiğin takdirde kabul edeceğini bildirdiği sözü hakkı için, demektir, nitekim mucizelerinde de duanı kabul etmişti. **“Bima ahide”** **“ud'u”**ya bağlıdır yahut ondaki zamirden haldir, mana da şöyledir: Sana verdiği sözü vesile kılarak Allah'a dua et. Ya da isteklerinin delalet ettiği mahzuf bir

fiile bağlıdır mesela es'ifna ila ma natlubu (sana verdiği söz hürmetine ihtiyacımızı gör demektir) ya da kasedir ki cevabı da “eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana iman edeceğiz ve mutlaka İsrail oğullarını seninle göndereceğiz” kavidir. Yani Allah'ın sana verdiği söze yemin ederiz ki eğer azabı bizden kaldırırsan sana mutlaka iman ederiz ve İsrail oğullarını da göndeririz.

فَلَمَّا

كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بِالْغَوَةِ إِذَا هُمْ يَتَكُونُونَ ﴿١٣٥﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَآوَرْنَا الْقَوْمَ
الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ
وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ
عَلَىٰ بَنِي إِسْرَآئِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ
فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾
وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ
أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ
قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾

135 – Onlardan azabı ulaşacakları bir süreye kadar kaldırıncaya, birden yeminlerini bozdular.

136 – Biz de onlardan intikam aldık; ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil olmaları nedeniyle onları denizde boğduk.

137 – Zayıf görülen o kavmi de bereket verdiğimiz o yerin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrail oğullarına güzel kelimeleri, sabretmeleri nedeniyle tamam oldu. Fir'avn ve kavminin yaptıkları ve yükselttikleri şeyleri ise helak ettik.

138 – İsrail oğullarını da denizden geçirdik. Putlarına ibadet eden

bir kavme geldiler. “Ey Musa, onların tanrısı gibi bize de bir tanrı yap” dediler. O da: Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz, dedi.

135- “Onlardan azabı ulaşacakları bir süreye kadar kaldırınca” ulaşabilecekleri ve onda azap görecekları veya helak olacakları bir süreye kadar demektir ki o da suya boğulma veya ölme vaktidir. İman etmeleri için belirlenen süreye kadar da denilmiştir. **“Birden yeminlerini bozdular”** bu da lemma'nın cevabıdır. Yani onlardan azabı kaldırınca düşünmeden ve duraksamadan yeminlerini bozdular.

136- **“Biz de onlardan intikam aldık”** onlardan intikam almak istedik **“onları denizde boğduk”** yani derinliği bilinmeyen deryada demektir. **“Ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil olmaları nedeniyle”** yani denizde boğulmaları ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlar üzerinde düşünmemelerinden idi, öyle ki onlardan gafil olmuşlardı. Anha zamirinin “fentekamna”dan anlaşılan gazaba raci olduğu da söylenmiştir.

137- **“Zayıf görülen o kavmi de mirasçı kıldık”** kölelikle, zayıflarının erkek çocuklarını kesmekle **“o yerin doğularını ve batılarını”** yani Şam'ın ve Mısır'ın demektir. Firavunlardan ve Amalikahlardan sonra oraya İsrail oğulları sahip oldular ve çevrelerine yerleştiler. **“Bereket verdiğimiz”** bolluk ve geçim rahatlık verdiğimiz, demektir. **“Rabbinin İsrail oğullarına güzel kelimeleri tamam oldu”** gerçeklik kazandı ve onlara zafer ve iman vaadi yerine geldi. O da: “onlara lütufta bulunmak, düşmanlarına da korktukları şeyi göstermek istiyoruz” (*Kasas: 4-5*) ayetleridir. Çoğul olarak “kelimâtü rabbike” de okunmuştur, çünkü vaatlar birden çoktur. **“Sabırları nedeniyle”** şiddetlere gösterdikleri sabır sebebiyle. **“Demmerna”** tahrip ettik, **“Fir'avn ve kavminin yaptıklarını”** saray ve binalarını **“ve yükselttiklerini”** bahçelerini yahut binalarını demektir ki Haman'ın kulesi gibi. İbn Amir ile Ebu Bekir burada ve Nahl suresinde zamme ile “yaruşun” okumuşlardır. Fir'avn ve kavminin kıssası burada bitti.

138- **“İsrail oğullarını denizden geçirdik”** bundan sonrası İsrail oğullarının yaptıkları iğrenç işlerdir. Halbuki Allah onlara büyük nimetler ihsan etmiş ve onlara büyük mucizeler göstermişti. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e tesellidir, müminler için de bir uyarmadır. Ta ki kendilerini hesaba çekmekten ve hallerini göz önüne almaktan gafil kalmasınlar. Rivayete göre Musa aleyhisselam onları Aşure günü Fir'avn ve kavmi helak olduktan sonra denizden geçirdi. O gün şükür için oruç tuttular. **“Bir kavme geldiler”** yanlarından geçtiler, **“putlarına ibadet ediyorlardı”** ona sürekli tapıyorlardı. Şöyle de

denilmiştir: Onlar sığır heykelleri idi, bu da buzağıya tapma olayının başıdır. O kavim Musa'nın savaşmalarını emrettiği Amalikahılar idi. Lahm kabilesi oldukları söylenmiştir. Hamze ile Kisai, kesre ile "yaki-fune" okumuşlardır. "Ey Musa, bize de bir tanrı yap, dediler" ibadet etmemiz için bir put yap, dediler. "Onların tanrısı gibi" yaptıkları tanrısı gibi. Kema'daki ma kefi amelden düşürmek içindir. "O da: Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz, dedi". Onları mutlak cahillikle nitelendi, onu da inne harfi ile tekit etti. Çünkü bu kadar büyük mucizeler gördükten sonra yaptıkları şey akıldan uzaktı.

إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُم فِيهِ

وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يَقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾ وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْنٍ مِيقَاتٍ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلَحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾

139 – Şüphe yok ki bunların içinde bulundukları şey helak olmuştur ve yaptıkları da batıldır.

140 – Dedi: Allah'tan başkasını mı size tanrı olarak arayayım? O ki sizi alemlere üstün kılmıştır.

141 – Hani, sizi Fir'avn hanedanından kurtarmıştık. Size azabın kötüsünü reva görüyorlardı. Oğullarınızı öldürüyor ve kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda da Rabbinizden size büyük bir bela vardı.

142 – Musa ile otuz gece sözleştik ve onu on ile tamamladık. Böylece Rabbinin tayin edilen vakti kırk gece olarak tamam oldu. Musa, kardeşi Harun'a: "Kavmimde halifem ol, ıslah et ve bozguncuların yoluna gitme" dedi.

139- “Şüphe yok ki bunlar” o kavme işarettir, **“helak olmuştur”** kırılmış, tahrip olmuştur **“içinde bulundukları şey”** yani Allah Teala onların yaşamakta oldukları dinlerini yıkacak, putlarını kıracak ve onları paramparça edecektir. **“Yaptıkları da batıldır”** ibadetleri, ister ki Allah Teala'ya yaklaşmak istesinler. Bu sözde birkaç yönden mübalağaya gitti, bunu da haulai'yi inne'nin ismi yapmak, içinde bulundukları şeyin helak ve yaptıkları şeyin batıl olduğunu haber vermekle yaptı. Her iki cümlede **“inne”**nin haberinin takdim edilmesi, şunu vurgulamak içindir ki helak onlara ulaşacaktır, bunda da şüphe yoktur. Geçmiş her şeyleri de yok olacaktır, bunu da istedikleri şeyden nefret ettirmek ve sakındırmak için yapmıştır.

140- “Dedi: “Allah'tan başkasını mı size bir tanrı olarak arıyorum?” size mabut olarak arayayım, **“o ki sizi alemlere üstün kılmıştır”**. Size öyle nimetler vermiştir ki başkalarına vermemiştir. Bunda kötü karşılık vermelerine dikkat çekilmiştir, şöyle ki Allah Teala hak etmedikleri halde lütuf ve kereminden dolayı onlara özel olarak verdiği nimetini mahlukatının en düşüğünü ona şirk koşmakla karşıladılar.

141- “Hani, sizi Fir'avn hanedanından kurtarmıştık” Allah'ın size o vakitte yaptığını hatırlayın. İbn Amir **“encaküm”** okumuştur. **“Yesu-muneküm suel azabi (size azabın en kötüsünü reva görüyorlardı)”**. Kurtardığı şeyi açıklamak için yeni söz başıdır ya da muhataplardan haldir veyahut Fir'avn ailesinden veya ikisinden haldir. **“Oğullarınızı öldürüyor ve kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı”** bu da onu açıklayan bedeldir. **“Bunda da Rabbinizden size büyük bela vardı”** kurtarmada yahut azapta bir nimet veyahut büyük bir işkence vardı.

142- “Musa ile otuz gece sözleştik” o da zilkade ayıdır. Ebu Amr ile Yakup **“veaadna”** okumuşlardır. **“Onu on ile tamamladık”** zilhicceden on gece ile. **“Böylece Rabbinin tayin edilen vakti kırk gece olarak tamam oldu”**. Kırk geceye çıktı. Rivayete göre Musa aleyhisselam İsrail oğullarına Mısır'da Fir'avn helak olduktan sonra Allah'tan bir kitap getireceğini vaat etti. İçinde her şey olacaktı. Fir'avn helak olunca Musa, Rabbinden bunu istedi. O da otuz gün oruç tutmasını emretti. Otuz günü tamamlayınca ağız kokusunu beğenmedi, misvak kullandı. Melekler: Biz senden misk kokusu alıyorduk, onu misvakle bozdun, dediler. Allah Teala da ona on gün ilave etmesini emretti. Şöyle de denilmiştir: Otuz gün oruç tutmak ve ibadet etmekle halvete çekilmesini emretti. Sonra Allah ona on günde Tevrat'ı indirdi ve onunla konuştu. **“Musa, kardeşi Harun'a: “Kavimimde halifem ol, ıslah et”** içlerinden ıslah edilmesi gerekeni ıslah et yahut ıslahatçı ol **“bozguncuların yoluna gitme”**. Bozguncuların yoluna gidenlerin ardına düşme ve seni ona çağırana itaat etme, dedi.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ
 أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى
 الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى
 رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ
 قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾
 قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي
 فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

143 – Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konu-
 şunca: “Rabbim, bana görün; sana bakayım” dedi. O da: Sen beni gö-
 remezsin. Ancak dağa bak; eğer yerinde durursa, sen de beni görür-
 süsün, dedi. Rabbi dağa tecelli edince, onu paramparça etti ve Musa
 baygın düştü. Ayılınca: “Seni tenzih ederim. Sana tövbe ettim ve ben
 müminlerin ilkiyim, dedi.

144 – Dedi: Ey Musa, şüphesiz ben, seni mesajlarımla ve kela-
 mımla insanların üzerine seçtim. O halde sana verdiğimi al ve şük-
 redenlerden ol.

143- “Velemma cae musa limikatine (Musa tayin ettiğimiz va-
 kitte gelince)” belirttiğimiz vakitte demektir. Lam ihtisas içindir yani
 bize gelmesi için tahsis edilen vakitte demektir. “Rabbi onunla konu-
 şunca” aracısız, tıpkı meleklerle konuştuğu gibi. Rivayete göre Musa
 aleyhisselam bu kelamı her taraftan işitiyordu. Şuna dikkat edilme-
 lidir ki onun kadim kelamını işitmek sonradan olanların kelamı cin-
 sinden değildir. “Dedi: Rabbim, bana görün, sana bakayım”. Kendini
 bana göster, bana seni görme imkanı ver yahut bana tecelli et, sana
 bakayım ve seni göreyim. Bu da onu görmenin bazı vakitlerde caiz
 olduğuna delildir. Çünkü peygamberlerin imkansız bir şeyi istemesi
 mümkün değildir, hele Allah’a karşı cahillik sayılacak şeyde aslâ! Bu-
 nun içindir ki “Beni asla göremezsün” (A’raf: 143) kavli ile reddetmiş,
 “ben görünmem” yahut “sana asla göstermem” veyahut “bana baka-
 mazsın” dememiştir. Bu da şunu göstermektedir ki onu görmek için

kusurludur, çünkü onu görmek bakanda bazı hazırlıklara bağlıdır; o ise henüz mevcut değildir. Musa'nın bunu istemesini, kavminden: "Allah'ı bize açıkça göster" (*Nisa: 153*) diyenleri susturmak içindir demek, hatadır. Çünkü eğer imkânsız olsa idi, onları cahillikle niteler ve şüphelerini giderirdi, nitekim onlar: "Bize bir tanrı yap" (*A'raf: 138*) dedikleri zaman öyle yapmıştı ve yollarına gitmezdi, nitekim kardeşine de: "Bozguncuların yollarına gitme" (*A'raf: 132*) demişti. Ayeti görmenin muhal olduğuna delil getirmek daha büyük hatadır, çünkü Allah'ı göremeyeceğini haber vermek ebediyen böyle olacağı ve kimsenin onu göremeyeceği manasına gelmez. Hele imkansız olduğu manasına hiç gelmez. Bunda görünecek şeyin karşıda olma zorunluluğu iddiası ise inattır yahut görme gerçeğini bilmemektir.

"O da: Sen beni asla göremezsın. Ancak dağa bak; eğer yerinde durursa, sen de beni görürsün" bu da istidraktır (düzeltmedir) buna gücünün yetmeyeceğini demek istiyor. Görmenin dağın yerinde durmasına dayamada bile caiz olduğuna delil vardır; çünkü mümkün bir şeye dayalı olan da mümkündür. Dağın Zebîr dağı olduğu da söylenmiştir. **"Rabbi dağa tecelli edince"** ona büyüklüğü görünüp de gücü ve emri karşısına çıkınca demektir. Şöyle de denilmiştir: Allah ona hayat ve görme verdi, o da onu gördü. **"Onu paramparça etti"** un ufak etti demektir. Dek ile dak kardeşler; şek ile şak gibi. Hamze ile Kisai "dekkâe" okumuşlardır ki düz yer demektir. Nakatün dekkâu de bundan gelir ki hörgücü olmayan deve demektir. "Dükken" de okumuştur kıatan dükken demektir, o da şedde ile dekkâe'nin çoğuludur. **"Musa baygın düştü"** gördüğü şeyin korkunçluğundan akli başından gitti. **"Ayılınca dedi:"** gördüğü şeyi tazim ederek: **"Seni tenzih ederim, sana tövbe ettim"** izinsiz soru sormaya cesaret edip atıldığını için. **"Ben müminlerin ilkiyim"** bunun da tefsiri yukarıda geçmiştir. Manası şöyledir de denilmiştir: Ben senin dünyada görülmeceğine iman edenlerin ilkiyim.

144- "Dedi: Ey Musa, ben seni seçtim" tercih ettim **"insanların üzerine"** yani senin zamanında mevcut olanların üzerine demektir. Harun da her ne kadar peygamber idiyse de ona tabi olmakla memur idi, Allah'la konuşmamıştı ve ayrı bir şeriat sahibi değildi. **"Birisalâtî (mesajlarımla)"** yani Tevrat'ın bölümleriyle. İbn Kesir "birisaleti" okumuştur. **"Ve seninle konuşmakla, o halde sana verdiğimi tut"** verdiğim elçiliği **"ve şükredenlerden ol"** ondaki nimete. Rivayete göre görme isteği Arefe günü olmuştu. Tevrat da Kurban günü verildi.

وَكَتَبْنَا لَهُ

فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا
بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ
الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾ سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي
الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا
وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا
سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾

145 – Biz onun için levhalarda bir öğüt ve her şey için bir açıklama olmak üzere her şeyden yazdık. Öyleyse sen de onları sıkı tut ve kavmine, en güzelini almalarını emret. Size fasıkların yurdunu göstereceğim.

146 – Yeryüzünde haksız yere kibir gösterenlerden ayetlerimi çevireceğim. Eğer bütün ayetleri görseler, onlara iman etmezler. Eğer doğru yolu görseler, onu yol edinmezler. Eğer sapıklık yolunu görseler, onu yol edinirler. Bu böyle; çünkü onlar bizim ayetlerimizi yalanladılar ve onlardan gafil oldular.

145- “Biz onun için levhalarda her şeyden yazdık” din işlerinden ihtiyaç duydukları her şeyden demektir “mevizeten ve tafsilen liküllü şeyin (bir öğüt ve her şeyden bir açıklama olmak üzere)” bu da car ve mecrurdan (min külli şey’in den) bedeldir. Yani öğütlerden ve açık hükümlerden her şeyi yazdık demektir. Şunda ihtilaf edilmiştir: Levhalar yedi mi idi on mu idi? Zümrütten mi idi, zebercetten mi idi yoksa yakuttan mı idi? Yahut da som mermerden mi idi. Allah onu Musa aleyhisselam için yumuşattı, o da onu parmaklarıyla kesti. Onda Tevrat vardı, başkası da var mıydı? “Fehuzha” bunda kavlı maddesi gizlidir (tut, dedik) “ketebna” lafzına atıftır ya da “fehuz ma ateytüke” (A’raf: 144) kavlinden bedeldir. Ha zamiri de “elvah”a racidir yahut “liküllü şey”e racidir. Çünkü o da eşya manasınadır ya da “risalât”a racidir.

“Bikuvvetin (sıkıca)” ciddiye ve kararlılıkla demektir. **“Kavmine, en güzelini almalarını emret”** içindekinin en güzelini demektir, mesela sabır ve af gibi, öc alma ve kısas yapmaya karşılık. Bu da menduptur, daha faziletlidir, çünkü Allah Teala. **“Size Rabbinizden indirilenin en güzeline tabi olun” (Zümer: 55)** demiştir. Ya da vaciplerine demektir; çünkü vacip diğerinden daha güzeldir. En güzelden mutlak güzeli anlamak da mümkündür, başkasına nisbetle daha güzel olanı demek değildir ki o da emredilen demektir. Mesela: Yaz kıştan daha sıcaktır gibi (maksat yazın sıcaklığı kışın soğukluğundan daha baskındır demektir). **“Size fasıkların yurdunu göstereceğim”** Fir'avn'ın ve kavminin Mısır'da çatıları üzerine çökmüş yurtlarını ya da Ad, Semud ve benzerlerinin konaklarını ibret almanız için göstereceğim. Öyle ise fasıklık etmeyin (itaattan çıkmayın) ya da ahiretteki yurtlarını demektir ki o da cehennemdir. **“Seûriküm”** de okunmuştur ki size açıklayacağım, demektir. Bu da evreytüz zende (çakmaktan ateş çıkardım) deyiminden gelir. **Seûrisüküm** de okunmuştur ki, şu ayet de bunu destekler: **“Zayıf sayılan kavmi yerin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık” (A'raf: 137).**

146- “Ayetlerimden çevireceğim” dışta ve içte görülen ayetlerimi **“yeryüzünde kibir gösterenlerden”** kalplerinin mühürlenmesiyle, artık onların üzerinde düşünmez ve onlardan ibret almazlar. Şöyle de denilmiştir: Ne kadar çalışsalar da onları iptal etmelerinden çevireceğim, nitekim Fir'avn de öyle yapmıştı da ayetler yükseltmekle ve yahut onlar helak edilmekle vebali kendilerine dönmüştü. **“Biğayril hakkı (haksız yere)”** bu da **“yetekebberrune”**ye bağlıdır yani hak olmayan şeyle kibir gösterirler demektir ki o da batıl dinleridir. Ya da onun failinden haldir. **“Ve in yerev külle ayetin”** indirilen her ayeti veya her mucizeyi görseler, **“onlara iman etmezler”** inatlarından ve akıllarının karışıklığından dolayı. Zira nefislerinin isteklerine ve taklide dalmışlardır. Bu da birinci görüşü (kalplerinin mühürlenmesini) teyit etmektedir. Hamze ile Kisai iki fetha ile **“reşed”** okumuşlardır. Reşâd da okunmuştur ki üçü de lügattir; sükm, sekam ve sikâm gibi. **“Eğer sapıklık yolunu görseler onu yol edinirler. Bu böyle; çünkü onlar bizim ayetlerimizi yalanladılar ve onlardan gafil oldular”**. Bu çevirme ayetleri yalanlamaları ve onlar üzerinde düşünmemelerindendir. Zalike'nin mastar olarak da mansup olması caizdir yani seasrifu zalikes sarfe bisebebihima demektir.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ

الْآخِرَةِ حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ
عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا
يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا
سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ
يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

147 – Ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa gitmiştir. Onlar yaptıklarından başkasının mı cezasını çekecekler?

148 – Musa'nın kavmi onun ardından ziynet takımlarından böğürmesi olan bir buzağı heykeli edindiler. Onun kendileri ile konuşmadığını ve onlara yol göstermediğini görmediler mi? Onu edinmekle zalim oldular.

149 – Buna pişman olup da kendilerinin saptıklarını görünce: Eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa, mutlaka ziyan edenlerden oluruz, dediler.

147- “Ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların” kendilerinin ahirete kavuşmalarını yahut Allah'ın ahirette va'dettiğini yalanlayanların demektir “amelleri boşa gitmiştir” onlardan istifade edemezler. “Onlar yaptıklarından başkasının mı cezasını çekecekler?” amellerinden başkasının mı cezasını demektir.

148- “Musa'nın kavmi onun ardından edindi” randevusuna gittikten sonra “min huliyyihim (zinet takımlarından)” Mısır'dan çıkmak istedikleri zaman Kıptilerden ödünç aldıkları şeylerden. Zinetlerin onlara isnat edilmesi ellerinde olmasından yahut helaklerinden sonra onlara sahip olmalarındandır. Huliyy haly'in cem'idir, sedy ve südiy gibi. Hamze ile Kisai lam'ın kesresini dikkate alarak “hiliyyihim”

okumuşlardır, diliyi gibi, Yakup da müfret olarak “halyihim” okumuştur. **“İclen ceseden”** eti ve kanı olan bir öküz cesedi demektir. Ya da altından ruhsuz bir ceset demektir. Nasbı da bedel olmak üzeredir. **“Lehu huvarun (böğürmesi olan)”** yani sığır sesi çıkaran demektir. Rivayete göre Samiri buzağıyı kalıba dökünce onun ağzına Cebrail'in atının ayağının bastığı yerden toprak alıp buzağının ağzına attı. O da canlandı. Şöyle de denilmiştir: Onu öyle mekanik bir şekilde kalıba döktü ki içine rüzgar girer, ses yapardı. Edinme Samiri'nin fiili olduğu halde onlara nispet edilmesi ya ona razı olmalarındandır ya da maksat onu tanrı edinmeleridir. Lehu cuarun şeklinde de okunmuştur ki ses çıkaran demektir. **“Onun kendileri ile konuşmadığını ve onlara yol göstermediğini görmediler mi?”** Bu da aşırı sapıklıklarından ve doğru bakışı ihlal etmelerinden dolayı onlar için bir azarlamadır. Mana da şöyledir: Onu tanrı edindikleri zaman konuşmadığını ve sıradan bir insan gibi yol gösteremediğini görmedilerde mi onun cisimleri, kuvvetleri ve kudretleri yaratan (Allah) olduğunu zannettiler? **“Onu edindiler”** kinamak için tekrar edilmiştir yani onu tanrı edindiler **“ve zalim idiler”** eşyayı konması gereken yere koyamadılar; bu nedenle buzağıyı tanrı edinmeleri onlar için şaşılacak bir şey değildir.

149- **“Velamma sukıta fi eydihim (pişman olup da)”** bu da aşırı şekilde pişman olmalarından kinayedir, çünkü pişman olan kimse üzüntüsünden elini ısırır, eline düşülmüş olur. Malum kalıbı ile “sa-kata” da okunmuştur ki ısırma ellerine düşünce demek olur. Manası da içlerinden pişmanlık duymaktır. **“Görüp de”** bilip de demektir **“şüphesiz saptıklarını”** buzağıyı tanrı edinmekle **“dediler: Lein lem yerhamna rabbuna (eğer Rabbimiz bize merhamet etmez)”** tövbe-mizi kabul etmekle **“ve bizi bağışlamazsa”** hatalarımızdan geçmekle **“mutlaka ziyan edenlerden oluruz”**. Hamze ile Kisai bu iki fiili te ile (terhamna ve tağfirlena) ve “Rabbena”yı da nida olarak mansup okumuşlardır.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي
 مِنْ بَعْدِي أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَحَ وَاتَّخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجْرَةً
 إِلَيْهِ قَالَ ابْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ الْقَوْمُ اسْتَضَعِفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا
 تُشْمِتُ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ
 رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخْوِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾
 إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ
 وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

150 – Musa, kavmine öfkeli ve üzgün olarak dönünce: “Arkamdan ne kötü halifelik ettiniz. Rabbinizin emrini acele mi ettiniz?” dedi ve levhaları atarak kardeşinin başından tutup kendisine doğru çekti. Kardeşi: “Anamın oğlu, kavim beni zayıf gördüler, neredeyse beni öldüreceklerdi. Düşmanları bana güldürme ve beni zalimler kavmi ile bir tutma” dedi.

151 – Musa: Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla. Bizi rahmetine girdir. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin, dedi.

152 – Şüphesiz buzağıyı tanrı edinenlere Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir horluk erişecektir. İşte biz, iftiracıları böyle cezalandırırız.

150- “Musa kavmine öfkeli ve üzgün dönünce” çok öfkeli demektir. Esifen hazinenin manasıdır da denilmiştir. “Arkamdan ne kötü halifelik ettiniz” çünkü buzağıya taptınız. Hitap tapanlardır. Ya da yerime geçtiniz, buzağıya tapanlara mani olmadınız, demektir, hitap da Harun’a ve yanındaki müminleredir. “Bi’sema”daki “ma” nekire-i mevsufedir, “bi’s”deki gizli zamiri tefsir etmektedir. Mahsus bizzem de mahzuftur, takdiri: Bi’s hilafetün haleftumuniha min badi hilafetüküm, demektir. “Benden sonra” gitmemden sonra yahut benim Allah’ı birlediğimi, onu tenzih ettiğimi, ona davet ettiğimi ve ona aykırı şeylerden men ettiğimi gördükten sonra demektir. “Eaciltüm emre rabbiküm” Rabbinizin emrini yarım mı bıraktınız? Sanki acile’ye se-

beka manası vermiş ve onun gibi geçişli kılmıştır. Ya da Rabbinizin bana va'dettiği kırk geceyi acele mi ettiniz, benim öldüğümü sandınız ve benden sonra işleri değiştirdiniz, tıpkı peygamberlerden sonra ümmetlerinin değiştirdiği gibi. **"Ve levhaları attı"** din namına aşırı öfkesinden ve içi sıkıldığından onları attı. Rivayete göre Tevrat yedi levhada yedi bölüm idi, onları atınca kırıldı; yedide altısı kaldırıldı. Onlarda her şeyin açıklaması vardı. Geriye yedide biri kaldı, onun içinde de öğütler ve hükümler vardır.

"Kardeşinin başından tuttu" saçından tuttu **"kendine doğru çekerek"** onları önlemede kusur ettiğini sanarak. Harun ondan üç yaş büyüktü, tahammüllü ve yumuşak idi. Bunun içindir ki İsrail oğulları onu daha çok severler. **"Harun: Anamın oğlu dedi"** anasını anması onu acındırmak içindir, yoksa ana baba bir kardeş idiler. İbn Amir, Hamze, Kisai ve Ebu Bekir de Asım'dan naklen burada ve Taha'da kesre ile **"yebne ümmi"** okumuşlardır. Aslı ise ye ile **"yebne ümmi"** dir. Hafif olması için kesre ile yetinilerek ye atılmıştır, tıpkı ye'ye muzaf olan münada gibi. Kalanlar ise daha da hafif olması için fetha ile **"ümme"** okumuşlardır. Çünkü çok uzamıştır ya da hamsete aşere terkbine benzetmiştir. **"Kavim beni zayıf gördüler, neredeyse beni öldüreceklerdi"**. Harun kendi hakkında kusur vehmini kaldırmak istedi. Demek istiyor ki onları çevirmek için elimden geleni yaptım, sonunda beni yendiler, beni horsundular ve beni öldürmeye yeltendiler. **"Düşmanları bana güldürme"** onları güldürecek bir şey yapma. **"Beni zalimler kavmi ile bir tutma"** beni sorumlu tutarak veya kusurlu bularak onlardan sayma.

151- **"Musa: Rabbim, beni bağışla, dedi"** kardeşime yaptığım şeyi **"kardeşimi de"** eğer onları önlemede kusur etmişse. Onu memnun etmek ve düşmanı güldürmemek için onu kendi bağışlanmasına kattı. **"Bizi rahmetine girdir"** bize daha çok nimet vermekle. **"Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin"** sen bize kendimizden daha çok merhametlisin.

152- **"Şüphesiz buzağıyı tanrı edinenlere Rablerinden bir gazap erişecektir"** o da kendilerini öldürme emridir. **"Dünya hayatında bir horluk"** o da yurtlarından çıkmalarıdır. Cizye de denilmiştir. **"İşte biz, iftiracıları böyle cezalandırırız"** Allah'a iftira edenleri, onların iftirasından daha büyüğü yoktur, o da **"işte sizin de tanrınız, Musa'nın da tanrısı budur"** (Taha: 88) demeleridir. Belki de onlardan önce de onlardan sonra da kimse böyle bir iftira etmemiştir.

وَالَّذِينَ

عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا
 لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ
 أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ
 يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا
 لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ
 مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ
 إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ
 وَلِيْنَا فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

153 – Kötülükleri yapıp da sonra arkasından tövbe ve im edenler var ya, şüphesiz Rabbin bunların ardından elbette çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

154 – Musa'nın öfkesi dinince, levhaları aldı. Bir nüshasında: İ dayet ve rahmet Rablerinden korkanlar içindir, yazılı idi.

155 – Musa o belli vaktimiz için kavminden yetmiş adam seç Onları sarsıntı tutunca: “Rabbim, eğer isteseydin bunları ve be daha önce helak ederdin. Bizi içimizden beyinsizlerin yaptığı y zünden mi helak edeceksin? Bu, senin imtihanından başka bir ş değildir. Onunla dilediğini saptırır ve dilediğini doğru yola iletir Sahibimiz sensin. Bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bağışlayan rın en hayırlısı”, dedi.

153- “Kötülükleri yapıp da” küfür ve isyanları “sonra arkasınd tövbe edenlere” kötülüklerin ardından “ve iman edenlere” imar ve onun gereği olan iyi amellerle meşgul olanlara “şüphesiz Rab bunların ardından” tövbenin arkasından “elbette çok bağışlayıcı, ç esirgeyicidir”. Günah ne kadar büyük olursa olsun, buzağıya tapa

larınki gibi ve cürüm ne kadar çok olursa olsun, İsrail oğullarının cürümleri gibi.

154- “Velemma sekete (dinince)” sekene de okunmuştur **“Musa’nın öfkesi”** Harun’un özür dilemesi yahut tövbe etmeleriyle. Bu sözde birkaç açıdan mübalağa ve belagat vardır; şöyle ki onu yaptıkları şeylere sürükleyen öfke amir ve teşvik edici gibi kılınmış, öyle ki sükunundan sükut ile tabir edilmiştir. **“Sükkite”** yahut **“üskite”** şeklinde de okunmuştur ki sükut ettiren Allah Teala yahut kardeşi veyahut tövbe edenler olur. **“Levhaları aldı”** attığı levhaları **“bir nüshasında”** yani içinde yazılı olanda, demektir. Nüsha fu’le veznindedir, meful manasınadır, hutbe gibi. Şöyle de denilmiştir: Onlardan yani kırılan levhalardan yazılanlar arasında şu vardır **“hidayet”** hakkın açıklanması **“ve rahmet”** iyiyi gösterme **“Rablerinden korkanlar içindir”**. Mefule (lirabbihim) lam’ın girmesi fiilin geri kalmakla zayıflamasındandır ya da meful hafzedilmiştir, lam da talil içindir, takdir de şöyledir: Yerhebune maasillahi lirabbihim.

155- “Vahtare musa kavmehu (Musa kavminden seçti)” yani min kavmihi demektir ki car hafzedilmiş, fiil ona yanaştırılmıştır. **“Yetmiş adam, o belli vaktimiz için. Onları sarsıntı tutunca”** rivayete göre Allah Teala ona İsrail oğullarından yetmiş kişi seçmesini emretti. O da her kabileden altı kişi seçti, iki kişi arttı: İçinizden iki kişi geri çekilsin, dedi. Onlar da birbirlerine girdiler, Musa da: Geri çekilen de çıkmış gibidir, dedi. Bunun üzerine Kaleb ile Yuşa geri çekildiler. Musa da ötekilerle gitti. Dağa yaklaşıncı onları bir bulut bürüdü. Musa onlarla beraber bulutun içine girdi. Onlar secdeye kapandılar, Musa’nın Allah ile konuştuğunu işittiler. Ona emirler ve yasaklar veriyordu. Sonra bulut açıldı, ona döndüler: Allah’ı bize açıkça göstermedikçe sana inanmayız, dediler. Onları sarsıntı tuttu yani yıldırım çarptı yahut dağ sarsıldı, onlar da bayıldılar.

“Musa dedi. Rabbim, eğer isteseydin bunları ve beni daha önce helak ederdin” bu gördüklerini görmeden önce. Onların ve kendisinin helakini istedi yahut başka bir sebepten dolayı. Ya da bundan şunu kastetti: Sen onları bundan önce de öldürebilirdin, onları helak etmek için Fir’avn’i göndermek, onları denizde boğmak ve başka şeyle de yapabiliirdin. Onları kurtararak onlara merhamet ettin. Eğer onlara bir daha merhamet edersen senin bol ihsanından umulur. **“Bizi içimizden beyinsizlerin yaptığı yüzünden mi helak edeceksin?”** inat etmelerinden ve görme isteğine cesaret etmelerinden, bunu da bazıları demişti. Şöyle denilmiştir: Beyinsizlerin yaptığından maksat buzağıya tapmalarıdır. Bu yetmiş kişiyi Musa buzağıya tapmadan tövbe için seç-

mişti. Onları bir heybet tuttu, bundan telaşa kapıldılar, sarsıldılar. Öyle ki organları kopacaktı, ölüme yaklaştılar. Musa onlar için korktu, ağladı, dua etti, Allah da bunu onlardan def etti. “**Bu senin imtihanından başkası değildir**” onlara kelamını işittirdin, onlar da seni görme umuduna kapıldılar. Ya da buzağıda böğürme yarattın, onlar da buna bakarak saptılar. “**Onunla dilediğini saptırırsın**” haddini aşmakla yahut hülyalara kapılmakla sapıklığını istediğini “**dilediğini de doğru yola iletirsin**” o sayede imanı kuvvetlenir. “**Sahibimiz sensin**” işimizi gören “**bizi bağışla**” irtikâp ettiklerimizi silmekle “**bize merhamet et. Sen bağışlayanların en hayırlısı**” kötülüğü bağışlar, onu iyiliğe çevirirsin.

وَكَتُبْنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا
 إِلَيْكَ قَدَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ
 كُلَّ شَيْءٍ فَسَاكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ
 وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ
 النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي
 التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ
 عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ
 وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ
 فَاَلَّذِينَ أَمَّنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ
 الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ۖ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

156 – Bize bu dünyada da iyilik yaz, ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük. (Allah) buyurdu: Azabımı dilediklerime dokundururum. Rahmetim ise her şeyi kaplamıştır. Onu da sakınanlara, zekatı verenlere ve ayetlerime inananlara yazacağım.

157 – Onlar ki ümmi Peygamber Resul'e uyarlar. Onu yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı bulurlar. Kendilerine iyiliği emreder ve onlara temiz şeyleri helal, murdar şeyleri de haram eder. Ağır yüklerini

ve üzerlerindeki zincirleri onlardan atar. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve onunla beraber indirilen nura tabi olanlar var ya, işte onlar kurtulanların ta kendileridir.

156- “Bize bu dünyada da iyilik yaz” güzel geçim **“ahirette de”** cenneti yaz. **“İnna hüdna ileyk (şüphesiz biz sana döndük)”** sana tövbe ettik, bu da hade yehudu'den gelir ki tövbe etmektir. Kesre ile hade yehidü de okunmuştur ki meylettirmektir. Malum ve meçhul olma ihtimalleri vardır, o zaman biz kendimizi meylettirdik yahut sana meylettirildik olur. Mazınum olan hade yehudu'nun da meçhul olma ihtimali vardır ki bu da udel meridü (hasta ziyaret edildi) kabilinden olur.

“Allah buyurdu: Azabımı dilediklerime dokundururum” azap edilmelerini dilediğime demektir **“rahmetim ise her şeyi kaplamıştır”** dünyada mümini ve kafiri hatta mükellefi ve olmayanı da. **“Onu da yazacağım”** onu ahirette tespit edeceğim yahut ey İsrail oğulları, onu sizin için özel olarak yazıp tespit edeceğim **“sakınanlar için”** küfür ve isyanlardan sakınanlar için. **“Zekatı verenler için”** onu özellikle zikretmesi yüceliğindendir, bir de en zorlarından olmasındandır. **“Ve ayetlerimize inananlara yazacağım”** onlardan hiçbirini inkar etmeyenlere.

157- “Ellezine yettebiuner resulen nebiyye” müptedadır, haberi de **“ye'muruhum”**dur yahut mahzuf müptedanın haberidir, takdiri de hümüllezine'dir. Ya da **“ellezine yettekune”**den bedel-i ba'zdır yahut bedel-i küldür. Maksat onlardan Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e iman edenlerdir. Ona resul demesi Allah Teala'ya nispetledir, nebi demesi de kullara nisbetledir. **“Ümmi”** o da okuyup yazmayan-dır. Böyle nitelemesi, bu haliyle beraber ilminin mükemmel oluşu onun bir mucize olduğunu vurgulamak içindir. **“Onu yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı bulurlar”** ismini ve sıfatını. **“Onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder ve onlara temiz şeyleri helal eder”** onlara haram edilenlerden, mesela içyağı gibi. **“Onlara kötü şeyleri de haram eder”** kan ve domuz eti gibi yahut faiz ve rüşvet gibi. **“Ağır yüklerini ve üzerlerindeki zincirleri onlardan atar”** zor mükellefiyetlerini hafifletir, mesela amden ve hataen öldürmelerde kısas, günah işleyen organın kesilmesi, necaset mahallinin makasla alınması gibi. Ayette geçen ısr'ın aslı ağır yüküdür ki sahibini hareketten alıkor. İbn Amir **“âsârahum”** okumuştur. **“Ona iman edenler, ona saygı gösterenler”** onu takviye etmekle tazim edenler. Şeddesiz olarak (azeruhu) da okunmuştur, aslı men etmektir, tazir de ondan gelir. **“Ona yardım edenler”** benim adıma **“onunla beraber indirilen nura tabi olanlar var ya”** yani peygamberliği ile beraber demektir o da Kur'an'dır. Ona

nur demesi icazının zahir olup başkasını açığa çıkarmasındandır. Ya da gerçekleri keşfetmesinden ve onları açığa çıkarmasındandır. "Maahu"nun "ittebeu"ya mütaallik olması caizdir yani Peygamber'e tabi olmakla beraber indirilen nura da tabi olanlar demek olur. O zaman işaret kitap ve sünnete yapılmış olur. "İşte onlar kurtulanların ta kendileridir" ebedi rahmeti kazananların ta kendileridir. Ayetin muhtevası Musa aleyhisselam'ın duasına cevap olmasıdır.

قُلْ يَا أَيُّهَا

النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَلَمِنُوا
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾ وَمِنَ
قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

158 – De ki: Ey insanlar, şüphesiz ben, sizin hepinize gönderilen Allah'ın peygamberiyim. O Allah ki göklerin ve yerin mülkü onundur. Ondan başka ilah yoktur. Diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve Allah ve kelimelerine iman eden o ümmi peygambere iman edin. Ona tabi olun ki hidayete eresiniz.

159 – Musa kavminden de hakkı gösteren ve onunla adalet eden bir cemaat vardır.

158- "Ey insanlar, şüphesiz ben, sizin hepinize gönderilen Allah'ın peygamberiyim" hitap geneldir, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bütün insanlara ve cinlere gönderilmiştir; diğer peygamberler ise kendi kavimlerine gönderilmiştir. "Cemian (hepinize)" ileyküm'den haldir. "O Allah ki göklerin ve yerin mülkü onundur" bu da Allah'ın sıfatıdır, araya muzafın mütaallakı olan (ileyküm) girmişse de caizdir, çünkü o, ondan önce gibidir. Ya da mansup veya merfu medihdir ya da müptedadır, haberi de "lailahe illa hu"dur. Bu, ilk vecihlere göre makablinin açıklamasıdır. Çünkü aleme sahip olan İlah'tır, ondan başka

İlah yoktur (son müpteda ve haber vechinde beyan değildir). “**Diriltir ve öldürür**” ilahlığın kendine has olmasının daha çok izahıdır. “**Öyleyse Allah’a ve Allah ve kelimelerine iman eden o ümmi peygambere iman edin**”. Allah’ın kelimeleri ona ve diğer peygamberlere indirilen kitaplar ve vahiydir. “Ve kelimetu” da okunmuştur ki bütün kelimeleri demektir ya da Kur’an’dır yahut İsa aleyhisselam’dır. Bunda da Yahudilere sataşma vardır. Ve şuna da dikkat çekilmiştir ki ona iman etmeyenin imanına itibar edilmez. Mütakellim üslubundan gaip üslubuna geçilmesi ona imana ve ona tabi olmaya götüren bu sıfatları ona vermek içindir. “**Ona tabi olun ki hidayete eresiniz**” hidayet umudunu o iki durumun arkasına koyması şunu vurgulamak içindir ki onu tasdik etmekle beraber şeriatını üstlenerek ona tabi olmayan da sapıklık çizgisinin içindedir.

159- “**Musa kavminden**” yani İsrail oğullarından “**hakkı gösteren bir cemaat vardır**” insanlara hidayeti gösteren, haklı olan veyahut hak kelimesiyle “**onunla**” hak ile “**adalet eden bir cemaat vardır**” aralarında adaletle hüküm veren demektir. Bunlardan maksat da onun zamanındakilerden imanda sebat ederek hakkın üzerinde duranlardır. Kur’an’ın adeti üzere zıtlarını zikrettikten sonra bunları zikretmesi, şunu vurgulamak içindir ki hayırla şerrin çatışması, hak ehli ile batıl ehlinin itişmesi süregelen bir durumdur. Şöyle de denilmiştir: Onlar ehl-i kitab’ın müminleridir. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Çin’in ötesinde bir kavimdir, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem miraç gecesinde onları gördü, onlar da kendisine iman ettiler.

وَقَطَعْنَاهُمْ اثْنَتَى عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا
إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقِيَهُ قَوْمَهُ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ
فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ
مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ
وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا
وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِذْ قِيلَ
لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦٦﴾
فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ
فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
يَظْلِمُونَ ﴿١٦٧﴾

160 – Onları on iki ümmet kabilelere ayırdık. Musa'ya da, kavmi kendinden su istedikleri zaman, “asanı taşla vur” diye vahyettik. Ondan on iki pınar fışkırdı. Her grup su içecek yerlerini bildi. Bulutu onlara gölgelik yaptık ve üzerlerine kudret helvası ile bıldırcın eti indirdik. “Size rızık ettiklerimizin temizlerinden yiye” dedik. Onlar bize zulmetmediler; ancak kendilerine zulmediyorlardı.

161 – Hatırla o zamanı ki onlara: “Şu kente yerleşin. Ondan istediğiniz yerden yiye. “Hıttâ” deyin. Kapıdan secde ederek girin ki hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere daha fazla vereceğiz” dedik.

162 – İçlerinden zalim olanlar, o sözü kendilerine denenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de ettikleri zulüm yüzünden üzerlerine gökten azap gönderdik.

160- “Onları ayırdık” yani Musa kavmini demektir, onları parça parça yaptık, birbirinden ayırdık, **“isnetey aşrete”** kattaa'nın ikinci mefuludur, çünkü sayyere manasını yüklenmiştir ya da haldir. Müennesliği de ümmet veya kıta manasına geldiği içindir. **“Esbatan”** ondan bedeldir, bunun içindir ki çoğul yapılmıştır ya da onun temyizidir, on ikiden her biri esbat demektir, sanki: On iki kabile denilmiştir. Şin'in kesri ve sükunu ile de okunmuştur. **“ümemen”** birinciye göre bedel bade bedeldir ya da “esbatan”ın sıfatıdır, ikinciye göre de “esbatan”dan bedeldir. **“Musa'ya da kavmi kendisinden”** tih çölünde **“su istediği zaman “asani taş a vur”** diye vahyettik, fışkırdı” yani vurdu, ondan da fışkırdı, bunu atması şunu ima ediyor ki Musa aleyhisselam emri yerine getirmede duraklamadı ve vurması da fiilin ona bağlı olduğunu gösterecek şekilde etkili değildi. **“Ondan on iki pınar. Her grup su içecek yerlerini bildi”** her sıbt (kabile). **“Onlara bulutu gölgelik ettik”** onları güneşin ısıcağından koruması için **“üzerlerine kudret helvası ile bıldırcın eti indirdik”**. Onlara dedik **“size rızık ettiklerimizin temizlerinden yiyeceğinizi. Bize zulmetmediler, ancak kendilerine zulmediyorlardı”**. Bunun tefsiri Bakara suresinin başında geçmiştir.

161; 162- “Hatırla o zamanı ki onlara: Şu kente yerleşin denilmişti” burada üzkür (hatırla) emri gizlidir. Kent de Beytül mukaddes'tir. **“Ondan istediğiniz yerden yiyeceğinizi. “Hıttı” deyin. Kapıdan secde ederek girin”**. Mana Bakara suresinde olduğu gibidir, ancak orada fe ile **“fekülu”** geçmiştir, bu da yerleşme sebebinin ondan yemek olduğunu gösterir. Orada zikredildiği veya durumdan anlaşıldığı için burada ayrıca temas etmemiştir. Ama **“kûlu”**nun **“vedhulu”**dan önce gelmesinin manada bir etkisi yoktur, çünkü tertip için değildir. Aralarındaki atuf vav'ı da öyledir. **“Hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere daha fazla vereceğiz”** bağışlamayı, arkasından da daha fazla sevap vereceğini va'detmiştir. İkinciye yeni söz başı şeklinde vermesi onun sadece lütuf olup emredilen şeye karşılık olmadığını göstermek içindir. Nafi, İbn Amir ve Yakup te ile ve meçhul kalıbında (tuğfer) cemi ve ref ile de **“hatiâtüküm”** okumuşlardır. Ancak İbn Amir müfret okumuştur. Ebu Amr da **“hatayaküm”** okumuştur. **“İçlerinden zalim olanlar, o sözü kendilerine denenden başkası ile değiştirdiler. Biz de ettikleri zulüm yüzünden üzerlerine gökten bir azap indirdik”**. Tefsiri orada geçmiştir.

وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ
 حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ
 حِثَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ
 لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾
 وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ
 عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

163 – Onları deniz kıyısındaki o kentten sor. Hani Cumartesi günü haddi aşıyorlardı. Çünkü Cumartesi tatili yaptıkları gün balıkları akın akın geliyor, tatil yapmadıkları günde onlara gelmiyorlardı. İşte ettikleri fasıklık yüzünden onları böyle deneriz.

164 – Hani, içlerinden bir cemaat: “Allah’ın helak edeceği veya hut şiddetli bir azap edeceği bir topluma niçin öğüt veriyorsunuz?” demişlerdi. Onlar da: Rabbinize özür ve umulur ki sakınmaları için, demişlerdi.

163- “Onlara sor” bu sorma eski küfür ve isyanlarını ikrar ettirip azarlamak içindir ve ancak öğretme ve vahiy ile bilinecek bilgileri onlara bildirmek içindir. Böylece Efendimiz için mucize olur. “O kentten” o kentin haberinden ve halkına ne olduğundan. “Deniz kıyısındaki o kentten” ona yakın demektir, o da Medyen ile Tur arasında deniz kıyısında bir kenttir. Medyen olduğu ve Taberiye olduğu da söylenmiştir. “Cumartesi günü haddi aşıyorlardı” Cumartesi günü avlanmakla Allah’ın hududunu çiğniyorlardı. “İz” “kânet’in yahut hadıra’nın zarfıdır ya da mahzuf muzafın zarfıdır yahut ondan bedel-i ıstimal ile bedeldir. “İz te’tihim hitanuhum” bu da “ya’dune”nin zarfıdır yahut bedel bade bedil’dir. “Yeaddune” de okunmuştur ki aslı yatedune’dir, yuiddune de okunmuştur ki o da i’dad’dan yani cumartesi günü av malzemeleri hazırlamaktan gelir. Halbuki o gün ibadetten başka bir şeyle uğraşmaktan men olunmuşlardı. “Cumartesi tatili yaptıkları gün akın akın gelirdi” Cumartesi tatiline riayet ettikleri gün. Sebt sebetil yahudu deyiminden gelir ki Yahudi cumartesi tatil yapıp iba-

deteye soyunmaktır. Şöyle de denilmiştir: Sebt o günün adıdır, onlara nispet edilmesi o günde özel olarak yapacakları hükümler bulunmasındandır. Yevme isbatihim okunuşu da birinciye teyit eder. **“Ve yevme layesbitune la te'tihim”** esbete'den “layüsbitune” ve meçhul kalıbı ile layüsbetune de okunmuştur ki Cumartesine girmektir. “Şurraan” da hîtan'dan haldir, manası balıkların suyun yüzünde gelmesidir. Şeraa aleyna'dan gelir ki yaklaşmak ve tepeden bakmaktır. **“İşte ettikleri fasıklık yüzünden onları böyle deneriz”** o şiddetli deneme gibi onları da fasıklıkları yüzünden deneriz. Şöyle de denilmiştir: Kezalike yukarıya bağlıdır yani cumartesi geldikleri gibi gelmezler demektir. Be de “ya'dune” fiiline mütaalliktir.

164- **“Ve iz kalet”** bu da “iz ya'dune”nin üzerine atıftır, **“ümme-tün minhüm”** kent halkından bir cemaat demektir. Yani iyileri, onlar da onlara ciddi şekilde öğüt verenlerdir. Sonunda öğüt almalarından ümitlerini kestiler **“Allah'ın helak edeceği bir topluma niçin öğüt veriyorsunuz, demişlerdi?”** köklerini kazıyacağı ve yeryüzünü onlardan temizleyeceği demektir **“veyahut şiddetli bir azap edeceği”** isyanlarına devam ettikleri için ahirette azap edeceği. Bunu öğüdün onlara fayda vermeyeceğini abartmak veyahut öğüdün ve faydasının sebebi-ni sormak için dediler. Sanki aralarında böyle konuşmuşlardır. Ya da öğütten pişmanlık duyanların duymayanlara sözüdür. Şöyle de denilmiştir: Maksat helak olan toplumdan öğüt verenlere böyle cevap verenlerdir ki bunu onlarla alay etmek ve onları reddetmek için demişlerdir. **“Onlar da: Rabbinize mazeret için demişlerdi”** bu da sorunun cevabıdır yani öğüt vermemiz Allah katında mazur olmamız içindir ki kötülükten mende kötü bir puan almayalım. Hafs mastar yahut illet olarak nasb üzere “mazireten “ okumuştur ki i'tezerna mazireten yahut vaaznahüm mazireten demektir. **“Umulur ki sakınırlar”** çünkü umut ancak helak olmaları ile kesilir.

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ
 وَآخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾
 فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾
 وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيُنْعَنَّ عَلَيْهِمُ إِلَى يَوْمِ الْيَقِيمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ
 سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

165 – Onlar kendilerine verilen öğüdü unuttunca, kötülükten men edenleri kurtardık ve zulmedenleri fasıklıkları yüzünden şiddetli bir azapla yakaladık.

166 – Men edildikleri şeye karşı kibirlik edince, onlara: Aşağılık maymunlar olun, dedik.

167 – Hani, Rabbin, andolsun ki onların üzerlerine kıyamet gününe kadar onlara azabın kötüsünü reva görecektim, diye bildirmişti. Şüphesiz Rabbin cezayı gerçekten çabuk verendir. Şüphesiz o, pek bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

165- “Ne zaman ki unuttular” unutan gibi terk ettiler “kendilerine verilen öğütleri” iyilerinin verdiği vaazı “kötülükten men edenleri kurtardık ve zulmedenleri yakaladık” tecavüz edip Allah’ın emrine karşı gelmeleri yüzünden “biazabın beîsin (şiddetli bir azapla)”. Beîs şiddetli demektir, beuse yebusu bu’sen’den gelir ki şiddetli olmaktadır. Ebu Bekir, dayğam gibi fey’al vezninde bey’es okumuştur. İbn Amir de beis manasına be’nin kesri ve hemzenin sükunu ile “bi’sin” okumuştur, harekesi faulfi’le nakledilmekle tahfif edilmiştir, kebid kibd örneğinde olduğu gibi. Nafi ise hemzeyi ye’ye kalb ederek “bîsin” okumuştur, tıpkı zib’te olduğu gibi. Ya da o zem fiilidir, sıfat yapılmış ve isim kılınmıştır. Reyys vezninde “beyyis” de okunmuştur ki hemzesi ye’ye kalb edilmiş, sonra da idgam edilmiştir. Hafifçe heyn gibi “beysin” de okunmuştur. Fail vezninde bais de okunmuştur. “Bima kanu yefsukun (fasıklıkları yüzünden)”.

166- “Men edildikleri şeye karşı kibirlik edince” yasaklandıkları şeyi terk etmekten kibir gösterince, mesela: “Rablerinin emrinden kibir gösterdiler” (Zariyat: 44) ayetinde olduğu gibi, “onlara: Aşağılık

maymunlar olun, dedik". Bu da: "Murat ettiğimiz bir şeye diyecek sözüümüz sadece "ol" demektir. O da hemen oluverir" (*Nahl: 40*) ayeti gibidir. Zahiri öyle gösteriyor ki Allah Teala onlara önce azap etmiş, bunun ardından haddi aşınca onların suretlerini değiştirmiştir. İkinci ayetin birincinin tesbiti ve açıklaması olması da caizdir. Rivayete göre men edenler hadlerini aşanların öğüt almalarından ümitlerini kesince, onlarla birlikte oturmak istemediler. Kenti bir duvarla ikiye böldüler. Duvara bir de kapı koydular. Bir sabah kalktıkları zaman haddi aşanlardan kimsenin çıkmadığını gördüler: Muhakkak başlarına bir şey gelmiştir, dediler. Yanlarına girdiler, birden onların maymunlara çevrilmiş olduklarını gördüler. Kendileri hısımlarını tanımadılar, fakat maymunlar onları tanıyordu. Hısımlarına geliyor; elbiselerini kokluyor ve etraflarında ağlayarak dönüyorlardı. Üç gün sonra öldüler. Mücahit de, bedenleri değil kalpleri çevrildi, demiştir.

167- "Ve iz teezzene rabbüke" yani bildirdi demektir ki îzan'dan gelir aynı manayadır, teva'ud ve îad gibi ya da azmetti demektir, zira bir şeye azm eden onu yapmayı kendine bildirir. Kasem fiili yerine kullanılmıştır, mesela alimallahu ve şehidallahu gibi. Bunun içindir ki onun cevabıyla cevap verilmiştir, o da "**leyebasenne aleyhim ila yevmil kıyameti**"dir. Mana da şöyledir: Hani Rabbin, Yahudilerin üzerine göndereceğini kendine vacip kıldı "**onlara azabın kötüsünü reva görecek kimseleri**" örneğin onları hor etmek ve üzerlerine cizye vergisi koymak gibi. Allah onların üzerine Süleyman aleyhisselam'dan sonra Buhtunassar'ı musallat etti. Yurtlarını harap etti, savaşanlarını öldürdü, kadınlarını ve çocuklarını esir etti. Kalanlara da cizye vergisi yükledi. Daha önce mecusilere verirlerdi. Sonunda Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i gönderdi. O da onlara yapacağını yaptı. Sonra da onlara cizye vergisini yükledi. Zamanın sonuna kadar da devam edecektir. "**Şüphesiz Rabbin cezayı gerçekten çabuk verendir**" onlara dünyada ceza verdi. "**Şüphesiz o, pek bağışlayıcı**" çok esirgeyicidir" iman edip tövbe edenleri.

وَقَطَعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ
 دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ
 يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَلْحُوتُونَ
 عَرْصَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ
 عَرْصٌ مِثْلُهُ يَتَّخِذُوهُ أَلْمَ يُؤْخَذُ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ
 لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَاللَّارُ الْآخِرَةُ
 خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ
 بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

168 – Onları yeryüzünde ümmetlere ayırdık. İçlerinde iyiler de vardır, bunun altında olanlar da vardır. Onları, belki dönerler diye iyiliklerle ve kötülüklerle denedik.

169 – Onların artlarından kitaba mirasçı olan kötü bir nesil geldi. Onlar bu en adi dünyanın metainı alır ve: “Yaptıklarımız bağışlanır” derler. Eğer onlara benzeri bir meta gelirse, onu alırlar. Kendilerinden, Allah’a karşı hak olmayan şeyi söylemeyeceklerine dair kitabın sözü alınmadı mı? Onlardaki şeyleri okumamışlar mıydı? Hâlbuki ahiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Akıl etmiyorlar mı?

170 – Kitaba sarılıp namazı dosdoğru kılanlara gelince, şüphesiz biz, ıslah edenlerin mükafatını zayi etmeyiz.

168- “Ve katta’nahüm filardı ümema (onları yeryüzünde ümmetlere ayırdık)” paramparça ettik, öyle ki bulunmadıkları bir bölge yoktur. Bu da şanslarını kırmak içindir ki hiçbir zaman güçleri olmasın. “Ümemen” ikinci mefuldur yahut haldir. “Minhümüs salihune (içlerinden iyiler de vardır)” sıfattır ya da ondan bedeldir. Bunlar da Medine’de iman edenler ve benzerleridir. “Veminhüm dune zalik (bunun altında olanlar da vardır)” takdiri: Veminhüm nasun dune zalike demektir ki iyilikte geri kalanlar manasıdır. Onlar da kafirleri ve fasıklarıdır. “Onları iyiliklerle ve kötülüklerle denedik” nimetlerle

azaplarla **“dönerler diye”** uyanırlar da üzerinde bulundukları şeyden dönerler diye.

169- “Onların artlarından geldi” zikri geçenlerin artlarından **“halfün”** kötü bir nesil. Half mastardır, sıfat yapılmıştır. Bunun içindir ki teke de çoğa da denilir. Bunun çoğul olduğu ve şerde yaygın olduğu, fethi ile half'in hayırda kullanıldığı da söylenmiştir. Bunlardan maksat Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in asrında olanlardır. **“Kitaba mirasçı oldular”** Tevrat'a seleflerinden mirasçı oldular, onu okurlar ve içindekine vakıf olurlar. **“Onlar bu en adi dünyanın metaini alırlar”** yani dünya hayatının kırıntılarını alırlar demektir. Edna dünüv'den yahut denaet'ten gelir ki o da hüküm verirken aldıkları rüşvettir. Cümle cemi vavından haldir. **“Yaptıklarımız bağışlanır, derler”** Allah bizi ondan sorumlu tutmaz ve ondan geçer, derler. Bunun atfa da hale de ihtimali vardır. Fiil car ile mecrura ya da ye'huzune'nin mastarına isnat edilmiştir. **“Vein ye'tihim aradun misluhu”** bu da “lena” zamirinden haldir yani bağışlanmayı umarlar, günaha devam ve ısrar ederler, ondan tövbe etmezler. **“Onlardan kitabın sözü alınmadı mı?”** yani kitaptaki söz demektir. **“Allah'a karşı hak olmayan şeyi söylemeyeceklerine dair”** bu da misak'ın atıf beyanıdır ya da ona mütaalıktır, ella yekulu da bienla yekulu demektir. Maksat tövbe etmemekle beraber kesin bağışlanacaklarını söyledikleri için azarlamadır. Kaldı ki bu Allah'a iftiradır ve kitabın sözünden çıkmadır. **“Deresu mafihı”** bu da mana bakımından “elemyu'haz”a atıftır, çünkü onu tesbittir ya da “verisu”ya atıftır ki o da itiraz cümlesidir. **“Halbuki ahiret yurdu sakinanlar için daha hayırlıdır”** onların aldıklarından **“akıl etmiyorlar mı?”** o zaman bunu bilirler de azaba götürecek kötüsünü, en kötüsünü sonsuz cennetle değiştirmezler. Nafi, İbn Amir, Hafs ve Yakup hitapta çeşitlilik için te ile ta'kılun okumuşlardır.

170- “Vellezine yümessikune bilkitabı ve ekamus salate” bu da “lillezine yettekun”e atıftır. **“Efela takılun”** da itiraz cümlesidir ya da müptedadır, haberi de **“inna la nudiü ecrel muslihın”**dir. Burada da minhüm zamirdir mukadderdir ya da zamirin yerine zahir konulmuştur ki ıslahat ecrin zayi olmasına manidir. Ebu Bekir şeddesiz olarak **“yümsikune”** okumuştur. Namazı tek başına zikretmesi onun diğer tutulacak şeylerden yüksek olmasındandır.

وَإِذْ نَقَعْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ
 خَلُّوا مَا اتَّبَعَكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾
 وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
 عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ
 الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ
 آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّن بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا
 فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَلِكَ نَفْصِلُ آيَاتٍ وَلَعَلَّهُمْ
 يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

171 – Hani biz dağı sanki bir gölgelik gibi üstlerine kaldırmıştık da onun üstlerine düşeceğini iyice anlamışlardı. “Size verdiklerimizi kuvvetli tutun ve ondakini hatırlayın. Belki sakınırsınız” demiştik.

172 – Hani, Rabbin âdemoğullarından, bellerinden zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutmuş: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da: “Evet, şahit olduk” demişlerdi. (Bunu yapması) kıyamet gününde: “Gerçekten biz bundan gafildik” dememeniz içindir.

173 – Yahut: “Sadece atalarımız daha önce şirk koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir nesil idik. Batıla sapanların yaptıkları yüzünden bizi helak mı edeceksin?” dememeniz için.

174 – İşte ayetleri böyle açıklıyoruz, belki dönerler.

171- “Hani biz dağı üstlerine kaldırmıştık” yerinden söküp kaldırmıştık, burada geçen netk çekmek demektir. “Sanki bir gölgelik gibi” her gölge yapana zulle denir. “Zannu” kesin bildiler “üstlerine düşeceğini” çünkü dağ havada durmaz, bir de onlara böyle tehdit edilmişti. Zan fiili kullanması da düşmenin bağlı olduğu şeyin gerçekleşmesindendir. Çünkü onlar Tevrat’ın hükümlerini ağır buldukları için kabul etmek istemediler, Allah da Tur’u tepelerine kaldırdı, onlara:

Eğer içindekileri kabul etmezseniz dağı üzerinize bırakırız, denildi. **“Tutun”** yani onlara: Tutun, dedik, **“Size verdiklerimizi”** kitaptan verdiklerimizi **“kuvvetle”** zorluklarına katlanmak üzere ciddiyet ve kararlılıkla demektir. Bu da huzu'daki fail vavından haldir. **“Ondakini hatırlayın”** onunla amel ederek, onu unutulmuş şey gibi terk etmeyin. **“Belki sakınırsınız”** çirkin amellerden ve rezil ahlaklardan.

172- **“Ve iz ehaze rabbüke min beni ademe min zuhurihim zürriyetehüm (hani, Rabbin âdemoğullarından, bellerinden zürriyetlerini almış)”** yani karın karın gelecek nesillerini bellerinden çıkarmıştı. **“Min zuhurihim”** **“beni adam”**den bedel-i ba'zıdır. Nafi, Ebu Amr, İbn Amir ve Yakup **“zürriyyatihim”** okumuşlardır. **“Onları kendilerine şahit tutmuş: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti”**. Yani onlar için Rablik delillerini dikmiş ve akıllarına onları ikrara davet edecek şeyler yerleştirmişti. Öyle ki onlara **“ben sizin Rabbiniz değil miyim?”** denilmiş gibi oldular. Onlara verdiği ilim imkânını ve içlerine yerleşmesini onları şahit tutma ve temsil yolu ile itiraf etme yerine koydu. **“Evet, şahit olduk”** demeleri de bunu gösterir. **“Bunu yapması, kıyamet gününde demeniz”** yani demenizi istemediği içindir **“gerçekten biz bundan gafildik”** bir delille buna ikaz edilmedik dememeniz içindir.

173; 174- **“Ev tekulu”** bu da **“en tukulu”**ya atıftır. Ebu Amr her ikisini de ye ile (yekulu) okumuştur. Çünkü sözün başı gaip kalıbındadır. **“Yahut sadece atalarımız daha önce şirk koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir nesil idik”** onlara uyduk dememeniz içindir. Çünkü taklit, delil varken ve ilim imkanı mevcut iken mazeret olmaz. **“Batıla sapanların yaptıkları yüzünden bizi helak mi edeceksin?”** Şirki kuran batıl atalarını kastediyorlar. Şöyle de denilmiştir: Allah Teala Âdem'i yaratınca belinden zürriyetini küçük karıncalar gibi çıkardı ve onları diriltti. Onlara akıl ve konuşma verdi ve onlara bunu ilham etti. Çünkü Hazreti Ömer radiyallahu anh'in rivayet ettiği böyle bir hadis vardır. Ben de bunu Kitabu'l – Mesabih'e yazdığım şerhte izah ettim. Bu kelamın burada zikredilmesinden maksat onları genel söz verme ile susturmaktır, daha önce de onları kendilerine verdiği özel söz ve aklî ve naklî delillerle susturmuş; onları taklitten men etmiş ve onları fikir ve istidlale zorlamıştı. Nitekim şöyle demiştir: **“İşte ayetleri böyle açıklıyoruz, belki dönerler”** yani taklitten ve batılın arkasına düşmekten.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ
 مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا
 لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ
 فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ
 يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ
 الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمِ الَّذِينَ
 كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾

175 – Onlara, kendisine ayetlerimizi verip de onlardan sıyrılan, şeytanın kendisini peşine taktığı için azgınlardan olan kimsenin haberini anlat.

176 – Eğer istese idik, bunlar vasıtasıyla onu elbette yükseltirdik. Fakat o, yere saplandı ve keyfine uydu. Onun hali köpeğin hali gibidir; ona saldırsan da solur yahut bıraksan da solur. İşte ayetlerimizi inkar eden o kavmin hali budur. Sen kıssayı anlat, belki iyice düşünürler.

177 – Ayetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmeden grubun hali ne kötüdür!

175- “Onlara oku” yani Yahudilere oku “kendisine ayetlerimizi verdiğimiz kimsenin haberini” o da İsrail oğulları alimlerinden biridir yahut Ümeyye bin Ebissalt’tır. Çünkü o kitapları okumuş ve Allah Teala’nın o zamanlarda bir elçi göndereceğini öğrenmişti. Bunun da kendisi olacağını ummuştur. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem gönderilince onu kıskandı ve onu inkâr etti. Ya da Kenanlılardan Belam bin Baura idi ki ona da Allah’ın bazı kitaplarındaki ilim verilmişti. “Onlardan sıyrıldı” ayetlerden sıyrıldı, onları inkar etti ve onlarcı yüz çevirdi. “Şeytan onu peşine taktı” o da şeytana yetiştirdi ve arkadaşı oldu. Arkasına düşmesini istedi de denilmiştir. “Azgınlardan oldu” sapıklardan oldu. Rivayete göre kavmi ondan Musa’ya ve yanındakilere beddua etmesini istedi, o da: Yanında meleklerin olduğu bir kimseye

nasıl beddua ederim, dedi? Israr ettiler, o da onlara beddua etti. Onlar da Tih cölünde kaldılar.

176- “Eğer istese idik onu elbette yükseltirdik” o ayetler ve onlara sarılmasıyla büyük alimlerin derecelerine yükseltirdik. **“Ancak o yere saplandı”** dünyaya yahut sefaletle meyletti. **“Hevesine uydu”** dünyayı tercih etmede ve kavminin rızasını istemedi. Böylece ayetlerin gereğinden saptı. Neden onun yükseltilmesi Allah Teala'nın dilemesine bağlanmış, sonra da ondan vazgeçilmiş ve o kulun fiiline talik edilmiştir, çünkü dileme yükseltilmesini gerektiren fiilin sebebidir ve olmaması da onun olmamasına delildir. Bu da sebep olmadığı için sonucun da olmamasındandır. Ve şunu da göstermektedir ki gerçek sebep dilemedir, bu bizim gördüğümüz sebepler sonucun meydana gelmesi için dikkate alınmış şeylerdir. Çünkü dileme de ona bu şekilde taalluk etmiştir. Sözün akışına göre velakinnehu a'rada anha demeli idi; onun yerine **“ahlede ilelardı vettebaa hevahu”** dedi, bu da onu sürükleyen şeye dikkat çekmek ve dünya sevgisinin bütün hataların başı olduğunu vurgulamak içindir.

“Onun hali” onun adilikte misal olmuş sıfatı **“köpeğin hali gibidir”** en adi durumundaki hali gibidir o da **“ona saldırırsan da solur veya bıraksan da solur”** olmasıdır. Yani daima solur; ister azarlamak ve kovmakla ona saldırılsın isterse hali üzere terk edilsin ve ona sataşılmasın. Diğer hayvanlar ise öyle değildir. Çünkü köpeğin kalbi gayet zayıftır. Ayette geçen lehs hızlı nefes almadan dolayı dilin çıkmasıdır. Şart cümlesi hal yerindedir, mana da lahisen filhaleteyni demektir. Temsil, terkinin lazımı yerine konulmuştur, o da yükseltmenin olmaması ve derecenin düşürülmesidir. Bu da abartmak ve açıklamak içindir. Şöyle de denilmiştir: Musa'ya beddua edince dili çıktı, göğsünün üstüne düştü ve köpek gibi solumaya başladı. **“İşte ayetlerimizi inkar eden o kavmin hali budur. Sen kıssayı anlat”** Yahudilere anlatılan kıssayı, çünkü o da kendi kıssaları gibidir. **“Belki düşünürler”** öğüt alma ya gidecek şekilde düşünürler.

177- “O güruhun hali ne kötüdür” yani o kavmin demektir. Mahsus bizzemmin hazfı ile **“sae mesül kavmi”** şeklinde de okunmuştur. **“Ayetlerimizi yalanlayan”** delille sabit olduktan ve onları bildikten sonra. **“Ve kendilerine zulmeden güruhun hali”**. Bu cümle ya **“kezzebu”**ya atfedilerek sılaya dahildir, mana da şöyledir: Onlar ki hem ayetleri yalanladılar hem de kendilerine zulmettiler ya da ondan (sıladan) ayırdır, mana da şöyledir: Yalanlamakla ancak kendilerine zulmettiler, çünkü vebali onları geçmez. Bunun içindir ki meful başa alınmıştır.

مَنْ يَهْدِ اللَّهُ

فَهُوَ الْمُهْتَدَىٰ وَمَنْ يُضِلِلْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾
 وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ
 بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ
 كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلِلَّهِ
 الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ
 سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ
 وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾

178 – Allah kime hidayet ederse o, doğru yolu bulur. Kimi de sa-
 tırırsa, işte onlar ziyan edenlerin ta kendileridir.

179 - Andolsun, gerçekten cinden ve insanlardan birçoğunu c
 hennem için yaratık. Onların kalpleri var, onlarla anlamazlar; gö-
 leri var, onlarla görmezler; kulakları var, onlarla işitmezler. İşte o-
 lar hayvanlar gibidir, hatta daha da sapıktırlar. İşte onlar gafiller
 ta kendileridir.

180 – En güzel isimler Allah'ındır; ona onlarla dua edin. Onı
 isimlerinde sapanları bırakın. Onlar yaptıkları o şeyle cezalanaca-
 lar.

181 – Yarattıklarımızdan bir ümmet vardır ki hakkı gösterir
 onunla adalet ederler.

178- “Allah kime hidayet ederse o, doğru yolu bulur. Kimi de sa-
 tırırsa, işte onlar ziyan edenlerin ta kendileridir”. Şunu açıklamak-
 dır ki hidayet ve sapıklık Allah'tandır ve Allah'ın hidayeti hepsine de
 bazısınadır. Doğru yolu bulmayı gerektiren de odur. Birincide müfr
 ikincide cemi kullanması lafız itibarı ile. Mana da şuna vurgu ya-
 maktadır ki hidayete erenler tek gibidir, çünkü yolları birdir; sapıklı
 ise öyle değildir ve Allah'ın hidayetinin hidayeti bulanlara ait oldu-
 nu haber vermek, hidayetin şanını büyütmek içindir. Ve şuna dikk

çekmektedir ki o bizatihi büyük bir şeydir, faydası ona göredir. Öyle ki başka bir şey olmasa bile o yeter. Ve gelecekte nimetleri kazandıran da odur ve onun adresidir.

179- “Andolsun, gerçekten cinden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık”. Yani Allah Teala'nın ilminde küfürde ısrar edenleri demektir. **“Onların kalpleri var, onlarla anlamazlar”** onları hakkı tanımada ve delillerine bakmada kullanmazlar. **“Gözleri var, onlarla görmezler”** yani onlarla Allah'ın yarattıklarına ibret nazarı ile bakmazlar. **“Kulakları var, onlarla dinlemezler”** ayetleri ve öğütleri düşünce ve ibret dinlemesi ile dinlemezler. **“İşte onlar hayvanlar gibidir”** anlamamada ve ibret nazarı ile bakmayıp düşünmek için dinlememede ya da onların duygu ve kabiliyetleri geçim sebepleri ile sınırlıdır. **“Hatta daha da sapıktırlar”** çünkü hayvan fayda ve zararını idrak eder. Onları çekmek ve itmek için bütün gayretini sarf eder. Bunlar ise öyle değildirler, bilakis çokları muannit olduğunu bildiği halde ateşe atılır. **“İşte onlar gafillerin ta kendileridir”** tam gafildirler.

180- “En güzel isimler Allah'ındır” çünkü onlar en güzel manalara gelirler. Bunlardan maksat lafızlardır. Sıfatlardır da denilmiştir. **“Ona onlarla dua edin”** onu o isimlerle isimlendirin. **“İsimlerinde sapanları bırakın”** sapıkların isimlendirmelerini terk edin, çünkü onlar dinî bir temele dayandırmazlar. Çoğu zaman akla kötü mana getirir, mesela ya ebel mekârim (ey asil davranışların babası), ya ebyadal vech (ey yüzü en ak) gibi. Ya da Allah'ın kendine verdiği isimleri inkar edenlere aldırmayın demektir, mesela biz Yemame'nin Rahman'ından başkasını bilmeyiz, demeleri gibi. Ya da isimlerini putlara vermelerini ve isimlerinden onlara isim türetmeleri gibi, mesela Allah'tan Lat, Aziz'den Uzza gibi. Bunlarda onlara uymayın. Yahut onlardan yüz çevirin, çünkü Allah onların cezasını verecektir. Nitekim **“onlar yaptıkları o şeylerle cezalanacaklar”** demiştir. Hamze burada ve Fussilet suresinde fetha ile “yelhadune” okumuştur. Le hade ve el hade denilir ki hedeften sapmaktır.

181- “Yarattıklarımızdan bir ümmet vardır ki hakkı gösterir ve onunla adalet ederler”. Bunu cehennem için haktan sapan bir bölümü açıkladıktan sonra zikretti ki cennet için de hakkı gözeten adil bir bölüm yarattığını gösterebilir. Bunu icmain doğruluğuna delil getirmişlerdir; çünkü bundan maksat her çağda bu sıfatta bir grubun olacağını bildirmektir. Çünkü sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz: “Allah'ın emri gelinceye kadar bu ümmette hak üzerinde olan bir grup olacaktır”, demiştir. Eğer bu Resulullah'ın zamanına veya başkasına has olsa idi bunda bir fayda olmazdı, çünkü o, bilinen bir şeydir.

وَالَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ

مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ ۚ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ ۖ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾

يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

182 – Ayetlerimizi yalanlayanları ise bilmedikleri yerden yavaş yavaş yakalıyoruz.

183 – Ben onlara süre tanıyorum. Şüphesiz benim tuzağım sağlamdır.

184 – Arkadaşlarında herhangi bir delilik olmadığını düşünmediler mi? O, apaçık bir uyarıcıdan başkası değildir.

185 – Göklerin ve yerin mülküne, Allah'ın yarattığı şeylere ve ecellerinin yaklaşmış olacağına bakmadılar mı? Artık ondan sonra hangi söze iman edecekler?

186 – Allah kimi saptırırsa, ona hidayet edecek yoktur. Onları taşkınlıkları içinde bocalamaya bırakır.

182- “Ayetlerimizi yalanlayanları ise yavaş yavaş yaklaştıracamız” azar azar helake yaklaştıracamız. Burada geçen istidrac'ın aslı derece derece yukarı çıkarmak yahut aşağı indirmektir. “Bilmedikleri yerden” onlara yapmak istediğimizi böyle yaparız. Bu da nimetin onlara arka arkaya gelmesiyle olur, onlar da bunun Allah'ın lütfundan olduğunu sanırlar. Şımarıklıklarını ve azgınlıklarını artırırlar. Sonunda azap sözünü hak ederler.

183- “Ve ümli lehüm (ben onlara süre tanıyorum)” bu da senes-tedricühüm üzerine atıftır, “şüphesiz benim tuzağım sağlamdır” yalakalamam serttir. Ona tuzak demesi dışının ihsan, içinin perişanlık olmasındandır.

184- “Arkadaşlarında olmadığını düşünmediler mi?” Yani Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’de **“herhangi bir delilik”** akıl hastalığı. Rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz Safa tepesine çıktı, onları boy boy çağırdı; Allah’ın azabından korkuttu. İçlerinden biri: Arkadaşınız (adaminız) sabaha kadar bağırdı, dedi. Ayet bunun üzerine indi. **“O, apaçık bir uyarıcıdan başkası değildir”** uyarması açıktır, öyle bir ses tonuyla seslenir ki hiç kimseye durumu gizli kalmaz.

185- “Bakmadılar mı?” sonuç çıkaracak şekilde **“göklerin ve yerin mülküne, Allah’ın yarattığı şeylerde”** şey denecek cinslere ki bunların sayıları yoktur, bunlar saniin (yaratıcının) sonsuz kudretini, yoktan var edenin birliğini, sahibinin ve idarecisinin büyüklüğünü gösterir. O zaman davet edildikleri şeyin doğruluğunu anlarlar. **“Veen asâ en yekune kadikterebe ecelühüm (ve ecellerinin yaklaşmış olacağına)”**. Bu da melekut’un üzerine atıftır, “en” mastariyedir yahut enne’den tahfif edilmiştir. İsmi de zamir-i şan’dır, yekunu’nun ismi de öyledir. Mana da şöyledir: Ecellerinin yaklaştığına ve vadesinin geldiğine bakmadılar mı ki ölüm bastırmadan ve azap inmeden önce hakkı aramaya ve kendilerini kurtaracak şeye yönelmeye koşsunlar. **“Artık ondan sonra hangi söze”** yani Kur’an’dan sonra demektir **“iman edecekler?”** ona iman etmiyorlarsa. Bu da açıklamanın son kertesidir, sanki delil karşısında sustuktan, hakkı gösteren işaret karşısında şaşkın kaldıktan sonra kalplerinin mühürlendiğini ve küfre azm ettiklerini haber vermektedir. “Febieyyi”nin “asâ en yekune” kavline bağlı olduğu da söylenmiştir ki sanki şöyle denilmiştir: Belki de ecelleri yaklaşmıştır; neden Kur’an’a iman etmeye koşmuyorlar, bu kadar açığa çıktıktan sonra neyi bekliyorlar? Eğer ona iman etmezlerse ondan daha gerçek hangi söze iman etmeyi istiyorlar?

186- “Allah kimi saptırırsa ona hidayet edecek yoktur” sözü de bunu ikrar ve gerekçesini tespit gibidir. **“Veyezerühüm fi tuğyanihim (onları taşkınlıkları içerisinde bocalamağa bırakır)”**. Merfu olarak söz başıdır. Ebu Amr, Asım ve Yakup ye ile okumuşlardır, çünkü yukarısında **“vemen yudlilullahu”** demiştir. Hamze ile Kisai de **“fela hadiye leh”**in mahalline atfen cezm ile (veyezerhüm) okumuşlardır. Sanki layehdihi gayruhu ve yezerhüm denilmiştir. **“Ya’mehun”** da hüm’den haldir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا قُلْ إِنَّمَا

عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ
كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسْنِيَ السُّوءُ

إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

187 – Sana kıyametten, ne zaman gerçekleşeceğini soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Allah katındadır. Onu vaktinde ancak o açıklar. O, göklerde ve yerde ağır basmıştır. Size ancak ansızın gelir. Sanki sen onu tam manasıyla biliyormuşsun gibi onu sana soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler.

188 - De ki: Allah dilemedikçe ben kendime ne bir fayda ne de bir zarar vermeye sahip değilim. Eğer ben gaybi bilse idim, mutlaka hayrı çoğaltırdım ve bana kötülük de dokunmazdı. Ben iman edecek bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.

187- “Yeseluneke anissaati (sana kıyametten soruyorlar)” saat sonradan kıyamete isim olmuştur. Ona böyle denilmesi ansızın gelmesindendir ya da hesabının hızlı olmasındandır yahut da o kadar uzun olmasına rağmen Allah katında bir saat gibi olmasındandır. “Eyyane mürsaha (ne zaman gerçekleşeceğini)” durma ve istikrarından demektir. Rusuvvüşşey durmak ve karar kılmaktır. Resel cebelü (dağ durdu) ve erses sefinete de gemiyi demirlemektir. Eyyane de eyyü'den türemiştir, çünkü manası o ne vakittir, demektir. O da aveytü ileyhi'den gelir, çünkü parça bütüne doğru hareket eder. “De ki: Onun ilmi ancak Allah katındadır” ilmini kendine saklamıştır, ne bir yakın meleğe ne de gönderilmiş bir peygambere vermemiştir. “Onu vaktin-

de açıklamaz" durumunu vaktinde belirtmez **"ancak o belirtir"** mana da şöyledir: Onun gizliliği kopacağı zamana kadar başkasına saklıdır. Livaktiha'daki lam da vakit içindir, tıpkı "ekimis salate lidülukiş şemsi" (İsra: 78) ayetinde olduğu gibidir. **"O, göklerde de yerde de ağır basmıştır"** halkı olan meleklerle, insan ve cinlere ağır gelmiştir. Sanki gizliliğindeki hikmete işaret eder gibidir. **"Size ancak ansızın gelir"** sizi gafil avlar, nitekim aleyhisselam Efendimiz şöyle demiştir: Kıyamet insanları bastıracağı zaman adam vardır havuzunu tamir etmektedir, adam vardır davarını sulamaktadır, adam vardır pazarda eşyasını reklam etmektedir, adam vardır terazisini indirip kaldırmaktadır.

"Yeseluneke keenneke hafıyyün anha (sanki sen onu tam manasıyla biliyormuşsun gibi sana soruyorlar)". Hafiy, hafiye anışşey'i'den gelir ki bir şeyi sormaktır. Çünkü bir şeyi fazla soran ve onu araştıran onu sağlama almış gibidir. Bunun içindir ki an edatı ile geçişli kılınmıştır. Bunun "yeseluneke"ye bağlı olduğu da söylenmiştir. Bunun hafavetten geldiği de söylenmiştir ki acımak manasınadır. Çünkü Kureyşliler ona: Seninle aramızda akrabalık vardır; bize kıyametin ne zaman kopacağını söyle dediler. Mana da şöyledir: Sana ondan soruyorlar, sanki sen onlara yakın olduğun için onlara özel bilgi vereceymişsin gibi. Şöyle de denilmiştir: Bu, hafiye bişşey'i'den gelir ki sevinmek manasınadır, anlamı da şöyledir: Sanki sen bu sorudan hoşlanıyormuşsun gibi sana soruyorlar, hâlbuki sen ondan ikrah ediyorsun. Çünkü o yalnız Allah'ın bildiği gaip şeylerdendir. **"De ki: Onun ilmi ancak Allah katındadır"** bunu tekrar etmesi, "yeseluneke"nin tekrar edilmesindendir, çünkü bunda bu ilave ve abartı vardır. **"Fakat insanların çoğu bilmezler"** Allah Teala'nın onun ilmini halkından bir kimseye vermediğini.

188- "De ki: Ben kendime ne bir fayda ne de bir zarar vermeye sahip değilim". Bu kulluğu açıklama ve gaybi bilme iddiasından elini çekmedir. **"Allah dilemedikçe"** bunlardan bir şey dilemedikçe, o zaman bana ilham eder ve beni ona muvaffak kılar. **"Eğer ben gaybi bilse idim, mutlaka hayrı çoğaltırdım ve bana kötülük de dokunmazdı"** eğer ben gaybi bilse idim şimdiki durumumu değiştirir; daha çok yarar sağlar ve zararlardan uzak dururdum, öyle ki bana kötülük dokunmazdı. **"Ben sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim"** ben uyararak ve müjdelemek için gönderilen bir kul peygamberim. **"İman edecek bir kavim için"**. Çünkü bunlardan istifade edecek olan onlardır. **"Likavmin yû'minun"**un beşir'e mûtaallik olup nezir'in mûtaallikinin de mahzuf olması da caizdir.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ

مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّيْهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَ لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ أَيْشُرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾

189 – O ki sizi bir tek candan yarattı ve ondan da alışsın diye eşini yarattı. Onu bürüyünce hafif bir yük yüklendi de onunla geçti. Ağırlaşıncı, ikisi Rableri Allah'a (şöyle) dua ettiler: Eğer bize sağlam bir çocuk verirsen, mutlaka şükredenlerden olacağız.

190 – Onlara sağlam bir çocuk verince, kendilerine verdiği şeyde ona ortaklar koşmaya başladılar. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir!

191 – Bir şey yaratmayan ve kendileri yaratılanları mı ortak koşuyorlar?

192 – Bunlar ne onlara yardım edebilirler ne de kendilerine yardım edebilirler.

189- “O ki sizi bir tek candan yarattı” o da Âdem'dir, “ondan da yarattı” o canın (nefsin) cesedinden, eğerlerinden birinden veyahut kendi cinsinden yarattı, mesela: “Size kendi nefislerinizden eşler yarattı” (Nahl: 72) ayeti gibi. “Eşini” o da Havva'dır. “Ona alışsın diye” ona ısınsın, onda huzur bulsun, bir şeyin kendi parçasına veya cinsine alışması gibi. Zamirin müzekker olması (liyesküne) manaya gidildiği içindir ve “felemma teğaşşaha” ifadesine de uyması içindir. Yani onunla birleşince demektir. “Hafif bir yük yüklendi” yük ona hafif geldi, genellikle diğer kadınların duyduğu rahatsızlığı duymadı, o nedenle aldırmadı yahut hafif bir hamule taşıdı ki o da menidir. “Onunla geçti” onunla devam etti, oturup kalktı. Şeddesiz “femeret” ve “feste-

meret" ve "femaret" de okunmuştur ki mevr kökündendir, o da gelip gitmektir yahut mirye'dendir, o da hamile kaldığını zannetti ve ondan şüphe etti, demektir. **"Felamma eskalet (ağırlaşınca)"** karnında çocuğun büyümesiyle ağırlaşınca, meçhul kalıbı ile üskilet de okunmuştur ki yükü onu ağırlaştırınca demek olur. **"Rableri Allah'a: Eğer bize sağlam bir çocuk verirsen, diye dua ettiler"** eli yüzü düzgün, bedeni sağlam bir çocuk **"mutlaka şükredenlerden oluruz"** yenilenen bu ni metin için.

190- "Onlara sağlam bir çocuk verince, kendilerinde verdiği o şeyde ona ortaklar koşmaya başladılar" yani cuile evladühuma (evlatlarına verdiği şeyde evlatları ona ortak kılındı) demektir ki ona Abdüluzza, Abdimenaf adını verdiler. Burada görüldüğü gibi muzaf hazfedilmiş ve muzafunileyh onun yerine geçirilmiştir. **"Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir!"** kavli ile "bir şey yaratmayan ve kendileri yaratılanları mı ortak koşuyorlar" ifadeleri de bunu gösterir (şirk koşanlar sonraki çocuklarıdır).

191; 192- "Bir şey yaratmayan ve kendileri yaratılanı mı ortak koşuyorlar?" Putları kastediyor. Şöyle denilmiştir: Havva hamile kalınca İblis ona bir erkek donunda (sıfatında) geldi: Karnındakinin ne olduğunu biliyor musun, belki bir hayvandır, belki de bir köpektir, dedi? Nereden çıkacağını biliyor musun, dedi? O da bundan korktu, bunu Âdem'e anlattı. Onlar da bundan üzüldüler. Sonra İblis Havva'ya döndü: Benim Allah katında iyi bir yerim var, eğer Allah'a dua edersem onu senin gibi yapar, çıkmasını sana kolaylaştırır; sen de ona Abdülharis adını koy, dedi. Onun da adı meleklerin arasında Abdülharis idi. O da kabul etti. Doğurunca ona Abdülharis adını koydular. Bu gibi rivayetler peygamberlere yaraşmaz. "Sizi yarattı" (*Araf: 189*) hitabının Kureyş'ten Kusay ailesine olma ihtimali de vardır. Çünkü onlar Kusay'ın nefsinden yaratıldılar. Onun kendi cinsinden Arap ve Kureyşli bir eşi vardı. O ikisi Allah'tan bir çocuk istediler. Allah da onlara dört oğlan verdi. Onlara Abdimenaf, Abdişems, Abdikusay ve Abdüddar adlarını verdiler. O zaman "yüşrikun"daki zamir o ikisi ile evlatlarına ait olur. Nafi ile Ebu Bekir "şirken" yani şirketen okumuşlardır ki onda başkasını ona şirk koştular demek olur yahut zeviy şirkin demek olur ki onlar da ortaklardır. "Hum" zamiri putlara racidir, onlara İlah dedikleri için getirilmiştir. **"Onlara yardım edemezler"** yani kendilerine tapanlara demektir, **"kendi nefislerine de yardım edemezler"** başlarına gelen kötülüğü def edemezler.

وَأِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ
 أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَلُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
 صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ آرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا
 أَمْ لَهُمْ آعْيُنٌ يَنْصُرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا
 قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنْظِرُونَ ﴿١٩٥﴾
 إِنَّ وَلِيَ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابُ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾
 وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا
 أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا
 وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُنْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

193 – Eğer onları doğru yola çağırırsanız, size uymazlar. Onları davet etmeniz de davet etmeyip susmanız da sizin için birdir.

194 – Şüphesiz Allah'tan başka dua ettikleriniz de sizin gibi kullardır. Öyleyse onları çağırın da, eğer doğru söylüyorsanız size cevap versinler.

195 – Onların yürüyecekleri ayakları var mı? Yahut onların tutacakları elleri var mı? Yahut onların görecekları gözleri var mı? Yahut onların işitecekleri kulakları var mı? De ki: Ortaklarınızı çağırın, sonra da bana tuzak kurun, beni bekletmeyin.

196 – Şüphesiz benim velim; kitabı indiren Allah'tır. O, iyilere de velilik eder.

197 - Ondaki başka taptıklarınız, size yardım edemezler, ne de kendilerine yardım ederler.

198 – Eğer doğru yola çağırırsanız, duymazlar. Onların sana baktıklarını görürsün, halbuki onlar görmezler.

193- “Eğer onları çağırırsanız” yani müşrikleri **“doğru yola”** İslam’a **“la yettebiukum (size uymazlar)”**. Nafi şeddesiz ve be’nin fet-hi ile (layetbeukum) okumuştur. Hitabın müşriklere **“hüm”** zamirinin de putlara raci olduğu da söylenmiştir ki onları sizi hidayet etmeye çağırırsanız muradınızı yerine getirmezler, Allah’ın cevap verdiği gibi cevap veremezler, demek olur. **“Sevaün aleyküm edeavtümuhum el entüm samitun (onları davet etseniz de davet etmeyip sussanız da sizin için birdir)”** em samüttüm dememesi, duanın fayda vermeyeceğini mübalağalı şekilde ifade etmek içindir. Çünkü susmakla eşit kılınmıştır. Ya da onlara ihtiyaçlarını görmek için dua etmemelerindendir, sanki şöyle denilmiştir: Onlara yeniden dua etmeniz de dua etmeyip susmanız da birdir.

194; 195- “Şüphesiz Allah’tan başka dua ettikleriniz” ibadet edip de tanrı adlarını verdikleriniz **“sizin gibi kullardır”** çünkü onlar da emir altındadır. **“Öyleyse onları çağırın da, eğer doğru söylüyorsanız size cevap versinler”** İlah olduklarına dair. Şu da muhtemeldir ki onları insan suretinde yonttukları zaman onlara dedi ki: Onların son arzuları sizler gibi akıllı canlılar olmaktır. Bazılarınız ibadeti hak edemediği gibi onlar da hak edemezler. Sonra iddialarını çürüterek dedi ki: **“Onların yürüyecek ayakları var mı? Yahut onların tutacak elleri var mı? Yahut onların görecek gözleri var mı? Yahut onların işitecek kulakları var mı?”**. İnne tahfif edilerek **“in”** ibade” de nasb ile **“ma”**i Hicaziye şeklinde de okunmuştur ki böyle bir şey sabit değildir. Burada, Kasas ve Duhan’da zam ile **“yubtışune”** okumuşlardır. **“De ki: Ortaklarınızı çağırın”** bana düşmanlıkta onlardan yardım isteyin **“sonra da bana tuzak kurun”** siz ve ortaklarınız bana kötülük için elinizden geleni ardınıza koymayın **“beni bekletmeyin”** bana süre vermeyin. Çünkü ben sizi aldırımıyorum; ben Allah’ın dostluğuna ve muhafazasına güveniyorum.

196; 197; 198- “Şüphesiz benim velim; kitabı indiren Allah’tır” Kur’an’ı indiren. **“O iyilere de velilik eder”**. Peygamberlerine etmekten öte iyi kullarına velilik etmek de onun adetidir. **“Ondan başka tapıklarınız, size yardım edemezler ne de kendilerine yardım ederler”**. Bu da Efendimizin onlara kulak asmamasının tamamlayıcı sebebidir. **“Eğer onları doğru yola çağırırsanız duymazlar. Onların sana baktıklarını görürsün halbuki onlar görmezler”**. Sana bakıyorlar gibi görünürler, çünkü karşısındakine bakar vaziyette tasvir edilmişlerdir.

خُذِ الْعَفْوَ

وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾ وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بَايَةٌ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ

يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

199 – Sen affı tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.

200 – Eğer seni şeytandan bir fit dürterse, Allah'a sığın. Çünkü o, hakkıyla işiten, her şeyi bilendir.

201 – Şüphesiz sakınan kimselere şeytandan bir fit dokunursa, iyice düşünürler; hemen onlar gerçeği görürler.

202 – Onların kardeşleri onları sapıklığa çekerler, sonra da bırakmazlar.

203 – Onlara bir mucize getirmediğin zaman: “Onu (sağdan soldan) derleseydin ya” derler. De ki: Ben ancak bana Rabbinden vahyedilene uyarım. Bu, Rabbinizden kanıtlar ve iman eden bir toplum için de bir hidayet ve bir rahmettir.

199- “Huzil afve” yani insanların işinden sana kolay geleni al, onlara rahat davran, onlardan zor şey isteme. Bu, çabanın zıddı olan af'tır. Ya da suçluları affetmeyi al yahut sadakalarından fazlasını veya kolay gelenini al demektir ki bu da zekat farz kılınmadan önce idi. “Ve'mur bilurfı (iyiliği emret)” iyilik güzel işler demektir. “Cahillerden yüz çevir” onlarla tartışma, kötülüklerine karşılık verme. Bu ayet güzel ahlakı toplamakta, Resulüne de bunları yaşamakla emretmektedir.

200- “Veimma yenzağanneke mineş şeytani nezğun (eğer seni

şeytandan bir fit dörterse)" yani bir vesvese seni emrolunduğun şeyin tersini yapmaya zorlarsa, mesela öfke ve düşünce gibi. Nezğ, nesğ ve nahs dürtmedir. Onun insanları isyanlara teşvik etmek ve rahatsız etmek için vesvesesi sürücünün sürdüğü şeye dürtmesine benzetilmiştir. **"Allah'a sığın. Çünkü o, hakkıyla işitendir"** sığınmayı işitir **"her şeyi bilendir"** iyiliğinin nerede olduğunu bilir; seni ona götürür. Ya da sana eziyet edenlerin sözlerini işitir ve yaptıklarını bilir. Ona göre ceza verir. Seni intikam almaktan ve şeytana uymaktan kurtarır.

201- "Şüphesiz sakınan kimselere şeytandan bir fit / vesvese dokunursa". Ayette geçen taif tafe yutufu'dan ism-i faildir. Sanki etraflarını dolaşmış da onlara etki edememiştir. Ya da tafe bihil hayalü tayfenden hayal ve slüet demektir. İbn Kesir, Ebu Amr, Kisai ve Yakup "tayfun" okumuşlardır ki ya mastardır ya da leyyin ve heyyin gibi tayyif'in tahfif edilmiş şeklidir. Şeytandan maksat şeytan cinsidir, bunun içindir ki zamiri (ve ihvanuhum) cemi kılınmıştır. **"İyice düşünürler"** Allah'ın emir ve yasak ettiğini **"hemen onlar gerçeği görürler"** hata yerlerini ve şeytanların hilelerini düşünmekle; onlardan sakınırlar, bunlarda arkasına düşmezler. Ayet makablini tekit etmektedir. Şu ayet de öyledir:

202- "Onların kardeşleri onları sapıklığa çekerler" yani şeytanların kötülükten çekinmeyen kardeşleri **"sapıklığa çekerler"** süslemek ve ona sürüklemekle. "Yümiddunehüm" de okunmuştur ki emedde'den gelir; yumâddunehüm de okunmuştur ki kolaylaştırarak ve teşvik ederek onlara yardım ederler: Bunlar da arkalarına düşmek ve emirlerini yerine getirmekle onlara yardım ederler. **"Sonra da bırakmazlar"** onları azdırmaktan geri kalmazlar. Sonunda onları helak ederler. (Layukassırın)daki zamirin ihvan'a gitmesi de caizdir ki takva sahipleri gibi sapıklıktan çekinmezler demek olur. İhvan'dan şeytanları murat etmek de caizdir ki o zaman zamir cahillere raci olur, haber de (lafzan ve manen) kiminse onun olur.

203- "Onlara bir mucize getirmediğin zaman" Kur'an'dan yahut onların teklif ettiklerinden **"onu sen derleseydin ya, derler"** onu diğer okuduğun şeyler gibi kendiliğinden toptasaydın yahut Allah'tan isteseydin ya, derler. **"De ki: Ben ancak bana Rabbinden vahyedilene uyarım"** ben ayetleri uyduracak değilim yahut onları teklif edecek değilim. **"Bu, Rabbinizden basiretlerdir"** bu Kur'an kalpler için basiretlerdir; hak onlarla görülür ve doğru onlarla idrak edilir. **"Ve iman eden bir toplum için de bir hidayet ve bir rahmettir"**. Tefsiri yukarıda geçmiştir.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ
تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ
وَالْأَصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

204 – Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun; belki esirgenirsiniz.

205 – Rabbini içinden yalvararak, korkarak ve açık ve yüksek olmayan bir sesle sabah akşam zikret. Gafillerden olma.

206 – Rabbinin katındakiler ona kulluktan kibirlenmezler, onu tesbih ederler ve ona secde ederler.

204- “Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun; belki esirgenirsiniz”. Namaz hakkında indi; onlar namazda konuşurlardı; İmanın kıraatını dinlemek ve susmakla emrolundular. Lafzın zahirinden nerede Kur'an okunursa bu ikisinin vacip olduğu anlaşılmaktadır. Ulemanın çoğunluğu ise namaz dışında müstehap olduğu görüşündedir. Bu, imamın arkasında okumanın vacip olmadığına delil getirilmiştir ki zayıftır.

205- “Rabbini içinden zikret” Kur'an okuma, dua ve diğerleri gibi zikirler için geneldir. Ya da imam kıraatını bitirdikten sonra cemaatin içinden okuması için emirdir. Nitekim Şafii radiyallahu anh'in mezhebi böyledir. “**Yalvararak ve korkarak**” tazarru ve niyaz ederek. “**Ve açık ve yüksek olmayan bir sesle**” gizlinin üzerinde, açığın altında bir tarzla konuş (dua et)çünkü bu, huşu ve ihlâs için daha etkilidir. “**Sabah akşam**” erken ve geç vakitlerde. İyşâl şeklinde de okunmuştur ki âsala fiilinin mastarıdır, asil vaktine girdi demektir ki ğuduv ile aynı manayadır. “**Gafillerden olma**” Allah'ın zikrinden gafillerden olma.

206- “Rabbinin katındakiler” yani yüksek melekler kurulundakiler “**ona kulluktan kibirlenmezler, onu tesbih ederler ve ona secde ederler**”. Yalnız ona ibadet eder, ona zillet gösterir ve başkasını ona ortak koşmazlar. Bu da onlardan başka mükelleflere imadır. Bunun içindir ki bu ayet okunduğu zaman secde emredilmiştir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle rivayet edilmiştir: Âdemoğlu secde ayetini okur da secde ederse, şeytan ondan ağlayarak uzaklaşır ve: Eyvahlar olsun bana, bu, secde etmekle emredildi; secde etti; onun için cennet vardır. Ben secde etmekle emrolundum; isyan ettim; benim için ateş vardır, der. Yine aleyhisselam Efendimiz'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim A'raf suresini okursa, Allah onunla İblis'in arasına bir perde çeker ve Âdem aleyhisselam ona şefaatçi olur.

8 / ENFAL SURESİ

Medine'de inmiştir.

75 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ
وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ
عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Sana ganimetlerden sorarlar. De ki: Ganimetler Allah'ın ve Resul'ünündür. Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Eğer müminler iseniz Allah'a ve Resul'üne itaat edin.

2 – Müminler ancak o kimselerdir ki, Allah zikredildiği zaman kalpleri ürperir. Onlara ayetleri okunduğu zaman imanlarını artırır ve onlar, Rablerine güvenirlir.

1- “Yes’eluneke anilenfal (sana ganimetlerden sorarlar)” yani ganimetlerin hükmünden demektir. Ganimete nefl denilmesi, Allah’tan bir vergi ve bir lütuf olmasındandır. Nitekim devlet başkanının kendini riske atana hissesinden fazla olarak söz verdiği büyük ödüle de nefl denilmiştir. “De ki: Ganimetler Allah'ın ve Resul'ünündür”. Yani onun durumu bu ikisine hasır; Peygamber onu Allah'ın emrettiği gibi taksim eder demektir. Ayetin iniş sebebi Müslümanların Bedir ganimetlerinde nasıl taksim edilecek, kimlere taksim edilecek, muhacirlere mi yoksa Ensar'lara mı diye ihtilaf etmeleridir. Şöyle denilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ilgisi olanlara elde ettiği ganimetin kendine ait olacağını haber verdi. Gençler de koşullar, yetmiş düşman öldürdüler, yetmiş de esir aldılar. Sonra da ganimetlerini istediler. Mal da az idi. Bayrakların yanında duran yaşlılar ve ileri gelenler: Biz sizin yardımcınız idik, dönüp bize gelecektiniz, dediler. Ayet bunun üzerine indi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de onu aralarında eşit olarak bölüştürdü. Bunun içindir ki: Devlet başkanının verdiği sözü tutması lazım gelmez, denilmiştir. Bu Şafii rahmetullahi aleyhin görüşüdür.

Sa'd bin Ebi Vakkas radiyallahu anh'ten şöyle dediği rivayet edil-

miştir: Bedir savaşı başlayınca kardeşim Umeyr öldürüldü. Ben de Said bin el - As'ı öldürdüm ve kılıcını aldım. Onu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e getirdim, bana bağışlamasını istedim: Bu bana da sana da ait değildir; onu malların arasına at, dedi. Ben de attım, üzerimde öyle bir halet-i ruhiye vardı ki ancak Allah bilir; kardeşim öldürülmüş ve özel ganimetim elimden alınmıştı. Az gitmiştim ki Enfal suresi indi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bana: Benden kılıcı istedin; benim değildi. Şimdi ise benim oldu, git onu al, dedi. Hemzenin hazfı, harekesinin lam'a nakli ve an'ın nun'unun ona idgamı ile "allenefali" okunmuştur. Ve "yeselunekel enfale" de okunmuştur ki gençler onlara karşı ileri sürdüğü şartlardan sorarlar demek olur. **"Allah'tan korkun"** ihtilaf edip tartışmada. **"Ve aranızı düzeltin"** aranızdaki durumu yardımlaşma Allah'ın verdiği rızıkta fedakarlıkla ve işi Allah ve Resul'üne havale etmekle. **"Allah'a ve Resul'üne itaat edin"** o hususta **"eğer müminler iseniz"**. Çünkü iman bunu gerektirir ya da imanınız kamil ise. Zira kamil iman da bu üçü ile olur: Emirlerle itaat etmek, günahlardan kaçınmak ve arayı adalet ve iyilikle ıslah etmek.

2- **"Müminler ancak o kimselerdir ki"** yani kamil müminler o kimselerdir ki **"Allah zikredildiği zaman kalpleri ürperir"** onu büyütmelerinden ve celalinden duydukları heybetten dolayı zikrine koşarlar. Şöyle de denilmiştir: Bu o adamdır ki ona: Allah'tan kork, denildiği zaman onun azabından korkarak hemen onu bırakır. Fetha ile **"ve-celet"** de okunmuştur ki o da lügattir. **"Ferikat"** de okunmuştur hafet (korkmak) manasınadır. **"Onlara ayetleri okunduğu zaman imanlarını artırır"** inanacak şeyler arttığı için ya da delillerin desteklemesi ile yahut gereğine göre amel etmekle nefsin tatmin olup yakının yerleşmesi ile. Bu da: İman taatla artar, masiyetle azalır, dolayısıyla amel imana dahildir diyenlerin görüşüdür. **"Rablerine güvenirler"** işlerini ona ısmarlar, ondan başkasından korkup çekinmezler.

الَّذِينَ

يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ
حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ كَمَا
أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
لَكَارِهُونَ ﴿٥﴾

3 – Onlar namazı dosdoğru kılar ve kendilerine rızık ettiğimizden harcarlar.

4 – İşte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için Rableri katında dereceler, bağış ve tükenmez bir rızık vardır.

5 - Nitekim seni Rabbin evinden hak ile çıkardığı zaman da (durum böyleydi). Hâlbuki müminlerden bir grup isteksizdir.

3; 4- “Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık ettiğimizden harcarlar. İşte onlar gerçek müminlerdir”. Çünkü imanlarına korku, ihlas ve tevekkül gibi ileri kalp amellerini ve namaz ve sadakanın mihenk taşı olan organlarla yapılan güzel amelleri ilave ettikleri için tahkiki iman derecesine çıkmışlardır. “Hakkan” da mahzuf mastarın sıfatıdır yahut tekit edici mastardır, mesela: “Hüve abdullahi hakka (o, Allah’ın gerçek kuludur)” (*Maide: 24*) sözü gibi. “Onlar için Rableri katında dereceler vardır” ikramlar ve yüksek makamlar vardır. Şöyle de denilmiştir: Amelleriyle çıkacakları cennet dereceleri vardır. “bağış vardır” kusurları için “ve tükenmez bir rızık vardır” cennette hazırlanmıştır ki sayısı bitmez, sonu gelmez demektir.

5- “Kema ahreceke rabbüke min beytike bilhakkı (nitekim seni Rabbin evinden hak ile çıkardığı zaman da durum böyleydi)”. Mahzuf müptedanın haberidir, takdiri şöyledir: hazihi halu fi kerahetihim (hoşlanmadıkları bu durum seni evinden çıkardığı an hoşlanmadıkları durum gibidir). Ya da “lillahi velirresuli” (*Enfal: 1*) kavlinde mukadder fiilin mastarının sıfatıdır yani elenfalı tesbütü (ganimetler Allah ve Resul’ü için sabittir, tıpkı evinden çıkmanın sabit olması gibi). Evi de Medine’dir, çünkü orası hicret yurdu ve meskenidir ya da oradaki evinden demektir. “Veinne ferikan (hâlbuki müminlerden bir grup isteksizdirler)” hâl yerindedir yani seni çıkarmasından memnun de-

giller demektir. Şöyle ki: Kureyş'in kervanı Şam'dan geldi, çok kıymetli ticaret malı taşıyordu. Muhafız olarak kırk atlı vardı. Ebu Süfyan, Amr bin As, Mahreme bin Nevfel ve Amr bin Hişam da başlarında idi. Ceb-rail aleyhisselam, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e haber verdi, o da Müslümanlara haber verdi. Onlar mal çok olduğu ve adamları da az olduğu için onu karşılamak istediler. Bunlar çıkınca Mekke'ye haber ulaştı. Ebu Cehil Ka'be'nin üzerine çıkıp bağırdı: Ey Mekke halkı, hemen bulduğunuz bineklere binin, kervanınızı ve mallarınızı kurtarın. Eğer onları Muhammed ele geçirirse, bir daha asla belinizi doğrultamazsınız, dedi.

Bundan üç gün önce de Abdülmuttalib'in kızı Atike bir rüya görmüştü. Gökten bir melek indi, dağdan bir kaya parçası aldı, sonra onu havada birkaç defa döndürdükten sonra attı, Mekke'de içine ondan bir parça girmeyen ev kalmadı. Bunu da Abbas'a anlattı. Bu da Ebu Cehil'e ulaştı: Erkeklerinin kehanet yaptığı yetmedi de mi? şimdi de kadınları yapmaya başladı, dedi.

Ebu Cehil bütün Mekke halkı ile beraber çıktı, onları Bedir mevki-ine götürdü. Orası bir subaşı idi, Araplar yılda bir defa orada panayır kurarlardı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de Zefran vadisinde idi. Ceb-rail aleyhisselam iki gruptan, kervan yahut Kureyş'ten birinin kendilerinin olacağı vaadini getirdi. Ashabı ile istişare etti. Bazıları: Bize savaşı söyleseydin de hazırlık yapsaydık, biz kervan için çıktık, dediler. Onlara cevap verdi ve: Kervan deniz sahiline geçti, işte Ebu Cehil karşınızdadır, dedi. Onlar da: Ya Resulallah, sen kervanı takip et, düşmanı bırak, dediler. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem kızdı. Ebu Bekir ile Ömer radiyallahu anhuma kalktılar, güzel konuştular. Sonra Sa'd bin Ubade kalktı: Sen kendi işine bak, devam et, Allah'a yemin ederim ki Aden-i Ebyen'e gitsen Ensar'dan bir kişi geri kalmaz, dedi. Sonra Mikdad bin Amr kalktı: Allah sana ne emrediyorsa ona devam et, biz ne istersen seninle beraberiz. Çünkü biz, İsrail oğullarının Musa'ya "sen ve Rabbin gidin, savaşın, biz burada oturacağız" (*Maide*: 24) dedikleri gibi demeyiz. Fakat sen ve Rabbin gidin, savaşın, biz seninle beraber savaşacağız, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem sevindi, sonra da: Ey insanlar, siz de fikrinizi söyleyin, dedi. Bundan Ensar'ı kastediyordu. Çünkü onlar çoğunluk idiler. Akabe'de ona biat ederken sadece ona Medine'de düşmanla savaşırса yardım edeceklerini vaat etmişlerdi. Sa'd bin Muaz kalktı: Ya Resulallah, sanki bize ima ediyorsun, dedi. O da: Evet, dedi. Sa'd de: Biz sana iman ettik, seni tasdik ettik ve getirdiğin şeyin hak olduğuna şahitlik ettik. Bunun için sana söz verdik. Emrini dinleyip itaat edeceğimize ant içtik. Ya Resu-

lallah, ne istersen yap. Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki denize dalmamızı emretsen seninle beraber dalarız. İçimizden bir tek kimse de geri kalmaz. Düşmanla karşılaşmaktan korkmayız, bizler savaş anında sabırlı, düşmanla karşılaştığımız zaman sadık kimseleriz. Belki Allah sana memnun olacağın şeyi gösterecektir. Bizi Allah'ın bereketi ile yürüt, dedi. Efendimizi neşelendirdi. O da: Allah'ın bereketi ile yürüyün, müjde, Allah bana iki bölükten birini va'detti. Allah'a yemin ederim ki onların ölecekleri yerleri görür gibiyim, dedi. Şöyle denilmiştir: Aleyhissalat vesselam Efendimiz Bedir savaşı bittikten sonra ona: Kervanı takip et, dediler. Elleri bağlı ve esir olan Abbas: Uygun değildir, dedi. Niçin, dedi? O da: Çünkü Allah sana iki bölükten birini va'detti, onu da yerine getirdi, dedi. Bazıları onun bu sözünden hoşlanmadılar.

يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ
إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ٦ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ
أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ
وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ٧
لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ٨
إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِآلِ
مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ٩

6 – Hak açığa çıktıktan sonra seninle mücadele ediyorlar. Sanki göz göre göre ölüme sevk ediliyorlar.

7 – Hani, Rabbin iki bölükten birinin şüphesiz sizin olacağını va'dediyordu. Siz de dikensizin (silahsızın) sizin olmasını istiyordunuz. Allah ise kelimeleri ile hakkı gerçekleştirmek ve kafirlerin kökünü kesmek istiyordu.

8 – Ta ki hakkı gerçekleştirsin ve batılı iptal etsin. Günahkârlar istemese de!

9 – Hani, Rabbinizden yardım istiyordunuz da sizin için, birbiri ardınca size bin meleklerle yardım edeceğim, diye kabul etmişti.

6- “Seninle hak hususunda mücadele ediyorlar” cihadı tercih ettiğin için, halbuki onlar kervanla karşılaşmayı tercih etmişlerdi. “Orta-ya çıktıktan sonra” hangi tarafa yönelirlerse yardım görecekları belli olduktan sonra, çünkü aleyhisselam Efendimiz öyle bildirmişti. “**San-ki göz göre göre ölüme sevk ediliyorlar**” yani sebeplerini görmekle ölüme gönderilen gibi ölümden hoşlanmıyorlar. Bunun da sebebi sayılarının az ve hazırlıklarının olmaması idi. Çünkü rivayete göre onlar yaya (piyade) idiler, sadece içlerinde iki atlı vardı. Burada şuna ima ediliyor ki tartışmaları şiddetli korkularından ve telaşlarından idi.

7; 8- “Veiz yeidükümüllahu ihdet taifeteyni” burada gizli “üzkür” (hatırla) kavli vardır, “**Enneah leküm**” kavli de “ihdet taifeteyn”den bedel-i iştimaldir. “**Siz ise dikensizin sizin olmasını istiyordunuz**” yani kervanın demektir. Çünkü onda sadece kırk atlı vardı. Bunun içindir ki onu istemiş; sayıları ve hazırlıkları fazla olan ordu ile karşılaşmak istememişlerdi. “Şevket” sivrilik demektir ki istia redir, tekili şevke’dir. “**Allah ise hakkı gerçekleştirmek istiyor**” onu sabit ve yüce kılmak istiyor. “**Kelimeleriyle**” bu durumla ilgili vahiyleriyle yahut meleklerle imdat etmeleri emriyle. “**Bikelimetihî**” olarak tekil de okunmuştur. “**Ve kâfirlerin köklerini kesmek istiyor**” köklerini koparmak istiyor. Mana da şöyledir: Siz ise mal istiyorsunuz, kötü bir şeyle karşılaşmak istiyorsunuz. Allah ise dini yüceltmek, hakkı ve size iki dünyayı kazandıracak şeyi açığa çıkarmak istiyor. “**Ta ki hakkı gerçekleştirisin ve batılı iptal etsin**” yani yapacağını yapsın. Burada tekrar yoktur; çünkü birincisi maksadı beyan içindir, iki maksat arasında da çok fark vardır. İkincisi ise Peygamberi dikensiz kervanı tercih etmeye ve ona karşı zafer kazandırmaya sürükleyen şeyi beyan etmek içindir. “**Günahkârlar istemese de**” bunu.

9- “İz testegisune” “iz yeidüküm”den bedeldir yahut “liyühikkal hakka” kavline mütealliktir ya da gizli üzükür vardır. Yardım istemeleri de savaşın kaçınılmaz olmasındandır. Ey Rabbimiz, düşmanına karşı bize yardım et, ey imdat isteyenlerin medetkârı, bize yardım et, demeye başladılar. Hazreti Ömer radiyallahu anh’ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Aleyhisselam Efendimiz, müşriklere baktı. Bin kişi idiler. Ashabına da baktı, üç yüz kişi idiler. Kibleye döndü, ellerini uzattı şöyle dua etti: Allah’ım, bana ettiğin va’di yerine getir. Allah’ım, eğer bu birliği helak edersen, yeryüzünde ibadet edilmezsin. Bunu o kadar tekrar etti ki ridası omzundan düştü. Ebu Bekir radiyallahu anh: Ey Allah’ın Nebisi, Rabbine yakarışın yeter, o sana ettiği va’di muhakkak yerine getirecektir, dedi. “**Festecabe leküm enni mümiddüküm (size yardım edeceğim diye cevap verdi)**” bienni mümiddüküm demektir.

Car hazfedilmiş, fiil ona yanaştırılmıştır. Ebu Amr kavl maddesini gizleyerek ya da istecabe'yi kale yerine koyarak kesr ile (inni) okumuştur. Çünkü icabet de sözden sayılır. "Birbiri ardınca bin melekke" müminlerin ardınca yahut birbiri ardınca demektir. Erdeftuhu'dan gelir ki arkasından gelmektir. Ya da mürdifine baduhum badan demektir ya da müminleri artlarına düşürerek demektir ki erdeftuhu iyyahu feredifehu manasınadır. Nafi ile Yakup dal'ın fethi ile "mürdefin" okumuşlardır ki müttebein ya da mütbein demektir. Mana da onlar ordunun önünde yahut arkasındalar demektir. Ra'nın kesri ve zammı ile "müriddifin" (mürüddifin) de okunmuştur ki aslı mürtedifin demektir; te dal'a idgam edilmiş, iki sakın yan yana gelmiştir, o nedenle ra aslına bakılarak kesre ile harekelenmiş ya da mime uyularak zamme ile harekelenmiştir. Al-i İmran'dakine uyması için "bialafin" de okunmuştur. Bununla meşhur kıraat şöyle uzlaştırılır: Binden maksat öncü veya artçı kuvvetlerde olandır yahut ileri gelenler ve belli meleklerdir yahut onlardan savaşanlardır. Bunu gösteren haberler de rivayet edilmiştir.

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ

وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝۱۰ اِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ
عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُم رِجْزَ
الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝۱۱

10 – Allah onu ancak bir müjde ve kalplerinizi rahatlatmak için yapmıştı. Zafer ancak Allah katındandır. Şüphesiz Allah mutlak galip, hikmet sahibidir.

11 – Hatırla ki, kendisinden bir güven olarak size uykuyu bü-rüyor ve sizl temizlemek, sizden şeytanın murdarlığını gidermek, kalplerinizi kuvvetlendirmek ve onunla ayakları sağlamlaştırmak için gökten üzerinize su indiriyordu.

10- "Allah kılmadı bunu" yani yardımı "illa büşra" leküm demektir, zafer müjdesi için yaptı. "Kalpleriniz onunla rahatlasın diye" azlığınızdan ve değersizliğinden dolayı onlardaki korku gitsin diye. "Zafer ancak Allah katındandır. Şüphesiz Allah mutlak galip, hikmet sa-

hibidir” meleklerin imdadı, sayı ve malzeme çokluğu vasıtasıdır, tesiri yoktur. Öyleyse zaferi onlardan sanmayın ve o olmadığı zaman ye’s’e düşmeyin.

11- **“İz yuğışşikümün nuase”** bu da **“iz yeidüküm”**den ikinci be-
deldir, üçüncü nimeti açıklamak içindir ya da nasr’a veyahut indil-
lah’taki fiile yahut ca’l’e mûtaalliktir yahut gizli **“üzükür”** vardır. Nafi
şeddesiz olarak **“yuğışşiküm”** okumuştur, ağşeytuhuş şey’e’den gelir ki
bürümektir. Fail de iki kıraata göre de Allah Teala’dır. İbn Kesir ile Ebu
Amr da ref ile **“yağşakümün nuasu”** okumuşlardır. **“Emeneten minhü**
(kendisinden bir güven olarak)” Allah’tan bir emniyet olarak demek-
tir. Bu da mana mûlahazası ile mefulun leh’tir. Çünkü **“yuğışşikümün**
nuase” ten’asune manasınadır, yağşaküm de o manayadır. Emeneten
de (ten’asune’nin) failinin fiilidir (ondan sadır olmuştur). Bundan
iman murat etmek de caizdir ki o zaman bürüyenin fiili olur. Son oku-
yuşa göre mecaz olarak uyuklayanların fiili olur, çünkü o da sahipleri-
ne aittir. Ya da onun hakkı onları bürümemesi idi, çünkü korku şiddet-
li idi, bürüyünce sanki Allah’tan bir güven olmuştur. Eğer öyle olmasa
idi onları bürümezdi. Şu şiirde olduğu gibi:

*Uyku senden korkan gözlerden korkar,
Onlardan kaçar, uzaklara gider.*

Rahmet vezninde **“emnet”** de okunmuştur ki o da lügattir.

“Ve sizi temizlemek için gökten üzerinize su indiriyor” sizi abdest-
sizlik ve cenabetten temizlemek için **“sizden şeytanın murdarlığını**
gidermek için” cünüplüğü kastediyor, çünkü o şeytanın hayale dal-
dırmasından yahut vesvese ile onları susuzluktan korkutmasından-
dır. Rivayete göre onlar çok topraklı bir tepeye konakladılar. Ayakları
gömülüyordu, su da yoktu. Uyudular, çokları düş azdı. Müşrikler de
subaşını tutmuşlardı, şeytan Müslümanlara vesvese verdi: Nasıl zafer
beklersiniz ki suyu elden kaçırdınız, namazı abdestsiz ve cünüp ola-
rak kıılıyorsunuz. Ve de Allah’ın dostları olduklarınızı ve Resulullah’ın
da aranızda olduğunu iddia ediyorsunuz, dedi. Müslümanlar korktu-
lar, Allah da gece bir yağmur indirdi, dere aktı, dere kıyısında havuz-
lar yaptılar, binekleri suladılar, gusül ettiler, abdest aldılar. Düşmanla
aralarındaki tepe de sertleşti, ayakları batmadı, kalplerindeki vesvese
gitti. **“Kalplerinizi kuvvetlendirmek için”** Allah’ın kendilerine olan
lütfüne güvenmekle **“ve ayakları onunla sağlamlaştırmak için”** yani
yağmurla demektir. Ta ki ayaklar kuma gömülmesin ya da kalplerini
sağlamlaştırdı ki savaşta sabit dursun.

اِذْ يُوحَىٰ رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنۡتَیۡ مَعَهُمْ فَتَقۡتُلُوۡا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا
 سَالِّقِیۡ فِیۡ قُلُوۡبِ الَّذِیۡنَ كَفَرُوۡا الرُّعۡبَ فَاضۡرِبُوۡا فَوْقَ
 الْاَعۡتَاقِ وَاضۡرِبُوۡا مِنْهُمۡ كُلَّ بَنَآءٍ ۙ ۝۱۲ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمۡ شَاقُوۡا
 اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ وَمَنْ یُّشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِیۡدُ
 الْعِقَابِ ۝۱۳ ذٰلِکُمۡ فَذُوقُوۡهُ وَاَنَّ لِلْکَافِرِیۡنَ
 عَذَابَ النَّارِ ۝۱۴ یَاۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا اِذَا لَقِیۡتُمُ الَّذِیۡنَ
 کَفَرُوۡا زَحَفًا فَلَا تُولُوۡهُمُ الْاَدۡبَارَ ۝۱۵

12 – Hani, Rabbin meleklere, şüphesiz ben sizinleyim; iman edenlere sebat verin. Kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Boyunların üzerine vurun, vurun onların her parmak uçlarına, diye vahyedyordu.

13 – Zira onlar Allah’a ve Resul’üne karşı geldiler. Kim Allah’a ve Resul’üne karşı gelirse, şüphesiz Allah’ın cezası ağırdır.

14 – İşte onu tadın. Ve şüphesiz kâfirler için cehennem azabı vardır.

15 – Ey iman edenler, kafirlerle topluca ilerlerken karşılaştığınız zaman onlara arkalarınızı dönmeyin.

12- “Hani Rabbin meleklere vahyedyordu” bu da üçüncü bedeldir ya da “yüsebbitü”ye mütealliktir. “Meleklere, şüphesiz ben sizinleyim diye” onların yardımındadır, onları sağlamlaştırmaktadır. Bu da “yuhi”nin mefuludur. Gizli kavl maddesi ile yahut vahiy de ondan sayılmakla kesre ile “inni” de okunmuştur. “İman edenlere sebat verin” müjdelemekle yahut sayılarını artırmakla veyahut düşmanları ile savaşmakla. O zaman “kâfirlerin kalplerine korku salacağım” kavli, “şüphesiz ben sizinleyim, sebat verin” kavlinin tefsiri gibi olur. Bunda meleklerin savaştıklarına delil vardır. Bunu kabul etmeyen de hitabı müminlere yapar, bu da ya üslup değiştirmekle olur ya da “seulki”den “külle benan” kavline kadar olanların meleklerin müminlere sebat

vermeleri için telkin olur. Sanki onlara şöyle demiştir: **“Boyunların üzerine vurun”** yani yukarısına demektir ki o da boğazlama yerleridir veyahut başlardır. **“Vurun onların her parmak uçlarına”** parmaklarına demektir yani boyunlarını kesin ve ellerini kollarını koparın.

13- **“Zalike zira bu”** vurmaya veyahut emrine işarettir. Hitap Peygambere veyahut daha önce geçen herkesedir. **“Biennehüm şâkkullahe verresule (zira onlar Allah'a ve Resul'üne karşı geldiler)”**. Şık'tan türemiştir, çünkü iki düşmandan her biri diğerinin öbür yanına düşer mesela muadatin udve'den, muhasamenin husm'dan gelmesi gibi ki yan demektir. **“Kim Allah'a ve Resulüne karşı gelirse, şüphesiz Allah'ın cezası ağırdır”** bu da illeti kabul ettirmektir ya da dünyada çektikten sonra ahirette kendileri için hazırlanan şeyle tehdittir.

14- **“Zaliküm (işte bunu)”** hitap üslup değişikliği ile beraber Müslümanlara ise de aslında kafirleredir. Mahallen merfudur yani el - emrû zaliküm yahut zaliküm vakıun'dur yahut **“fezuku”**nun gösterdiği fiille veyahut başıru veyahut aleyküm gibi başkası ile mansuptur. Bu da fe'nin atıf edatı olması için lazımdır. **“Ve enne lilkafirine (şüphesiz kafirler için cehennem azabı vardır)”** bu da **“zaliküm”**e atıftır ya da mefulu maah olarak mansuptur. Mana da şöyledir: ahirette sizi bekleyen şeyin yanı sıra dünyada peşin verilen azabı tadın. Zamirin yerine zahirin (kafirin'in) konulması, ilerideki azaba yahut her ikisine de küfrün sebep olduğunu göstermek içindir. Yeni söz başı olarak da kesre ile **“inne”** okunmuştur.

15- **“Ey iman edenler, kafirlerle topluca ilerlerken karşılaştığınız zaman”** zahfen çok demektir, öyle ki kalabalıklarından sürünür gibi görünürler. O mastardır, zahafes sabiyyü'den gelir ki bebek poposunun üzerinde yavaş yavaş sürünmektir. Çoğulu da zuhuftur. Hal olarak mansuptur. **“Arkalarınızı dönmeyin”** onlara yenilmekle, hele sizin kadar veyahut az iseler hiç olmaz. Öyle görünüyor ki ayet muhkemdir, ancak **“müminleri savaşa teşvik et”** (Enfal: 65) ayetiyle tahsis edilmiştir. Zahfen'in failden veyahut mefuldan hal olarak mansup olması caizdir yani sürünür gibi size yaklaştıklarını gördüğünüz zaman yenilmeyin demektir. Yahut yalnız failden hal olması da caizdir ki o zaman Huneyn'de on iki bin kişi iken arka döneceklerine ima olur.

وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ
 دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ
 بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وَیْهُ جَهَنَّمُ وَیْسُ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾
 فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ
 وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا
 إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنٌ كَرِيمٌ
 الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

16 – Kim o gün savaşmak için çekilmek veyahut bir takıma katılmak için olmaksızın onlara arkasını dönerse, gerçekten Allah'ın gazabına uğramıştır. Onun yeri cehennemdir. Orası ne kötü dönüş yeridir!

17 – Onları siz öldürmediniz; onları ancak Allah öldürdü. Attığın zaman sen atmadın; ancak Allah attı. Bunu da müminleri kendinden güzel bir deneme ile denemek için yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, her şeyi bilendir.

18 – İşte böyle. Şüphesiz Allah kafirlerin tuzağını bozacaktır.

16- “Kim o gün savaşmak için olmazsa” kaçtıktan sonra tekrar saldırmak veyahut düşmanı yanıltmak için olmazsa ki bu, savaş takтикlerinden “veyahut bir takıma katılmak için olmazsa” yardım istemek için yakındaki Müslümanlara katılmak için. Kimileri yakın kaydını dikkate almamıştır. Çünkü rivayete göre İbn Ömer radiyallahu anh, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in gönderdiği bir birlikte idi. Birkaç kişi kaçarak Medine'ye geldiler: Ya Resulallah, bizler asker kaçaklarıyız, dedim. O da: Hayır, sizler tekrar dönenlersiniz, bana katıldınız, dedi. “Müteharrifen” ve “mütehayyizen” hal olarak mansuptur, yoksa lağv olur amel etmez. Ya da dönenlerden haldir ki illa recülen müteharrifen veya mütehayyizen demek olur. Mütehayyiz'in vezni mütefeyil'dir, mütefe'il değildir; eğer öyle olmasa idi mütehevvizen olurdu, çünkü o haze yahuzu kökündendir. “Gerçekten Allah'ın gazabına uğramıştır. Orası ne kötü yerdir!” bu da düşman bir kat fazla

olmadığı takdirdedir. Çünkü Allah Teala: “Allah şimdi sizden hafifletti” (Enfal: 66) demiştir. Şöyle de denilmiştir: Ayet Efendimizin ehl-i beyti-ne ve savaşa yanında bulunanlara mahsustur.

17- “Onları öldürmediniz” kendi kuvvetinizle “onları ancak Allah öldürdü” size yardım etmek, sizi üzerlerine salmak ve kalplerine korku düşürmekle. Rivayete göre Kureyşler Akankal tepesinden görününce aleyhisselam Efendimiz: İşte Kureyşler, bütün kibir ve gururıyla senin Resul’ünü yalanlıyorlar. Allah’ım, bana va’dettiklerini istiyorum, dedi. Ona Cebrail geldi: Bir avuç toprak al, onlara at, dedi. İki ordu birleşince yerden bir avuç toprak aldı, onlara doğru attı: Yüzleri kara olsun, dedi! Bundan gözüne girmedik bir müşrik kalmadı. Mağlup oldular, müminler arkalarına düşüp onları öldürdüler, esir ettiler. Sonra çekilince gururlandılar, adam: Ben öldürdüm, ben esir ettim, dedi. Ayet bunun üzerine indi. Felem taktülühüm’deki fe mahzuf şartın cevabıdır: İniftehartaüm bikatlihim felem taktülühüm velakinnallahe katelehüm (eğer onları öldürmekle iftihar ediyorsanız, onları siz öldürmediniz; fakat Allah öldürdü) demektir.

“Sen atmadın” ey Muhammed, onu gözlerine ulaştırmadın, buna gücün de yetmez “attığın zaman” yani sen atıcı suretinde göründün “ancak Allah attı” son atan ve hepsinin gözlerine ulaştıran O’dur. Sonunda yenildiler, siz de köklerini kesebildiniz. Bildiğin gibi lafız müsemmaya da kemaline ve ondan kastedilene de denilir (bkz. Bakara: 13. Müsemma olarak atan Resulullah’tır, gerçek atan ise Allah’tır). Şöyle de denilmiştir: Taş attığın zaman kalplerine korkuyu sen atmadın fakat kalplerine korkuyu Allah attı. Şöyle de denilmiştir: Bu, Uhut’ta Übey bin Halef’e atılan ve delip geçmeyen bir mızrak hakkında indi. Bağıra bağıra canı çıktı. Ya da Huneyn savaşında attığı bir ok hakkında indi; yatağında yatan İbn Ebi’l – Hukayk’a isabet etti. Cumhur birinci görüştedir. İbn Amir, Hamze ve Kisai şeddesiz “velakin” ve maba’dini de iki yerde de ref’i ile okumuşlardır. “Müminleri kendinden güzel bir denemek için yaptı” onlara yardım etmek, ganimet vermek ve mucizeler göstermekle büyük nimet vermek için yaptı. “Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir” yalvarmalarını ve dualarını, “her şeyi bilendir” niyetlerini ve hallerini.

18- “Zaliküm (işte bu)” güzel denemeye veya öldürmeye veya atmaya işarettir, mahallen merfudur yani elmaksudu veya elemrû zaliküm demektir. “Ve ennallaha muhinü keydil kafirin” yani maksat müminleri imtihan etmek, kafirlerin tuzağını bozmak ve hilelerini iptal etmektir. İbn Kesir, Nafi ve Ebu Amr şedde ile “müvehhinü, Hafs da şeddesiz ve izafetle “muhinü keydi” okumuştur.

اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَاِنْ تَنْتَهُوا
 فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ
 شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ ۖ وَاِنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَاتَّبِعُوا
 تَسْمَعُونَ ۚ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا
 وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ
 الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا
 لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

19 – Eğer fetih istiyorsanız, işte size fetih gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer siz dönerseniz biz de döneriz. Kalabalığınız, çok olsa da size hiçbir şekilde fayda vermez. Şüphesiz Allah, müminlerle beraberdir.

20 – Ey iman edenler, Allah’a ve Resul’üne itaat edin. Kur’an’ı dinlediğiniz halde ondan yüz çevirmeyin.

21 – İşitmedikleri halde, işittik, diyenler gibi olmayın.

22 – Allah katında hayvanların en kötüsü, akıl etmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.

23 – Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi onlara mutlaka işittirirdi. Eğer işittirseydi yine de yüz çevirerek arkalarını dönerlerdi.

19- “Eğer fetih istiyorsanız, işte size fetih gelmiştir” Mekke’lilere alay yollu hitaptır, zira onlar savaşa çıkmak istedikleri zaman Ka’be’nin örtüsüne sarıldılar ve: Allah’ım, iki askerden üstün olana yardım et, iki bölükten doğru yolda olana yardım et ve iki partiden saygılı olana yardım et, dediler. “Eğer vazgeçerseniz” küfürden ve Peygambere düşmanlıktan “bu sizin için daha hayırlıdır” çünkü içinde iki yurdun esenliğini ve iki konağın hayrını barındırıyor. “Eğer dö-

nerseniz” onunla savaşımaya **“biz de döneriz”** size karşı ona yardım etmeye. **“Fayda vermez”** def etmez **“sizden kalabalığınız”** topluluğunuz **“hiçbir şeyle”** hiçbir yarar vermez ve hiçbir zarar def etmez **“ister ki çok olsun”** kalabalığınız. **“Şüphesiz Allah müminlerle beraberdir”** yardım etmek ve desteklemekle. Nafi, İbn Amir ve Hafs ve liennallahe maal mü'mine kâne zalik (bir de Allah müminlerle beraber olduğu için bu galibiyet olmuştur) şeklinde okumuşlardır. Şöyle de denilmiştir: Hitap müminleredir, mana da şöyledir: Eğer yardım istiyorsanız size yardım gelmiştir. Eğer savaşta tembellikten ve Peygamberin kendine ayırdığı şeyi istemekten vazgeçerseniz, sizin için daha hayırlıdır. Eğer dönerseniz biz de döneriz, reddetmeye ve düşmanı üzerinize kışkırtmaya. O zaman kalabalığınız size fayda vermez. Eğer Allah yardımı ile sizinle beraber değilse. Çünkü o, imanı kamil olanlarla beraberdir. Şu da bunu tekit eder:

20; 21- “Ey iman edenler, Allah’a ve Resul’üne itaat edin, ondan yüz çevirmeyin” yani Peygamberden yüz çevirmeyin demektir. Çünkü ayetten maksat ona itaati emretmek ve ondan yüz çevirmeyi men etmektir. Allah’a itaatin zikredilmesi ona hazırlık ve şuna dikkat çekmek içindir ki Allah’a itaat etmek Resul’e itaattedir. Çünkü Allah Teala: **“Kim Peygambere itaat ederse Allah’a itaat etmiştir”** (Nisa: 80) demiştir. Şöyle de denilmiştir: Anhu zamiri cihada yahut taatin delalet ettiği duruma gitmektedir. **“Dinlediğiniz halde”** Kur’an’ı ve öğütleri anlama ve tasdik dinlemecesine. **“İşittik, diyenler gibi olmayın”** işittiklerini iddia eden kafirler ve münafıklar gibi **“işitmedikleri halde”** yararlanacak şekilde; çünkü onlar ona başlarını bile kaldırmazlar.

22; 23- “Allah katında hayvanların en kötüsü, akıl etmeyen sağır-lar ve dilsizlerdir” yeryüzünde hareket edenlerin yahut hayvanların en şerlisi demektir. **“Sağır-lar”** haktan sağır olanlar **“akıl etmeyen dilsizlerdir”** onu (hakı). Onları hayvanlardan saydı, sonra da onların en kötülerini kıldı, çünkü imtiyazlarını ve fazilet sebeplerini kaybetmişlerdir. **“Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilse idi”** onlar için yazılan bir bahtiyarlık yahut ayetlerden yararlanma **“onlara mutlaka işittirirdi”** anlama işitmesi ile. **“Eğer işittirseydi”** onlarda hayır olmadığını bildiği halde **“arkalarını dönerlerdi”** ondan yararlanmaz ve tasdik ve kabul ettikten sonra dinden dönerlerdi. **“Onlar yüz çevirenlerdir”** inatlarından dolayı. Şöyle de denilmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e: Bize Kusay’ı dirilt, çünkü o, mübarek bir ihtiyar idi, sana şahitlik etsin, biz de sana iman edelim, derlerdi. Mana da şöyledir: Onlara Kusay’ın dediklerini işittirirdi.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ
 لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَهُ
 تَخْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا
 مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

24 – Ey iman edenler, sizi size hayat verecek şeye davet ettiği zaman Allah’a ve Resul’e icabet edin. Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Şüphesiz siz yalnız ona toplanacaksınız.

25 – Bir fitneden sakının ki içinizden yalnız zulmedenlere dokunmaz. Bilin ki Allah’ın azabı çok çetindir.

24- “Ey iman edenler, Allah’a ve Resul’e icabet edin” itaat etmekle “iza deaküm (sizi çağırdığı zaman)” zamiri tekil yapması daha önce geçtiği içindir, bir de Allah’ın daveti Resul’den işitilir. Rivayete göre aleyhisselam Efendimiz Ebu Said el – Hudri’ye rastladı, o da namaz kılıyordu: onu çağırdı. O da acele edip namazını bitirdi, sonra da geldi. Efendimiz: Neden bana icabet etmedin, dedi? O da: Namaz kılıyordum, dedi. O da: Bana gelen “Allah ve Resul’üne icabet edin” vahyinden haberin yok mu, dedi? Bunda ihtilaf edilmiş, şöyle denilmiştir: Çünkü ona icabet etmek namazı bozmaz, zira namaz da icabettir. Şöyle de denilmiştir: Onun çağırması, tehiri mümkün olmayan bir durum için idi. Namaz kılanın da o gibi şey için namazı bozması caizdir. Hadisin zahiri birinciye münasıptır. “Size hayat verecek şeye” dinî ilimlere, çünkü onlar kalbin hayatıdır, cahillik de ölümüdür. Şair şöyle demiştir:

*Cahilin takım elbisesi hoşuna gitmesin;
 O ölüdür, elbisesi de kefenidir.*

Ya da size sürekli nimet içinde size ebedi hayat kazandıracak itikat ve amellere demektir. Ya da cihada demektir, çünkü o da devamınızın sebebidir. Çünkü onu terk ederlerse düşmanlar onları mağlup eder ve onları öldürürler ya da şehitliğe demektir, çünkü Allah Teala: “bilakis onlar Rableri katında diridirler” (*Al-i İmran: 169*) demiştir.

“Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer”. Bu da kuluna çok yakın olmasının misalidir. Şu ayet gibi: “Biz ona şahdamarından daha yakınız” (*Kaf: 16*). Ve şuna dikkat çekmektedir ki Allah onun kalbinde olan,

belki de sahibinin bile farkında olmadığı şeylerden haberdardır. Ya da kalpleri ihlas ile doldurup arıtmaya teşvik etmektedir, çünkü olur ki Allah onunla kalbi arasına ölümle veya başka bir şeyle girer. Ya da kulun kalbine sahip olmasını tasvir edip hayal ettirmek içindir, o zaman hiçbir şeye karar veremez, maksatlarına ulaşamaz. Eğer mutluluğunu isterse kulla inkarın arasına girer ve bedbahtlığını isterse onunla imanın arasına girer. “Yehulu beynel mer’i” merri de okunmuştur ki o zaman hemze hazfedilmiş, harekesi ra’ya atılmış ve vasl durumu vakf durumu gibi sayılmış olur. Bu da vakf durumunda şedde yapanlara göredir. “Şüphesiz siz yalnız ona toplanacaksınız” amellerinizin karşılığını verecektir.

25- “Bir fitneden sakının ki içinizden yalnız zulmedenlere dokunmaz” tesiri hepinize ulaşan bir gûnahtan sakının demektir, mesela aranızda kötü bir şeyin onaylanması, iyiliği emirde yağcılık etmek, ayrımcılık yapmak, bid’atların görülmesi ve cihatta tembellik gibi. Bu durumda “latusibenne” kavli ya emrin cevabıdır, mana da, in esabeküm la tusibüz zalimine minküm (eğer size dokunursa içinizden sadece zalimlere dokunmaz, bilakis hepinizi kaplar) demektir. Bunda şu mahzur vardır ki şartın cevabı kesin değildir, bu nedenle tekit nun’unun getirilmesi uygun düşmez. Ancak nehiy manasını içerdigi için caiz görülmüştür. Mesela Allah Teala’nın. “Üdhulu mesakineküm layahtımenneküm” (Neml: 18) ayetinde olduğu gibi. “La” da nefyi tekit etmek içindir, bu da şazdır, çünkü nun kasem dışında menfiye girmez. Ya da lam nehiy içindir, kavl maddesi gizlidir, şu beyitte olduğu gibi:

Nihayet karanlık bastırıp da karışınca

Bir açık ayran getirdiler ki: Hiç kurt gördün mü denecek cinsten

(kurt rengi kadar açık). Ya da mahzuf kasemin cevabıdır, mesela letusibenne okuyanlar gibi. Manada farklı olsalar da (nefiy ve nehiy şeklinde). Gûnahtan sakınma emrinden sonra zulme yanaşmadan nehiy de olabilir. Çünkü vebali yalnız ona dokunur ve ona döner. “Minküm”deki min ilk mülahazalara göre beyaniyedir. Faydası da sizin zulmetmeniz başkalarından daha çirkindir mantığına dikkat çekmektir. “Bilin ki Allah’ın azabı çok çetindir”.

وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ
 أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ
 مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾
 وَاعْلَمُوا أَنَّمَا آمَاوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ
 عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣٨﴾

26 – Hatırlayın o zamanı ki siz, az idiniz, yeryüzünde aciz tanını-
 yor ve insanların sizi kapıp kaçırmalarından korkuyordunuz da sizi
 barındırdı, sizi yardımı ile destekledi ve size temiz şeylerden rızık
 verdi. Umulur ki şükredersiniz.

27 – Ey iman edenler, Allah'a ve Resul'e hainlik etmeyin ki, bile-
 rek emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.

28 – Bilin ki mallarınız ve evlatlarınız ancak bir imtihandır ve
 şüphesiz Allah katında büyük bir mükafat vardır.

26- “Hatırlayın o zamanı ki siz, az idiniz ve yeryüzünde aciz tanı-
 nıyor idiniz” Mekke toprağında demektir ki Kureyşliler onları zayıf ka-
 bul ediyordu. Hitap muhacirleredir. Bütün Araplaradır da denilmiştir.
 Çünkü onlar İranlılarla Rumların ellerinde hor idiler. “İnsanların sizi
 kapıp kaçırmalarından korkuyordunuz” Kureyş kafirlerinin yahut
 başkalarının; çünkü onların hepsi düşman ve karşıt idiler. “Sizi barın-
 dırdı” Medine’de yahut size düşmanlardan korunacağınız barınaklar
 kıldı. “Sizi yardımı ile destekledi” kafirlere karşı ya da Ensar’ın sırt
 vermesiyle yahut Bedir’de meleklerin imdadı ile. “Size temiz şeyler-
 den rızık verdi” ganimetlerden “umulur ki şükredersiniz” bu nimet-
 lere.

27- “Ey iman edenler, Allah'a ve Resul'e hainlik etmeyin” farzları
 ve sünnetleri durdurmakla ya da açıkladığının tersini içinizde sak-
 lamakla ya da ganimetlerde çapulculuk etmekle. Rivayete göre aley-
 hisselam Efendimiz, Yahudi Kurayza oğullarını yirmi bir gün kuşat-
 tı, onlar da Nadiyr oğulları gibi sulh istediler. Şam toprağında Ezruat

ve Eriha'daki soydaşlarının yanlarına gitmek istediler. O da Sa'd bin Muaz'ın hakemliğini kabul etmelerini istedi. Onlar da kabul etmediler ve: Bize Ebu Lübage'yi gönder, dediler. Çünkü o, kendileri için iyi şeyler düşünüyordu ve ailesi ve malı da onların ellerinde idi. Gönderdi, onlar da: Ne dersin, Sa'd bin Muaz'ın hakemliğini kabul edelim mi, dediler? O da elini boğazına götürdü, bunun boğazlanma olduğuna işaret etti. Ebu Lübage diyor ki: Daha adımlımı atmamıştım ki Allah'a ve Resul'üne hainlik ettiğimi anladım. Ayet de bunun üzerine indi. Kendisini mescidin sütunlarından birine bağladı ve: Allah'a yemin ederim ki ölünceye ya da Allah tövbemi kabul edinceye kadar yemek tatmayacak ve su içmeyeceğim, dedi. Yedi gün öyle kaldı, sonunda bayılıp düştü. Sonra Allah tövbesini kabul etti. Ona: Tövbem kabul edildi, kendini çöz, dediler. O da: Hayır vallahi, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem çözmedikçe çıkmam, dedi. O da geldi, eliyle çözdü. O da: Tövbemin tamamlanması için yurttaşlarımı ve içinde günah işlediğim malımı terk edeyim, dedi. Aleyhisselam Efendimiz: Üçte birini sadaka etmen sana yeter, dedi. Ayette geçen havn (hiyanet) maddesi aslında eksiltmektir, nitekim zıddı olan vefa da tamamlamaktır. Emanetin tersi olarak kullanılması da o manayı içermesindendir. **"Ve tehunu emanatiküm"** kendi aranızdaki emanetlere de hiyanet etmiş olursunuz. Bu da birinciye atıfla meczumdur yahut vav ile cevap olarak mansuptur. **"Bilerek"** hainlik ettiğinizi yahut iyiyi kötülüğü ayırdığınızı bilerek demektir.

28- "Bilin ki mallarınız ve evlatlarınız ancak bir imtihandır". Çünkü onlar günaha düşme sebepleridir. Ya da sizi denemek için Allah'tan bir imtihandır. Öyle ise onların sevgisi sizi Ebu Lübage gibi hainliğe götürmesin. **"Şüphesiz Allah katında büyük bir mükafat vardır"** Allah'ın rızasını onlara tercih edenlere ve onlar hakkındaki hududuna riayet edenlere. Artık bütün düşüncenizi sizi ona götürecek şeye yoğunlaştırın.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ
يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ
وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ
وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

29 – Ey iman edenler, Allah’tan korkarsanız, size (iyiyi kötüyü) ayırma gücü verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.

30 – Hani, kafirler seni hapsedmeleri yahut seni öldürmeleri ve yahut seni sürmeleri için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.

29- “Ey iman edenler, Allah’tan korkarsanız, size (iyiyi kötüyü) ayırma gücü verir” kalplerinize bir hidayet koyar ki onunla hak ile batılı ayırırsınız ya da size bir yardım eder ki haklı ile haksızı ayırırsınız; bunu da müminleri aziz ve kafirleri hor etmekle yapar ya da size şüphelerden çıkış yerlerini gösterir yahut iki dünyada sakındığınız şeylerden kurtuluşu gösterir ya da öyle bir görüntü verir ki işinizi teşhir eder, ününüzü etrafa yayar. Bu da bittü efalü keza hatta sataal furkanu (gece hep şöyle yaptım, sonunda furkan ışığı çıktı) yani sabaha kadar öyle yaptım, sözünden gelir.

“Suçlarınızı örter” kapatır **“ve sizi bağışlar”** sizden geçmekle. Şöyle de denilmiştir: Ayette geçen seyyiat küçük günahlardır, zünub da büyük günahlardır. Şöyle de denilmiştir: Maksat geçmiş ve gelecek bütün günahlardır, çünkü bu Bedir gazileri hakkındadır ki Allah o ikisini de bağışlamıştır. **“Allah büyük lütuf sahibidir”** şuna dikkat çekmektedir ki onlara takva üzerine va’dedilen şey onun lütfu ve ihsanıdır, takvalarının zorunlu bir sonucu değildir; mesela efendinin kölesine bir işten dolayı vaatte bulunması gibi.

30- “Hani, kafirler senin için tuzak kuruyorlardı” Kureyşlilerin Mekke’de iken ona tuzak kurduklarını hatırlatmadır. Ta ki onların tu-

zaklarından kurtulması ve onlara hakim olması nedeniyle şükretsin. Mana da şöyledir: Hatırla o zamanı ki sana tuzak kuruyorlardı **“seni hapsedmeleri için”** bağlamakla veya hapse atmakla veyahut yaralayıp kımıldatmamakla. Bu da darabeuh hatta esbetehu deyiminden gelir ki kımıldatmayacak şekilde darp etmektir. Şedde ile liyüsebbituke ve beyat’tan liyübeyyituke ve liyükayyiduke de okunmuştur. **“Yahut seni öldürmeleri”** kılıçlarıyla. **“Yahut seni çıkarmaları için”** Mekke’den, söyle ki: Onlar Ensar’ın Müslüman olup da arkasına düştüklerini duyunca, onun hakkında istişare etmek için Darünnedve’de toplandılar, İblis yanlarına yaşlı bir ihtiyar suretinde girdi: Ben Necidli bir ihtiyarım, toplandığınızı duydum, yanınızda bulunmak istedim; görüş ve öğütlerimden mahrum kalmamanızı istedim, dedi. Ebulbahteri: Görüşüm şöyledir: Onu bir evde hapsedin, bir delik dışında menfezlerini tıkayın, ona yiyecek ve içeceğini ondan atın, ölünceye kadar öyle kalsın, dedi. İhtiyar: Ne kötü görüştür; kavminden onun adına savaşmak isteyenler gelir, sizin elinizden kurtarılır, dedi. Hişam bin Amr: Benim görüşüm de şöyledir: Onu bir deveye bindirin, onu toprağınızdan çıkarın, yaptığı size zarar vermez, dedi. O da: Bu da kötü bir görüştür; başkalarını size kışkırtır ve sizinle savaşır, dedi. Ebu Cehil de şöyle dedi: Benim görüşüm de şöyledir: Her oymaktan bir genç alırsınız, eline keskin bir kılıç verirsiniz; ona birden bir darbe indirirler, o zaman kanı kabilelere dağılır. Haşim oğulları da bütün Kureyşle savaşamaz. Diyet isterlerse verimiz, dedi. İhtiyar: Bu genç doğru konuştu, dedi. Onun görüşü üzerine ayrıldılar. Cebraile Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e geldi, ona durumu haber verdi ve hicret etmesini söyledi. O da Hazreti Ali radiyallahu anh’i kendi yatağında yatırdı, Ebu Bekir radiyallahu anh ile beraber mağaraya çıktı.

“Onlar tuzak kurarlarken Allah da tuzak kuruyordu” tuzaklarını başlarına çevirmek yahut o yüzden onları cezalandırmak veyahut onlara tuzak muamelesi ederek onları Bedir savaşına çıkarmakla. Müslümanları da onların gözüne az gösterdi ki saldırınsınlar da öldürülsünler. **“Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır”** çünkü onların tuzağına itibar edilmez, ama Allah’ınki öyle değildir. Bu şeyleri Allah’a isnat etmek ancak karşılık verme itibarı ile hoş olur. Doğrudan söylemek caiz değildir, çünkü akla kötü şey getirir.

وَإِذَا تَتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا
 قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا
 آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ
 الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا مِنَ السَّمَاءِ
 أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ
 فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾
 وَمَا لَهُمْ إِلَّا أَنْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ
 الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَائِهِ إِلَّا الْمُتَّقُونَ
 وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

31 – Onlara ayetlerimiz okunduğu zaman: “Gerçekten işittik; eğer istersek biz de bunun gibi (bir söz) söyleriz. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir” derler.

32 – Hani, şöyle demişlerdi: “Ey Allah; eğer o, senin katından gelmiş bir hak ise, üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acıklı bir azap getir.

33 – Sen içlerinde olduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir ve onlar istiğfar ettikleri halde onlara azap edecek değildir.

34 – Allah onlara neden azap etmesin ki onlar, (insanları) Mescid-i Haram’dan çeviriyorlar. Oysa onlar onun mütevellileri değiller. Onun mütevellileri ancak müttakilerdir. Fakat onların çoğu bilmezler.

31- “Onlara ayetlerimiz okunduğu zaman: “Gerçekten işittik; eğer istersek biz de bunun gibi (bir söz) söyleriz, dediler”. Bu, Nadr bin Haris’in sözüdür. Hepsine isnat edilmesi, reisleri olması hasebiyledir, çünkü kadıları idi ya da Efendimiz aleyhisselam hakkında fikirlerini beyan edenlerin sözüdür. Bu da gayet dik kafalı ve aşırı şekilde inatçı olduklarını gösteriyor. Çünkü buna güçleri yetse idi istemeleri için

ne manileri vardı? Onlara on sene meydan okudu ve başlarına vurdu. Sonra da onlara kılıç çekti. Özellikle söz söyleme sanatında mağlup olunca o kadar gurur ve kibirlerine rağmen karşılık veremediler. **“Bu, öncekilerin kıssalarından başka bir şey değildir”** öncekilerin anlattığı masallardan ibarettir, dediler.

32- **“Hani, şöyle demişlerdi: Ey Allah; eğer o, senin katından gelmiş bir hak ise, üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acıklı bir azap getir”.** Bu da sözü söyleyenin kalamındandır, inkarda daha da ileri gitmiştir. Rivayete göre Nadr: Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir, dediği zaman Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ona: Yazıklar olsun sana, bu Allah kalamıdır, dedi! O da bunu dedi (taş yağmasını istedi). Mana da şöyledir: Eğer bu Kur'an indirilmiş bir gerçek ise inkarımıza karşılık başımıza taş yağdır ya da bize bundan başka acıklı bir azap getir. Bundan maksatları alay etmek, batıl olduğunda kesin kararlı olduklarını göstermektir. Ref ile “elhakku” da okunmuştur ki o zaman “hüve” fasıla olmaksızın müpteda olur. Haberin marife olması şunu temin etmiş olur ki ona bağlı olan şey Peygamberin iddia ettiği gibi gerçektir. O da indirilmesidir yoksa mutlak hak olması değildir. Çünkü öncekilerin masalları gibi indirilmediği halde gerçek olduğunu caiz görebilirlerdi.

33- **“Sen içlerinde olduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir ve onlar istiğfar ettikleri halde Allah onlara azap edecek değildir”.** Onlara süre verilmesinin ve dualarının kabul olunmamasının açıklamasıdır. “Liyüazzibehüm”deki lam nefyi tekit içindir ve şuna delalet etmek içindir ki Peygamber aralarında iken köklerinin kazılması şeklindeki azap Allah'ın adeti dışındadır ve hükmü için doğru değildir. İstiğfarlarından maksat ya kalan müminlerinin istiğfarıdır ya da: Allah'ım, bağışını dileriz sözleridir ya da farazi olmasıdır ki, istiğfar ederlerse azap olunmazlar, demektir. Şu ayette olduğu gibi: “Allah halkı temiz olan kentleri zulüm ile helak edecek değildir” (Hud:117).

34- **“Allah onlara neden azap etmesin ki”** azaplarına mani olacak neleri var, bu ne zaman ortadan kalktı, nasıl azap olunmayacaklar? **“Ki onlar insanları Mescid-i Haram'dan çeviriyorlar”** halleri böyledir. Çevirmelerinden biri de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i ve müminleri hicrete zorlayıp Hudeybiye seferinde mahsur bırakmalarıdır. **“Oysa onlar onun mütevellileri değiller”** şirkleriyle birlikte velayet hakları yoktur. Bu da onların: Bizler Beyt'in ve Harem'in idarecileriyiz, istediklerimizi çevirir, istediklerimizi sokarız, sözlerini rettir. **“Onun mütevellileri ancak müttakilerdir”** şirkten sakınıp orada Allah'tan başkasına ibadet etmeyenlerdir. İki zaminin de Allah'a ait olduğu da

söylenmiştir. “Fakat onların çoğu bilmezler” onların orada bir yetkilerinin olmadığını. Sanki çokları demekle içlerinden bazılarının da bildiklerine ve inat ettiklerine dikkat çekilmiştir. Ya da bundan hepsi murat edilmiştir, tıpkı azlıktan tamamen yokluk murat edildiği gibi.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ

عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءٌ وَتَصَدِيَّةٌ فَذُوقُوا الْعَذَابَ
بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ
أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيَنْفِقُونَهَا ثُمَّ
تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
إِلَى جَهَنَّمَ يُخْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ
وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا
فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾

35 – Onların Beytullah’ın huzurunda namazları ancak ısıklık çalmaktan ve el çırpılmaktan ibarettir. Öyleyse inkarınız yüzünden azabı tadın.

36 – Şüphesiz kafirler mallarını (insanları) Allah yolundan çevirmek için harcarlar. Onu harcayacaklar, sonra da onlara yürek yansıgısı olacak, daha sonra da mağlup edilecekler. Kafirler cehenneme sürülecekler.

37 – Ta ki Allah murdarı temizden ayırsın. Murdarın kimini kiminin üzerine koysun da hepsini yığıp cehenneme atsın. İşte onlar ziyan edenlerin ta kendileridir.

35- “Onların Beytullah’ın huzurunda namazları değildir” yani duaları yahut namaz dedikleri veyahut onun yerine koydukları şey “illa mükâen (ancak ısıklık çalmaktan ibarettir)”. Mükâ’ ısıklık demektir, fuâl veznindedir, mekâ yemku’dan gelir ki ısıklık çalmaktır. Medsiz mükâ şeklinde de okunmuştur. “Ve tasdiyeh (el çırpılmaktan ibarettir)” bu da sady kökünden yahut iki mudaaf harfin birini ye’ye değiştirerek

sadd kökünden gelmektedir. Nasb ile “salatehüm” de okunmuştur ki o zaman mukaddem haber olur. Sözün gelişi azabı hak etmelerini yahut Mescid-i Haram’ın idarecilik işini hak etmemelerini onaylatmak içindir. Rivayete göre onlar kadınlı erkekli çıplak tavaf eder, parmaklarını birleştirerek ağızlarına götürür, ısıklık çalar ve el çırparlardı. Şöyle denilmiştir: Bunu Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem namaz kılmak istediği zaman yaparlardı. Kendileri de namaz kılıyor görüntüsü verirlerdi. “Öyleyse azabı tadın” yani Bedir’de öldürülmeyi ve esir edilmeyi. Ahiret azabını da denilmiştir. O zaman lam’ın ahd için olma ihtimali vardır, ahd de “bize acıklı azabı getir” (Enfal: 32) cümlesinde adı geçen azaptır. “İnkarınız yüzünden” inanç ve amel bakımından.

36- “Şüphesiz kafirler mallarını insanları Allah yolundan çevirmek için harcarlar”. Bedir savaşında yemek yediren (orduyu besleyen)ler hakkında indi. Bunlar Kureyş’ten on iki kişi idiler, her biri günde on iki deve keserdi. Ebu Süfyan hakkında da inmiştir ki o da Uhut’ta Arap askerlerinin dışında iki bin paralı asker tutmuş ve onlara günlük kırk okka vermiştir. Ya da kervan sahipleri hakkında inmiştir ki Kureyş Bedir’de isabet alınca onlara: Bu malı Muhammed’le savaşmak için ayırın, belki ondan intikamımızı alırız, denildi. Onlar da öyle yaptılar. Allah yolundan maksat dinidir ve Resul’üne tabi olmaktır. “Onu harcayacaklar” tamamıyla, belki de birincisi o durumdaki harcamalarıdır, o da Bedir harcamasıdır. İkincisi de gelecekte harcamalarıdır, o da Uhut harcamasıdır. İkisinden tek şey murat etmek de mümkündür, o da birincisi harcamanın maksadını açıklamaktadır, ikincisi de sonunu açıklamaktadır ki o da henüz gerçekleşmemiştir. “Sonra da onlara yürek yangısı olacak” pişmanlık ve keder bakımından, çünkü gereksiz yere gitmiştir, kendisi yürek yangısı kabul edilmiştir, bu da harcamanın sonucudur ki bunda mübalağa vardır. “Kafirler” yani içlerinden küfürde sebat edenler demektir, çünkü bazıları Müslüman oldular “cehenneme sürüklenecekler” sevk edilecekler.

37- “Liyemize (ta ki Allah murdarı temizden ayırsın)” kafiri müminden yahut bozuğu düzgünden. Lam “yuhşerun”e veya “yuğlebun”e bağlı olur ya da müşriklerin Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in düşmanlığına harcadıklarını Müslümanların da ona yardıma harcadıklarından ayırsın. O zaman da lam “sümme tekunu aleyhim hasreten” kavline mütaallik olur. Hamze, Kisai ve Yakup temyiz kökünden “liyümeyyize” okumuşlardır, bu meyz’den daha mübalağalıdır. “Murdarın kimini kiminin üstüne koysun da hepsini yığıp” toplayıp birbirine eklesin de aşırı kalabalıktan dolayı birbirinin üzerine binsin ya da kafire harcadığını eklesin de azabı hazine malı saklayanlarınkı gibi

artsın. “Onu cehenneme atsın” hepsini. “İşte onlar” murdara işaret-
tir, çünkü o, murdar grupla özdeşleşmiştir ya da harcayanlara işaret-
tir “ziyan edenlerin ta kendileridir”. Tam ziyan edenler, çünkü hem can-
larını hem de mallarını ziyan etmişlerdir.

قُلْ لِلَّذِينَ

كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا
فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى
لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ
بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ مَوْلِيكُمْ نِعَمَ الْمَوْلَى وَنِعَمَ النَّصِيرِ ﴿٤٠﴾
وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ
إِنْ كُنْتُمْ أُمِنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ
يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَلِيلٌ ﴿٤١﴾

38 – Kafirlerle de ki: Eğer vazgeçerlerse, geçmiş şeyleri bağışlanacaktır. Eğer dönerlerse, öncekilerin kanunu geçmiştir.

39 – Onlarla savaşın, ta ki fitne kalmasın ve dinin hepsi Allah'ın olsun. Eğer vazgeçerlerse, şüphesiz Allah yaptıklarını hakkıyla görmektedir.

40 – Eğer yüz çevirirlerse, bilin ki şüphesiz Allah sizin Mevla'nızdır. O ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.

41 – Bilin ki, ganımet olarak elde ettiğiniz bir şeyin beşte biri Allah'ın, Resul'ün, akrabaların, yetimlerin, yoksulların ve yolcularındır; eğer Allah'a ve hak ile batılın ayrıldığı gün kulumuza indirdiğimize iman ettinizse. Allah her şeye kadirdir.

38- “Kafirlerle de ki:” yani Ebu Süfyan ve arkadaşlarına, mana da: Onlar için de ki demektir. **“Eğer vazgeçerlerse”** İslam’a girmekle Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e düşmanlıktan **“geçmiş şeyleri bağışlanacaktır”** günahları. Te ile (tuğfer) ve kâf ile (leküm) okunmuştur. Malum kalıbı ile yağfir de okunmuştur ki bağışlayan Allah olur. **“Eğer dönerlerse”** onunla savaşmaya **“öncekilerin kanunu geçmiştir”** Peygamberlere karşı çıkanların helak kanunu demektir, mesela Bedir’de olduğu gibi. Öyleyse o gibi şeylere hazırlıklı olsunlar.

39- “Onlarla savaşın, ta ki fitne kalmasın” onlarda şirk bulunmasının **“ve dinin hepsi Allah’ın olsun”** batıl dinleri eriyip bitsin. **“Eğer vazgeçerlerse”** küfürden **“şüphesiz Allah yaptıklarını hakkıyla görmektedir”**. Ondan vazgeçtikleri ve İslam’a girdikleri için Allah onlara mükafatlarını verir. Yakup te ile “tamelun” okunmuştur ki mana, Allah onların cihat, İslam’a davet ve küfrün karanlığından imanın nuruna çıkma gibi yaptıklarını görür ve onlara mükafatını verir. O zaman küfre son vermeye bağlanması son verenleri doğrudan mükafatlandığı gibi onlarla savaşanları da dolaylı olarak mükafatlandırır.

40- “Eğer yüz çevirirlerse” son vermezlerse **“bilin ki şüphesiz Allah sizin Mevla’nızdır”** yardımcınızdır. Ona güvenin, onların düşmanlığına aldırmayın. **“O ne güzel Mevla”**dır, kendisine sarılanları zayi etmez. **“Ne güzel yardımcıdır”** yardım ettiği mağlup olmaz.

41- “Bilin ki, ganimet olarak elde ettiğiniz” kafirlerden zorla aldığınız **“bir şeyin”** şey denecek bir nesnenin hatta bir ipliğin **“feenne lillahi humusehu (beşte biri Allah’ındır)”** müptedadır, haberi mahzuftur yani fesabitün enne lillahi humusehu demektir. Kesre ile “feinne” de okunmuştur. Cumhur Allah’ın adının tazim için zikredildiği görüşündedir, tıpkı “vallahu ve resulu ehakku en yurduhu” (Terbe: 62) kavlinde olduğu gibi. Ve Maksat da beşte birin taksimi de atfedilen beşedir. **“Resul’ün, akrabaların, yetimlerin, yoksulların ve yolcularındır”** Sanki şöyle demiştir: Beşte biri Allah’a aittir, özellikle bunlara sarf edilir. Bunun hükmü de bakidir, ancak Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in hissesi o zamanki gibi Müslümanların menfaatlerine sarf edilir. Nitekim Şeyhayn (Ebu Bekir ile Ömer) radiyallahu anhuma da öyle yapmışlardı. Şöyle de denilmiştir: O, devlet başkanına verilir. Dört sınıfa verileceği de söylenmiştir. Ebu Hanife rahmetullahi aleyh de: Onun hissesi ve akrabaların hissesi de vefatıyla düşmüştür, hepsi kalan üçe sarf edilir. İmam Malik radiyallahu anh’ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Durum burada devlet başkanına bırakılmıştır. Onu önemli bulduğu yerlere sarf eder. Ebulaliye de ayetin zahirini almış ve: Altıya bölünür, Allah’ın hissesi Ka’be’ye sarf edilir, demiştir. Çünkü

rivayete göre aleyhisselam Efendimiz ganimetten bir pençe alır, onu Ka'be için kaldırır, sonra da kalanı beşe bölerdi. Şöyle de denilmiştir: Allah'ın hissesi beytülmale aittir. Şöyle de denilmiştir: O Resul'ün hissesine ilave edilir.

Akrabalar da Haşim oğulları ile Muttalib oğullarıdır, çünkü rivayete göre aleyhissalatü vesselam Efendimiz akrabaların hissesini onlara taksim etti, Osman ile Cübeyr bin Mut'im: Bu Haşim oğulları senin kardeşlerindir, faziletlerini inkar etmiyoruz, çünkü Allah seni onlardan getirmiştir. Ya kardeşlerimiz Muttalib oğullarına ne dersin, onlara verdin, bizi mahrum bıraktın, halbuki biz onlarla aynı derecedeyiz, dediler. Aleyhissalatü vesselam da: Şüphesiz onlar ne cahiliyede ne de İslam'da bizden ayrılmadılar, dedi ve parmaklarını birbirine geçirdi. Bunlar yalnız Haşim oğullarıdır da denilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Kureyş'in hepsidir, bunda zenginle fakir birdir. Şöyle de denilmiştir: O, yolcu hissesi gibi fakirlerine mahsustur. Beşte birin hepsi onların da denilmiştir. Yetimlerden, miskinlerden ve yolculardan maksat da onlardan olanlardır. Atıf da akrabaları bu üç sınıfa tahsis etmek içindir, denilmiştir. Ayet de Bedir'de inmiştir. Şöyle denilmiştir: Beşte bir meselesi ilk defa Kaynuka gazasında oldu, bu da Bedir'den bir ay üç gün sonra Şaban'ın on beşinde ve hicretten yirmi ay sonra gerçekleşti.

“İn küntüm amentüm billahi (eğer Allah'a iman ettinizse)” mahzufa mütealliktir, bunu da va'lemu göstermektedir yani Allah'a iman ettinizse bilin ki o beşte biri bunlara tahsis etmiştir. Siz de onlara teslim edin ve kalan beşte dördü alın. Çünkü amele ait ilim emredildiği zaman ondan kuru ilim murat edilmez, çünkü o, dolaylı maksuttur, doğrudan olan murat edilir o da ameldir. “Vema enzelnâ ala abdina (kulumuza indirdiğimize)” Muhammed'e indirdiğimiz ayetlere, meleklerle ve yardıma. İki zamme ile “ubudina” da okunmuştur Resul'e ve müminlere demektir. “Hak ile batılın ayrıldığı gün” Bedir savaşı günüdür, çünkü onda hak ile batıl birbirinden ayrıldı. “İki ordunun karşılaştığı gün” Müslümanlarla kafirler. “Allah her şeye kadirdir” çoğa karşı aza ve meleklerle yardım etmeye kadirdir.

إِذْ أَنْتُمْ

بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ
أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ
لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ

عَنْ بَيْتِهِ وَيَخْشَى مَنْ حَى عَنْ بَيْتِهِ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ

عَلِيمٌ ٤٢

42 – Hani siz vadinin yakın kenarında, onlar uzak kenarında idiniz ve kervan da sizden aşağıda idi. Eğer sözleşse idiniz, belirtilen yerde elbette ihtilaf ederdiniz. Ancak Allah böyle yaptı ki yapılması gereken bir işi yerine getirsin, helak olan delille helak olsun ve yaşayan da delille yaşasın. Şüphesiz Allah elbette hakkıyla işiten, her şeyi bilendir.

42- “İz entüm biludvetid dünya” bu “yevmel furkan”dan bedeldir. Udve üç hareke ile (idve ve adve) dere kenarıdır. Bu üçü ile de okunmuştur. Meşhur olan zamme ve kesredir. O da İbn Kesir, Ebu Amr ve Yakup kıraatidir. **“Vehüm biluvetil kusva”** onlar Medine’nin uzak kenarında idiler, kusva aksa’nın müennesidir. Kıyası isimle sıfatı ayırmak için vav’ın ye’ye kalbi idi, mesela dünya ve ulya gibi; o ise aslı üzere geldi, kaved gibi (vav elife kalp olunmamıştır). Bu, kusa’dan daha çok kullanılır. **“verrekbü”** yani kervan veya muhafızları **“esfele minküm (sizden aşağıdadır)”** bulunduğunuz mekândan daha aşağıdadır, yani sahildedir. Esfele zarf olarak mansuptur, haber yerine düşmüştür. Cümle ise kendinden önceki zarftan haldir. Faydası da; düşmanın gücünü, korumalardan yararlandığını, onun için savaşa istekli olduklarını ve yerlerini bırakmamaya kararlı olduklarını, bütün gayretlerini sarf edeceklerini, Müslümanların durumunun zayıf olduğunu, onların durumlarının karışık olup normalde galibiyeti uzak görmelerini gözler önüne sermek içindir. İşte iki grubun merkezlerini zikretmesi bunun içindir. Çünkü Medine tarafına düşen kıyı yumuşak idi, ayak batıyordu, ancak zorlukla yürünüyordu. O tarafta su da yoktu. Uzak (öteki) taraf ise öyle değildi. **“Eğer sözleşse idiniz belirtilen yerde ihtilaf ederdiniz”** kavli de öyledir. Yani eğer siz ve onlar savaş için sözleşse idiniz de sonra halinizi ve onların halini öğrense idiniz, onlardan çekindiğiniz ve zaferden ümidinizi kestiğiniz için belirtilen yerde elbette ihtilaf ederdiniz. İşte durumu anlatmanın bir faydası da şunu gerçekten bilmeleri içindi ki tesadüfen elde ettikleri fetih Allah’ın işinden ve harikulade bir şeyden başkası değildir. Bu da imanları ve şükürleri artması içindi. **“Ancak”** sizi sözleşmediğiniz halde bu durumda birleştirdi ki **“Allah yapılması gereken bir işi yerine getirsin”**. O da dostlarına yardım etmek ve düşmanlarını kahretmektir.

“Liyehlike men heleke an beyyinetin (helak olan delille helak olsun

ve yaşayan da delille yaşasın)” bu da ondan (liyakdiye’den...) bedeldir ya da “mefulen” kavline mütealliktir. Mana da şöyledir: Ölen gözüyle gördüğü delilden ölsün, yaşayan da müşahede ettiği kanıttan yaşasın ki ileri süreceği bir delili ve mazereti olmasın. Çünkü Bedir olayı açık mucizelerden biridir. Ya da inkar edenin inkarı ve iman edenin imanı açık delil sonucu sadır olsun. Burada helak ve hayat istiare yolu ile küfür ve İslam için kullanılmıştır. Helak olandan ve yaşayandan maksat helake ve hayata yaklaşan demektir ya da hali Allah’ın ilim ve takdirinde böyle olan demektir. Lam’ın fethi ile “liyeheleke” de okunmuştur. İbn Kesir, Nafi, Ebu Bekir ve Yakup muzariini dikkate alarak idgamsız “men hayiye” okumuşlardır. “Şüphesiz Allah elbette hakkıyla işiten, her şeyi bilendir” inkar edenin inkar ve azabını, iman edenin de iman ve sevabını bilendir. Belki de iki sıfatın (işitme ve bilmenin) birleştirilmesi iki durumun (iman ve küfrün) de söze ve itikada dayanmasındandır.

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ
 أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ
 وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾
 وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّقَيْتُمْ فِي آَعِينِكُمْ قَلِيلًا وَيَقَلِّلُكُمْ
 فِي آَعَيْنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ
 الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا
 وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

43 – Hatırla o zamanı ki Allah rüyanda onları sana az gösteriyordu. Eğer çok gösterse idi elbette korkardınız ve iş hakkında elbette çekişirdiniz. Ancak Allah kurtardı. Çünkü o, göğüslerin özünü (içindeki) hakkıyla bilendir.

44 – Hatırla o zamanı ki karşılaştığınız zaman onları sizin gözünüzde az gösteriyor ve sizi de onların gözünde az gösteriyordu ki, Allah yapılması gereken bir işi yerine getirsin. İşler yalnız Allah’a döndürülür.

45 –Ey iman edenler, bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah’ı çok zikredin ki felah bulasınız.

43- “İz yürikehumullahu fi menamike kalilen” burada gizli bir “üzkür, hatırla” vardır. Ya da yevmel furkan’dan ikinci bedeldir yahut alim’e mütealliktir. Yani o kullarının menfatini bilir, çünkü onları rüyada senin gözüne az gösteriyordu. Sebebi de bunu ashabına haber verip sabit durmaları ve düşmana karşı cesur olmaları içindi. **“Eğer çok gösterse idi elbette korkardınız ve iş hakkında elbette çekişirdiniz”** yani savaş hakkında demektir ki o zaman fikirleriniz dayanmakla kaçmak arasında gider gelirdi. **“Ancak Allah kurtardı”** bozulmaktan ve çekişmekten selamet vermekle. **“Çünkü o, göğüslerin özünü hakkıyla bilendir”** ileride onlarda ne olacağını ve onları nelerin değiştireceğini bilir.

44- “Ve iz yürükümühum (hatırla o zamanı ki karşılaştığınız zaman onları sizin gözünüzde az gösteriyordu)” iki zamir de yüri’nin mefuludur, kalilen de ikinciden haldir. O kadar az göstermişti ki İbn Mes’ud radiyallahu anh, yanındakine: Onlar yetmiş kadar varlar mı, dedi? O da: Sanırım yüz kadarlar, dedi. Bu da onlara sebat vermek ve Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in rüyasını doğru çıkarmak içindi. **“Sizi de onların gözlerinde az gösteriyordu”** hatta Ebu Cehil: Muhammed ve ashabı bir deveyi yiyenler (bir avuç) kadarlar, dedi. Onları savaştan önce gözlerine az gösterdi ki onlara karşı cesaretleri artsın ve onlar için hazırlık yapmasınlar. Sonra da onları (Müslümanları) iki kat gibi çok gösterdi ki şaşırınsınlar, ödleri kopsun. Bu da o vakanın büyük mucizelerindendir. Çünkü göz her ne kadar bazen çoğu az ve azı çok görürse de ancak bu öyle değildi ve o çapta değildi. Bu ancak şartlar eşit olduğu halde Allah Teala’nın gözlerin önüne perde çekmesiyle olur. **“Ki Allah yapılması gereken şeyi yerine getirsin”** bunu tekrar etmesi gerekçenin değişmesindendir ya da yukarıda yapılması gereken şey anlatılanla yetinmek idi, burada ise İslam’ın ve Müslümanların aziz kılınıp şirkin ve taraftarlarının hor edilmesidir. **“İşler yalnız Allah’a döndürülür”**.

45- “Ey iman edenler, bir toplulukla karşılaştığınız zaman” bir birlikle savaştığınız zaman, demektir. Onları nitelemedi, çünkü müminler hep kafirlerle karşılaşıyorlardı. Karşılaşmak da genellikle savaşta olur. **“Sebat edin”** onlarla karşılaşmakla **“Allah’ı çok zikredin”** savaş meydanlarında dua ederek, zikrinden yardım isteyerek ve zafere bekleyerek **“ki felah bulasınız”** zafer ve sevap gibi muradınıza nail olasınız. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki kul hiçbir şeyle Allah’ın zikrinden geri kalmamalıdır, şiddet anlarında ona sığınmalıdır. Bütün varlığı ile ona yönelmeli, kalbinde ondan başka bir şey olmamalı ve hiçbir halde lütfunun ondan ayrılmayacağına güvenmelidir.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ
 رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا
 كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِثَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ
 عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ زَيْنَ
 لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ
 مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى
 عَقَبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ
 إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

46 – Allah’a ve Resul’üne itaat edin, çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız ve rüzgarınız (havanız, gücünüz) gider. Sabredin, şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir.

47 – Yurtlarından şımararak, insanlara gösteriş ve Allah’ın yolundan çevirmek için çıkanlar gibi olmayın. Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır.

48 – O zaman şeytan onlara amellerini süslemiş ve “bugün insanlardan sizi yenecek yoktur ve ben sizin yardımcınızım” demişti. İki ordu birbirini görünce, ökçesi üzerinde döndü ve “şüphesiz ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğinizi görüyorum, şüphesiz ben Allah’tan korkarım. Allah azabı çetin olandır” dedi.

46- “Allah’a ve Resul’üne itaat edin, çekişmeyin” değişik fikirler ileri sürerek, Bedir’de veya Uhut’ta ettiğiniz gibi. “Fetefşelu (korkuya kapılırsınız)” bu da nehyin cevabıdır. Ona atıftır da denilmiştir. Bunun içindir ki cezm ile “vetezheb rihuküm” okunmuştur. Rih (rüzgar) istiare ile devlet yerine kullanılmıştır. Çünkü devletin yürümesi ve nüfuzu rüzgarın esmesine ve nüfuzuna benzetilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Bundan gerçekten rüzgar murat edilmiştir, çünkü zafer ancak Allah’ın gönderdiği bir rüzgarla olur. Hadiste şöyle denilmiştir: Bana saba rüzgarıyla zafer verildi, Ad kavmi de batı rüzgarıyla helak edildi. “Sabredin, şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir” koruması ve yardımı ile.

47- “Yurtlarından çıkanlar gibi olmayın” kervanı korumak için çıkan Mekke halkını kastediyor **“bataran”** şımararak **“ve insanlara gösteriş yaparak”** yigitlik ve cömertlikle övülmeleri için, şöyle ki bunlar Cuhfe'ye ulaşınca Ebu Süfyan'ın elçisi onlara yetiştı: Dönün, kervanınız kurtuldu, dedi. Ebu Cehil: Hayır vallahi, Bedir'e gideceğiz, orada içki içeceğiz, cariyeler bize şarkı söyleyecek, orada bizimle bulunan Araplara yemek yedireceğiz, dedi. Oraya geldiler, ancak ölüm bardağını içtiler, ağıtçı kadınlar onlara ağladı. Allah müminleri de onlar gibi şımarık ve gösterişçi olmaktan men etti, onlara takva ve ihlas sahibi olmalarını emretti. Çünkü bir şeyden men edilmek, zıddı ile emredilmektir. **“Veyesuddune an sebilillahi (Allah'ın yolundan men ederler)”** bu da **“bataran”a** matuftur, eğer hal yerinde mastar kabul edilirse. Mefulun leh kabul edilirse de öyledir. Ancak müevvel mastar olmak kaydıyla. **“Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır”** size ona göre karşılık verecektir.

48- “Ve iz zeyyene lehümüş şeytanu (hatırla, şeytan onlara süslemişti)” gizli **“üzkür”** vardır, **“amellerini”** Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e düşmanlık vs. amellerini, bunu da vesvese vererek yapmıştı. **“Bugün insanlardan sizi yenecek yoktur ve ben sizin yardımcınızım, demişti”** bunu da içlerinden geçirterek yapmıştı. Mana da şöyledir: Sayıları ve savaş malzemeleri çok olduğu için içlerine mağlup olmayacaklarını ve kendilerine güç yetmeyeceğini düşürdü. Ve onlara şu kuruntuyu verdi ki kendine uymak onlar için ibadettir ve kendisi de onları koruyacaktır. Onlar da buna kanarak: Allah'ım, iki bölükten hangisi doğru yolda ise ve iki dinden hangisi üstün ise ona yardım et, dediler. **“Leküm”** lağalibe'nin haberidir yahut sıfatıdır, sılası (müteallakı) değildir, yoksa mansup olurdu, mesela: Ladariben zeyden indena gibi. **“İki ordu birbirini görünce”** yani iki bölük karşılaşıncı **“ökçesi üzerinde döndü”** geri döndü yani kendilerini kurtaracağı hayali suya düştü ve: **“Şüphesiz ben sizden uzağım. Çünkü sizin görmediğinizi görüyorum. Şüphesiz ben Allah'tan korkarım. dedi”**. Yani onlardan elini çekti, onlar için korktu ve hallerinden ümit kesti, çünkü Allah'ın Müslümanlara meleklerle imdat ettiğini gördü. Şöyle de denilmiştir: Kureyş Medine'nin üzerine yürümeye karar verince, Kinane oğulları ile aralarındaki kan davasını hatırladı, neredeyse geri döneceklerdi. Şeytan Süraka bin Malik el – Kinani donuna (sıfatına) girdi ve: Bugün sizi yenecek yoktur, ben sizi Kinane oğullarından koruyacağım, dedi. Melekleri görünce geri döndü, o sırada eli de Haris bin Hişam'ın elinde idi. Haris ona: Nereye, bizi bu halde yalnız mı bırakıyorsun, dedi? O da: Ben sizin görmediğinizi görüyorum, dedi ve Haris'i göğsünden

itip gitti. Onlar da mağlup oldular. Mekke'ye varınca: Ordumuzu Sür ka hezimete uğrattı, dediler. Bu da ona ulaşınca: Allah'a yemin ederim ki ben yenildiğinizi duyuncaya kadar yürüyüşünüzü duymadım, ded Müslüman olunca bunun şeytan olduğunu anladılar. Buna göre "şüphesiz ben Allah'tan korkarım" kavlinin manası, bana melekler aracılığı ile kötü bir şey değmesinden veyahut beni helak etmesinden ve belitilen vaktin gelmiş olmasından korkarım, demektir. Çünkü daha önc görmediğini o zaman görmüştü. Birinci görüş Hasen Basri'nindir, İb Bahr de onu tercih etmiştir. "Allah azabı çetin olandır" bunun şeytanı sözünden olma ihtimali de vardır, yeni söz başı olma ihtimali de vardı

إِذْ يَقُولُ

الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ
وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ٤٩ وَلَوْ تَرَى
إِذْ يَتَوَقَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةَ يَضْرِبُونَ وَجُوهَهُمْ
وَأَذْبَارَهُمْ وَذُقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ٥٠ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ
أَيْدِيَكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ٥١ كَذَّابِ الْ
فِرْعَوْنَ ٥٢ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَآخَذَهُمُ
اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ٥٣

49 – O zaman münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar: "Bunları dinleri aldattı" diyordu. Kim Allah'a güvenirse, şüphesiz Allah mutlak galip, hikmet sahibidir.

50 – Kafirleri, melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve: Yangı azabını tadın, diyerek canlarını aldığı zaman görsen!

51 – İşte bu, ellerinin öne sürdüğü şeydendir ve Allah şüphesiz kullara zulmedici değildir.

52 – Bunların gidişi Fir'avn hanedanının ve onlardan öncekiler: gidişi gibidir. Onlar Allah'ın ayetlerini inkar ettiler; Allah da onları günahları ile yakaladı. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, cezası çetindir.

49- "O zaman münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar diyordu

henüz imanla tatmin olmayıp kalplerinde şüphe kalanlar. Bunların müşrikler olduğu söylenmiştir. Münafıklar oldukları da söylenmiştir. Atıf da iki sıfat farklı olduğu için caiz görülmüştür. **“Bunları aldattı”** müminleri kastediyorlar **“dinleri”** çünkü güçleri yetmeyecek bir orduya karşı çıktılar. Onlar üç yüz on kişi idiler, karşı taraf ise bin kadar idiler. **“Kim Allah’a güvenirse”** bu da onlara cevaptır, **“şüphesiz Allah mutlak galiptir”** ona sığınanlar sayıları az da olsa hor olmazlar **“hikmet sahibi-dir”** üstün hikmeti ile akla sığmayan ve idrak edilmeyen şeyleri yapar.

50- “Velev tera” velev raeyte demektir, çünkü lev “in”in tersine ma-ziyi müzariye çevirir. **“Melekler canlarını aldığı zaman”** Bedir’de, “iz” tera’nın zarfıdır, meful da mahzuftur, yani velev teral keferete yahut halehüm hiyneizin demektir. Velmelaiketü de yeteveffa’nın failidir. İbn Amir’in te ile (teteveffa) kıraatı da bunu gösterir. Failin Allah’a raci zamir olması da caizdir. O (melaike) müptedadır, haberi de **“yadribune vücuhehüm”** dür, cümle de ellezine keferu’dan haldir. Zamir olduğu için vav’a gerek kalmamıştır. O, birinciye göre onlardan veya melaike’den haldir yahut zamirlerini içine aldığı için ikisinden de haldir. **“Ve edbarehüm”** sırtlarına ya da kalçalarına demektir. Belki de maksat her taraflarına vurmaktır yani önlerine ve arkalarına demektir. **“Zuku azabel hariki”** bu da gizli kavl maddesi ile “yadribune”ye atıftır yani onlara müjde mahiyetinde ahiret azabını tadın, denilir. Şöyle de denilmiştir: Meleklerin yanlarında demir topuzlar vardır, her vurdukça ondan ateş çıkar. “Lev”in cevabı mahzuftur, bu da durumu daha feci ve daha korkunç hale getirmek içindir.

51- “Zalike (işte bu)” vurma ve azap **“ellerinizin öne sürdüğü şey iledir”** kazandığınız küfür ve isyan sebebiyledir. Bu da zalike’nin haberidir. **“ve ennallahe leyse bizallamin lilabid (ve Allah’ın, kullara zulüm etmemesindendir)”** bu da bima kaddemet’e atıftır, onun sebep olmasının bunun ilave edilmesiyle olduğunu göstermek içindir. Zira Allah kullara zulmedici olmasa idi onlara günahları olmadan da azap etmesi mümkün olurdu, günahlarıyla azap etmemesi değil. Çünkü hak edene azap etmemek ne şer’an ne de aklen zulüm değildir ki zulmün olmaması azaba sebep olsun. Zallam da kullar çok olduğu için teksir ifade etmektedir.

52- “Bunların gidişi Fir’avn hanedanının gidişi gibidir” o da devam ettikleri amel ve yollarıdır. **“Ve onlardan öncekilerin gidişi gibidir”** Fir’avn hanedanından öncekilerin demektir. **“Allah’ın ayetlerini inkar ettiler”** bu da gidişatlarını tefsir etmektedir. **“Allah da onları günahları ile yakaladı”** ötekileri yakaladığı gibi. **“Şüphesiz Allah çok güçlüdür, cezası çetindir”** onu def etmek için hiçbir şey mağlup edemez.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى
يُغَيِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۗ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٥٣﴾ كَذٰبِ الْ
فِرْعَوْنِ ۗ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوْا بِآيٰتِ رَبِّهِمْ ۚ فَاَهْلَكْنٰهُمْ
بِذُنُوْبِهِمْ ۗ وَاَعْرَقْنٰا الْفِرْعَوْنَ ۗ وَكُلُّ كَاٰنُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿٥٤﴾
اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٥٥﴾
الَّذِيْنَ عٰهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْتَقِضُوْنَ عَهْدَهُمْ فِى كُلِّ
مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُوْنَ ﴿٥٦﴾ فَاِمَا تَتَّقُنَّهُمْ فِى الْحَرْبِ فَشَرِّدْ
بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُوْنَ ﴿٥٧﴾

53 - Sebebi şu ki Allah bir topluma lütfettiği bir nimeti onlar kendilerindeki o şeyi değiştirmedikçe değiştirmez. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, her şeyi bilendir.

54 - (Bunların gidişi) Fir'avn hanedanının ve onlardan önceki-lerin gidişi gibidir. Onlar Rablerinin ayetlerini yalanladılar; biz de onları günahları ile helak ettik. Fir'avn hanedanını suda boğduk. Hepsî zalımler idiler.

55 - Allah katında hayvanların en kötüsü kafırlardır. Artık onlar iman etmezler.

56 - Onlar; senin sözleştiğin, sonra da sözlerini her seferde bozan kimselerdir. Onlar sakınmazlar.

57 - Eğer onları savaşta yakalarsan, onlarla arkalarındakileri ürküt; belki ibret alırlar.

53- “Zalike (işte bu)” başlarına gelen şeye işarettir, “Allah bir kavme lütfettiği bir nimeti değiştirecek değildir” onu gazaba çevirecek değildir “ta ki kendilerindeki o şeyi değiştirmedikçe” kendilerindeki o hali daha kötü bir hale değiştirmedikçe. Mesela Kureyş’in sıla-i rahim yapmayı ve ayet ve peygamberlere sataşmayı terk etmeyi Peygambere ve ona tabi olanlara düşmanlıkla değiştirmeleri, kanlarını akıtmaları Allah’ın ayetlerini yalanlayıp onlarla alay etmeye ve onun gönderilme-

sinden sonra icat ettikleri şeylere çevirmeleri gibi. Sebep hallerini değiştirmeye kadar Allah'ın onlara verdiği nimeti değiştirmemesi değil, bilakis bundan anlaşılan şeydir, o da Allah Teala'nın onlar ne zaman hallerini değiştirirlerse onu değiştirme adetinin öyle devam etmesidir. Ayette geçen "yekü"nün aslı yekunu idi; cezm'den dolayı hareke hafz edildi, sonra da iki sakin birleştiği için vav hafz edildi. Sonra da yumuşak harflere benzediği için hafiflik gayesiyle nun da hafz edildi. "**Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir**" dediklerini "**bilendir**" yaptıklarını.

54- "Bunların gidişi Fir'avn hanedanının ve onlardan öncekilerin gidişi gibidir. Onlar Rablerinin ayetlerini yalanladılar; biz de onları günahları ile helak ettik. Fir'avn hanedanını suda boğduk". Tekit için ve "Rablerinin ayetlerini yalanladılar" demekle nankörlüklerini gösteren yeni bilgi verdiği için bir de Fir'avn hanedanının niçin yakalandığını açıklamak için tekrar edilmiştir. Şöyle de denilmiştir: Birincisi küfürü ve onunla yakalamayı benzetmek içindir, ikincisi ise nefislerindeki şeyi değiştirmekle nimetteki değişikliği benzetmek içindir. "**Hepsi**" yalanlayan gruplardan yahut Kiptilerden boğulanlarla Kureyş'ten öldürülenler "**zalimler idiler**" zulüm ve isyan ederek nefislerine haksızlık edenler idiler.

55- "Allah katında hayvanların en kötüsü kafirlerdir" küfürde ısrar edip ayak diretenlerdir. "**Fehüm layü'minun (artık onlar iman etmezler)**" onlardan iman beklenmez. Fe atıf içindir ve matuf aleyhin gerçekleşmesinin matufun da gerçekleşmesini istediği içindir.

56- "Ellezine ahette minhüm (onlar senin sözleştiğin, sonra da her seferinde sözlerini bozan kimselerdir)". Bu da ellezine keferu'yu açıklamak ve tahsis etmek için bedel-i ba'z'dır. Onlar da Kurayza Yahudileridir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem kendisine karşı düşmana yardım etmemek üzere antlaşma yaptı; onlarsa müşriklere silah yardımını yaptılar ve: Unuttuk, dediler. Sonra onlarla yine antlaşma yaptı; bu sefer de bozdular ve Hendek'te düşmanlarına yardım ettiler. Ka'b bin Eşref hayvanına binip Mekke'ye gitti, onlarla ittifak kurdu. "**Minhüm**" antlaşmaya tutma manası verildiğindendir. Seferden maksat antlaşma veya savaşma seferidir. "**onlar sakınmazlar**" gaddarlığın ârından ve sonucundan ya da o hususta Allah'tan sakınmazlar ya da müminlere yardımından ve onları üzerlerine salacağından sakınmazlar.

57- "Feimma teskafennehüm" onlara tesadüf eder ve onları ele geçirirsen "**savaşa, onlarla ürküt**" onları dağıt, karşına dikilmesinler ve onları öldürerek ve zarar vererek bastır. "**Men halfehüm (arkalarındaki)**" arkalarındaki kafirleri. Ayette geçen teşrid sarsarak dağıtmaktır. Noktalı zal ile "**şerriz**" de okunmuştur, sanki o şezr'in ters

dönmüş halidir. Min halfihim de okunmuştur ki mana birdir. Çünkü arkalarındakini ürkütürse arkadan ürkütmüş olur. “Belki ibret alırlar” umulur ki dağıtılanlar söz dinlerler.

وَأَمَّا تَخَلَّفَنَّ مِنْ قَوْمٍ

خِيَانَةً فَاذْنَبْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾

وَلَا يَخْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

وَاعِلُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ

بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ

اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ

إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

58 – Eger bir kavmin hainliğinden korkarsan, onlara (anlaşmayı bozduğunu) aynı şekilde onlara at (bildir). Çünkü Allah hainleri sevmez.

59 – Kafirlerin asla geçeceklerini / kurtulacaklarını sanma. Çünkü onlar bizi aciz bırakamazlar.

60 – Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve (savaş için) bağlanan atlar hazırlayın. Bununla Allah'ın düşmanlarını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğerlerini korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız, size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.

58- “Eger bir kavimden korkarsan” antlaşma yapanlardan “hainliğinden” sözleşmeyi bozacağından beliren emarelerle korkarsan “onlara at / bildir” sözleşmelerini onlara at, “ala sevain” adalet üzere ve düşmanlıkta ılımlılık üzere. Onlara hemen savaş açma; çünkü hiyanet etmiş olursun ya da antlaşmayı bozmada korku veya bilgide eşit olarak demektir. Bu da birinci mülahazaya göre atandan haldir yani sabiten ala tarikin seviyyin (doğru yolda sabit durarak) demektir. Ya da öteki mülahazaya göre atandan yahut atılanlardan veyahut ikisinden haldir. “Çünkü Allah hainleri sevmez”. Bu da atma emrinin ve du-

rumdan anlaşılan savaş açma yasağının gerekçesi ve yeni söz başıdır.

59- “Vela tahsebennallahe (sanma)” Peygamber aleyhissalat vesselam’a hitaptır, **“ellezine keferu”** da onun iki mefuludur. İbn Amir, Hamze ve Hafs ye ile **“vela yahsebenne”** okumuşlardır ki fail **“ahad”**e yahut **“men halfehüm”**e veyahut **“ellezine keferu”**ya giden zamirdir. Birinci meful da **“enfüsehüm”**dür, tekrar için ya da **“en sebeku”** takdiri ile hazf edilmiştir ki zayıftır. Çünkü mastar manasına gelen **“en”** mev-sul gibidir hazfedilmez. Ya da fiilin fetha ile **“ennehüm la yu’cizun”**un başına gelmesiyle hazf edilmiştir. Bu da İbn Amir’in okuyuşudur. Bu durumda layu’cizun’daki la sıladır (zaittir), **“sebeku”** da sabikine yani müflitine demektir. Açık olan innehüm layu’cizun’un yasağın illeti olmasıdır yani onların kurtulduklarını sanmayın; çünkü onlar Allah’ın elinden kurtulamazlar ya da taliplerini onlara yetiştirmekten aciz bulamazlar, demektir. **“İnne”** meksur okunursa da durum böyledir, ancak o zaman yeni söz başı olarak illet olur. Belki de ayet antlaşmanın atılması ve düşmanın ikazı gibi meydana gelecek mahzurların ortadan kalktığını bildirmektedir. Ayetin kılıç artığı müşrikler hakkında indiği de söylenmiştir.

60- “Hazırlayın” ey müminler **“onlar için”** antlaşmayı bozanlar yahut kafirler için **“elinizden gelen kuvveti”** savaşta kuvvet kazanılacak her şeyi. Ukbe bin Amir, aleyhissalat vesselam’dan minberde: Bilin ki kuvvet atmaktır, dediğini işittiğini söylemiştir. Onu özellikle zikretmesi en kuvvetlisi olmasındandır. **“Ve min ribatıl hayli”** bu Allah yolunda bağlanan atlardır. Ribat fial veznindedir, meful manasınadır ya da mastardır, isim olmuştur. Rabata rabtan ve ribatan, rabata murabatatan ve ribaten şeklinde çekimi yapılır. Ya da rebit’in çoğuludur, fasıl ve fisal gibi. Be’nin zammı ve sükunu ile **“rubutul / rubtul hayli”** de okunmuştur ki ribat’ın çoğulu olur. Onun kuvvetin üzerine atfı Cebra-il ile Mikail’in meleklerin üzerine atfı gibidir. **“Türhibune bihi”** onunla korkutursunuz, Yakup’tan şedde ile **“türehhibune”** okuduğu rivayet edilmiştir. Zamir de elinizden gelene ve hazırlığa gider. **“Allah’ın düşmanını ve sizin düşmanınızı”** yani Mekke kafirlerini demektir. Onların Yahudiler olduğu; Münafıklar olduğu; İranlılar olduğu da söylenmiştir. **“ve âherine (onlardan başka diğerlerini)”** diğer kafirlerden onların Yahudiler olduğu söylenmiştir, münafıklar olduğu söylenmiştir, İranlılar olduğu söylenmiştir. **“Onları bilemezsiniz”** onları bizzat bilemezsiniz **“onları Allah bilir”** tanır. **“Allah yolunda ne harcarsanız size tam olarak ödenir”**. Karşılığı. **“Size zulmedilmez”** ameli zayi etmek veya sevabı azaltmakla.

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا
 وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾
 وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ
 بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَالْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي
 الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا آفَّتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ آفٌ بَيْنَهُمْ
 إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ
 مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

61 – Eğer onlar barışa meylederlerse, sen de meylet ve Allah'a güven. Şüphesiz o, hakkıyla işiten, her şeyi bilendir.

62 – Eğer seni aldatmak isterlerse, şüphesiz Allah sana yeter. O ki seni yardımı ile ve müminlerle destekledi.

63 – Onların kalplerini uzlaştırdı. Eğer yeryüzündeki şeylerin hepsini verseydin, kalplerini uzlaştıramazdın. Ancak onların aralarını Allah uzlaştırdı. Çünkü o, mutlak galip, hikmet sahibidir.

64 – Ey o Peygamber, Allah ve sana tabi olan müminler sana yeter.

61- “Ve in cenehu” eğer meylederlerse, cenah (kanat) da bundan gelir ki, lam ve ila ile geçişli kılınır “lisselmi (barışa)” sulh ve teslimiyete, kesre ile (silm) de okunmuştur. “Fecnah leha (sen de meylet)” onlarla beraber antlaşma yap. Zamirin müennes olması silm'i zıddı olan barışla beraber mütalaa etmekten dolayıdır. Şair şöyle demiştir:

Barıştan istediğini alırsın;

Savaştan ise ancak yudum yudum alırsın.

Zamme ile fecnuh da okunmuştur. “Allah'a güven” içlerinde aldatma saklamalarından korkma; çünkü Allah seni onların tuzağından koruyacak, hilelerini başlarına geçirecektir. “Şüphesiz o, hakkıyla işitendir” sözlerini, “bilendir” niyetlerini. Ayet ehl-i kitap hakkındadır, çünkü kıssaları ile teması vardır. Genel olduğu ve kılıç ayetiyle neshe dildiği de söylenmiştir.

62- “Eğer seni aldatmak isterlerse, şüphesiz Allah sana yeter” Allah sana kafidir, Şair Cerir şöyle demiştir:

*Sizde asalet olarak ipek giymenizi ve
Doyuncaya kadar yemenizi gördüm.*

(Bununla yetinmişsinizdir).

“O ki seni yardımı ile ve müminlerle destekledi” hepsi ile.

63- “Onların kalplerini uzlaştırdı” o kadar asabiyet ve kinlerine ve gözlerini kırpmadan intikam arzusuna rağmen. Öyle ki iki kişi bir araya gelmezdi. Sonunda tek nefis gibi oldular. Bu da sallallahu aleyhi ve sellem’in mucizesi idi. Açıklaması da şöyledir: “Eğer yeryüzündeki şeylerin hepsini verseydin, kalplerini uzlaştıramazdın” yani düşmanlıkları o kerteye varmıştı ki biri aralarını bulmak için yeryüzündeki malları harcasa idi, onları ısındıramaz ve barıştıramazdı. **“ancak onların arasını Allah uzlaştırdı”**. Sonsuz kudreti ile. Çünkü o kalplere sahiptir; onları istediği gibi döndürür. **“Şüphesiz o azizdir”** sonsuz güçlü ve mutlak galiptir, istediği önlenemez. **“Hikmet sahibidir”** istediğini nasıl yapacağını bilir. Şöyle de denilmiştir: Ayet Evs ile Hazreç kabileleri hakkında indi, aralarında bitmez tükenmez kin ve nefret vardı. Birçok olay olmuş, ileri gelenleri telef olmuştu. Allah bunu onlara unutturdu, kalplerini İslam sayesinde uzlaştırdı. Sonunda içlerindeki nefret gitti, Ensar (İslam’ın yardımcıları) oldular.

64- “Ya eyyühen nebiyyü hasbükallahu (ey o Peygamber, Allah sana yeter)” kafidir **“ve menittebeake minel mü’minin (ve sana tabi olan müminler)”** bu da ya mefulu maah olmak üzere mahallen mansuptur, şu şiirde olduğu gibi:

Savaş olup da mızraklar birbirine girdiği zaman

Sana yeter Dahhak ile keskin Hint kılıcı.

Ya da Kufe ekolüne göre hasbüke’nin zamirine atfen mahallen mecrurdur ya da Allah ismine atfen merfudur yani sana Allah ve müminler yeter demektir. Ayet Bedir’de kırsalda indi. Şöyle de denilmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber otuz üç erkek ve altı kadın Müslüman oldu, sonra da Hazreti Ömer radiyallahu anh Müslüman oldu, ayet bunun üzerine indi. Bunun içindir ki İbn Abbas radiyallahu anhuma: Ayet Hazreti Ömer’in Müslümanlığı hakkında indi, demiştir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ

إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ
يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ أَلَنْ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا
فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ
مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾
مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ آسَرَى حَتَّى يَشْخِنَ فِي الْأَرْضِ
تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾

65 - Ey o Peygamber, müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi olursa, iki yüz kişiyi yenerler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kafirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü onlar, anlamaz bir topluluktur.

66 - Allah şimdi sizden (yükü) hafifletti ve sizde zayıflık olduğunu bildi. Eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa, iki yüz kişiyi yenerler. Eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izni ile iki bin kişiyi yenerler. Allah sabredenlerle beraberdir.

67 - Bir peygamber için yeryüzünde düşmanları iyice sindirinceye kadar esirler olmaz. Sizler dünya metanını istiyorsunuz. Allah ise ahireti istiyor. Allah mutlak galip, hikmet sahibidir.

65- "Ey o Peygamber, müminleri savaşa teşvik et (harrid)". Onları aşırı şekilde savaşa kışkırt. Hard aslında hastalıktan zayıf düşüp ölme yaklaşmaktır. "Harris" de okunmuştur ki hırstan gelir. "Eğer sizden sabırlı yirmi kişi olursa, iki yüz kişiyi yenerler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kafirlerden bin kişiyi yenerler". Şarttır, bir kişinin on kişiye sabretmesi manasında emirdir. Sabrettikleri takdirde Allah'ın yardımı ve desteği ile galip geleceklerine vaattir. İbn Kesir, Nafi ve İbn Amir iki

ayette de te ile “tekün” okumuşlardır. İki Basralı kurra (Ebu Amr ile Yakup) da “fein tekün minküm sabiretün” ayetinde onlara katılmışlardır. **“Çünkü onlar anlamaz bir topluluktur”** sebebi şu ki onlar öldürseler de öldürülseler de Allah’ı ve ahiret gününü bilmezler, müminler gibi sevap ve yüksek dereceler umarak sebat etmezler. Allah’tan horluk ve başarısızlıktan başka bir şey hak etmezler.

66- “Allah şimdi sizden yükü hafifletti ve sizde zayıflık olduğunu bildi. Eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa, iki yüz kişiyi yenerler. Eğer sizden bin kişi olursa, Allah’ın izni ile iki bin kişiyi yenerler”. Bir kişinin on kişiye dayanmasını ve onlara sebat etmesini emredip de bu da onlara ağır gelince, bir kişinin iki kişiye mukavemeti ile hafifletti. Şöyle de denilmiştir: O zaman az idiler, böyle emrolundular. Çoğalınca hafifletildi. Bir mananın orantılı sayılarla tekrar edilmesi azın hükmü ile çoğun hükmünün bir olduğunu göstermek içindir. Zayıflık da beden zayıflığıdır. Basiret zayıflığı olduğu da söylenmiştir. Onlar bu hususta farklı idiler. Onda iki lügat vardır; feth (da’f) Asım ile Hamze kıraatıdır, zam (du’f) da kalanların kıraatıdır. **“Allah sabredenlerle beraberdir”** yardım ve desteği ile artık nasıl galip gelmezler.

67- “Makâne linebiyyin (bir peygamber için olmadı)” ahd lam’ı ile linnebiyyi de okunmuştur. **“En yekune lehu esra (esirleri olması)”** Basralı iki kurra (Ebu Amr ile Yakup) te ile (en tekune) okumuşlardır. **“Yeryüzünde düşmanları sindirinceye kadar”** çok öldürüp ileri giderek küfrü hor edinceye, partisini azaltıncaya, İslam’ı aziz edinceye ve Müslümanlar her tarafı istila edinceye kadar. Bu eshanehül maradu deyiminden gelir ki hastalık ağırlaşmaktır. Aslı sehanet’tir. Mübalağa için şedde ile “yüsahhine” de okunmuştur. **“Dünya metaini istiyorsunuz”** fidye almakla onun kırıntısını istiyorsunuz. **“Allah ise ahireti istiyor”** Allah ise size ahiretin sevabını veya ahiret sevabına ulaşma sebebinin arıyor, bu da dinini aziz etmek ve düşmanlarını bastırmakla olur. Muzaf takdir edilerek “ahireti” şeklinde cer ile de okunmuştur, şu beyitte olduğu gibi:

Sen her adamı adam mı sanırsın?

Gece yanan ateşi de (ateş mi sanırsın)?

“Allah mutlak galiptir” dostlarını düşmanlarına galip getirir **“hikmet sahibidir”** her duruma layık ve özgü olanı bilir. Mesela müşrikler güçlü iken düşmanı sindirmeyi ve fidye almamayı emretmiştir; durum ters döndüğü ve Müslümanlar galip geldiği zaman da fidye almakla ikram etmeyi serbest bırakmıştır. Rivayete göre aleyhisselam Efendimiz’e Bedir’de yetmiş esir getirildi, içlerinde Abbas ile Akil bin Ebi Talib de vardı. Onların hakkında istişare etti; Ebu Bekir radiyallahu

anh: Onlar senin aşiretin ve ailendir; onları hayatta bırak, umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Onlardan fidye al, ashabını takviye edersin, dedi. Ömer radiyallahu anh de: Boyunlarını vur, çünkü onlar küfürün liderleridir, Allah seni fidyeye muhtaç kılmayacaktır. Bana fırsat ver, filanca hısmımın boynunu vurayım. Ali ile Hamza'ya da fırsat ver, kardeşlerinin boyunlarını vursunlar, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem bunu beğenmedi ve şöyle dedi: Allah bazı adamların kalplerini yumuşatıyor, öyle ki ipekten daha yumuşak oluyor. Bazılarını da sertleştiriyor, öyle ki taştan daha sert oluyor. Ey Ebu Bekir, sen İbrahim aleyhisselam'a benzersin, o: "Kim bana tabi olursa şüphesiz bendendir. Kim de bana isyan ederse şüphesiz sen çok bağışlayan ve çok merhamet edersin" (İbrahim: 36) demişti. Ey Ömer, sen de Nuh gibisin, o da: "Yeryüzünde dolaşan bir tek kafir bırakma" (Nuh: 26) demişti. Bunun üzerine ashabını serbest bıraktı. Onlar da fidye aldılar. Ayet de bunun üzerine indi. Ömer radiyallahu anh Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in huzuruna girdi, baktı ki o ve Ebu Bekir ağlıyorlar: Ya Resulallah, bana da söyle, eğer ağlayabilirsem ağlarım, yoksa ağlar gibi yaparım, dedi. O da: Fidye aldıkları için arkadaşlarına ağla, bana azapları şu ağaçtan daha yakın gösterildi, dedi ve yakındaki bir ağaca işaret etti. Ayet peygamberlerin de içtihat edeceklerine delildir. Onlara salat ve selam olsun. Bazen de hata olabilir, Allah onları hata üzerinde bırakmaz.

لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا
 أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا
 طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٩﴾
 يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَن فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ
 خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ
 رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ
 فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

68 – Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı, aldığınız şeyden dolayı size elbette büyük bir azap dokunurdu.

69 – Artık elde ettiğiniz ganimetlerden helal u hoş olarak yiye-
Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

70 – Ey o Peygamber, ellerinizdeki esirlere de ki: Eğer Allah kalp-
lerinizde bir hayır bilirse size, sizden alınandan daha hayırlısını ve-
rir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

71 – Eğer onlar sana hiyanet etmek isterlerse, daha önce Allah’a
da hainlik etmişlerdi de onlara karşı sana imkan vermişti. Allah hak-
kıyla bilen, hikmet sahibidir.

68- “Eğer Allah’ın geçmiş bir yazısı olmasa idi” eğer Allah’ın Levh-i Mahfuz’da tespit edilmiş hükmü olmasa idi - ki o da içtihadında yarılanın ceza görmeyeceğidir yahut Bedir gazilerinin azap görmeyeceğidir yahut adları bildirilmeyen bir kavmin azap görmeyeceğidir ya da aldıkları fidyenin kendilerine yakında helal olacağıdır - **“elbette size dokunurdu”** size ulaşırdı **“aldığınız şey için”** fidyeye için **“büyük bir azap”**. Rivayete göre aleyhisselam şöyle demiştir: Eğer azap inse idi, Ömer ile Sa’d bin Muaz’dan başkası kurtulmazdı. Çünkü her ikisi de düşmanın sindirilmesini işaret etmişti.

69- “Artık elde ettiğiniz ganimetlerden yiye” fidyeden, çünkü o da ganimetlere dahildir. Şöyle de denilmiştir: Onlar ganimetten çekildiler, ayet de bunun üzerine indi. “Fekülü’daki fe sebep içindir, sebep de mahzuftur, takdiri şöyledir: Ebahtü lekümül ğanaime fekülü. Bazıları, bu ve bunun gibi şeylere sarılarak yasaktan sonra gelen emrin ibaha için olduğunu söylemişlerdir. **“halalen”** elde edilen ganimetten haldir ya da mastarın sıfatıdır yani eklen halalen demektir. Faydası da o sitem sebebiyle içlerine düşen şeyden veya öncekilere haram edilmiş olması nedeniyle çekincenin ortadan kaldırılmasıdır. Bunun içindir ki onu **“helal ve hoş olarak”** nitelemiştir. **“Allah’tan korkun”** ona muhalefet etmekten. **“Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır”** günahlarınızı bağışladı **“çok esirgeyicidir”** size aldığınız şeyi mubah kıldı.

70; 71- “Ey Peygamber, ellerinizdeki esirlere de ki:” Ebu Amr “minel üsar” a okumuştur. **“Eğer Allah kalplerinizde bir hayır bilirse”** iman veya ihlas **“size sizden alınandan daha hayırlısını verir”** alınan fidyeden. Rivayete göre Abbas hakkında inmiştir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onu kendi nefsinin fidyesiyle beraber iki yeğeni Akil bin Ebi Talib ile Nevfel bin Haris’in de fidyelerini vermeye zorladı, o da: Ya Muhammed, sen beni yaşadığım sürece Kureys’e avuç açacak vaziyette bıraktın, dedi. O da: Evinden çıkarken Ümmülfadl’a verdiğin ve ona: Başıma ne geleceğini bilmiyorum; eğer bana bir şey olursa bu senin, Abdullah’ın, Ubeydullah’ın, Fadl’ın ve Kusaym’indir, dediğin

altınların nerede, dedi? O da: Bunu nereden biliyorsun, dedi? O da: Bunu bana Rabbim Teala haber verdi, dedi. O da: Şahadet ederim ki sen doğrusun, Allah'tan başka ilah yoktur ve sen onun Resulüsün. Allah'a yemin ederim ki bundan Allah'tan başka kimsenin haberi yoktur. Ben ona gecenin karanlığında vermiştim, dedi. Abbas diyor ki: Allah bana ondan daha hayırlısını verdi; şimdi yirmi kölem vardır, en azı yirmi bin dirhemle ticaret yapmaktadır. Bana Zemzem'i verdi ki onu bütün Mekkelilerin malına değişmem. Ben Rabbimden "ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir" va'dini de bekliyorum. "Eğer isterlerse" yani esirler "sana hiyanet etmek" sana verdikleri sözü bozmak isterlerse "Allah'a da hainlik etmişlerdi" inkar etmek ve akılla alınan sözü bozmakla. "Daha önce. Onlardan imkan vermişti" yani onlara karşı sana imkan vermişti, nitekim Bedir'de yaptığı gibi. Eğer tekrar hiyanet ederlerse, yine sana imkan verecektir. "Allah hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir".

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا

وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا
وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا
وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنْ
اسْتَصْرَوْكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝٧٢ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ

وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ۝٧٣

72 – Şüphesiz İman edenler, hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler, muhacirleri barındıranlar ve yardım edenler var ya, işte onların kimileri kimilerinin dostlarıdır. Onlar ki iman edip de hicret etmediler, onlar hicret edinceye kadar sizin onlar için hiçbir velayetiniz yoktur. Eğer sizden dinde yardım isterlerse, size onlara yardım etmek düşer. Ancak sizinle onların arasında

antlaşma olan bir kavim hariç. Allah yaptıklarınızı pekiyi görendir.

73 – Kafirler ise, onların kimileri kimilerinin velileridir. Eğer bunu yapmazsanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur.

72- “Şüphesiz iman edenler, hicret edenler” vatanlarından ayrılanlar, bunlar da Allah ve Resul’ü sevgisi için yurtlarını terk eden muhacirlerdir **“mallarıyla cihat edenler”** onları ata ve silaha sarf edenler ve muhtaçlara harcayanlar **“ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler”** bizzat savaşa katılanlar, **“muhacirleri barındırıp yardım edenler”** bunlar da Ensar’dır ki muhacirleri kendi yurtlarında barındırdılar ve düşmanlarına karşı onlara yardım ettiler **“işte onların kimileri kimilerinin dostlarıdır”** mirasta. Muhacirlerle Ensar hicret ve yardım nedeniyle birbirlerine mirasçı olurlardı, akrabaları olmazdı. Sonunda **“akrabalar birbirlerinin velileridir”** (*Enfal: 75*) ayetiyle nesh edildi. Ya da yardım ve desteklemede birbirlerinin dostlarıdır. **“Onlar ki iman edip de hicret etmediler, onlar hicret edinceye kadar sizin onlar için hiçbir velayetiniz yoktur”** yani miraslaşma hususunda demektir. Hamze kesre ile **“vilayetihim”** okumuştur ki bunu işe ve sanata benzetmiştir, mesela kitabet ve imaret gibi. Sanki arkadaşının velisi olmakla onun işini yapıyor gibidir. **“Eğer sizden dinde yardım isterlerse, size onlara yardım etmek düşer”** müşriklere karşı onlara yardım etmek size vaciptir. **“Ancak sizinle onların arasında antlaşma olan bir kavim müstesna”** aleyhlerine yardım etmekle antlaşmaları bozulmaz. **“Allah yaptıklarınızı pekiyi görendir”**.

73- “Kafirlerin ise onların kimileri kimilerinin velileridir” mirasta yahut yardımlaşmada. Bu da mefhum-ı muhalifi ile onlarla Müslümanlar arasında miraslaşmanın ve yardımlaşmanın caiz olmadığını gösterir. **“Eğer bunu yapmazsanız”** birbirinizle ilişki kurmayı, mirasta bile birbirinize veli olmayı ve sizinle kafirler arasında alakayı kesmeyi yapmazsanız **“yeryüzünde bir fitne olur”** büyük bir fitne meydana gelir ki o da imanın zayıflayıp küfrün açığa çıkmasıdır **“ve büyük bir fesat olur”** dinde. Son kelime **“kesir”** şeklinde de okunmuştur.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ

اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ
أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

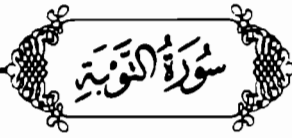
74 – İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihat edenler ve muhacirleri barındırıp yardım edenler, işte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için bağış ve tükenmez rızık vardır.

75 – Sonradan iman edenler ve sizinle beraber cihat edenler, işte onlar sizdendir. Akrabalar ise Allah'ın kitabında birbirlerine daha yakındırlar. Şüphesiz Allah her şeyi pekiyi bilendir.

74- “İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihat edenler ve muhacirleri barındırıp yardım edenler, işte onlar gerçek müminlerdir”. Müminleri üçe ayırınca, onlardan imanı kamil olanları bunun gereğini yerine getirenler olduğunu açıkladı; bu da hicret etmek, cihat etmek, hakka yardım etmektir ve bunlara bol vaatte bulundu: “Onlar için bağış ve tükenmez rızık vardır” dedi. Yorgunluk ve minnet olmayan rızık demektir. Sonra da iki şeyde arkadan gelip kendilerine katılanları ve damgalarıyla damgalananları isimlendirip şöyle dedi.

75- “Sonradan iman edenler ve sizinle beraber cihat edenler, işte onlar da sizdendir” dedi. Yani ey muhacir ve ensar, onlar da sizlerdendir demektir. “Akrabalar ise birbirlerine daha yakındırlar” mirasta yabancılardan daha yakındırlar “Allah'ın kitabında” hükmünde yahut Levh-i Mahfuz'da yahut Kur'an'da. Bu, akrabaların birbirine mirasçı olacaklarına delil getirilmiştir. “Şüphesiz Allah her şeyi pekiyi bilendir” miras meselelerini ve onun önce İslam'a ve yardımlaşmaya, sonradan da akrabalığa dayandırılmasındaki hikmeti çok iyi bilendir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Enfal ve Beraet surelerini okursa, ben ona kıyamet gününde şefaet ederim. Onun münafıklıktan uzak olduğuna şahitlik ederim ve ona her erkek ve kadın münafık sayısınca onar iyilik verilir. Arş ve onu taşıyanlar hayatı boyunca ona istiğfar ederler.

9 / TEVBE SURESİ

Medine'de inmiştir.

129 ayettir.

Medine'de inmiştir, ancak: "Lekad caeküm resulün"den itibaren iki ayetin Mekke'de indiği ve onların da son inen ayetler olduğu söylenmiştir. Surenin başka isimleri de vardır: Mukaşkışe, buhus, müba'sire, münakkıra, müsire, hafire, muhziye, fadıha, münekkile, müşerride, müdemdime ve azap suresi gibi. Çünkü onda müminlerin tövbeleri vardır. "Kaşkaşa minen nifak" münafıklıktan beri olmaktır. "Buhus" münafıkların hallerinin araştırılmasıdır. "Müsire" haberi yaymaktır. "Hafire" kazıyıp açığa çıkarmaktır. "Muhziye" onları rezil etmektir, "fadıha" da öyledir. "Münekkile" onları sindirmek, "müşerride" onları dağıtmak, "müdemdime" helak etmektir. Yüz otuz ayettir. Yüz yirmi dokuz da denilmiştir. Bismelenin terk edilmesi, aman'ın kaldırılmasıdır; besmele ise aman'dır. Şöyle de denilmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem üzerine bir sure veya ayet indiği zaman yerini belirtirdi. Vefat ettiğinde bunun yerini belirtmedi. Anlattığı kıssa da Enfal'inkine benziyordu ve aralarında münasebet vardı. Çünkü Enfal'da antlaşmalar, Beraet'te ise bozulmaları anlatılıyordu. O nedenle ona eklendi. Şöyle de denilmiştir: Ashap bu ikisi bir sure mi – ki bu da yedi uzun surenin yedincisidir – yahut iki sure mi diye ihtilaf edince, aralarına biraz boşluk konuldu ve bismillah yazılmadı.

بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝
 فَسَبِّحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَإِنَّ اللَّهَ
 مُخْزِي الْكَافِرِينَ ۝

**1 – Allah ve Resul'ünden kendileriyle antlaştığınız müşriklere ulti-
 matomdur!**

**2 – Yeryüzünde dört ay dolaşın. Bilin ki siz, Allah'ı acız bıraka-
 mazsınız. Şüphesiz Allah kafirleri perişan edecektir.**

1- “Beraetün minallahi ve resulihi” yani hazihi beraetün minalla-
 hi demektir. “Min” iptidaiyedir, mahzufa mütealliktir, takdiri de vası-
 letün minallahi ve resulihi demektir. Beraetün'ün müpteda olması da
 caizdir, nekire olsa da sıfatı ile tahassus etmiştir, haber de “illelezine
 ahattüm minel müşrikin”dir. İsmeu beraeten takdirinde nasb ile de
 okunmuştur. Mana da şöyledir: Allah ve Resul'ü müşriklerle yaptığ-
 ınız antlaşmadan beridirler. Beraetin Allah ve Resul'üne, antlaşmanın
 da Müslümanlara bağlanması, müşriklerle yapılan antlaşmaların on-
 lara iade edilmesinin vacip olduğunu göstermek içindir. Her ne kadar
 o Allah Teala'nın izni ve Resul'ün ittifakı ile olmuşsa da o ikisi ondan
 beridirler. Çünkü Müslümanlar Arap müşrikleriyle antlaşma yaptılar,
 Damre ve Kinane oğulları gibi bazıları hariç, antlaşmayı bozdular. Al-
 lah da onlara bozanlara aynıyle mukabele etmelerini emretti ve müş-
 riklere de istedikleri yere gitmeleri için dört ay süre tanıdı.

2- “Yeryüzünde dört ay dolaşın” dedi. Bu da şevval, zilkade, zilhic-
 ce ve muharrem aylarıdır. Çünkü sure şevval ayında indi. Şöyle de de-
 nilmiştir: Bunlar zilhicce, muharrem, safer, rebiülevvel ve rebiülahir-
 den de on gündür. Çünkü tebliğ kurban günü yapılmıştı. Zira rivayete
 göre sure inince Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Hazreti Ali ra-
 diyallahu anh'i Adba adlı devesine bindirdi, onu o mevsim hacılarına
 okuması için gönderdi. Ebu Bekir radyallahu anh'i de hac emiri ola-
 rak göndermişti. Ona: Emirnameyi Ebu Bekir'e gönderseydin, dediler,
 o da: Onu ancak benden olan biri yerine getirir, dedi. Ali radyallahu
 anh yaklaşıncı, Ebu Bekir devenin ağzından çıkardığı sesi duydu, dur-
 du ve: Bu, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in devesinin sesidir,
 dedi. Ali yetişince: Amir mi yoksa memur olarak mı geldin, dedi? O da:
 Memur olarak, dedi.

Tevriye günü olunca Ebu Bekir radiyallahu anh hutbe verdi ve onlara hac usullerinden bahsetti. Ali radiyallahu anh de kurban bayramı günü kalktı Akabe cemresinin yanında: Ey insanlar, ben Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in elçisinin elçisiyim, dedi. Onlar da: Mesajın nedir, dediler? O da onlara otuz ya da kırk ayet okudu. Sonra da şöyle dedi: Bana dört şey emredildi: Bu yıldan sonra Beytullah'a hiçbir müşrik yaklaşmayacak, Beyt'i çıplak tavaf etmeyecek, cennete ancak iman eden nefis girecek ve antlaşma yapılanlara sürelerinin sonuna kadar mühlet verilecek.

Belki de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in: Ancak benden biri bunu eda eder, demesi, genel değildir. Çünkü aleyhisselam Efendimiz kendi adına mesaj iletmesi için çoklarını gönderdi, onlar kendi yakınlarından değildi. Belki bu, antlaşmalara has bir durumdur, çünkü Araplarda bir adet vardı; antlaşmayı veya bozmayı ancak kabileden biri yapardı. Bazı rivayetlerde: Bunu ancak ailemden birinin yapması uygun olur, demesi de bunu gösterir. **"Bilin ki siz, Allah'ı aciz bırakamazsınız"** size süre verse de elinden kaçamazsınız. **"Şüphesiz Allah kafirleri perişan edecektir"** dünyada öldürmek ve esaretle, ahirette de azapla.

وَإِذْ أَنْزَلَ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ
 الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تَبَتُّمْ فَهَؤُ
 خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَلَعَلَّموا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ
 كَفَرُوا بِعَذَابِ آلِيمٍ ۝ (۳) إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ
 لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا الْبَيْعَ
 عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مَدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝ (۴)

3 - Allah ve Resul'ünden hacc-ı ekber günü insanlara duyuru-
 dur: Şüphesiz Allah ve Resul'ü müşriklerden uzaktır. Eğer tövbe
 ederseniz o, sizin için daha hayırlıdır. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki
 siz Allah'ı aciz bırakamazsınız. Kafirleri acıklı bir azapla müjdele.

4 - Ancak antlaştığınız, sonra da size karşı hiçbir şeyi eksik bı-
 rakmayan ve size karşı hiçbir kimseye yardım etmeyenler müstes-
 na. Onlara antlaşmalarını sürelerine kadar tamamlayın. Şüphesiz
 Allah müttakileri sever.

3- "Ve ezanün minallahi" ezan i'lam (bildirme) manasınadır, feal
 veznindedir, if'al manasınadır; eman ve ata gibi, Merfuluğu da her iki
 mülahazaya göre beraetün lafzının ref'i gibidir. "Yevmel haccil ekbe-
 ri (en büyük hac gününde)" yani bayram gününde demektir. Çünkü
 hac ve büyük kısmı onda tamamlanmıştır, bir de bildiri o günde idi.
 Ayrıca aleyhissalat vesselam Efendimiz veda haccında kurban günü
 cemrelerin yanında durdu: Bu, en büyük hac günüdür, dedi. Arefe
 günü olduğu da söylenmiştir. Çünkü aleyhisselam Efendimiz: Hac
 arefedir, demiştir. Haccı en büyüğü diye nitelemesi, umrenin de kü-
 çük hac olmasındandır. Yahut hactan murat edilenin o gün yapılan
 işler olmasındandır. Çünkü o, kalan işlerden daha çoktur. Ya da o hac-
 ta Müslümanlar ve müşrikler toplanmışlar ve bayramları ehl-i kitabın
 bayramlarına denk gelmişti. Ya da o günde Müslümanların izzeti ve
 müşriklerin zilleti görülmüştü. "Ennallahe" bienallahe demektir. "Al-
 lah müşriklerden uzaktır" yani antlaşmalarından demektir. "ve resu-
 luhu" da "beriün"de saklı zamire ya da "enne"nin isminin mahalline
 atfen merfudur. Bu ezanı kavlı yerine koyarak kesre ile inne okuyanla-

ra göredir. “Enne”nin ismine atfen ya da vav’ı maa manasına alarak nasb ile de okunmuştur, tekrar da yoktur. Çünkü beraetün minallahi beraetin varlığını haber vermektedir, bu (ezanun) ise bunu bildirmenin vacip olduğunu haber vermektedir. Bunun içindir ki insanlarla ilişkilendirilmiş, antlaşma yapanlara özgü kılınmamıştır. **“Eğer tövbe ederseniz”** küfürden ve anlaşmayı bozmaktan **“o”** tövbe **“sizin için daha hayırlıdır. Eğer yüz çevirirseniz”** tövbeden ya da İslam’a yan çizmek ve ahde vefa etmekten dönmede sebat ederseniz **“bilin ki siz Allah’ı aciz bırakamazsınız”** aramasından kurtulamazsınız, kaçmakla da onu dünyada aciz bırakamazsınız. **“Kafirleri acıklı bir azapla müjdele”** ahirette.

4- **“İllelezine ahettüm minelmüşrikin”** birinci müşrikinden istisna-i muttasıldır, ya da munkatıdır. Sanki Müslümanlara ahitlerini bozanlara ahitlerini atma ile emredildikten sonra: Ancak, ahitleştiğiniz **“sonra da size karşı hiçbir şeyi eksik bırakmayanlar müstesna”** denilmiş gibidir. Antlaşma şartlarından hiçbirini eksik bırakmayıp bozamayan yahut adamlarınızı öldürmeyen ve size asla zarar vermeyenler demektir. **“Ve size karşı hiçbir kimseye yardım etmeyenler”** düşmanlarınıza yardım etmeyenler müstesna. **“Onlara antlaşmalarını sürelerine kadar tamamlayın”** sürelerinin sonuna kadar tamamlayın, onları ahdi bozanlar yerine koymayın. **“Şüphesiz Allah müttakileri sever”**. Bu da illetidir ve ahdi tamamlamanın takvadan olduğuna vurgudur.

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ

الْحَرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخَذُواهُمْ وَأَحْصَرُوهُمْ
وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَاتَّوُوا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ⑤
وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَلَجْزُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ
اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ⑥
كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ
إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا
لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ⑦

5 - Haram aylar geçince (çıkınca) müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, onları hapsedin ve bütün geçitlerini tutun. Eğer tövbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekatı verirlerse, yollarını açın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir.

6 - Eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, ona aman ver. Ta ki Allah'ın kelamını dinlesin. Sonra da onu güven duyacağı yere ulaştır. Çünkü onlar bilmeyen bir kavimdir.

7 - Müşrikler için Allah katında ve Resul'ü katında nasıl bir antlaşma olabilir? Ancak Mescid-i Haram yanında antlaşma yaptıklarınız hariç. Onlar size dürüst davrandıkları sürece siz de onlara dürüst davranın. Şüphesiz Allah müttakilerle sever.

5- "Feizenselaha (çıktığı zaman)" bittiği zaman demektir, insilah'ın aslı bir şeyin ilişik olduğu şeyden çıkmasıdır, selehaş şate'den (koyunu yüzmekten) gelir. "Haram aylar" ahitlerini bozanların gitmeleri: ne izin verilen aylar. Bunların recep, zilkade, zilhicce ve muharrrem olduğu söylenmiştir. Bu ise Kur'an'ın nazmına aykırı ve icmaa muhaliftir. Çünkü bu, haram aylara saygının devam etmesini gerektirir. Halbuki sonradan inen ayetlerde bunu nesh eden bir şey yoktur.

“Müşrikleri öldürün” ahitlerini bozanları **“bulduğunuz yerde”** helal ve haram bölgede. **“Ve huzuhum (onları yakalayın)”** esir alın, ahiz esir demektir. **“Onları hapsedin”** yahut Mescid-i Haram’a girmelerine engel olun **“ve bütün geçitlerini tutun”** ki ülkeye yayılmasınlar. Külle marsad’ın nasbı zarf olmak hasebiyledir. **“Eğer tövbe ederlerse”** iman ederek şirkten **“ve namazı dosdoğru kılar ve zekatı verirlerse”** tövbe ve imanlarını tasdik etmek için **“yollarını açın”** onları bırakın, onlara hiçbir şekilde sataşmayın. Bunda namaz kılmayanın ve zekat veremeyenin bırakılmayacağına delil vardır. **“Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir”** bu da emrin gerekçesidir yani onları serbest bırakın, zira Allah onlar için çok bağışlayıcıdır, geçmişlerini bağışlamış ve onlara tövbe etmekle sevap vaat etmiştir.

6- **“Ve in ahadün (eğer müşriklerden biri)”** saldırmakla emrolunduklarınızdan biri **“senden aman dilerse”** yakınına gelmek isterse **“ona aman ver”** güven ver **“ta ki Allah’ın kelamını dinlesin”** onu iyice düşünün ve gerçek durumu fark etsin. **“Sonra da onu güven duyacağı yere ulaştır”** eğer Müslüman olmazsa. Ahadün arkasından kendini tefsir eden fiille merfudur, müpteda olarak değil. Çünkü **“in”** fiilin amillerindendir. **“Zalike (bu)”** güven veya durum **“onların bilmeyen bir kavim olmasındandır”** iman nedir ve davet ettiğin şeyin aslı nedir bilmezler. Öyleyse onlara dinleyecek ve düşünecek kadar aman verilmelidir.

7- **“Ve keyfe yekunu lilmüşrikine ahdün (müşrikler için Allah katında ve Resul’ü katında nasıl bir antlaşma olabilir?)”** istifham ret manasınadır ve içlerindeki o kadar kine rağmen söz verip de bozmamalarını akla uzak görmektedir. Ya da onlar bozmuşken Allah ve Resulünün ifa etmelerini uzak görmektedir. **“Yekunu”**nun haberi **“keyfe”**dir, istifhamdan dolayı başa geçmiştir. Ya da **“lilmüşrikine”**dir ya **“indallahi”**dir. O (indallahi) de ilk ikiye göre ahd’in sıfatıdır yahut zarfıdır yahut **“yekunu”**nun zarfıdır. **“Keyfe”** de son iki mülahazaya göre **“ahı”**ten haldir. **“Müşrikin”** de eğer haber olmazsa açıklamadır. **“İllellezine ahettüm”** bunlar da daha önce istisna edilenlerdir, mahalli de istisna olarak mansuptur ya da bedel olarak cerdir ya da istisna-i munkatı olarak ref’tir yani velakinnellezine ahettüm minhiüm indel mescidil harami, demektir. **“Femestekamu leküm (onlar size dürüst davrandıkları sürece siz de onlara dürüst davranın)”** yani durumlarını gözleyin; eğer antlaşma üzerinde doğru dururlarsa siz de vefakarlık ederek onlara karşı dürüst davranın. Şu ayet de bunun gibidir: **“Antlaşmalarını onlara tamamlayın”** (Tevbe: 4). Ancak o mutlaktır, bu ise mukayyettir. **“Ma”**nın şarta da mastara da ihtimali vardır. **“Şüphesiz Allah müttakileri sever”**. Bunun açıklaması da yukarıda geçmiştir.

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً
يَرْضَوْنَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٨﴾ اِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا
عَنْ سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ
فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾
فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ
فِي الدِّينِ وَتَفَصَّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾

8 – Nasıl (antlaşma olabilir) ki, eğer size karşı zafer elde ederlerse, sizin hakkınızda ne akrabalık ne de bir vecibe gözetmezler. Sizi ağızlarıyla memnun eder, kalpleri ise bunu kabul etmez. Onların çoğu fasıklardır.

9 – Allah'ın ayetlerini az bir pahaya satıp insanları onun yolundan çevirdiler. Hakikaten onların yaptıkları ne kötüdür!

10 – Bir mümin hakkında ne akrabalık ne de bir vecibe gözetmezler. İşte onlar mütecavizlerin ta kendileridir.

11 – Eğer tövbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekatı verirlerse, din kardeşlerinizdir. Bilen bir toplum için ayetleri açıklıyoruz.

8- “Keyfe (nasıl)” antlaşmanın üzerinde durmalarını yahut hükümün devamını uzak görmektedir, üstelik illete de vurgu yapmaktadır. Fiilin hazfı de bilindiği içindir, şurada olduğu gibi:

Bana ölümün köylerde olduğunu haber verdiniz;

Nasıl olur, burası yaylak ve sulaktır.

Nasıl öldü, demektir. “Eğer size karşı zafer elde ederlerse” yani zafer halini yakalarlarsa “sizin hakkınızda gözetmezler” sizin için riayet etmezler “illen” yemine, akrabalığa da denilmiştir. Şair Hassan bin Sabit şöyle demiştir:

Hayatına yemin ederim ki senin Kureyş'e akrabalığın

Deve yavrusunun devekuşu yavrusuna akrabalığı gibidir.

Terbiyeye riayet etmezler de denilmiştir; belki bu ell'den türetil-

miştir ki o da ses çıkarmaktır. Çünkü onlar yeminleştikleri zaman seslerini yükseltir ve bunu teşhir ederlerdi. Sonra istiare yolu ile akrabalığa denildi; çünkü o akrabalar arasında yeminin yapmadığı bağlantıyı kurar, sonra rububiyet ve terbiyeye denildi. Şöyle de denilmiştir; o elleleş şey'eden türemiştir ki keskinleştirmektir yahut ellet berku'dan türemiştir ki şimşek çakmaktır. Şöyle de denilmiştir: O İbranicedir, ilah manasınadır, çünkü o "iyâlâ" şeklinde okunmuştur, cebreil ve cebreiyl gibi. **"Vela zimmeten"** bir antlaşmaya yahut ihmalden dolayı ayıplanan hakka riayet etmezler demektir.

"Yurduneküm biefvahihi (sizi ağızlarıyla memnun ederler)" bu da sebatlarına aykırı hallerini açıklamak için yeni söz başıdır, zafer anında hiçbir şey gözetmeyeceklerine götüren antlaşmaya zıt hallerini açıklayan demektir. Bunun "la yer kubu" nun failinden hal kılınması caiz değildir, çünkü onlar üste çıktıktan sonra memnun etmezler. Bir de maksat şudur: Şimdi iman, itaat ve ahde vefa va'di ve içlerinde küfür ve inad gizlemekle müminleri razı etmelerini ispattır, öyle ki muzafer olsalar onlara acımazlar. Halbuki cümlelerin hal olması buna aykırıdır. **"Kalpleri ise kabul etmez"** ağızlarından çıkanı. **"Onların çoğu fasıklardır"** inattırlar; onları çevirecek bir itikatları ve önleyecek bir şahsiyetleri yoktur. Çokları diye tahsis etmesi, bazı kafirlerin vefasızlıktan sakınmaları ve haklarında kötü konuşmalar çıkacağı için o gibi şeylerden çekinmeleri içindir.

9- "Allah'ın ayetlerini sattılar" Kur'an'ı değiştirdiler **"az pahaya"** basit bir karşılığa demektir ki o da heveslerine ve şehvetlerine uyaktır. **"Allah'ın yolundan çevirdiler"** ona götüren dininden yahut hacıları ve umrecileri engellemekle Beyt'inin yolundan demektir. "Fesaddu"daki fe bu satın almalarının onları Allah yolundan çevirmeye götürdüğünü göstermek içindir. **"Hakikaten onların yaptıkları ne kötüdür!"** O da bu amelleridir, ya da:

10; 11- "Bir mümin hakkında ne akrabalık ne de bir vecibe gözetmezler" sözünün gösterdiği şeydir. Bu da tefsirdir, tekrar değildir. Şöyle de denilmiştir: Birincisi münafıklar için geneldir, bu ise satın alanlara hastır ki onlar da Yahudilerdir ya da Ebu Süfyan'ın devşirdiği ve yedirdiği bedevilerdir. **"İşte onlar mütecevizlerin ta kendileridir"** kötülükte ileri gidenlerin. **"Eğer tövbe ederlerse"** küfürden **"ve namazı dosdoğru kılar ve zekatı verirlerse kardeşlerinizdir"** fehüm ihvanüküm **"dinde"** sizin için hak ve vecibeler onlar için de geçerlidir. **"Bilen bir toplum için ayetleri açıklıyoruz"** antlaşma yapanların hükümleri veya sebat edenlerin halleri ile açıklanan şeyleri düşünmeye teşvik eden ara cümledir.

وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا
 أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾
 أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ
 الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَوُكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ اتَّخَشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ
 أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾
 قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِيهِمْ وَيُنْصِرْكُمْ عَلَيْهِمْ
 وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾

12 – Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozar ve dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderleri ile savaşın. Çünkü onların yeminleri yoktur. Belki vazgeçerler.

13 – Yeminlerini bozan ve Peygamberi çıkarmayı tasarlayan, üstelik sizinle savaşa ilk defa kendileri başlayan bir toplulukla savaşmaz mısınız? Allah korkulmaya daha layıktır, eğer müminlerseniz.

14 –Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin. onları perişan etsin, onlara karşı size yardım etsin ve mümin bir kavmin göğüslerine şifa versin (yüreklarını soğutsun).

12- “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlarsa” yeminler yahut ahde vefa gibi ettikleri biatlerden sonra bunları bozarlar “ve dininize dil uzatırlarsa” açık yalanlama ve hükümleri çirkin bulmakla “küfrün önderleri ile savaşın” yani onlarla savaşın demektir. Küfrün önderlerini zamir yerine (zahir isim olarak) koyması onların bu vesile ile riyaset sahipleri ve küfürde ileri olduklarını ve öldürülmeyi hak ettiklerini göstermek içindir. Şöyle de denilmiştir: Önderlerden maksat müşriklerin reisleridir, böyle özel zikredilmeleri ya öldürülmelerinin önemli ve çok haklı olduğunu göstermek içindir ya da Müslüman olacakları ihtimali ile beklememek içindir. Asım, İbn Amir, Hamze, Kisai ve Ruh da Yakup’tan rivayetle iki hemzeyi de aslı üzere bırakarak “eimmete” okumuşlardır. Ye’yi açıkça okumak irap hatasıdır. “Çünkü onların yeminleri yoktur” yani gerçek olarak onların yeminleri yoktur demektir. Öyle olmasa idi dine dil uzatmaz ve antlaşmalarını bozamaz-

lardı. Bunda şuna delil vardır ki zimmi İslam'a dil uzatırsa, antlaşmayı bozmuş olur. Hanefiler bunu kafirin yemini olmayacağına delil getirmişlerdir ki zayıftır; çünkü maksat yeminlerine güven yoktur demektir, yeminleri yoktur demek değildir. Çünkü Allah Teala: "Eğer yeminlerini bozarlarsa" demiştir. İbn Amir "la imane" okumuştur ki iman yahut İslam yoktur manasınadır. Mürtedin tövbesini kabul etmeyen de bunu delil olarak almıştır, bu da zayıftır. Çünkü belli bir topluluktan haber vermek üzere iman etmezler manasına gelmesi caizdir. Yahut onların imanı yoktur ki o nedenle gözetlensinler demektir. **"Belki vazgeçerler"** "Katilu"ya bağlıdır yani onlarla savaşmaktan maksadınız onları vazgeçirmek olmalıdır yoksa onlara eziyet etmek olmamalıdır. Nitekim eziyet edenlerin çoğu öyle yaparlar.

13- "Ela tükatilune kavmen (savaşmaz mısınız bir toplulukla ki)" bu da savaşa teşviktir, çünkü hemze nefyin üzerine ret için girmiş; fiilde mübalağa meydana getirmiştir. **"Yeminlerini bozdular"** Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ve müminlerle karşıtlarına yemin etmeyeceklerine ant içtiler; Huzaa'ya karşı Bekir oğullarına yardım ettiler. **"Peygamberi çıkarmayı tasarladılar"** işin başında darunnedve de onun hakkında istişare ettikleri zaman. Bu da: "Hani kafirler senin için tuzak kuruyorlardı" (*Enfal: 30*) ayetinde geçmiştir. Şöyle de denilmiştir: Onlar Yahudilerdir; Resul ile yaptıkları antlaşmayı bozdular, onu Medine'den çıkarmayı düşündüler. **"Size ilk defa savaş başlattılar"** düşmanlık ve harp ile, çünkü aleyhisselam Efendimiz önce onları davet etmek, kitaptan delil getirmek ve meydan okumakla başladı. Onlarsa buna karşılık verecekleri yerde düşmanlığa ve savaşmaya saptılar. Öyleyse onlara karşı çıkmaktan ve onlarla çatışmaktan sizi ne men ediyor? **"Onlardan korkuyor musunuz?"** Size bir kötülük ederler diye onlarla savaşmayı bırakacak mısınız? **"Kendisinden en çok korkmanız gereken Allah'tır"** Artık onun düşmanları ile savaşın, onun emrini bırakmayın. **"Eğer müminler iseniz"** Çünkü iman davası ancak ondan korkmayı gerektirir.

14- "Onlarla savaşın ki" gereğini açıkladıktan ve terkine karşı azarlayıp tehdit savurduktan sonra savaş emridir **"Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları perişan etsin, onlara karşı size yardım etsin"**. Savaşıkları takdirde onlara yardım edeceğine ve onları öldürüp hor edeceğine dair vaattir. **"Ve mümin bir kavmin yüreklerini soğutsun"**. Bundan Huzaa oğullarını kastediyor. Şöyle de denilmiştir: Yemen'den ve Saba'dan gelen boyları kastediyor. Bunlar Mekke'ye gelip Müslüman oldular, halkından çok eziyet gördüler; bunu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e şikayet ettiler. O da: Müjde, aydınlık yakındır, dedi!

وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ

وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾
 أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ
 يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً
 وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كُنْ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَغْمُرُوا
 مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ
 أَعْمَالُهُمْ فِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾

15 – Kalplerindeki kini gidersin. Allah dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah hakkıyla bilen, hikmet sahibidir.

16 – Allah henüz içinizden cihat edenleri ve ne Allah'tan ne Resul'ünden ne de müminlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri bilmeden bırakılacağınızı mı sandınız? Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

17 – Müşrikler için, kafir olduklarına dair şahitlik edip dururlarken Allah'ın mescitlerini imar etmeleri olmaz. İşte onların amelleri boşa gitmiştir. Ve onlar ateşte ebedi kalıcılardır.

15- “Kalplerindeki kini gidersin” onlardan gördükleri şeye karşı, Allah da onlara va'dettiğini gerçekleştirdi. Ayet mucizelerdendir. “Allah dilediğinin tövbesini kabul eder” bazılarının küfründen döneceğini doğrudan haber vermektedir, bu da olmuştur. “Yetube” şeklinde nasb ile de okunmuştur ki gizli “en” vardır, bu da emrin cevaplandırıcıdır. Çünkü savaş bir topluluğun azabına sebep olduğu gibi başka bir kavmin de tövbesine sebep olmuştur. “Allah hakkıyla bilendir” olmuşu ve olacağı, “hikmet sahibidir” ancak hikmete göre yapar ve hüküm verir.

16- “Sandınız mı” hitap savaştan hoşlanmayan müminleredir, münafiklaradır da denilmiştir, “em” edatı da munkatıdır. Bundaki hemzenin manası o sanıya karşı tekdirdir. “Allah içinizden cihat edenleri bilmeden bırakılacağınızı?” içinizden cihat eden samimiler başkala-

rından ayrılmadıkça. İlmi nefy edip malumun nefyini murat etmesi mübalağa içindir, sanki ona kanıt gibi olmuştur. Çünkü Allah'ın ilmi, taalluk ettiği şeyin gerçekleşmesi sonucunu verir. **“Velem yettehizu”** bu da “cahedu”ya atıftır, sılaya dahildir, **“ne Allah'tan ne Resul'ünden ne de müminlerden başkasını sırdaş edilmeyenleri bilmeden”**. Burada geçen velice dostluk kurdukları ve onlara sırlarını verdikleri arkadaş demektir. “Lemma”daki beklenti manası onun gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. **“Allah yaptıklarınızdan haberdardır”** ondan maksadınızı bilir. Bu da **“Henüz Allah bilmeden”** kavlinin zahirinden akla gelen şeyi izale edici gibidir.

17- **“Müşrikler için olmadı”** doğru değildir **“Allah'ın mescitlerini imar etmeleri”** herhangi bir mescidi, kaldı ki Mescid-i Haram'ı. Şöyle de denilmiştir: Maksat odur, cemi yapılması mescitlerin kıblesi ve imamı olmasındandır. Onu imar eden hepsini imar etmiş gibi olur. İbn Kesir, Ebu Amr ve Yakub'un tekil okumaları da onu gösterir. **“Şahidne ala enfüsihim bilküfr (kafir olduklarına şahitlik edip dururlarken)”** şirki açıklamak ve Resul'ü yalanlamakla. Bu da en yamuru'daki vav'dan haldir. Mana da: Birbirine zıt iki durumu birleştirdikleri sürece ki onlar da beytullah'ı imar edip Allah'tan başkasına tapmaktır. Rivayete göre Abbas esir alınınca Müslümanlar onu şirk koşmak ve sıla-i rahmi terk etmekle ayıplayıp da Hazreti Ali radiyallahu anh de ona ağır konuşunca şöyle dedi: Kötülüklerimizi anlatıyorsunuz, iyiliklerimizi gizliyorsunuz; bizler Mescid-i Haram'ı imar eder, Ka'be'ye hizmet eder, hacılara su verir ve esirleri bırakırız, dedi. Ayet bunun üzerine indi. **“İşte onların amelleri boşa gitmiştir”** şirkle karışık övündükleri amelleri. **“Ve onlar ateşte ebedi kalıcılardır”** o nedenle.

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ

اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ
يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾
أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ
عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ آمَنُوا
وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْظَمَ
دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾

18 – Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.

19 – Siz; hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ı imar etmeyi Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve Allah yolunda cihat eden kimselerin ameli gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında bir olmazlar. Allah zalimler topluluğuna hidayet etmez.

20 – İman edenlerin, hicret edenlerin ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat edenlerin, Allah katındaki dereceleri daha büyüktür. Ve işte onlar başaranların ta kendileridir.

18- “Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder”. Yani onları ancak ilmi ve amelî kemalatları toplayanlar imar eder. Onları yaygırlarla süslemek, kandillerle aydınlatmak, içinde devamlı ibadet etmek, zikir etmek, ders okumak ve onları yapıma maksatlarının dışında kullanmamak mesela dünya kelamı etmek gibi, onları imar etmektendir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah Teala şöyle demiştir: Şüphesiz yeryüzünde benim evlerim mescitlerdir. Orada

ziyaretçilerim de onları imar edenlerdir. Ne mutlu o kula ki evinde temizlenir, beni kendi evimde ziyaret eder. Ev sahibinin de ziyaretçiye ikram etmesi haktır. Peygambere imanı zikretmemesi de bilindiği içindir ki imanın ayrılmaz parçasıdır ve onun tamamlayıcısıdır. Bir de “namazı kılan ve zekatı veren” ona delalet etmektedir. “Allah’tan başkasından korkmayan” yani din işlerinde demektir; zira mahzurlu şeylerden korkmak doğaldır, akıllı bir kimse o gibi durumda kendine sahip olamaz. **“İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur”** bunu ümit siygası asâ ile zikretmesi müşriklerin hidayet ve amellerinden yararlanma umudunu kırmak ve kesinlikle doğru oldukları iddialarından dolayı onları azarlamak içindir. Çünkü müminler bu kadar kemalatlarıyla beraber inşallah ve maşallah’a bağlı olursa, artık taban tabana onlara zıt olanlara ne dersin. Bir de müminleri hallerine mağrur olup ona güvenmekten men etmek içindir.

19- **“Ecealtüm sikayetel hacci ve imâretel mescidil harami (siz; hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram’ı imar etmeyi Allah’a ve ahiret gününe iman eden ve Allah yolunda cihat eden kimselerin ameli gibi mi tuttunuz?)”** sikayet ve imaret seka ile amere’nin mastarlarıdır. Bunlar somut şeylere benzetilmez; mutlaka bir şey takdir etmek lazımdır, mesela: Ecealtüm sikayetel hacci kemen amene yahut ecealtüm sikayetl hacci keimani men amene, gibi. Birinciye sakatel hacci ve amaretel mescidi okuyuşu destekler. Mana da müşriklerin ve boşa gitmiş amellerinin müminlere ve sağlama alınmış amellerine benzetilmesidir. Sonra da bunu **“bunlar Allah katında bir olmazlar”** kavli ile onaylattı. Ve eşit olmadıklarını da **“Allah zalimler topluluğuna hidayet etmez”** sözü ile açıkladı. Yani kafirler şirk ve peygamber düşmanlığı ile zalimlerdir, boyları beraber sapıklığa dalmışlardır. Artık Allah’ın hidayet ettiği ve onları hakka ve gerçeğe muvaffak kıldığı kimselerle nasıl bir olurlar? Şöyle de denilmiştir: Zalimlerden maksat onları müminlerle bir tutanlardır.

20- **“İman edenlerin, hicret edenlerin ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat edenlerin, Allah katındaki dereceleri daha büyüktür”** mertebeleri daha yüksektir, ikramları bu sıfatları bulunduranlardan daha çoktur. Ya da sizin katınızda hacılara su verenlerden ve mescidi imar edenlerden daha yüksektir, demektir. **“İşte onlar başaranların ta kendileridir”** sevaba ve Allah katındaki güzelliğe nail olmayı başaranlar onlardır, siz değilsiniz.

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتْ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ
 مُقِيمٌ ٢١ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ٢٢
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ
 أَوْلِيَاءَ إِنْ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ
 فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ٢٣ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ
 وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ
 اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ
 تُرَضُّونَهَا أَحَبُّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي
 سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
 الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ٢٤

21 - Rableri onları kendinden bir rahmet, rıza ve içinde tükenmez nimetler bulunan cennetlerle müjdeliyor.

22 – Orada devamlı olarak ebedi kalacaklardır. Şüphesiz Allah'ın yanında büyük bir mükafat vardır.

23 – Ey iman edenler, babalarınızı ve kardeşlerinizi, eğer küfrü imana tercih ederlerse, dostlar edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

24 – De ki: Eğer babalarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, ele geçirdiğiniz mallar, durgunluğundan korktuğunuz ticaret ve hoşlandığınız meskenler, size Allah'tan, Resul'ünden ve onun yolunda cihattan daha sevgili ise, Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fasıklar topluluğuna hidayet etmez.

21; 22- “Rableri onları kendinden bir rahmet, rıza ve cennetlerle müjdeler. Onlar için vardır orada” o cennetlerde “tükenmez nimetler” devamlı nimetler vardır. Hamze şeddesiz olarak yebşürühüm

okumuştur. Müjdesi verilen nimetlerin nekire oluşu onların tayin ve tarifin ötesinde olmasındandır. **“Halidine fiha ebeda (orada ebedi kalacaklardır)”** huludu ebedi sıfatıyla tekit etmesi de huldun bazen uzun süre kalmak manasına olmasındandır. **“Şüphesiz Allah’ın yanında büyük bir mükafat vardır”** onun yanında hak ettikleri küçük görülür ya da dünya nimetleri demektir.

23- **“Ey iman edenler...”** Muhacirler hakkında indi; çünkü onlar hicret etmekle emrolununca: Eğer hicret edersek, atalarımızdan, oğullarımızdan ve aşiretlerimizden koparız, ticaretimiz yok olur ve ziyan içinde kalırız, dediler. Şöyle de denilmiştir: Ayet dinden dönüp de Mekkelilere katılan dokuz kişi ile dostluk kurmaktan men için inmiştir. Mana da şöyledir: Onları dostlar edinmeyin; sonra sizleri imandan men ederler ve sizleri taattan çevirirler, çünkü Allah Teala: **“Küfrü imana tercih ederlerse”** demiştir. Eğer onu seçer ve ona teşvik ederlerse. **“İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir”** dostluğu yerine koymamakla.

24- **“De ki: Eğer babalarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız”** aşiret akraba demektir. İşretten alınmıştır. Şöyle de denilmiştir: Aşere (on sayısından) alınmıştır; çünkü aşiret bir antlaşmaya gider, tıpkı onluktaki akit gibi. Ebu Bekir çoğul siygasıyla **“ve aşiratüküm”** okumuştur. **“Ve aşairüküm”** de okunmuştur. **“Kazandığınız mallar ve durgunluğundan korktuğunuz ticaret”** sürüm vaktinin geçmesinden korktuğunuz **“ve hoşlandığınız evler, size Allah’tan, Resul’ünden ve onun yolunda cihattan daha sevgili ise”** bu sevgi elde olan sevgidir, doğal olan değildir. Çünkü o, kontrol edilerek teklif altına alınmaz. **“Allah emrini getirinceye kadar bekleyin”** bu da cevap ve tehdittir. Emir de ya acele gelecektir ya da sonradan. Bunun Mekke’nin fethi olduğu da söylenmiştir. **“Allah fasıklar topluluğuna hidayet etmez”** onları doğruya irşat etmez. Ayette öyle bir şiddet vardır ki ondan pek azı kurtulur.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ
كَثِيرَةٍ ۖ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۖ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ
تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا
رَحَبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ۝٢٥ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا
وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۝٢٦
ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝٢٧

25 – Andolsun ki Allah, size birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde yardım etmişti. Hani çokluğunuz sizi şımartmış, fakat sizden hiçbir şeyi gidermemiş ve yeryüzü bütün genişliği ile size dar gelmişti. Sonra da yenilerek arkanızı dönmüştünüz.

26 – Sonra Allah sükunetini Resul'ünün ve müminlerin üzerine indirdi. Görmediğiniz askerler indirdi. Kafirlerle de azap etti. İşte kafirlerin cezası budur.

27 – Sonra bunun ardından Allah dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

25- “Lekad nasarakümullahu fi mevatına kesiretin (Andolsun ki Allah, size birçok yerde yardım etmişti)” yani savaş meydanlarında, savaşın olduğu yerlerde demektir. “Ve Huneyn gününde” Huneyn meydanında. Fi eyyami mevatını takdir etmek yahut mevtini vakitle tefsir etmek de caizdir mesela maktülil hüseyin (Hazreti Hüseyin’in öldürüldüğü gün) gibi “İz a’cebetküm kesretüküm” kavlinin yevme huneyn’den bedel edilip yevme huneyn’in de fimevatını’nin mahalline atfına mani değildir. Çünkü bu, ikisinin matufa izafe edilen şeyde (çoklukta) ortak olmasını gerektirmez ki çoklukları ve ondan şımarmaları her yerde oldu denilsin. Huneyn Mekke – Taif arasında bir vadidir. Orada Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ve Müslümanlar Hevazın

ve Sakif kabileleri ile savaştılar. Kendileri on iki bin kişi idiler. On bini Mekke'nin fethinde hazır bulunanlar, iki bini de serbest bırakılanlardan onlara katılanlardan idi. Onlar da (Hevazınlılar da) dört bin idiler. Bunlar karşılaşınca Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem yahut Ebu Bekir yahut Müslümanlardan biri, kalabalıklarını beğenerek: Bugün azlıktan mağlup olmayız, dedi. Şiddetle savaştılar, Müslümanlar kendilerini beğenmenin ve kalabalıklarına güvenmenin cezasını çektiler ve yenildiler. Öyle ki kılıç artıkları Mekke'ye yetiştii. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem merkezde yalnız kaldı. Yanında ancak amcası Abbas vardı, atının yularından tutmuştu, bir de amcası oğlu Ebu Süfyan bin Haris vardı. Bu da onun ne kadar yiğit olduğunu gösterir. Sesi yüksek olan Abbas'a: İnsanlara seslen, dedi. O da: Ey Allah'ın kulları, ey ağaç altında biat edenler, ey Bakara suresini bilenler, diye seslendi. Onlar da boyunlarını uzatıp: Buyur, buyur, dediler. Melekler de indi. Müşriklerle karşılaştılar, aleyhissalat vesselam Efendimiz: İşte savaş şimdi kızıştı, dedi! Sonra bir avuç toprak aldı, onlara attı, sonra da: Ka'be'nin Rabbine yemin ederim ki yenildiler, dedi. Onlar da yenildiler. **"Size fayda vermemişti"** çokluğunuz **"hiçbir şeyden"** faydadan yahut düşmanın durumundan demektir. **"Yeryüzü bütün genişliği ile size dar gelmişti"** kaçacak, şiddetli korkudan dinlenecek bir yer bulamamıştınız ya da yerine sığmayan gibi yerinizde duramıyordunuz. **"Sonra da arkanızı döndünüz"** kafirlere **"müdbirin"** yenilerek. İdbar arkaya gitmektir, ikbalin zıddıdır.

26- **"Sonra Allah sükunetini indirdi"** teskin ve emin oldukları rahmetini indirdi, **"Peygamberinin ve müminlerin üzerine"** yenilen müminlerin. Ala harfî cer'inin tekrar edilmesi hallerinin farklı olduğunu göstermek içindir. Şöyle de denilmiştir: Onlar Resul aleyhissalam ile sebat edip firar etmeyenlerdir. **"Görmediğiniz askerler indirdi"** gözlemlerinizi görmediğiniz, bunlar beş bin yahut sekiz yahut on altı (bin) idiler, çeşitli rivayetler vardır. **"Kafirlere de azap etti"** öldürmek, esir edip tutsak kılmakla. **"İşte kafirlerin cezası budur"** yani onlara yaptığı dünyada inkarlarının cezasıdır.

27- **"Sonra bunun ardından Allah dilediğinin tövbesini kabul eder"** içlerinden kimini İslam'a muvaffak kılmakla. **"Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir"** onlardan geçer ve onlara lütfeder. Rivayete göre içlerinden bazı kimseler Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e geldiler, Müslüman oldular. Ya Resulallah, sen insanların en hayırlısı ve en iyisisin. Ailelerimiz ve evlatlarımız esir edildi, mallarımız alındı, dediler. O gün altı bin esir alındı, sayısız da deve ve koyun alındı. Sallallahu aleyhi ve sellem de: Ya esirlerinizi ya da mallarınızı seçin, dedi.

Onlar da çocuklarımızı hiçbir şeye değişmeyiz, dediler. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem kalktı: Bunlar Müslümanlar olarak geldiler, biz de onları çocukları ile malları arasında serbest bıraktık, çocuklarını tercih ettiler. Artık kimin elinde esir varsa, gönlü de hoş olursa onu iade etsin. Kim de kabul etmezse bize versin, üzerimizde ödünç olsun. Elimize bir şey geçtiği zaman verimiz, dedi. Onlar da: Razi olduk, dediler ve ellerindekini teslim ettiler. O da: Bilmiyorum, belki de içinizde memnun olmayan vardır, çavuşlarınıza söyleyin, durumu bize ulaştırırsınlar, dedi. Onlar da razı olduklarını iletiler.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ

نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا

وَأِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيَكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾ قَاتِلُوا الَّذِينَ

لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ

مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ

أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ

صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

28 – Ey o iman edenler, müşrikler ancak necistir. Artık bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, yakında Allah dilerse sizi lütfünden zengin eder. Şiiphesiz Allah hakkıyla bilen, hikmet sahibidir.

29 – Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah ve Resul'ünün haram ettiklerini haram etmeyen ve hak dini din edinmeyen kitap ehli ile, cizyeyi elden ve küçülerek vermedikçe savaşın.

28- “Ey o iman edenler, müşrikler ancak necistir” çünkü içleri pistir ya da necislerden sakınmak lazım geldiği gibi onlardan da sakınmak vaciptir ya da çünkü onlar temizlenmezler, necislerden uzak durmazlar, genellikle kirlidirler. Bunda çoğu necis olanın necis oldu-

guna delil vardır. İbn Abbas radiyallahu anhuma: Onların maddele-ri köpekler gibi necistir, demiştir. Sükun ve nunun kesri ile “nicsün” de okunmuştur, tıpkı kebid’de kibd denilmesi gibi. Genellikle rics’ten sonra böyle denir. **“Artık Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar”** necis oldukları için. Yaklaşmamaları ya abartmak içindir ya da harem bölgesine girmelerini yasak etmek içindir. Şöyle de denilmiştir: Bundan maksat hac ve umreden yasak edilmeleridir, mutlak olarak girmeleri değildir. Ebu Hanife rahmetullahi aleyh de buna kail olmuştur. Malik de diğer mescitleri yasakta Mescid-i Haram’a kıyas etmiştir. Bunda kafirlerin fer’î ahkamla muhatap olduklarına delil vardır. **“Bu yıllarından sonra”** yani Beraet senesinden sonra demektir ki o da doku-zuncu yıldır. Bunun Veda Haccı senesi olduğu da söylenmiştir. **“Eğer fakirlikten korkarsanız”** haremnden men edilmeleri ve gelmemeleri ile kazanç ve rızıkların kesileceğinden korkarsanız **“yakında Allah dilerse sizi lütfünden zengin eder”** vergisinden yahut başka bir yönden ihsanından. Onu da yerine getirdi; gökten bol bol yağmur indirdi ve Tebale ve Cüreş halklarını muvaffak kıldı, onlar da Müslüman oldu- lar ve onlara erzak getirdiler. Sonra da onlara memleketleri fethetti, ganimetler verdi. İnsanlar her taraftan onlara yöneldiler “ailetlen” de okunmuştur, afiyet gibi mastardır yahut haldir. **“Eğer dilerse”** dileme kaydını koyması ümitlerin Allah’a bağlanması içindir ve lütfu verenin Allah olduğunu, zenginliğin bazılarına has olacağını ve bir yıl olup diğer yıl olmayacağını vurgulamak içindir. **“Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir”** hallerinizi **“hikmet sahibidir”** verip vermediği şeylerde.

29- **“Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyenle savaşın”** yani bu ikisine gereği gibi iman etmeyenlerle demektir. Nitekim bunu Bakara’nın başında anlatmış bulunuyoruz, çünkü onların imanı sanki iman gibi değildir. **“Allah ve Resul’ünün haram ettiklerini”** haramlığı kitap ve sünnet ile sabit olanı. Şöyle de denilmiştir: Resul’ü, tabi olduklarını iddia ettikleri resulü demektir. Mana da şöyledir: Onlar itikat ve amel bakımından mensuh olan kendi dinlerine bile muhalefet ederler. **“Hak dini din edinmezler”** sabit olup diğer dinleri nesh ve iptal eden hak dini **“minellezine utül kitabe”** bu da iman etmeyenle-ri açıklamaktadır. **“Cizyeyi verinceye kadar”** vermeleri kararlaştırıla- nı verinceye kadar. Cizye, ceza deynehu’dan türetilmiştir ki borcunu ödemektir. **“An yedin (elden)”** bu da yu’tu’daki zamirden haldir yani itaatla demektir yani elleriyle teslim ederek, başkalarıyla göndererek değil. Bunun içindir ki onda vekalet kabul edilmemiştir. Ya da zengin olarak demektir ki fakirden alınmaz ya da üstün elden demektir ki aciz ve hor olarak demektir ya da onlara nimet olarak demektir. Çünkü ciz-

ye vererek hayatta kalmaları onlar için büyük bir nimettir. Ya da “an yedin” cizye’den haldir peşin olarak elden ele demektir.

“Vehüm sağırun (küçülerek)” hor olarak. İbn Abbas radiyallahu anhuma: Onlardan cizye alınır ve boyunları burulur, demiştir. Ayetin anlamı cizyenin ehl-i kitaba has olduğunu göstermektedir. Bunu şu da teyit eder ki Ömer radiyallahu anh Mecusilerden cizye almazdı, sonunda Abdurrahman bin Avf radiyallahu anh Peygamber aleyhisselam’ın onu Hecer Mecusilerinden aldığına şahitlik etti ve: Onları ehl-i sünnet yerine koyun, dediğini söyledi. Çünkü onlar ehl-i kitaba benzerler, o nedenle iki ehl-i kitaba katıldılar. Diğer kafirlere gelince bize göre onlardan cizye alınmaz. Ebu Hanife rahmetullahi aleyh’e göre ise onlardan alınır, ancak Arap müşriklerinden alınmaz. Çünkü Zühri’nin rivayetine göre aleyhisselam Efendimiz putlara tapanlarla antlaşma yaptı, bunlardan Arapları ayırdı. Malik rahmetullahi aleyh’e göre mürtet hariç bütün kafirlerden alınır. En azı yılda bir dinardır, bunda da zenginle fakir birdir. Ebu Hanife rahmetullahi aleyh ise: Zengin kırk sekiz dirhem, orta halli bunun yarısını, kazancı olan fakir de dörtte birini verir. Kazancı olmayan fakire bir şey yoktur, demiştir.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عِزَّىرُ بْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ

النَّصَارَى الْمَسِيحُ بْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ
يُضَاهِيُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمْ

اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

30 - Yahudiler, “Uzeyr Allah’ın oğludur” dediler, Hristiyanlar, “Mesih Allah’ın oğludur” dediler. Bu, onların ağızları ile söyledikleri sözdür. Daha önceki kafirlerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin, nasıl da döndürülüyorlar?

30- “Yahudiler: Uzeyr Allah’ın oğludur, dediler” bunu ancak geçmişlerinden bazıları ya da Medine’de olanlar, demiştir. Bunu demelerinin sebebi şudur; çünkü Buhtunassar olayından sonra onlarda Tevrat’ı ezbere bilen yoktu. Allah onu yüz yıl öldürdükten sonra diriltince onlara Tevrat’ı ezberinden yazdırdı. Buna şaşakaldılar ve: Bunu ancak Allah’ın oğlu olduğu için yapabildi, dediler. Bu sözün onlarda

olduğunun delili şudur ki ayet inip de onlar okununca itiraz etmediler, halbuki onu yalanlamak için her çareye baş vuruyorlardı. Asım, Kisai ve Yakup tenvinle “uzeyrun” okumuşlardır. Bunu da Arapça kabul etmişler ve ibn’le sıfatlamamışlardır. Öteki okuyuşta tenvinin atılması ya ucmelik ve marifelikten dolayı gayri munsarif olduğu içindir ya da iki sakin cem olduğu içindir, bunda da nun yumuşak harflere benzetilmiştir ya da ibn sıfattır, haber de mahzuftur mesela mabuduna yahut sahibuna gibi. Bu da batıldır, çünkü nesebi kabul etmeye ve takdir edilen haberi inkar etmeye götürür. **“Hıristiyanlar. Mesih Allah’ın oğludur, dediler”** bu da bazılarının sözüdür, bunu demeleri babasız birinin olmayacağı içindir ya da gözsüzü ve abraş hastalığını Allah olmayan birinin iyi edemeyeceği içindir. **“Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri sözdür”**. Bu da ya bu sözün onlara nispetini tekittir ya da caiz olmasını rettir ya da bunun delilsiz söylenmiş olmasındandır. Ağızdan düşünülmeden çıkan ve gerçekte karşılığı olmayan söze benzetilmiştir.

“Yudahıune (kafirlerin sözlerine benzetiyorlar)” yani yudahi kavluhum kavlellezine keferu (sözleri kafirlerin sözlerine benzemektedir); muzaf hazfedilmiş, muzafun ileyh onun yerine geçirilmiştir. **“Daha önce”** kendilerinden önce demektir. Maksat eskileridir, mana da küfrün onlarda eski olmasıdır. Ya da melekler Allah’ın kızlarıdır, diyen müşriklerdir ya da Yahudilerdir. O zaman zamir Hıristiyanlara gider. Mudahat benzemektir, hemzeli şekli de lügattir. Asım öyle okumuştur. İmreetün dahyeü kavli de ondandır ki erkeğe benzeyen hayız görmeyen kadın demektir. **“Allah onları kahretsin”** helak olmaları için bedduadır, çünkü Allah’ın savaştığı kimse helak olur ya da sözlerinin çirkinliğinden taaccüptür. **“Nasıl da döndürülüyorlar?”** haktan batıla nasıl da çevriliyorlar?

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ
 وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ
 مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا
 لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾
 يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ
 إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾
 هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ
 لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ
 لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ
 عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ
 وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾

31 - Hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu İsa'yı Allah'tan başka Tanrılar edindiler. Halbuki sadece bir tek İlah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardı. Ondan başka İlah yoktur. O, onların koştukları şirkten münezzehtir.

32 - Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Allah ise nurunu tamamlamaktan başka bir şey istemiyor. Kafirler hoş görmese de.

33 - O ki, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderdi ki, onu bütün dinlerden üstün kılsın. Müşrikler hoşlanmasa da.

34 - Ey o iman edenler, hahamlardan ve papazlardan çoğu, insanların mallarını batılla yer ve insanları Allah'ın yolundan çevirirler. Altını ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanları, onları acıklı bir azapla müjdele.

31- “Hahamlarını ve rahiplerini Allah’tan başka tanrılar edindiler” Allah’ın helal ettiğini haram etmek ve Allah’ın haram ettiğini helal etmekle yahut onlara secde etmekle. **“Ve Meryem oğlu İsa’yı”** onu da Allah’ın oğlu kılmakla. **“Halbuki emrolunmamışlardı”** edinenler yahut tanrı edinilenler demektir. Bu da öyle edinmenin batıl olduğuna delil gibidir. **“Ancak ibadet etmeleri için emrolunmuşlardı”** İtaat etmeleri **“bir tek İlahı”** o da Allah’tır. Peygamberlere ve Allah’ın itaat edilmesini emrettiği diğer kimselere itaat, aslında Allah’a itaattir. **“Ondan başka İlah yoktur”** ikinci sıfattır yahut tevhidi tespit eden yeni söz başıdır. **“Onu şirk koştuıkları şeylerden tenzih ederiz”** bu da ortağı olmaktan onu tenzih etmektir.

32- “Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar” birliğine ve evlattan münezzehe olduğuna delalet eden kanıtını söndürmek istiyorlar ya da Kur’an’ı yahut da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in peygamberliğini. **“Ağızlarıyla”** şirkleriyle yahut yalanlamalarıyla **“Allah ise istemiyor”** razı olmuyor **“nurunu tamamlamaktan başka bir şeye”** tevhidi yüceltmek ve İslam’ı aziz kılmakla. Şöyle de denilmiştir: Bu; Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in peygamberliğini inkar etmekle iptal isteklerini ufka yayılmış ve Allah’ın da artırmak istediği nuru üflemeleriyle söndürmek isteyenlere benzetmedir. Fiil müsbet olduğu halde istisna-i müferrağın sahih olması, menfi manasına olmasındandır. **“Kafirler istemese de”** cevabı mahzuptur, çünkü makabli ona delalet etmektir.

33- “O ki, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderdi ki, onu bütün dinlerden üstün kılsın” bu da “Allah nurunu tamamlamaktan başka bir şey istemiyor” kavlinin açıklaması gibidir. Onun içindir ki tekrar edilmiştir. **“Müşrikler istemese de”** ancak şu kadar var ki müşrikler kafirlerin yerine konulmuştur, bu da onların Peygamberi inkarı Allah’ı şirke ilave ettiklerini göstermek içindir. **“Liyuzhirehu”**daki zamir **“hak dine”** ya da Resul aleyhisselam’a racidir. **“Eddin”**deki lam da cins içindir yani diğer dinlerin üzerine çıkarıp onları nesh etmesi ya da mensuplarının üzerine çıkarıp onları perişan etmesi içindir.

34- “Ey o iman edenler, hahamlardan ve papazlardan çoğu, insanların mallarını batılla yerler” onları verdikleri hükümlerde rüşvet olarak alırlar. Mal almaya yeme demesi, büyük maksadının o olmasındandır. **“Allah’ın yolundan çevirirler”** dininden. **“Altını ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanları”** bundan haham ve rahiplerin çoğunu anlamak caizdir. O zaman mala düşkünlükleri ve ona karşı cimrilikleri mübalağa edilmiş olur. Bundan malı toplayıp, biriktirip de hakkını eda etmeyen Müslümanları anlamak da caizdir.

O zaman rüşvet alan ehl-i kitapla beraber zikredilmeleri işin vehametini göstermek için olur. Şu da bunu gösterir ki bu indiği zaman Müslümanlara ağır geldi. Ömer radiyallahu anı bunu Resulullah sal-lallahu aleyhi ve sellem'e anlattı, o da: Allah zekatı kalan mallarınızı temizlemek için farz kıldı, dedi. Bir de şöyle bir hadis vardır: Zekatı verilen mal yığılmış mal değildir yani hakkında tehdit varit olan mal değildir. Çünkü tehdit Allah'ın harcanmasını emrettiği yerlere harcamamakla beraber biriktirilen mal hakkındadır. Ama. "Kim altın veya gümüş bırakırsa onunla dağlanır" hadisi ve benzerlerinden maksat hakkı verilemeyen maldır. Çünkü Buhari ile Müslim'in rivayet ettikleri Ebu Hureyre hadisinde şöyle denilmiştir: Bir kimsenin altın ve gümüşü olur da hakkını eda etmezse, o mal kıyamet gününde ateşten levhalara (plakalara) ayrılır, onunla alını, yanları ve sırtı dağlanır. "Onları acıklı bir azapla müjdele". O da onlarla dağlanmasıdır.

يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتَكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ
وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ
فَذُقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ
اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا
فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا
يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

35 - O gündeki onlar cehennem ateşinin içinde kızdırılır ve onlarla alınları, yanları ve sırtları dağlanır. Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir. Biriktirdiğiniz şeyleri tadın (denilir).

36 - Muhakkak Allah katında ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki kitabında on ikidir. Onlardan dördü haram aylardır. İşte doğru din budur. Öyleyse bunlarda kendinize haksızlık etmeyin ve müşriklerle sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki şüphesiz Allah müttakilerle beraberdir.

35- “Yevme yuhma aleyha (o günde ki onlar cehennem ateşinin içinde kızdırılır)” yani onların üzerine şiddetli ateş tutuşturulur, demektir. Aslı tuhma binnari demektir, kızdırılma mübalağa için ateşe verilmiştir, sonra da ateş hazfedilmiş fiil car ile mecrura isnat edilmiştir, bu da maksadı vurgulamak içindir. O zaman tenis siygasından tezikir siygasına geçilmiştir. Zikredilen şey iki tane olduğu halde “aleyha” demesi ise o ikisinden murat edilenin çok altın ve gümüş olmasındandır. Nitekim Hazreti Ali radiyallahu anh şöyle demiştir: Dört bin ve aşağısı nafakadır, üstü ise hazinedir. “Onu harcamazlar” (*Tevbe: 34*) kavli de böyledir. Şöyle de denilmiştir: Bu ikisindeki zamir kenzlere yahut mallara racidir. Çünkü hüküm geneldir, özellikle o ikisinin zikredilmesi onların mal edinmenin kanunu (temeli) olmasındandır. Ya da zamir gümüşe racidir, ona tahsis edilmesi yakın olduğu içindir ve şuna da delalet etmektedir ki bu hükme altın haydi haydi tabidir. “Onlarla alınları, yanları ve arkaları dağlanır” çünkü onu toplamaları ve tutmaları zenginlikle vecahet (itibar) kazanmak, lezzetli taamlar yemek ve kıymetli elbiseler giymek içindi. Ya da dilenciden yüz çevirip ona arkalarını dönmelerindendir. Ya da bunlar dış organların en şereflieleri olmalarındandır; çünkü bunlar temel organları içine alırlar mesela beyin, kalp ve karaciğer gibi. Ya da bunlar bedenin önü, arkası ve yanları olmak hasebiyle dört cihetin aslı olmasındandır. “İşte bu biriktirdiğiniz şeydir” denilir, “kendiniz için” menfaatiniz için, şimdi ise zararın ta kendisi ve azabın sebebi oldu. “Biriktirdiğiniz şeyleri tadın” yani biriktirdiğiniz şeylerin vebalini çekin, demektir. Nun’un zammı ile “teknuzune” de okunmuştur.

36- “İnne iddeteş şuhuri (muhakkak ayların sayısı)” tüm adedi “indallahi (Allah katında)” bu da iddete’nin mamuludur, çünkü mastardır. “Allah’ın kitabında on ikidir” Levh-i Mahfuz’da yahut onun hükmünde, bu isna aşere’nin sıfatıdır. “Yevme halekas semavati velarda” ondaki sübut manasına mütealliktir ya da master kabul edildiği takdirde kitaba mütealliktir. Mana da şöyledir: Bu durum bizatihi Allah’ın gök cisimlerini ve zamanları yarattığı günde sabittir. “Onlardan dördü tektir”, o da receptir. Üçü de arka arkayadır, onlar da zilka-de, zilhicce ve muharremdir. “İşte bu doğru dindir” yani dört ayın haram edilmesi sağlam dindir; İbrahim ile İsmail’in dinidir. Allah o ikisine selam etsin. Araplar da bunu onlardan miras almışlardır. “Öyleyse bunlarda kendinize haksızlık etmeyin” onlara saygısızlık etmekle ve haramlarını yapmakla. Cumhur bunlarda savaşmanın mensuh olduğu görüşündedir. Zulmü de onlarda günah işlemekle tevil etmişlerdir. Çünkü o büyük günahdır. Haremde ve ihram halindeyken işlenmiş gi-

bidir. Ata'dan şöyle rivayet edilmiştir: İnsanlar için haremde yahut haram aylarda savaşmak helal değildir, meğerki kendilerine savaş açıl. Birinciye aleyhisselam Efendimiz'in şevval ve zilkade aylarında Taif'i muhasere edip Hevazin'le savaşması teyit eder. “Müşriklerle sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın” kâffeten topluca demektir. Mastardır, kefe anışşey'den gelir ki toplu bir şey fazlalıktan men edilmiştir ve hal yerindedir. “Bilin ki şüphesiz Allah müttakilerle beraberdir” bu da onlara zaferin takvaları nedeniyle verildiğine müjde ve garantidir.

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاظِبُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ
اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنَ لَهُمْ سُوءَ أَعْمَالِهِمْ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أَتَقَلَّتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ
الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ
إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾

37 – Haram ayı geciktirmek küfürde bir artırmadır ki onunla kafirler saptırılır. Allah'ın haram ettiğinin sayısını denkleştirsinler de Allah'ın haram ettiğini helal etsinler. Onlara kötü amelleri süslü gösterildi. Allah kafirler topluluğuna hidayet etmez.

38 – Ey o iman edenler, size ne oluyor ki size: “Allah yolunda seferber olun” denildiği zaman yere ağdınız. ahirete karşılık dünya hayatına mı razı oldunuz? Dünya zevki ahirete nispetle pek azdır.

37- “İnnemennesiü (haram ayı geciktirmek)” yani ayın haramlığını başka bir aya ertelemek demektir. Onlar savaşırken haram ay geldiği zaman onu helal eder, yerine başka bir ayı haram ederlerdi. Sonunda ayların hususiyetlerini terk ettiler ve kuru sayıya itibar etti-

ler. Nafi'den Vers kıraatında hemzeye ye'ye kalb ederek ye'yi ye'ye idgam ederek innemen nesiiyyü" okuduğu rivayet edilmiştir. Hemze'nin hazfı ile "ennesyü" vennesü, vennesü de okunmuştur. Üçü de mas-tardır, nessehu'dan gelir ki ertelemek manasınadır. **"Küfürde bir ar-turmadır"** çünkü Allah'ın helal ettiğini haram etme ve haram ettiğini helal etmedir, bu da kendi küfürlerine ilave ettikleri ayrı bir küfürdür. **"Onunla kafirler saptırılır"** fazladan saptırılır. Hamze, Kisai ve Hafs meçhul kalıbı ile "yudallu" okumuşlardır. Yakup'tan da "yudillu" oku-duğu rivayet etmiştir ki saptıran Allah olur. **"Onu bir sene helal ederler"** Haram aylardan erteleneni bir yıl helal ederler, onun yerine de başka bir ayı haram ederler. **"Onu bir yıl haram ederler"** eskisi gibi haram olarak bırakırlar. Şöyle de denilmiştir: Bunu ilk icat eden Cü-nade bin Avf el – Kinani'dir. Hac mevsiminde bir devenin üzerinde durur: Şüphesiz tanrılarınız size muharremi helal etti, siz de onu helal edin, derdi. Sonra da ertesi sene: Şüphesiz ilahlarınız size muharremi haram etti, siz de onu haram bilin, derdi. İki cümle sapıklığın tefsiri-dir yahut haldir. **"Allah'ın haram ettiğinin sayısını denkleştirmek için"** yani haram dört ayın sayısını tutturmak için. Livatiu'daki lam "yuharrimunehu"ya ya da toplam iki fiilin gösterdiği şeye mütealliktir. **"Allah'ın haram ettiğini helal etmeleri için"** sadece sayıyı gözetirler, vakte riayet etmezler. **"Onlara kötü amelleri süslü gösterildi"**. Malum kalıbı ile (zeyyene) de okunmuştur ki süsleyen Allah olur. Mana da şöyledir: Allah onları perişan etti ve saptırdı, öyle ki çirkin amellerini güzel sandılar. **"Allah kafirler topluluğuna hidayet etmez"** doğru yolu bulacak şekilde hidayet etmez.

38- "Ey o iman edenler, size ne oluyor ki size: Allah yolunda se-ferber olun, denildiği zaman ağdınız" ağırlaştınız. Bu kelime aslına göre "tesakaltüm" okunmuştur, istifham olarak azarlamak için "essa-kaltüm" de okunmuştur (ağırlaştınız mı demektir?) **"İlelardi"** issakal-tüme mütealliktir, sanki içinde ihlad ve meyil manası olduğu için "ila" ile geçişli kılınmıştır. Bu da Tebuk seferinde idi, Taif'ten zor ve sıcak bir zamanda döndüklerinde olmuştu. Mesafe de uzaktı, düşman da çok-tu. O nedenle onlara zor geldi. **"Dünya hayatına mı razı oldunuz?"** onun aldatmasına mı razı oldunuz, **"filahireti"** ahirete bedel olarak. **"Dünya metayı değildir"** (ahiretin yanında) ona nisbetle **"ancak pek azdır"** önemsizdir.

إِلَّا تَتَفَرُّوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا
وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ
نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ
إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ
إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ
بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى
وَكَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

39 – Eğer seferber olmazsanız size acıklı bir azap eder ve sizin yerinize sizden başka bir topluluk getirir. Ona hiçbir şeyle de zarar veremezsiniz. Allah her şey kadirdir.

40 – Eğer ona yardım etmezseniz, Allah ona kafirler onu ikinin ikincisi olarak çıkardıkları zaman onlar mağarada iken yardım etmişti. O zaman arkadaşına; Üzülme, şüphesiz Allah bizimledir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona sükûnetini indirdi ve onu görmediğiniz askerlerle destekledi. Kafirlerin sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise o, en yüksektir. Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.

39- “Eğer seferber olmazsanız” çağrıldığınız şeye katılmazsanız “size acıklı bir azap eder” feci bir sebeple mesela kıtlık ve düşman istilası gibi. “Ve yerinize sizden başka bir topluluk getirir” sizi başka itaatkâr kimselerle değiştirir mesela Yemen halkı ve İran yurttaşları gibi. “Ona hiçbir şekilde zarar veremezsiniz” dinine yardımda ağır davranmanız ona hiçbir şekilde zarar veremez, çünkü onun hiç kimseye ve hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Zamirin Resul aleyhisselam’a gittiği de söylenmiştir, yani ona zarar veremezsiniz, çünkü Allah onu koruyacağını ve ona zafer vereceğini va’detmiştir. Onun va’di de hak’tır. “Allah her şeye kadirdir” değiştirmeye, sebepleri dönüştürmeye ve imdat gelmeden yardım etmeye, nitekim Allah Teala şöyle demiştir:

40- “Eğer ona yardım etmezseniz, Allah ona yardım etmiştir” yani

eğer ona yardım etmezseniz, ona Allah yardım eder, nitekim ona yardım etmiştir **“kafirler onu ikinin ikincisi olarak çıkardığı zaman”**. Yânında da ancak bir adam vardı. Ceza hafz edilmiş ve delili gibi olan şey de onun yerine geçirilmiştir. Ya da ona yardım etmezseniz, Allah ona yardım etmeyi kendine vacip kılmıştır, öyle ki ona o gibi vakitte yardım etmiş; onu başkasına muhtaç bırakmamıştır. Çıkarmanın kafirlere isnat edilmesi, çıkarma veya öldürme isteklerinin Allah'ın ona çıkma izni vermesine sebep olmasındandır. Sükun ile **“sanisneyni”** de okunmuştur, bu da mankusu irapta maksurun yerine koyanların metoduna göredir. Nasbı da hal olmasındandır. **“İz hüma filğari (o ikisi mağarada iken)”** bu da **“iz ahracehu”**dan bedel-i ba'z'dır. Çünkü bundan geniş bir zaman murat edilmiştir. Ğar Sevr dağının tepesinde bir oyuktur (mağaradır). O da Mekke'nin sağında bir saatlik mesafededir. İkisi orada üç gün kaldılar. **“İz yekulu (o vakit diyordu)”** bu da ikinci bedeldir ya da sani'nin zarfıdır. **“Arkadaşına”** o da Ebu Bekir radiyallahu anh'tir. **“Üzülme, şüphesiz Allah bizimledir”** koruma ve yardımı ile. Rivayete göre müşrikler mağaranın üzerine çıktılar, Ebu Bekir radiyallahu anh Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem için korktu. Aleyhisselam ona: **“Üçüncüleri Allah olan iki kimse için ne düşünüyorsun?”** dedi. Allah da müşrikleri kör etti, mağaranın etrafında dolaştılar da onu göremediler. Şöyle de denilmiştir: O ikisi mağaraya girince Allah iki güvercin gönderdi, giriş kısmında yumurtladılar, bir de örümcek gönderdi, o da kapısına ağ ördü.

“Bunun üzerine Allah sükûnetini indirdi” kalplerin teskin olacağı emniyetini indirdi **“ona”** Peygamber'e yahut arkadaşına. Bu daha açıktır, çünkü telaş eden o idi. **“Ve onu görmediğiniz askerlerle destekledi”** yani meleklerle demektir. Onu mağarada korumak için indirmişti. Ya da ona Bedir'de, Ahzap'ta ve Huneyn'de düşmanlarına karşı yardım etmek için indirmişti. O zaman cümle **“Allah ona yardım etti”** kavline matuf olur. **“Kafirlerin sözünü alçalttı”** yani şirki veya küfre daveti demektir. **“Allah'ın sözü ise o, en yüksektir”**. Yani tevhit ve İslam daveti demektir. Mana da şöyledir: Bu da Resul sallallahu aleyhi ve sellem'i kafirlerin ellerinden kurtarıp Medine'ye ulaştırması ile oldu. Çünkü orası kendisi için başlangıçtır ya da onu bu gibi yerlerde melekleri ile desteklemesi ile veyahut nerede bulunursa orada muhafaza ve yardımı ile oldu. Yakup nasb ile **“kelimetallahi”** okumuş ve onu **“kelimetellezine keferu”**nun üzerine atfetmiştir. Ref daha belîğdir, çünkü onda şu bildirilmiştir ki Allah'ın kelimesi bizatihi yüksektir, başkası onun üzerine çıksa da onun çıkışında sebat yoktur, ona itibar edilmez. Bunun içindir ki araya fasıla girmiştir. **“Allah mutlak galip, hikmet sahibidir”** işinde ve tedbirinde.

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾
 لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ
 بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا
 لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ
 لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى
 يَتَّبِعَنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا
 يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا
 بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾

41 – Hafif ve ağır olarak seferber olun ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihat edin. Bu, eğer bilerseniz, sizin için daha hayırlıdır.

42 – Eğer davet olundukları şey yakın bir menfaat ve orta bir sefer olsaydı, elbette sana uyarlardı. Fakat meşakkatli sefer onlara uzak geldi. Eğer gücümüz yetseydi her halde sizinle çıkardık, diye yemin edeceklerdir. Kendilerini helak ediyorlar. Allah biliyor ki şüphesiz onlar muhakkak yalancılardır.

43 – Allah seni affetsin, doğru söyleyenler sana belli oluncaya ve yalancıları da sen bilinceye kadar onlara niçin izin verdin.

44 – Allah'a ve ahiret gününe iman edenler, mallarıyla, canlarıyla cihat etmeleri için senden izin istemez. Allah müttakileri pekiyi bilir.

41- “Hafif olarak seferber olun” onu istediğiniz için “ve ağır olarak” size zor geldiği için yahut ailenizin az ve çok olduğu için yahut binekli ve yaya olarak yahut hafif ve ağır silahlı olarak yahut sağlıklı ve hasta olarak demektir. Bunun içindir ki İbn Ümmi Mektum, Resulul-

lah sallallahu aleyhi ve sellem'e: "Bana seferberlik var mı?" dedi. O da: Evet dedi. Sonunda "Köre sorumluluk yoktur" (*Nur: 61*) ayeti indi. "**Allah yolunda mallarınızla canlarınızla cihat edin**" bu ikisinden mümkün olan ikisiyle yahut birisiyle. "**Bu, sizin için daha hayırlıdır**" onu terk etmekten "**eğer bilerseniz**" hayrı, bunun hayırlı olduğunu bilirsiniz yahut onun hayırlı olduğunu. Çünkü Allah'ın onu haber vermesi doğrudur, öyleyse ona koşun.

42- "**Eğer bir menfaat olsaydı**" yani davet edildikleri şey dünyalık bir menfaat olsaydı "**kariben (yakın)**" el uzatacak kadar "**ve orta bir sefer, elbette sana uyarlardı**" sana katılırlardı. "**Fakat meşakkatli sefer onlara uzak geldi**" eşşukka meşakkatle kat edilecek mesafe demektir. Ayn'ın ve şin'in kesri ile de (baidet, şikkat) okunmuştur. "**Allah'a yemin edecekler**" yani geri kalanlar, sen Tebuk'ten döndüğün zaman özür dileyerek "**eğer gücümüz yetseydi**" yani: Eğer hazırlılık olarak ve bedenlen gücümüz yetseydi, derler. Vav'ın zammı ile "**levüstetana**" da okunmuştur, bu da onu "**işterevud dalalet**" (*Bakara: 16*) ayetindeki vav'a benzeterek yapılmıştır. "**Leharecna maaküm (herhalde sizinle çıkardık)**" bu da kasekle şartın cevaplarının yerini tutmuştur. Bu da mucizelerdendir, çünkü bir şeyi olmadan önce haber vermiştir. "**Yühlikune enfehüm (kendilerini helak ediyorlar)**" azaba atmakla. Bu da "seyahlifune"den bedeldir. Çünkü yalan yemin nefsi helake atmadır ya da failinden haldir. "**Allah biliyor ki şüphesiz onlar muhakkak yalancılardır**" bu hususta, çünkü onların savaşa çıkacak güçleri vardır.

43- "**Allah seni affetsin**" bu da izin vermedeki hatasından kinayedir, çünkü af hata ile eşanlamlıdır. "**Onlara niçin izin verdin**" afla ve ona karşı sitemle kinaye yollu söylenen şeyi açıklamaktadır. Mana da şöyledir: Savaşa çıkmamaları için senden izin istedikleri ve yalan bahaneler uydurdukları zaman neden izin verdin, biraz bekleseydin! "**Doğru söyleyenler sana belli oluncaya kadar**" özürlerinde "**ve yalancıları bilinceye kadar**" o konuda. Şöyle denilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ancak emredilmeden iki şey yaptı: Fidyе alması ve münafıklara izin vermesi. Allah bu ikisi için ona sitem etti.

44- "**Allah'a ve ahiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihat etmek için senden izin istemezler**" yani cihat etmek için izin istemek müminlerin adetlerinden değildir. Çünkü halis müminler ona hemen koşarlar, onu izne bağlamazlar, hele gitmemek için hiç izin istemezler ya da cihattan hoşlanmadıkları için geri kalmakta izin istemezler demektir. "**Allah müttakileri pekiyi bilendir**" onların takvalarına şahitliktir ve sevaplarına vaatır.

إِنَّمَا

يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ
أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ
فَتَبَطَّهْمُ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ
مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلِمَّا أَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ
الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾
لَقَدْ ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّى
جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

45 – Senden ancak Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, kalpleri şüphe edip de şüphelerinin içinde bocalayanlar izin isterler.

46 – Eğer cihada çıkmak isteselerdi, onun için mutlaka bir hazırlık yaparlardı. Ancak Allah onların davranmalarını istemedi de onları geri koydu ve: Oturanlarla beraber oturun, denildi.

47 – Eğer sizinle çıksalardı, bozgununuzu artırmaktan başka bir şey yapmazlar ve sizi fitneye düşürmek isteyerek arınıza koşarlardı. İçinizde onları dinleyenler vardır. Allah o zalimleri çok iyi bilir.

48 – Andolsun, bundan önce de fitne çıkarmak istemiş ve senin için birtakım işler çevirmişlerdi. Sonunda hak geldi ve onların hoşlanmamasına rağmen Allah’ın emri üstün geldi.

45- “Senden ancak izin ister” savaşa çıkmamada “Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyenler” iki yerde de imanı Allah’a ve ahiret gününe tahsis etmesi, cihada teşvik edenin ve cihattan alıkoyanın bu ikisine iman etmenin ve etmemenin sebep olmasındandır. “Kalpleri şüphe etti, onlar şüphelerinin içinde bocalarlar” şaşıp kalırlar.

46- “Eğer çıkmak isteselerdi onun için mutlaka bir hazırlık yaparlardı”. “Uddeten” izafet anında te’nin hazfi ile okunmuştur, şu

mısrada olduğu gibi:

Sana ettikleri vaatte durmadılar.

Ayn'ın kesri ile muzaf olarak te'siz iddehu ve izafetsiz de te ile idde-tün okunmuştur. **"Velakin (ancak Allah onların davranmalarını istemedi)"** bu da "eğer çıkmak isteselerdi" kavlinin mefhumundan istid-raktır (düzeltmedir), sanki şöyle demiştir: Çıkmadılar, ancak geri kal-dılar. Çünkü Allah Teala davranmalarını yani çıkmak için kalkmalarını istemedi. **"Onları geri koydu"** onları korkaklık ve tembellikle oturttu. **"Ve kilekudu maal kaidin (oturanlarla beraber oturun, denildi)"** bu da Allah'ın, kalplerine çıkma isteksizliği atmasının ya da şeytanın otu-run diye verdiği vesvesenin temsilidir ya da birbirlerine böyle deme-lerinin ya da Resul aleyhisselam'ın onlara izin vermesinin hikayesidir. **"Elkaidin"**in mazur olanlara da başkalarına da ihtimali vardır. Her iki mülahazaya göre de kınamaktan hali değildir.

47- **"Eğer sizinle çıksalardı sizin artırmazlardı"** çıkmalarıyla hiç-bir şeyinizi **"illa habalen"** ancak bozgununuzu ve kötülüğünüzü artırırlardı, bu da onların (ashabın) bozgunculukları olmasını ve münafıklar savaşa çıktıkları takdirde bunu artırmalarını gerektirmez, çünkü artırmak en geniş anlamı ile söylenmiş ve ondan istisna edilmiştir. Bu anlayış nedeniyle de istisna munkatı kılınmıştır. Öyle değildir, çünkü istisnai munkatı müferrağ olamaz (istisna muttasıldır). **"Veleevdau hilaleküm"** bineklerini koşturur, aranızı kovuculuk ve zarar yahut yenilgi ve perişanlık getirirlerdi. Bu da vadaal baire vad'an deyiminden gelir ki deveyi hızlandırmaktır. **"Yebğunekümül fitnete (sizi fitneye düşürmek isterler)"** aranızı ihtilaf veya kalplerinize korku sokmakla sizi fitneye düşürmek isterler. Cümle "evdau"daki zamirden haldir. **"İçinizde onları dinleyenler vardır"** zayıf insanlar vardır, dediklerini dinlerler ve onlara itaat ederler ya da kovucular vardır ki sizin konuşmalarınızı dinler, onlara ulaştırırlar. **"Allah o zalimleri çok iyi bilir"** onların içlerini ve onlardan ne hasıl olacağını bilir.

48- **"Andolsun, onlar fitneyi aramışlardı"** işini dağıtmak ve asha-bını ayırmak istemişlerdi, **"daha önce"** yani Uhut'ta demektir. Çünkü İbn Übey ve adamları Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile Veda tepesinin aşağısındaki Cüdde'ye kadar çıktıktan sonra Tebuk'ten geri kaldıkları gibi Uhut'ta da geri dönmüşlerdi. **"Sana işler çevirmişlerdi"** durumunu iptal etmek için tuzaklar kurmuş ve hileler yapmışlardı. **"Sonunda hak geldi"** zafer ve İlahî destek geldi **"Allah'ın emri açığa çıktı"** dini yüceldi **"onlar ise hoşlanmıyorlardı"**. Yani onlara rağmen yükseldi. İki ayet de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile mümin-leri onların geri kalmaları karşısında teselli etmekte ve Allah'ın onları

niçin geri koyduğunu ve çıkmalarından hoşlanmamasını açıklamaktadır. Sırlarını ifşa etmekte ve mazeretlerini geçersiz kılmaktadır. Bu da Resul aleyhisselam'ın hemen izin vermekle kaçırdığı ve o nedenle sitem edildiği şeyi telafi etmektedir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ
سَقَطُوا وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ اِنْ تُصِيبَكَ
حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ اخَذَنَا
اَمْرًا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ
يُصِيبَنَا اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا اِلَّا
اِخْدَى الْحُسْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُصِيبَكُمْ اللّٰهُ
بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ اَوْ بِاَيْدِنَا فَتَرَبَّصُوا اِنَّا مَعَكُمْ
مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾

49 – Onlardan kimi: Bana izin ver, beni fitneye düşürme, der. Bilin ki onlar fitneye düşmüşlerdir ve cehennem kafirleri gerçekten kuşatmıştır.

50 – Eğer sana bir iyilik gelirse, onları üzer. Eğer sana bir musibet gelirse, “biz gerçekten işimizi (tedbirimizi) önceden aldık”, derler ve sevinerek döner giderler.

51 – De ki: Başımıza asla Allah'ın yazdığından başka bir şey gelmez. O; Mevla'mızdır. Müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

52 – De ki: Bizim için iki güzellikten birini mi bekliyorsunuz? Bizse Allah'ın, kendi katından yahut bizim elimizle başınıza bir azap getirmesini bekliyoruz. Siz bekleyin; biz de sizinle beraber beklemekteyiz.

49- “Onlardan kimi: Bana izin ver, der” savaşa çıkmamak için,

“beni fitneye düşürme” yani izin vermemekle isyana ve muhalefete düşürme demektir. Bunda şunu bildirmektedir ki o, izin verilse de verilmese de geri kalacaktır. Ya da malı ve aileyi zayı etmekte beni fitneye düşürme, çünkü benden sonra onlara bakacak yoktur, demektir ya da Rum kadınlarına aşık yapma demektir. Çünkü rivayete göre Cüd bin Kays: Ensar benim kadınlara düşkün olduğumu bilir, beni onların kızlarıyla karşı karşıya getirme, ben sana malımla yardım edeyim, beni bırak, demektir. **“Bilin onlar fitneye düşmüşlerdir”** yani onların içine düştükleri fitne savaştan geri kalma fitnesidir yahut münafıklıklarının açığa çıkmasıdır, yoksa sakındıkları şey değildir. **“Gerçekten cehennem kafirleri kuşatmıştır”** onları kıyamet gününde ya da şimdi toplayacaktır. Çünkü sebepleri etraflarını sarmıştır.

50- **“Eğer sana dokunursa”** bazı savaşlarında **“bir iyilik”** zafer ve ganimet **“onları üzer”** aşırı hasetlerinden dolayı. **“Eğer sana bir musibet dokunursa”** kırılma veya şiddet gibi, nitekim Uhut'ta dokunmuştu **“biz gerçekten tedbirimizi önceden aldık, derler”** çekilmelerine sevinirler ve geri kalma fikirleri ile övünürler. **“Dönerler”** bunu konuştukları ve toplandıkları yerden yahut Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den **“sevinerek”** neşe duyarak.

51- **“Kul len yusibena (de ki: Başımıza asla Allah'ın yazdığından başka bir şey gelmez)”** bize tahsis ettiği ve bize söz verdiği yardım yahut şehitlik veyahut bizim için Levh-i Mahfuz'da yazdığı şeyden başkası demektir ki o sizin katılmanız veya katılmamanızla değişmez. İstifham edatıyla **“hel yusubibena”** da okunmuştur. **“Hel yusayyibüna”** da okunmuştur ki bu, fey'ale'den gelir, faale'den değil, çünkü bu lafız vav'lı kelimelerdendir, çünkü sabes sehmü yesbu denir. Savab'tan türetilmiştir, o da hedefi vurmaktır. Bunun savb'ten (misafir olmaktan) geldiği de söylenmiştir. **“O, Mevla'mızdır”** yardımcımızdır, velimizdir. **“Müminler yalnız Allah'a güvensinler”** çünkü başkasına güvenmek onların hakkıdır.

52- **“De ki: Bizim için iki güzellikten birisini mi bekliyorsunuz?”** iki sonuçtan birini mi ki onlardan her birinin akibeti güzeldir, onlar da zafer ve şehitliktir. **“Bizse sizin için bekliyoruz”** iki kötülükten birini: **“Allah'ın kendi katından bir azap getirmesini”** gökten bir afet **“yahut bizim ellerimizle”** yahut ellerimizle bir azap ki o da küfür üzere öldürmektir. **“Bekleyin”** akibetimizi **“biz de sizinle beraber bekliyoruz”** akibetinizi.

قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَلَ
 مِنْكُمْ إِنْكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا
 مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا
 بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ
 كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾
 فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا
 فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾
 وَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ قَوْمٌ
 يَفْرُقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مَدْخَلًا لَوَلَّوْا
 إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

53 – De ki: İster isteyerek ister istemeyerek harcayın; sizden asla kabul olunmayacak. Çünkü siz gerçekten bir fasıklar topluluğu oldunuz.

54 – Harcamalarının kabul olunmamasına sadece Allah'ı ve Peygamberini inkar etmeleri, namaza ancak tembel tembel gelmeleri ve harcamayı da ancak istemeyerek yapmaları mani oldu.

55 – Onların ne malları ne de evlatları seni imrendirmesin. Allah ancak bunların yüzünden onlara dünya hayatında azap etmeyi ve ruhlarının da kafir olarak çıkmasını istiyor.

56 – Sizden olmadıkları halde şüphesiz sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Onlar ancak korkan bir topluluktur.

57 – Eğer bir sığınak yahut mağaralar veyahut sokulacak bir yer bulsalar, elbette koşarak yüzlerini oraya çevirirlerdi.

53- “De ki: İster isteyerek ister istemeyerek harcayın; sizden asla kabul olunmaz” emirdir, haber manasıdır yani harcamanız kabul

olunmayacaktır, ister gönüllü ister gönülsüz olsun, demektir. Bunun faydası iki harcamanın da kabul olunmamada mübalağa edilmesidir, sanki onlar imtihan edilip harcamakla ve kabul olunup olunmadığına bakmakla emrolunmuşlardır. Bu da Cüd bin Kays'in: Sana malımla yardım edeyim, sözünün cevabıdır. Kabul olunmanın iki duruma ihtimali vardır: Onlardan alınmamak ve ona karşı sevap kazanmamak. **"Çünkü siz gerçekten bir fasıklar topluluğu oldunuz"** bu da yeni söz başı olarak gerektirir, arkasındaki da onun açıklaması ve onayıdır.

54- **"Harcamalarının kabul olunmasına sadece Allah'ı ve Peygamberini inkar etmeleri mani oldu"** yani harcamalarının kabul olunmasını ancak inkarları men etmiştir. Hamze ile Kisai ye ile "yukbele" okumuşlardır, çünkü nafakat'ın müennesliği hakiki değildir. "Yakbelü" de okunmuştur ki fiil Allah'a ait olur. **"Ve namaza ancak tembel tembel gelmeleri"** ağır ağır **"ve harcamayı da ancak istemeyerek yapmaları mani oldu"**. Çünkü onlar bu ikisinden sevap beklemiyorlar ve onları terk etmekten dolayı da azaptan korkmuyorlar.

55- **"Onların ne malları ne evlatları seni imrendirmesin"** çünkü bu gazabınadır ve onlar için vebaldir. Nitekim şöyle demiştir: **"Allah ancak bunların yüzünden onlara dünya hayatında azap etmeyi istiyor"** onları biriktirmek ve korumak için çektikleri zorluklar ve onlarda gördükleri şiddet ve musibetlerden dolayı **"ve ruhlarının da kafir olarak çıkmasını istiyor"**. Kafir olarak ölsünler de zevk ile meşgul olduklarından akibetlerini göremesinler. Bu da onlar için istidraç'tır, helake yaklaştırmadır. Zuhuk'un aslı zorlukla çıkmaktır.

56- **"Sizden olduklarına yemin edenler"** Müslümanlardan olduklarına dair **"hâlbuki sizden değillerdir"** çünkü kalpleri kafirdir. **"Onlar ancak korkan bir topluluktur"**. Müşriklere yaptığınızı kendilerine de yaparsınız diye korkarlar ve takiyye yaparak Müslüman görünürler.

57- **"Eğer bir sığınak bulsalar"** iltica edecekleri bir kale bulsalar, **"yahut mağaralar veyahut sokulacak bir yer"** sokulacak bir delik demektir, müddehal duhuldan müfteal veznindedir. Yakup dehale'den **"medhalen"** okumuştur. **"Müdhalen"** de okunmuştur ki kendilerini girdirecekleri bir yer demektir. Tedahhale ve indehale'den de mütedahhalen ve mündehalen de okunmuştur. **"Ona yüzlerini çevirirlerdi"** ona doğru koşarlardı **"Vehüm yecmahun"** ona doğru hız yaparlardı. Sert başlı bir at gibi onları hiçbir şey çevirmezdi. Yecmazun da okunmuştur ki cemmaze (hızlı koşan deve) de bundan gelir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّلَاتِ^{٥٨}

فَإِنْ أَعْطُوا مِنْهَا رِضْوَانًا لَمْ يَعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ
يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ
وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ
إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ
وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ
اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

58 – Onlardan kimi sadakalar hususunda seni ayıplar; eğer onlardan kendilerine verilirse, hoşlanır; eğer onlardan kendilerine verilmezse, hemen kızarlar.

59 – Eğer onlar Allah ve Resul'ünün verdiklerine razı olsalar ve: "Allah bize yeter. Yakında bize Allah da Resul'ü de verecektir. Şüphesiz biz, Allah'a rağbet edenleriz" deselerdi (ne olurdu).

60 – Sadakalar Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, yoksullara, onun üzerinde çalışanlara, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenene, kölelere, borçlulara, Allah yoluna ve yol oğluna (yolda kalanlara) aittir. Allah hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.

58- "Ve minhüm men yelmizüke" onlardan kimi seni ayıplar, İbn Kesir "yülamizüke" okumuştur. Yakup de zam ile "yülmizüke" okumuştur. "Sadakalar hususunda" onların taksiminde. "Eğer onlardan kendilerine verilirse, hoşlanır; eğer onlardan kendilerine verilmezse, hemen kızarlar". Bunun münafık Ebulcevaz hakkında indiği söylenmiştir: Arkadaşınıza bakmıyor musunuz, sadakaları koyun çobanlarına taksim ediyor ve adalet ettiğini sanıyor, dedi. Şöyle de denilmiştir: Haricilerin başı Zülhuveysıra'nın oğlu hakkında indi, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Huneyn ganimetlerini taksim ediyordu. Ganimetlerin çoğunu onlara vermekle Mekke'lilerin kalplerini kazan-

mak istedi, o da: Adil ol, ya Resulallah, dedi. O da: Yazıklar olsun sana, ben adil olmazsam kim adil olur, dedi? “İza” edatı fücâiyedir ki ceza fe’sinin yerine geçmiştir.

59- “Eğer onlar Allah ve Resul’ünün verdiklerine razı olsalardı” Resul’ünün ganimetten veya sadakadan verdiğine, demektir. Allah’ın adının anılması tazim içindir ve Resul aleyhisselam’ın yaptığıının da onun emri ile olduğuna dikkat çekmek içindir. **“Allah bize yeter deselerdi”** lütuf ve ihsanı bize yeter deselerdi **“Allah da Resul’ü de bize verecektir”** sadakadan veya başka bir ganimetten, bize verdiğinden daha çoğunu verecektir. **“Şüphesiz biz Allah’a rağbet edenleriz”** lütü ile bizi zengin edeceğine. Ayet tamamıyla şart yerindedir, cevap da mahzuftur, takdiri de: Lekâne hayren lehüm (onlar için hayırlı olurdu) şeklindedir. Sonra Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in yaptığıı doğrulamak ve gerçekleştirmek mahiyetinde sadakaların verilecek yerlerini açıklayarak şöyle dedi:

60- “Sadakalar fakirlere, yoksullara aittir” yani zekatlar bu sayılanlardır, diğerlerine değildir. Bu da onların ayıplamalarının zekatların taksimi ile ilgili olup ganimetlerle olmadığına delildir. Fakir malı ve kazancı olmayandır, o kadar muhtaç olmuştur ki omurlarına (fekar) değmiştir, beli kırılmıştır. Miskin de yeteri kadar malı ve kazancı olmayan demektir. Bu da sükundan gelir sanki acizlik onu sakinleştirmiştir. **“Gemiler miskinlere aitti”** (*Kehf: 79*) ayeti de bunu gösterir. Aleyhisselam Efendimizin miskinlik isteyip fakirlikten sığınması da bunu gösterir. Tam tersi olduğu da söylenmiştir, çünkü Allah Teala: **“Toz toprağa karışmış miskin”** (*Beled: 16*) demiştir. **“Üzerinde çalışanlara”** onu tahsil etmek ve toplamak için çalışanlara. **“Kalpleri ısındırılmak istenenlere”** bunlar da Müslüman olan bir topluluktur, o husustaki niyetleri zayıftır, kalpleri kazanılmak istenmiştir. Onlara vermek ve denetlenmekle benzerlerinin Müslüman olmaları beklenir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem Uyeyne bin Hısn’e, Akra bin Habis’e ve Abbas bin Mirdas’a bu nedenle vermiştir. Şöyle de denilmiştir: Bunlar eşraf kimselerdir, Müslüman olmaları için onlara zaman zaman verilir. Aleyhissalat vesselam da onlara verirdi. En doğrusu onlara kendi özel hissesi olan ganimetin beşte birinden verirdi. Kafirlerle ve zekat vermek istemeyenlerle yapılan savaşta kalpleri kazanılmak istenenler de bunlardan sayılmıştır. Şöyle de denilmiştir: Bunların hisseleri Müslümanların kalabalığını çoğaltanlara verilirdi, Allah İslam’ı kuvvetlendirip de sayılarını çoğaltınca onlar da düştüler.

“Kölelere” köle azat etmek için harcamaya verilir, azat olmak isteyen köleye taksitlerini ödemek için verilir. Köle satın alınır azat edilir

de denilmiştir. İmam Malik ile Ahmed böyle demişlerdir. Yahut esirlerin fidyeleri verilir. Lam'dan "fi"ye geçilmesi hak edişin kölelere değil cihete verileceğini göstermek içindir. Şöyle de denilmiştir: Bunların daha çok hak ettiklerini göstermek içindir.

"Borçlulara" kötü yolda ve israf etmeksizin borçlananlara eğer ödeyecek bir şeyleri yoksa aralarını düzeltmek için bizzat verilir, ister ki zengin olsunlar. Çünkü aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: Sadaka ancak beş kimseye helaldir: Allah yolundaki gaziye yahut borçluya yahut onu malı ile alıp da birine verdiği yahut yoksul komşusu olan bir adama; yoksula sadaka edilir, o da bir zengine hediye eder, ya da üzerinde çalışana. **"Allah yoluna"** cihada sarf etmek için, gönüllülere harcamak, at ve silah almak için. Köprü ve su yollarına da denilmiştir. **"Yolcuya"** malından uzak düşmüş kimseye. **"Feridaten minallah (Allah'tan bir farz olarak)"** feridaten mastardır, çünkü ayet onu göstermektedir yani furida lehümüs sadakatu feridaten demektir ya da "lilfukarai"deki gizli zamirden haldir. Ref ile de okunmuştur ki tilke feridatün demektir. **"Allah hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir"** her şeyi yerine koyar. Ayetin zahiri zekatı bu sekiz sınıfa tahsis etmek ve bulunan her sınıfa vermektir. Ortak oldukları için de aralarında eşitlik ilkesine riayet edilir. İmam Şafii radiyallahu anh bu görüştedir. Ömer, Huzeyfe, İbn Abbas ve diğer sahabe ve tabiinden de bir tek sınıfa verilmesinin caiz olduğu rivayet edilmiştir. Bazı arkadaşlarımız da bunu tercih etmişlerdir, üç imam da böyle demişlerdir. Şeyhimle babam da böyle fetva verirlerdi. Allah o ikisine rahmet etsin. Kaldı ki ayet sadakanın bunların dışına çıkılmayacağını göstermektedir, bunlara taksiminin vacip olduğunu değil.

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ

النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أَدْنَىٰ قُلٍّ أَدْنَىٰ خَيْرٍ لَّكُمْ يَوْمِنُ

بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ٦١

يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ

أَنْ يَرْضَوْهُ إِنَّ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ٦٢

61 – Onlardan kimileri de Peygambere eziyet eder ve: “O, bir kulaştır” derler. De ki. “O, sizin için bir hayır kulağıdır”. Allah’a iman eder, müminlere inanır. İçinizden iman edenler için de bir rahmettir. Allah’ın Resul’üne eziyet edenler için acıklı bir azap vardır.

62 – Sizi razı etmek için Allah’a yemin ederler. Halbuki Allah ve Resul’ü onu razı etmelerine daha haklıdır; eğer onlar müminler iseler.

61- “Onlardan kimileri de Peygamber’e eziyet eder ve: O, bir kulaştır, derler”. Kendisine söylenen her şeyi dinliyor ve tasdik ediyor, derler. İşitme organı ile isimlendirilmesi mübalağa içindir, sanki çok dinlemesinden her tarafı kulak kesilmişti, nitekim casusa da ayn (göz) denir. Ya da ezine ezenen fiilinden fuul vezninde uzun türetilmiştir, ünüf (davar girmemiş mera) ve şülül (kovulan deve) gibi. Rivayete göre onlar şöyle demişlerdir: Muhammed dinleyen bir kulaştır, istediğimizi söyleriz, sonra da ona geliriz, dediğimizi tasdik eder. **“De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır”** kulak iddialarını tasdik etmektedir, ancak kınadıkları şekilde değil de hayır dinleyip kabul etmesi açısından. Sonra da bunu **“Allah’a iman eder”** sözü ile tefsir etti, onu tasdik eder, çünkü delili vardır. **“Ve yû’mînü lilmü’minine (müminlere inanır)”** onları da tasdik eder, çünkü samimi olduklarını bilir. Lam teslim manasına tasdik imanı ile aman dileme imanını ayırmak içindir. **“Rahmettir”** yani o bir rahmettir **“içinizden iman edenler için”** imanını gösteren için, onu kabul eder, sırrını ifşa etmez. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki o, sözünüzü halinizi bilmediği için kabul etmez; bilakis size acıdığı ve merhamet ettiği için dinler. Hamze cer ile ve hayrin’in üzerine atıfla (ve rahmetin) okumuştur. **“Üzünü hayrin”** delalet ettiği fiilin illeti olmak üzere nasb ile de (rahmeten) okunmuştur ki ye’zenü leküm rahmeten demektir. Nafi sükun ile “üzün” okumuştur. **“Üzünün hayrun”** da okunmuştur ki hayrun onun sıfatıdır ya da ikinci haberdur. **“Allah’ın Resul’üne eziyet edenler için acıklı bir azap vardır”** eziyetine karşılık.

62- “Sizin için Allah’a yemin ederler” dediklerine yahut savaştan geri kalmalarına mazeret olarak **“sizi razı etmek için”** onlardan razı olmanız için. Hitap müminleredir. **“Hâlbuki Allah ve Resul’ü onu razı etmelerine daha haklıdır”** itaat ederek ve uyum sağlayarak razı etmeye daha haklıdır. Zamirinin tek olması iki rızanın birbirinden ayrılmasındandır. Ya da söz Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e eziyet edenler ve razı etmek hakkında olmasındandır. Ya da takdir şöyledir: Allah kendisini razı etmeye en haklıdır, Resul de öyledir. **“Eğer onlar müminler iseler”** doğru olarak.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ

مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا
 ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تَنْزَلَ
 عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهِزُّوا
 إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ
 لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ
 وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤْنَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا
 قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنَّ نَعْفَ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ
 نُعَذِّبُ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

63 – Bilmediler mi ki, şüphesiz kim Allah’a ve Resul’üne karşı gelirse, şüphesiz onun için içinde ebedi kalmak üzere cehennem ateşi vardır. İşte bu, en büyük perişanlıktır.

64 – Münafıklar; kalplerindeki kendilerine haber verecek bir surenin üzerlerine indirilmesinden endişe ederler. De ki: Siz alay edin. Şüphesiz Allah göcunduğunuz şeyi ortaya çıkaracaktır.

65 – Andolsun, eğer onlara sorsan mutlaka: Ancak biz söze dalıyor ve oynuyorduk, derler. De ki: Allah ile mi, ayetleri ile mi, Resul’ü ile mi alay ediyordunuz?

66 – Özür dilemeyin; siz gerçekten imanınızdan sonra kafır oldunuz. İçinizden bir bölümü af edersek, bir bölüğe de günahkâr oldukları için azap ederiz.

63- “Elem yalemu (bilmediler mi ki o)” durum. Te ile (talernu) okunmuştur. “Şüphesiz kim Allah’a ve Resul’üne karşı gelirse” yuhadid had’den yuşakık manasınadır, “şüphesiz onun için içinde ebedi kalmak üzere cehennem ateşi vardır” burada haber hazf edilmiştir yani fehakkun enne lehu demektir ya “enne” tekit için tekrar edilmiş-

tir. Onun “ennehu”ya matuf olması da ihtimal dahilindedir, o zaman cevap hazf edilmiş olur, takdiri şöyledir: Kim Allah ve Resul’üne karşı gelirse helak olur. Kesre ile “feinne lehu” da okunmuştur. **“İşte bu, en büyük perişanlıktır”** yani sürekli helak en büyük perişanlıktır, demektir.

64- “Münafıklar üzerlerine indirilmesinden korkarlar” müminlerin üzerine indirilmesinden **“kalplerindeki haber verecek bir surenin”** perdelerini yırtacak bir surenin. Zamirlerin münafıklara gitmesi de caizdir, çünkü onlar hakkında inen onların üzerine inmiş gibidir, çünkü hem okunur hem de aleyhlerine delil olur. Bu da aynı zamanda inkarlarında tereddüt ettiklerini ve Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem hakkında kesin bir fikre sahip olmadıklarını gösterir. Bunun emir manasında haber olduğu da söylenmiştir. Bunun kendi aralarındaki alay etmeleri için söylendiği de denilmiştir, çünkü Allah Teala: **“De ki: Siz alay edin, şüphesiz Allah çıkaracaktır”** açıklayacaktır **“gocundunuz şeyi”** yani hakkınızda sure indirilmesinden veya kötülüğünüzün açığa çıkarılmasından korktuğunuz şeyi demektir.

65- “Andolsun, eğer onlara sorsan: Ancak biz söze dalıyor ve oynuyorduk, derler”. Rivayete göre münafıklardan atlı bir grup Tebuk seferinde Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in yanından geçtiler: Şu adama bakın, Şam’ın saraylarını ve kalelerini feth etmek istiyor, heyhat, ne mümkün, dediler! Allah Teala da bunu Nebi’sine haber verdi: Böyle böyle dediniz, dedi? Onlar da: Hayır vallahi, biz senin ve ashabının hiçbir işine karışmadık, ancak biz yolculuğu hafifletmek için rastgele konuşuyorduk, dediler. **“De ki: Allah ile ayetleri ile Resul’ü ile mi alay ediyordunuz?”** Onları alay edilmesi yaraşmayan kimse ile alay ettikleri ve onları delille mağlup etmek için azarlamadır. Onların yalan mazeretlerine aldırma, demektir.

66- “Özür dilemeyin” özür dilemekle uğraşmayın, çünkü onların yalan olduğu bellidir, **“kafir oldunuz”** Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e eziyet etmek ve ona dil uzatmakla küfrünüzü ortaya koydunuz **“imanınızdan sonra”** iman etmiş gibi göründükten sonra. **“İçinizden bir bölüğü affedersek”** tövbelerinden ve ihlaslarından yahut eziyet ve alaydan uzak durmalarından dolayı **“bir bölüğe de günahkâr oldukları için azap ederiz”** münafıklıkta ısrar ettikleri için yahut Peygamber’e eziyet ve alaya yeltendikleri için. Asım ikisini de nun ile okumuştur. Ye ve malum kalıbı ile de okunmuştur, yapan Allah’tır. Manaya giderek meçhul kalıbı ve te ile “in tu’fe” de okunmuştur ki: Bir taifeye de merhamet edilirse demek olur.

الْمُنَافِقُونَ

وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ
إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ
حَسْبُهُمْ وَلَعْنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٦٨﴾
كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَكَثَرُوا أَمْوَالًا
وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا
اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِينَ
خَاضُوا أُولَئِكَ حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

67 – Münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirlerindenidir. Kö-tülüğü emreder, iyilikten men eder ve ellerini sıkı tutarlar. Kendileri Allah'ı unuturlar; Allah da kendilerini unuttu. Şüphesiz münafıklar fasıkların ta kendileridir.

68 – Allah; erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kafirlere içinde ebedi kalacakları cehennem ateşini va'detti. O, onlara yeter. Allah onlara lanet etti ve onlar için sürekli bir azap vardır.

69 – (Ey münafıklar) siz de tıpkı sizden öncekiler gibisiniz. Oysa onlar sizden daha kuvvetli; mal ve evlatları daha çok idi. Onlar nasiplerinden istifade ettiler. Sizden öncekiler nasiplerinden istifade ettikleri gibi siz de nasibinizden istifade ettiniz. Onların (batıla) daldıkları gibi siz de daldınız. İşte onların amelleri dünya ve ahirette boşa gitmiştir. İşte onlar ziyan edenlerin ta kendileridir.

67- “Münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirlerindendir” yani münafıklıkta ve imandan uzaklıkta bir şeyin parçaları gibi birbirlerine benzerler. Şöyle de denilmiştir: Bu; onların sizden olduklarına dair Allah’a yeminlerinde yalan çıkarmadır, sizden değildir, kavli için de onaylamadır. Arkası da ona delil gibidir: Çünkü hallerinin müminlerin hallerine zıt olduğunu göstermektedir, o da şudur: **“Kötülüğü emrederler”** küfrü ve isyanları **“iyilikten men ederler”** iman ve itaattan **“ellerini sıkırlar”** iyiliklerden. Eli sıkı olmak cimrilikten kinayedir. **“Allah’ı unuttular”** Allah’ın zikrinden gafil oldular ve taatini terk ettiler, **“Allah da onları unuttu”** onları lütuf ve rahmetinden mahrum etti. **“Şüphesiz münafıklar fasıkların ta kendileridir”** inatta ve hayır dairesinden çıkmada ileri gidenlerdir.

68- “Allah; erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kafirlere içinde ebedi kalacakları cehennem ateşini va’detti” orada sonsuza kadar kalacak olarak. **“O, onlara yeter”** azap ve ceza olarak. Bunda azabının büyük olduğuna delil vardır. **“Allah onlara lanet etti”** onları rahmetinden uzaklaştırıp hor etti. **“Onlar için sürekli bir azap vardır”** kesilmez, bundan maksat onlara va’dedilen şeydir yahut münafıklıklarının yorgunluğudur.

69- “Sizden öncekiler gibi” yani siz de onlar gibisiniz yahut siz de sizden öncekilerin yaptığı gibi yaptınız demektir. **“Oysa onlar sizden daha kuvvetli; mal ve evlatları daha çok idi”** bu da onlara benzemelerini açıklamakta ve hallerini onlarınki ile temsil etmektedir. **“Festemteu bihalakihim (onlar nasiplerinden istifade ettiler)”** dünya zevklerinden, halak halk’tan türetilmiştir ki takdir etmek manasıdır, çünkü o sahibi için takdir edilen bir şeydir. **“Sizden öncekiler nasiplerinden istifade ettikleri gibi siz de nasibinizden istifade ettiniz”** öncekileri geçici ve eksik şehvetlerden istifade ettikleri ve onlarla meşgul olup da sonuca bakmaktan ve gerçek zevkleri elde etmekten geri kaldıkları için kınamadır. Bu da onlara benzeyen ve izlerini takip eden muhatapları kınamak için hazırlıktır. **“Daldınız”** batıla girdiniz **“kellezi hadu (dalanlar gibi)”** ya da dalan bölük gibi yahut dalanların dalması gibi. **“İşte onların amelleri dünya ve ahirette boşa gitmiştir”** iki yurtta da ondan sevap kazanmamışlardır. **“İşte onlar ziyan edenlerin ta kendileridir”** dünya ve ahirette ziyan edenlerin.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ
 نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ
 وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ
 اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾
 وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ
 بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
 وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ
 سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ اللَّهُ
 الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ
 وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

70 – Onlara kendilerinden öncekilerin; Nuh, Ad ve Semud kavimlerinin; İbrahim kavminin; Medyen sahiplerinin ve Mü'tefikelilerin haberi gelmedi mi? Allah onlara zulmedecek değildi; ancak onlar kendilerine zulmediyorlardı.

71 – Mümin erkeklerle mümin kadınların kimileri kimilerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten men ederler. Namazı dosdoğru kılar, zekatı verir ve Allah'a ve Resul'üne itaat ederler. İşte Allah onlara merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.

72 – Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içlerinde ebedi kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler va'detmiştir. Allah'ın rızası ise en büyüktür. İşte büyük kurtuluş budur.

70- “Onlara kendilerinden öncekilerin; Nuh kavminin haberi gelmedi mi?” onlar tufanda suya boğuldular **“Ad kavminin”** onlar da rüzgarla helak oldular, **“Semud kavminin”** onlar da yer sarsıntısı ile helak oldular **“Ve İbrahim kavminin”** Nemrut sivri sineklerle helak oldu, adamları da helak oldular **“Medyen sahiplerinin”** Medyen halkının ki onlar da Şuayb kavmidir, gölgelik gününde ateşle helak oldular. **“Mü’tefikelilerin”** Lut kavminin köyleridir ki altı üstüne getirildi, üzerine taş yağdırıldı. Şöyle de denilmiştir: Yalanlayan inatçıların köyleri, halleri iyiden kötüye döndü. **“Onlara elçileri geldi”** yani hepsine **“mucizelerle, Allah onlara zulüm edecek değildi”** haksız yere ceza vermek gibi zulme benzeyen şey yapmak onun adeti değildir, **“ancak onlar kendilerine zulmediyorlardı”**. Kendilerini küfür ve yalanlama nedeniyle azaba maruz bırakmakla.

71- “Mümin erkeklerle mümin kadınların kimileri kimilerinin dostlarıdır”. Bu da münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirlerinin dostlarıdır sözüne karşılıktır. **“İyiliği emreder, kötülükten men eder, namazı dosdoğru kılar, zekatı verir ve Allah’a ve Resul’üne itaat ederler”** diğer şeylerde. **“Seyerhamuhum (işte Allah onlara merhamet edecektir)”** hiç şüphesiz, çünkü sin edatı, olacak şeyi tekit eder. **“Şüphesiz Allah mutlak galiptir”** her şeye galiptir, istediği men edilmez. **“Hikmet sahibidir”** her şeyi yerine koyar.

72- “Allah; mümin erkeklere ve mümin kadınlara içlerinde ebedi kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler va’detti”. Tayyibeten nefsin hoşlanacağı yahut orada hayatın hoş olduğu demektir. Hadiste: Onlar inci, mercan ve kırmızı yakuttan köşklerdir, denilmiştir. **“Adn cennetlerinde”** ikamet ve ebediyet cennetlerinde. Aleyhisselam Efendimiz şöyle demiştir: Adn öyle bir yurttur ki onu hiçbir göz görmemiş, hiçbir insanın aklına gelmemiştir. Orada şu üçten başkası bulunmaz: Peygamberler, sıddıklar ve şehitler. Allah Teala: Ne mutlu sana girenlere, der! **“Güzel meskenler”**in cennetlere atfı şu farktandır; ihtimal ki herkese va’dedilen şey değişiktir yahut hepsine dağıtılacaktır yahut sıfatları değişiktir. Sanki onu önce güzel, tanıdıkları ve duyar duymaz tabiatlarının çekeceği şeyle nitelemiş, sonra geçimi hoş, içinde dünya meskenlerinde olduğu gibi zevki bozacak şey olmamakla ve içinde canın çekeceği ve gözün zevk duyacağı şeylerle nitelemiş; sonra da onu yüksek makamlarda sonsuza kadar devam eden, hiçbir zaman yok olmayan ve değişmeyen şeyle nitelemiştir. Sonra da onlara bütün bunlardan daha büyüğünü va’detmiş ve: **“Allah’ın rızası en büyüktür”** demiştir. Çünkü bütün mutluluk ve ikramın başlangıcı ve vuslata er-

diren ve buluşmakla başarıya ulaştıran odur. Aleyhissalat vesselam Efendimiz şöyle demiştir: Allah Teala cennet halkına: Razı oldunuz mu, der? Onlar da: Neden razı olmayalım ki bize halkından kimseye vermediğin şeyi verdin, derler. O da: Size bundan daha üstününü vereceğim, der. Onlar da: Bundan daha üstünü ne olabilir, derler? O da: Sizden razı olacağım, size bir daha kızmayacağım, der. “İşte bu” rıza yahut geçenlerin hepsi “en büyük kurtuluştur” ki onun yanında dünya ve dünyadaki şeyler sönük kalır.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ
وَمَثُلُهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا
وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ
يَمَّا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ
مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمْ
اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

73 – Ey o Peygamber, kafirler ve münafıklarla cihat et ve onlara sert davran. Onların yeri cehennemdir. Orası ne kötü dönüş yeridir!

74 – (O kötü sözü) demediklerine dair yemin ederler. Andolsun ki o küfür kelimesini demişlerdir. İslam'larından sonra kafir oldular. Elde edemedikleri şeye yeltendiler. Onlardan hoşlanmamaları sırf Allah ve Resul'ünün kendilerini lütfu ile zengin etmelerindenidir. Eğer tövbe ederlerse kendileri için hayırlı olur. Eğer yüz çevirirlerse, Allah onlara dünya ve ahirette acıklı bir azap ile azap eder. Yeryüzünde onlar için ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur.

73- “Ey o Peygamber, kafirlerle cihat et” kılıçla, “münafıklarla da” delil ve hadleri tatbik etmekle, “onlara sert davran” bu hususta, iltimas geçme. “Onların yeri cehennemdir. Orası ne kötü dönüş yeridir!” varış yeri.

74- “(O kötü sözü) demediklerine dair yemin ederler”. Rivayette göre aleyhisselam Efendimiz Tebuk seferinde iki ay kaldı, üzerine Kur’an iniyor ve katılmayanları ayıplıyordu. Cülas bin Süveyd: Eğer Muhammed’in arkadaşlarımız hakkında dedikleri doğru ise gerçekten biz eşekten daha kötüyüz, dedi. Bu da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e ulaştı, onu huzuruna çağırdı; o da bunu demediğine dair yemin etti. Ayet bunun üzerine indi. Cülas da tövbe etti ve iyi bir Müslüman oldu. **“Andolsun ki o küfür kelimesini demişlerdi. İslamlarından sonra kafir oldular”** İslamiyeti gösterdikten sonra küfrü ilan ettiler. **“Elde edemedikleri şeye yeltendiler”** Resulullah’ı öldürmek gibi; şöyle ki içlerinden on beş kişi Tebuk dönüşünde onu devesinin sırtından vadiye yuvarlamayı kurdular. Gece tepeye tırmanırken bunu yapacaklardı. Ammar bin Yasir devesinin yularından tutmuş onu çekiyor, Huzeyfe de arkasından sürüyordu. O ikisi bu haldeyken Huzeyfe develerin ayak seslerini ve silah şakırtısını duydu: Çekilin, Allah’ın düşmanları, dedi! Onlar da kaçtılar. Ya da onun ve müminlerin Medine’den çıkarılmasıdır yahut Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e rağmen Abdullah bin Übey’e taç giydirmeleridir. **“Onlardan (müminlerden) hoşlanmamaları”** nefret etmeleri, kin duymaları **“sırf Allah ve Resul’ünün kendilerini lütfu ile zengin etmelerindendir”**. Çünkü Medinelilerin çoğu muhtaç idiler, geçimleri dardı, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem oraya gelince ganimetlerle zengin oldular. Cülas’ın bir kölesi öldürüldü, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ona on iki bin dirhem diyet verilmesini emretti, o da zengin oldu. İlla en istisnası en geniş anlamı yahut gerekçesi ile yapılmıştır (o nedenle muttasıldır) **“Eğer tövbe ederlerse, kendileri için hayırlı olur”** o da Cülas’ı tövbeye götüren şeydir. “Yekü”deki zamir tövbeye racidir. **“Eğer yüz çevirirlerse”** münafıklıkta ısrar etmekle **“Allah onlara dünya ve ahirette acıklı bir azapla azap edecektir”** öldürme ve ateşte yakmakla. **“Yeryüzünde onlar için ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur”** ki kendilerini azaptan kurtarsın.

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَيْنَا
 مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا
 آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾
 فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا
 اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا
 أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ
 الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

75 – Onlardan kimi: Eğer Allah bize lütfundan verirse, mutlaka sadaka vereceğiz ve mutlaka iyilerden olacağız, diye Allah’a söz vermişti.

76 – Allah da onlara lütfundan verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek arkalarını döndüler.

77 – O da: Allah’a karşı ettikleri va’di tutmamaları ve yalan söylemeleri yüzünden onun huzuruna çıkacakları güne kadar bunu kalplerinde bir nifak yaptı.

78 – Bilmediler mi ki Allah onların sırlarını da fısıltılarını da bilir. Şüphesiz Allah gaypleri çok iyi bilendir.

75- “Onlardan kimi: Eğer Allah bize lütfundan verirse, mutlaka sadaka vereceğiz ve mutlaka iyilerden olacağız, diye Allah’a söz vermişti”. Salebe bin Hatıb hakkında indi, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e geldi: Allah’a dua et de bana mal versin, dedi. Aleyhisselam da: Ey Salebe, şükrünü eda ettiği az mal altından kalkamayacağın çok maldan daha hayırlıdır, dedi. O da birkaç kere gelip gitti: Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah’a yemin ederim ki eğer Allah bana mal verirse, bütün hak sahiplerine hakkını veririm, dedi. Efendimiz ona dua etti; o da birkaç koyun aldı, onlar da kurtçuklar gibi türedi. Öyle ki Medine ona dar geldi. Bir vadiye indi, cemaate ve cumaya gidemez oldu. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onu sordu. Malı çoğaldı, öyle ki vadiler almıyor, dediler. O da: Salebe’ye eyvahlar olsun, dedi!

Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ona iki zekat memuru gönderdi. İnsanlar onlara iyi davrandılar, onlar Salebe'ye uğradılar, ondan zekatını istediler ve ona içinde zekattan bahs eden yazıyı okuttular, o da: Bu cizyeden başka bir şey değildir, dönün, bir düşüneyim, dedi. Ayet de bunun üzerine indi. Sonra Salebe zekatını getirdi, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem: Allah beni senin zekatını almaktan men etti, dedi. O da başına toprak savurmaya başladı. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de: Bu, amelinin cezasıdır, sana dediğim zaman yapmadın, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ruhunu teslim etti, o da zekatını Ebu Bekir'e getirdi. O da kabul etmedi. Sonra Ömer'e getirdi, o da kabul etmedi. Osman devrinde de öldü.

76; 77; 78- “Allah da onlara lütfundan verince onda cimrilik ettikler” Allah'ın ondaki hakkına mani oldular **“ve yüz çevirerek”** Allah'ın taatinden **“arkalarını döndüler”** zaten onlar arkalarını dönme adeti olan bir topluluktur. **“O da bunu kalplerinde bir nifak yaptı”** yani Allah da bunun sonucunu ve kötü itikadını kalplerine münafıklık olarak koydu. Zamirin cimriliğe gitmesi de caizdir, o zaman mana şöyle olur: Cimrilik onların kalplerine münafıklık bıraktı. **“Onun huzuruna çıkacakları güne kadar”** ölerек Allah'ın huzuruna çıkacakları ya da amellerinin cezası ile karşılaşacakları güne kadar demektir ki o da kıyamet günüdür. **“Allah'a karşı ettikleri va'di tutmamaları yüzünden”** zekat vereceklerine ve ıslah-ı nefs edeceklerine dair ettikleri va'di tutmamaları **“ve yalan söyleme nedeniyle”** onda yalancı çıkmaları ile. Çünkü va'dinde durmamak yalanı içermektedir iki taraftan da çirkindir ya da mutlak olarak o sözlerinden dolayı. Şedde ile **“yükezzibun”** da okunmuştur. **“Bilmediler mi?”** yani münafıklar yahut Allah'a söz verenler. Üslup değişimi ile te ile **“elemtalemu”** da okunmuştur. **“Allah onların sırlarını da bilir”** o da içlerinde sakladıkları münafıklık ve sözlerinde durmama kararlılığıdır **“ve fısıltılarını da”** kendi aralarında dil uzatmalarında yahut zekata cizye demelerinde. **“Allah gaypleri çok iyi bilendir”** gaypler ona gizli kalmaz.

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
 فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ
 مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾
 اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ
 مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
 وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾

**79 – Onlar ki müminlerden gönüllü sadaka verenlerle güçle-
nin yeteceğinden fazlasını bulamayanlara dil uzatır ve onlarla a-
ederler; işte Allah da onlarla alay etmiştir ve onlar için acıklı
azap vardır.**

**80 – Onlar için ister bağışlanma dile ister onlar için bağışlanı-
dileme. Onlar için yetmiş defa bağışlanma dilesin, Allah onları a
bağışlamaz. Çünkü onlar Allah ve Resul'ünü inkar ettiler. Allah
sıklar topluluğuna hidayet etmez.**

79- “Ellezine yelmizune (onlar ki dil uzatırlar)” kınamadır me-
veya mansuptur ya da “sirrehüm”deki zamirden bedel olarak mecr-
dur. Zam ile “yelmuzune” de okunmuştur. “elmuttavviine” mütet-
viine demektir. “Müminlerden sadaka verenlere”. Rivayete göre al-
hisselam Efendimiz sadaka vermeye teşvik etti; Abdurrahman bin-
dört bin dirhem getirdi: Sekiz bin dirhemim vardı, dört binini Rab-
me ödünç verdim, dört binini de ailem için tuttum, dedi. Resulul-
sallallahu aleyhi ve sellem de: Allah verdiğine de tuttuğuna da bere-
versin, dedi. Allah da ona bereket verdi. Öyle ki iki karısından sekiz
birin yarısına sulh olduğuna seksen bin dirhem verdi. Asım bin A-
de yüz yük hurma sadaka etti. Ebu Akil Ensari de bir ölçek hurma
tirdi: Bütün gece iki ölçeğe su çektim, bir ölçeğini aileme bıraktım
bir ölçeğini de getirdim, dedi. Efendimiz de ona, getirdiğini küme-
üzerine serpmesini emretti. Münafıklar dil uzattılar ve: Abdurrahm-
ile Asım ancak gösteriş için verdiler. Allah'ın da Ebu Akil'in bir öl-
hurmasına ihtiyacı yoktur, ancak o da sadakalardan alabilmek için
kendini hatırlatmak istedi dediler. Ayet bunun üzerine indi. “Velle

ne layecidune illa cühdehüm" cühd güç ve takat demektir. Feth ile ceh de okunmuştur ki o da cehede filemri deyiminden mastardır, gücünü son damlasına kadar harcamaktır. **"Onlarla alay ederler"** dalga geçerler. **"Allah da onlarla alay etti"** onları dalga geçmelerinden dolayı cezalandırdı, tıpkı: **"Allah da onlarla alay ediyor"** (*Bakara: 15*) ayeti gibi. **"Onlar için acıklı bir azap vardır"** inkarlarından dolayı.

80- "Onlar için ister bağışlanma dile ister bağışlanma dileme" bundan her iki durumun da fayda vermeme bakımından eşit olduğunu demek istiyor. Nitekim buna: **"Onlar için yetmiş defa bağışlanma dilesen, Allah onları asla bağışlamaz"** diyerek açıkça bildirmiştir. Rivayete göre Abdullah bin Übey'in oğlu Abdullah – ki o ihlaslı biri idi – babasının hastalığında Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den ona istiğfar etmesini istedi. O da yaptı, ayet bunun üzerine indi. Aleyhisselam da: Ben de yetmişten fazla ederim, dedi, bunun üzerine de: **"Onlar için istiğfar etsen de istiğfar etmesen de birdir; Allah onları asla bağışlamayacaktır"** (*Münafikun: 6*) ayeti indi. Şöyle ki Efendimiz aleyhisselam yetmişten belli sayıyı anladı, çünkü asıl olan odur. Bunun sınır, tersini yapmanın da caiz olduğunu düşündü. Ona maksadın çokluk olup sınırlama olmadığı bildirildi. Yedi, yetmiş, yedi yüz ve benzerlerinin çokluk için kullanıldığı yaygındır, çünkü yedi, sayı kısımlarının hepsini içine almaktadır, sanki o bütün sayı demektir. **"Çünkü onlar Allah ve Resul'ünü inkar ettiler"** bağışlanmadan ümit kesildiğine ve istiğfarının kabul edilmeyeceğine işaretler. Bu da ne bizim cimrilüğimizden ne de senin kusurundan kaynaklanmıyor; bilakis onların engelleyici inkarları nedeniyle kabiliyetlerinin olmamasından kaynaklanmaktadır. **"Allah fasıklar topluluğuna hidayet etmez"** inkarlarında inat edenlere demektir. Bu da geçen hükmün delili gibidir. Çünkü kafirin bağışlanması küfrü söküp atması ve hakkı tanınması ile olur. Kalbi mühürlenmiş kafir ise küfrü söküp atmaz, doğruyu bulmaz. Bu, aynı zamanda Resul'ün istiğfarında mazur olduğunu da vurgulamaktadır, o da sapıklıkla damgalandıklarını bilmediği sürece imanlarından ümidini kesmemesidir. Yasak olan bunu bildikten sonra istiğfar etmektir, Çünkü Allah Teala: **"Müşriklerin cehennemlik oldukları belli olduktan sonra Peygamberin ve müminlerin onlara istiğfar etmeleri doğru değildir, ister ki akraba olsunlar"** (*Tevbe: 113*) demiştir.

فِرْحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ

خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ
حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلَيَبْكُوا كَثِيرًا
جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ
فَلْيُفْتَدُواكَ لِلْخُرُوجِ قُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ
عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾
وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ
إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾

81 – Savaştan geri kalanlar; Resulullah'a muhalefet etmek için sevindiler ve mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihat etmekten hoşlanmadılar. Sıcakta harbe çıkmayın, dediler. De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır. Bir anlasalardı!

82 – Kazandıklarına ceza olarak az gülsün; çok ağlasınlar.

83 – Eğer Allah seni onlardan bir gruba döndürür de (savaşa) çıkmak için senden izin isterlerse, “benimle asla çıkmayacaksınız ve benimle beraber hiçbir zaman bir düşmanla savaşmayacaksınız. Çünkü siz ilk seferinde oturmaya razı oldunuz. Öyleyse oturanlarla beraber oturun” de.

84 – İçlerinden ölen herhangi birine hiçbir zaman namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resul'ünü inkar ettiler. Ve onlar fasık olarak öldüler.

81- “Savaştan geri kalanlar; Resulullah'a muhalefet etmek için sevindiler”. Oturup arkasından gitmemekle demektir. Ekame hıla-fel hayyi denir ki: Kabilenin gerisinde kalmaktır. Hilaf'ın muhalefet manasına olması da caizdir ki mefulun leh veya hal olarak mansup

olur. **“Ve mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihat etmekten hoşlanmadılar”** rahatlık ve tembelliği Allah'ın taatine tercih ederek. Bunda mallarını ve canlarını feda ederek Allah rızasını rahatlığa tercih eden müminlere de ima vardır. **“Sıcakta harbe çıkmayın, dediler”** yani birbirlerine dediler ya da geri koymak için müminlere dediler. **“De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır”** siz ise muhalefet etmekle onu tercih ettiniz. **“Bir anlasalardı!”** oraya varacaklarını yahut rahatlığı taata tercih etmekle seçtikleri şeyin nasıl olduğunu bilselerdi.

82- “Kazandıklarına ceza olarak az gülsün; çok ağlasınlar” dünya ve ahirette sonlarının nereye varacağını haber vermektedir. Emir kalıbıyla vermesi bunun kaçınılmaz olduğunu göstermek içindir. Gülme ve ağlamanın sevinç ve kederden kinaye olması caizdir. Azlıktan mak-sat da yokluktur.

83- “Eğer Allah seni onlardan bir gruba döndürürse” eğer Allah seni Medine'ye döndürürse, orada savaştan kalan bir münafık grubu vardı. Çünkü hepsi münafık değillerdi yahut onlardan kalan bir bölük demektir. Geri kalanlar on iki kişi idiler. **“Çıkmak için senden izin isterlerse”** Tebuk'ten sonra başka bir savaşa çıkmak için, **“de ki: Benimle asla çıkmayacaksınız ve benimle beraber hiçbir zaman düşmanla savaşmayacaksınız”** mübalağa için yasak manasında haberdirdir. **“Çünkü siz ilk seferinde oturmaya razı oldunuz”** bu da gerekçesidir. Onların gaziler kütüğünden düşürülmesi geri kalmalarının cezası idi. İlk sefer de Tebuk gazasına çıkıştır. **“Öyleyse oturanlarla beraber oturun”** cihada layık olmadıkları için oturan kadınlar ve çocuklarla beraber demektir. Hâlifin kısa olarak halifin şeklinde de okunmuştur.

84- “İçlerinden ebediyen ölen herhangi birine namaz kılma” ri-vayete göre İbn Übey, hastalanınca Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i çağırdı, içeri girince ondan kendisine istiğfar etmesini ve kendisini iç gömleği ile kefenlemesini ve namazını kılmasını istedi. Ölünce ona kefen olmak üzere gömleğini gönderdi ve namazını kıl-mak için gitti. O zaman ayet indi. Ayetin namaz kıldıktan sonra indiği de söylenmiştir. Gömleği ile kefenlenmesinin değil de namazını kıl-masının men edilmesi şundandır, çünkü gömleği esirgemek kereme yakışmazdı. Bir de o, Abbas esir düşünce ona verdiği gömleğin kar-şılığı idi. Namazdan maksat da ölüye dua ve istiğfar etmektir. Bu da kafirler için yasaklanmıştır. Bunun içindir ki arkasından: **“Ebediyen ölen”** demiştir yani küfür üzere ölen demektir. Zira kafirin dirilmesi azap içindir, zevk için değildir. Sanki o dirilmemiş gibidir. **“Kabrinin başında durma”** defnetmek veya ziyaret etmek için durma. **“Çünkü onlar Allah'ı ve Resul'ünü inkar ettiler ve onlar fasık olarak öldüler”**.

وَلَا

تُعْجِبُكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا
فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا أُنْزِلَتْ
سُورَةٌ أَنْ آمِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ
أُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾
رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ
فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ
جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

85 – Ne malları ne de evlatları seni imrendirmesin. Ancak Allah bunların yüzünden onlara dünyada azap etmeyi ve canlarının da kafirler olarak çıkmasını diler.

86 – “Allah’a iman edin ve Resul’ü ile beraber cihat edin” diye bir sure indiği zaman içlerinden servet sahipleri senden izin isterler ve “bırak bizi, oturanlarla beraber olalım” derler.

87 – Geride kalanlarla beraber olmaya razı oldular. Kalpleri mühürlendi; artık inanmazlar.

88 – Ancak Peygamber ve onunla beraber iman edenler; mallarıyla canlarıyla cihat ettiler. İşte hayırlar onlar içindir ve işte onlar felaha erenlerin ta kendileridir.

89 – Allah onlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur.

85- “Ne malları ne de evlatları seni imrendirmesin. Ancak Allah bunların yüzünden onlara dünyada azap etmeyi ve canlarının da kafirler olarak çıkmasını diler” tekit için tekrar edilmiştir, tekrarı da değer; çünkü gözler mallara ve evlatlara dikilmiştir, nefisler de onları arzulamaktadır. Bunların birinci gruptan başka olmaları da caizdir.

86; 87- “Bir sure indirildiği zaman” Kur’an’dan, bir kısmını murat etmek de caizdir, **“en aminu billahi (Allah’a iman edin diye)”** bien aminu billahi demektir. “En”in müfessire olması da caizdir **“Resul’ü ile beraber cihat edin (diye) içlerinden servet sahipleri senden izin isterler”** fazla ve bol malları olanlar **“ve bizi bırak, oturanlarla beraber olalım, derler”** mazeretleri dolayısıyla oturanlarla demektir. **“Radu bin eyekunu maal havalifi (geride kalanlarla beraber olmaya razı oldular)”** kadınlarla beraber, havalif halife’nin çoğuludur. Bazen içinde hayır olmayan şeye de halife denilir. **“Kalpleri mühürlendi; artık anlamazlar”** cihatta ve Peygamber’e katılmada ne gibi mutluluk ve ondan geri kalmada ne gibi bedbahtlık olduğunu.

88; 89- “Ancak Peygamber ve onunla beraber iman edenler mallarıyla canlarıyla cihat ettiler” yani bunlar geride kalır ve cihat etmezlerse, onlardan daha hayırlıları cihat etmiştir. **“İşte hayırlar onlar içindir”** iki dünyanın faydaları; dünyada zafer ve ganimet, ahirette de cennet ve ikram. Huriler de denilmiştir, çünkü Allah Teala: **“İçlerinde hayırlı güzel kadınlar vardır” (Rahman: 70)** demıştır. Hayrat, hayyire’nin hafif şekli olan hayre’nin çoğuludur. **“İşte onlar felaha erenlerin ta kendileridir”** arzularına nail olanların. **“Allah onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır”**. Bu da ahirette onlar için ne gibi hayırlar olduğunu açıklamaktadır.

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ
 الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا
 مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ⑨٠ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى
 وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ
 وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ⑨١
 وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّلُوا لَتَذِمَّهُمْ قُلْتُ لَا أَجِدُ
 مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيَيْنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ اللَّعْنِ
 حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يَنْفِقُونَ ⑨٢

90 – Bedevilerden özür dileyenler, kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah'a ve Resul'üne yalan söyleyenler ise oturdular. İşlelerinden kafirleri acıklı bir azap çarpacaktır.

91 – Ne zayıflara ne hastalara ne de harcayacak bir şey bulamayanlara, Allah'a ve Resul'üne dürüst davrandıkları takdirde, zorluk yoktur. İylere karşı da bir yol yoktur. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

92 – Ne de kendilerini bindirmen için sana geldikleri zaman: “Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum” deyip de harcayacak bir şey bulamadıkları için gözleri yaş dökerek geri dönenler için de yol yoktur.

90- “Bedevilerden özür dileyenler, kendilerine izin verilmesi için geldiler” Esed ve Gatafan kabilelerini kastediyor, bunlar perişan olduklarını ve ailelerinin kalabalık olduğunu ileri sürerek savaşa gitmek için izin istediler. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Amir bin Tufeyl bölüğüdür: Eğer senin yanında gaza edersek Tay kabilesi ailelerimize ve davarlarımıza saldırır, dediler. Muazzir lafzı ya azzere filemri'den gelmektedir ki işte kusur edip mazereti olmadığı halde mazereti varmış hissini vermektir. Ya da i'tezere'den gelir ki mazeret hazırlamaktır. Bunda te zal'a idgam edilmiş ve harekesi de ayn'e nakledilmiştir. İki sakın cem olduğu için ayn'i meksur ve ses uyumundan dolayı da

mazmum okumak da caizdir. Ancak böyle okuyan olmamıştır. Yakup da özür için çabalamak demek olan a'zere'den "mu'zirun" okumuştur. Ayn'ın ve zal'ın şeddesi ile "mu'izzirun" da okunmuştur ki bu da i'tezere manasına teazzere'den gelmiş olur. Bu, hatadır, çünkü te ayn'e idgam edilmez. Bunların yapmacıktan mı gerçekten mi özür dilediklerinde ihtilaf edilmiştir, eğer gerçek ise **"Allah'a ve Resul'üne inananlar oturdu"** kavli başkaları hakkında olur ki bunlar da bedevilerin münafıklarıdır. Bunlar iman iddia etmede Allah'a ve Resul'üne yalan söylediler, bunlar her ne kadar birinci gruplar ise de özür dilemeleri yalandır. **"İçlerinden kafirleri çarpacaktır"** bedevilerin yahut özür dileyenlerin içlerinden; çünkü onlardan kimileri küfründen değil de tembelliğinden özür dilemişti. **"Acıklı bir azap"** öldürme ve ateşle.

91- **"Ne zayıflara ne de hastalara (yoktur)"** ihtiyarlar ve kötürümler gibi **"ne de harcayacak bir şey bulamayanlara"** fakirliklerinden dolayı, örneğin Cüheyne, Müzeyne ve Uzre oğulları gibi **"zorluk yoktur"**. Savaştan geri kalmalarında günah yoktur. **"Allah'a ve Resul'üne dürüst davrandıkları takdirde"** gizli ve açık iman ve itaat etmekle, tıpkı samimi bir müttefiğin yaptığı gibi. Ya da eylemle ve sözlü olarak İslam'a ve Müslümanlara iyilik getirecek şeyle dürüst davrandıkları takdirde. **"İyilere karşı da bir yol yoktur"** yani onlara da günah yoktur, sitemleri için de bir bahane yoktur. İyilik edenlerin zamir yerine açıkça konulması, onların iyiler zümresine katılmasında herhangi bir sitem olmamasındandır. **"Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir"** onları ve kötülük edenleri, artık iyiler için ne düşünürsün?

92- **"Vela allellezine (ne de kendilerini bindirmen için sana gelenlere)"** bu da "duafa"ya ya da "elmuhsinin"e atıftır. Bunlar Ensar'dan ağlayarak dönen şu yedi kimsedir: Makıl bin Yesar, Sahr bin Hansa, Abdullah bin Ka'b, Salim bin Umeyr, Salebe bin Ateime, Abdullah bin Muğaffel ve Uleyye bin Zeyd. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e geldiler: Biz savaşa çıkmak için adak ettik, bizi ister ayağı yamalı develere ister nalı kırık atlara bindir, seninle beraber savaşacağız, dediler. Aleyhisselam da: Bulamıyorum, dedi. Onlar da ağlayarak döndüler. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Mukarrin'in üç oğlu Makıl, Süveyd ve Numan'dır. Ebu Musa ve arkadaşlarıdır da denilmiştir. **"Kulte (sizi bindirecek bir şey bulamıyorum, demiştin)"** bu da "etevke"deki kâf'tan gizli kad ile haldir. **"Tevellev"** iza'nın cevabıdır. **"Gözleri doluyor"** akıyor **"mineddem'i"** yaştan yani gözlerinin yaşı akıyor. Çünkü "min" edatı beyaniyedir, o mecruru ile beraber temyiz olarak mahallen mansuptur. Bu yefidu dem'uha (yaş boşanıyor) ifadesinden daha etkilidir. Çünkü gözün taşan yaş kesildiğini göstermektedir. **"Hazenen"** mefulun leh yahut hal olarak mansuptur

ya da makablinin gösterdiği bir fiilin mastarıdır. “Ella yecidu” liella yecidu demektir ki “hazen”ene yahut “tefidu”ya bağlıdır. “Harcayacak bir şey bulamadıkları için” gazalarında.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى
الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ
الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾
يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا
لَنْ تُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأَ اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ ثُمَّ تَرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ
إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ
وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾

93 – Yol ancak şunlara karşıdır ki, zengin oldukları halde senden izin isterler. Onlar geride kalanlarla beraber olmaya razı oldular. Allah da onların kalplerine mühür bastı. Artık onlar bilmezler.

94 – Onlara döndüğünüz zaman sizden özür dilerler. De ki: Benden özür dilemeyin. Size asla inanmayacağız. Durumlarınızdan bazılarını gerçekten Allah bize haber verdi. Amellerinizi Allah ve Resul’ü görecek, sonra da gaybi ve görüneni bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecek.

95 – Onlara döndüğünüz zaman kendilerinden vazgeçmeniz için Allah’a yemin edecekler. Onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar pisliktir. Yerleri de kazandıkları şeye karşılık olarak cehennemdir.

93- “Yol ancak” sitem yolu ancak “zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir” hazırlıkları olduğu halde. “Onlar geri kalanlarla beraber olmaya razı oldular” özürsüz yere izin istemelerinin sebebini

açıklayan söz başıdır, o da adiliğe razı olmaları ve rahatları için geri kalanlar zümresine katılmalarıdır. **“Allah da onların kalplerine mühür bastı”** öyle ki akibetin vehametini fark edemediler. **“Artık onlar bilmezler”** bunun sonucunu.

94- **“Sizden özür dilerler”** savaştan geri kalmada, **“onlara döndüğünüz zaman”** bu seferden, **“De ki: Özür dilemeyin”** yalancı mazeretlerle, çünkü **“size asla inanmayacağız”** sizi tasdik etmeyeceğiz, çünkü **“durumlarınızdan bazılarını gerçekten Allah bize haber verdi”**. Nebisine vahiy etmekle bize bazı haberlerinizi bildirdi. O da içlerinizdeki kötülük ve bozukluktur. **“Amelinizi Allah ve Resul’ü görecektir”** küfürden tövbe ediyor musunuz yoksa üzerinde sabit duruyor musunuz? Sanki bu da tövbelerini istemedir ve tövbe için süre tanımaz. **“Sonra da görünmeyeni ve görüneni bilene döndürüleceksiniz”** ileyhi diyecekti, zamirin yerine sıfatı koyması, onun (Allah’ın) onların gizlerinden ve açıklarından haberdar olmasındandır. Onların içlerinden ve amellerinden hiçbir şey onun ilminden kaçmaz. **“O da size yaptıklarınızı haber verecek”** azarlamak ve azap etmekle.

95- **“Onlara döndüğünüz zaman kendilerinden vazgeçmeniz için Allah’a yemin edecekler”** siz de onlara sitem etmeyin, **“onlardan yüz çevirin”** onları azarlamayın **“çünkü onlar pisliktir”** kınamak onlara kâr etmez. Çünkü bundan maksat onları tövbeye sürüklemekle temizlemektir. Bunlar ise pistir, temizlemeyi kabul etmez. Bu da yüz çevirmenin ve sitem etmemenin sebebidir. **“Yerleri de cehennemdir”** bu sebebin tamamlayıcı kısmıdır. Sanki şöyle demiştir: Onlar pistirler, cehennem halkıdır. Kötü söylemek onlara dünyada da ahirette de fayda sağlamaz. Ya da ikinci gerekçedir. Mana da şöyledir: Sitem olarak onlara ateş yeter, artık sitem için kendinizi yormayın. **“Kazandıkları şeye karşılık olarak”** cezaen’in mastar ve mefulun leh olması da caizdir.

يَخْلِفُونَ

لَكُمْ لَتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى
 عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا
 وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ
 وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ
 مَا يَنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمْ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ
 السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ
 بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يَنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ
 وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَّا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيَدْخِلُهُمْ
 اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾

96 – Onlardan razı olmanız için size yemin ederler. Eğer onlardan razı olsanız bile, şüphesiz Allah fasıklar topluluğundan razı olmaz.

97 – Bedeviler; inkar ve nifakça daha beter ve Allah'ın, Resül'üne indirdiği şeylerin sınırlarını tanımamaya daha layıktırlar. Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.

98 – Bedevilerden kimi harcadığı şeyi bir ceza edinir. Ve size belaların gelmesini bekler. Kötü belalar onların üzerine olsun. Allah hakkıyla işiten, çok iyi bilendir.

99 – Bedevilerden kimi de Allah'a ve ahiret gününe iman eder ve harcadığını Allah katında yakınlıklara ve Peygamberin dualarına vesile edinir. Bilin ki onlar kendileri için bir yakınlıktır. Allah onları rahmetine girdirecektir. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

96- “Onlardan razı olmanız için size yemin ederler” yemin ederler ki onlara yaptığınıza devam edesiniz. “Eğer onlardan razı olsanız bile, şüphesiz Allah fasıklar topluluğundan razı olmaz”. Çünkü sizin

razı olmanız Allah'ın razı olmasını temin etmez. Tek başınıza sizin razı olmanız, Allah onlara gazap etmiş ve azap etmek istemişse, yine onlara fayda vermez. Ya da sizin kafanızı karıştırabilseler bile Allah'a bunu yapamazlar. Allah onların sırlarını ifşa edecek ve onları hor edecektir. Ayetten maksat onlardan razı olmayı men etmek ve onlardan yüz çevirme emredilip de onlara iltifat edilmemesi gerektikten sonra yalancı mazeretlerine aldanmamaktır.

97- “Bedeviler inkar ve nifakça daha beterdiler” yerleşik insanlardan. Çünkü vahşidirler ve kalpleri katıdır. İlim ehli ile ilişkileri yoktur, kitap ve sünneti az dinlerler. **“Tanımamaya da yatkındırlar”** bilmemeye daha uygundurlar **“Allah'ın, Resul'üne indirdiğinin sınırlarını”** şeriatın farz ve sünnetlerini. **“Allah çok iyi bilendir”** kırsalda yaşayanların hallerini bilir, **“hikmet sahibidir”** iyilik ve kötülük edenlere sevap ve ceza vermesinde.

98- “Bedevilerden kimi edinir” sayar **“harcadığını”** Allah yolunda sarf ettiği ve sadaka verdiğini **“ceza”** para cezası ve ziyan sayar. Çünkü hasbî davranmaz ve ona karşı sevap beklemez. Sadece riya için ya da takiyye için harcar. **“Size belaların gelmesini bekler”** belaların size dönmesini ister ki harcamaktan kurtulsun. **“Kötü belalar onların üzerine olsun”** bekledikleri şeyin benzeri ile onlara ara cümle olup bedduadır ya da bekledikleri şeyin başlarına geleceğini haber vermektedir. Ayette geçen daire aslında mastardır ya da dara yeduru'dan ismi faildir, zamanın kötü akibetine isim olmuştur. Sev' de mastardır, mübalağa için ona izafe edilmiştir, tıpkı: Recülü sıdkın gibi. Ebu Amr ile İbn Kesir burada sû' okumuşlar, Feth suresinde de sin'in zammı ile okumuşlardır. **“Allah hakkıyla iştir”** orduya yardım ederken dediklerini **“çok iyi bilendir”** içlerinde sakladıklarını.

99- “Bedevilerden kimi de Allah'a ve ahiret gününe iman eder ve harcadığını Allah katında yakınlıklara vesile edinir” kurubatin **“yettehizü”**nün ikinci mefuludur, **“indallahı”** de sıfatıdır ya da **“yettehizü”**nün zarfıdır. **“Peygamberin dualarına da”** vesile kılar, çünkü aleyhisselam Efendimiz sadaka verenlere dua eder ve bağışlanmalarını isterdi. Bunun içindir ki sadakayı alanın verene dua etmesi sünnettir. Ancak ona salat okumaz, ama Peygamberimiz aleyhisselam: Allah'ım, Ebu Evfa'nın ailesine salat et, demiştir. Çünkü onun mevkii buna müsaittir. **“Bilin ki onlar kendileri için bir yakınlıktır”** itikatlarının doğru olduğuna Allah'tan şahitliktir ve umutlarını tasdiktedir. Tembih harfi elâ ve nisbeti tekit eden enne ile pekiştirilmiş söz başıdır. Zamir de nafakalarına gitmektedir. **“Allah onları rahmetine girdirecektir”** rahmetin onları kuşatacağına vaattir, sin edatı da onun

gerçekleşeceğini göstermektedir. “Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir” kavli de onu tesbit etmektedir. Şöyle de denilmiştir: Bî-rincisi Esed, Gatafan ve Temim oğulları, ikincisi de Abdullah Zilbica-deyn ve kavmi hakkındadır.

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ
اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مَنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ
الْمَدِينَةِ مَرَدُّوا عَلَى النَّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ
مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾

100 – Muhacirlerden ve Ensar'dan ilk geçenler (öncüler) ve güzelce onlara tabi olanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş, onlar da ondan razı olmuşlardır. Onlara içlerinde ebedi kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur.

101 – Çevrenizdeki bedevilerden münafıklar vardır. Medine'li-lerden de nifak üzerinde idman yapanlar vardır. Sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük azaba döndürülürler.

100- “Muhacirlerden ilk geçenler” bunlar iki kibleye de namaz kılanlardır ya da Bedir'de bulunanlardır ya da hicretten önce Müslüman olanlardır. “Velensari (Ensar'dan)” bunlar da ilk Akabe biatında bulunanlardır, yedi kişi idiler. İkinci Akabe biatında olanlar da, bunlar da yetmiş kişi idiler. Ebu Zürene Mus'ab bin Umeyr'in kendilerine geldiği zaman iman edenlerdir. “Essabikune”ye atfen ref ile “velensaru” da okunmuştur. “Ve onlara güzelce tabi olanlar” iki kabileden öncülere katılanlar ya da kıyamet gününe kadar onlara iman ve taatla tabi olanlardır. “Allah onlardan razı olmuştur” taatlarını kabul etmek ve amellerinden razı olmakla “onlar da ondan razı olmuşlardır” dinî ve

dünyevî nimetlerine nail olmakla. **“Onlara altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır”** İbn Kesir diğer yerlerde olduğu gibi min tah-tiha şeklinde okumuştur. **“İçlerinde ebedi kalmak üzere. İşte büyük kurtuluş budur”**.

101- **“Çevrenizdekilerden”** memleketinizin yani Medine'nin çev-resindekilerden **“bedevilerden münafıklar vardır”**. Onlar Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Eşca' ve Ğifar kabileleridir. Bunlar Medine'nin çev-resinde konaklamışlardı. **“Vemîn ehli medineti”** bu da “mimmen havleküm”e atıftır ya da mahzufun haberidir, onun sıfatı da **“meredu alennifak”**tır. Mevsufun hazfedilip sıfatın onun yerine geçmesinin bir benzeri de şudur:

Enebnü cella ve tallaus senaya

(Enebnü recülin cella, ben işleri halleden ve dağa çıkan adamın oğluyum).

Birinciye göre münafikin'in sıfatıdır, araları habere atfedilen şeyle açılmıştır ya da münafıklıkta idmanlarını ve maharetlerini göstermek için yeni bir kelimedir. **“Onları sen bilmezsin”** onları şahsen tanımaz-sın, bu da bu husustaki ustalıklarını ve kendilerini gayet iyi sakladık-larını göstermektedir. Öyle ki o kadar zeki ve o kadar ferasetli olmana rağmen senden kaçabilmişlerdir. **“Biz onları biliriz”** biz onların sırla-rından haberdarız. Seni atlatabledilerse de bizi atlatamazlar. **“Onlara iki defa azap edeceğiz”** rezil etmek ve öldürmekle yahut biri ile ve ka-bir azabı ile yahut zekat almak ve bedenlerini yıpratmakla. **“Sonra da büyük azaba döndürülecekler”** ateş azabına.

وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا

بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرُ سَيِّئًا عَسَىٰ اللّٰهُ
اَنْ يَّتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ
صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلٰتَكَ
سَكَنٌ لَّهُمْ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿١٠٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ
التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَيُخَذُّ الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ
الرَّحِيْمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلْ اَعْمَلُوا فَسَيَّرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ
وَالْمُؤْمِنُوْنَ وَسَتَرْكُوْنَ اِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيَنْبِئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٠٥﴾

102 – Diğerleri de günahlarını itiraf ettiler; iyi ameli başka bir kötü ile karıştırdılar. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

103 – Onların mallarından sadaka al ki onları onunla temizleyip arındırasın. Onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için bir sükunettir. Allah hakkıyla işiten, çok iyi bilendir.

104 – Allah'ın şüphesiz kullarından tövbeyi kabul edeceğini ve sadakaları alacağını bilmediler mi? Şüphesiz Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.

105 – De ki: Amelinizi Allah, Resul'ü ve müminler görecektir. Gaybi ve görüneni bilene döndürüleceksiniz de size yaptıklarını haber verecektir.

102- “Diğerleri de günahlarını itiraf ettiler” savaşa katılmamalarını yalancı mazeretlerle örtmeye çalışmadılar. Bunlar da geri kalanlardan bir topluluk idiler ki haklarında inen ayetleri duyunca kendilerini mescidin sütunlarına bağladılar. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem geldi, adeti üzere mescide girdi, iki rekat namaz kıldı. Onları gördü, hallerini sordu; anlattılar; onları sen bizzat çözmedikçe kendi-

leri çözmeyecekler, dediler. O da: Ben de emir gelinceye kadar yemin ederim onları çözmeyeceğim, dedi. Ayet indi, onları salıverdi. **“İyi ameli başka bir kötü ile karıştırdılar”** pişmanlık ve suçu itiraf demek olan iyi ameli savaştan geri kalma ve münafıklara uyma kötü ameliyle karıştırdılar. “Ve ahara’daki vav da ya be manasınadır, mesela bi’tüş şae şaten ve dirhemen örneğinde olduğu gibi ya da amellerden her birinin diğerine karıştığını göstermek içindir. **“Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder”** bu da “günahlarını itiraf ettiler” sözünden anlaşılmaktadır. **“Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”** tövbe edenden geçer ve ona lütufta bulunur.

103- **“Onların mallarından sadaka al ki”** rivayete göre onlar serbest bırakılınca: Ya Resulallah, işte bizi senden geri koyan mallarımız bunlardır; onları sadaka et ve bizi temizle, dediler. O da: Ben mallarınızdan hiçbir şey almakla emrolunmadım, dedi, ayet de bunun üzerine indi. **“Onları temizleyesin”** günahlardan yahut bu gibi şeylere sürükleyen mal sevgisinden. Tahherehu manasına gelen atherehu’dan “tuthirühüm” de okunmuştur. Emrin cevabı olarak cezm ile de okunmuştur. **“Onları arındırasın”** iyiliklerini artırasın ve onları ihlaslıların derecelerine çıkarasın. **“Onlara dua et”** dua ve istiğfar ederek onlara şefkat göster. **“Çünkü senin duan onlar için bir sükûnettir”** nefisleri yatıştır ve kalpleri huzur bulur. (Salavât) şeklinde cemi yapılması dua edilenlerin çok olmalarındandır. Hamze, Kisai ve Hafs tekil olarak (sateke) okumuşlardır. **“Allah hakkıyla işitendir”** itiraflarını **“çok iyi bilendir”** pişmanlıklarını.

104- **“Elem yalemu (bilmediler mi?)”** zamir ya tövbeleri kabul edilenlere racidir, maksat da tövbelerinin kabul olunacağı ve sadakalarına güvenecekleri kalplerine yerleşmektir ya da başkalarına racidir ki maksat bu iki şeye teşvik etmektir. **“Allah’ın şüphesiz kullarından tövbeyi kabul edeceğini”** doğru dürüst yapıldığı takdirde. Yakbelu’nun “an” ile geçişli kılınması tecavüz manasını içermesindendir. **“Sadakaları alır”** bedelini ödemek için bir şeyi alan gibi kabul eder. **“Şüphesiz Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir”**. Onun şanı tövbe edenlerin tövbesini kabul etmek ve onlara ihsanda bulunmaktır.

105- **“De ki: Amel edin”** istediğiniz ameli yapın **“amelinizi görecektir Allah”** çünkü hayır olsun şer olsun ona hiçbir şey gizli kalmaz **“Resul’ü ve müminler de”** zira Allah Teala gördüğünüz ve bildiğiniz gibi onlardan gizlemeyecektir. **“Gaybi ve görüneni bilene döndürüleceksiniz”** ölmekle **“size yaptıklarınızı haber verecektir”** karşılığını göstermekle.

وَأَخْرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ أَمَّا

يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾
وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَارْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفْنَ
﴿١٠٧﴾ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

106 – Diğerleri de Allah'ın emrine bırakılmışlardır; ya onlara azap eder yahut tövbelerini kabul eder. Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.

107 – Bir de şöyleleri vardır: bunlar; zarar vermek, inkar etmek, müminlerin arasını açmak ve daha önce Allah ve Resul'ü ile savaşını beklemek için mescit edindiler. Biz, iyilikten başka bir şey istemedik, diye muhakkak yemin edeceklerdir. Allah şahitlik eder ki onlar elbette yalancılardır.

106- “Diğerleri de” savaştan geri kalanlar da “mürcevne (bırakılmışlardır)” yani durumları ertelenmiştir. Bu da erceehu'dan gelir ki ertelemektir. Nafi, Hamze, Kisai ve Hafs (mercuune yerine) vav ile “mürcevne” okumuşlardır. İkisi de geçerli lügattir “Allah'ın emrine” haklarında vereceği karara. “Ya onlara azap eder” münafıklıkta ısrar ederlerse “yahut tövbelerini kabul eder” eğer tövbe ederlerse. Tereddüt kullardan kaynaklanmaktadır. Bunda her iki durumun da Allah Teala'nın iradesiyle olduğuna delil vardır. “Allah çok iyi bilendir” hallerini “hikmet sahibidir” onlara yaptığı şeylerde. “Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir” şeklinde de okunmuştur. Bunlardan maksat Ka'b bin Malik, Hilal bin Ümeyye ve Mürare bin Rebi'dir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ashabına bunlara selam vermemelerini ve bunlarla konuşmamalarını emretti. Bunlar da bu durumu görünce riyetlerini temiz tuttular ve işlerini Allah'a havale ettiler. Allah da onlara merhamet etti.

107- “Vellezinet tehazu mesciden” bu da “ve aharune mercuune”ye atıftır ya da müptedadır, haberi mahzuftur yani fimen vasafna ellezinet tehazu demektir ya da ihtisas üzere mansuptur. Nafi ile İbn Amir vavsız (ellezine) okumuşlardır. “Zarar vermek için” müminleri ra-

hatsız etmek için, rivayete göre Amr bin Avf oğulları Kuba mescidini kurunca Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den kendilerine gelmesini istediler. O da geldi, içinde namaz kıldı. Kardeşleri Ğanem bin Avf oğulları bunları kışkandılar, onlar da kendilerine Şam'dan gelecek olan rahip Ebu Amr imamlık etmek üzere bir mescit yaptılar. Mescidi tamamlayınca Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e geldiler: Biz ihtiyaç sahipleri, özürlüler, yağmurlu ve kış gecelerinde namaz kılmak için bir mescit yaptık, içinde namaz kıl ki orasını namazgah edineyim, dediler. O da kalkmak için dışarı elbisesini aldı, hemen ayet indi. Malik bin Duşşum, Ma'n bin Adiy, Amir bin Seken ve Vahşi'yi çağırdı, onlara: Halkı zalim olan o mescide gidin, onu yıkın, yakın, dedi. Öyle yapıldı, yeri de çöplük kılındı. **"İnkâr için"** içlerinde gizledikleri küfrü takviye etmek için **"müminlerin arasını açmak için"** Kuba mescidinde namaz kılmak için toplanan müminleri kastediyor. **"Daha önce Allah ve Resul'ü ile savaşıyı beklemek için"** rahip Ebu Amr'i kastediyor, çünkü o, Uhut savaşında Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e: Nerede seninle savaşan bir topluluk görürsem mutlaka onlarla birlik olur, seninle savaşırım, demişti. Ta Huneyn gününe kadar savaştı, Hevazin'lilerle beraber yenildi, Şam'a kaçtı, Resulullah ile savaşacak asker getirmek üzere Kayser'e müracaat etti. Sonunda Kinnesrin'de tek başına vefat etti. Şöyle de denilmiştir: Ahzap savaşında asker toplardı, yenilince Şam'a kaçtı. "Minkablu" "harebe"ye yahut "ittehazu"ya mütealliktir. Yani bunlar geri kalmakla münafık olmadan önce mescit edindiler demek olur. Çünkü onun Tebuk seferinden önce inşa edildiği rivayet edilmiştir. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den gelmesini istediler. O da: Biz yola çıkmak üzereyiz, döndüğümüz zaman inşallah içinde namaz kılarız, dedi. Dönünce, teklifi tekrar ettiler, ayet bunun üzerine indi. **"Biz iyilikten başka bir şey istemedik"** onu bina etmekle ancak iyi şey istedik yahut iyi dilek tuttuk ki o da namaz, zikir ve Müslümanlara geniş bir mekan hazırlamaktır. **"Allah şahitlik eder ki onlar elbette yalancılardır"** yeminlerinde.

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ
 أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ
 الْمُطَهَّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أُسِّسَ بُنْيَانُهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ
 وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أُسِّسَ بُنْيَانُهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ
 هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾

108 – Orada asla durma. İlk gününden takva üzerine kurulan mescit, içinde durmana daha layıktır. Orada iyice temizlenmeyi seven birtakım adamlar vardır. Allah iyice temizlenenleri sever.

109 – Yapısını Allah'ın takva ve rızası üzerine kuran mı yoksa yapısını yıkılacak uçurum kenarına kurup da onunla cehennem ateşine sürüklenen kimse mi daha hayırlıdır. Allah zalımlar topluluğuna hıdayet etmez.

108- “Orada asla durma” namaz için “ilk gününden takva üzerine kurulan mescit” Kuba mescidini kastediyor, onu Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem kurdu ve Pazartesinden Cumaya kadar kaldığı günlerde orada namaz kıldı. Çünkü kıssaya daha uygundur. Ya da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in mescididir, çünkü Ebu Said radiyallahu anı şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e onu sordum, o da: Şu mescidiniz, Medine mescididir, dedi. “Min evveli yevmin (ilk gününden)” var olduğu günlerden “min” edatı zamana da mekana da kullanılır, şurada olduğu gibi:

Hicr tepelerindeki yurtlar kimindir?

Yıllardır ve uzun zaman boş kalan yurtlar.

“İçinde durmana daha layıktır” orada namaz kılmana, “orada iyice temizlenmeyi seven birtakım erkekler vardır” Allah rızası için isyanlardan ve kötü şeylerden temizlenmeyi seven. Cenabetten de denilmiştir ki öyle uyumazlar. “Allah iyice temizlenenleri sever” onlardan razı olur ve onu sevgilinin sevgilisine yaptığı gibi onu yakınına alır. Şöyle de denilmiştir: Ayet inince Resulullah sallallahu aleyhi ve

sellem yürüyerek oraya gitti, yanında da muhacirler vardı. Kuba mes-cidinin kapısında durdu, Ensar'ın oturmuş olduklarını gördü, aleyhis-selam: Sizler müminler misiniz, dedi? Onlar da sustular, tekrar etti, Hazreti Ömer: Şüphesiz onlar müminlerdir, ben de onlarlayım, dedi. Aleyhissalat vesselam: Kazaya razı mısınız, dedi? Onlar da: Evet, de-diler. Belaya sabreder misiniz, dedi? Onlar da: Evet, dediler. Bollukta şükreder misiniz, dedi? Onlar da: Evet, dediler. Aleyhisselam Efendi-miz de: Ka'be'nin rabbine yemin ederim ki onlar müminlerdir, dedi. Oturdu, sonra da: Ey Ensar topluluğu, şüphesiz aziz ve celil olan Allah sizi övdü, siz abdestte ve taharette ne yapıyorsunuz, dedi? Onlar da: Ya Resulallah, biz abdest bozduktan sonra üç taşla silinir, arkasından da su ile yıkarız, dediler. O da: "İçinde iyice temizlenmeyi seven erkekler vardır" ayetini okudu.

109- **"Yapısını kuran mı?"** dininin binasını kuran mı **"Allah'ın tak-va ve rızası üzerine kuran mı daha hayırlıdır?"** sağlam temel üzerine ki o da Allah'tan korkmak ve itaat ederek rızasını aramaktır. **"Yoksa yapısını uçurumun kenarına kurup da"** en zayıf ve en gevşek temel üzerine kurup da **"onunla cehennem ateşine sürüklenen mi?"** Zayıf ve gevşek olduğu için ateşe sürüklenen mi? Uçurumun kenarını yani vadinin götürüp de oyuk hale getirdiği şeyi (yarı) takvaya karşılık kıl-ması üzerine din yapılarını kurdukları şeyin batıllığını ve tez elden si-lineceğini temsil içindir. Sonra da onun ateşe sürüklenmesini temsile tercih etti ve onu rızanın karşılığına koydu ki onun yapısı onu ateşe sürüklenmekten koruyacak şekilde sağlamdır ve onu Allah'ın rızasına dolayısıyla en azından cennete götürecektir; bunun yapısı da niyetle-rinin kötülüğünden her an ateşe düşürecektir. Sonra da yerleri kesinlikle cehennemdir. Nafi ile İbn Amir meçhul siygası ile "üssise" oku-muşlardır. İzafetle "esasü bünyanihi" ve "essü bünyanihi" ve "üsüsü" feth ve med ile "âsasu" ve kesr ile "îsasu" da okunmuştur. Üçü de üs-sün çoğuludur. "Takvan" de tenvinle okunmuştur ki elif ilhak içindir, tenis için değildir, mesela tetra gibi. İbn Amir, Hamze ve Ebu Bekir de sükun ile "cürfın" okumuşlardır. **"Allah zalimler topluluğuna hidayet etmez"** onları ıslah edecek ve kurtaracak şeye götürmez.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ
 إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾
 إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ
 لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ
 وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقٌّ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ
 وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمْ
 الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

110 – Kurdukları yapı kalplerinde bir şüphe olarak kalacaktır; meğerki kalpleri parçalana. Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.

111 – Şüphesiz Allah, cennet kendilerinin olmak üzere müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşmışlar; öldürür ve öldürülürler. Bu; Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kendi üzerine aldığı bir vaattir. Sözünü Allah'tan daha çok yerine getiren kimdir? Öyleyse yaptığınız alışverişten dolayı sevinin. İşte en büyük kurtuluş budur.

110- "Kurdukları yapı hep kalacaktır" bünyan mastardır, meful manasınadır, cemi değildir, onun içindir ki bazen ona te dahil olur (bünyanet) sıfatı da müfret olmuştur, haberi "rîbetin fi kulubihim"dir ki şüphe ve münafıklık demektir. Mana da şöyledir: Onların bu yapıları daima şüphe sebebi olacak ve nifaklarını artıracaktır. Çünkü onları buna sürükleyen odur. Sonra Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem onu yıkınca bu kalplerine iyice yerleşti ve arttı. Öyle ki damgası kalplerinden bir türlü silinmedi. "Meğerki kalpleri parça parça ola" öyle ki idrak ve içine bir şey alma kabiliyeti kalmaya. Bu da ileri derecede bir mübalağadır. İstisna da da en genel zaman biriminden yapılmıştır (kalpleri her zaman şüphededir). Şöyle de denilmiştir: Parça parça olmaktan maksat öldürmekle yahut kabirde veyahut cehennemde olacak şeydir. Pişmanlık ve üzüntü manasına tövbe ile parçalanmak da denilmiştir. Yakup intiha harfi ilâ ile okumuştur. "Tekattaa" da tetekaa-

taa" manasınadır. İbn Amir, Hamze ve Hafs kıraatları da böyledir. Ye ile "yukattaa" ve şeddesiz "yuktaa" da Resule yahut bütün herkese hitaben "tukattü kulubehüm" malum kalıbı ile katta'te ve meçhul kalıbı ile (velev kuttıat) de okunmuştur. **"Allah çok iyi bilendir"** niyetlerini **"hikmet sahibidir"** binalarını yıkmakla emrederken.

111- "Şüphesiz Allah, cennet kendilerinin olmak üzere müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır". Mallarını ve canlarını kendi yolunda harcayanların cennetle mükafatlandırılacaklarına dair temsildir. **"Allah yolunda savaşır; öldürür ve öldürülürler"** niçin müjdelendiklerini açıklayan söz başıdır. Yukatilune emir manasındadır, da denilmiştir. Hamze ile Kisai, meçhul kalıbını önce okumuşlardır; bildiğin gibi vav tertip icap etmez ve bazılarının fiili hepsine isnat edilir. **"va'den aleyhi hakkan"** alışverişin delalet ettiği şeyi tekit eden mastardır, çünkü o da vaat manasınadır. **"Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da"** Kur'an'da tespit edildiği gibi bu ikisinde de zikredilmiştir. **"Sözünü Allah'tan daha çok yerine getiren kimdir?"** va'di yerine getirmede mübalağadır ve hak olduğunu onaylatmadır. **"Öyleyse yaptığınız alışverişten dolayı sevinin"** bundan çok sevinin, çünkü size en büyük istekleri kazandırmıştır. Nitekim: **"İşte en büyük kurtuluş budur!"** demiştir.

التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ
السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَيَشِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ مَا كَانَ
لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا
أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

112 – Tövbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, secde edenler, iyiliği emredenler ve kötülükten men edenler ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar (yok mu), işte o müminleri müjdele.

113 – Peygamber ve iman edenler için, müşriklerin, cehennem yaranı oldukları kendilerine belli olduktan sonra, akraba da olsalar, onlar için istiğfar etmeleri yoktur.

112- “Ettaibun” medih üzere merfudur yani hümüt taibun demektir. Bunlardan murat edilenler de zikri geçenlerdir. Müpteda olup haberinin de mahzuf olması da caizdir, takdiri şöyledir: Ettaibune min ehli cenneti ve inlem yücahidu. Çünkü: “Allah her birine güzellik va’detmiştir” (Nisa: 95) demiştir ya da haberi arkadan gelendir yani ettaibuna anil küfri alel hakikati hümül camiune lihazihil hisali demektir. Ye ile mansup olarak medih üzere (ettaibine) ya da müminlerin sıfatı olarak mecrur da okunmuştur. “İbadet edenler” dinde Allah’a ihlasla ibadet edenler “hamd edenler” nimetlerine ya da bollukta ve darlıkta nail oldukları şeylere. “Seyahat edenler” oruç tutanlar demektir, çünkü aleyhissalat vesselam Efendimiz: Ümmetimin seyahati oruçtur, demiştir. Orucun seyahata benzetilmesi şehvetleri engellemesindendir ya da mülk ve melekutun gizemlerinden haberdar olmak için nefis mücadelesi olmasındandır. Ya da cihat veya ilim öğrenmek için seyahat edenlerdir. “Ruku edenler, secde edenler” namazda “iyiliği emredenler” iman ve taatla “ve kötülükten men edenler” şirkten ve isyanlardan. Buradaki atıf ikisinin aynı haslet olduğunu göstermek içindir. Sanki: iki sıfatı birleştirenler, demiştir. “Allah'ın sınırlarını koruyanlar” yani açıkladığı ve gösterdiği gerçekleri ve şeriatları koruyanlar demektir. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki bundan öncekiler faziletlerin açıklamasıdır, bu ise onların özetidir. Şöyle de denilmiştir:

Bu şunu bildirmektedir ki sayı yedinci ile tamam olmuştur. Şöyle ki yedi tam sayıdır, sekiz ise yeni bir sayının başlangıcıdır, ona atfedilmiştir. Bunun içindir ki buna vav-ı semaniye denir. **“Müminleri müjdele”** yani bu faziletleri taşıyanları demektir. Müminleri zamir değil de zahir olarak kullanması onları buna götürenin imanları olduğuna ve kamil müminin de böyle olması gerektiğine dikkat çekmek içindir. Müjdesi verilen şeyin hazfedilmesi de onu büyütme içindir. Sanki: Onları fehimlerin anlamayacağı ve sözlerin ifade edemeyeceği şeylerle müjdele demiştir.

113- “Peygamber ve iman edenler için, müşriklere istiğfar etmeleri yoktur”. Rivayete göre aleyhissalat vesselam Efendimiz, ölmek üzere olan amcası Ebu Talib’e: Kelime-i şahadet getir, seni o vesile ile Allah katında müdafaa edeyim, dedi. O da kabul etmedi. Efendimiz de: Men edilmediğim sürece sana istiğfar edeceğim, dedi. Bunun üzerine ayet indi. Şöyle de denilmiştir: Mekke’yi fethedince Ebva’ya çıktı, annesinin kabrini ziyaret etti. Sonra da gözyaşı dökerek kalktı: Rabbimden annemin kabrini ziyaret etmeyi istedim; bana izin verdi. İstiğfar için izin istedim, bana izin vermedi, bana iki ayeti indirdi, dedi. **“cehennemin yararı oldukları belli olduktan sonra, akraba da olsalar”** yani kafir olarak öldükten sonra demektir. Bunda dirilerine istiğfar etmenin caiz olduğuna delil vardır. Çünkü bu imana muvaffak olmalarını istemektir. Böylece İbrahim’in kafir babasına istiğfarındaki çelişkiyi ortadan kaldırmış oldu ve şöyle dedi:

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ
وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ
إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ
قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ يُخَيِّ وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾

114 – İbrahim'in, babasına istiğfar etmesi, sadece ona ettiği bir vaattan dolayı idi. Onun, Allah'ın düşmanı olduğu kendine belli olunca, ondan uzaklaştı. Gerçekten İbrahim, çok niyaz eden, çok uysaldır.

115 – Allah bir kavmi hidayet ettikten sonra sakınacakları şeyi kendilerine açıklayana kadar onları saptıracak değildir. Şüphesiz Allah her şeyi gayet iyi bilendir.

116 – Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Diriltir ve öldürür. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur.

114- “İbrahim'in, babasına istiğfar etmesi, sadece ona ettiği bir vaatten dolayı idi”. İbrahim ona: “Senin için muhakkak istiğfar edeceğim” (*Mümteherine: 4*) dedi. Yani imana muvaffak olmanı isteyeceğim çünkü iman kendinden öncesini kesip atar. “Ebahu” okunuşu da bunu gösterir. Ya da babası ona va'detti, o da iman edeceği va'di idi. “Onun Allah'ın düşmanı olduğu kendine belli olunca” küfr üzere ölmekle yahut iman etmeyeceğine dair vahiy gelmekle “ondan uzaklaştı” istiğfarını kesti. “Gerçekten İbrahim çok niyaz eden” çok ah edendir, bu da aşırı merhametinden ve kalbinin yufkalığından kinayedir. “Çok uysaldır” eziyetlere dayanıklıdır. Cümle kendisine sert davranmasına rağmen babasına istiğfara yönelten şeyi açıklamaktadır.

115- “Allah bir kavmi saptıracak değildir” onlara sapıklar adını

verecek yahut onları aynıyla sorumlu tutacak değildir **“onları hidayet ettikten sonra”** İslam’a **“sakınacakları şeyi kendilerine açıklayıncaya kadar”** sakınılması gereken şeyi onlara açıklayıncaya kadar. Sanki bu Resul’ün amcasına yahut müşrik geçmişlerine men edilmeden önceki istiğfarı için özür gibidir. Şöyle de denilmiştir: Bu, işin başında kible, içki vb. şeylerde geçen bir topluluk hakkındadır. Özetle gafilin mükellef olmadığına delildir. **“Şüphesiz Allah her şeyi gayet iyi bilendir”** onların her iki halde de durumlarını bilir.

116- “Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Diriltir ve öldürür. Sizin için Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı yoktur”. Onları akrabaları da olsa müşriklere istiğfardan men edip de bu da direkt onlardan el çekmeyi gerektirince, onlara Allah’ın var olan her şeyin sahibi olduğunu, işini idare ettiğini, yetkinin ve yardımın ondan başkasından gelmeyeceğini açıkladı ki her şeyleriyle ona yönelsinler ve ondan başkasından tamamıyla el çeksinler. Ta ki yapıp ettiklerinde ondan başka el açacakları biri kalmasın.

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ
وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ
مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ
ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾
وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ
بِمَا رَحَبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنَّهُ لَا مَلْجَأَ
مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ
التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا

مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾

117 - Şüphesiz Allah; Peygambere ve içlerinden birtakımının neredeyse kalplerinin eğrilmesinden sonra zorluk anında ona tabi olan muhacirlerle Ensar'a da tövbe bahş etti. Sonra da tövbelerini kabul etti. Çünkü o, çok şefkatli, çok merhametlidir.

118 - Savaştan geri bırakılan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Nihayet yeryüzü bütün genişliği ile başlarına dar geldi, vicdanları da kendilerini sıkıştırdı ve Allah'tan yine kendisinden başka sığınak olmadığını iyice bildiler. Sonra tövbe etmeleri için onlara tövbe nâsip etti. Şüphesiz Allah o, tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.

119 - Ey o iman edenler, Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.

117- "Şüphesiz Allah; Peygambere, muhacirlere ve Ensar'a tövbe bahş etti". Münaflıklara savaşa katılmamaları için izin vermesinden ya da onları günah ilişkisinden temizledi, şu ayet gibi: "Ta ki Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın" (Fetih: 2). Bunun tövbeye gönderme olduğu da denilmiştir. Mana da şöyledir: Kim varsa tövbeye muhtaçtır hatta Peygamber, muhacirler ve Ensar bile, çün-

kü Allah Teala: “Hepiniz Allah’a tövbe edin” (*Nur: 31*) demiştir. Çünkü kim varsa mutlaka onun daha yükseleceği bir makam vardır. Bunu da o kusurdan tövbe ederek yapar, böylece fazileti açığa çıkar. Bu da kullarından peygamberlerin ve iyi kimselerin makamıdır. **“Onlar ki ona zorluk anında tabi oldular”** o da Tebuk seferindeki halleridir. O zaman binek bakımından çok sıkışık idiler; on kişi bir deveye nöbetleşe biniyorlardı. Erzak açısından da öyle idi, hatta bir hurmayı bölüşüyorlar ve hayvanların kirişlerindeki suyu içmeye çalışıyorlardı. **“İçlerinden birtakımının kalplerinin neredeyse eğrilmesinden sonra”** neredeyse imanda yahut peygambere tabi olmada sebat edemeyeceklerdi. “Kâde”deki zamir-i şe’n o topluluğa racidir, ait zamiri de “minhüm”dür. Hamze ile Hafs ye ile “yeziğu” okumuşlardır, çünkü kulub’un müennesliği hakiki değildir. “Min badi ma zağat kulubu ferikin minhüm” şeklinde de okunmuştur. Bundan da savaşa gitmeyenler kastedilmiştir. **“Sonra tövbelerini kabul etti”** tekit için tekrar edilmiştir ve şuna dikkat çekilmiştir ki tövbeleri çektikleri sıkıntıdan kabul olunmuştur ya da kayacak gibi olmalarından dolayı öyle olmuştur. **“Şüphesiz o çok şefkatli, çok merhaletlidir”**.

118- **“Üç kişinin de tövbesini kabul etti”** bunlar Ka’b bin Malik, Hilal bin Ümeyye ve Mürare bin Rebi’dir. **“Savaştan geri bırakılan”** bunlar gazaya çıkmadılar yahut işleri geri bırakıldı, çünkü bunlar er-telenen kimselerdir. **“Nihayet yeryüzü bütün genişliği ile başlarına dar geldi”** insanların onlardan tamamen yüz çevirmelerinden (afroz etmelerinden). Bu da paniklerini temsil etmektedir. **“Vicdanları da kendilerini sıkıştırdı”** çünkü çok yalnız kaldılar, öyle ki bir can yoldaşları ve neşe ışıkları kalmadı. **“Zannu”** bildiler **“Allah’tan başka sığınak olmadığını”** gazabından **“ancak sığınak o vardır”** ancak onun istiğfarına sığınılır. **“Sonra onlara tövbe nasip etti”** tövbeye muvaffak kılmakla **“tövbe etmeleri için”** ya da tövbelerinin kabulü indi ki tövbe edenler arasında sayılsınlar ya da Allah onlara bir daha kabul ve rahmetle döndü ki tövbelerinin üzerinde doğru dursunlar. **“Şüphesiz Allah o, tövbeleri çok kabul edendir”** tövbe eden için, ister ki tövbesini günde yüz defa bozsun **“çok esirgeyendir”** onlara nimet ihsan edendir.

119- **“Ey o iman edenler, Allah’tan korkun”** razı olmadığı şeylerde, **“doğrularla beraber olun”** imanlarında ve sözlerinde ya da niyet, söz ve amel olarak Allah’ın dininde. “Minessadikin” de okunmuştur ki tövbelerinde doğrularla beraber olun demektir. O zaman bu üç kişi ve benzerleri murat edilmiş olur.

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ
 حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا
 بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا
 نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَؤُنْ مَوْطَأًا يَغِيظُ
 الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ
 صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ
 نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا
 كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

120- Medine halkı ve çevrelerindeki bedeviler için, Resulullah'tan geri kalmaları ve canlarını onun canından esirgemeleri hakkı yoktur. Çünkü onlara ne bir susuzluk ne de bir yorgunluk ne de bir açlık dokunmaz ve kafirleri kızdıracak bir yere ayak basmazlar ve düşmandan bir başarı elde etmezler ki ona karşılık kendilerine iyi bir amel yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez.

121 - Küçük veya büyük bir masraf eder ve bir dereyi geçerlerse, mutlaka bu, onlar için yazılır ki, Allah onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandırсын.

120- "Medine halkı ve çevrelerindeki bedeviler için, Resulullah'tan geri kalmaları hakkı yoktur" nehiydir, nefiyle tabir edilmesi mübalağa içindir. "Ve canlarını onun canından esirgemeleri de yoktur" o canını esirgemiyorsa onlar da esirgemesinler, o ne gibi sıkıntı çekiyorsa onlar da çeksinler. Rivayete göre Ebu Hayseme bahçesine girdi, güzel de bir karısı vardı. Ona gölgeye bir hasır serdi, üzerine bir döşek attı. Ona taze ve kuru hurma takdim etti, soğuk su getirdi. Ebu Haysene baktı: Serin gölge, taze hurma, soğuk su ve güzel bir kadın, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ise güneşin altında ve açık havadadır. Bu iyi bir şey değildir, dedi. Kalktı devesini hazırladı, kılıcını ve mızrağını

aldı, rüzgar gibi fırladı. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem yola baktı, uzaktan serap gibi bir binekli gördü: Ebu Hayseme ol, dedi. Baktı ki o. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem sevindi ve onun için istiğfar etti.

“La yergabu”nun nasbı da cezmi de caizdir. “Zalike (bu)” “ma kâne”nin ifade ettiği savaştan geri kalma yasağına ya da beraber çıkmanın vacip olduğuna işarettir. “Çünkü onlara Allah yolunda ne bir susuzluk ne bir yorgunluk ne de bir açlık dokunmaz ve kafirleri kızdıracak bir yere ayak basmaz ve düşmandan bir başarı elde etmezler ki” öldürmek, esir almak ve ganimet elde etmek gibi “ona karşılık kendilerine iyi bir amel yazılmış olmasın”. Bir sevabı hak etmiş olmasınlar. Bu da Peygambere uymayı vacip kılan şeylerdendir. “Şüphesiz Allah iyilik edenlerin mükafatını zayi etmez” iyiliklerine karşılık. Bu da bu yazmanın gerekçesidir ve şuna dikkat çekmektedir ki cihat da bir iyiliktir. Kafirler için iyilik olması şundandır çünkü o, mümkün olan şeyle onların iyiliğine çalışmaktır, tıpkı tedavi eden doktorun deliyi dövmesi gibidir. Müminlerin hakkında da onları kafirlerin şiddet ve istilasından korumaktır.

121- “Küçük bir masraf eder” velevki bir kırbaç askısı olsun “veya büyük” Hazreti Osman radiyallahu anh’in Tebuk seferinde yaptığı gibi “vela yaktauna vadiyen (ve bir dereyi geçerlerse)” yürüyüşleri esnasında, vadi selin aktığı yarıktır, veda (akmak) kökünden gelir. Yerde akmakta yaygın olmuştur. “Mutlaka bu, onlar için yazılır” onlar için tespit edilir “ki Allah onları mükafatlandırsın” bu vesile ile “yaptıklarının en güzeli ile” amellerinin en güzel karşılığı ile yahut amellerinin karşılığının en güzeli ile.

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ
 فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا
 قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا
 فِيكُمْ غُلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ
 سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا
 الَّذِينَ آمَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾

122 – Müminlerin toptan savaşa çıkmaları doğru olmaz. Her kabilelerden bir grup; dinde ilim öğrenmek ve kavimlerine döndükleri zaman, belki yanlışlardan dönerler diye onları uyarmak için çıkmalı değil miydi?

123 – Ey o iman eden kimseler, yakınınızdaki kafirlerle savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki şüphesiz Allah muttakilerle beraberdir.

124 – Bir sure indirildiği zaman onlardan kimi: “Bu, hanginizin imanını artırdı?” der. İman edenlere gelince bu, onların imanlarını artırdı. Ve onlar buna sevinirler.

122- “Müminlerin toptan savaşa çıkmaları doğru olmaz” savaş ve ilim öğrenmek için toptan çıkmaları doğru olmadığı gibi hepsinin geri kalmaları da doğru olmaz. Çünkü bu, geçimi ihlal eder. “Her kabilelerden bir grup çıkmalı değil miydi?” kabile gibi her büyük topluluktan ve küçük topluluk gibi her belde halkından bir grup “dinde ilim öğrenmek için” dinde derinleşmek ve ondaki zorluğa göğüs germek için “ve kavimlerine döndükleri zaman” dinde derinleşmekten son maksatları ve büyük gayeleri toplumu irşat ve ikaz olmalıdır. Özellikle bunu zikretmesi çok önemli olduğu içindir. Bunda din ilminde derinleşmenin ve o yolda öğüt vermenin farz-ı kifaye olduğuna delil vardır. Ayrıca şuna da işaret vardır ki ilim öğrenenin gayesi doğruyu bulmak ve doğrulamak olmalıdır; halka tepeden bakmak ve kesesini doldur-

mak olmamalıdır. **“Belki kaçınırlar”** belki kaçınılması gereken şeylerden kaçınırlar. Bu, âhad haberlerin delil olduğuna kanıt sayılmıştır. Çünkü **“her fırkadan”** ifadesindeki genellik, bir kentte ayrılan her üçten bir bölüğün ilim öğrenmeye gitmesini gerektirir. Ta ki kendi bölümünü uyandırsın, onlar da düşünsün ve tedbir alsınlar. Eğer mütevatir olmayan haberlere itibar edilmezse bu fayda sağlanmaz. Ben de bu meseleyi el – Mirsad kitabında doyurucu bir şekilde açıkladım. Ayetin şöyle bir manası vardır da denilmiştir: Savaşa gitmeyenler hakkında inenler inince müminler askere yazılmaya koştular, din ilmi okumak isteyen kimse kalmadı. O zaman her gruptan bir bölümünün cihada gitmesi, kalanların da din ilmi tahsil etmesi emredildi. Ki din ilmi en büyük cihattır. Çünkü delille mücadele etmek esastır ve peygamberliğin gayesidir. Bu durumda **“liyetefekkahu”** ve **“liyünziru”**daki zamir savaşa gidenlerden kalanlara raci olur. **“Recau”**da ki zamir de bölüğe raci olur yani kalanlar gidenlerin olmadığı günlerde elde ettikleri din ilimleri ile kendilerine dönen kavimlerini uyarmış olurlar.

123- “Ey o iman eden kimseler, yakınınızdaki kafirlerle savaşın” sıra ile en yakın kafirlerle savaşmak üzere emrolundular, nitekim Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem de önce en yakın akrabalarını uyarmakla emrolundu. Çünkü en yakın şefkate ve ıslaha daha layıktır. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Medine’nin çevresindeki Kurayza, Nadiyr ve Hayber Yahudileridir. Şöyle de denilmiştir: Bunlar Rumlardır, çünkü onlar Şam’da oturlardı, orası da Medine’ye yakındı. **“Sizde bir sertlik bulsunlar”** şiddet ve savaşa karşı dayanıklık bulsunlar. Ğayn’in fethi ve zammı ile (ğalzat ve ğulzat) da okunmuştur ki bu ikisi de geçerli lügattir. **“Bilin ki şüphesiz Allah müttakilerle beraberdir”** koruması ve yardımı ile.

124- “Bir sure indirildiği zaman onlardan” münafıklardan **“kimi der”** inkar ve alay etmek için **“eyyüküm zadethü (bu, hanginizin imanını artırdı?)”** zadethü’nin tefsir ettiği gizli fiille mansup olarak **“eyyeküm”** de okunmuştur. **“İman edenlere gelince bu, onların imanını artırdı”** sureyi iyice düşünmekten hasıl olan ilmin ziyadesi, ona ve içindekine imanın eski imanlarına ilavesi ile. **“Onlar sevinirler”** inişine, çünkü kemallerinin artmasına ve derecelerinin yükselmesine sebep olmuştur.

وَأَمَّا

الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ
وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوْ لَا يَرُونَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ
فِي كُلِّ عِلْمٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ ﴿١٢٦﴾
وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرِيكُمْ
مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ
عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ
رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

125 – Kalplerinde hastalık olanlara gelince, onların da küfürlerine ilaveten küfürlerini artırdı. Ve onlar kafirler olarak öldüler.

126 – Onlar, şüphesiz her sene bir veya iki defa denendiklerini görmüyorlar mı? Sonra da tövbe etmiyor ve ibret almıyorlar.

127 – Bir sure indirildiği zaman, birbirlerine bakar: “Sizi bir kimse görüyor mu?” deyip sonra da dönerler (sıvışırılar). Onlar anlamaz bir kavim oldukları için Allah da kalplerini çevirmiştir.

128 – Andolsun, size içinizden bir Peygamber gelmiştir. Sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir. Size gayet düşkündür, müminlere de çok şefkatli, çok merhametlidir.

129 – Eğer yüz çevirirlerse: “Allah bana yeter, Ondan başka ilah yoktur. Yalnız ona güvendim. O, ulu Arş’in Rabbidir, de.

125- “Kalplerinde hastalık” inkar “olanlara gelince, onların da küfürlerini artırdı” onları başkalarına katarak. “Ve onlar kafir olarak

öldüler” bu da sağlamlaştı, sonunda da onun üzerine öldüler.

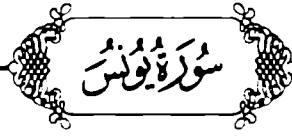
126- “Evelayerevne (görmüyorlar mı?)” yani münafıklar, Hamze te ile (evelaterevne) okumuştur. **“Onların denendiklerini?”** çeşitli belalarla yahut Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber cihatla, o zaman onun gösterdiği mucizeleri görürler. **“Bir veya iki defa, sonra da tövbe etmiyorlar”** sonra da uyanmıyorlar ve münafıklıklarından tövbe etmiyorlar. **“Ve ibret almıyorlar”** düşünmüyorlar.

127- “Bir sure indirildiği zaman, birbirlerine bakarlar” inkar edip dalga geçtiklerinden ya da içinde ayıpları açıklandığı için kızdıklarından **“sizi bir kimse görüyor mu?”** yani Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in huzurundan kalktığınız zaman sizi kimse görüyor mu, derler? Eğer onları kimse görmezse, kalkarlar, eğer kimse görürse otururlar. **“Sonra da dönerler”** rezil olmak korkusuyla huzurundan ayrılırlar. **“Allah da onların kalplerini çevirdi”** imandan. Bunun habere de dua ya da ihtimali vardır. **“Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir”** fehimleri kıt ve anlayışları az olduğu için.

128- “Andolsun, size içinizden bir Peygamber gelmiştir” cinsinizden, sizin gibi bir arap. **“Min enfesiküm”** de okunmuştur ki en şeref-lilerinizden demektir. **“ona zor gelir”** ona meşakkatli gelir **“sıkıntıya düşmeniz”** kötü bir şeyle karşılaşmanız. **“Size gayet düşkündür”** imanınıza ve durumunuzun düzelmesine **“müminleri”** sizden ve başkasından olanları. **“Çok şefkatli ve çok merhametlidir”**. Merhametin daha şiddetlisi ve daha beligi olan rauf’un önce zikredilmesi ayet son-larını denkleştirmek içindir.

129- “Eğer yüz çevirirlerse” sana imandan **“Allah bana yeter, de”**. Çünkü onların sıkıntılarını def eder ve onlara karşı sana yardım eder. **“Ondan başka İlah yoktur”** bu da yardımın delili gibidir. **“Yalnız ona güvendim”** ancak ondan ümit eder ve ancak ondan korkarım. **“O, ulu Arş’in Rabbidir”** büyük mülkün yahut kainatı kuşatan en büyük cis-min ki hükümler ve takdirler ondan iner. Merfu olarak **“el- azimü”** de okunmuştur.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: Bana ne zaman Kur’an inmişse mutlaka ayet ayet ve harf harf inmiştir. Ancak bundan Beraet suresi ile kulhuvallahu ahad hariçtir. Yanlarında yetmiş bin saf melek vardı.

10 / YUNUS SURESİ

Mekke'de inmiştir.

109 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ① أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا
أَنْ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا
لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ② إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ
مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ
أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ③

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Ra. İşte bunlar hıkmetli kitabın ayetleridir.

2 – İçlerinden bir adama, “İnsanları uyar ve iman edenlere, kendileri için Rableri katında yüksek makam olduğunu müjdele” diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu? “Şüphesiz bu, elbette apaçık bir sihribazdır” dediler.

3 – Şüphesiz Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah’tır. Sonra da Arş’e hükümran oldu (İstiva etti). İşi idare eder, onun izni olmadan hiçbir şefaathçi yoktur. İşte Rabbiniz Allah budur. Ona ibadet edin. Hâla ibret almıyor musunuz?

1- “Elif. Lam. Ra”. İbn Kesir, Nafi ve Hasf ra’yı tefhim (kalın), diğerleri ise ra’nın elifini ye’den dönüşmüş kabul ederek imale ile okumuşlardır. “İşte bunlar, hikmetli kitabın ayetleridir”. Surenin yahut Kur’an’ın içerdiği ayetlere işaretidir. “Kitap”tan maksat da ikisinden biridir, hikmetle nitelemesi hikmetleri içermesinden yahut hikmetli bir kelim olmasından veyahut ayetlerinin neshedilmeyip muhkem olmasındandır.

2- “Ekâne linnasi aceben (insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu?)” taaccüp için ret manasına bir istifhamdır. “Aceben” kâne’nin haberidir, ismi de “en evhayna”dır. Durum tam ters kabul edilerek ref ile (acebün) de okunmuştur. Yahut kâne tâmmе olur, “en evhayna” da acebün’den bedel olur. Linnasi’deki lam da onu şaşılacak bir şey kabul

edip inkar ve istihzalarını ona yöneltmelerindendir. **“İçlerinden bir adam”** büyüklerden birine değil de orta halli bir adama demektir. Şöyle de denilmiştir: Onlar, Allah insanlara Ebu Talib'in yetiminden başka gönderecek birini bulamadı mı, derlerdi. Bu da aşırı ahmaklıklarından, olaylara yüzeysel bakmalarından ve gerçek vahiy ve peygamberliği anlayamamalarındandır. Bu böyledir, çünkü aleyhisselam Efendimiz mal hariç kendilerine göre büyüklerinden geri değildi. Hâlbuki durumun hafif olması (mal telaşı olmaması) bu konuda en büyük yardımcıdır (avantajdır). Bunun içindir ki peygamberlerin çoğu böyle idiler. Şöyle de denilmiştir: Onlar bir insanın elçi olarak gönderilmesini yadırgamışlardı, nitekim En'am suresinde geçmiştir. **“En enzirinnase (insanları uyandır)”** “en” müfessiredir yahut enne'den tahfif edilmiştir, “evhayna”nın mefulu yerindedir. **“İman edenleri müjdele, diye”** uyarmanın çerçevesini geniş tutması neredeyse hiç kimsenin bunun dışında kalmamasındandır. Müjdenin ise müminlere tahsis edilmesi de kafirler için böyle bir şeyin söz konusu olmamasındandır. **“Onlar için vardır Rableri katında yüksek bir makam)”** geçmiş ve yüksek rütbe demektir. Ona kadem (kıdem, ayak) denilmesi geçmenin onunla olmasındandır. Nitekim nimete de yed (el) denilmiştir, çünkü onunla verilir. Kadem'in sıdka izafesi gerçek olmasından ve şuna dikkat çekmek içindir ki onlar bu makama doğru söz ve niyetle ermişlerdir. **“Kafirler: Şüphesiz bu”** kitabı ve aleyhisselam Efendimizin getirdiklerini kastediyorlar **“elbette apaçık bir sihirdir, dediler”**. İbn Kesir ile Kufeliler “lesahirün” okumuşlar, işareti de Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e göndermişlerdir. Bunda Resulullah'tan karşı koyamayacakları harikulade mucizeler gördüklerine işaret vardır. **“Mahaza illa sihrün mübin”** de okunmuştur.

3- **“Şüphesiz Rabbiniz, gökleri ve yeri yaratan Allah'tır”** ki bunlar mümkün varlıkların temelleridir. **“Altı günde, sonra da Arş'i istiva etti. İş i idare eder”** kainatın işini hikmetinin gereğine ve geçmiş kelimelerine göre idare eder. Onu harekete geçirmekle sebeplerini hazırlar ve ondan indirir. Yüdebbirü'deki tedbir neticenin iyi olması için işin sonuna bakmaktır. **“Onun izni olmadan hiçbir şefaataçı yoktur”** bu azametini onaylatma ve ululuğunu yüceltmedir, tanrılarının kendilerine şefaet iddialarını da rettir. Bunda izin verdiğine şefaatin hak olduğu da ispat edilmiştir. **“İşte Allah budur”** uluhiyeti ve rububiyeti bu sıfatlarla donanan Allah **“Rabbinizdir”** ondan başka Rab yoktur. Çünkü bu hususta ona ortak olan bir kimse yoktur. **“Ona ibadet edin”** onu ibadette birleyin **“hâla ibret almıyor musunuz?”** azıcık düşünüp de ibadeti hak edenin sizin taptıklarınız değil de o olduğunu anlamıyor musunuz?

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَ اللَّهُ
حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ
مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ④
جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرُ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا
عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ⑤
خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ⑥

4 – Dönüşünüz yalnız onadır. Bu, Allah'ın gerçek bir va'di olarak. Şüphesiz o, yaratmaya başlar, sonra da onu tekrar eder ki, iman edip iyi ameller işleyenleri adaletle mükafatlandırsın. Kafirler için ise kaynar sudan bir içecek ve inkarlarına karşılık da acıklı bir azap vardır.

5 – O ki güneşi ziya, ayı da nur yaptı. Ona menziller takdir etti ki yılların sayısını ve hesabı bilesiniz. Allah bunu ancak hak ile yarattı. Bilen bir topluluk için ayetleri açıklıyor.

6 – Şüphesiz gece ile gündüzün arka arkaya gelmesinde ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde, sakınan bir topluluk için elbette ibretler vardır.

4- “Dönüşünüz yalnız onadır” ölmekle veyahut yeniden dirilmekle, başkasına değildir. Öyleyse karşısına çıkmaya hazırlanın. “Va'dallah” (Allah'ın vaadi olarak)” bu da kendini tekit eden mastardır, çünkü “dönüşünüz yalnız onadır” kavli ondan vaattir “hakkan” bu da başkasını tekit eden başka bir mastardır, o başkası da va'dallahi'nin gösterdiği şeydir. “Şüphesiz o yaratmaya başlar, sonra da onu tekrar eder” başladıktan ve helak ettikten sonra. “Ki iman edip iyi ameller işleyenleri adaletle mükâfatlandırsın” adaletiyle yahut onların bütün işlerinde adaleti ve adalet üzerinde durmalarıyla ya da imanla-

rıyla mükafatlandırısın, çünkü o dosdoğru adalettir, nitekim şirk de büyük zulümdür. Bu da şu ayete karşılık olmak için gayet münasıptır: **“Kafirler için ise kaynar sudan bir içecek ve inkarlarına karşılık da acıklı bir azap vardır”**. Çünkü bunun manası: Kafirleri kaynar sudan bir içecek ve inkarları nedeniyle acıklı bir azapla cezalandırması için demektir. Ancak nazmı bozması azabı hak ettikleri ve şuna dikkat çekmek içindir ki başlatmaktan ve tekrar etmekten maksat, sevap vermektir, ceza ise bunun dolaylı sonucudur. Ve Allah Teala lütuf ve kere mine yaraşır şekilde müminlerin işlerini üstlenir. Kafirlerin cezası ise sanki kötü itikatlarından ve uğursuz fiillerinden dolayı onlara verdiği bir hastalık gibidir. Ayet de “hepinizin dönüşü yalnız onadır” kavlinin gerekçesi gibidir. Çünkü hayatı başlatmak ve tekrar etmekten maksat Allah’ın mükellefleri amellerine göre cezalandırmak olunca, şüphesiz hepsinin dönüşü ona oldu. Hemzenin fethi ile “ennehu yebdeü” okuyanın okuyuşu da bunu teyit eder. Yani liennehu yebdeü demektir. Va’dallah’ı veya hakkan’ı nasb eden şeyle mansup olması da caizdir.

5- **“O ki güneşi ziya kıldı”** ziyalı demektir, ziyâ’ kıyâm gibi mastardır ya da dav’ın çoğuludur, siyât ve sevt gibi. İbn Kesir Kur’an’ın her yerinde lam’ı ayn’e takdim ederek iki hemze ile “diâ” okumuştur (dav’, daiv, diâ’). **“Ayı da nur yaptı”** nurlu yaptı, ya da mübalağa için ona nur dedi. Nur, bildiğin gibi dav’dan daha geneldir. Şöyle de denilmiştir: Doğrudan olana ziya, dolaylı olana da nur denilir. Kusursuz yüce Allah buna dikkat çekmiş; güneşi bizzat nur saçan, ayı da onun karşısında ondan nur alacak şekilde yaratmıştır. **“Ve kadderehu menazile (ona menziller takdir etti)”** zamir her birine racidir, yani her birinin yörüngesini menziller halinde takdir etti yahut onu menziller sahibi olarak takdir etti demektir ya da zamir aya racidir. Onu özel olarak zikretmesi hızlı hareket etmesinden ve menzillerinin gözle görülmesinden ve hükümlerin ona bağlanmasındandır. Bunun içindir ki illetini belirtmiş ve: **“Yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için”** demiştir. Muamele ve tasarruflarınızda aylardan ve günlerden hesabı bilmeniz için demektir. **“Allah bunu ancak hak ile yarattı”** hakla ilişkili olarak, onda üstün hikmetin gereğine riayet ederek demektir. **“Bilen bir topluluk için ayetleri açıklıyor”** çünkü onlar düşünerek bundan istifade ederler. İbn Kesir ile Basralı iki kurra (Ebu Amr ile Yakup) ye ile “yufassılu” okumuşlardır.

6- **“Şüphesiz gece ile gündüzün arka arkaya gelmesinde ve Allah’ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde”** yarattığı çeşitli varlıklarda **“elbette ibretler vardır”** yaratıcının varlığına, birliğine ve ilim ve kudretinin kemaline delalet eden. **“sakınan bir topluluk için”** sonuçlardan sakınan, çünkü bu onları düşünüp taşınmaya sevk eder.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا
 بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولَٰئِكَ مَاؤُهُمُ
 النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ
 فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّاتُهُمْ
 فِيهَا سَلَامٌ وَأُخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾
 وَلَوْ يَعْجَلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ
 إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ فَنَزَّلَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ
 يَغْمَهُونَ ﴿١١﴾

7 – Şüphesiz bize kavuşmayı ummayıp dünya hayatına razı olanlar ve onda huzur bulup da ayetlerimizden gafil olanlar var ya,

8 – İşte onların varacakları yer, kazandıkları şeyler yüzünden ateştir.

9 – Şüphesiz iman edip iyi şeyler yapanları Rableri imanları ile doğru yola iletir. Nîmet cennetlerinde altlarından ırmaklar akar.

10 – Oradaki duaları: “Ya Allah, seni tenzih ederiz”dir. Orada sağlık dilekleri de selamdır. Dualarının sonu da: “Alemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun” (demektir).

11 – Eğer Allah insanlara şerri de hayrı acele istemeleri gibi verseydi, elbette onlara ecelleri hükmedilirdi. Bize kavuşmayı ummayanları taşkınlıkları içinde bocalamaya bırakırız.

7; 8- “Şüphesiz bize kavuşmayı ummayanlar” yeniden dirilmeyi inkar ettikleri ve görülen şeylerle yetinip de arkasındakinden gafil oldukları için bunu beklemeyenler “ve dünya hayatına razı olanlar” ahiretten gafil oldukları için buna razı olanlar “ve onda huzur bulanlar” onda sükunet bulup da bütün düşüncelerini ona ve yıldızlarına sarf edenler yahut ondan rahatsız olmayacak şekilde onda huzur

bulanlar **“ve ayetlerimizden gafil olanlar var ya”** onda düşünmezler, çünkü onlara zıt şeylere dalmışlardır. Atıf ya iki sıfatın ayrı oluşundan ve şuna dikkat çekmek içindir ki tehdit ayetlerimizden doğrudan gafil olanlarla şehvetlere dalmayı toplamak içindir, öyle ki akıllarına ahiret hiç gelmemektedir ya da iki grubun ayrı olmasındandır. Öncekilerden maksat yeniden dirilmeyi inkar edip ancak dünya hayatını isteyenlerdir. Ötekilerden maksat da geçici dünya sevgisi ile oyalandığı için ahireti düşünmek ve ona hazırlanmaktan meşgul olanlardır. **“İşte onların varacakları yer, kazandıkları şeyler yüzünden ateştir”** devam ettikleri ve üzerinde alıştırmaya yaptıkları isyanlar yüzünden.

9- **“Şüphesiz iman edip iyi şeyler yapanları Rableri imanları ile hidayet eder”** imanları sebebiyle cennete veya gerçekleri idrake ulaştıracak bir yola hidayet eder. Nitekim aleyhissalat vesselam: Kim bildiği ile amel ederse Allah ona bilmediğini öğretir, demiştir. Ya da istedikleri cennete demektir. Mefhumdan anlaşıldığına göre her ne kadar hidayetin sebebi iman ve amel-i salih ise de ancak **“imanları ile”** kavlinden anlaşıldığına göre iman sebep olmaktadır, amel-i salih de arkadan gelen tamamlayıcı gibidir. **“Altlarından ırmak akar”** yeni söz başıdır ya da ikinci haberdır ya da son manaya göre mansup zamirden haldir. **“Fi cennatin naim”** de haberdır ya da ondan veyahut enhar’dan başka bir haldir ya da “tecridi”ye veyahut “yehdi”ye mütealliktir.

10- **“Orada duaları: Ya Allah, seni tenzih ederizdir”** Allah’ım, seni tenzih etmekle tenzih ve tesbih ederiz. **“Orada sağlık dilekleri de”** birbirlerini selamlarken yahut melekler onları selamlarken **“selamdır. Dualarının sonu da: Alemlerin Rabbi Allah’a hamd olsunur”** yani bunu demektir. Belki de mana şöyledir: Onlar cennete girip de Allah’ın azamet ve ululuğunu gördükleri zaman onu överler ve onu celal sıfatları ile nitelerler. Sonra da melekler onları afetlerden kurtulmak veya çeşitli ikramları elde etmekle selamlarlar ya da Allah onları selamlar, onlar da ona ikram sıfatları ile hamd ü sena ederler. **“En”** enne’den tahfif edilmiştir. O şekilde ve **“hamde”**nin nasbı ile de okunmuştur.

11- **“Eğer Allah insanlara şerri acele verseydi”** süratle verseydi **“hayrı acele istemeleri gibi”** hayrı acele etmeleri diyecek yerde böyle demesi hayırda onlara hızla icabet etmesini bildirmek içindir, öyle ki onu acele istemeleri onu acele etme gibi olmuştur. Ya da maksat acele istedikleri şerdir, mesela: **“Üzerimize gökten taş yağdır”** (Enfal: 32) demeleri gibi. Kelamın takdiri şöyledir: **“Velew yuaccilullahu linnasiş şerre tacilehu lilhayri ... bütün atılanlar, kalanlar onlara dalalet ettiği için atılmıştır. “Ecellerine hükmedilirdi” öldürülür ve helak edilirlerdi. İbn Amir ile Yakup malum siygası ile lekada okumuşlardır ki fail de Allah**

Teala olur. “Lekadayna” da okunmuştur. “Fenezerrüllezeine la yercuune likaena fi tuğyanihim yamehun (bize kavuşmayı ummayanları taşkınlıkları içinde bocalamaya bırakırız)” bu da şart cümlesinin gösterdiği mahzuf fiile matuftur. Sanki şöyle denilmiştir: Fakat acele etme, biz onları aşama aşama helake ulaştırmak için onlara süre veriyoruz.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا
لِجَنِّهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ
مَرَّ كَانَ لَمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زَيْنَ لِلْمُسْرِفِينَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا
كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ
فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

12 – İnsana sıkıntı dokunduğu zaman bize yanı üstü yahut oturarak veyahut ayakta dua eder. Ondan sıkıntısını açtığımız zaman, kendine dokunan sıkıntıya bizi çağırmamış gibi çeker gider. İşte israfçılara yaptıkları şeyler böyle süslenmiştir.

13 – Andolsun ki, sizden önceki nesilleri zulmettikleri ve peygamberleri mucizelerle geldiği zaman iman etmeyecekleri için helak ettik. Günahkârlar toplumunu böyle cezalandırırız.

14 – Sonra sizi onların ardından yeryüzünde halifeler kıldık ki, nasıl yaptığınıza bakalım.

12- “İnsana sıkıntı dokunduğu zaman bize dua eder” onu gidermek için canu gönülden dua eder. “Yanı üstü” yaslanarak “yahut oturarak veyahut ayakta” tereddüt edatının faydası bütün hallerde duayı yahut sıkıntıların çeşitlerini içine almak içindir. “Ondan sıkıntısını açtığımız zaman, çeker gider” yoluna devam eder, küfründe ısrar eder, dua yerinden ayrılır, bir daha oraya dönmez. “Bize dua etmemiş gibi” keennehu lem yed’una demektir, tahfif edilmiştir, zamir-i şe’n de atılmıştır, şairin dediği gibi:

Ve nahrin müşrikil levni keen sedyahu hukkanı

(Rengi parlak, memeleri de iki hokka gibi nice göğüsler gördüm.)

“Dokunan sıkıntıya” sıkıntının defi’ne demektir. “İşte israfçılara yaptıkları şeyler böyle süslenmiştir” zevklere dalıp ibadetlerden yüz çevirmeleri böyle süslenmiştir.

13- “Andolsun ki, sizden önceki nesilleri helak etmiştik” ey Mekke halkı, “zulmettikleri zaman” yalanlamak ve kuvvet ve organlarını yaraşmayan yerlerde kullanmakla zulmettikleri zaman “ve peygamberleri mucizelerle geldikleri zaman” doğruluklarını gösteren kanıtlarla, vecaethüm, zalemu’daki vav’dan gizli kad ile haldir ya da zalemu’ya matuftur. “İman etmeyecekleri için” iman etmeyecekleri de bellidir, çünkü kabiliyetleri yoktur, Allah onları başarısız kılmıştır ve onların kafir olarak öleceklerini bilmiştir. Liyü’minu’daki lam nefyi tekit içindir. “Bunun gibi” bu ceza gibi, o da peygamberleri yalanlamaları ve bunun üzerinde ısrar etmeleri nedeniyle helak edilmeleridir. Öyle ki helak gerçekleşmiştir, onlara süre tanımadada fayda yoktur. “Günahkârlar toplumunu böyle cezalandırırız” bütün günahkârları böyle cezalandırırız yahut sizi böyle cezalandırırız. Zamirin yerine zahiri koyması günahlarının kemale erdiğini ve onların bu konuda tanınır olduklarını bildirmek içindir.

14- “Sonra sizi onların ardından yeryüzünde halifeler kıldık” sizi helak ettiğimiz nesillerden sonra denemek için onların yerine geçirdik, “ki nasıl yaptığınıza bakalım” hayır mı yapacaksınız yoksa şer mi? Size amellerinize göre muamele edeceğiz. Keyfe, tamelune’nin mamuludur çünkü istifhamın takaddüm hakkı vardır. Faydası da cezada muteber olanın fiillerin kendisi değil de cihet ve keyfiyetlerinin esas olmasıdır. Bunun içindir ki aynı fiil bazen güzel olur bazen de çirkin olur.

وَإِذَا تُلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۖ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ
 لِقَاءَنَا إِنَّتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلَهُ ۖ قُلْ مَا يَكُونُ لِي
 أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِي نَفْسِي ۚ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۚ إِنِّي
 أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ
 لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ
 لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾
 فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ
 لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

15 – Onlara ayetlerimiz açık olarak okunduğu zaman, bize kavuşmayı ummayanlar: “Bundan başka bir Kur’an getir yahut onu değiştir” derler. De ki: “Ben onu kendiliğimden değiştiremem. Ben ancak bana vahyolunana tabi olurum. Şüphesiz ben, eğer Rabbime asi olursam, büyük bir günün azabından korkarım”.

16 – De ki: “Eğer Allah dilese idi, onu size okumazdım ve onu size bildirmezdi de. Gerçekten bundan önce aranızda bir ömür kaldım; düşünmüyor musunuz?

17 – Allah’a yalan uydurandan yahut ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kimdir? Şüphesiz günahkârlar iflah olmazlar.

15- “Onlara ayetlerimiz açık açık okunduğu zaman, bize kavuşmayı ummayanlar der ki” yani müşrikler “bundan başka bir Kur’an getir” başka bir kitap getir okuyalım, içinde öldükten sonra dirilme, öldükten sonra sevap ve azap gibi akla ziyan şey olmasın ya da inanılarımızı ayıplama gibi hoşlanmayacağımız şey olmasın. “Ya da onu değiştir” bunları içeren ayetin yerine öteki ayetleri koyarsın. Belki de bunu, yerine getirdiği takdirde onu kısı kıvrak yakalamak için istemişlerdi. “De ki: Benim için olamaz” benim için doğru olmaz “onu kendiliğimden değiştirmem” burada geçen tilka mastardır, zarf olarak kullanılmıştır. Değiştirme yerine cevap vermekle yetinilmesi, onu

yapmamasından başka bir Kur'an getirmenin de mümkün olmayacağı sonucunu çıkarmak içindir. **"Ben ancak bana vahyolunana tabi olurum"** bu da olan şeyin gerekçesidir, çünkü bir işte başkasına tabi olan hiçbir şekilde onda bağımsız olarak hareket edemez. Bu aynı zamanda bazı ayetlerin bazı ayetlerle neshini kabul etmemenin de cevabıdır. Aynı zamanda bu istekle Kur'an'ın onun sözü ve uydurması olduğu telmihlerine (üstü kapalı ifadelerine) de rettir. Bunun içindir ki cevapta değiştirmeyi kayıtlamış, ona isyan adını vermiş ve şöyle demiştir: **"Şüphesiz ben eğer Rabbime isyan edersem"** değiştirmekle **"büyük bir günün azabından korkarım"**. Bunda azabı bu teklifle hak ettiklerine de ima vardır.

16- **"De ki: Eğer Allah dilese idi"** bundan başkasını **"onu size okumazdım ve onu size bildirmezdi de"** onu size benim dilimle bildirmezdi. İbn Kesir'den tekit lamı ile **"veleedraküm"** okuduğu rivayet edilmiştir yani eğer Allah dilese idi, onu size okumazdım ve onu size başkasının diliyle bildirirdi demek olur. Mana da şöyledir: O, kaçınılması mümkün olmayan bir haktır, eğer benimle gönderilmese idi, başkasıyla gönderilirdi. İkisinde de hemze ile **"vela edreeküm"** **"vela edre'tüküm"** de okunmuştur, bu da ye'den çevrilmiş elifi hemzeye dönüştürenin lügatine göredir ya da onu der'ten getirmektedir, o da def etmek manasınadır yani onu okumakla sizi mücadele ile beni def edeceğiniz hasımlar yapmazdım. Mana da şöyledir: İş Allah'ın dilemesi iledir, benim dilememle değil ki onu sizin istediğiniz şekle getireyim. Sonra bunu tespit ederek şöyle dedi: **"Gerçekten aranızda bir ömür bulundum"** bir ömür kadar kırk sene **"bundan önce"** Kur'an'dan önce, onu okumuyor ve bilmiyordum. Bu şuna işaret eder ki Kur'an mucizdir, harikuladedir. Çünkü bir kimse aranızda kırk yıl yaşar da o süre içinde ilimle uğraşmaz, bir alimi görmez, ne bir şiir ne de bir hutbe irat etmezken sonra da kalkar onlara bir kitap okursa, bunun da fesahati bütün güzel konuşanların fesahatini mağlup eder, her nesrin üzerine çıkar ve usul ve furu ilimlerinin kurallarını içine alır; öncekilerin kıssalarını ve sonrakilerin konuşmalarını olduğu gibi ihtiva ederse, onun Allah Teala tarafından öğretildiği bilinir. **"Düşünmüyor musunuz?"** önünü ve sonunu düşünerek aklınızı kullanmıyor musunuz ki onun başkasından değil Allah'tan olduğunu bilesiniz.

17- **"Allah'a yalan uydurandan daha zalim kimdir?"** ona nispet ettikleri şeyden kinaye yolu ile kurtulmadır yahut müşriklerin Allah Teala hakkında: Onun ortağı ve evladı vardır, sözlerindeki iftiralarındaki haksızlığı açığa çıkarmadır. **"Yahut ayetlerini yalanlayanandan"** onları inkar etmekle. **"Şüphesiz günahkârlar iflah olmazlar"**.

وَيَعْبُلُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ
وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ
قُلْ أَتَنْيُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا كَانَ النَّاسُ
إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾
وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا
الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

18 – Allah’tan başka, kendilerine ne zarar ne de yarar vermeyen şeylere tapıyorlar ve: Bunlar bizim Allah katında şefaathçilerimiz, diyorlar. De ki: Allah’a göklerde ve yerde bilmediği şeyleri mi haber veriyorsunuz? Onu tenzih ederiz. O, onların şirk koştukları şeylerden yücedir.

19 – İnsanlar ancak bir tek ümmet idilerdi; fakat ihtilafa düştüler. Eğer Rabbinden bir kelime geçmese idi, mutlaka ihtilaf ettikleri şeylerde aralarında hüküm verilir.

20 – Ona: Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi? derler. Sen de de ki: Gayb ancak Allah’a aittir. Sız bekleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber beklemekteyim.

18- “Allah’tan başka, kendilerine ne zarar ne de yarar vermeyen şeylere tapıyorlar” çünkü onlar cansızdır, fayda ve zarar veremezler. Mabut sevap ve ceza verebilmelidir ki ibadeti bir fayda temin etsin yahut bir zararı def etsin. “Derler ki: Bunlar” putlar “Allah katındaki şefaathçilerimizdir” bize önemli olan dünya işlerinde ve eğer ölümden sonra dirilme olursa ahiret işlerinde şefaath ederler. Sanki onlar bu hususta tereddüt ediyorlar. Bu da aşırı cahilliklerindendir, çünkü var eden, zarar ve yarar verenin ibadetini bıraktılar, kesinlikle zarar ve

yarar veremeyeceği bilinenin ibadetine gittiler, bunu da kendilerine şefaathane edecekleri vehmine dayadılar. **“De ki: Allah’a bilmediği şeyleri mi haber veriyorsunuz?”** o da ortağı olmasıdır. Bunda onlara azarlama vardır ve onlarla alay edilmektedir. Ya da bunlar onun yanında şefaathaneçilerimizdir. Bütün bilinenleri bilen kimsenin bilmediği şey de gerçek olamaz. **“Ne göklerde ne de yerde”** bu da mahzuf aittir (layalemuhu) nefyi tekit eden haldir, şunu vurgulamaktadır ki Allah’tan başka taptığınız şeyler ya gökle ya da yerle ilgilidir. Bu ikisinde var olan şeyler de sonradan değildir, onlar gibi Allah’ın kahır altındadır. Ona şirk koşması layık değildir. **“Onu tenzih ederiz, o onların şirk koştukları şeylerden yücedir”** şirk koşmalarından ve ona şirk koştukları şeylerden. Hamze ile Kisai burada ve iki yerde, Nahl’in başında ve Rum suresinde te ile (tüşrikun) okumuşlardır.

19- **“İnsanlar ancak bir tek ümmet idilerdi”** fıtrat üzere idiler yahut hak üzerinde müttefik idiler. Bu da Âdem aleyhisselam zamanından Kabil’in Habil’i öldürmesine kadar devam eder ya da Tufan’dan sonradır ya da peygamberlerin olmadığı dönemlerde sapıklıkta idiler, **“derken ayrılığa düştüler”** nefislerine ve batıl şeylere uymakla ya da peygamberlerin gönderilmesi ile ki bir kısmı tabi oldu, ötekisi de inat etti. **“Eğer Rabbinden bir kelime geçmese idi”** aralarındaki hükümün veya aralarında karar verilen azabın kıyamet gününe kadar ertelenmesine dair, çünkü o ayırım ve ceza günüdür **“elbette aralarında hüküm verilirdi”** acele ile **“ihtilaf ettikleri şeylerde”** batıl taraftarlarının helaki ve haklıların bırakılması ile.

20- **“Ona: Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?”** yani teklif ettikleri mucizelerden. **“De ki: Gayb ancak Allah’a aittir”** onun bilgisi ona hastır, belki de teklif edilenlerin indirilmesinde indirilmesini durduracak zararlı şeyler vardır! **“Bekleyin”** teklif ettiğiniz şeyin inmesini **“şüphesiz ben de sizinle beraber beklemekteyim”** indirdiği büyük ayetleri inkarınız ve başkasını teklif etmeniz sebebiyle Allah’ın size yapacağını.

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَاءَ مَسْتَهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا
 قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾
 هُوَ الَّذِي يُسِيرُكُمُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّى إِذَا كُنتُمْ فِي الْفُلْكِ
 وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَلَّهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَلَهمُ
 الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
 لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٢٢﴾
 فَلَمَّا أَنْجَيْهِمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا
 بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ
 فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

21 – Eğer insanlara kendilerine dokunan sıkıntıdan sonra bir rahmet tattırırsak, birden ayetlerimizde hileleri vardır. De ki: Allah hilece daha hızlıdır. Şüphesiz elçilerimiz yaptığınız hileleri yazıyorlar.

22 – O Allah ki sizi karada ve denizde yürütüyor. Nihayet gemilerde olduğunuz zaman onları hoş bir rüzgarla yüzdürüp de buna sevindikleri zaman, onlara şiddetli bir rüzgar gelir ve dalgalar onlara hücum eder. Onlar da iyice kuşatıldıklarını sanırlar. İşte o zaman dini ona has kılarak: Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan, mutlaka şükredenlerden oluruz, diye dua ederler.

23 – Onları kurtarınca, hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlık ederler. Ey o insanlar, taşkınlığınız ancak kendinizdir. Bu da dünya menfaati gibi geçicidir. Sonra dönüşünüz bizedir; biz de size yaptıklarınızı haber veriliriz.

21- “Eğer insanlara bir rahmet tattırırsak” sağlık ve bolluk gibi “kendilerine dokunan sıkıntıdan sonra” kıtlık ve hastalık gibi “birden ayetlerimizde bir hileleri vardır” ona dil uzatmak ve onu def etmek için hile aramada. Şöyle de denilmiştir: Mekke halkı yedi yıl kıtlık

yaşadı, öyle ki helak olacaklardı, sonra Allah onlara yağmur gönderdi, yine Allah'ın ayetlerine ve Resul'üne dil uzatmaya başladılar. **“De ki: Allah hilece daha hızlıdır”** sizden, siz hilenizi kurmadan o azabınızı düzenlemiştir. Onların da hızlı tuzak kurduklarını iza-i şartıyenin cevabı göstermektedir. Mekkî gizli hile yapmaktır, o da Allah'tan ya istidraçtır ya da tuzağa karşılıktır. **“Şüphesiz elçilerimiz yaptığınız hileleri yazıyorlar”** intikamın gerçekleşeceğini göstermekte ve şuna dikkat çekmektedir ki gizlice kurdukları şeyler hafaza meleklerine bile gizli kalmamaktadır, kaldı ki Allah Teala'ya gizli kalsın. Yakup'tan yektubun'e uygun olması için yemkurun okuduğu rivayet edilmiştir.

22- “O Allah ki sizi yürütüyor” sizi yürümeye sürüklüyor ve imkan veriyor **“karada ve denizde. Nihayet gemide olduğunuz zaman ve onları yüzdürüp de”** içindekileri, muhataptan gaibe geçmesi mübalaga içindir, sanki bunu başkasına anlatıyor ki hallerinden şaşsın da onu beğenmesin. **“Hoş bir rüzgarla”** ılgıt ılgıt esen **“ve ona sevindiler”** o rüzgara **“caetha”** bu da iza'nın cevabıdır. Zamir de fülk'e (gemilere) yahut hoş rüzgara racidir ki onu karşılar demektir. **“Şiddetli bir fırtına”** şiddetli esen rüzgar **“ve dalga ona her taraftan gelir, kuşatıldıklarını sanırlar”** helak olacaklarını ve kurtuluş yollarının tıkanıp sanırlar, tıpkı düşmanın kuşattığı gibi. **“İşte o zaman dini ona has kılarak Allah'a dua ederler”** şirk koştan, çünkü fitrat geri gelmiş ve arız olan şiddetli korku ortadan kalkmıştır. Bu da “zannu”dan bedel-i iştimal'dir. Çünkü duaları da zanlarının gereklerindendir. **“Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden oluruz”** derler ya da deavu'nun mefuludur, çünkü o da söz sayılır.

23- “Onları kurtarıncı” dualarını kabul ederek **“birden yeryüzünde taşkınlık ederler”** orada fesat çıkarmaya ve eski hallerine koşarlar. **“Haksız yere”** bu da Müslümanların kafirlerin yurtlarını tahriplerinden, ekinlerini yakmalarından ve ağaçlarını kesmelerinden ihtirazdır (onu dışarıda bırakmaktır). Çünkü o haklı olarak fesat çıkarmaktır. **“Ey insanlar, fasıklığınız ancak kendinizdir”** çünkü vebali sizedir yahut sizin gibilere ve kendi cinsinizden olanlardır. **“Metaal hayatid dünya (bu da dünya menfaati gibi geçicidir)”** devam etmez, azabı ise kalır. Merfu okunuşu onun “bağyüküm”ün haberi olmasından ve “ala enfüsikümün” de sılası olmasındandır ya da mahzuf müptedanın haberi, takdiri de: Zalihe metaul hayatid dünya demektir. “Ala enfüsiküm” de “bağyüküm”ün haberi. Hafs ise onu mefulu mutlak olarak mansup okumuştur, yani tetemetteune metaal hayatid dünya demektir. Yahut “bağy”in mefuludur, çünkü o istemek manasınadır; o zaman car onun sılası, haber de mahzuf olur, takdiri de şöyledir: Bağ-

yüküm metaal hayatid dünya mahzurun yahut dalalun. Yahut bagy'in delalet ettiği filin mefuludur, "ala enfüsiküm" de haberidir. "Sonra dönüşünüz bizedir" kıyamette "biz de size yaptıklarınızı haber veriz" karşılığını vermekle.

أَنَّمَا مِثْلُ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا كَمَا

أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ
وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ
وَوَضْنَ أَهْلَهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَيْهَا أَمْرُنَا لَيْلًا
أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ
نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى
دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾
لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا
ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

24 – Dünya hayatının hali gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, onunla insanların ve hayvanların yediğinden bitkiler birbirine karışır. Nihayet yeryüzü ziynetini alıp süslendiği ve sahiplerinin de buna muktedir olacaklarını zannettikleri zaman, ona emrimiz gece yahut gündüz gelir; biz de onu dün hiç olmamış gibi biçilmiş kılız. Biz, ayetleri düşünen bir topluluk için böyle açıklıyoruz.

25 – Allah selamet yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.

26 – İyilik edenler için daha güzelli ve fazlası vardır. Yüzlerini ne toz ne de horluk kaplamaz. İşte onlar cennet yaranlarıdır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar.

24- "Dünya hayatının hali ancak" çabuk bitmesinde ve ikbalden ve insanlar ona aldandıktan sonra nimetinin gitmesinde "gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki onunla yeryüzünün otları birbirine karışır" birbirine geçer "insanların ve hayvanların yediklerinden" ekin-

lerden, yeşilliklerden ve otlardan. **“Nihayet yeryüzü ziynetini alıp da”** gelin gibi süslerini takınıp bezendiği zaman. **“İzzeyyenet”** aslı tezeyyenet'tir, idgam olmuştur. Asıl üzere **“üzyinet”** de okunmuştur ki üfilet veznindedir, i'lal edilmemiştir, ü'yilet gibidir. Mana da süslü hale geldiği zaman demektir. İzyânnet de okunmuştur ki ibyâddat veznindedir. **“Sahipleri buna muktedir olacaklarını zannettikleri zaman”** biçeceklerini ve ürününü alacaklarını düşündükleri zaman **“ona emrimiz geldi”** ekini mahvedecek şey (afet) vurdu, gece yahut gündüz, **“biz de onu kıldık”** ekini **“biçilmiş”** kökünden biçilmiş gibi kıldık. **“Keen lem tağne bilems (dün olmamış gibi)”** yani keen lem yağne zer'uha, ekini olmamış gibi. İki yerde de muzaf mübalağa için mahzuftur. Aslı üzere ye ile keen lem yağne de okunmuştur. **“Bilems”** az önce demektir. Bu da yakın zamana misaldir. Müşebbehün bih de hikayenin manasıdır o da yeşilliğin aniden bitip kırıntı halinde gitmesidir. Halbuki az önce terü taze idi, birbirine sarmaş dolaş idi. Öyle ki sahiplerinin tamahı kabarmış, afetten kurtulduğunu zannetmişlerdi. Müşebbehün bih el- mâ lafzı değildir, ister ki başında teşbih edatı olsun. Çünkü bu mürekkep (girift) teşbihlerdendir.

“Biz ayetleri düşünen bir topluluk için işte böyle açıklıyoruz” çünkü ondan istifade edecekler onlardır.

25- “Allah selamet yurduna çağırır” bitip tükenmekten ve afetten selamet yurdu ya da Allah'ın yurdu, ona özellikle bu ismin verilmesi bunu vurgulamak içindir ya da öyle bir yurttur ki orada Allah ve melekler oraya girenlere selam verirler. Maksat da cennettir. **“Dilediğine hidayet eder”** muvaffak kılmakla, **“doğru yola”** o da selamet yurdunun yoludur. O da İslam'dır, takva elbisesiyle zırhlanmaktır. Davetin genel ve hidayetin dilemeye özel olması da emrin iradede başka olduğunu ve sapıklıkta ısrar eden için Allah'ın doğru yolu bulmasını istemediğini vurgulamak içindir.

26- “İyilik edenler için daha güzeli vardır” en güzel sevap **“ve fazlası vardır”** lütuf olarak sevaptan fazlası, çünkü Allah Teala: **“Lütfundan onlara artırır”** (Nisa: 173) demiştir. Şöyle de denilmiştir: Daha güzeli iyilikleri gibidir, fazlası da on, yedi yüz ve daha çok katıdır. Şöyle de denilmiştir: Fazlası Allah'tan bağışlama ve rızadır. Şöyle de denilmiştir: En güzeli cennettir, fazlası da cemal-i İlahiyi temaşadır. **“Yüzlerini kaplamaz”** bürümez **“ne toz”** kara duman **“ne de horluk”** değersizlik. Mana da şöyledir: Onları cehennem halkını bürüyen şey bürümez yahut bunu gerektiren üzüntü ve kötü hal bürümez. **“İşte onlar cennet yaranlarıdır, orada ebedi kalıcılardır”** devamlı kalacaklar, kesintisiz, nimeti de bitmez. Dünya nimetleri ve süsleri ise öyle değildir.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا

السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا ۖ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَّا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ
مِنْ عَاصِمٍ كَلَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَٰئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ نَخْشِرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ
لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَائُكُمْ فَزَلَلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ
شُرَكَائُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا يَبْتَئِنَّا
وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لِغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾

27 – Kötülükler kazananların cezası misliyle kötülüktür ve onları bir aşağılık (kompleksi) kaplar. Onlar için Allah'tan bir koruyucu yoktur. Yüzleri sanki karanlık gece parçaları ile kaplanmıştı. İşte onlar ateşin yaranlarıdır. Orada ebedi kalıcıdır.

28 – O gün onların hepsini toplarsınız, sonra da şirk koşanlara: Siz ve ortaklarınız yerinizden ayrılmayın, deriz. Böylece aralarını ayırdık. Ortakları: Siz, bize ibadet etmiyordunuz, derler.

29 – Allah sizinle bizim aramızda şahit olarak yeter. Şüphesiz biz, sizin ibadetinizden gafiller idik.

27- “Vellezine kesebus seyyiati (kötülükler kazananların cezası misliyle kötülüktür)” bu da “lillezine ahsenul hüsnâ” kavlinin üzerine atıftır, bu da fiddari zeydün velhücreti amrün kurgusunu caiz kabul edenlere göredir. Ya da “ellezine” müptedadır, haber de “cezaü seyyietin”dir. Takdir de şöyledir: Ve cazaüllezine kesebus seyyiati cezaü seyyietin bimisliha. Yani bir kötülük kendi misliyle cezalandırılır, artırılmaz. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki fazlası lütuftur yahut katlamadır (Allah'ın cemalini görmek değildir). Ya da haber keennerna uğşiyet'tir yahut ulaike ashabunnari'dir, ikisinin aralarındaki de itiraz cümlesidir. Bu durumda cezaü seyyietin müptedadır, haberi de mahzuftur yani fecezaü seyyietin bimisliha vakıun demektir ya da haber bimislihadır, be de zaittir, ya da mukadderun bimisliha takdir

edilir. **“Ve terhakuhum zilletün (onları bir aşağılık kaplar)”** ye ile de (yerhakuhum) okunmuştur, **“onlar için Allah’tan bir koruyucu yoktur”** Allah’ın gazabından, Allah tarafından ve onun katından, nitekim müminler için vardır. **“Yüzleri sanki karanlık gece parçaları ile kaplanmış”** aşırı karalığından ve zulumatından. “Muzlimen” “leyl”den haldir, amili de “uğşiyet”tir, çünkü o “kıtaan”da da amildir, o car ve mecrur ile mevsuftur, mevsufun amili sıfatın da amilidir. Ya da minnelleyli’deki fiil manasıdır. İbn Kesir, Kisai ve Yakup sükun ile “kıt’an” okumuşlardır. Buna göre “muzlimen”in onun sıfatı ya da ondan hal olması da doğrudur. **“İşte onlar ateşin yaranlarıdır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar”** bu da Vaidî’ler fırkasının ileri sürdüğü delillerdendir. Cevabı da şöyledir: Ayet kafirler hakkındadır, çünkü seyyiat tabiri küfrü de şirki de içine alır. Bir de iyilik edenler tabiri ehl-i kıbleden büyük günah sahiplerini de içine alır, öyleyse onları parça olarak içine almaz.

28; 29- **“O gün onların hepsini toplarsınız”** yani iki fırkanın hepsini demektir, **“sonra da şirk koşanlara: Yerinizden ayrılmayın, deriz”** ayrılmayın ki size ne yapılacağını göresiniz. **“Entüm (siz)”** bu da amilinden ayrılan zamirin tekididir **“ve ortaklarınız”** ona atıftır, nasb ile mefulu maah olarak **“ve şürekaeküm”** de okunmuştur. **“Aralarını ayırdık”** aralarındaki bağlantıyı kestik. **“Ortakları: Siz bize ibadet etmiyordunuz, dediler”** ibadet ettikleri şeylerin onların ibadetini kabul etmemelerinden mecazdır. Çünkü onlar aslında kendi keyiflerine ibadet ettiler, çünkü şirki emreden o idi, şirk koştukları şeyler değildi. Şöyle de denilmiştir: Allah putları konuşturur, onlar da bekledikleri şefaatin yerine şifahen bunu derler. Şöyle de denilmiştir: Ortaklardan maksat melekler ve Mesih’tir. Şeytanlardır da denilmiştir. **“Sizinle bizim aramızda şahit olarak Allah yeter”** çünkü o gerçek durumu bilir. **“İn künna (şüphesiz biz sizin ibadetlerinizden gafiller idik)”** in mü-sakkaleden tahfif edilmiştir, lam da bunun ayıracıdır.

هٰذَاكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ

مَا أَسْلَفَتْ وَرَدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ
يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ
مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا
تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ
الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَلِكَ حَقَّتْ
كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

30 – Orada her nefis önceden yaptığı şeyin imtihanını verir. Gerçek Mevlaları olan Allah'a döndürüldüler. Uydurdukları şeyler de onlardan kayboldu.

31 – De ki: Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Yahut kulaklara ve gözlere sahip olan kimdir? Ölüden diriye çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran kimdir? İşi kim çeviriyor? “Allah” diyecekler. De ki: Korkmuyor musunuz?

32 – İşte hak Rabbiniz Allah'tır, haktan sonra da sapıklıktan başka bir şey yoktur. Nasıl da imandan döndürülüyorsunuz?

33 – İşte böylece Rabbinin, fasıklara: Şüphesiz onlar iman etmezler, sözü hak oldu.

30- “Orada” bu makamda “her nefis önceden yaptığı şeyin imtihanını verir” faydasını ve zararını görür. Hamze ile Kisai “tetlu” okumuşlardır ki tilavet kökünden gelir ve yaptığını okur, demektir. Ya da tilv'den gelir ki amelini takip eder, o da onu ya cennete ya da cehenneme götürür. Nun ile “küлле”nin nasbı ve “ma”nın da ondan bedel olması ile “neblu” da okunmuştur ki mana onu deneriz, ona halini deneyen biri gibi yaparız, geçmiş amellerini öğrenmekle mutluluk ve mutsuzluğunu öğrenmek isteyen gibi işlem yaparız, demektir. Bundan ona bela dokundururuz manasını murat etmek de caizdir ki her

asi nefse önceden yaptığı kötülük yüzünden azabı dokundururuz, demektir. O zaman “ma” harfi cerin hazfı ile mansup olur. **“Allah’a döndürüldüler”** önceden yaptıkları yüzünden cezasına demektir, **“gerçek Mevraları”** Rableri ve gerçek velileri olan Allah’a, yalandan Mevla edindiklerine değil. Nasb ile medih yahut geçen cümlelerin mazmununu tekit etmek üzere “elhakka” da okunmuştur. **“Onlardan saptı”** zayı oldu **“uydurdukları şeyler”** tanrıların yahut tanrı dedikleri şeylerin kendilerine şefaata edeceği beklentisi.

31; 32- “De ki: Size gökten ve yerden rızık veren kimdir?” yani toplam ikisinden demektir. Çünkü rızıklar göksel sebeplerle yersel maddelerden meydana gelir. Her birinden de size bol bol verilir. Şöyle de denilmiştir: “Min” muzafın hazfı ile men’i açıklamak içindir yani min ehliissemâi valardı (gök ve yer halkından) demektir. **“Ya da kulaklara ve gözlere sahip olan kimdir?”** onları kim yaratabilir ve tesviye edebilir yahut onları afetlerden kim koruyabilir, o afetler ki o kadar çoktur, o organlar ki o kadar nazıktır, en ufak bir şeyden etkilenir? **“Ölüden diriye ve diriden ölüye kim çıkarır?”** kim diriltir ve kim öldürür? Ya da canlıyı yumurtadan ve yumurtayı canlıdan kim çıkarır? **“İşi kim idare eder?”** âlemin işini idare eden kimdir? Bu da genellemeden sonra özellemedir. **“Allah, diyecekler”** çünkü çok açık olduğu için inat ve kibir gösteremeyeceklerdir. **“De ki: Korkmuyor musunuz?”** bizzat kendiniz, hiçbir şeyde ortak olmayan şeyleri ona şirk koşmakla azabından korkmuyor musunuz? **“İşte hak Rabbiniz Allah budur”** bu işleri üstlenen ve ibadet edilmeyi hak eden Rabliği sabit olan Rabbinizdir. Çünkü sizi yoktan var eden, dirilten, size rızık verip işleri idare eden o’dur. **“Haktan sonra da sapıklıktan başka bir şey var mıdır?”** Bu da ret manasında istifhamdır, yani haktan başka ancak sapıklık vardır. Kim Allah Teala’ya ibadet demek olan hakkın ötesine adım atarsa, sapıklığa düşer. **“Nasıl da döndürülüyorsunuz?”** haktan sapıklığa!

33- “İşte böylece Rabbinin kelimesi hak oldu” ya Rab’lik Allah’a hak olduğu yahut haktan sonra sapıklık olduğu veyahut onların haktan çevrildikleri gibi Allah’ın şu kelimesi ve hükmü de hak oldu **“fasıklara”** inkarlarında ısrar edip ıslah olma sınırından çıkanlara: **“Ennehüm layü’minun (artık onlar iman etmezler)”** bu da kelimeden bedeldir ya da hak olmasının gerekçesidir. Bundan maksat da azap va’didir.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَدْعُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَدْعُوا
 الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنْتَ تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي
 إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ
 أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدِيَ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا
 يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ
 عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

34 – De ki: Ortaklarınızdan yaratmayı başlatan, sonra da tekrarlayan var mıdır? **De ki:** Allah yaratmayı başlatır, sonra da tekrarlar. Nasıl da çevriliyorsunuz?

35 – De ki: ortaklarınızdan hakka ileten var mı? **De ki:** Hakka lah iletir. Hakka ileten kimse mi uyulmaya daha layıktır yoksa ru yola götürülmedikçe doğru yolu bulamayan mı? Size ne oluyor Nasıl karar veriyorsunuz?

36 – Onların çoğu zandan başka bir şeye tabi olmaz. Şüph zan, haktan hiçbir şeyi kurtarmaz. Şüphesiz Allah onların yaptığını pekiyi bilendir.

34- “De ki: Ortaklarınızdan yaratmayı başlatan, sonra da tekrarlayan var mıdır?” Tekrar etmeyi hasmı susturmada başla gibi sayması, o yollu olmasalar da onun da açık delil olmasında Bunun içindir ki Resul aleyhissalat vesselam Efendimiz’e onların ne cevap vermesi emrolunmuş, o da: **“De ki: Allah yaratmayı baş sonra da onu tekrar eder”** demiştir. Çünkü onların ısrarcılıkları c rı itiraf etmeye bırakmıyor. **“Nasıl da çevriliyorsunuz!”** doğru yo döndürülüyorsunuz.

35- “De ki: Ortaklarınızdan hakka ileten var mı?” ortaya de koyarak, peygamberler göndererek ve düşünüp taşınmaya muv kılarak. Heda fiili intiha manasını içerdği için “ila” ile geçişli kılı gibi müntehanın da hidayetini sonu olması ve hidayet de ona ras yönelmediği için lam ile de geçişli kılınmıştır. Bunun içindir ki Al isnat edilen yerde onunla (lam ile) geçişli kılınmıştır. **“De ki: Allah**

ka hidayet eder (ilihakkı). Hakka hidayet eden kimse mi uyulmaya daha layıktır yoksa doğru yola götürülmedikçe doğru yolu bulamayan mı? Yoksa iletilmedikçe doğru yolu bulamayan mı? Bu da heda binefsihi deyiminden gelir ki doğruyu kendi bulmaktır. Ya da Allah hidayet etmedikçe başkasını hidayet edemeyen mi? Bu da en şerefli ortaklarının halidir, mesela melekler, Mesih ve Üzeyr gibi. İbn Kesir, Verş de Nafi'den rivayetle ve İbn Amir he'nin fethi ve dal'ın şeddesi ile "yeheddi" Yakup ile Hafs da he'nin kesri ve dal'ın şeddesi ile "yehiddi" okumuşlardır. Aslı yehtedi'dir, idgam edilmiş ve he te'nin harekesiyle harekelenmiş ya da iki sakın cem olduğu için meksur kılınmıştır. Ebu Bekir ye'yi he'ye tabi kılarak "yihiddi" okumuştur. Ebu Amr da yalnız idgam ile okumuş, iki sakının cem olmasını dikkate almamıştır, çünkü müdğam da harekeli durumundadır. Nafi'den Kalun rivayetinde böyle nakledilmiştir. Mübalağa için "illa en yühedda" da okunmuştur. **"Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz?"** Böyle akla muhalif şeylerde.

36- "Onların çoğu" itikat ettikleri şeyde "zandan başka bir şeye tabi olmaz" ham hayallere ve bozuk kıyaslara dayanarak mesela en küçük bir ortaklığı dikkate alarak görünmeyeni görünene ve Yaratıcı yaratılmışa kıyas etmek gibi. Çoğundan maksat hepsidir yahut iyiyi kötüden ayırmaya gayret edip kuru taklide razı olmayanlar gibi (diğerleri ise hiç kale alınmazlar). **"Şüphesiz zan, haktan hiçbir şeyi kurtarmaz"** ilimden ve hak itikattan. Şey'e'nin meful olması, "minel hakkı"nın da ondan hal olması da caizdir. Bunda usul konusunda ilim tahsil etmenin vacip; taklit ve zan ile yetinmenin de caiz olmadığına delil vardır. **"Şüphesiz Allah onların yaptıklarını pekiyi bilendir"** bu da zanna tabi olduklarından ve delilden yüz çevirdiklerinden onlar için tehdittir.

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ
 اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْلِيْقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ
 فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ
 مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾
 بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ
 كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
 الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ
 أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾

37 – Bu Kur'an, Allah'tan başka biri tarafından uydurulacak bir şey değildir. Ancak o, önündekinin tasdiki ve o kitabın açıklamasıdır. Onda şüphe yoktur. Alemlerin Rabb'indendir.

38 – Yoksa “onu kendisi mi uydurdu?” diyorlar. De ki: Siz de onunki gibi bir sure getirin ve doğru söylüyorsanız, Allah'tan başka gücünüzün yettiğini çağırın.

39 – Hayır, bilgisini kavrayamadıkları ve kendilerine tevli henüz gelmeyen şeyi yalanladılar. Kendilerinden öncekiler de böyle yalanladılar. Bak, o zalimlerin sonu nasıl oldu?

40 – Onlardan kimi ona iman eder, onlardan kimi de ona iman etmez. Rabbin bozguncuları pekiyi bilendir.

37- “Bu Kur'an, Allah'tan başka biri tarafından uydurulacak bir şey değildir” bir mahluk tarafından uydurulacak. “Ancak o, önündekinin tasdikidir” önündeki ve doğruluğuna şahitlik edilen kitaplara uygundur, yalan olamaz. Nasıl olur ki o mucizdir, diğerleri değildir. O diğerlerinin mihenk taşıdır. Doğruluklarına şahittir. Tasdiken'in nasbı mukadder “kâne”nin haberi olmasından yahut mahzuf bir fiil ile olmasındandır, takdiri şöyledir: Lakin enzelehullahu tasdikellezi. Ref ile de okunmuştur takdiri: Velakin hüve tasdikün'dür. “Kitabın açıklamasıdır” hak ve sabit olan akaid ve şeriatların açıklamasıdır. “La raybe fihi (onda şüphe yoktur)” bu da üçüncü haberdir, istidrakin hükmü-

ne dahildir. Kitaptan hal olması da caizdir, çünkü o mana bakımından mefuldur, yeni söz başı olması da caizdir. **“Alemlerin Rabbindendir”** bu da başka bir haberdur, takdiri kâinen min rabbil alemdir ya da tasdike veyahut tafsile mütealliktir. La raybe fih de ara cümlesidir ya da bu ikisine bağlı (enzele) fiiline mütealliktir. Kitap’tan yahut fihi’deki zamirden hal olması da caizdir. Ayetin mesajı, zanna tabi olmayı reddettikten sonra uyulması gerekeni (ki o da Kur’an’dır) açıklamak ve ona delil getirmektir.

38- “Yoksa, onu kendisi mi uydurdu diyorlar?” Muhammed uydurdu mu diyorlar, burada hemzenin manası inkar içindir. **“De ki: Siz de onun gibi bir sure getirin”** belagatta, güzel nazımda ve mana kuvvetinde uydurma olarak. Çünkü sizler de benim gibi Arap ve fasih-siniz. Daha çok nazım ve ibare alıştırması yapmışsınız. **“Gücünüzün yettiğini çağırın”** bununla beraber yardım görebileceğiniz herkesi çağırın **“Allah’tan başka”** çünkü ancak onun buna gücü yeter. **“Eğer doğru iseniz”** onu uydurduğu iddiasında.

39- “Hayır, onlar yalanladılar” yalanlamaya koştular, **“bilgisini kavrayamadıkları şeyi”** Kur’an’ı, onu ilk duyduklarında ayetlerini derin düşünmeden, durumunu kavramadan yahut yeniden dirilme, ceza görme ve dinlerine muhalif diğer bilmedikleri ve kavrayamadıkları şeyleri (yalanladılar). **“Tevili onlara henüz gelmedi”** henüz onun teviline vakıf olamadılar, zihinleri onun manalarına erişemedi yahut gayplere ait verdiği haberlerin tevil onlara gelmedi ki doğru mu yalan mı olduğu belli olsun. Mana da şöyledir: Kur’an lafız ve mana bakımından mucizdir, onlar ise nazmını düşünmeden ve manasını incelemeyen birden yalanlamaya kalkıştılar. **“Lemma”** lafzındaki beklentinin manası şudur, onun mucize olduğu sonunda onlara belli oldu, çünkü onlara defalarca meydan okudu, onlar da ona karşılık vermek için akıl güçlerini denediler, buna rağmen karşısında yenik düştüler yahut haber verdiği şeylerin defalarca doğru çıktığını görünce inat ve dik kafalılıklarına devam ettiklerinden yalanlamaktan vazgeçemediler. **“Kendilerinden öncekiler de böyle yalanladılar”** peygamberlerini. **“Bak, o zalimlerin sonu nasıl oldu?”** bunda kendilerinden öncekilerin cezası gibi onlar için de bir tehdit vardır.

40- “Onlardan” yalanlayanlardan **“kimi ona iman eder”** onu içinden tasdik eder ve onun hak olduğunu bilir, ancak inat eder yahut ileride ona iman eder ve küfründen tövbe eder. **“Onlardan kimi de ona iman etmez”** içinden çünkü çok aptaldır ya da düşüncesi kıttır. Ya da gelecekte de etmez, bilakis küfür üzerinde ölür. **“Rabbın o bozguncuları pekiyi bilendir”** o muannitleri yahut o ısrarcıları.

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ

أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَإِنَّا بِرِئِي مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ
 مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾
 وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى وَلَوْ كَانُوا لَا
 يَبْصُرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ
 يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ كُلٌّ لَمْ يَلْبِسُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ
 يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا
 مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾

41 – Eğer seni yalancı çıkarırlarsa, de ki: Benim amelim bana, sizin ameliniz de size. Siz benim yaptığımdan berisiniz, ben de sizin yaptığınızdan beriyim.

42 – Onlardan kimi seni dinlerler. Sağırlara sen mi duyuracaksın? Akıllarını çalıştırmazlar da!

43 – Onlardan kimi sana bakar. Körlere sen mi yol göstereceksin? Görmüyorlar olsalar da!

44 – Allah insanlara hiçbir şeyle zulmetmez. Ancak insanlar kendilerine zulmederler.

45 – O gün Allah onları toplar. Sanki dünyada gündüzden bir saat kalmışlar gibi. Kendi aralarında tanışır. Allah'la karşılaşmayı yalanlayan ve doğru yolu bulamayanlar gerçekten ziyan etmişlerdir.

41 – “Eğer seni yalancı çıkarırlarsa” bunca delil karşısında seni yalanlamaya ısrar ederlerse, “de ki: Benim amelim bana, sizin ameliniz de size” onlardan el çek, artık mazursun. Mana da şöyledir: Benim amelimin karşılığı banadır, sizin amelinizin karşılığı da sizedir, ister hak ister batıl olsun. “Siz benim yaptığımdan berisiniz, ben de sizin yaptığınızdan beriyim” siz benim amelimden sorulmazsınız, ben de sizin amelinizden sorulmam. Bunda onlardan yüz çevirme ve o ılları salıverme manası anlaşıldığından bunun kılıç ayetiyle mensuh olduğu da söylenmiştir.

42- “Onlardan kimi seni dinlerler” Kur’an okuduğun ve şer’î emirleri öğrettiğin zaman, ancak hiç duymayan sağır gibi kabul etmezler. **“Sağırlara sen mi duyuracaksın?”** duyurabilirsin **“akıllarını çalıştırmaları da!”** sağırılıklarına bir de akılsızlıkları ilave edildiği zaman. Bunda şuna dikkat çekilmektedir ki sözü gerçek dinlemek, ondan kastedilen manayı anlamaktır. Bunun içindir ki hayvanlar böyle şeyle nitelenmez. Bu da ancak onu anlamak için akılselimi kullanmakla olur. Onların akılları ise vehmin karşı koyması, eş dostun hatırı ve kör taklit ile özürlü olduğundan hükmü ve ince manaları anlamaları zorlaşmıştır. Artık lafızların onlara söylenmesinden ancak hayvanların yararlandığı kadar yararlanırlar.

43- “Onlardan kimi sana bakar” peygamberliğinin delillerini gözleriyle görürler, fakat seni tasdik etmezler. **“Körlere sen mi yol göstereceksin?”** onları hidayet edebilir misin **“görmüyor olsalar da!”** göz körlüklerine bir de basiret körlüğü ilave edildiği zaman. Çünkü görmekten maksat ibret almaktır, mantıklı olmaktır. Bu konuda geçerli olan basirettir. Bunun içindir ki basiretli bir kör, gören ahmakın idrak edemeyeceği şeyleri sezer ve mantıklı sonuçlar çıkarır. Ayet onlardan el çekme emrinin ve yüz çevirmenin gerekçesi gibidir.

44- “Allah insanlara hiçbir şeyle zulmetmez” duyularını ve akıllarını köreltmekle **“ancak insanlar kendilerine zulmederler”** onları bozmak ve onlardan kazanılacak şeyleri elden kaçırmakla. Bunda şuna delil vardır ki kulun kazanma yeteneği vardır, Cebriye’cilerin iddia ettikleri gibi iradesi elinden tamamen alınmış değildir. Onlar için tehdit olması da caizdir, mana da şöyledir: Kıyamet gününde onları saracak olan amel Allah’tan adil bir hükümdür. Allah onlara zulmetmez ancak onlar sebeplerine tevessül ettikleri için kendilerine zulmederler.

45- “O gün onları toplar. Sanki dünyada gündüzden bir saat kalmışlar gibi”. Dünyada ya da kabirlerde kalma sürelerini kısa görürler, çünkü korkunç şeyler göreceklardır. (Keen lem yelbesu) teşbih cümlesi hal yerindedir yani onları ancak bir saat kalmış bir kimseye benzeterek toplayacağız, demektir. Ya da “yemv”in sıfatıdır, ait zamir de mahzuftur, takdiri şöyledir: Keen lem yelbesu kablehu. Ya da mahzuf mastarın sıfatıdır yani haşren keen lem yelbesu kablehu demektir. **“Kendi aralarında tanışır”** birbirlerini tanırlar, sanki az bir zaman ayrılmışlardır. Bu da ilk toplandıklarında olur. Sonra durum sıkışınca tanışma kesilir. Bu da mukadder başka bir haldir. Ya da “keen lem yelbesu” kavlinin açıklamasıdır yahut zarfın müteallakıdır, takdir de şöyledir: Yetearefunne yevme nahşürühüm. **“Allah’la karşılaşmayı yalanlayanlar gerçekten zıyan etmişlerdir”** zıyanlarına şahit-

lik etmek ve şaşmak için yeni söz başıdır. Derler lafzı takdir edilerek “yetearefunne”deki zamirden hal olması da caizdir. “Doğruyu bulamadılar” marifetleri elde etmek için kendilerine verilen yardımcı unsurları kullanmayı başaramadılar. Üstelik onlarla öyle cahillikler yaptılar ki kendilerini tehlikeye ve sürekli azaba götürdü.

وَأَمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ
فَالْيَنَّا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ
رَّسُولٌ فَإِذَا جَاءَهُ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ قُلْ لَا أَمْلِكُ
لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَهُ أَجَلُهُمْ
فَلَا يَسْتَخِيرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ
إِنِ اتَّيَكُمُ عَذَابُهُ بَيَّاتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾
أَتَمَّ إِذَا مَا وَقَعَ أَمْنْتُمْ بِهِ الْفَنَ وَقَدْ كُنتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾

46 – Eğer onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana gösterir yahut seni öldürürsek, yalnız bizdir onların dönüşü. Sonra Allah onların yaptıkları şeylere şahittir.

47 – Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri onlara geldiği zaman aralarında adaletle hükmolunur ve onlara zulmedilmez.

48 – Eğer doğru söylüyorsanız bu va'd ne zamandır, derler?

49 – De ki: Ben Allah'ın dilediğinin haricinde nefsim için ne bir zarara ne de bir yarara sahip değilim. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman ne bir saat geri kalırlar ne de bir saat ileri giderler.

50 – De ki: Bana söyleyin; eğer size onun azabı geceleyin yahut gündüzün gelirse, günahkarlar bundan ne acele ediyorlar?

51 – Bu azap meydana geldikten sonra mı ona iman ettiniz? Şimdi mi? Halbuki gerçekten acele ediyordunuz!

46- “Eğer onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana gösterirsek” va'dettiğimiz azabı hayatında gösterirsek, mesela Bedir savaşında gösterildiği gibi **“yahut seni öldürürsek”** göstermeden önce **“yalnız bizedir onların dönüşü”** onu da sana ahirette gösteririz. Bu da “netevfeffeyenneke”nin cevabıdır, “nüriyenneke”nin cevabı ise onun gibi mahzup bir şeydir. **“Sonra Allah onların yaptıkları şeylere şahittir”** karşılığını verir. Şahitliği zikretti, sonucunu ve gereğini murat etti. Bunun içindir ki sonucunu sümme ile göstermiştir. Ya da kıyamet gününde onların yaptıklarına karşılık şahitlik edecektir, demektir.

47- “Her ümmetin vardır” geçmiş ümmetlerden her ümmetin **“bir peygamberi”** onlara gönderilir ki onları hakka davet etsin. **“Peygamberleri geldiği zaman”** mucizelerle, onlar da yalanladığı zaman **“aralarında hüküm verilir”** Peygamberle onu yalanlayanlar arasında **“hak”** adalet ile; peygamber kurtarılır, yalanlayanlar helak edilir. **“Onlara zulmedilmez”**. Manası şöyledir denilmiştir: Her ümmetin kıyamet gününde ona nispet edileceği bir peygamberi vardır, Peygamberleri mahşer yerine küfür ve imanlarına şahitlik etmek için geldiği zaman aralarında mü'min'in kurtulmasına ve kafirin azabına hüküm verilir, çünkü **“peygamberler ve şahitler getirilir ve aralarında hüküm verilir”** (Zümer: 69) denilmiştir.

48; 49- “Bu va'd ne zamandır, derler” uzak görerek ve alay ederek **“eğer doğru söylüyorsanız?”** Onlardan Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e ve müminlere hitaptır. **“De ki: Ben nefsim için ne bir zarara ne de bir yarara sahip değilim”** sizin için nasıl sahip olurum ki size azabın acele gelmesini isteyeyim. **“Ancak Allah'ın dilediği hariç”** sahip olmamı dilediği ya da bundan Allah'ın dilediği mutlaka olacaktır. **“Her ümmetin bir eceli vardır”** helakleri için belirtilmiş bir süreleri vardır. **“Ecelleri geldiği zaman ne bir saat geri kalırlar ne de bir saat ileri giderler”** geri kalmaz ve ileri de gitmezler, öyleyse acele etmeyin. Sizin vaktiniz gelecek ve va'diniz yerine getirilecektir.

50; 51- “De ki: Bana söyleyin; eğer size onun azabı gelirse” acele ettiğiniz şeyin azabı **“geceleyin”** gece uyku ile meşgul iken **“yahut gündüzün”** geçiminizle meşgul iken **“günahkarlar bundan ne acele ediyorlar?”** azaptan hangisini acele ediyorlar? Bunun hepsi kötüdür, acele istenmez. Bu da “ereeytüm”e mütealliktir, çünkü o, bana haber verin manasıdır. “elmücrimun” da zamir yerine zahir olarak konulmuştur, maksat şudur: Onlara yaraşan o tehdidin gelmesinden korkup telaş etmeleridir, yoksa acele istemeleri değildir. Şartın cevabı da mahzuftur, o da: Tendemu alel isticali (acele etmekten pişman olursunuz) yahut tarifu hataehu (onun hata olduğunu anlarsınız). Cevabın

“maza” olması da caizdir, tıpkı: in eteytüke maza tutini (sana gelirsen bana ne verirsin?) gibi. O zaman cümle “ereeytüm’e yahut “esümme izama vakaa” kavline müteallik olur. Mana da şöyledir: Eğer size onun azabı gelirse, gerçekleştikten sonra imanın fayda vermeyeceği zamanda, ondan emin mi oldunuz? Maza yestacilü de ara cümlesidir, sümme’nin başına istifham edatının gelmesi de ertelemeyi inkar etmek içindir. “Şimdi mi?” burada kavlı maddesi gizlidir yani eğer onlar azap gerçekleştikten sonra iman ederlerse onlara: Şimdi mi iman edtiniz, denir? Nafi’den hemzeyi hafız ederek ve harekesini lam’a vererek “elâne” okuduğu rivayet edilmiştir. “Halbuki onu gerçekten acele ediyordunuz” yalanlayarak ve alay ederek.

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ
الْأِيمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَ يَسْتَبْشِرُونَكَ أَحَقُّ
هُوَ قُلْ إِي وَ رَبِّي إِنَّهُ لَحَقُّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾
وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسْرُوا
النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يَظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

52 – Sonra o zalimlere: Sonsuzluk azabını tadın. Kazandığınız şeylerden başkası ile mi cezalandırılacaksınız, denir?

53 – O gerçek mi diye senden haber isterler. De ki: Evet, Rabbime yemin ederim ki şüphesiz o, mutlak bir gerçektir ve siz aciz bırakamazsınız.

54 – Eğer zulmeden her nefis yeryüzündeki şeylere sahip olsaydı, onu mutlaka feda ederdi. Azabı gördükleri zaman pişmanlığı gizlediler. Aralarında adaletle hükmolunur ve onlara zulmedilmez.

52- “Sümme kiyle (sonra o zalimlere denilir)” bu da mukadder kiyle’ye matuftur, “sonsuzluk azabını tadın” sürekli acı veren azabı. “Kazandığınız şeyden başkası ile mi cezalanıyorsunuz?” küfür ve isyanlar gibi.

53- “Senden haber isterler” “o gerçek mi diye” dediğin hak mıdır yahut peygamberlik iddian ciddi midir yoksa şaka ettiğin bir batıl mıdır? Bunu Huyey bin Ahtab Mekke’ye geldiği zaman demişti. Burada istifhamı asıl manasına almak daha açık görünüyor, çünkü “senden haber isterler” demiştir. İnkâr için olduğu da söylenmiştir. “elhakku hu” okunuşu da bunu destekler, çünkü bunda onun batıl olduğuna ima vardır. “Ehakkun” da müptedadır, hüve zamiri de onunla merfu olmuş, haber yerine geçmiştir. Ya da mukaddem haberdur. Cümle “yestenbiuneke” ile mahallen mansuptur. “Kul îy ve rabbi (de ki: Evet Rabbime yemin ederim ki şüphesiz o, mutlak bir gerçektir)” şüphesiz azap elbette olacaktır ya da benim iddia ettiğim şey sabittir. Her iki zamir de Kur’an’a racidir de denilmiştir. “îy” evet manasınadır, o da devamlı kasem olarak kullanılan şeylerdendir. Bunun içindir ki arkasından tasdik mahiyetinde kasem vav’ı gelir ve: îy vallahi (eyvallah) denilir, îy vahdehu denilmez. “Ve siz aciz bırakamazsınız” azaptan kaçamazsınız.

54- “Eğer zulmeden her nefis sahip olsaydı” şirk ile başkasına saldırmakla zulmeden “yeryüzündeki şeylere” hazinelerine ve mallarına “onu mutlaka feda ederdi” onu azaptan kurtulmak için fide verirdi. Bu da iftedahu kavlından gelir ki fide manasınadır. “Azabı gördükleri zaman pişmanlığı gizlediler” çünkü hesap etmedikleri feci şeyleri görünce afalladılar, konuşamadılar. Şöyle de denilmiştir: Pişmanlığı halis hale getirdiler, çünkü onu gizlemek halis hale getirmektir. Ya da sırıuşşey bir şeyin halisine denir, şu itibarla ki gizlenir ve esirgenir. Açıkladılar da denilmiştir ki bu da serreş şey’e ve eserrehu deyiminden gelir ki bir şeyi açıklamaktır. “Aralarında adaletle hükmolunur ve onlara zulmedilmez” tekrar değildir, çünkü birincisi peygamberlerle inkarcıları arasındadır, ikincisi ise müşriklerin şirkle cezalanmasıdır. Ya da zalimlerle mazlumlardan hükmü verilir, demektir. Zamirin onları içine alması zulmün onları göstermesindendir.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ
 وَعَدَ اللَّهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُخَيِّ وَيُمِيتُ
 وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ
 مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّلُوبِ وَهَدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾
 قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا
 يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

55 – Bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa, Allah'ındır. Bilin ki, Allah'ın va'di haktır. Ancak onların çoğu bilmezler.

56 – O, diriltir ve öldürür ve yalnız ona döndürüleceksiniz.

57 – Ey o insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerdekine bir şifa ve müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.

58 – De ki: Allah'ın lütfu ve rahmeti ile işte bununla sevinisinler. Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır.

55; 56- “Bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa, Allah'ındır” sevap ve azap vermeye gücü yettiğinin ispatıdır. “Bilin ki, Allah'ın va'di haktır” va'dettiği sevap ve azap mutlaka olacaktır, bundan dönüş yoktur. “Ancak onların çoğu bilmezler” çünkü onlar akılları eksik olduğu için bilmezler, ancak dünya hayatının dış görünüşünü bilirler. “Diriltir ve öldürür” dünyada, o ahirette ikisine kadirdir. Çünkü zatı ile kadir olanın kudreti zeval bulmaz. Zatı ile ölümü ve hayatı kabul eden madde de o ikisini ebediyen kabul eder. “Yalnız ona döndürüleceksiniz” ölmek veya yeniden dirilmekle.

57- “Ey o insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerdekine bir şifa ve müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir”. Yani size bir kitap gelmiştir ki pratik hikmeti içine almakta, güzel ve çirkin amelleri ortaya çıkarmakta, güzelliklere teşvik etmekte ve çirkinliklerden men etmektedir. Pratik hikmet; göğüslerdeki şüphe ve kötü itikada şifadır, hakka ve yakîne hidayettir, müminler için rahmettir. Öyle ki üzerlerine indirilince onunla sapıklığın karanlıklarından imanın nuruna çıktılar.

Ateş tabakalarının alt katlarındaki yerleri yüksek cennet dereceleriyle değişti. Bu kelimelerdeki tenvin tazim içindir.

58- “Kul bifadlillahi (de ki: Allah’ın lütfu ve rahmeti ile)” Kur’an’ı indirmekle, be “**febizalike felyefrahu**” kavlinin tefsir ettiği fiile mütealliktir. Çünkü zalike ism-i işareti zamir yerindedir, takdiri şöyledir: Bifadlillahi ve birahmetihi felyatenu yahut felyefrahu febizalike felyefrahu’dur. Bu tekrarın faydası icmaldan sonra tekit ve beyan etmektir ve fazilet ve rahmetin ferahı gerektirmesidir. Ya da be kad caetküm’ün delalet ettiği bir fiile mütealliktir. Zalike ise mastarına işarettir yani febimeciiha felyefrahu (gelmesiyle sevininler) demektir. Fe de şart manasınadır, sanki: Eğer o ikisinde bir şeye sevineceklerse, sevininler demektir. Ya da makabline bağlamak ve bu nitelikleri haiz bir kitabın gelmesi sevinci muciptir demek içindir. Fe’nin tekrarı da tekit içindir, şu mısradaki olduğu gibi:

Ve iza helektü fe inde zalike feczai

(Ben ölürsem o zaman feryat et).

Yakup’tan reddedilen asla göre te ile “feltefrahu” okuduğu da rivayet edilmiştir. Bu okuyuş Efendimiz’e dayandırılmıştır. “Fefrahu” okuyuşu da bunu destekler. “**Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır**” dünya kırıntılarından, çünkü onun zevali yakındır. Hüve zamiri “zalike”ye racidir. İbn Amir “tecmaun” okumuştur ki bundan müminler sevininler manası çıkar.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ

حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾

وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ

مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا

يَعِزُّبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ

وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

59 – De ki: Allah'ın size indirip de sizin de ondan helal ve haram yaptığınız rızıktan haber verin. De ki: Buna Allah mı izin verdi yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?

60 – Allah'a yalan iftira edenlerin kıyamet günü hakkındaki zan- nı nedir? Şüphesiz Allah insanlara lütuf sahibidir. Ancak onların çoğu şükretmezler.

61 – Hangi durumda olursan, Kur'an'dan ne okursan ve ne amel ederseniz, mutlaka siz ona girdiğiniz zaman biz üzerinizde şahit idik. Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinizden gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa, mutlaka apa- çık bir kitaptadır.

59; 60- “De ki: Allah'ın size indirdiği rızıktan haber verin” rızkı in- dirilmiş saymıştır, çünkü o gökte takdir edilmiş ve onun sebepleri ile elde edilmiştir. “Ma” edatı “enzele” yahut “ereeytüm” ile mansuptur. Çünkü o bana haber verin manasınadır. Leküm'den murat edilen de helal olandır. Bunun içindir ki bölmekle azarlamış ve: **“Ondan helal ve haram yaptınız”** demiştir. Mesela şu davarlar ve ekinler yasaktır. Bu davarların karınlarındakiler sırf erkeklerimiz içindir ve eşlerimize

haramdır, demeleri gibi. **“De ki: Buna Allah mı izin verdi”** helallik ve haramlıkta, onun hükmü ile mi söylüyorsunuz? **“Yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?”** ona nispet etmede. Aynı cümlelerin (Allah mı izin verdi) “ereeytüm”e bağlı olması caizdir. Tekit için tekrar edilmiştir de denilmiştir. İstifhamın inkar için olması da caizdir, em de munkatı’dır. Buradaki hemzenin manası Allah’a iftiralarını tespit etmektir. **“Allah’a yalan iftira edenlerin kıyamet günü hakkındaki zannın nedir?”** zannları nasıl bir şeydir? Ondan ceza görmeyeceklerini mi zannediyorlar. Tehdidin kapalı olması onlar için büyük bir gözdağıdır. **“Şüphesiz Allah insanlara lütuf sahibidir”** çünkü onlara akıl nimetini vermiş ve onları peygamber göndermek ve kitap indirmekle hidayet etmiştir. **“Fakat onların çoğu şükretmezler”** bu nimete.

61- “Vema tekunu fi şe’nin (hangi durumda olursan)” aslı hemzelidir, şeentü şe’nehu deyiminden gelir ki bir şeye niyet etmek, onu hedef almaktır. **“vema tetlu minhü”**deki zamir de ona (şe’n)e racidir. Çünkü Kur’an okumak Resul aleyhisselam’ın en önemli işidir. Zira Kur’an ancak önemli bir şey için olur. Takdir de, min eclihî (onun için) demek olur. **“Tetlu”**nun mefulu **“min kur’anın”**dir, o zaman min teb’iz için olur ya da nefyi tekit için zait olur. Ya da minhü’nün zameri Kur’an’a racidir, zikredilmeden önce zamir olarak kullanılması ve sonra açıklanması önemini vurgulamak içindir ya da zamir Allah’a aittir. **“Ne amel ederseniz”** bu da reisleri zikredildikten sonra genel olarak müminlere hitaptır. Bunun içindir ki özel yerde ihtişamlı, genel yerde de önemli ve önemsiz şeyleri içine alacak ifade kullanılmıştır. **“Mutlaka üzerinizde şahit idik”** ondan haberdardık, **“ona girdiğiniz zaman”** ona dalıp içine atıldığınız zaman. **“La yazübü (Rabbinden gizli değildir)”** ondan uzak değildir, ona gaip değildir. Kisai burada ve Sebe’ suresinde ze’nin kesri ile (yazibü) okumuştur. **“Zerre ağırlığınca bir şey”** zerre küçük karınca yahut toz parçacığı demektir. **“Ne yerde ne de gökte”** yani varlıkta ve imkân aleminde demektir. Çünkü sıradan insanlar bu ikisinin dışında ve bu ikisi ile ilgili olmayan şeyi bilmezler. Yerin önce zikredilmesi sözün onun halkı hakkında olmasındandır. Bundan da maksat ilminin bunları kuşattığına delildir. **“Vela asğara (bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa, mutlaka apaçık bir kitaptadır)”**. Söz başıdır, daha önce geçeni tespit etmektedir. **“La”** nafiye, **“asğara”** da isimdir, **“fi kitabın”** de haberidir. Hamze ile Yakup müpteda ve haber olarak merfu okumuşlardır. Kim de bunu **“miskali zerretin”**in üzerine atfeder ve gayri munsarif olduğu için kesre yerine fetha verirse car ile mecrurun mahalline atfeder ve istisnayı da munkatı kılar. Kitaptan maksat da Levh-i Mahfuz’dur.

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾
 الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرَى
 فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ
 ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزَنكَ قَوْلُهُمْ
 إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ
 مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ
 يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ
 وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾

62 – Haberiniz olsun ki, Allah'ın veli kullarına korku yoktur. Onlar üzülmazler de.

63 – Onlar ki iman ettiler ve korkuyorlardı.

64 – Onlar için dünya hayatında da ahirette de müjde vardır. Allah'ın kelimeleri için değişme yoktur. İşte büyük kurtuluş budur.

65 – Onların dedikleri seni üzmesin. Şüphesiz bütün izzet / kuvvet Allah'ındır. O, hakkıyla işiten, kemaliyle bilendir.

66 – Bilin ki, göklerde ve yerde kim varsa, Allah'ındır. Allah'tan başkasına ibadet edenler de ortaklara tabi olmuyorlar. Onlar ancak zanna tabi oluyorlar ve onlar ancak yalan söylüyorlar.

62; 63- “Haberiniz olsun ki, Allah'ın veli kullarına” veli kulları itaat ederek onu Mevla bilenler, onun da ikram ettiği kullarıdır “onlara korku yoktur” bir kötülük dokunmasından. “Onlar üzülmazler de” umduklarını kaçırmakla. Ayet mücmel gibidir, onu “onlar ki iman ettiler ve korkuyorlardı” kavli tefsir etmektedir. Şöyle de denilmiştir: Onlar ki iman ettiler ve korkuyorlardı, kavli Allah'ı Mevla bilmelerini beyandır.

64- “Onlar için dünya hayatında da müjde vardır” o da kitabında ve Nebisi sallallahu aleyhi ve sellem'in dili ile müjdelediği, iyi rü-

yalarda gösterdiği, içlerine doğan keşifler ve can verirken meleklerin müjdesidir. **“ahirette de”** meleklerin onları selamlayarak kurtuluş ve ikramla müjdeliyerek karşılamalarıdır. Bu da Allah'ın onların Mevla-sı olduğunu açıklamaktadır. **“Ellezine amenu”** medih üzere mahallen mansup veya merfudur. Ya da **“evliya allahi”**nin sıfatıdır. Ya da müptedadır, haberi de **“elbüşra”**dır. **“Allah'ın kelimesi için değişme yoktur”** sözleri için değişiklik yoktur, vaatlarından dönme yoktur. **“İşte bu”** onların iki dünyada da müjdelenmiş olmaları **“büyük kurtuluştur”**. Bu cümle ve ondan öncesi müjdenin gerçekleşmesi ve şanını büyüt-mek için ara kelimedir. İlle de arkasından ilgili bir sözün gelmesi şart değildir.

65- **“Vela yahzünke (onların dedikleri seni üzmesin)”** şirkleri, yalanlamaları ve tehditleri. Nafi ahzenehu'dan getirerek **“yuhzinke”** okumuştur ki ikisi de aynı manayadır. **“İnnel izzete (şüphesiz bütün kuvvet Allah'ındır)”** illet manasına yeni söz başıdır. Feth ile enne okunması da bunu gösterir, sanki: Onların dediklerine üzülmeye ve onlara aldırış etme; çünkü bütün izzet ve galibiyet Allah'ındır. Başkası onun hiçbir kısmına sahip değildir. O onları yener ve sana yardım eder. **“O hakkıyla iştiridir”** dediklerini **“kemaliyle bilendir”** kararlarını, karşılığını onlara verir.

66- **“Bilin ki, göklerde ve yerde kim varsa, Allah'ındır”** meleklerden, insan ve cinlerden, Mümkün varlıkların en şerefliileri olan bunlar kul olunca bunlardan hiçbiri Rab olamaz. Hele bunlardan akli olmayan ona ortak ve denk hiç olamaz. Bu, **“Allah'tan başkasına ibadet edenler ortaklara tabi olmuyor”** sözüne delil gibidir. Yani gerçek ortaklara demektir. Onlara her ne kadar ortaklar deseler de böyledir. **“Şürekâe”**nin **“yed'une”**nin mefulu olması, **“yettebiu”**nun mefulunun da mahzuf olması da caizdir. Onu da **“in yettebiune illezzanne”** kavli göstermektedir. Onlar onların ortak oldukları zannına tabi oluyorlar. **“Ma”**nın istifhamiye ve **“yettebiu”** ile mansup olması ya da mevsule olup **“men”**e matuf olması da caizdir. Te ile **“tedune”** de okunmuştur. Mana da şöyledir: Meleklerden ve peygamberlerden ortaklar dedikleri neye tabi oluyor? Yani bunlar ancak Allah'a tabi oluyorlar, ondan başkasına ibadet etmiyorlar. Size ne oluyor da ona tabi olmuyorsunuz? Çünkü Allah Teala: **“Taptıkları şeyler Rablerine vesile ararlar”** (İsra: 57) demiştir. Bu da onları delilden sonra susturma olur. Arkasındaki de hitaptan gaibe döndürülmüş olur. Sebep de onların dayanaklarını ve görüşlerinin kaynağını açıklamaktır. **“Onlar ancak yalan söylüyorlar”** Allah'a nispet ettikleri şeyde ya da batıl bir değerlendirme ile onların ortaklar olduğunu tahmin ediyorlar.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ

لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ
الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنَّ عِنْدَكُمْ
مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾
قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾
مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ
الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

67 – Allah geceyi dinlenmeniz için karanlık, gündüzü de çalışmanız için aydınlık kıldı. Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için elbette deliller vardır.

68 – Allah çocuk edindi, dediler. Onu tenzih ederiz. O zengindir. Göklerde ve yerde ne varsa onundur. Yanınızda buna bir delil yoktur. Siz Allah’a karşı bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?

69 – De ki: Şüphesiz Allah’a yalan uyduranlar iflah olmazlar.

70 – Bu, dünyada bir yararlanmadır. Sonra da dönüşleri yalnız bizedir. Sonra onlara inkarları yüzünden çetin azabı tattıracağız.

67- “O Allah ki geceyi dinlenmeniz için karanlık, gündüzü de çalışmanız için aydınlık kıldı” bu da tek olan Allah’ın bu ikisi ile kudretinin kemaline ve nimetinin büyüklüğüne dikkat çekmektir, ta ki onlara ibadeti hak edenin bir tek o olduğunu gösterebilir. “Mubsirani” deyip de litabsuru fihi dememesi, mücerret (esas) zarf ile sebep zarfı (gündüzün zarflığı) birbirinden ayırmak içindir. “Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için elbette deliller vardır” iyi düşünüp ibret alan toplum için.

68- “Allah çocuk edindi, dediler” evlat edindi “onu tenzih ederiz” evlat edinmekten. Çünkü bu ancak evlat tasavvur edilen biri için doğ-

ru olur. Bu, aynı zamanda o ahmak sözleri için de bir şaşmadır. **“Zengindir”** tenzihin illeti, çünkü çocuk edinmek ihtiyaçtan kaynaklanır. **“Göklerde ve yerde ne varsa onundur”** bu da zenginliğinin tespitidir. **“Yanınızda buna bir delil yoktur”**. Muarızın delil diye ortaya koyduğu şeyi bertaraf etmekte ve cahilliklerini abartmakta, sözlerinin batıl olduğunu gerçekleştirmektedir. **“Bihaza”** ifadesi **“sultan”**a mütealliktir yahut onun veyahut **“indeküm”**ün sıfatıdır. Sanki: İn indeküm fi haza sultanun, denilmiştir. **“Siz Allah’a karşı bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?”** bu da ihtilafları ve cahillikleri için bir azarlama ve başlarına kakmadır. Bunda şuna delil vardır ki delili olmayan her söz cahilliktir ve akaitte mutlaka kesin delil lazımdır. Onda taklit caiz değildir.

69; 70- “De ki: Şüphesiz Allah’a yalan uyduranlar” evlat edinmek ve ona ortak nispet etmekle **“iflah olmazlar”** ateşten kurtulamazlar ve cenneti kazanamazlar. **“Metaun fiddünya”** mahzuf müptedanın haberidir yani iftiraları dünyadan istifade etmektir, onunla küfürdeki reisliklerini sürdürürler. Ya da hayatları veya dolaşmaları istifade etmektir demektir. Ya da müptedadır, haberi mahzuftur yani lehüm temettüün fiddünya demektir. **“Sonra da dönüşleri yalnız bizedir”** sonsuz bedbahtlıkla karşılaşırlar. **“Sonra onlara inkarları yüzünden çetin azabı tattıracağız”** küfürleri nedeniyle.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ
 مَقَامِي وَتَذِكْرِي بَيَاتٍ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَاجْمِعُوا
 أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ
 وَلَا تَنْظُرُونَ ﴿٧١﴾ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِن أَجْرِيَ إِلَّا
 عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَجَعَلْنَاهُ
 وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ
 كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾

71 – Onlara Nuh'un haberini oku. Hani kavmine: Ey kavmim, eğer konumum ve Allah'ın ayetlerini hatırlatmam size ağır oldu / geldi ise, ben ancak Allah'a güvendim. Siz de işinizi ve ortaklarınızı toplayın; sonra işiniz size gizli kalmasın; sonra da bana hükmünüzü verin ve beni hiç bekletmeyin.

72 – Eğer yüz çevirirseniz, ben sizden bir ücret istemedim. Benim ücretim ancak Allah'ın üzerinedir. Ve ben, Müslümanların ilki olmakla emrolundum.

73 – Onu yalanladılar; biz de onu ve gemide onunla beraber olanları kurtardık. Onları halifeler kıldık. Ayetlerimizi yalanlayanları da su da boğduk. Bak, uyarılanların sonucu nasıl oldu?

71- “Onlara Nuh'un haberini oku” kavmi ile geçen haberini “hani kavmine: Ey kavmim, eğer size ağır geldiyse” size büyük ve zor geldi ise “konumum” nefsim, şunu filanın yeri / hatırı için yaptım sözü gibi ya da oluşum ve aranızda uzun süre duruşum yahut davet edişim “ve hatırlatmam” size “Allah'ın ayetlerini; ben ancak Allah'a güvendim” ona dayandım. “Siz de işinizi toplayın” ona karar verin “ve ortaklarınızı” yani ortaklarınızla beraber demektir. Muttasıl zamire atfen ref ile şurekâukum okunuşu da bunu teyit eder. Araya fasıla girdiği için tekit edilmediği halde caiz olmuştur. Bunun: Muzafun hazfı ile “emreküm” üzerine matuf olduğu da söylenmiştir ki emre şurekaiküm demektir.

Bunun mahzuf bir fiille mansup olduğu da söylenmiştir ki takdiri: Ved'u şürekaüm, demektir. Böyle de okunmuştur. Nafi'den "fecmeu" okuduğu da rivayet edilmiştir ki mana azim kararınızı yahut ona su-ikast ve öldürme kararınızı birleştirin, yani ne mümkünse yapın, demektir. Bunu da Allah'a güvendiği ve onlara aldırmadığı için demiştir. **"Sonra işiniz olmasın"** bana suikast işiniz **"size gizli olmasın"** onu açık yapın demektir. Bu da gammehu deyiminden gelir ki gizlemektir. Yahut haliniz sizi üzmesin, beni helak ettiğiniz ve benim makamımın ve öğüt vermenin ağırlığından kurtulduğunuz zaman. **"Sonra bana kararınızı verin"** yerine getirin bana yapmak istediğiniz şeyi. Fe ile "sümmefdu" da okunmuştur ki şerrinizi bana ulaştırın yahut bana açıklayın, demektir. Bu da efda'dan gelir ki fezaya (açık araziye) çıkmaktır. **"Beni bekletmeyin"** bana süre tanımayın.

72- **"Eğer yüz çevirirseniz"** öğüdümünden **"ben sizden bir ücret istemedim"** yüz çevirmenizi gerektirecek, size ağır geldiği ve beni onunla itham ettiğiniz için ya da yüz çevirmenizi benden uzaklaştıracak bir ücret istemedim demektir. **"Benim ücretim değildir"** davet ve öğüt için sevabım **"ancak Allah'ın üzerinedir"** onun sizinle alakası yoktur; siz iman etseniz de yüz çevirseniz de bana sevabımı verecektir. **"Ben Müslümanların ilki olmakla emrolundum"** hükmüne itaat edenlerin ilki, ben onun emrine muhalefet etmem, ondan başkasından da bir şey beklemem.

73- **"Onu yalanladılar"** onları delille mat ettikten ve yüz çevirmele-
rinin sırf inat ve azgınlıklarından olduğunu beyan ettikten sonra. Böylece onlara azap sözü kesin olarak oldu **"biz de onu kurtardık"** suya boğulmaktan **"ve gemide yanındakileri de"** onlar seksen kişi idiler. **"Onları halifeler kıldık"** helak olanların yerine geçirdik. **"Ayetlerimize inanmayanları da suya boğduk"** tufan (taşkın) ile. **"Bak, uyarı-
lanların sonucu nasıl oldu!"** Başlarından geçen şeyi büyütmede, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'i yalanlayanları uyarmakta ve ona teselli vermektedir.

ثُمَّ بَعَثْنَا

مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾
ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾

74 – Sonra onun ardından kavimlerine peygamberler gönderdik. Onlara mucizeler getirdiler. Önceden yalanladıklarına iman edecek değillerdi. İşte haddi aşanların kalplerine böyle mühür basarız.

75 – Sonra onların ardından Musa ile Harun’u Fir’avn ve adamlarına mucizelerimizle gönderdik. Onlar da büyüklük tasladılar ve günahkar bir toplum oldular.

76 – Onlara katımızdan hak gelince: Şüphesiz bu, elbette apaçık bir büyüdür, dediler.

77 – Musa: Size hak geldiği zaman böyle mi diyorsunuz? Bu sihir mi? Halbuki sihirbazlar iflah olmazlar, dedi.

78 – Onlar da: Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyden çevirmen ve bu yerde ululuk ikinizin olması için mi geldin? Biz, ikiniye de inanacak değiliz, dediler.

74- “Sonra onun ardından gönderdik” Nuh’un ardından “kavimlerine peygamberler” her elçiyi kendi kavmine gönderdik. “Onlara mucizeler getirdiler” davalarını ispat eden açık mucizeler “İman edecek değillerdi” onlar için iman gerçekleşmedi, çünkü küfür tabiatları sertleşmiş ve Allah onları başarısız kılmıştı. “Daha önce yalanladıkları

şey yüzünden” peygamberler gönderilmeden önce hakkı yalanlamayı adet edindikleri ve buna alıştıkları için. **“İşte haddi aşanların kalplerini böyle mühürleriz”** sapıklığa daldıkları ve alışık oldukları şeye tabi oldukları için onları başarısız kılmakla. Bu gibi şeylerde şuna delil vardır ki işler Allah Teala’nın kudreti ve kulun çalışmasıyla olmaktadır. Bunun tahkiki de yukarıda geçmiştir.

75- **“Sonra onların ardından gönderdik”** bu peygamberlerin ardından **“Musa ile Harun’u, Fir’avn’e ve ileri gelenlerine mucizelerimizle”** dokuz mucize ile. **“Büyüklik tasladılar”** o ikisine tabi olmaksızın **“günahkar bir toplum oldular”** günah işlemeyi adet edinen bir kavim, bunun içindir ki Rablerinin mesajına önem vermediler ve onu reddetmeye cesaret gösterdiler.

76; 77- **“Onlara katımızdan hak gelince”** onu da açık ve şüpheleri izale edici mucizelerle desteklemekle tanıyınca, **“dediler”** aşırı inatlarından dolayı **“bu, elbette apaçık bir sihirdir”** sihir olduğu belli, sanatında üstün ve türleri arasında kaliteli. **“Musa: Size hak geldiği zaman böyle mi diyorsunuz, dedi?”** innehu lesihrun, dedikleri söz verilmiştir, çünkü yukarısı ona delalet etmektedir. Atılanın **“esihrün haza”** olması caiz değildir, çünkü onlar kesin konuşmuşlardır. Bu, dediklerini reddeden yeni söz başıdır. Meğerki istifham taktir için ola, zaten anlatılan da sözlerinden anlaşılmaktadır. **“Etekulune lilhakki”** nin onu ayıplıyor musunuz, manasına olması da caizdir, bu da fülânun yahaful makalete (filanca, dedikodudan korkar) sözü gibi, Mesela: **“Onları diline dolayan bir genç duyduk”** (*Enbiya: 60*) sözleri gibi. O zaman söze gerek kalmaz. **“Sihirbazlar iflah olmazlar”** bu da Musa’nın konuşmasındandır, çünkü onun sihir olmadığını bildirmektedir. Eğer sihir olsa idi eriyip giderdi, sihirbazların sihrini iptal etmezdi. Bir de sihirbazın iflah olmayacağını bilen bir kimse sihir yapmaz. Ya da sihirbazların sözlerindendir, eğer bu sihir midir, sözü aktarılırsa öyle olur. Sanki onlar şöyle demişlerdir: Bize iflah olmayı aradığın bir sihir mi getirdin, halbuki sihirbazlar iflah olmazlar.

78- **“Onlar da: “Eci’tena litelfitena (bizi çevirmek için mi geldin, dediler?)”** left ile fetl ikiz kardeşler. **“Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyden”** putlara tapmaktan **“ve bu yerde ululuk ikinizin olsun için mi?”** orada mülk, ona ululuk denilmesi kralların ululukla nitelenmesinden veyahut halkı arkalarına düşürmek istemelerindendir. **“Biz ikinize inanacak değiliz”** getirdiğiniz şeyi tasdik edici değiliz.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ اثْبُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
 قَالَ لَهُمْ مُوسَى الْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ
 مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيَظِلُّهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ
 الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيَحِقُّ لِلَّهِ الْحَقُّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾
 فَمَا أَمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ
 وَمَلَائِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ
 لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ
 فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾

79 – Fir'avn: Bütün bilgili sihirbazları bana getirin, dedi.

80 – Sihirbazlar gelince Musa: Atacaklarınızı atın, dedi.

81 – Onlar da atınca Musa: Sizin getirdiğiniz şey sihirdir. Şüphesiz Allah onu iptal edecektir. Kuşkusuz Allah bozguncuların işini düzeltmez, dedi.

82 – Allah hakkı kendi sözleri ile gerçekleştirecek, günahkârlar hoşlanmasa da!

83 – Musa'ya kavminden ancak genç bir grup Fir'avn'den ve ileri gelenlerinden kendilerine bir azap etmelerinden korkarak iman etti. Şüphesiz Fir'avn o yerde pek üstündü. Ve şüphesiz o, gerçekten aşırı gidenlerdendi.

84 – Musa: Ey kavmim, eğer Allah'a iman ettiyseniz, yalnız ona tevekkül edin, eğer Müslümanlar iseniz, dedi.

79; 80; 81- “Fir'avn: Bütün sihirbazları bana getirin, dedi” Harize ile Kisai “biküllî sehharin” okumuşlardır. “alîm (bilgili)” mahir demektir. “Sihirbazlar gelince Musa onlara. Atacaklarınızı atın, dedi. Onlar da atınca, Musa: Sizin getirdiğiniz sihirdir, dedi” yani sizin getirdiğiniz sihirdi; Fir'avn ve kavminin sihir dedikleri değil. Ebu Amr “essihru” okumuştur, bu da ma edatının istifham olması, müpteda

olarak meful olması, “ci’tüm bihi”nin de haberi olması mülâhazasına dayanır “essihru” da ondan bedeldir yahut mahzuf müptedanın haberidir, takdiri de: Ehuve sihrün’dür yahut müptedadır, haberi de mahzuftur, essihru hüve demektir. “Ma”nın arkadan gelen fiilin tefsiri ettiği bir fiille mansup olması da caizdir, takdiri de eyye şey’in eteytüm, demektir. **“Şüphesiz Allah onu iptal edecektir”** silecek yahut batıl olduğunu açığa çıkaracaktır. **“Kuşkusuz Allah bozguncuların işini düzeltmez, dedi”** ona sebat vermez ve onu takviye etmez. Bunda sihrin (büyünün) bozgunculuk, göz boyama olduğuna ve gerçek olmadığını delil vardır.

82- “Allah hakkı gerçekleştirecek” sabitleştirecek **“bikelimâtihi (kendi sözleriyle)”** emirleri ve hükümleriyle. **“Bikelimetihî”** şeklinde de okunmuştur. **“Günahkârlar hoşlanmasa da!”** bundan.

83- “Musa’ya iman etmedi” işinin başında **“ancak kavminden genç bir grup”** ancak kavmi İsrail oğullarının evlatlarının evlatlarından bir grup iman etti. Onları davet etti, onlar da Fir’avn’in korkusundan icabet etmediler, ancak gençlerinden bir bölük iman etti. Şöyle de denilmiştir: Kavmihi’deki zamir Fir’avn’e racidir, zürriyet de gençlerinden iman eden bir taifedir ya da Fir’avn hanedanından iman eden birisi ile karısı Asiye, vekilharcı, zevcesi ve onun kadın berberi. **“Fir’avn’dan ve ileri gelenlerinden korkarak”** onlardan korkmakla beraber. Melehim’deki zamir Fir’avn’e racidir, cemi olması büyüklere adet olduğu içindir ya da Fir’avn’dan hanedanı murat edilmiştir, mesela Rebia ve Mudar gibi. Ya da zürriyete veyahut kavme racidir. **“En yeftinehüm”** Fir’avn’in azap etmesinden korkarak demektir. Bu da ondan bedeldir yahut havf’in mefuludur. Müfred olması, ileri gelenlerden korkması onun sebebiyle olmasındandır. **“Şüphesiz Fir’avn o yerde pek üstündü”** orada tam galipti. **“Şüphesiz o, gerçekten aşırı gidenlerdendi”** kibirde ve taşkınlıkta, öyle ki tanrılık iddia etti ve peygamberlerin torunlarını köle yapmak istedi.

84- “Musa dedi” müminlerin ondan korktuğunu görünce **“ey kav-mim, eğer Allah’a iman ettiyseniz, yalnız ona tevekkül edin”** ona güvenin ve ona dayanın **“eğer Müslümanlardan iseniz”** Allah’ın kazasına teslim olanlardan ve ona ihlas gösterenlerden iseniz. Bu, hükmü iki şarta bağlama değildir, çünkü imana bağlı olan tevekkülün vacip olmasıdır. Zira onu gerekli kılan odur. İslama şart kılınan ise onun meydana gelmesidir; çünkü o karışıklığı (ortaklığı) kabul etmez.

فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ

تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا
بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحِنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ
وَآخِيهِ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ
قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا
إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
رَبَّنَا لِضَلُوبِهَا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ
عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

85 – Onlar da: Yalnız Allah'a tevekkül ettik. Rabbimiz, bizi zalimler güruhuna fitne konusu etme, dediler.

86 – Bizi rahmetinle kafirler topluluğundan kurtar.

87 – Musa'ya ve kardeşine: Kavminiz için Mısır'da evler edinin ve evlerinizi kible yapın. Namaz kılın. İnananları müjdele, diye vahyettik.

88 – Musa: Rabbimiz, sen Fir'avn'e ve adamlarına (İnsanları) senin yolundan saptırsınlar diye dünya hayatında süs ve mallar verdin. Rabbimiz, mallarını silip süpür ve kalplerini sık ki acıklı azabı görünceye kadar iman etmesinler.

85; 86- “Onlar da: Yalnız Allah'a tevekkül ettik, dediler” çünkü onlar samimi müminler idiler. Bunun içindir ki duaları kabul olunmuştur. “Rabbimiz, bizi fitne kılma” fitne konusu kılma “zalimler güruhuna” yani onları bize musallat etme ki bizi fitneye düşürmesinler. “Bizi rahmetinle kafirler topluluğundan kurtar” hilelerinden ve onları görmenin uğursuzluğundan. Tevekkülün duadan önce verilmesi şuna dikkat çekmek içindir ki dua eden önce tevekkül etmelidir ki duası kabul olunsun.

87- “Musa'ya ve kardeşine: Edinin diye vahyettik” yer edinin “kav-

miniz için Mısır'da evler edinin" içinde oturacak yahut ibadet için dönüp gelecek evler. "**Kılın**" ikiniz ve kavminiz "**evlerinizi**" o evlerinizi "**kible**" namaz kılacak yer yahut kibleye yani Ka'be'ye dönük mescitler edinin. Musa ona doğru namaz kıları. "**Namazı dosdoğru kılın**" oralarda, ilk zamanlarda bununla emrolundular ki kafirler onları görmesinler de eziyet etmesinler ve onları dinlerinden çevirmesinler. "**Müminleri müjdele**" dünyada zafer ve ahirette cennet ile. Zamiri önce tesniye (ikil) yapması şunun içindir; çünkü kavme yer hazırlamak ve mabetler edinmek toplumun reislerine aittir. Sonra cemi yapması şunun içindir, çünkü evleri mescitler haline getirmek ve namaz kılmak her ferdin yapacağı şeydir. Sonra da müjdeyi tek kişiye verdirdi, çünkü müjde aslında şeriat sahibinin görevidir.

88- "Musa: Rabbimiz, sen Fir'avn'e ve adamlarına süs verdin" süs-lenecekleri giysiler, binekler ve benzeri şeyler verdin "**mallar verdin dünya hayatında**" çeşitli mallar verdin "**Rabbena liyüdüllü (Rabbimiz, insanları senin yolundan saptırsınlar diye)**" emir kalıbı ile bedduadır, çünkü onların hallerini denediği için başkasının olmayacağını biliyordu. Mesela: Allah İblis'e lanet etsin gibi. Şöyle de denilmiştir: Lam akibet içindir, bu da "ateyte"ye mütealliktir. İllet için olma ihtimali de vardır, çünkü küfür üzerine nimet vermek istidraçtır (gazabınadır) ve sapıklığı katmerleştirmedir. Bir de onlar bu malları sapıklık yolunda kullandıkları için sanki insanları saptırmaları için verilmiş gibidir. O zaman "**Rabbena**" yakarışı birinciye tekrar ve tekit olur ve şuna dikkat çeker ki sapıklıklarını ve nankörlüklerini arz etmek şu söze hazırlık içindir: "**Rabbimiz, mallarını silip süpür**" yani helak et, tams imha etmektir. Zam ile "**vatmus**" da okunmuştur. "**Kalplerini sık**" onları sertleştir, mühürle, öyle ki iman için açılmasın. "**Acıklı azabı görünceye kadar iman etmesinler**" duanın (atmis)in cevabıdır ya da nehiy şeklinde bedduadır ya da "liyüdüllü"ya atıftır, ikisinin arasındaki de mutarıza cümlesidir.

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَان سَبِيلَ
 الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ
 فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَذْرَكَهُ الْفَرْقُ قَالَ
 آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُوا إِسْرَآئِيلَ وَأَنَا مِنَ
 الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَا قَدْ عَصَيْتُ قَبْلُ وَكُنْتُ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾
 فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ يَبَدْنِكَ لَتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ
 كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾

89 – Allah dedi: Gerçekten ikinizin duası kabul olundu. Siz de doğru olun ve bilmeyenlerin yoluna sakın uymayın.

90 – İsrail oğullarını denizden geçirdik; Fir'avn ve askerleri zulmetmek ve saldırmak için arkalarına düştü. Nihayet ona boğulma yetişince: İman ettim, gerçekten İsrail oğullarının iman ettiğinden başka tanrı yoktur ve ben Müslüman'lardanım, dedi.

91 – Şimdi mi iman ediyorsun? Hâlbuki önceden isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.

92 – Arkandakilere bir ibret olman için bugün cesedini kurtaracağız. Gerçekten insanlardan çoğu ayetlerimizden gerçekten gafil-lerdir.

89- “Allah dedi: Gerçekten ikinizin duası kabul olundu” Musa ile Harun'u kast ediyor – onlara selam olsun – çünkü o da amin di-yordu. “Siz doğru olun” davet ve delil getirme görevinizin üzerinde sebat edin; çünkü istediğiniz olacaktır, ancak vakti gelince. Rivayete göre duadan sonra aralarında kırk yıl durmuştur. “Ve bilmeyenle-rin yoluna sakın uymayın / gitmeyin”. Acele eden cahillerin yoluna yahut Allah'ın va'dine itimat etmeyenlerin yoluna. İbn Amir Zekva'nı rivayetinde şeddesiz ve kesre ile “vela tettebiani” okumuştur, çünkü iki sakın cem olmuştur. Tebia'den “vela tetbeanni” yine tebiadan “vela tetbean” da okunmuştur.

90- “Ve câvezna (İsrail oğullarını denizden geçirdik)” nihayet kı-

yıya emniyetle vardılar. “Cevvezna” da okunmuştur ki bu da fâale ile eşanlamlı olan fa’ale’den gelir, da’afe ve dâafe gibi. **“Feetbeahüm (arkalarına düştü)”** onlara yetişt, tebi’tuhu denir ki yetişmek manasındır. **“Fir’avn ve askerleri zulmetmek ve saldırmak için”** zulmederek ve saldırarak yahut zulmetmek ve saldırmak için (adven). “Uduvven” de okunmuştur. **“Nihayet ona boğulma yetişince”** ulaşınca **“kale amentü ennehu (gerçekten iman ettim)”** biennehu demektir **“İsrail oğullarının iman ettiğinden başka tanrı yoktur ve ben Müslüman’lardanım, dedi”**. Hamze ile Kisai kesr ile “innehu” okumuşlardır, bunda da kavl maddesi gizlenmiştir yahut “amentü”ye bedel ve tefsir olarak yeni söz başıdır. Fir’avn kabul olunacak zaman imandan caydı, kabul olunmayacağı zaman da çok ısrarcı davrandı.

91- “Şimdi mi” şimdi mi iman ediyorsun, hâlbuki kendinden ümidin kalmamış ve iraden elinden alınmıştır? **“Hâlbuki daha önce isyan etmiştin”** bundan önce ömrün boyunca isyan etmiştin. **“Ve bozgun-culardan olmuştun”**. İmandan sapan ve saptıranlardan olmuştun.

92- “Felyevme nüneccike bibedenike (bugün cesedini kurtaracağız)” kavminin düştüğü denizin dibinden seni kurtaracağız, seni suyun yüzüne çıkaracağız yahut İsrail oğullarının görmesi için seni yüksekçe bir yere atacağız. Yakup enca’dan getirerek “nünccike” okumuştur. Ha ile “nünhike” de okunmuştur ki seni sahile atacağız demektir. **“Bibedenike (cesedini)”** hâl yerindedir yani bedenini cansız olarak yahut eksiksiz olarak yahut elbisesiz çıplak olarak yahut zırhıyla demektir. Onun altın bir zırhı vardı, onunla tanınırdı. **“Biebdanike”** de okunmuştur ki bedeninin bütün parçalarıyla demektir. Heviye bi-ecramihi sözü gibi ki bütünüyle uçuruma yuvarlandı demektir. Yahut zırhlarıyla demektir ki sanki onların arasında görünüyordu. **“Arkandakilere bir ibret olman için”** arkandakilere bir alamet olman için, onlar da İsrail oğullarıdır. Çünkü onların gözünde o kadar büyük idi ki helak olacağını hayal edemezlerdi. Öyle ki Musa aleyhisselam onun suda boğulduğunu haber verdiği zaman onu yalanladılar, sahile atılmış olduğunu gözleriyle görünceye kadar ona inanmadılar. Ya da senden sonra gelecek nesillere ibret olman için, sonunun ne olduğunu görenlerden dinledikleri zaman ya da şuna delil olman için; bir insan ne kadar büyük ve mülkü ne kadar sağlam olursa olsun, Allah’ın kahır altındadır ve ilahlıktan o kadar uzaktır. **“Limen halekake”** de okunmuştur ki Halık’ına ayet olman için yani diğer ayetler gibi bir ayet / ibret olman için demektir. Çünkü tek başına sahile atması şuna delildir ki foyanı meydana çıkarmak ve hakkındaki şüpheyi izale etmek istemiştir. Bu da onun kudretinin, ilminin ve iradesinin tam olduğunu

gösterir. Bu mülahaza meşhur fe ile halfeye kıraatına göre de ihtimal dahilindedir. “Gerçekten insanlardan çoğu ayetlerimizden elbette gafillerdir” onları düşünmezler ve onlardan ibret almazlar.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ

مُبَوَّأً صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى
جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ
فَسْأَلِ الَّذِينَ يَاقُرْءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ
جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا بَيِّنَاتِ اللَّهِ فَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٥﴾
إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾
وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

93 – Andolsun, İsrail oğullarını doğru bir yere yerleştirdik ve onlara temiz şeylerden rızık verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler. Şüphesiz Rabbin ihtilaf ettikleri şeyde onların aralarında kıyamet gününde hüküm verecektir.

94 – Eğer sana indirdiğimiz o şeyden şüphe içinde isen, senden önce kitap okuyanlara sor. Andolsun ki Rabbinden sana hak gelmiştir; sakın şüphecilerden olma.

95 – Sakın Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan olma; sonra ziyan edenlerden olursun.

96 – Şüphesiz kendilerine Rablerinin sözü hak olanlar iman etmezler.

97 – Acıklı azabı görünceye kadar, ister ki kendilerine bütün ayetler gelsin.

93- “Andolsun, İsrail oğullarını doğru bir yere yerleştirdik” iyi ve uygun bir yere ki o da Şam ve Mısır’dır. “Onlara temiz şeylerden rızık verdik” hoş şeylerden. “Kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler” din işlerinde, Tevrat’ı okuyup ve hükümlerini bilinceye kadar ihtilaf etmediler yahut Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem hakkında doğruluğun sıfatlarıyla ve mucizelerinin görünmesiyle bildikten sonra ihtilaf ettiler. “Şüphesiz Rabbin ihtilaf ettikleri şeyde onların aralarında kıyamet gününde hüküm verecektir” haklıyı haksızdan kurtarma ve helak etme ile ayıracaktır.

94- “Eğer sana indirdiğimiz o şeyden şüphe içinde isen” kıssalardan faraza ve vevlki olsun “senden önce kitap okuyanlara sor” çünkü onların yanında kitaplarında sana indirdiğimiz gibi sabittir. Maksat bunu tahkik etmedir, eski kitaplardakini şahit getirme ve Kur’an’ın onlardaki şeyleri tasdik etmesidir. Ya da kendine indirilen şeyin doğruluğuyla ehl-i kitabı sağlam ilimle nitelemektir. Ya da Resul sallallahu aleyhi ve sellem’i harekete geçirmek ve daha çok tespit etmektir; yoksa bunda şüphe etmenin mümkün olması değildir. Bunun içindir ki aleyhissalat vesselam Efendimiz: Şüphe etmem de sormam da, demiştir. Şöyle de denilmiştir: Hitap Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e ise de maksat ümmetidir ya da işiten herkestir yani ey dinleyici, eğer peygamberinin dili ile sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen böyle yap. Bunda şuna dikkat çekilmiştir ki kimin içine dinde şüphe girerse, halli için hemen bir bilene koşmalıdır. “Andolsun ki Rabbinden sana hak gelmiştir” kesin deliller nedeniyle içinde şüpheye yer olmayacak şekilde açık olarak “sakın şüphelilerden olma!” azim ve kararın sarsılmasın.

95; 96- “Sakın Allah’ın ayetlerini yalanlayanlardan olma; sonra ziyan edenlerden olursun” bu da Efendimiz’i tahrik ve tespit etme ve o gibi şeylerden ümit kesmedir. Çünkü “kafirlerle arka çıkma” (Kasas: 86) demiştir. “Şüphesiz kendilerine Rabbinin sözü hak olanlar” küfür üzerinde ölecekler ve azapta ebedi kalacaklar diye hak olanlar “iman etmezler” çünkü onun sözü yalan çıkarılmaz ve hükmü bozulmaz.

97- “İster ki onlara bütün mucizeler gelsin” çünkü iman etmeleri için esas sebep Allah Teala’nın iradesinin olmasıdır, o da yoktur “acıklı azabı görünceye kadar” o zaman da imanları onlara fayda vermez, Fir’avn’e vermediği gibi.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمَنَتْ فَنَنفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمُ يُونُسَ لَمَّا
 آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ
 كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾
 وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ
 عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

98 – Azabımız geldiği zaman iman etmiş ve bu imanı da kendine fayda vermiş bir tek ümmet olsaydı ya! Ancak Yunus kavmi bundan hariçtir. Onlar iman edince dünya hayatında onlardan rüsvalık azabını kaldırdık ve onları bir süreye kadar faydalandırdık.

99 – Eğer Rabbin dilese idi yeryüzündekilerin hepsi tamamen iman ederlerdi. Mümin olmaları için insanları sen mi zorlayacaksın?

100 – Allah izin vermedikçe hiçbir nefis iman edemez. Allah aklını çalıştırmayanın üzerine pıslık atar.

98- “İman etmiş bir kavim olsaydı” helak ettiğimiz ve azabı görmeden önce iman eden ve azabın gelmesine bırakılmayan bir kent olsaydı tıpkı Fir'avn'ın ertelenmesi gibi “imanı ona fayda verseydi” Allah'ın kabul etmesi ve azabı onlardan kaldırması ile “ancak bundan Yunus kavmi müstesnadır; iman edince” azabın ilk işaretlerini görüp de azabın başlamasına bırakılmayınca “o rüsvalık azabını onlardan dünya hayatında kaldırdık”. Cümlemin olumsuz manasında olması da caizdir, çünkü teşvik edatı levla bu manayı içermektedir. O zaman istisna muttasıl olur. Çünkü kentlerden maksat halklarıdır. Sanki şöyle demiş gibidir: Asi kent halklarından bu durumda iman edip de imanı fayda veren biri olmadı, ancak Yunus kavmi bundan müstesnadır Bedel olarak ref kıraatı da bunu desteklemektedir. “Onları bir süreye kadar faydalandırdık” ecelleri gelinceye kadar.

Rivayete göre Yunus aleyhisselam Ninova halkına gönderilip de

onlar da onu yalanlayarak bunda ısrar edince onları üç (güne) kadar azapla tehdit etti. Otuz gün de denilmiştir, kırk gün de denilmiştir. Belirlenen vakit yaklaşıncı gökte kara bir bulut ve siyah bir duman meydana geldi. Öyle ki şehirlerini bürüdü. Onlar da korktular, Yunus'u aradılar, bulamadılar. O zaman doğruluğunu anladılar, çullar giydiler, kıra çıktılar, yanlarına kadınlarını, çocuklarını ve hayvanlarını aldılar. Yavruları annelerinden ayırdılar. Bunlar birbirlerini özlediler; sesler ve çığlıklar yükseldi. İhlas ile tövbe ettiler, Allah'a niyaz ettiler. Allah da onlara merhamet etti ve azabı onlardan kaldırdı. Bu da Aşure'ye rastladı, Cuma günü idi.

99- “Eğer Rabbin dilese idi yeryüzündekilerin hepsi tamamen iman ederlerdi” öyle ki içlerinden bir tek kişi kalmazdı. **“Tamamen”** imanda birleşirlerdi, ihtilaf etmezlerdi. Bu da Kaderiye fırkasının delilidir, şöyle ki Allah Teala tamamının imanını istememiştir, İmanını istediği mutlaka iman eder. İmanı zorlayıcı dileme kaydına bağlamak zahire uymayan bir şeydir. **“İnsanları sen mi zorlayacaksın”** içlerinden Allah'ın dilemediklerini **“mümin olmaları için”** mana olarak fe'nin önce ve arkasından istifham harfinin gelişi, fiilin muhataptan sudurunu inkar içindir, zamirin de fiilden önce gelmesi dilemenin olmadığı bir şeyin imkansızlığını göstermek içindir. Onu zorla elde etmek mümkün değildir. Kaldı ki teşvik ve kışkırtma ile! Rivayete göre Efendimiz kavminin imanı için çok hırs gösteriyordu, ayet bunun üzerine indi. Bunun içindir ki bunu şöyle onaylamıştır:

100- “Allah izin vermedikçe hiçbir nefis iman edemez” ancak onun dilemesi, serbest bırakması ve muvaffak kılması ile olur. Öyleyse onun hidayeti için kendini zorlama; çünkü o, Allah'a kalmıştır. **“Allah pislik atar”** azap yahut başarısızlık; çünkü başarısızlık azabın sebebidir. Ze ile (ricz) de okunmuştur. Ebu Bekir de nun ile “necalü” okumuştur. **“Aklını çalıştırmayanların üzerine”** delillere ve ayetlere bakarak akıllarını çalıştırmayanların üzerine ya da kalpleri mühürlendiği için delillerini ve hükümlerini düşünmeyenlerin üzerine. Birinci-yi şu kavli teyit eder:

قُلْ اَنْظُرُوا مَا فِى السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ

وَمَا تُغْنِى الْاَيَاتُ وَالنَّذْرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ
يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا
اِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
كَذٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ قُلْ يٰ اَيُّهَا النَّاسُ
اِنْ كُنْتُمْ فِى شَكٍّ مِنْ دِينِى فَلَا اَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللهَ الَّذِى يَتَوَفَّاكُمْ وَاْمِرْتُ اَنْ اَكُونَ
مِنَ السُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾

101 – De ki göklerde ve yerde ne var, bakın. Ayetler ve uyarılar iman etmeyen bir topluluğa fayda vermez.

102 – Hep kendilerinden önce geçenlerin günleri gibisini mi bekliyorlar? Bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.

103 – Sonra elçilerimizi ve iman edenleri böyle kurtarırız. Üzerimize bir hak olarak müminleri kurtarırız.

104 – De ki: Ey insanlar, eğer benim dinimden bir şüphe içinde iseniz, ben sizin Allah'tan başka ibadet ettiklerinize ibadet etmem. Ben ancak sizin canınızı alan Allah'a ibadet ederim. Ben müminlerden olmakla emrolundum.

101; 102- “De ki: Bakın” düşünün, “göklerde ve yerde ne var?” onun acayip yaptıklarından, bakın da size birliği ve kudretinin sonsuzluğunu göstereyim. “Maza” istifhamiye kılınırsa “unzuru” amelden düşer. “Ayetler ve uyarılar iman etmeyen bir topluluğa fayda vermez” Allah'ın ilim ve hükmünde. “Ma” nafiye ve istifhamiye olarak mahallen mansuptur. “Hep kendilerinden önce geçenlerin günleri gibisini mi bekliyorlar?” onlara Allah'ın şiddetinin inmesi gibi olayları mı, çünkü başkasını hak etmiyorlar ki! Bu da eyyamul arap deyiminden gelir ki Arapların önemli günleri demektir. “De ki: Bekleyin, ben de

sizinle beraber bekleyenlerdenim” bunu yahut ölümümü bekleyin, ben de sizin helakinizi bekleyenlerdenim.

103- “Sümme (elçilerimizi ve iman edenleri kurtarınız)” bu da mahzufa matuftur, onu da “misle eyyamil lezine halev” göstermektedir. Sanki şöyle denilmiştir: Ümmetleri helak ederiz, sonra da elçilerimizi ve onlara iman edenleri kurtarınız. Bu da (üslup değişikliği de) geçmiş durumu hikaye tarzındadır. **“Bunun gibi, üzerimize bir hak olarak müminleri kurtarınız”** bu kurtarma gibi yahut müşrikleri helak ettiğimiz zaman böyle kurtarma ile Muhammed’i ve ashabını kurtarınız. “Hakkan aleyna” itiraz cümlesidir, nasbı da mukadder fiyledir. “Kezalike”den bedel olarak da denilmiştir. Hafs ile Kisai şeddesiz olarak “nünci” okumuşlardır.

104- “De ki: Ey insanlar” Mekke halkına hitaptır. **“Eğer benim dinimden bir şüphe içinde iseniz”** dinimin doğruluğundan **“ben sizin Allah’tan başka ibadet ettiklerinize ibadet etmem. Ben ancak sizin canınızı alan Allah’a ibadet ederim”**. Bu da benim dinimin itikat ve amel bakımından özetidir. Onu saf akla vurun, ona insaf gözüyle bakın ki doğru olduğunu anlayasınız. O da şöyledir: Ben sizin uydurduğunuz ve ibadet ettiğiniz şeylere ibadet etmem, ancak sizi var eden ve sizin canınızı alan halıkınıza ibadet ederim. Can almanın özellikle zikredilmesi tehdit içindir. **“Ve ümirtü en ekune (ben müminlerden olmakla emrolundum)”** aklın gösterdiği ve vahyin ifade ettiği şeylere inananlardan. Car’ın en’den hazfi (bien) en ile her zaman görülenden de olabilir başkasından (emr maddesinden) de olabilir, mesela şu beyitte olduğu gibi:

*Sana hayrı emrettim, sen de emrolunduğun şeyi yap
Seni mal sahibi ve soylu olarak bıraktım.*

وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ

مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ

وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٦﴾

وَأَنْ يَمْسَسَكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَأَنْ يُرِذَّكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ

لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي

لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا إِنَّا عَلَيْكُمْ بِوَكَيلٍ ﴿١٠٨﴾

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

105 – Bana şu da emrolundu: Yüzünü tevhit dinine döndür ve sakin müşriklerden olma.

106 – Allah'tan başka, sana fayda vermeyen, zarar da vermeyen şeylere dua etme. Eğer böyle bir şey yaparsan, şüphesiz sen o takdirde zalimlersdensin.

107 – Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, ondan başka onu kaldıracak yoktur. Eğer sana bir hayır isterse, onun lütfünü reddedecek kimse yoktur. Onu kullarından dilediğine isabet ettirir. O, çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

108 – De ki: Ey insanlar, muhakkak size Rabbinizden bir hak geldi. Artık kim doğru yolu bulursa, ancak kendisi için bulmuş olur. Kim de saparsa, hemen ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim.

109 – Allah hüküm verinceye kadar sana vahyolunana tabi ol ve sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

105; 106- “Ve en ekim vecheke liddini (yüzünü dine çevir)” bu da “en ekune”ye atıftır, ancak şu var ki “en”in sılası emir siygası ile anlatılmıştır, maksatta ikisi (haber veya talep) arasında fark yoktur. Çünkü gaye onun mastar manasını içeren şeye bağlanmasıdır ki ona delalet

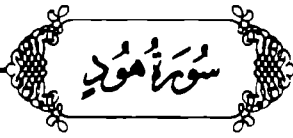
etsin. Bütün fiil siygaları öyledir, ister haber olsun ister talep olsun. Mana da şöyledir: Ben farzları yaparak ve çirkin şeylerden kaçarak dinde istikamet gösterme ve zorlanmakla emrolundum. Ya da namazda kıbleye dönmekle. “Hanifen” “din”den yahut “vech”ten haldir. **“Ve sakın müşriklerden olma. Allah’tan başka, sana fayda vermeyen, zarar da vermeyen şeylere dua etme”** dua etsen de etmesen de bunu yapamayana dua etme. **“Eğer böyle bir şey yaparsan”** eğer ona dua edersen **“şüphesiz sen o takdirde zalimlerden”** bu da şartın cezasıdır ve duanın sorumluluğundan kaynaklanan mukadder sualin cevabıdır.

107- **“Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa”** isabet ettirirse **“onu ondan başka açacak yoktur”** Allah’tan başka. **“Eğer sana bir hayır isterse reddedecek yoktur”** def edecek yoktur **“onun lütfünü”** sana murat ettiği şeyi. Belki de her ikisi birbirine bağlı olmakla beraber hayırla birlikte iradeyi, zararlarla beraber de dokunmayı zikretmesi şuna dikkat çekmek içindir ki hayır doğrudan murat edilmiştir, zarar ise onlara dolaylı olarak dokunmuştur. Fadl’ın zamir yerine kullanılması şunu göstermek içindir ki Allah onlara murat ettiği hayrı lütfünden vermektedir, hak ettikleri için değil. Bundan istisna da yapmamıştır çünkü Allah’ın muradını çevirmek mümkün değildir. **“Onu kullarından dilediğine isabet ettirir. O çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”** öyleyse itaat ederek rahmetine karşı çıkın, isyan ederek bağışından ümidinizi kesmeyin.

108- **“De ki: Ey insanlar, muhakkak size Rabbinizden bir hak geldi”** Resul’ü yahut Kur’an, sizin için bir mazeret kalmadı. **“Artık kim doğru yolu bulursa”** iman etmek ve tabi olmakla **“ancak kendisi için bulmuş olur”** çünkü yararı kendinedir. **“Kim de saparsa”** o ikisini inkar etmekle **“ancak kendi aleyhine sapar”** çünkü sapmasının vebali kendinedir. **“Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim”** işinizin vekili değilim, ben ancak bir müjdecî ve uyarıcıyım.

109- **“Sana vahyolunana tabi ol”** emre uyup onu tebliğ etmekle **“sabret”** onları davet etmeye ve eziyetlerine katlanmaya **“Allah hüküm verinceye kadar”** zaferle yahut savaş emri ile. **“O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır”** çünkü hükmünde hata ihtimali yoktur, zira o dışları bildiği gibi içleri de bilir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle rivayet edilmiştir: Kim Yunus suresini okursa, ona Yunus’u tasdik edenlerin sayısını, onu yalanlayanların sayısını ve Fir’avn’le beraber suya boğulanların sayısını on sevap verilir.

11 / HUD SURESİ

Mekke'de inmiştir.

123 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الرَّكِابِ أَحْكَمَتِ آيَاتُهُ ثُمَّ فَصَّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝^١ أَلَّا
 تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ۝^٢ وَإِنْ أَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ
 ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ
 ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ۝^٣
 إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَلِيلٌ ۝^٤

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Ra. Bu, bir kitaptır ki ayetleri hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmıştır.

2 – Allah’tan başkasına ibadet etmeyin, diye. Şüphesiz ben ondan gelen bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.

3 – Rabbinizden bağışlanma dileyin, diye. Sonra da ona tövbe edin ki sizi belli bir süreye kadar faydalandırsın ve her fazilet sahibine sevabını versin. Eğer yüz çevirirseniz, şüphesiz ben, sizin için büyük bir günün azabından korkarım.

4 – Dönüşünüz yalnız Allah’adır. O, her şeye kadirdir.

1- “Elif lam ra kitabun” müpdeta ve haberdar ya da “kitap” mahzuz müptedanın haberidir. “Ayetleri sağlamlaştırılmıştır” muhkem şekilde tanzim edilmiştir ki ona lafız ve mana cihetinden ihtilâf arız olmaz. Ya da bozukluktan ve nesihten men edilmiştir. Çünkü murat edilen, surenin ayetleridir, onda da mensuh yoktur yahut ayetleri kanıtlarla delillerle pekiştirilmiştir ya da hikmetli kılınmıştır. Bu da zaman ile hükme’den gelir ki hikmetli olmaktır. Çünkü onlar teorik ve pratik hikmetlerin esaslarını içermektedir. “Sonra açıklanmıştır” eşsiz akait, hükümler, öğütler ve haberlerle yahut sure kılınmakla veyahut parça parça indirilmekle veyahut orada açıklama yapılmıştır ve ihtiyaç duyulan şeyler özetlenmiştir. “Sümme fusilet” de okunmuştur. Mütekellim kalıbı ile “ahkemtü ayatihi ve fassaltü” de okunmuştur. Sümme hükümde farklılık içindir ya da haber vermede sonraki aşama

içindir. **“Hikmet sahibi, her şeyden haberdar Allah tarafından”** bu da “kitab”ın başka bir sıfatıdır yahut, müptedanın ikinci haberiştir yahut “uhkimet”in veyahut “fussilet”in sılasıdır. Bu da hükümlerinin tespiti-
dir, gizli ve açık durumuna göre en mükemmel şekilde açıklamasıdır.

2- **“Ella tabudu illallahe”** lien la tabudu demektir, şöyle de denilmiştir: “en” müfessiredir, çünkü ayetlerin açıklanması da söz manasıdır. Tevhide teşvik için veyahut başkasına tapmaktan el çekmeye özendirmek için yeni söz başı olması da caizdir, sanki şöyle denilmiştir: Terki ibadeti gayrillahi (Allah’tan başkasına ibadeti terk etmek için) bu da ona sarılın yahut başkasına ibadeti külliye terk edin manasıdır. **“Şüphesiz ben sizin için ondan bir uyarıcı ve müjdeciyim”** şirke karşılık azapla tevhide karşılık sevapla.

3- **“Rabbinizden bağışlanma dileyin, diye”** bu da “ella tabudu”ya atıftır. **“Sonra da ona tövbe edin”** sonra da dileğinize tövbe ile ulaşın. Çünkü haktan yüz çeviren mutlaka ona dönmelidir. Şöyle de denilmiştir: Şirkten istigfar edin, sonra da taatla Allah’a tövbe edin. “Sümme”nin iki durum arasındaki farklılık için olması da caizdir. **“Sizi güzel bir fayda ile faydalandırsın”** sizi güven ve rahatlık içinde yaşatsın **“belli bir süreye kadar”** o da takdir edilen ahir ömürlerinizdir. Ya da size kökünüzü kurutma şeklinde azap etmesin. Rızıklar ve eceller her ne kadar amellere bağlı ise de ancak bunlar her ferde göre belirtildiği için değişmez. **“Ve her fazilet sahibine sevabını versin”** dinde fazileti olan herkese dünya ve ahirette faziletinin karşılığını versin. O da tövbe eden muvahhit için iki yurdun hayrıdır. **“Ve in tevellev”** ve in tetevellev demektir, **“şüphesiz ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım”** kıyamet gününün. Şöyle de denilmiştir: Zor günlerin, çünkü onlar kıtlığa maruz kaldılar, öyle ki leş yediler. Vella’dan “tüvellu” da okunmuştur.

4- **“Merciüküm (dönüşünüz yalnız Allah’adır)”** o gün dönüşünüz Allah’adır. Merci kıyasa aykırıdır (kıyas cim’in fethi ile meca’dır). **“O, her şeye kadirdir”** onlara en şiddetli şekilde azap etmeye kadirdir, bu da o günün büyüklüğünü tespit eder gibidir.

أَلَا إِنَّهُمْ يَشْتُونَ

صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ
مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا
وَمُسْتَوْدَعَهَا ۚ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝ ٦ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ
لِيَبْلُوكُمْ ۚ إِنَّكُمْ أَهْسَنُ عَمَلًا ۚ وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ
مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ۝ ٧

5 – Bilin ki onlar ondan gizlenmek için göğüslerini kıvrırlar. Bilin ki onlar elbiselerine bürünürlerken onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bilir. Şüphesiz o, göğüslerin özünü pekiyi bilendir.

6 – Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah'ın üzerine olmasın. Allah onun duracak yerini de emanet edilecek yerini de bilir. Bunların hepsi apaçık kitaptadır.

7 – O Allah ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Arş'i su üzerinde idi. Bunu da hanginizin ameli daha güzeldir diye sizi denemek için yaptı. Andolsun ki, eğer onlara “şüphesiz siz ölümden sonra dirilileceksiniz” desen, kafirler mutlaka “bu ancak apaçık bir sihirdir,” derler.

5- “Ela innehüm yesnune sudurehüm (bilin ki onlar göğüslerini kıvrırlar)” onları haktan çevirirler ve ondan saparlar ya da küfür ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in düşmanlığı üzerine eğerler ya da sırtlarını dönerler. İsnevnâ'dan ye ve te ile “yesnevnî” (tesnevnî) de okunmuştur. Bu da mübalağa kalıbıdır. Yesnevinnü de okunmuştur ki aslı yesnevninü'dür, sennden gelir ki zayıf ot demektir. Bundan da kalplerinin zayıf olduğunu yahut kalplerinin katlanmaya meyyal olduğunu murat etmiştir. İbyeedda gibi isneenne'den de yesneinnü okunmuştur. “Ondan gizlenmek için” sırlarını Allah'tan saklamak

için, o zaman Resul'ünü de müminleri de ondan haberdar etmez. Şöyle de denilmiştir: Bu, bir grup müşrikler hakkında indi, onlar: Perdeleri çektiğimiz, elbiselerimize büründüğümüz ve göğüslerimizi de Muhammed'in düşmanlığı üzerine eğdiğimiz zaman nasıl bilir, dediler? Bunun münafıklar hakkında indiği de söylenmiştir ki pek doğru değildir, çünkü ayet Mekki'dir, münafıklık ise Medine'de ortaya çıktı. **"Bilin ki elbiselerine bürünürlerken"** yataklarına çekilir ve ve örtülerini başlarına çekerlerken **"onların gizlediklerini de bilir"** kalplerinde **"ve açıkladıklarını da"** ağızlarıyla. Onun ilminde gizlileri de açıkları da birdir. Artık açıkladıkları şey ona nasıl gizli kalır? **"Şüphesiz o göğüslerin özünü bilir"** göğüslere sahip sırları yahut kalpleri ve hallerini bilir.

6- **"Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah'ın üzerine olmasın"** gıdası ve yaşamı, çünkü onu lütuf ve rahmetinden üzerine almıştır. Vücup lafzı olan ala'yı getirmesi, rızıkın gelmesinin gerçek ve onda tevekkülün lazım olduğunu bildirmek içindir. **"Onun duracak yerini de emanet edilecek yerini de bilir"** hayat ve mematlarındaki yerlerini ya da sulplerde ve rahimlerdeki yerlerini yahut yeryüzünde bilfiil oldukları zaman yerlerini ve henüz kuvve halinde iken madde ve karargahtan emanet yerlerini bilir demektir. **"Küllün (hepsi)"** canlılardan ve hallerinden hepsi **"apaçık bir kitaptadır"** Levh-i Mahfuz'da zikredilmiştir. Sanki ayetle onun bütün bilinen şeyleri bildiği ve arkasındakin de her mümkün varlığa gücünün yettiği bildirilmek istenmiştir. Bu da birliğini ve geçmiş vaad ve tehdidini pekiştirmek içindir.

7- **"O ki gökleri ve yeri altı günde yarattı"** yani o ikisini ve içindkileri yarattı, nitekim bunun açıklaması A'raf suresinde geçmiştir. Ya da yukarı ve aşağı cihettekileri demektir. Göklerin çoğul olup da yerin olmaması yukarıdakilerde farkın bizzat ve esastan olup aşağılarda olmamasındandır. **"Arş'i su üzerinde idi"** bu ikisini yaratmadan önce, ikisinin arasında perde yoktu. Yoksa Arş'i suyun üzerinde idi demek değildir. Bundan boşluğun (fezanın) mümkün olduğu ve suyun da Arş'ten sonra bu alemdeki nesnelerden ilk yaratılan (arke) olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bunu Allah daha iyi bilir. **"Liyeblüveküm (sizi denemek için)"** bu da "halaka"ya mütealliktir yani bunu nasıl yapıyorsunuz diye hallerini denemek ister gibi yaptı. Çünkü bunların hepsi varlığını, geçiminiz ve amellerinizin ihtiyaç duyduğu şeyler için sebep ve maddelerdir ve delil getireceğiniz ve onlardan hüküm çıkaracağınız kanıt ve emarelerdir. "Belva" fiilinin amelden düşmesi ondaki ilim manasındandır, çünkü bakmak ve dinlemek gibi ona gidecek yoldur. Tafdil ve her iki mükellef fırkanın iyisini ve kötüsünü içine alan deneme sıgasını kullanması, güzelliklerin en güzeline teşvik etmek ve

daima ilim ve amel mertebelerinde yükselmek içindir. Çünkü amel-
den maksat kalp ve organların amelinin içine alan genel şeydir. Bunun
içindir ki Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem “hanginiz akılca daha
güzel, Allah’ın haramlarından daha çok sakınan ve Allah’ın taatına
daha hızlı koşandır, bilmek için” demiştir. Mana da hanginizin aklı ve
ilmi daha mükemmeldir demektir. “Andolsun ki eğer onlara “şüphesiz
siz ölümden sonra diriltileceksiniz” desen, kafirler “mutlaka: Bu
apaçık bir sihirdir, derler”. Yani öldükten sonra dirilme yahut bunu
söyleme yahut bunu içine alan Kur’an aldatmacalıkta veya batıllıkta
başka değil ancak sihir gibidir, derler. Hamze ile Kisai, diyene işaretle
“illa sahirün” okumuşlardır. Feth ile “enneküm” de okunmuştur ki bu
da kulte’ye “zekerte” manasını vermekledir yahut da “en”in alle (belki)
manasına olması mülahazasıyladır. Yani, belki siz dirileceksiniz, di-
rilmenizi bekleyin, inkar etmek için kesip atmayın, desen bunu daha
çok reddetmek için gerçek alemde karşılığı olmayan bir şey sayarlardı.

وَلَّيْنُ أَخْرَنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لِّقَوْلِنَا
مَا يَحْبِسُهُ ۖ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ
مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾ وَلَّيْنُ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا
رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ ۖ إِنَّهُ لَكَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَّيْنُ
أَذَقْنَاهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضِرَاءٍ مِّثْلَهُ لِّقَوْلِنَا ذَهَبَ
السَّيِّئَاتُ عَنْهُ ۖ إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورٌ ﴿١٠﴾ إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ ۖ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ ۖ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾

8 – Andolsun, eğer azabı onlardan sayılı bir süreye kadar geciktirsek, “onu ne tutuyor?” diyecekler. Bilin ki, onlara geldiği zaman onlardan çevrilmiş değildir ve o alay ettikleri şey onları kuşatmıştır.

9 – Andolsun, eğer insana bizden bir rahmet tattırsak, sonra ondan çekip alsak, şüphesiz o, elbette umudunu kesendir, çok nankördür.

10 – Andolsun ki, eğer ona kendisine dokunan sıkıntıdan sonra nimet tattırsak, mutlaka “kötülükler benden gitti” der. Şüphesiz o,

şımarıktır, böbürlenendir.

11 – Ancak sabreden ve iyi işler yapanlar müstesnadır ki, işte onlara bağışlanma ve büyük bir mükafat vardır.

8- “Andolsun, eğer onlardan azabı geciktirsek” va’dedilen azabı “sayılı bir süreye kadar” kısa bir vakte kadar “mutlaka diyecekler” alay yollu “onu ne tutuyor?” gerçekleşmesine ne mani oluyor? “Bilin ki onlara geldiği gün” Bedir savaşı günü gibi “onlardan çevrilmiş değildir” azap onlardan def edilmez. “Yevme” “leyse”nin mukaddem haberidir, bu da haberinin ondan önce gelebileceğinin delilidir. “Ve hâka bihim” onları kuşatmıştır, mazinin muzari yerine kullanılması gerçek olduğunu bildirmek ve tehdidi abartmak içindir. “Alay ettikleri şey” yani acele istedikleri azap demektir. “Yestehziune”nin yestacilune yerine kullanılması acele etmelerinin alay yollu olduğunu göstermek içindir.

9; 10- “Andolsun eğer insana bizden bir rahmet tattırsak” ona nimet versek de tadını alsa “sonra da ondan çekip alsak” sonra o nimeti ondan çeksek “şüphesiz o, elbette umudunu kesendir” sabrı az ve ona güveni kıt olduğu için Allah Teala’nın lütfundan ümidini keser “çok nankördür” geçmiş nimeti tamamen unuttur. “Andolsun ki, eğer ona kendisine dokunan sıkıntıdan sonra nimet tattırsak” hastalıktan sonra sağlık ve yoksulluktan sonra zenginlik gibi, iki fiilin farklılığında öyle bir nükte vardır ki gizli değildir. “Mutlaka: Kötülükler benden gitti, der” yani beni üzen musibetler demektir. “Şüphesiz o, şımarıktır” kabına sığmaz, ona aldanır “böbürlenendir” insanlara karşı, şükürden ve nimetin hakkını vermekten gafildir. Tattırma ve dokunma lafızlarında şuna dikkat çekilmiştir ki insanın dünyada nimet ve ızdırapları ahirettekine göre numune gibidir ve o, az bir şeyle nankörlük de eder, şımarır da. Çünkü zevk tat almayı idrak etmektir, dokunma da yetişmenin başıdır.

11- “Ancak sabredenler müstesna” Allah’a iman ettikleri ve kazasına razı oldukları için sıkıntıya sabredenler “ve iyi şeyler yapanlar” geçmiş ve gelecek nimetlerine şükür için “işte onlara bağışlanma vardır” günahlarına “ve büyük bir mükafat vardır” en azı cennettir. İnsandan istisna yapılmıştır, ondan maksat insan cinsidir, çünkü elif lam’lı olduğu için istiğrak manasınadır. Kim de onu daha önce geçtikleri için kafirler manasına alırsa, istisnayı munkatı kabul eder.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ
 أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كُتْرٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ
 إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾
 أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ
 وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾
 فَإِلَّا يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ
 إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

12 – Belki de sen, onların: “Ona bir hazine indirilmeli değil miydi? Yahut onunla beraber bir melek gelmeli değil miydi?” demelerinden, sana vahyedilenin bazılarını terk edeceksin ve buna göğsün daralacaktır. Sen ancak bir uyarıcısın, Allah her şeye vekildir.

13 – Yoksa: “Onu kendisi mi uydurdu?” diyorlar. De ki: Siz de onun gibi uydurulmuş on sure getirin ve eğer doğru söylüyorsanız Allah’tan başka gücünüzün yettiklerini çağırın.

14 – Eğer size cevap vermezlerse, bilin ki o, ancak Allah’ın ilmi ile indirilmiştir ve ondan başka ilah yoktur. Artık sizler Müslümanlar’sınız değil mi?

12- “Belki de sen, sana vahyedilenin bazısını terk edeceksin” sana vahyolunanın bir kısmını tebliğden vazgeçeceksin, o da müşriklerin görüşlerine ters olanlardır, bunu da ret ederler ve dalga geçerler diye kordundan yapacaksın. Bir işaret görünmekle bir şeyi beklemekten onun mutlaka olması gerekmez, çünkü onu çeviren bir şey - ki o da Peygamberin vahye hiyanet etmekten masum olması ile tebliğde takıyyedir – mani olabilir. “Ve buna göğsün daralacaktır” onlara gizli okumandan dolayı için sıkılacaktır. “Ona bir hazine indirilmeli değil mi?” krallar gibi halkı arkasına düşürmek için harcayacağı hazine “yahut onunla beraber bir melek gelmeli değil mi?” onu tasdik edecek. “Bihi”deki zahirin onu tefsir eden “en yekulu”ya raci olduğu da söylenmiştir. “Sen ancak bir uyarıcısın” senin sana vahyedilen şeyle uyarmaktan başka yapacağın bir şey yoktur. İster reddetsinler isterse akıl almaz teklifler

yapsınlar sana sorumluluk yoktur. Öyleyse neden için daralıyor? **“Allah her şeye vekildir”** sen de ona tevekkül et, çünkü o hallerini biliyor ve onlara dediklerinin ve yaptıklarının karşılığını verecektir.

13- **“Em yekulunef terahu (onu kendisi mi uydurdu, diyorlar)?”** “em” munkatiadır, he de vahyolunana racidir. **“De ki: Siz de onun gibi uydurulmuş on sure getirin”** beyanda ve nazım güzelliğinde. Onlara önce on sure ile meydan okudu, sonra bunu yapamayınca onlara kolaylık sağladı ve bir tek sure ile meydan okudu. Misl lafzının tek olması her biri mülahazasıyladır. **“Uydurulmuş”** sizin tarafınızdan uydurulmuş, eğer benim uydurduğum doğru ise. Çünkü sizler benim gibi fasih konuşanlarsınız, benim yaptığımı siz de yapabilirsiniz. Hatta sizler daha avantajlısınız, zira sizler kıssalar ve şiirler bilirsiniz ve kasideler ve nazımlar dizersiniz. **“Allah’tan başka gücünüzün yettiklerini çağırın”** karşılık vermek için yardıma **“eğer doğru söylüyorsanız”** onun uydurma olduğunda.

14- **“Fein lem yestecibu leküm (eğer size cevap vermezlerse)”** davet ettiğiniz şeyi yerine getirmekle, zamirin cemi olması ya Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i tazim etmek içindir ya da onunla beraber müminlerin de onlara meydan okumalarındandır. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in durumu onları da ilgilendirir, şöyle ki her şeyde ona tabi olmaları vaciptir, meğerki özel bir delille tahsis edile. Bir de şunu vurgulamak içindir ki meydan okuma imanlarını kuvvetlendirmesi ve yakınlerini artırması gereken bir şeydir; o nedenle ondan gafil olmamalıdırlar. Bunun içindir ki arkasından şu sonucu getirmiştir: **“Bilin ki o, ancak Allah’ın ilmi ile indirilmiştir”** onu ancak Allah bilir ve ona başkasının gücü yetmez. **“Ve ondan başka ilah yoktur”** bilin ki Allah’tan başka ilah yoktur; çünkü o bilir ve gücü yeter. Niceleri vardır ki bunu bilmez de ona gücü yetmez de. Bir de tanrıları aciz olduğu ve doğruluğu sabit olan bu kelamın icazını ön görmek içindir. Bunda tehdit vardır ve tanrılarının onları Allah’ın hışmından kurtaramayacağına vurgu vardır. **“Artık sizler Müslüman’larsınız değil mi?”** İslam üzerinde sebat edenler, o hususta sağlam bilgiye sahip olanlarsınız, onun mutlak olarak muciz olduğuna inandığınız takdirde. Hepsinin müşriklere hitap olması da caizdir. “Lem yestecibu”daki zamir “limes tetatüm”e racidir. Yani aciz oldukları size icabet etmeyip de siz de ona bizzat karşı koyamayacağınızı bildiğiniz zaman, şuna inanın ki o ancak Allah’ın bildiği bir nazımdır. Onun katından indirilmiştir ve sizi davet ettiği tevhit haktır. Bu kesin delilden sonra artık İslam’a girdiniz değil mi? Bu gibi istifhamda gayet belîğ bir kabul vardır, çünkü onda talep manası vardır ve esbab-ı mucib’e hazırdır, özür de yoktur.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

وَزَيَّتَهَا نُوفَ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يَتَخَسُّونَ ﴿١٥﴾
 أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحِطُّ
 مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَنْ كَانَ
 عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ
 مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ
 مِنَ الْأَحْزَابِ فَالْتَأَرُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ
 إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

15 – Kim dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsa, onlara amellerini tam olarak veririz. Onların orada hakları kısılmaz.

16 – İşte onlar için ahirette ateşten başka bir şey yoktur. Yaptıkları orada boşa gitmiştir. Ve yaptıkları batıldır.

17 – Hiç bu; Rabbinden bir delil üzerinde bulunan, onu ondan bir şahit takip eden ve ondan önce de Musa'nın kitabı önder ve rahmet olarak (kendisini haber veren) kimse gibi midir? İşte onlar ona iman ederler. Hiziplerden kim onu inkar ederse, ona va'dedilen yer ateştir. Öyleyse ondan şüphe içinde olma. Çünkü o, Rabbinden gelen bir haktır. Ancak insanların çoğu iman etmezler.

15- “Kim dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsa” onun ihsanı ve iyiliği sayesinde “nüveffi (onlara amellerini tam olarak veririz)”. Onlara amellerinin karşılığını ulaştırırız; sağlık, bol rızık ve evlat çokluğu gibi. Ye ile “yüveffi” de okunmuştur ki Allah tam verir demek olur. Meçhul kalıbı ile “tüveffe” de okunmuştur, nun ile şeddesiz (nufiy) de okunmuştur. Merfu olması şartın mazi (men kâne) olmasındandır. Şu beyitte olduğu gibi:

Eğer açlık gününde ona asil biri gelirse,

Der ki: Malım saklı da değildir, yasak da değildir.

“Orada hakları kısılmaz” mükafatlarından bir şey eksiltilmez. Ayet

riyacılar hakkındadır. Münafıklar hakkında da denilmiştir. Rablerini inkar edenler hakkında da denilmiştir.

16- “İşte onlar için ahirette ateşten başka bir şey yoktur”. Amelleri ne olursa olsun, çünkü iyi amellerinin karşılığını almışlardır, geriye kötü niyetlerinin vebali kalmıştır. **“Yaptıkları orada boşa gitmiştir”** çünkü ahirette sevapları kalmamıştır yahut yoktur, çünkü o amelle Allah’ın rızasını istemediler. Amelin karşılığını almada dayanak da ihlastır. Zarfın “sanau”ya taliki caizdir, o zaman zamir “dünya”ya gider. **“Ve batıldır”** bizzat **“yaptıkları”**. Çünkü gereği üzere yapılmamıştır. İki cümleden her biri makablinin illeti gibidir. “Yamelune”nin mamulu olarak “batılan” de okunmuştur. “Ma” ibhamiyedir ya da mastar manasınadır. Şu mısrada olduğu gibi:

Ağzımdan da yalan söz çıkmaz

(Vela hurucen, demektir). Fiil kalıbı ile “batala” da okunmuştur.

17- “Efe men (hiç bu; Rabbinden bir delil üzerinde bulunan gibi midir?)” yaptığı her şeyde Allah’tan kendine hakkı ve doğruyu gösteren kanıt üzerinde bulunan. Hemze inkar içindir yani durumu böyle olan; bütün düşüncelerini ve fikirlerini dünyaya teksif edenleri takip eder mi, dereceleri birbirine yakın olur mu? İşte habere ihtiyaç göstermeyen budur, (haberli) takdiri şöyledir: Efemen kane ala beyyinetin kemen kane yüridül hayated dünya (böyle kanıt üzerinde olan dünya hayatını isteyen gibi midir?) Bu da ihlaslı her mümin’i içine alan bir hükümdür. Şöyle de denilmiştir: Bundan maksat Peygamber sallallahu aleyhi ve sellenidir. Ehl-i kitab’ın mümin’leridir de denilmiştir. **“Arkasından onu takip eder”** aklın delili olan kanıtı takip eder **“ondan bir şahit”** Allah’tan bir şahit, onun doğruluğuna şahitlik eder, o da Kur’an’dır. **“Ondan önce de”** Kur’an’dan önce de **“Musa’nın kitabı”** yani Tevrat; çünkü o da onu tasdikte takip eder. Beyyine’nin Kur’an olduğu da söylenmiştir. Yetluhu da tilavetten gelir, “şahit” de Cebrail’dir yahut Resul aleyhisselam’ın dilidir. O zaman “minhü” zamiri ona raci olur. Ya da tilv’den gelir ki şahit onu koruyan melektir. “Yetluhu”daki zamir ya “men”e racidir ya da mana itibarı ile beyyine’ye racidir. “Ve min kablihi kitabı musa” yeni cümledir. Yetluhu’daki zamire atfen nasb ile “kitabın” de okunmuştur yani Kur’an’ı onun hak olduğunu gösteren bir şahit okur demektir “İsrail oğullarından bir şahit şahitlik etti” (*Ahkaf: 10*) ayeti gibi. Kur’an’dan önce de Tevrat’ı okur. **“imamen”** yol gösteren din kitabı olarak **“ve rahmeten”** indirildiği kimselere, çünkü o iki dünyanın hayrına ulaşmak için bağlantıdır. **“İşte onlar”** delil üzerinde olanlara işaretir **“ona iman ederler”** Kur’an’a iman ederler. **“Hiziplerden kim onu inkar ederse”** Mekke halkından yahut

onlardan Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e karşı parti tutanlardan "ona va'dedilen atəstir" mutlaka ona varacaktır. "Öyleyse ondan şüphe içinde olma" vaattan yahut Kur'an'dan. Zam ile "müryetin" de okunmuştur ki ikisi de şek ve şüphe manasıdır. "Çünkü o, Rabbin-den gelen haktır. Ancak insanların çoğu iman etmezler". Çünkü bakışları kısadır, fikirleri dumura uğramıştır.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ
عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ
أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ١٨ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ١٩
أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنْ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ
السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ٢٠ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا
أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ٢١ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ
فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْآخِسُونَ ٢٢

18 – Allah'a yalan uydurandan daha zalim kimdir? İşte onlar Rablerine sunulurlar. Şahitler: İşte Rablerine yalan söyleyenler bunlardır, der. Bilin ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir.

19 – Onlar insanları Allah'ın yolundan çevirirler ve ona bir eğrilik ararlar. Onlar ahireti de inkar edenlerdir.

20 – İşte onlar yeryüzünde bizi acız bırakamazlar ve onlar için Allah'tan başka dostlar yoktur. Onların azapları katlanır. Çünkü onlar hakkı dinleyemiyor ve onu göremiyorlardı.

21 – İşte onlar kendilerini ziyan ettiler ve uydurdukları şeyler onlardan kaybolup gitti.

22 – Şüphe yok ki onlar ahirette en çok ziyan edenlerin ta kendileridir.

18- “Allah’a yalan uydurandan daha zalim kimdir?” İndirmediğini ona isnat eden veyahut indirdiğini kabul etmeyenden **“İşte onlar Rablerine sunulurlar”** mahşer duraklarında, hapsedilirler ve amelleri arz olunur. **“Şahitler derler:”** meleklerden yahut peygamberlerden yahut kendi organlarından. Eşhad şahidin çoğuludur, ashab gibi ya da şehidin çoğuludur, eşraf’ın şerifin çoğulu olduğu gibi. **“İşte Rablerine yalan söyleyenler bunlardır. Bilin ki Allah’ın laneti zalimlerin üzerindedir”**. Bu da Allah’a yalan söylemekle zulmettikleri için o gün onları kuşatacak olan şeyden büyük bir korkutmadır,

19- “Onlar ki insanları Allah’ın yolundan çevirirler” dininden **“ve ona bir eğrilik ararlar”** onu haktan ve doğrudan sapmakla nitelerler yahut mensuplarının dinden dönerek eğilmelerini isterler. **“Onlar ahireti de inkâr ederler”** halleri de ahireti inkâr etmektir. Tekrar edilmeleri küfürlerinden ve buna özgü olmalarındandır.

20- “İşte onlar yeryüzünde bizi aciz bırakamazlar” yani dünyada Allah’ı kendilerine azap etmekten aciz bırakamazlar demektir. **“Ve onlar için Allah’tan başka dostlar yoktur”** azaplarına mani olacak dostları. Onları bugüne bırakmıştır ki azapları daha çetin ve sürekli olsun. **“Yudaafu (onların azapları katlanır)”** yeni söz başıdır. İbn Kesir, İbn Amir ve Yakup şedde ile “yuda’afu” okumuşlardır. **“Çünkü onlar hakkı dinleyemiyordu”** haktan sağır oldukları ve ona buğz ettikleri için. **“Ve onu göremiyorlardı”** Allah’ın ayetlerini görmek istemediklerinden. Sanki bu, azabın katlanma sebebidir. Şöyle de denilmiştir: Bu “onlar için Allah’tan başka dostlar yoktur” kavlindeki dostluğun olmamasının açıklamasıdır. Çünkü duymayan ve görmeyen dost olamaz (etkili olamaz). “Onlar için azap katlanır” sözü de ara cümlesidir.

21; 22- “İşte onlar kendilerini ziyan ettiler” Allah’a ibadet yerine tanrılara ibadet etmekle **“ve uydurdıkları şeyler de onlardan kaybolup gitti”** tanrıları da şefaathı da ya da tarampalarında ziyan ettiler ve kazandıkları zayı olup gitti. Elleri ziyan ve pişmanlıktan başka bir şey kalmadı. **“Şüphe yok ki onlar ahirette en çok ziyan edenlerin ta kendileridir”** hiç kimse onlar kadar daha açık ve daha çok ziyan etmiş değildir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ وَاخْتَبَوْا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا
 خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ
 هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا
 إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي
 أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْيَمِّ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا
 مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرِيكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرِيكَ اتَّبَعَكَ
 إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ
 عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾

23 – Şüphesiz ki onlar iman ettiler; iyi şeyler yaptılar ve Rablerine boyun eğdiler; işte onlar cennet yaranlarıdır. Onlar orada ebedi kalıcılar.

24 – İki grubun hali kör ve sağır gibi gören ve işitenin hali gibidir. Bunların hali bir olur mu? Öğüt almıyor musunuz?

25 – Andolsun biz, Nuh’u kavmine gönderdik. “Şüphesiz ben, sizin için apaçık bir uyarıcıyım” dedi.

26 – Allah’tan başkasına ibadet etmeyesiniz diye. Şüphesiz ben sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum.

27 – Kavminden ileri gelen kafırlar: Biz seni ancak kendimiz gibi bir insan görüyoruz ve sana ancak basit görüşlü ayak takımının tabi olduğunu görüyoruz. Sizin için üzerimizde bir üstünlük görmüyoruz. Bilakis sizi yalancılar zannediyoruz, dediler.

23- “Şüphesiz onlar ki iman ettiler, iyi şeyler yaptılar ve Rablerine boyun eğdiler” onda huzur buldular, ona baş eğdiler, ahbetu habî’ten gelir ki eğik yerdir. “İşte onlar cennet yaranlarıdır. Orada ebedi kalıcılar” devamlı.

24- “İki grubun hali” kafirle müminin hali **“kör ve sağır la gören ve işitenin hali gibidir”** bundan kafirin a'maya benzetilmek istenmesi de caizdir, çünkü o Allah'ın ayetlerini görmezden gelmiştir ve kafirin sağıra benzetilmesi istenmiştir. Çünkü o da Allah'ın kelamını duymak ve manalarını düşünmek istememiştir. Bundan mü'minin duyan ve görene benzetilmesi de istenmiş olabilir. Çünkü durumları birbirine zıttır. O zaman her biri iki sıfat itibarı ile iki şeye benzetilmiş olur. Ya da kafir kör ve sağır, mümin de bunun zıddına benzetilmiştir, atıf da sıfatı sıfatın üzerine atmak içindir, mesela şu mısradaki olduğu gibi:

Essabihi felğanimi felayibi

(Eyvah babama sabahleyin saldıran ganimet alan geri dönen adamdan dolayı).

Bu da hem sıra hem de zıddı ile anlatım türündendir. **“Bunlar bir olur mu?”** bu iki grup bir olur mu? **“Misal bakımından”** temsil yahut sıfat yahut hal bakımından. **“Öğüt almıyor musunuz?”** misal getirmek ve üzerinde düşünmekle.

25; 26- “Andolsun biz, Nuh'u kavmine gönderdik, şüphesiz ben sizin için (innî leküm)” bienni leküm demektir. Nafi, Asım, İbn Amir ve Hamze kavl maddesi gizleyerek (inni) okumuşlardır. **“Apaçık bir uyarıcıyım”** size azabı gerektiren şeyleri ve kurtuluşun cihetini açıklıyorum. **“Enla tabudu (Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz diye)”** bu da **“innî leküm”**den bedeldir yahut mübin'in mefuludur. **“En”**in müfessire ve **“erselna”** yahut **“neziren”**e müteallik olması da caizdir. **“Şüphesiz ben sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum”** elim mü'lem demektir. O aslında azap eden (Allah)ın sıfatıdır, ancak burada azaba ve zamanına sıfat olmuştur. Bu da cedde cidduhu ve neharuhu saimün kabilinden mübalağa içindir (zarfa ve sıfata isnat edilmiştir).

27- “Kavminden ileri gelenler: Biz seni ancak kendimiz gibi bir insan görüyoruz, dediler” seni peygamberlikle ve itaat edilmenle ayrı kılacak bir meziyetin yoktur. **“Ve sana ancak ayak takımının tabi olduğunu görüyoruz”**. Erazil, erzel'in çoğuludur, sonunda genelleme ile isim gibi olmuştur mesela ekber gibi ya da rezl'in çoğulu olan erzel'in cemidir. **“Badiyerre'y”** basit, derin olmayan sathi görüşlü demektir. Bu da bedv kökünden gelir ya da ilk görüşlü demektir ki bu da bedi' ten gelir. Badiye'deki hemze makabli meksur olduğu için ye'den dönüşmüştür. Ebu Amr hemze ile (badie) okumuştur, muzafın hazfî ile zarf olarak mansup olmuştur yani vakte hudusi badiir re'y demektir. Amil de **“ittebeake”**dir. Onları bundan veya fakirliklerinden dolayı ayak takımı kabul etmişlerdir. Çünkü onlar sadece dünya hayatının dışını bildikleri için o bakımdan en şanslı olan onlara göre en şerefli, ondan

mahrum olan da en rezil olmuştur. “Sizin için görmüyoruz” senin ve sana tabi olanlar için “**üzerimizde bir üstünlük**” seni peygamberliğe ve liderliğe layık kılacak bir üstünlük görmüyoruz. “**Bilakis sizi yalancılar olarak görüyoruz**” seni peygamberlik iddianda, onları da seni doğru bilmeleri iddialarında. Bu nedenle gaippler muhatap kılınmıştır.

قَالَ يَا قَوْمِ

أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْتِهِ مِنْ رَبِّي وَأَتَيْنِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ
فَعُمِّيْتَ عَلَيْكُمْ أَنْلَزِمُكُمْوَمَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾
وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجَرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا
بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرِكُمْ قَوْمًا
تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتَهُمْ أَفَلَا

تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾

28 – O da: Ey kavmim, söyleyin bana, ya ben Rabbimden bir kanıt üzerinde isem, bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli kalmışsa? Hoşlanmadığınız halde sizi ona zorlayacak mıyız, dedi?

29 – Ey kavmim, buna karşı sizden bir mal istemiyorum. Benim ücretim ancak Allah'ın üzerinedir. Ben, iman edenleri kovacak değilim. Çünkü onlar, Rablerine kavuşacaklardır. Ancak ben sizi cahillik eden bir kavim olarak görüyorum.

30 – Ey kavmim, eğer onları kovarsam, bana Allah'tan kim yardım eder? Hiç düşünmüyor musunuz?

28- “O da: Ey kavmim, söyleyin bana, dedi” haber verin bana “ya ben Rabbimden bir kanıt üzerinde isem” davamın doğruluğuna şahitlik eden bir delil üzerinde isem “bana kendi katından bir rahmet vermiş de” delil veya peygamberlik vermekle “bu size gizli kalmışsa” size kapalı kalmış da sizi doğru yola iletmemişse. Ummiyet'te zaminin tekil olması beyyinenin aslında rahmet olmasındandır yahut rahmetin gizli kalması peygamberliği gizli kılması gerektiğindendir ya

da feummiyet badel beyyineti demektir. Kısaltmak için atılmıştır. Ya da o ikiden her birine racidir. Hamze, Kisai ve Hafs “ummiyet” okumuşlardır ki gizli kalmaktır. “Feamaha” da okunmuştur ki gizli bırakan Allah’tır. **“Sizi ona zorlayacak mıyız?”** onunla doğru yolu bulmanıza **“siz istemerseniz de!”** onu tercih etmeseniz ve üzerinde düşünmeseniz de. (Enülzimukumuha)da iki zamir birleştiği, biri de merfu olmadığı ve en çok bilineni (muhatap) öne alındığı için ikincide fasl da vasl da caiz olmuştur (burada vasl tercih edilmiştir).

29- **“Ey kavmim, buna karşı sizden istemiyorum”** tebliğe karşı, o, her ne kadar zikredilmemişse de zikredilenlerden anlaşılmaktadır, **“bir mal”** ödül, **“benim ücretim ancak Allah’ın üzerinedir”** çünkü ondan umut edilir. **“Ben, iman edenleri kovacak değilim”** kovmalarını istemeleri üzerine verdiği cevaptır. **“Çünkü onlar, Rablerine kavuşacaklardır”** kendilerini kovanlarla onun huzurunda tartışacaklardır ya da Rablerine kavuşacak ve onun yakınlığını kazanacaklardır; onları nasıl kovarım? **“Ancak ben sizi cahillik eden bir kavim olarak görüyorum”** Rabbinize kavuşmayı bilmeyen yahut onların kadrini bilmeyen ya da onları kovmada ne olduğunu bilmeyen veyahut onları ayak takımı saymakla aşağıladığınızı bilmeyen demektir.

30- **“Ey kavmim, bana Allah’tan kim yardım eder?”** intikamını önlemekle **“eğer onları kovarsam”** onlar bu sıfat ve bu durumda iken. **“Hiç düşünmüyor musunuz?”** o zaman bilirdiniz ki onları kovmak istemek ve imanlarınızı da buna bağlamak doğru bir şey değildir.

وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ
 الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي
 أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي
 إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَكُتِرَتْ جِدَالُنَا
 فَاتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ
 بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نَصْحِي
 إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ
 هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ
 إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

31 – Ben yanımda Allah'ın hazineleri var, demiyorum. Gaybi de bilmem. Ben meleşim de demiyorum. Gözlerinizin hor gördükleri için: Allah onlara hayır vermeyecektir de demem. Onların içlerindekini Allah bilir. Şüphesiz ben, o takdirde elbette zalimlerden olurum.

32 – Ey Nuh, gerçekten sen bizimle uğraştın, hem de çok uğraştın. Öyleyse eğer doğru söyleyenlerden isen, ettiğin tehdidi bize getir, dediler.

33 – Dedi: Onu size ancak Allah dilerse getirir. Ve siz onu aciz bırakacak değilsiniz.

34 – Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez. Rabbiniz odur ve yalnız ona döndürüleceksiniz.

35 – Yoksa: Onu kendisi mi uydurdu, diyorlar? De ki: Eğer onu ben uydurdu isem, günahım banadır. Ben sizin işlediğiniz günahlardan beriyim.

31- “Ben: Yanımda Allah'ın hazineleri var, demiyorum” rızıkının yahut mallarının hazineleri var demiyorum ki üstünlüğümü inkar edesiniz. “Vela a'lemül gaybe (gaybi de bilmem)” bu da “indi

hazainüllahi”nin üzerine matufur yani ben gaybi bilirim demiyorum ki akla uzak görerek beni yalanlayasınız. Ya da, bana tabi olanların basit görüşlü kimseler olduklarını, kararlı kimseler olmadıklarını bilemem. İkinciye göre bunun “ekulu”nun üzerine atfı caizdir. **“Ben me-
leğim de demiyorum”** ki, sen bizim gibi bir insansın, diyesiniz. **“Göz-
lerinizin hor gördükleri için demiyorum”** fakirliklerinden dolayı aşā-
gılık kabul ettiğiniz kimseler için demiyorum: **“Allah onlara asla bir
hayır vermeyecektir”**. Çünkü Allah’ın onlar için ahirette hazırladığı
şey, size dünyada verdiğinden daha hayırlıdır. **“Onların içlerindeki
Allah bilir. Şüphesiz ben o takdirde elbette zalimlerden olurum”** eğer
öyle bir şey dersem. İzdıra (tezderi) zera aleyhi (ayıplamak) deyiminden
iftial babındandır. Dal cehrilik sıfatında ze’ye uysun diye te’si dal’a
çevrilmiştir. Hor görmenin gözlere isnat edilmesi mübalağa içindir. Ve
şuna dikkat çekmek içindir ki onlar mümin’leri incelemekten mana ve
kemalatlarını iyice düşünmeden sırf üst başlarının pejmürdeliğine ve
nasiplerinin azlığına bakarak basit görmüşlerdir.

32; 33- **“Onlar da: Ey Nuh, gerçekten sen bizimle uğraştın”** müca-
dele ettin **“hem de çok uğraştın”** onu uzattın yahut dallandırdın. **“Öy-
leyse, tehdit ettiğin şeyi bize getir”** o azabı **“eğer doğru söyleyenler-
den isen”** davada ve tehditte, çünkü senin münazaran bize etki etmez.
“Dedi: Onu size ancak dilerse Allah getirir” er veya geç. **“Siz de onu
aciz bırakamazsınız”** azabı def etmek veya ondan kaçmakla.

34- **“Size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez”**
şarttır ve cevabın delilidir, cümle de **“eğer Allah sizi azdırmak isterse”**
kavlinin cevap anahtarıdır. Kelamın takdiri de şöyledir: Eğer Allah sizi
azdırmak isterse ve eğer ben de size öğüt vermek istersem, öğüdüm
size fayda vermez. Bunun içindir ki, eğer bir adam karısına: Sen boş-
sun, eğer eve girersen, eğer Zeyd ile konuşursan, dese de o da girse,
sonra da konuşsa, boş olmaz. Bu da uğraşmasının boş ve gereksiz ol-
duğu hissini vermelerine cevaptır. Bu şuna da delildir ki Allah’ın ira-
desinin azdırmaya taalluk etmesi doğrudur ve muradının tersi çıkma-
sı da imkansızdır. Şöyle de denilmiştir: Sizi azdırmak istemesi helak
etmek istemesidir. Bu da gavel fasilü gaven deyiminden gelir ki potuk
çok süt emmekle midesi bozulup helak olmaktır. **“Rabbiniz o’dur”** ya-
radanınız ve üzerinizde iradesine göre tasarruf eden o’dur. **“Yalnız ona
döndürüleceksiniz”** o da size yaptıklarınızın karşılığını verecektir.

35- **“Yoksa: Onu kendisi mi uydurdu, diyorlar? De ki: Eğer onu
ben uydurdu isem, günahım banadır”** vebali boynumadır. Cemi ola-
rak **“ecrami”** de okunmuştur. **“Ben sizin işlediğiniz günahlardan be-
riyim”**. İftirayı bana isnat etmenizin günahından.

وَأُوحِيَ

إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ
بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا
وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾
وَيَصْنَعِ الْفُلَكَ وَكَلَّمَامَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ
إِنْ تَسْخَرُوا مِنِّي فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ
مُقِيمٌ ﴿٣٩﴾ حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا
مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ
وَمَنْ آمَنٌ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾

36 – Nuh'a şöyle vahyolundu: Şüphesiz kavminden şimdiye kadar gerçek iman edenlerden başkası iman etmeyecektir. Sen onların yaptıklarına üzülme.

37 – Gemiye gözlerimizin önünde ve vahyimizle yap. Zalimler hakkında bana hitap etme. Çünkü onlar boğulmuşlardır.

38 – Nuh gemiyi yapıyordu; ne zaman kavminden bir cemaat yanından geçse onunla alay ediyorlardı. O da: Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz, dedi.

39 - İleride kendisini perişan edecek azabın kime geleceğini ve sürekli azabın kimin başına geleceğini bileceksiniz.

40 – Nihayet emrimiz gelip de fırın kaynayınca: “Ona her çiftten ikişer yükle, aileni de; ancak haklarında söz geçenler hariç. Bir de iman edenleri” dedik. Onunla beraber ancak az kimse iman etmişti.

36; 37- “Nuh'a şöyle vahyolundu: Şüphesiz kavminden şimdiye kadar gerçek iman edenlerden başkası iman etmeyecektir. Sen on-

ların yaptıklarından üzülmeye". Allah onların imanından ümit kestirdi ve onların yaptığı yalanlama ve eziyetten dolayı üzülmekten men etti. **"Gemiye gözlerimizin önünde yap"** bir şeyin korunduğu ve bozulup sapmasından riayet edildiği görme hissini çok olarak tabir etmesi, temsil yolu ile koruma ve riayette mübalağa içindir. **"Ve vahyimizle"** nasıl yapacağına dair sana vahyimizle. **"Zalimler hakkında bana hitap etme"** onlar hakkında bana dönüp durma, azabı onlardan def etmem için bana dua etme. **"Çünkü onlar boğulmuşlardır"**. Boğulmalarına hüküm verilmiştir, durdurulmasına imkan yoktur.

38; 39- **"Gemiye yapıyordu"** geçmiş hali hikayedir, **"ne zaman kavminden bir cemaat yanından geçse onunla alay ediyorlardı"**. Gemi yapması ile dalga geçiriyorlardı. Çünkü onun sudan uzak bir karada ve suyun kıymetli olduğu bir vakitte yapıyordu. Ona gülüyor ve: Peygamber olduktan sonra marangoz oldun diyorlardı. **"O da: Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay ederiz, dedi"**. Dünyada boğulmaya başladığınız ve ahirette yanmaya başladığınız zaman. Alay etmekten maksat cahil olduğunu düşünmektir, denilmiştir. **"İleride kendisini perişan edecek azabın kime geleceğini bileceksiniz"** bundan onları ve azaptan da suda boğulmayı kastediyor **"kimin başına geleceğini"** ineceğini yahut vadesi gelen ve kaçınılması mümkün olmayan borç gibi geleceğini **"sürekli azabın"** devamlı demektir ki o da ateş azabıdır.

40- **"Nihayet emrimiz gelip de"** "gemiye yapıyordu" sözünün sonudur, ikisinin arasındaki de "yasnau"daki zamirden haldir ya da bu "hatta" söz bittikten sonra paragraf başı olan hatta'dır. **"Fırın kaynayınca"** oradan su kaynayınca ve kaynayan tencere gibi yükselince, demektir. Tennur ekmek fırınıdır, kaynama mucize olarak oradan başladı. Kufe mescidinin yerinde idi yahut Hint'te yahut Cezire toprağında Aynıverde'de idi. Tennur'un yeryüzü yahut en şerefli noktası olduğu da söylenmiştir. **"Ona yükle dedik"** gemiye **"her birinden"** istifade edilen hayvanların her türünden **"zevceynis neyni (ikişer çift)"** erkek ve dişi olmak üzere. Bu, Hafs kıraatına göredir. Öteki kurrarlar izafetle (ve min külli zevceyni) okumuşlar ve her çiftten iki yükle yani her erkek sınıfından ve dişi sınıfından demektir. **"Ve ehleke (aileni de)"** bu da zevceyni'ye yahut isneyn'e atıftır. Ailesinden maksat karısı, oğulları ve onların kadınlarıdır. **"Ancak hakkında söz geçen hariç"** boğulacağına dair, bundan oğlu Kenan'ı, anası Vaile'yi kastediyor; çünkü o ikisi kafirlerden idiler. **"Bir de iman edenleri"** öteki müminlerden. **"Onunla beraber ancak az kimse iman etmiştir"**. Yetmiş dokuz kişi oldukları söylenmiştir: Müslüman olan karısı, üç oğlu Sam, Ham ve Yafes, bun-

ların kadınları ve yetmiş iki de başka erkek ve kadın. Rivayete göre Nuh aleyhisselam gemiyi iki yılda sac ağacından yaptı. Uzunluğu üç yüz arşın, eni elli, yüksekliği de otuz arşın idi. Üç katlı yaptı; alta hayvanları ve vahşileri, ortasına insanları, üstüne de kuşları aldı.

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا

بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيَهَا وَمُرْسِيهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤١﴾
وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ
فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾

41 – Nuh dedi: Binin içine. Onun akması da durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim elbette çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

42 – O (gemi) dağlar gibi dalgaların arasında onları götürüyordu. Nuh, ayrı bir yerde duran oğluna: Oğulcuğum, bizimle beraber bin, kafirlerle beraber olma, diye seslendi.

41- “Nuh dedi: Binin içine” yani girin içine, bunu binmek saymıştır; çünkü o da karadaki gibi suda binilecek şeydir. “Onun akması da durması da Allah'ın adıyladır” bu da “irkebu”ya bağlıdır, vav'dan haldir yani besmele çekerek yahut bismillah diyerek binin demektir. Akma ve durma vaktinde yahut akma ve durma mekanında demektir. Bu da mecra ile mürsa'nın ismi zaman yahut ism-i mekan veyahut mastar olması mülahazası ileldir. Muzaf mahzuftur: Atike hufukan nemci (sana yıldız batarken gelirim) sözü gibidir. Mansup olmaları da hal takdir ettiğimiz şeyledir. “Bismillahi” ile merfu olmaları da caizdir; o zaman bu ikisinden mastar murat edilmiş olur ya da mübteda ile haberden oluşan cümle olur yani icrauha bismillahi demektir. O zaman “bismillahi” haber yahut sıla olur, haber de mahzuftur. O da ya kesik cümledir ki geçmişi ile alakası yoktur ya da vav'dan veyahut he'den mukadder haldir. Rivayete göre Nuh geminin yüzmesini istediği zaman; Bismillah, derdi; o da yüzerdi; demir atmasını istediği zaman da: Bismillah derdi; o da dururdu. İsm-in zaid olması da caizdir, mesela: Sümmes müsselami aleyküma kavlinde olduğu gibi. Hamze, Kisai ve Asım da Hafs rivayetinde cera'dan feth ile mecra okumuşlar-

dır. Yine resa'dan mersa da okunmuştur. İkisinin de üç duruma (mastar, zaman ve mekâna) ihtimali vardır. Allah'ın sıfatı olarak ismi fail kalıbı ile mücriha ve mürsiha da okunmuştur. **“Şüphesiz Rabbim elbette çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir, dedi”**. Yani eğer kusurlarınızı bağışlamasa idi de size merhamet etmese idi sizi kurtarmazdı.

42- **“Vehiye tecri bihim (gemi onları götürüyordu)”** bu da “irkebu”nun gösterdiği mahzufa bağlıdır yani bismillah diyerek bindiler o da içindekileri götürüyordu demektir. **“Dağlar gibi dalgaların arasında”** tufanın dalgaları içinde, dalga su çırpındığı zaman yükselen şeydir. Her dalgası birikim ve yükseklik bakımından dağ gibi idi. Su yerle gök arasını doldurdu, gemi de onun içinde onları yüzdürüyordu şeklinde denen şey sabit değildir. Meşhur olan suyun yüksek dağların üzerine on beş arşın çıkmasıdır. Eğer doğru ise belki de bu yerle gök arasında yüzmesinden önce idi. **“Venada nuhunibnehu (Nuh oğluna seslendi)”** Kenan'a, “ibnehâ ve elifin hazfı ile ibnehe” de okunmuştur. O zaman zamir karısına gider, o da üvey oğlu idi. Veledi zina da denilmiştir, çünkü Allah Teala: “O iki kadın kocalarına hiyanet ettiler” (*Tahrîm: 10*) demiştir. Bu ise hatadır, çünkü peygamberler böyle şeylerden masumdur (masundur). Hiyanetten maksat dinde hiyanettir. Nüdbe tarzında “ibnâhu” da okunmuştur. Hikaye olduğu için harfin hazfı caiz görülmüştür. **“Oğlu ayrı bir yerde idi”** kendini babasından yahut dininden ayırmıştı. Ma'zil mef'il vezninde ismi mekandır, azele'den gelir ki uzaklaştırmak manasınadır. **“Ya büneyyer kemmana (oğulcuğum, bizimle beraber bin)”** cumhur ye'yi kesre ile (büneyyi) okumuşlardır ki mahzuf izafet ye'sini gösterebilir. Bunu da Kur'an'ın her yerinde yapmışlardır. Ancak İbn Kesir Lokman suresinde ilk yerde ravilerin ittifakı ile vakıf yapmıştır. Üçüncüsünde Kunbul rivayetinde böyle yapmıştır. Asım da burada fethetmiştir (büneyye) izafet ye'sinden çevrilen elif yerine fetha ile yetinmiştir. Diğer yerlerde ise ondan değişik rivayetler gelmiştir. Ebu Amr, Kisai ve Hafs be'yi mim'e idgam etmişlerdir, çünkü mahreçleri yakındır. **“Kafirlerle beraber olma”** dinde ve ayrılıkla.

قَالَ

سَلَوَى إِلَى جِبَلٍ يَغْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ
اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾
وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ
الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا
لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي
مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾

43 – Oğlu: Dağa sığınacağım; beni sudan korur, dedi. Nuh da: Bugün Allah'ın emrinden koruyacak yoktur, ancak Allah'ın esirgediği hariç, dedi. Ve aralarına dalga girdi; o da boğulanlardan oldu.

44 – Ey yer, suyunu yut, ey gök, sen de yağmurunu kes, denildi. Su çekildi. İş bitirildi. Gemi Cudi'nin üzerinde durdu. “Zalimler kavmi için uzak olsun”, denildi.

45 – Nuh Rabbine seslendi: Rabbim, şüphesiz oğlum benim alem dendir. Şüphesiz senin va'din haktır. Sen hakimlerin hakimisin.

43- “Oğlu dedi: Dağa sığınacağım; beni sudan kurtarır” boğulmaktan. “Nuh da: Bugün Allah'ın emrinden koruyacak yoktur, ancak Allah'ın esirgediği hariç, dedi” illa merhamet eden müstesnadır ki o da Allah Teala'dır yahut illa mekânu men rahimehumullah demektir onlar da müminlerdir. Bununla şu tevil reddedilmiştir: Bugün dağ ve benzeri gibi sığınanı kurtaracak bir sığınak yoktur, ancak müminlerin sığınağı vardır ki o da gemidir. Şöyle de denilmiştir: La asime za ismetin (koruma sahibi) manasınadır, Allah Teala'nın. “Fi işetin radiyeh” (Hakka: 21) kavlinde olduğu gibi. Şöyle de denilmiştir: İstisna munkatı'dır, yani Allah merhamet ettiğini korur demektir. “Aralarına dalga girdi” Nuh ile oğlunun yahut oğlu dağın arasına. “O da boğulanlardan oldu” su ile helak edilenlerden oldu.

44- “Ey yer, suyunu yut, ey gök, sen de yağmurunu kes, denil-

di” o ikisine akıllılar gibi seslenildi ve onlara öyle emredildi, bu da Allah’ın kemal-i kudretini, onların da Allah’ın onlarda yapmak iste-diğine itaatlarını bildirmek içindir. Burada Allah emri dinlenen amire benzetilmiştir. İkisi de azametinden ve acıklı azabından korktuğu için emrine itaat edenlere benzetilmiştir. Ayette geçen bel’ suyu çekmek, ikla da durmaktır. **“Su çekildi”** azaldı **“iş bitirildi”** kafirlerin helaki ve müminlerin kurtarılması ile ilgili emir yerine getirildi. **“Gemi durdu”** karar kıldı **“Cudi’nin üzerinde”** Musul’da bir dağdır. Şam’da da de-nilmiştir. Babil’de de denilmiştir. Rivayete göre Nuh gemiye Receb’in onunda bindi, ondan Muharrem’in onunda indi. O günü oruç tuttu, bu da sünnet oldu. **“Zalimler kavmi için, uzak olsun, denildi”** onla-ra helak olsun. Beide bu’den ve beaden, baade bu’den beiden denir ki dönmesi umulmayan bir yere (çok uzaklara) gitti demektir. Sonra helake tahsis edildi ve bedduada kullanıldı. Ayet gayet fasihtir; çünkü lafızlar dolgun ve nazım güzeldir. Durumu da zarar vermeyecek şekil-de kısa ve gerçek olarak anlatmaktadır. Haberlerin ismi meful siygası ile verilmesi de yapanın büyüklüğünü göstermek ve onun söylemeye hacet olmayacak şekilde bilindiğini göstermek içindir. Zira kimsenin aklına başkası gelmez; çünkü bu gibi şeyleri bir tek ve her şeyi kabza-i kudretine alan Allah’tan başkası yapamaz.

45- “Nuh Rabbine seslendi” ona seslenmek istedi, bunun delili de: **“Rabbim, şüphesiz oğlum benim ailemdendir”** kavlinin atfedil-mesidir, çünkü nida odur. **“Şüphesiz senin va’din haktır”** va’dettiğin hiçbir şeyden döndüğün görülmez. Sen ailemi kurtaracağını va’dettin; öyleyse ona ne oldu da kurtulamadı. Bunun boğulmadan önce olması da caizdir. **“Sen hakimlerin hakimisin”** çünkü sen onların en iyi bile-ni ve en adilisini. Ya da çünkü sen hikmet sahiplerinin en çok hikmet-lisisin. Bu da hakim’in hikmetten gelmesi üzerinedir, mesela dariin der’den gelmesi gibi

قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْتَلِنِ
 مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾
 قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا
 تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ
 بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَمٌ
 سَنَنْتَعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾

46 – Allah: Ey Nuh, şüphesiz o, senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı uygun olmayan bir ameldi. Öyleyse bilgin olmayan şeyde bana soru sorma. Cahillerden olmandan seni men ediyorum, dedi.

47 – Nuh: Rabbim, bilgim olmayan şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, ziyan edenlerden olurum, dedi.

48 – Ey Nuh, bizden selametle; senin ve seninle beraber olan ümmetin üzerine bereketle in. Birtakım ümmetler vardır; onları da yararlandıracam, sonra da onlara bizden acıklı bir azap dokunacaktır, denildi.

46- “Allah da: Ey Nuh, o senin ailenden değildir, dedi” çünkü müminle kafir arasında dostluk bağı yoktur. “Onun yaptığı uygun olmayan bir ameldi” sözü ile de buna işaret etmiştir (onun ameli bozuktur). Bu da ailesinden olmamasının gerekçesidir. Aslı zu amelin fasıdın demektir. Mübalaga için onun zatını amelin ta kendisi kılmıştır. Bu da mübalaga içindir. Kadın Şaire Hansa’nın otlayan deveyi nitelemesi gibi:

Gafilken (yavrusu aklında değilken) otluyor, nihayet hatırladığı zaman

Artık sağa sola koşturmazdır.

Sonra bozuk ameli iyi olmayan amelle değiştirdi, bunu da iki nite-lik arasında tezat olduğunu açıklamak ve ailesinden kurtulanlar gibi kurtulmasını gerektiren bir şey olmadığını açıklamak için yapmıştır.

Kisai ile Yakup “innehu amile” okumuşlardır ki amile amelen gayra salihin (uygun olmayan iş yaptı) demektir. “Öyleyse bilgin olmayan şeyde bana soru sorma” doğru mudur doğru değil midir bilmediğin şeyi sorma. Seslenmesine soru sorma demesi, ailesinin kurtulacağı vaadinin çocuğunun hakkında da geçerli olduğunu içermesi içindir ya da onun hakkında yerine getirilmemesini gerektiren şeyi öğrenmek içindir. Ona cahil deyip de ondan men etmesi: **“Cahillerden olmandan seni men ediyorum”** sözünden dolayıdır. Çünkü ailesinden haklarında sözü geçenlerin istisna edilmesi, ona durumu göstermiş ve sual sormasına gerek bırakmamıştı. Ancak çocuk sevgisi onu meşgul edince sonunda durumdan şüphe etti ve sordu. İbn Kesir lam’ın fet-hi ve nun’un şeddesi ile (fela teselenne) okumuştur. Nafi ile İbn Amir de öyle okumuşlar ancak o ikisi nunu meksur etmişlerdir, çünkü aslı “teselneni” dir, nun-ı vikaye sakın nunlar birleştiği için atılmıştır. Şeddeli nun da ye için meksur kılınmış, sonra da kesre ile yetinildiğinden o da atılmıştır. Nafi’den de vasl halinde atılmadığı rivayet edilmiştir.

47- “Nuh dedi: Rabbim, senden istemekten sana sığınırım” gelecekte **“bilgim olmayan şeyi”** doğruluğunu bilmediğim şeyi. “Eğer beni bağışlamazsan” soru sorma kusuruma karşı beni bağışlamazsan **“ve bana acımazsan”** tövbe etmek ve bana ihsan etmekle **“ziyan edenlerden olurum”** amel yönünden.

48- “Ey Nuh, bizden selamete in, denildi” gemiden bizim tarafımızdan kötülüklerden emin olarak ya da bizden selamlanarak in **“ve üzerine bereketlerle”** sana mübarek olarak yahut neslinde artışlarla, ta ki ikinci Adem olursun. Zam ile “uhbut” ve tekil olarak **“bereketin”** de okunmuştur ki o da artan hayır demektir. **“Ve seninle beraber olan ümmetlerin üzerine”** onlara ümmetler denilmesi bölüklere ayrılmalardanındır ya da ümmetlerin onlardan kollara ayrılmasındandır yahut onunla beraber olanlardan meydana gelecek ümmetlerden dolayıdır. Onlardan da müminler murat edilmiştir. Çünkü Allah Teala: **“Birtakım ümmetler vardır; onları da yararlandıracam”** demiştir. Yani seninle beraber olanlardan dünyada yararlandıracamız ümmetler vardır demektir. **“Sonra da onlara bizden acıklı bir azap doku-nacaktır”** ahirette. Bunlardan murat edilen de yanındakilerden kafir zürriyetlerdir. Bunların Hud, Salih, Lut ve Şuayb kavimleri olduğu da söylenmiştir. Azap da başlarına gelen şeydir.

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ

الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ
مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾ وَالْإِلَهِ عَدِيدٌ
أَخَاهُمْ هُوَذَا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ
إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا
إِنْ أَجَرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾
وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ
عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا

مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾

49 – Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bunları önceden ne sen ne de kavmin bilmiyordunuz. Öyleyse sabret. Şüphesiz sonuç müttakilerindir.

50 – Ad kavmine de kardeşleri Hud'u gönderdik. “Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin için ondan başka bir tanrı yoktur. Siz ancak iftira edenlerdensiniz, dedi.

51 – Ey kavmim, bunun için sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni Yaradan'ın üzerinedir. Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?

52 – Ey kavmim, Rabbinizden bağışlanma dileyin. Sonra da ona tövbe edin ki üzerinize bol yağmur göndersin ve gücünüze güç kat-sın. Günahkarlar olarak yüz çevirmeyin.

49- “Tilke (bunlar)” Nuh aleyhisselam'ın kıssasına işaretler. Müp-
deda olarak mahallen merfudur, haberi de “min enbail gaybi”dir,
bazı haberleri demektir. “Nuhiha ileyk (bunları sana vahy ediyoruz)”
ikinci haberdur, zamir de onlara gitmektedir yani sana vahyedilmiş-
tir enba'dan haldir yahut o haberdur, “min enbai” de ona mütealliktir

yahut he'den haldir. **"Bunları önceden ne sen ne de kavmin bilmiyordunuz"** bu da başka bir haberdır yani sana vahyetmeden önce senin ve kavmin tarafından meçhul idi yahut "nuhiha"daki he'den yahut "ileyke"deki kâf'tan haldir yani sen ve kavmin bunlardan cahil olarak demektir. Onları anlatmakla bunu öğrenmediğine dikkat çekilmiştir; çünkü o, başkalarına karışmış değildi, onlar da çok olmalarına rağmen bunları duymamışlardı. Artık içlerinden biri nasıl bilir? **"Sabret"** Nuh gibi sen de risaletin zorluklarına ve kavmin eziyetlerine. **"Şüphesiz sonuç"** dünyada zafer ve ahirette de başarı ile **"müttakilerindir"** şirkten ve isyanlardan geri duranlarındır.

50; 51- "Ve ila adin (Ad kavmine de kardeşleri Hud'u gönderdik)" bu da "nuhan ila kavmihi"ye matuftur, "huden" de atıfbeyandır. **"Ey kavmim, Allah'a ibadet edin, dedi"** bir tek ona. **"Maleküm min ilahin gayruh (sizin için ondan başka bir tanrı yoktur)"** yalnız ilahin mecruruna bakarak cer ile (gayrihi) de okunmuştur. **"Siz ancak iftira edersiniz"**. Putları ortaklar edinmek ve onları şefaatçi kabul etmekle. **"Ey kavmim, bunun için sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni Yaradan'ın üzerinedir"**. Her elçi töhmeti izale etmek ve garezsiz nasihat etmek için kavmine böyle hitap etti. Çünkü hırslarla karışık olduğu sürece fayda vermez. **"Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?"** aklınızı kullanmıyor musunuz ki o zaman haklıyı haksızdan ve doğruyu yanlıştan ayırırdınız.

52- "Ey kavmim, Rabbinizden bağışlanma dileyin. Sonra da ona tövbe edin" Allah'ın bağışlamasını isteyin, sonra da tövbeyi ona vesile kılın. Yine başkasından el çekmekle yapın, zira bu ancak Allah'a imandan ve onun yanındakine rağbet ettikten sonra olur. **"Üzerinize bol bol yağmur göndersin"** fışkırarak **"ve gücünüze güç katsın"** kuvvetinizi artırsın. Onları bol yağmur ve güç fazlalığı ile özendirdi, zira onlar çiftçi ve yüksek bina sahipleri idiler. Şöyle de denilmiştir: Allah onlara üç yıl yağmur vermedi, kadınları kısırlaştı. Hud aleyhisselam onlara iman ve tövbe ettikleri takdirde bol yağmur ve güçlü nesil va'detti. **"Yüz çevirmeyin"** sizi davet ettiğim şeye ark dönmeyin **"günahkarlar olarak"** günahınızda ısrar ederek.

قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ

بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾

إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرِكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ

وَأَشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ

لَا تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا

هُوَ أَخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِنْ

تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا

غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيزٌ ﴿٥٧﴾

53 – Onlar da: Ey Hud, sen bize bir delil (kanıt) getirmedin. Biz senin sözünden dolayı tanrılarımızı bırakacak değiliz ve sana inacak da değiliz, dediler.

54 – Seni ancak bazı tanrılarımız çarpmış demekten başka bir şey söylemeyiz. O da: Şüphesiz ben Allah'ı şahit tutarım. Siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım, dedi.

55 – Ondan başka ortak koştuklarınızdan. Öyleyse hepiniz bana tuzak kurun. Sonra da beni bekletmeyin.

56 – Şüphesiz ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz Allah'a tevekkül ettim. Hiçbir canlı yoktur ki o, onların perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim doğru yoldadır.

57 – Eğer yüz çevirirseniz, benimle gönderilen şeyi size tebliğ etmiş bulunuyorum. Rabbim sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir; ona hiçbir şeyle de zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim her şeyi muhafaza edendir.

53; 54; 55- “Onlar da: Ey Hud, sen bize bir delil getirmedin, dediler” davanın doğruluğunu gösterecek bir kanıt demektir. Bu da aşırı inatlarından ve gelen mucizelere güvenmemelerindendir. “Biz tanrılarımızı bırakacak değiliz” onlara ibadeti terk edecek değiliz “an kavlike (senin sözünden dolayı)” sözüne bakarak, bu da “târikî”deki zamirden

haldir. **“Sana inanacak da değiliz”** ona icabet etmekten ve tasdik etmekten ümit kestirmektir. **“İn nekulu illa’terake (seni ancak çarpmıştır, deriz)”** i’terake arahu yaruhu’dan gelir ki çarpmak demektir. **“Bazı tanrılarımız kötülükle”** delilikle, bu da tanrılarımıza sövmenden ve insanları onlardan çevirmen yüzündendir. O nedenledir ki saçmalıyor ve hurafe şeyler söylüyorsun. Cümle kavil maddesinin mefuludur, illa da amelsizdir, çünkü istisna müferrağdır. **“O da: Şüphesiz ben Allah’ı şahit tutarım. Siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım, dedi. Ondan başka (ortaklarınızdan). Öyleyse hepiniz bana tuzak kurun. Sonra da beni bekletmeyin”**. Böyle demekle onların aptalca konuşmalarına cevap verdi, tanrılarından uzak olduğuna ve zararlarının boş olduğuna Allah’ı şahit tuttu. Bunu da tekit ve tespit etti. Onları horladığı için ona şahit olmalarını ve bekletmeden helaki için birleşmelerini istedi. Sonunda güçlü kuvvetli oldukları halde uğraşıp da ona hiçbir zarar veremediklerini görünce, cansız tanrılarının zarar ve yarar veremeyeceklerine, ondan intikam alamayacaklarına şüpheleri kalmadı. Bu da onun mucizelerindendi. Çünkü bir tek kişinin kalabalık, yırtıcı ve kan dökücü bir gruba bu sözlerle meydan okuması, başka değil Allah’a güvenmesindendir, ona zarar vermemeleri de sırf onun korumasındandır. Bunun içindir ki arkasından şöyle dedi:

56- “Şüphesiz ben benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz Allah’a tevekkül ettim”. Bunu onlara da ikrar ettirmek için dedi. Mana da şöyledir: Şüphesiz sizler bana zarar vermek için ne kadar uğraşsanız da zarar veremezsiniz. Çünkü ben Allah’a güvendim, onun korumasına sığınyorum. O benim de sizin de sahibinizdir. Onun istemediği şeyi bana yapamazsınız, onun takdir etmediğini başıma getiremezsiniz. Sonra da buna şöyle delil getirdi: **“Hiçbir canlı yoktur ki o, onların perçeminden tutmuş olmasın”**. Yani o onlara sahiptir, onlara kadirdir, onları istediği gibi idare eder. Perçeminden tutmak bunu temsiliidir. **“Şüphesiz Rabbim doğru yoldadır”**. Yani o hak ve adalet üzerindedir. Ona sığınan zayı olmaz, zalim onun elinden kurtulmaz.

57- “Eğer yüz çevirirlerse, benimle gönderilen şeyi size tebliğ etmiş bulunuyorum” tebliğ ve delil getirme görevimi yapmış bulunuyorum. Artık benim bir eksliğim, sizin de mazeretiniz yoktur. Benimle gönderileni size ulaştırdım. **“Ve yestahlifü rabbi (Rabbim sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir)”**. Tehdit mahiyetinde yeni söz başıdır, şöyle ki Allah onları helak edecek ve yerlerine ve mallarına başka kavimleri getirecektir. Ya da fe’li cevabın (fekad eblağtüküm) üzerine atıftır, mahal itibarı ile cezm kiraatı da bunu destekler. Sanki şöyle denilmiştir: Ve intetevellev yazirni rabbi ve yestahlif (eğer yüz

çevirirseniz Rabbim beni mazur görür ve yerinize başkalarını getirir). “Ona zarar veremezsiniz” yüz çevirmenizle “hiçbir şekilde” hiçbir zararla. Kim yestahlif şeklinde meczum okursa (la tadarrunehu) dan nun’u düşürür. “Şüphesiz Rabbim her şeyi muhafaza eder” gözetler; amelleriniz ona gizli kalmaz, karşılığını vermekten gaflet etmez ya da korucu ve istila edicidir, ona zarar vermeniz mümkün değildir.

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا
وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الَّتِي
رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَاتَّبَعُوا فِي
هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةَ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ إِلَّا إِنْ عَادَا كَفَرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا بَعْدًا
لِعَادِ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا
فَلَسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾

58 – Emrimiz gelince, Hud’u da onunla beraber iman edenleri de bizden bir rahmetle kurtardık ve onları ağır bir azaptan kurtardık.

59 – İşte Ad budur! Rablerinin ayetlerini inkar ettiler, onun elçilerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın emrine uydular.

60 – Bu dünyada da kıyamet gününde de lanete tabi tutuldular. Bilin ki Ad, Rablerini inkar ettiler. Bilin ki, Hud kavmi Ad’e uzaklık yazıldı!

61 – Semud kavmine de kardeşleri Salih’i gönderdik. “Ey kavmim, Allah’a ibadet edin. Sizin için ondan başka tanrı yoktur. O, sizi yerden (topraktan) meydana getirdi. Sizi orada imara memur etti. Öyleyse ona istiğfar edin. Sonra da ona tövbe edin. Şüphesiz Rabbim Allah’tır, duaları kabul edendir.

58- “Emrimiz gelince” azabımız yahut azap emrimiz “Hud’u da onunla beraber iman edenleri de bizden bir rahmetle kurtardık”. Dört bin kişi idiler. “Onları ağır bir azaptan kurtardık”. Kurtardığı şe-

yin ne olduğunu açıklayan bir tekrardır, o da sam yelidir ki kafirlerin burunlarından giriyor, arkalarından çıkıyordu, organlarını koparıyordu. Ya da bundan maksat ahiret azabından da kurtarmaktır. Ve şuna telmihtir ki helak olanlar dünyada sam yeli ile helak oldukları gibi ahirette de ağır azapla azap edileceklerdir.

59- “Ve tilke adün (işte Ad budur!)” ism-i işareti müennes yapması kabile itibari ile, çünkü işaret kabirlerine ve eserlerinedir. **“Rablerinin ayetlerini inkar ettiler”** onlara nankörlük ettiler, **“onun elçilerine isyan ettiler”** çünkü kendi elçilerine isyan ettiler. Bir elçiye isyan eden hepsine etmiş olur. Zira bütün elçilere itaat etmekle emrolundular. **“Ve inatçı her zorbanın emrine uydular”** yani büyük azgınlığının demektir. Burada geçen anîd anede anden ve unuden ve aneden çekiminden gelir ki taşkınlık etmektir. Mana da şöyledir: Kendilerini imana çağırana isyan ettiler; küfre ve helake çağırana ise itaat ettiler.

60- “Bu dünyada da kıyamet gününde de lanete tabi tutuldular” yani iki dünyada da lanet arkalarına takıldı, onları azaba yüzükoyun atacaktır. **“Bilin ki Ad, Rablerini inkar ettiler”** tanımadılar yahut nimetine nankörlük ettiler ya da keferu bihi demektir ki car hazfedilmiştir. **“Bilin ki, Hud kavmi Ad için uzaklık yazıldı”** helak ile bedduadır, bundan maksat da şunu göstermektir ki onlar anlatılan şeyler yüzünden başlarına gelen şeyi hak etmişlerdi. “Elâ”nın tekrar edilmesi, durumlarının fecaatini gözler önüne sermek ve hallerinden ibret almak içindir. “Kavmu hud” bu da ad’dan atıfbeyandır, faydası da bunları ikinci Ad İrem’den ayırmaktır ve şuna ima etmektir ki bu rahmetten uzaklık Hud ile aralarında geçen maceradan dolayıdır.

61- “Semud kavmine de kardeşleri Salih’i gönderdik. Ey kavmim, Allah’a ibadet edin. Sizin için ondan başka tanrı yoktur. O sizi yerden meydana getirdi”. Sizi ondan o yarattı, başkası değil. Çünkü Adem’i yarattı, neslini ondan yarattığı meninin maddeleri ise topraktandır. **“Vestamereküm fiha”** ammerereküm fiha demektir ki size orada ömür verdi yahut imarına güç verdi yahut onu emretti demektir. Bunun umra’dan geldiği de söylenmiştir ki yurtlarınızı size ömür boyu verdi, ömürleriniz bittikten sonra ona kendisi mirasçı olacaktır yahut yurtlarını tamir edersiniz, ömrünüz olduğu sürece otursunuz, sonra da başkalarına bırakırsınız. **“Öyleyse ona istiğfar edin, sonra da ona tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır”** rahmeti yakındır. Dua edene **“icabet eder”**.

قَالُوا يَا صَالِحُ

قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهِينَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ
 آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾
 قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَيْنِي مِنْهُ
 رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي
 غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ
 فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أََرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ
 فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا
 فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾

62 – Ey Salih, sen bundan önce içimizde ümit beslenen biri idin. Bizi, atalarımızın ibadet ettikleri şeylere ibadetten men mi ediyorsun? Şüphesiz biz, bizi davet ettiğin şeyden işkillendiren bir şüphe içindeyiz, dediler.

63 – Dedi: Ey kavmim, söyleyin bana, ya ben Rabbimden bir kanıt üzerinde isem ve bana kendinden bir rahmet vermiş ise, ona asi olursam bana Allah'tan kim yardım eder? Siz benim zararımdan başka bir şeyimi artırıyorsunuz!

64 – Ey kavmim, işte size bir mucize olarak Allah'ın devesi! Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin. Ona kötülükle dokunmayın; sonra sizi yakın bir azap yakalar.

65 – Derken onu kestiler; o da: Yurdunuzda üç gün faydalanın. İşte bu, yalanlanmamış bir vaattir, dedi.

62- “Ey Salih, sen bundan önce içimizde ümit beslenen biri idin” çünkü sende başkan yahut müsteşar olman için ya da dinde bize uyman için doğruluk ve feraset işaretleri görüyorduk. Senden bu sözü işitince ümidimiz kesildi. “Bizi atalarımızın ibadet ettikleri şeylere

ibadetten men mi ediyorsun?" bu da geçmişi hikaye tarzında verilmiştir. "Şüphesiz biz, bizi davet ettiğin şeyden bir şüphe içindeyiz" davet ettiğin tevhitten ve putlardan el çekmekten "mürîb (ışkillendiren)" şüpheye düşüren, bu da erabe'ye gelir ya da isnad-ı mecazi üzere zi reybetin demektir ki erabe filemri'den gelir.

63- "Kale ereeytüm (dedi: Ey kavmim, söyleyin bana, ya ben Rab-bimden bir kanıt üzerinde isem)" bir açıklama ve basiret üzerinde isem, şek harfi muhataplara nazarandır. "Ve bana kendinden bir rah-met vermişse" peygamberlik "bana Allah'tan kim yardım eder" bana azabına kim mani olur? "Eğer ona isyan edersem" mesajını iletme-de ve şirkten men etmede. "Siz benim artırmıyorsunuz" peşinizden gelmemi istemenizle "zararımdan başka bir şey" Allah'ın bana ihsan ettiğini boşa çıkarmak ve azabına maruz kalmakla ziyanımdan başka bir şeyimi artırmıyorsunuz. Ya da bana dediğiniz şeylerle size ziyan nispet etmemden başka bir şeyimi artırmıyorsunuz.

64; 65- "Ey kavmim, işte size bir mucize olarak Allah'ın devesi!" Ayeten'in mansup oluşu hal olmasındandır, amili de (hazihi) işaretin-deki manadır, "leküm" de ondan haldir, nekire olduğu için takaddüm etmiştir. "Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin" bitkilerinden yesin, su-yundan içsin. "Ona kötülükle dokunmayın; sonra sizi yakın bir azap yakalar" acil bir azap, ona kötülükle dokunduğunuz için fazla gecik-mez, ancak üç gün gecikir. "Derken onu kestiler; o da: Yurdunuzda faydalanın, dedi" evlerinizde ya da dünya yurdunda yaşayın "üç gün" Çarşamba, Perşembe, Cuma. Sonra helak olacaksınız. "İşte bu, ya-lanlanmamış bir vaattir (ğayru mekzub)" yani ğayru mekzubun fihi demektir. Sonra genişletilip mefulu bih yerine konuldu, şu mısradada olduğu gibi:

Süleym ve Amir kabilelerini müşahede ettiğimiz gün

(şehidna fihi demektir). Ya da mecaz olarak ğayru mekzubin de-mektir. Sanki vaat eden: Sana ödeyeceğim demiş gibidir; eğer öderse kendini tasdik eder, yoksa yalanlar. Ya da va'dun ğayrû kizbin demek-tir, o zaman mekzub; meclud ve makul gibi mastar olur.

فَلَمَّا

جَلَّ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِن
خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ الَّذِينَ
ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَانُوا لَمْ يَغْتَوُوا فِيهَا
أَلَّا إِنَّ تَمُودًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَّا بُعْدًا لِمُودٍ ﴿٦٨﴾ وَلَقَدْ
جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قُلْ سَلَامٌ
فَمَا لَبِثَ أَنْ جَلَّ بِعِجْلٍ خَنِذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ
إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ
إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾

66 – Emrimiz gelince Salih'i de onunla beraber iman edenleri de bizden bir rahmetle azaptan ve o günün rezilliginden kurtardık. Şüphesiz Rabbin o, çok kuvvetlidir, mutlak galiptir.

67 – O zalimleri o korkunç ses yakaladı; yurtlarında diz çökerek kaldılar.

68 – Sanki orada (hiç) ikamet etmemişler gibi. Bilin ki şüphesiz Semud kavmi Rablerini inkar ettiler. Bilin ki Semud kavmi için uzaklık yazıldı.

69 – Andolsun ki elçilerimiz İbrahim'e müjde ile geldiler. “Selam” dediler. O da: “Selam” dedi. Eğlenmeden kızartılmış bir buzağı getirdi.

70 – Ellerin onlara uzanmadığını görünce, onlardan hoşlanmadı ve içinde bir korku hissetti. “Korkma; biz, Lut kavmine gönderildik” dediler.

66- “Emrimiz gelince Salih'i de onunla beraber iman edenleri de bizden bir rahmetle (azaptan) ve o günün rezilliginden kurtardık” yani onları o günün rezilliginden kurtardık ki o da korkunç sesle he-

lakleridir yahut kıyamet günündeki zillet ve rezillikleridir. Nafi'den feth ile "yevmeiz" okuduğu rivayet edilmiştir ki o zaman muzaf muzafun ileyh'ten mebnilik kazanmış olur. Nafi hem burada hem de Maaric suresindeki "min azabi yevmi izin" (*Maaric: 11*) ayetinde böyle okumuştur. **"Şüphesiz Rabbin o, çok kuvvetlidir, mutlak galiptir"** her şeye gücü yeter, her şeye galiptir.

67; 68- "O zalimleri o korkunç ses yakaladı; yurtlarında diz çöke-rek kaldılar" bunun tefsiri de A'raf suresinde geçmiştir. **"Sanki orada hiç ikamet etmemiş gibi. Bilin ki şüphesiz Semud kavmi Rablerini inkar ettiler"**. Ebu Bekir burada ve Necm suresinde, Kisai Kur'an'ın her yerinde; İbn Kesir, İbn Amir ve Ebu Amr da "elâ bu'den lisemud" kavlinde tenvinle (semuden, semudin) okumuşlar; bunda da hay (oy-mak) yahut büyük baba lafzını göz önüne almışlardır.

69- "Andolsun ki elçilerimiz İbrahim'e geldiler" yani melekler. Bunların dokuz olduğu söylenmiştir. Cebrail, Mikail ve İsrafil olmak üzere üç olduğu da söylenmiştir. **"Müjde ile"** evlat muştuluğu ile, Lut kavminin helaki ile de denilmiştir. **"Selam, dediler"** sellemna aleyke selamen (sana selam olsun, dediler). Selamen'in "kalu" ile mansup olması da caizdir, o zaman zekeru selamen demek olur. **"O da: Selam, dedi"** yani emrüküm selamün yahut cevabi selamün veyahut vealey-küm selamün demektir. Merfu olarak selamun diye cevap vermesi onların selamından daha güzel olmuştur. Hamze ile Kisai "silmün" okumuşlardır, Zariyat'ta da böyle okumuşlardı. İkisi de güzel lügattir, hirm ve haram gibi. Bundan maksat sulhtur da denilmiştir. **"Eğlenmeden kızartılmış bir buzağı getirdi"** onu getirmesi gecikmedi yahut onu getirmede gecikmedi ya da o işten geç kalmadı demektir. "En"deki harfi cer takdir edilmiştir ve mahzuftur. Haniz kızgın taş fırında kızartılmış demektir. Yağı akan da denilmiştir ki hanezetil feresü'den gelir, at çuldan dolayı terlemektir. Çünkü başka ayette: **"Biiclin semin"** (*Zariyat: 26*) denilmiştir.

70- "Ellerinin ona uzanmadığını görünce" ellerini uzatmadıklarını görünce **"onlardan hoşlanmadı ve içinde bir korku hissetti"**. Bu durumlarını beğenmedi ve kendisine bir kötülük yapmak istediklerinden korktu. Nekire, enkere ve istenkere aynı manayadır. İycas da anlamak demektir, gizlemektir de denilmiştir. **"Dediler"** ondan korku eserini görünce **"Korkma; biz Lut kavmine gönderildik, dediler"**. Bizler onlara azapla gönderilmiş melekleriz. Elimizi uzatmamamız da bizim yemek yemediğimizdendir.

وَأَمْرَاتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ

فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَقَ ۖ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾

قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَاْ عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَٰذَا

لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا اتَّعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ

الرُّوعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَىٰ يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾

71 – Karısı da ayakta idi; güldü. Biz de onu İshak ile İshak'ın arkasından da Yakup ile müjdeledik.

72 – Karısı: Eyvah, ben bir koca karı, şu kocam da ihtiyar iken ben mi doğuracağım? Şüphesiz bu, şaşılacak bir şeydir, dedi!

73 – Onlar da: “Allah'ın emrinden mi şaşıyorsun? Ey ev halkı, Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizdir,” dediler. Şüphesiz O, övgüye layıktır, Mecid'dir.

74 – İbrahim'den korku gidip de ona müjde gelince, Lut kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı.

71- “Karısı da ayakta idi” perdenin arkasında karşılıklı konuşmalarını dinliyordu ya da başuçlarında hizmet için duruyordu. “fedahiket (güldü)” korkunun geçmesine sevindiğinden yahut kötü kimselerin helakine veyahut görüşünün isabetine sevindi. Çünkü o, İbrahim'e: Lut'u yanına çek; ben o kavmin başına azap ineceğini biliyorum, demişti. Şöyle de denilmiştir: Dahiket hayız görmektir, şair şöyle demiştir:

Ben Selma'yı yeni hayız görürken bir kadın cemaatinin içinde tanıdım,

Henüz memeleri büyümemişti.

Dahiketis semüretü de denilir ki ağacın zamkı sızmadır. Feth ile dahaket de okunmuştur. “Biz de onu İshak ile İshak'ın arkasından Yakup ile müjdeledik” İbn Amir, Hamze ve Hafs yakube'yi kelimadan anlaşılan bir fiille nasb etmişlerdir, takdiri şöyledir: Vevehebna min verai ishake yakube. Şöyle de denilmiştir: O “biishaka”nın mahalline yahut İshak lafzına matuftur. Fethasi de cer içindir, çünkü gayri mun-

sariftir. Bu da aralarına zarfın girmesiyle kabul edilmemiştir. Diğerleri de merfu okumuşlardır, o zaman kendisi müpteda, haberi de zarf olur yani ve yakubu mevludun min badihi demektir. Şöyle de denilmiştir: Vera çocuğun çocuğudur, belki de ona böyle isim verilmesi çocuktan sonra (torun) olmasındandır. Buna göre İshak'a izafesi Yakub'un ondan sonra olmasından değil de İbrahim tarafından sonra olmasındandır. Bu da pek makbul değildir. İki isim Yahya gibi Allah tarafından verilmiş de olabilir, eskiler vermiş de burada hikaye edilmiş de olabilir. Müjdenin kadına yöneltilmesi, müjdesi verilen çocuğun ondan olması hasebiyledir, bir de o kısır idi, çocuğunun olmasını çok istiyordu.

72- **"Karısı: Eyvah, dedi"** ne tuhaf, veyl aslında şerde kullanılır, sonra her korkunç şeyde kullanıldı. Aslı üzere ye ile (veyleti) de okunmuştur. **"Ben bir koca karı iken ben mi doğuracağım!"** doksan yahut doksan dokuz yaşında. **"Şu kocam da"** eşim de "ba'l'in aslı işleri gören kimsedir. **"Yaşlı"** yüz yahut yüz yirmi yaşında. Nasbı hal olmasındandır. Amili de ism-i işaretin manasıdır. Mahzuf müptedanın haberi olarak merfu da okunmuştur yani hüve şeyhun demektir yahut ikinci haberdır yahut kendisi haberdır, "ba'li" de bedeldir. **"Şüphesiz bu, şaşılacak bir şeydir"** yani iki ihtiyarın çocuğu. Bu da adet icabı şaşılacak bir şeydir, kudret bakımından değil.

73- **"Onlar da: Allah'ın emrinden mi şaşıyorsun? Ey ev halkı, Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizdir, dediler"**. Kadının durumunu beğenmiyorlar, çünkü bu harikulade şeyler peygamber evinin ve mucizelerin indiği yerin halkı olmalarından, daha çok nimet ve ikrama nail olmalarındandır. Bu şaşılacak bir şey değildir. Akıllı bir kimse bunu garipsemez, hele mucizeleri görerek yetişen bir kimse hiç yadırgamaz. "Ehlel beyt" medih veya özellik kasdı ile nida olmak üzere mansuptur: Allahümmağfir lena eyyetühal isabetü kavli gibi. **"Şüphesiz o, övgüye layıktır"** övülecek şeyi yapar **"meciddir"** hayır ve ihsanı çoktur.

74- **"İbrahim'den korku gidip de"** korku hissetmeyip de onları tanımakla kalbi yatışarak **"ona müjde gelince"** korkunun yerine **"Lut kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı"** onlar hakkında elçilerimizle tartışmaya başladı. Mücadelesi de onlara: Şüphesiz orada Lut vardır, sözüdür. Bu da ya lemma'nın cevabıdır, halin hikayesi olarak muzari şeklinde gelmiştir ya da mazi manası ile lev'de olduğu gibi cevap yerindedir. Yahut mahzuf cevabın göstergesidir mesela icteree ala hitabına (bize hitap etme cüreti buldu) yahut şeraa fi cidaline gibi. Ya da ona mütealliktir, onun yerine geçmiştir mesela ehaze yahut akbele yücadilüna gibi.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ

أَوَاهُ مُنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ
وَأَنْتُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا
لُوطًا سَاءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾
وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ
السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي مِنْ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَلَا تَخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ
عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾

75 – Gerçekten İbrahim cidden çok yumuşaktır, kendini Allah'a veren çok içli idi.

76 – Ey İbrahim, bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin emri gelmiştir. Onlara reddolunmayan bir azap gelecektir.

77 – Elçilerimiz Lut'a gelince, onların yüzünden üzüldü ve göğsü daraldı. Bu, çetin bir gündür, dedi!

78 – Kavmi ona koşarak geldiler. Daha önce de kötü şeyler yapıyorlardı. Ey kavmim, işte kızlarım, onlar sizin için daha temizdir. Allah'tan korkun. Beni misafirlerimin içinde rezil etmeyin, içinizde aklı başında bir adam yok mu, dedi?

79 – Dediler: Andolsun, gerçekten bilmişsindir ki bizim senin kızlarında bir hakkımız yoktur ve şüphesiz sen, bizim ne istediğimizi iyi bilirsin.

75- “Gerçekten İbrahim cidden çok yumuşaktır” suçludan hemen intikam almak istemez. “Evvahün (çok içlidir)” günahlardan çok an eder ve insanlar için üzüldü. “Münibün” Allah'a dönerdi. Bundan maksat onu mücadeleye sevk eden şeyi açıklamaktır. O da çok yufka yürekli ve aşırı derecede merhametli oluşudur.

76- “Ey İbrahim, bundan” bu mücadeleden “vazgeç. Çünkü Rab-

binin emri gelmiştir” ezeli azap kazasına göre takdir gelmiştir. O, hal-lerini daha iyi bilir. **“Onlara reddolunmayan bir azap gelecektir”** ne tartışma ne dua ne de başka bir şeyle çevrilmeyecek azap.

77- “Elçilerimiz Lut’a gelince, onların yüzünden üzüldü” gelmeleri onu üzdü, çünkü onlar gençler suretinde gelmişlerdi. Onların insan olduklarını zannetti. Kavmi onlara saldırır da müdafaalarından aciz kalır zannetti. **“Ve göğsü daraldı”** onların namına kalbi sıkıştı, bu da bir kötülüğü def edemediği ve ona çare bulamadığı zaman kişinin birden içe kapanmasından kinayedir. **“Bu, çetin bir gündür, dedi”** asabe’u’dan gelir ki bağlamak manasınadır.

78- “Kavmi ona koşarak geldiler” misafirlerine o kötü hareketi yapmak için sanki itiliyorlardı. **“Daha önce de”** o vakitten önce de **“kötü şeyler yapıyorlardı”** çirkin şeyler, onda alışık idiler, utanmadılar, öyle ki açıktan koşarak geldiler. **“Ey kavmim, işte kızlarım, dedi”** asaletinden ve gayretinden onları misafirleri için feda etti. Mana şöyledir: İşte bunlar kızlarımdır, onlarla evlenin. Daha önce istemişlerdi, pisliklerinden ve denk olmadıklarından kabul etmemişti, yoksa Müslüman kadınların kafirlere haram olmasından değil. Çünkü bu yeni bir dindir. Ya da istedikleri o çirkin şeyi sona erdirmek için kızlarını teklif etmiştir. Çünkü bu ondan daha ehvendir. Ya da bundan duyduğu şiddetli nefreti açığa vurmak için demiştir ki ona acısınlar. Şöyle de denilmiştir: Kızlardan maksat kadınlarıdır, çünkü her peygamber şefkat ve terbiye bakımından ümmetinin babasıdır. İbn Mes’ud’un Mushaf’ında: **“Ve ezvacuhu ümmehatühüm vehüve ebün lehüm”** (Ahzab: 6) şeklindedir. **“Onlar sizin için daha temizdir”** bilfiil daha nazif ve daha az çirkindir. Mesela: Ölü gasp maldan daha temiz ve daha helaldir, sözü gibi. Nasb ile **“athara”** da okunmuştur, o zaman hal olur, **“hünne”** **“benati”** nin haberi olur, haza ahi gibi. O (hünne lafzı) zamir-i fasıl değildir, çünkü hal ile sahibi arasına giremez. **“Allah’tan korkun”** fuhşu terk yahut kadınları erkeklere tercih etmekle. **“Vela tuhzuni (beni rezil etmeyin)”** bu da hizzy’den gelir ya da beni hacil etmeyin demektir ki utanmak manasına hazaye’den gelir. **“Misafirlerim içinde”** onların hakkında, çünkü adamın misafirini hacil etmek onu hacil etmektir. **“İçinizde akli başında bir adam yok mu?”** hakkı bulan ve çirkin şeyden yüz çeviren.

79- “Dediler: Andolsun, gerçekten bilmişsindir ki bizim senin kızlarında hakkımız yoktur” onlara ihtiyacımız yoktur. **“Ve şüphesiz sen, bizim ne istediğimizi iyi bilirsin”** o da erkeklere gelmektedir.

قَالَ

لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَا لُوطُ
إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصْلَوْا إِلَيْكَ فَاسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ
مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَاتُكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا
مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾
فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا
حِجْرَةً مِّنْ سِجِّيلٍ مَّنْضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ
مِّنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

80 – Lut: Keşke size karşı bir gücüm olsaydı yahut sağlam bir kaleye sığınsaydım, dedi!

81 – Elçiler: Ey Lut, biz Rabbinin elçileriyiz. Sana asla dokunamazlar. Sen alleni gecenin bir bölümünde yürüt. İçinizden kimse arkasına bakmasın, ancak karın hariç. Çünkü onlara dokunan ona da dokunacaktır. Onların belirlenen vakitleri sabahtır. Sabah da yakın değil midir, dediler?

82 – Emrimiz gelince, oranın üstünü altına getirdik. Üzerlerine istif edilmiş pişmiş çamurdan taşlar yağdırdık.

83 – Rabbinin katında damgalanmış (taşlar). O, zalimlerden uzak değildir.

80- “Lut: Keşke size karşı bir gücüm olsaydı, dedi” keşke kendi gücümlle sizi def etseydim. “Yahut sağlam bir kaleye sığınsaydım” güçlü, benim için size mani olacak dağ gibi kuvvetli birine. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah kardeşim Lut’a rahmet etsin, aslında sağlam bir kaleye (Allah’a) sığınmıştı. Nasb ile “ev âviye” de okunmuştur ki o zaman gizli “en” olur, sanki şöyle demiştir: Lev enne li biküm kuvveten ev üviyyen. Lev’in cevabı da mahzuftur, takdiri de: Ledefatüküm (sizi iterdim). Rivayete göre misafirlerinin üzerine kapıyı kapattı, kapının arkasından onlarla

mücadeleye başladı. Onlar duvara tırmandılar, melekler Lut'un sıkıntısını görünce:

81- “Ey Lut, bizler Rabbinin elçileriyiz. Sana asla ulaşamayacaklardır, dediler”. Bize zarar vermekle sana zarar vermeyeceklerdir, sakin ol, bizi onlarla baş başa bırak. O da bıraktı. Cebrail aleyhisselam kanadı ile yüzlerine vurdu, gözlerini silme kör etti, göremez oldular. Çıktılar: Başınızı kurtarın, Lut'un evinde sihirbazlar var, dediler. **“Feesri biehlake (aileni yürüt)”** katı' hemzesiyle isra'dan gelir. İbn Kesir ve Nafi Kur'an'ın neresinde olursa sera'dan vasl hemzesiyle okumuşlardır. **“Gecenin bir bölümünde”** onun bir kısmında. **“İçinizden kimse arkasına bakmasın”** geri dönmessin yahut geriye bakmasın. Yasak lafızda **“ahade”** (kimseye)dir, mana da Lut'adır. **“Ancak karın hariç”** bu da **“feesri biehlake”** kavlinden istisnadır. **“Feesri biehlake bıkıt'in minnelleyli illemreetek”** okunuşu da bunu gösterir. Bu, iltifatı geri kalma ile tevil edildiği takdirde doğru olur. Çünkü giderken arkaya bakmakla tefsir edilirse bu, İbn Kesir ile Ebu Amr'ın ahad'den bedel olarak ref ile okuyuşlarına ters düşer. İki kiraatı şu manada iki rivayete haml etmek caiz değildir: O, kavmi ile beraber karısının arkasında idi yahut onu çıkardı. O da azap sesini işitince döndü ve: Eyvah kavmim helak oldu, dedi, hemen bir taş yetişip onu öldürdü. Çünkü kesin şeyleri çelişik manalara taşımak doğru değildir. En iyisi iki kiraatta da istisnayı, la-yeltefit kavlinden yapmaktır. Allah Teala'nın: **“Ma faaluhu illa kalilün”** (Nisa: 66) kavli de bundandır. Kurraların çoğunun fasih olmayan kiraatı önermeleri akla uzak değildir. Bundan Lut'un, karısına arkasına bakmasını emrettiği manası çıkmaz, bilakis bozuşmamak için ondan men etmediği çıkar. Bunun içindir ki Allah Teala yeni söz başı olarak gerekçesini şöyle bildirmiştir: **“Çünkü onlara dokunan ona da dokunacaktır”**. Ref kiraatı üzerine istisnayı munkatı saymak güzel değildir. **“Onların belirlenen vakitleri sabahtır”** sanki bu da gece yürütmenin sebebi gibidir. **“Sabah da yakın değil midir?”** Bu da Lut'un acele edip azabın gecikmesinden yakınmasının cevabıdır.

82; 83- “Emrimiz gelince” azabımız yahut azap emrimiz, lafzı asıl manasına haml etmek ve azabı da **“altını üstüne getirdik”** kavlinin gereği olarak onun sonucu kabul etmek de bunu destekler. Çünkü bu **“lemma”**nın cevabıdır. Hakkı, caalu aliyeha demek idi, yani memur melekler öyle yaptılar. Buna rağmen sebebin sahibi kendi olmasıyla nefsine isnat etmesi (biz yaptık demesi) işi büyütme içindir. Çünkü rivayete göre Cebrail aleyhisselam kanadını şehirlerinin altına soktu, onları göğe kaldırdı. Öyle ki köpeklerin uluması ve horozların ötmesi gökte duyuldu, sonra onu ters yüz edip yere çarptı. **“Üzerlerine yağdır-**

dık” şehirlerin üzerlerine yahut kaçkınların üzerine “**pişmiş çamur-
dan taşlar**” taşlaşmış çamurdan, çünkü başka bir ayette: “Çamurdan
taşlar” (*Zariyat: 33*) demiştir. Siccil’in aslı, sengil’dir, Arapçalaşmıştır.
Şöyle de denilmiştir: Bu, escelehu’dan gelir ki göndermek yahut ver-
gisini su gibi akıtmaktır. Mana da şöyledir: Gönderilen şey benzerin-
den yahut su gibi akan ihsandan. Ya da sicil’den gelir ki Allah’ın azap
için yazdığı şeyden demektir. Şöyle de denilmiştir: Aslı siccin’dir, yani
cehennemden demektir. Nun lam’a çevrilmiştir. “**Mandud**” azapları
için istif edilmiş yahut yağmur damlaları gibi arka arkaya gönderilmiş
demektir ya da birbirinin üzerine konulmuş, yapıştırılmış demektir.
“**Damgalanmış**” üzerine azap işareti konulmuş. Şöyle de denilmiş-
tir: Beyaz ve kırmızı ile işaretlenmiş ya da dünya taşlarından ayrıla-
cak bir görüntü verilmiş ya da üzerine atılacak kimsenin adı yazılmış
demektir. “**Rabbinin katında**” hazinelerinde. “O, zalimlerden uzak
değildir” çünkü onlar zulümleri nedeniyle taş yağmurunu hak et-
mişlerdir. Bunda bütün zalimler için tehdit vardır. Rivayete göre alev-
hisselam Efendimiz bunu Cebrail aleyhisselam’a sordu, o da: Senin
ümmetinin zalimlerini kast ediyor; nerede bir zalim varsa bir zaman
başına taş yağmuru yağma riskine maruzdur, dedi. Şöyle de denilmiş-
tir: Zamir kentlere racidir, yani onlar Mekke zalimlerine yakındır, Şam
seferlerinde onların yanından geçerler. Baîd’in müzekker kılınması
hacer (taş) yahut mekân tevili iledir.

وَالِى مَدِينَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَدْ
يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا
الْمِكِيلَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرِيكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ مُحِيطٍ ٨٤ وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكِيلَ وَالْمِيزَانَ
بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ
مُفْسِدِينَ ٨٥

84 – Medyen’e de kardeşleri Şuayb’i gönderdik. Ey kavmim, Allah’a ibadet edin. Sizin için ondan başka tanrı yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik yapmayın. Şüphesiz ben, sizi bir hayır içinde görüyorum. Ve ben sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum, dedi.

85 – Ey kavmim, ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın. İnsanların eşyalarını kısmayın. Yeryüzünde bozguncular olarak fesat çıkarmayın.

84- “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’i gönderdik” İbrahim aleyhisselam’ın oğlu Medyen’in evlatlarını ya da Medyen halkını kast ediyor. Medyen onun kurduğu bir şehir, onun adını almıştır. **“Ey kavmim, Allah’a ibadet edin. Sizin için ondan başka bir tanrı yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik yapmayın”.** Onlara önce tevhide emretti, çünkü işin temeli odur. Sonra da onları alıştıkları şeyden, adalete sığmayan ve karşılıklı rızaya dayanan meşru alışverişe zarar veren hak yemeden men etti. **“Şüphesiz ben sizi bir hayır içinde görüyorum”** hak yemeye gerek kalmayan bolluk içinde yahut bir nimet içinde ki onun hakkı şükür için insanlara ikram etmektir; haklarını yemek değildir. Ya da öyle bir bolluk içinde görüyorum ki onu içinde bulunduğunuz yanlış işlemlerinizle heder etmeyin. **“Ve ben sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum, dedi”.** İçinizden kimsenin kaçamayacağı azaptan. Şöyle de denilmiştir: Helak edici bir azaptan. Bu da “ürünü kuşatıldı” (*Kehf: 42*) kavlinden gelmektedir. Maksat kıyamet gününün azabıdır ya da kökünü kazıma azabıdır. Günü azabın sıfatı olan kuşatma ile nitelemek içine almasından dolayıdır.

85- “Ey kavmim, ölçüyü, tartıyı tam yapın” zıddını yasakladıktan sonra tam yapmayı açıkça söylemesi, mübalağa içindir ve şuna dikkat çekmek içindir ki ölçüyü ve tartıyı bilerek eksik yapmaktan çekinmeleri yetmez. Aynı zamanda tam yapmak için gayret etmek de lazımdır, ister ki biraz fazla vermekle olsun, **“adaletle”** ne artık ne eksik olmaksızın eşitlik ve doğrulukla. Çünkü fazla vermek tam yapmaktır, menduptur, zorunlu değildir, bazen mahzurlu bile olabilir. **“İnsanların eşyalarını kısmayın”** bu da özellemeden sonra genellemedir, çünkü bu miktarda veya gayrisinde olmaktan daha geniştir. Şu **“vela tasev (yeryüzünde bozguncular olarak fesat çıkarmayın)”** kavli de böyledir. Çünkü asv ifadesi çeşitli bozgunculuklardan hakkı ve diğer eksik vermeyi de içine alır. Şöyle de denilmiştir: Kısmaktan maksat alışveriş muamelelerinden öşür gibi vergi almaktır. Asv hırsızlık, yol kesmek ve yağma gibi şeylerdir. “Müfsidin” şeklindeki hal’in faydası da ıslah niyetiyle yapılmasını bunun dışına çıkarmak içindir, mesela Hızır aleyhisselam’ın yaptığı gibi. Bunun manası şöyledir de denilmiştir: Din işlerinizde ve ahiret maslahatlarınızda yeryüzünde bozgunculuk etmeyin.

بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ

مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ
أَصْلَوْتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ
فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَدْ
يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ
رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا أَنهَيْكُمْ
عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي
إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾

86 – Allah'ın kalan rızkı sizin için daha hayırlıdır, eğer müminlerseniz. Ben, sizin üzerinizde bekçi değilim.

87 – Dediler: Ey Şuayb, atalarımızın ibadet ettiklerini ve mallarımızda istediğimizi yapmayı bırakmamızı sana namazların mı emrediyor? Şüphesiz sen, gerçekten yumuşak huylu, akli başında bir adamsın.

88 – Dedi: Ey kavmim, söyleyin bana, ya ben, Rabblımden bir belge üzerinde isem ve kendinden bana güzel bir rızık vermişse! Sizi yasakladığım şeylerde size muhalefet etmek istemiyorum. Ben, gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Benim muvaffakiyetim ancak Allah ile. Yalnız ona tevekkül ettim ve yalnız ona dönüyorum.

86- "Allah'ın kalan rızıkı" haramdan çekindikten sonra size bıraktığı helal "sizin için daha hayırlıdır" eksik yaparak topladığınızdan "eğer müminler iseniz" iman etmeniz şartıyla. Çünkü onun hayır olması kurtulmakla beraber arkasından sevap kazanmaktır. Bu da iman şartına bağlıdır. Ya da size dediğimi tasdik ediyorsanız demektir. Bakıyye'nin itaat olduğu da söylenmiştir, çünkü Allah Teala "baki kalan ameller" (Kehf: 46) demiştir. Te ile "takıyyetullahi" de okunmuştur, bu da ondan sakınmadır ki insanı isyanlardan çeker çevirir. "Ben si-

zin üzerinizde bekçi değilim" sizi çirkinliklerden çekecek bekçi yahut amellerinizi kayıt altına alıp da size karşılığını verecek değilim. Ben ancak öğütücü ve tebliğciyim. Uyarmamla da mazur olmuşum. Ya da kötü işlerinizi bırakmadığınız takdirde Allah'ın size verdiği nimetleri koruyacak değilim.

87- "Dediler: Ey Şuayb, atalarımızın ibadet ettiklerini bırakmamızı sana namazların mı emrediyor?" atalarının ibadet ettikleri de putlardır. Onlara tevhide emrettikten sonra alay yollu ve namazı ile dalga geçerek cevap verdiler ve şunu ima ettiler ki akıllı olan bir kimse böyle şeye davet etmez. Seni buna ancak aklından geçen şeyler ve sürekli yaptığın şey cinsinden vesveseler sürüklemiştir. Şuayb çok namaz kılardı. Bunun içindir ki namazların diyerek çoğul zikretmişlerdir. Hamze, Kisai ve Hafs tekil olarak (namazın) okumuşlardır. Mana da şöyledir: Namazların mı sana bunları terk etmemiz teklifini yapıyor? Bu durumda muzaf hazf edilmiştir, çünkü bir adam başkasının işiyle emredilmez. **"Ev en nefale (ya da mallarımızda istediğimizi yapmamızı bırakmamızı)"** bu da "ma"nın üzerine atıftır yani mallarımızda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi demektir. İkisinde de te ile de okunmuştur (en tefale, ma teşau) bu da eksik ölçme yasağının ve tam yapma emrinin cevabıdır. Şöyle de denilmiştir: Onları dirhemler ve dinarları kırpmaktan men ederdi. Böyle demekle bunu murat etmişlerdir. **"Şüphesiz sen gerçekten yumuşak huylu akıllı başında adamsın"** onunla alay ettiler ve onu bunun zıddı ile nitelemek istediler. Ya da ondan duyduklarını ve akla uzak gördüklerini bir gerekçeye bağlamak istediler, o da onun yumuşak huylu ve akıllı başında bir adam olmasıdır. Böyle bir kimse bu gibi şeyleri yapar mı, demek istediler?

88- "Dedi: Ey kavmim, söyleyin bana, ya ben, Rabbinden bir belge üzerinde isem" Allah'ın kendisine verdiği ilim ve peygamberliğe işaret ediyor. **"Ve kendinden bana güzel bir rızık vermişse!"** Bu da Allah'ın ona verdiği helal mala işarettir. Şartın cevabı mahzuftur takdiri şöyledir: Maddi ve manevi mutlulukları içine alan bu nimete karşılık onun vahyine hainlik etmem ve emir ve yasaklarına karşı gelmem bana yakışır mı? Bu da alıştıkları şeyleri değiştirme ve atalarının dininden men etmeye karşı beğenmedikleri şeyler için özür dileme gibidir. "Minhü"deki zamir Allah'a gitmektedir yani kendi katından ve elde etmek için çalışıp çabalamadan yardımı ile vermesinden demektir.

"Vema üridü en ühalifeküm (sizi yasakladığım şeylerde size muhalefet etmek istemiyorum)" yani başına buyruk olup size men ettiğimi eğer doğru olsa idi tercih ederdim, demek istemiyorum. Onu men etmek şöyle dursun ondan yan çizmezdim. Hâleftü zeyden ila keza

denir ki o arkasını dönüp giderken ona doğru gitmektir. Hâleftühu anhö de tersi olmaktadır. “Ben, gücüm yettiği kadar ıslahat yapmak istiyorum” ben ancak iyiliği emretmek ve kötülükten men etmekle yaşadığım sürece ıslahat yapmak istiyorum. Eğer yaptıklarınızı doğru bulsaydım, sizi ondan men etmezdim. Bu üç cevabın bu tarzda verilisinin bir önemi vardır o da şuna dikkat çekmektir ki akıllı kimse yaptığı ve yapmadığı her şeyde bu üçten birine riayet etmelidir. Bunların en önemlisi ve en yücesi de Allah Teala’nın hakkıdır. İkincisi nefsin hakkıdır, üçüncüsü de insanların hakkıdır. Bütün bunlar size emrettiklerimi emretmemi ve men ettiklerimi de men etmemi gerektirmektedir. “Mastetatü”deki “ma” mastariyedir, zarf (zaman) yerine düşmüştür. Haberiye (ellezi manasına) ıslah’tan bedel olduğu da denilmiştir. Yani gücüm yettiği kadar yahut (ıslaha mestetatü) gücümün yettiğini ıslah etmek istiyorum demektir. Bu durumda muzaf hazf edilmiştir. “Benim muvaffakiyetim ancak Allah iledir” hakkı ve doğruyu yakalamam ancak onun hidayet ve yardımı iledir. “Yalnız ona tevekkül ettim” çünkü her şeye gücü yeten o’dur, ondan başkası haddi zatında acizdir, hatta itibar edilemeyecek kadar yoktur. Bunda katışıksız tevhide işaret vardır, o da başlangıcı bilmenin en yüksek derecesidir. “Ve ileyhi ünib (yalnız ona dönüyorum)” bu da ahireti bilmeye işaretidir ki o da sılanın fiil üzerine geçmesiyle hasır ifade etmiştir. Bu kelimelerde yaptığı ve yapmadığı her şeyde hakkı yakalamak için bütün işlerde Allah Teala’dan muvaffakiyet isteme vardır ve her şeyiyle ona yönelmek, kafirlerin ümidini kesmek, onları boş vermek, düşmanlıklarını ciddiye almamak ve ceza için Allah’a dönmeleriyle tehdit vardır.

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ

نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ ٨٩

وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ٩٠

89 – Ey kavmim, bana muhalefetiniz, başınıza Nuh kavminin yahut Hud kavminin veyahut Salih kavminin başına gelenler gibi bir şey getirmesin. Lut kavmi de size uzak değildir.

90 – Rabbinizden istigfar edin, sonra da ona tövbe edin. Şüphesiz benim Rabbim çok esirgeyicidir, çok severdir.

89- “Ey kavmim, bana muhalefetiniz” düşmanlığınız “size kazandırmasın, başınıza Nuh kavminin başına gelenin bir benzerini getirmesin” suda boğulma gibi “yahut Hud kavminin” fırtına gibi “yahut Salih kavminin” yer sarsıntısı gibi. “En yusibeküm” en sılasıyla beraber “cereme”nin ikinci mefuludur. Çünkü o kesebe gibi bir ve iki mefule geçişli olur. İbn Kesir zam ile “yücrimenneküm” okumuştur. O da bir mefule geçişli olandan nakledilmiştir. Birincisi daha fasihtir. Çünkü ecreme fasihlerin dillerinde daha az dolaşır. Lam’ın fethi ile “misle” de okunmuştur, çünkü mebniye muzaf olmuştur. Şu şiirde olduğu gibi:

*Su içmekten men olunmadı ancak şu var ki
Daldaki bir güvercin öttü, o da ürktü.*

(Çayra, en’e muzaf olmakla mebni olmuştur).

“Lut kavmi size uzak değildir”. Zaman ve mekan itibar ile, eğer öncekilerden ibret almadınızsa onlardan alın. Çünkü küfürde ve kötülüklerde size uzak değildirler, onların başlarına gelen sizin de başınıza gelebilir. Baîd’in müfret olması, ma ihlakühüm yahut mahüm bişeyin baîd demek olduğu içindir. Bu gibi şeylerde müzekkerle müennesin bir olması da uzak ihtimal değildir, çünkü bunlar mastardırlar, mesela sahil (at kişnemesi) ve şehik (eşek anırması) gibi.

90- “Rabbinizden istiğfar edin, sonra da ona tövbe edin” işlediğiniz günahlardan. “Şüphesiz benim Rabbim çok esirgeyicidir” tövbe edenlere çok merhametlidir, “çok sevicidir” çok sevenin sevdiğine yaptığı gibi onlara çok lütuf ve ihsan eder. Bu da günahıta ısrarın ardından tövbeye karşı iyi bir vaattir.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا
لَنَرِيكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْمُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا
بِعَزِيزٍ ۝٩١ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ
وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۝٩٢
وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَاتَتِكُمْ إِنِّي عَمِلْتُ سَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَذِبٌ وَارْتَقِبُوا
إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ۝٩٣

91 – Dediler: Ey Şuayb, senin dediklerinden çoğunu anlamıyoruz. Ve biz, seni içimizde zayıf görüyoruz. Eğer aşiretin olmasa idi, mutlaka seni taşla öldürürdük. Sen bize göre değerli biri değilsin.

92 – Dedi: Ey kavmim, aşiretim size göre Allah’tan daha mı şerefli-
lidir ki, onu arkanıza atılacak bir şey edindiniz. Şüphesiz Rabbim
yaptıklarınızı kuşatıcıdır.

93 – Ey kavmim, siz durumunuza göre yapacağınızı yapın. Şüp-
hesiz ben de yapıyorum. Yakında kendisini rezil edecek azabın kime
geleceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Bekleyin; şüphe-
siz ben de sizinle beraber bekliyorum.

91- “Dediler: Ey Şuayb, anlamıyoruz” kavrayamıyoruz “dedikle-
rinden çoğunu” mesela tevhidin zorunluluğu, eksik ölçüp tartmanın
haramlığı ve bunlara delil olarak zikredilen şeyler gibi. Bu da akılla-
rının kısa ve düşüncelerinin olmamasındandır. Şöyle de denilmiştir:
Bunu konuşmasını alaya almak için dediler yahut ondan çok nefret
ettikleri için ona kafalarını vermiyorlardı. “Seni içimizde zayıf görü-
yoruz” gücün yoktur, sana bir kötülük yapmak istesek karşı koyamaz-
sın ya da değersiz ve hor görüyoruz. Onun kör olduğu da söylenmiştir,
çünkü zaîf Himyer dilinde kör demektir. Bu görüş makama münasip
olmamakla beraber zarf ile kayıtlanması da onu reddeder. Bazı Mu-
tezi’leler körün Peygamber olamayacağını söylemişlerdir; onu kadı-
lık ve şahitliğe kıyas etmişlerdir. Fakat aralarındaki fark açıktır. “Eğer

aşiretin olmasa idi” kavmin ve yanımızdaki itibarları, çünkü onlar da kendi dinimizdendirler. Yoksa güçlerinden korkma değildir. Çünkü raht üçten ona kadar insana denir. Dokuza kadar da denilmiştir. **“Mutlaka seni taşla öldürürdük”** taş atarak yahut en ağır şekilde öldürürdük. **“Sen bize göre değerli biri değilsin”** ki taşla öldürmeyelim. Bu da delile cevap veremeyen ahmakların adetidir; delillere ve ayetlere sövme ve tehditle karşılık verirler. “Ente”nin başına nefiy zamiri getirilmesi, şuna dikkat çekmek içindir ki söz onun hakkındadır, güçlü olması hakkında değildir. Ona eziyetlerine de kavminin itibarı mani olmuştur. Bunun içindir ki:

92- “Ey kavmim, aşiretim size göre Allah’tan daha mı şereflidir ki, onu arkanıza atılacak bir şey edindiniz” dedi. Onu yani Allah’ı şirk koşmanız ve elçisini horlamanızla arkanıza atılacak ve unutulacak bir şey gibi yaptınız. Allah’a saygı duymuyor da kavmime mi saygı duyuyorsunuz? Bunun redde, azarlamaya, inkara ve yalanlamaya ihtimali vardır. “Zıhriyya” zahra (sırta) mensuptur, kesr ise nisbete arız olan değişikliklerdendir. **“Şüphesiz Rabbim yaptıklarınızı kuşatıcıdır”** ona onlardan hiçbir şey gizli kalmaz, cezanızı verir.

93- “Ey kavmim, siz durumunuza göre yapacağınızı yapın. Şüphesiz ben de yapıyorum. Yakında kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini bileceksiniz”. Aynısı Enfal suresinde geçmiştir. “Oradaki “fesevfe talemun”daki fe ısrarın ve içinde bulundukları şeyin buna sebep olduğunu göstermektedir. Burada hazfi ise “bundan sonra ne oldu?” sorusunun cevabı olmasındandır. Bu da daha çok korkutucudur. **“Ve men hüve kazib (kimin yalancı olduğunu bileceksiniz)”** bu da “men ye’tihi”ye atıftır, yoksa alternatifi olduğu için değildir. Mesela: Yalancıyı ve doğruyu bileceksin sözün gibi. Böyle değil de onu tehdit edip de yalanlayınca: Azap göreceksiniz ve sizden ve benden yalancı kimdir bileceksiniz, dedi. Şöyle de denilmiştir: Kıyası, birinciye onlara, ikinciye de kendisine nispet ederek: Men hüve sadıkun demek idi, ancak onlar onun yalancı olduğunu iddia edince o da onların iddialarına göre: Ve men hüve kazibün, dedi. **“Bekleyin”** size diyeceğimi bekleyin **“şüphesiz ben de sizinle beraber bekliyorum”.** Burada geçen rakib fail veznindeki, rakib manasınadır, tıpkı sarım gibi ya da murakib manasınadır tıpkı aşir gibi ya da murtakib manasınadır, tıpkı refi gibi.

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ
 آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ
 فَاصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَائِعِينَ ﴿٩٤﴾ كَانَ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا إِلَّا
 بَعْدًا لِمَدِينٍ كَمَا بَعْدَتْ ثُمُودُ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
 مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ
 فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾
 يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ
 الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾

94 – Emrimiz gelince Şuayb'i de onunla beraber iman edenleri de bizden bir rahmetle kurtardık. Zalimleri ise o ses tuttu; hemen yurtlarında diz çökerek kaldılar.

95 – Sanki orada kalmamışlar gibi. Bilin ki Semud kavmi uzak olduğu gibi Medyen için de bir uzaklık!

96 – Andolsun Musa'yı da ayetlerimizle ve apaçık bir kanıtla gönderdik.

97 – Fir'avn'e ve ileri gelenlerine. Onlar Fir'avn'in emrine uydular. Fir'avn'in emri ise doğru değildi.

98 – Kıyamet gününde kavminin başına geçecek. Onları ateşe götürmüştür. Varılan o yer ne kötüdür!

94- “Velemma cae emrûna (emrimiz gelince Şuayb'i de onunla beraber iman edenleri de bizden bir rahmetle kurtardık)”. Ad kıssasında olduğu gibi vav ile (velemma cae) demesi, sebep yerine geçen va'd geçmemesindendir. Ama Salih ve Lut kıssaları öyle değil. Çünkü onlarda vaattan sonra zikredilmiştir. O da: “Va'dün ğayru mekzub” (Hud: 65) ve “inne mevidehumus subh” (Hud: 81) kavlidir. Bunun içindir ki oralarda sebep fe'si ile gelmiştir. “Zalimleri ise o ses tuttu” dediklerine göre Cebrail onlara seslendi, onlar da helak oldular. “He-

men yurtlarında diz çökerek kaldılar” ölümler olarak. Cüsum’un aslı bir yerden ayrılmayıp kalmaktır.

95- **“Sanki orada olmamışlar gibi”** sanki orada ikamet etmemişler gibi. **“Bilin ki Semud kavmi için uzaklık olduğu gibi Medyen için de bir uzaklık!”** bunları onlara benzetti; çünkü onların da azapları ses ile idi. Ancak onların sesi altlarından, Medyen’in sesi ise üstlerinden idi. Aslı üzere zam ile **“baudet”** okunmuştur, çünkü kesr helake sebep olan şeyle uzaklık manasını değiştirmek içindir. Bu’da ikisinin mas-tarıdır, baad ise meksurun mastarıdır.

96- **“Andolsun Musa’yı da ayetlerimizle gönderdik”** Tevrat’la yahut mucizelerle. **“Ve apaçık bir kanıtla”** o da mucizelerdir yahut asa’dır. Onu tek zikretmesi en açığı olmasındandır. Bu ikisinden, bir şey murat edilmek de caizdir yani andolsun ki onu bizim ayetimiz ve onun için de peygamberliğine açık veya onu açıklayan bir delille gönderdik. Çünkü (mübin’deki) ebane lazım ve müteaddi olarak gelir. İki-sinin arasındaki fark şudur; ayet emareyi de kesin delili de içine alır. Sultan ise sağlam olana hastır, mübin de açık olana özgüdür.

97- **“Fir’avn’e ve ileri gelenlerine. Onlar Fir’avn’in emrine uydu-lar”** Musa’yı inkar ederek onun emrine tabi oldular ya da hakka hi-dayet eden, açık ve seçik mucizelerle desteklenen Musa’ya tabi ol-madılar. Sapıklığa ve taşkınlığa dalan, bozuk olduğu en az akli olana gizli kalmayan Fir’avn’in yolunu tuttular. Bu da aşırı cahilliklerinden ve gerçeği görmemelerinden idi. **“Fir’avn’in emri doğru değildi”** yol gösterici yahut yol göstermeye sahip değildi. O sadece sırf azgınlık ve apaçık sapıklık idi.

98- **“Kıyamet gününde kavminin önüne geçecek”** onları dünyada sapıklığa götürdüğü gibi ateşe götürecektir. Kademe’nin tekaddeme manasına olduğu da söylenmiştir. **“Onları ateşe götürmüştür”** mazi siygası ile zikredilmesi, gerçekliğini abartmak içindir. Ateş de su ye-rine konulmuş, onun için mevrîd lafzı kullanılmıştır. Sonra da: **“Varı-lan o yer ne kötüdür”** demiştir. Vardıkları o şey ne kötüdür. Çünkü o, yürekleri soğutmak, susuzluğu kesmek içindir, ateş ise tam zıddıdır. Ayet: **“Fir’avn”in emri doğru değildi** sözünün delili gibidir. Çünkü sonu böyle olanın içinde doğruluk olmaz. Ya da onun tefsiridir ki o zaman reşid’den maksat sonu iyi olan demektir.

وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ بِشْرِ الرِّفْدِ
 الْمَرْفُودِ ٩٩ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ
 وَحَصِيدٌ ١٠٠ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ
 عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَهُ
 أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُهُمْ غَيْرَ تَتَّيْبٍ ١٠١ وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ
 إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ١٠٢
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ
 مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ ١٠٣

99 – Bu dünyada da kıyamet gününde de lanete duçar oldular. Edilen o yardım ne kötüdür! .

100 – Bunlar o kentlerin haberlerindendir; onu sana anlatıyoruz. Onlardan kimi ayakta, kimisi ise biçilmiş.

101 – Biz onlara zulmetmedik, ancak onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah'tan başka ibadet ettikleri tanrıları, onlardan hiçbir şeyi defetmedi ve ziyanlarından başka bir şeyi de artırmadı.

102 – Rabbinin zalim kentleri yakaladığı zaman yakalaması işte böyledir. Şüphesiz onun yakalaması acıklıdır, çok çetindir.

103 – Şüphesiz bunda ahiret azabından korkan için elbette bir ibret vardır. O, insanların kendisi için toplanmış olduğu bir gündür. O hazır olunan bir gündür.

99- “Bu dünyada da kıyamet gününde de lanete duçar oldular” yani dünyada da ahirette de lanet edilirler. “Edilen o yardım ne kötüdür!” o destek ve verilen o vergi ne kötüdür. Rıf'dın aslı dayanması için başkasına verilen şeydir. Mahsus bizzem de malzuftur, yani rif-dühüm demektir. O da iki dünyadaki lanettir.

100- “Zalike (bu)” yani bu haber “o kentlerin haberlerindendir”

helak olan kentlerin **“onu sana anlatıyoruz”** sana anlatılmıştır. **“Onlardan kimi ayakta”** o kentlerden ayakta olan vardır, dik duran ekin gibi **“kimisi ise biçilmiş”** kimisinin ise izi kalmamış, biçilmiş ekin gibi olmuştur. Cümle yeni söz başıdır. Nekussuhu’daki he’den hal olduğu da söylenmiştir ki doğru değildir, çünkü ne vav var ne de zamir.

101- **“Biz onlara zulmetmedik”** onları helak etmekle, **“ancak onlar kendilerine zulmettiler”** onu lazım kılan şeyi irtikap etmekle kendilerini ona maruz bıraktılar. **“Onlardan def etmedi”** onlara fayda vermedi, kendileri def edemediler, bilakis onlara zarar verdi **“Rabbinin emri gelince, Allah’tan başka ibadet ettikleri tanrıları”** zarar verdi. Onlara Allah’ın azap ve gazabı geldiği zaman. **“Ve ziyanlarından başka bir şeyi de artırmadılar”** helak ve hasarlarından başka.

102- **“Ve kezalike”** o yakalama gibidir **“ahzu rabbike (Rabbinin yakalayışı)”** fiil olarak **“ahaze rabbüke”** de okunmuştur, o zaman kezalike’deki kâf’ın mahalli mastar olarak mansup olur. **“Kentleri yakaladığı zaman”** yani halklarını demektir. İza yerine iz de okunmuştur, çünkü mana maziye göredir. **“onlar ki zalimlerdir”** bu da el-kura’dan haldir, bu aslında halkının halidir, ancak onun yerine geçirildiği için onun gibi muamele görmüştür. Faydası da şunu bildirmek içindir; onlar zulümlerinden dolayı yakalanmışlardır, böylece kendine veya başkasına zulmeden her zalim durumun vehametinden haberdar edilmiştir. **“Şüphesiz onun yakalaması çok çetindir”** acıklıdır. Halas imkanı yoktur, bu da tehdit ve uyarıda mübalağa içindir.

103- **“Şüphesiz bunda vardır”** yani helak olan ümmetlerin üzerine inen şeylerde yahut Allah’ın onlardan anlattığı kıssalarda **“elbet bir ibret vardır, ahiret azabından korkan için”**. O öğütten ibret alır, çünkü bilir ki başlarına gelen bu şeyler Allah’ın ahirette günahkarlar için hazırladığı şeyden bir örnektir ya da bu sonuçtan kaçınır, çünkü bilir ki bunlar irade sahibi ve dilediğine azap eden, dilediğine de merhamet eden bir İlah’tandır. Çünkü ahireti inkar eden ve bu alemin fenasını imkansız gören bir kimse böyle irade sahibi birini kabul etmez ve bu olayları o günlere tesadüf eden kozmik olaylara yorar; helak olanların günahlarına bağlamaz. **“Zalike (o)”** kıyamet gününe ve ahiret azabına işarettir, azabı da **“insanların kendisi için toplanmış olduğu gündür”** kavli göstermektedir. Yani insanlar onun için toplanır demektir. (Yücmäu diyecek yerde) değiştirerek macmu demesi, o gün için toplanma manasını tespit etmek içindir. Onun şanı da kesin olarak budur, insanlar ondan ayrılamayacaklardır. Bu, yevme yecmauküm liyevmil cem sözünden daha mübalağalıdır. Onun için toplanmanın manası da hesap ve ceza için toplanmaktır. **“O hazır olunan bir gün-**

dür" yani onda göklerin ve yerin halkı hazır olur. Mecazen zarf meful yerine konulmuştur (meşhudun fi'h'teki harfi cer hazf edilmiştir). Şu mısradaki gibi:

İleri gelen insanların hazır olduğu bir mecliste.

Yani hazır olanların çok olduğu bir mecliste demektir. Eğer böyle değil de bizzat gün şahit olunmuştur dersek günü büyütme ve onu ayırma manası kaybolur. Çünkü diğer günler de öyledir.

وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا

لَاجَلٍ مَّعْنُودٍ ⑩ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ

شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ⑪ فَلَمَّا اتَّخَذُوا فِتْنَةً فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا

زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ⑫ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ

إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَلٌ لِّمَا يُرِيدُ ⑬

104 – Biz onu ancak sayılı bir süre için erteliyoruz.

105 – O gün geldiği zaman hiçbir nefis onun izni olmadan konuşmaz. Onlardan kimi şaki, kimi ise saiddir.

106 – Şakilere gelince, onlar ateştedir. Onların orada bir soluk verme ve soluk almaları vardır ki!

107 – Orada gökler ve yer durdukça ebedi kalacaklardır. Ancak Rabbinin dediği şey müstesna. Şüphesiz Rabbin dilediğini hakkıyla yapandır.

104- "Biz onu geciktirmiyoruz" o günü "ancak sayılı bir süre için erteliyoruz" illa lintihai müddetin malumetin (sonu gelen sayılı bir sürenin sonuna erteliyoruz) burada muzaf hazf edilmiş ve ecel müddetinin tamamı murat edilmiştir, sonu değil, çünkü o sayılı değildir.

105- "O gün geldiği zaman" yani ceza yahut o gün çünkü: "Ya da kıyamet gelir" (Yusuf: 107) demiştir. Şu manaya ki (yevme ye'ti)deki yevm (gün) zaman manasınadır. Ya da Allah geldiği gün demektir. Çünkü Yüce Allah: "Allah'ın gelmesini mi bekliyorlar?" (Bakara: 210) demiştir. Daha başka ayetler de vardır. İbn Amir, Asım ve Hamze kısaca "ye'ti" okumuşlar, ye'yi atıp kesre ile yetinmişlerdir. "La tekellümü (hiçbir nefis konuşmaz)" fayda verecek bir şey konuşmaz mesela ce-

vap ve şefaât gibi. Zarfı (yevm'i) nasb eden de budur, nasbının gizli "üzükür" ile yahut mahzuf intihâ ile olması da caizdir. **"Ancak onun izni ile (konuşur)"**. Allah'ın izni ile mesela: "Konuşamazlar, ancak Rahman'ın izin verdikleri hariç" (*Nebe': 38*) gibi. Bu da bir durakta olacaktır. "O gün konuşmazlar, özür dilemeleri için onlara izin de verilmez" (*Mürselat: 35, 36*) kavli ise başka bir durak içindir. Ya da izin verilenler doğru cevaplardır, yasak edilenler de geçersiz mazeretlerdir. **"Onlardan kimi şaki (bedbaht)"** ona tehdit gereği ateş hak olmuştur **"kimi ise said (mutlu)dur"** vaat gereği cennet hak olmuştur. Minhüm'deki zamir mahşer halkına gitmektedir. Zikredilmese de cizdir, çünkü "hiçbir nefis konuşmaz" (*Hud: 105*) ayetinden anlaşılmaktadır ya da zamir insanlara racidir.

106- "Şakilere gelince, onlar ateştedir. Onların orada bir soluk verme ve soluk almaları var ki!" Burada geçen zefir nefesi vermektir, şehik de almaktır. Bu ikisi anırmanın başı ve sonu için kullanılır. Bunlardan murat edilen de sıkıntı ve kederlerinin şiddetidir. Hallerini harareten kalbi sıkışıp da ruhu daralana benzetmektir. Ya da bağrıışmalarını eşeklerin seslerine benzetmektir. Zam ile "şuku" da okunmuştur.

107- "Orada gökler ve yer durdukça ebedi kalacaklardır" bu ifade ateşte kalmalarını göklerle yerin devamına bağlamak için değildir. Çünkü nasslar onların sürekli kalacaklarını; o kisinin ise devamlarının kesileceğini göstermektedir. Bu, ebedilik ve mübalağayı Arapların temsili ile ifade etmektir. Eğer bir bağlantı olsa bile göklerin ve yerin zevalinden onların da azabının zevali, devamlarından da devamı lazım gelmez. İrtibat olsa olsa mefhum kabilinden olur, çünkü o ikisinin devam etmeleri azabın devamının sonucu gibidir. Şunu da bilmişsindir ki mefhum mantuka direnemez. Şöyle de denilmiştir: Maksat ahiretin gökleri ve yeridir. "O gün yer ve gökler başkalarıyla değiştirilir" (*İbrahim: 48*) kavli de bunu gösterir. Şu da bir gerçektir ki ahiret halkını da gölgeleyecek ve taşıyacak bir şey lazımdır. Bu görüşte itiraz yeri vardır, çünkü bu, birçok kimselerin varlığını ve devamını bilmediği bir şeye benzetmedir. Bilen de ancak sevap ve cezanın devamı ile bilir ki bu da teşbih için yeterli değildir. **"Ancak Rabbinin dilediği şey müstesna"** bu da cehennemde ebedi kalmadan istisnadır, zira bazıları yani Allah'ı bir bilenlerin fasıkları ateşten çıkacaklardır. Bu da istisnânın sıhhati için yeterlidir. Çünkü bütünden hükmün zevali parçadan zevali için de kafidir. İkinci istisnadan murat edilenler bunlardır. Çünkü onlar azap günlerinde cennetten uzaktadırlar. Zira belli bir başlangıçtaki ebedilik başlangıç itibarı ile bozulduğu gibi sonuç itibarı ile de

bozulur (istisna baştan da sondan da yapılır). Onlar isyanları ile şaki iseler de imanları ile mutludurlar.

Şöyle denemez: Buna göre “onlardan kimi mutlu, kimi de mutsuzdur” sözü doğru bir taksim değildir. Çünkü onun şartı her kısmın sıfatı, karıştında olmamaktır. Çünkü bu şart taksim açısından gerçek ayırım ya da birleşmenin mani olmasındandır. Burada ise maksat mahşerdekilerin bu iki kısımdan hariç olmamaları ve hallerinin de mutluluk ve bedbahtlıktan hali olmamasıdır. Bu da iki itibarla iki durumun birleşmesine manidir ya da cehennem halkının zaman zaman zemheri soğuşuna çıkarılmalarıdır. Cennet halkı öyledir ki onlar da cennetten daha yüksek bir şeyle sefa sürerler, o da Allah’ın cemalini tamaşa ve rızasını kazanmaktır. Ya da istisna esas hükümdendir, istisna edilen de mahşerde hesap için bekleme süreleridir. Çünkü bunun (o günün gelmesinin) zahiri o gün geldiği zaman ateşte olmalarıdır istisna edilen, eğer hüküm mutlak olur da gün ile kayıtlı olmazsa, dünyada ve berzahta bekleme süreleridir. Bu teville göre bildiğin gibi istisnanın ebedi kalmaktan olma ihtimali de vardır. Şöyle de denilmiştir: İstisna “onların orada bir soluk verme ve soluk almaları vardır” kavlındendir. Şöyle de denilmiştir: İlla burada siva manasınadır mesela: Aleyye elfün illa elfani (bin dirhem borcum vardır, ancak eski iki bin hariç) sözün gibi. Mana da şöyledir: Rabbinin dilediği fazlalık hariç, o da göklerin ve yerin kalma süresinin üzerine olan sonsuz fazlalıktır. “Şüphesiz Rabbin dilediğini hakkıyla yapandır” itirazsız yapandır.

وَأَمَّا

الَّذِينَ سَعِدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ

وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْدُوذٍ ۝۱۰۸

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ مَا يَعْْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ

أَبْلَوْهُمْ مِنْ قَبْلُ وَأَنَا لَمُوقُوهُمْ نَصِيْبُهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ۝۱۰۹

108 – Mutlulara gelince, onlar da cennettedirler. Gökler ve yer durdukça orada ebedi kalacaklar. Ancak Rabbinin dilediği müstesna. Bu da kesintisiz bir vergi olarak.

109 – Onların ibadet ettikleri şeylerden şüphe içinde olma. Onlar da ancak önceden atalarının ibadet ettikleri gibi ibadet ediyorlar. Gerçekten biz onlara hisselerini eksiksiz vereceğiz.

108- **“Mutlulara gelince, onlar da cennettedirler. Gökler ve yer durdukça orada ebedi kalacaklar. Ancak Rabbinin dilediği şey müstesna. Bu da kesintisiz bir vergi olarak”.** Ayetin sonundaki gayra mecuz, kesintisiz olarak demektir. Bu da sevabın sekteye uğramayacağını açıklamakta ve sevapta istisnadan murat edilen şeyin kesilme olmadığına vurgu yapmaktadır. (istisna edilenler azap haricinde olan asi müminlerdir). Bunun içindir ki sonsuzlukta sevapla azap arasında fark gösterilmiştir. Hamze, Kisai ve Hafs meçhul kalıbı ile “suidu” okumuşlardır. Bu da seidehullahu’dan gelir ki esadehu (Allah mutlu etti) manasınadır. “Ataen” de tekit edici mastar olarak mansuptur yani u’tu ataen demektir ya da cennetten haldir.

109- **“Şüphe içinde olma”** sana indirilenden sonra halkın geleceği hususunda şüphe içinde olma **“onların ibadet ettikleri şeylerden”** bu; müşriklerin ibadetlerinin sapıklık olduğundan ve onları sana anlattığım gibi kendilerinden öncekilerin kötü akibetine götüreceğinden şüphe içinde olma. Ya da taptıkları şeylerin zarar ve yarar vermeyeceğinden tereddüt içinde olma demektir. **“Onlar da ancak önceden atalarının ibadet ettikleri gibi ibadet ediyorlar”.** Bu da yeni söz başıdır, manası da şüphe yasağının gerekçesini vermektir yani bunlar ve ataları şirkte eşittirler, daha açıkçası onlar da tıpkı ataları gibi ibadet ediyorlar yahut ataları gibi putlara tapıyorlar. Atalarına ne olduğu sana ulaştı; bunlara da aynısı olacaktır. Çünkü sebepte benzerlik sonuçta benzerliğe götürür. “Kema yabudu”nun manası kema kâne yabudu demektir. Kâne bilindiği için atılmıştır. **“Biz onlara hisselerini eksiksiz vereceğiz”** ataları gibi azap paylarını vereceğiz ya da rızık hisselerini demektir. O zaman hak ettikleri halde azaplarının ertelenmesine mazeret teşkil etmiş olur. **“Gayra mankus”** nasip’ten haldir, çünkü tam verme ile kayıtlanmıştır. “Veffeytuhu hakkahu” der mecazen de olsa bir kısmını verdim demek istersin (işte bunu akla getirmemek için “gayra mankus” denilmiştir).

وَلَقَدْ

آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
 مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ۝۱۱۰ وَإِنْ
 كُلًّا لَمَّا لَيُوقِفَتُهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝۱۱۱
 فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ
 بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝۱۱۲ وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
 فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ
 لَا تُنصَرُونَ ۝۱۱۳

110 – Andolsun, biz Musa'ya kitabı verdik de onda ihtilaf edildi. Eğer Rabbinden bir kelime geçmemiş olsa idi, aralarında hüküm verilmiş olurdu. Şüphesiz onlar bundan kuşkuya düşüren bir şüphe içindeler.

111 – Şüphesiz Rabbin her birine amellerini mutlaka eksiksiz verecektir. Şüphesiz o, yaptıklarından haberdardır.

112 – O halde emrolunduğun gibi doğru ol. Seninle beraber tövbe edenler de öyle olsunlar. Taşkınlık etmeyin. Çünkü o, yaptıklarınızı görücüdür.

113 – Zalimlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur. Sizin için Allah'tan başka dostlar yoktur. Sonra yardım olunmazsınız.

110- “Andolsun biz Musa'ya kitabı verdik de onda ihtilaf edildi” ona bir bölük iman etti, bir bölük de onu inkar etti, tıpkı bunların Kur'an'da ihtilafları gibi. “Eğer Rabbinden bir kelime geçmemiş olsa idi” yani kıyamete kadar bekleme sözü “aralarında hüküm verilirdi” batılçıların hak ettiklerini tepelerine indirmekle, o zaman hak taraftarlarından ayrılırlardı. “Şüphesiz onlar” senin kavminin kafirleri “bundan bir şüphe içindedir” Kur'an'dan “kuşkuya düşüren” içlerine tereddüt veren.

111- “Ve inne küllen” ve inne külle muhtelifine (şüphesiz her birine) müminlerden olsun kafirlerden olsun ihtilaf edenlerin her birine demektir. Tenvin muzafun ileyhten bedeldir. İbn Kesir, Nafi ve Ebu Be-

kir sükun ile in okumuşlar ve aslını nazara alarak amel ettirmişlerdir. **“Lemma leyüvef fiyennehüm (amellerini mutlaka vereceğiz)”** birinci lam kaseme hazırlık, ikincisi de tekit içindir yahut durum tam tersi-nedir. “Ma” da ikisini ayırmak içindir. İbn Amir, Asım ve Hamze şed-de ile lemma okumuşlardır, aslı da onlara göre “lemen “ma”dır. Nun idgam için mim’e çevrilmiştir, o zaman üç mim arka arkaya geldiği için baştakiler atılmıştır. Mana da şöyledir: O kimselerdir ki Rabbin onlara amellerinin karşılığını mutlaka verecektir. Tenvin ile “lemmen” de okunmuştur ki hepsine demektir, tıpkı “eklen lemmen” (*Fecr: 19*) ayetinde olduğu gibi. “Ve in küllün lemma” (*Yasin: 32*) da okunmuş-tur ki in nafiyedir, lemma da illa manasınadır, böyle kıraat da vardır. **“Şüphesiz o, onların yaptıklarından haberdardır”** ne kadar gizli olur-sa olsun ondan bir şey kaçmaz.

112- “O halde emrolunduğun gibi doğru ol”. Tevhit ve peygamberlikte ihtilaf edenlerin durumunu açıklayıp da vaat ve tehdidi açıklama-da uzun uzadıya bilgi verince, Resul’ü sallallahu aleyhi ve sellem’e onlara uymasını emrettiği gibi doğru olmasını da emretti. Bu, akaitte doğruluğu içine alır mesela Allah’ı insana benzetmekle fonksiyonsuz bırakmanın ortasında olmak gibi ki o zaman ameller iki uç noktadan korunmuş olur. Amellerde de doğruluğu içine alır ki vahyi tebliğ etmek, şer’i hükümleri indirildiği gibi açıklamak ve ibadet vazifelerini hukuk-suzluğa varacak şekilde ifrat ve tefrite kaçmadan yerine getirmek gibi. Bunlar gayet zor şeylerdir. Bunun içindir ki aleyhissalat vesselam Efen-dimiz: Beni Hud suresi kocaltı, demiştir. **“Seninle beraber tövbe edenler de”** şirkten ve küfürden tövbe edenler ve seninle beraber iman edenler. Bu da “istekım”deki gizli zamire atıftır, ayrı bir şeyle tekit edilmese de fasılın onun yerine geçmesinden ötürü caiz görülmüştür. **“Taşkınlık etmeyin”** haddi aşmayın **“çünkü o, yaptıklarınızı görmektedir”** size karşılığını verecektir. Bu, emrin ve yasağın gerekçesi durumundadır. Ayette üzerinde tasarruf yapmadan ve kıyas ve ihtihsan (hakkını alma-da ısrar) gibi şeylere sapmadan naslara tabi olmaya delil vardır.

113- “Zalimlere meyletmeyin” onlara az da olsa meyletmeyin, çünkü ayette geçen rükun az meyil demektir, mesela kıyafetlerini almak ve onları saygı ile anmak gibi. **“Sonra size ateş dokunur”** onlara meyletmekle. En az bir meyil zulüm sayılınca, ya zalimlere gerçekten meyletmeye ne dersin? Zalim işareti taşıyanlara? Sonra da onlara tamamen meyledenlere, sonra kendine zulmetmeye ve içine dalmaya ne dersin? Belki ayet zulmü yasaklamak ve onun adına tehdit etmek için en belîğ ifadeyi kullanmıştır. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e ve yanındaki müminlere hitap da adaletin ta kendisi olan

doğruluğu tesbit etmek içindir. Çünkü ifrat adaletten sapma ifrat ve tefritten birine meyletme iledir. O nefsine veya başkasına zulümdür hatta bizzat zulümdür. Temim lügatine göre te'nin kesri ile "tirkinu" ve erkene'den meçhul kalıbı ile "türkenu" da okunmuştur. "Sizin için Allah'tan başka dostlar yoktur" sizi azaptan kurtaracak dostlar. Vav da haliyedir. "Sonra yardım olunmazsınız" yani sonra Allah size yardım etmez demektir. Çünkü onun hükmünde size azap edeceği geçmiştir. Size acımaz. Sümme edatı onlara yardımın uzak olduğunu gösterir, çünkü onlara azap edeceğini va'detmiş ve onu onlara vacip kılmıştır. Vav'ın uzak görmek için fe yerine konulmuş olması da caizdir, çünkü onlara azap edeceğini ve başkasının da onlara yardım edemeyeceğini açıklayınca, onlara hiç yardım etmeyeceği sonucuna varılmıştır.

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَى النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنْ
 اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلذَّاكِرِينَ ﴿١١٤﴾
 وَأَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾ فَلَوْ لَا
 كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةً يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ
 فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ
 ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾

114 – Namazı gündüzün iki ucunda ve gecenin bir kısmında kıl. Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.

115 – Sabret. Şüphesiz Allah iyilik edenlerin mükafatını zayı etmez.

116 – Keşke sizden önceki ümmetlerden fazilet sahipleri olsaydı da (insanları) yeryüzünde fesat çıkarmaktan men etselerdi. Onlardan kurtardıklarımız da pek azdır. Zalimler ise kavuştukları nime-tin ardına düştüler ve günahkarlar oldular.

114- "Ve ekimis salate tarafeyin nehari (namazı gündüzün iki ucunda kıl)" sabah ve akşam olarak (ğudveten ve aşıyyeten). Taraf'ın nasbı zarf olaraktır, çünkü ona muzaftır. "Ve zülefen minelleyli (ve ge-

cenin bir kısmında)". Onun gündüze yakın olan saatlerinde. Çünkü bu ezlefe'den gelir ki yaklaştırmaktır. Bu da zülfe'nin çoğuludur. Salatül gâdat sabah namazıdır, çünkü o gündüzün başına en yakın namazdır. Salatül aşıyye de ikindi namazıdır. Öğle ile ikindi olduğu da söylenmiştir. Çünkü zevaldan sonrası aşıy'dir, salatüz zülef de akşamla yatsıdır. İki zamme ile "zülüfen" zam ve sükun ile de zülfen de okunmuştur ki bûsre lafzında bûsür ve bûsr gibi. "Zülfa" da okunmuştur ki zülfet manasınadır, kurba ve kurbet gibi. **"Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir"** onları siler. Hadiste şöyle denilmiştir: Namazdan namaza (iki namaz arası) büyük günahlardan sakınıldığı takdirde aralarındakine kefarettir. Sebeb-i nüzül için şöyle denilmiştir: Bir adam Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e geldi: Ben bir kadına dokundum, ancak ona yaklaştım, dedi. Ayet bunun üzerine indi. **"Zalike (bu)"** doğru ol kavline ve arkasındakilere işarettir. Kur'an'a işarettir de denilmiştir. **"Öğüt alanlar için bir öğüttür"** onlar için bir ibrettir.

115- **"Sabret"** taatları yapmaya ve isyanlardan kaçmaya **"şüphesiz Allah iyilik edenlerin mükafatını zayi etmez"** zamir kullanıp ec-rehüm diyecek yerde açık olarak muhsinin demesi maksada kanıt ve sabır ile namazın ihsan (iyilik, güzellik) olduğuna delil olmak içindir ve şuna ima içindir ki ihlas olmazsa o ikisine önem verilmez.

116- **"Keşke sizden önceki ümmetlerden fazilet sahipleri olsaydı da (ülu bakıyyetin)"** akıl ve görüş sahibi yahut fazilet sahibi. Fazilete bakıyye denilmesi şundandır, çünkü adam elden çıkardığı şeyin en faziletlisini geriye bırakır. Bunun içindir ki: Fülânün min bakıyyetil kavmi denir ki, toplumun seçkinlerinden demektir. Bakıyyenin takıyye gibi mastar olması da caizdir, yani zu ibkain ala enfüsihim, kendilerini azaptan koruyanlar demektir. **"Bakıyyetin"** okunuşu da onu teyit eder ki bu da mastar binai merredir. Bekahu yebkâhi'den gelir ki kontrol etmektir. **"İnsanları yeryüzünde fesat çıkarmaktan men etselerdi. Onlardan kurtardıklarımız da pek azdır"** ancak azları öyle idiler. İlla kalilen ifadesinin tahdîd edatı olan levla'ya bağlanması ancak istisna tahdîdının lazımı olan nefiyden olursa doğru olur (makane minelkuruni bakıyyetün illa kalilen). **"Zalimler ise kurtardıklarımız nimetin ardına düştüler"** şehvetlerine tabi oldular, sebeplerini elde etmek için ilgilendiler, bunların ötesindekilerden yüz çevirdiler. **"Ve günahkarlar oldular"** kafirler oldular. Sanki geçmiş ümmetlerin helak sebeplerini açıklamak ister gibidir, o da aralarında zulmün yaygınlaşması, nefsi arzularının ardına düşmeleri, inkarla beraber kötü şeyleri men etmemeleridir. **"Vettebea"** kelamın gösterdiği gizli bir şeye atıftır, çünkü mana şöyledir: Bozgunculuğu men etmediler, zalimlerin arkasına

düştüler. Ve kanu mücrimin de “ittebea”ya atıftır yahut da itiraz cümlesidir. “Ve ütbü” da okunmuştur ki kavuştukları nimetin cezasına çarpıldılar demektir, vav da hal içindir. Meşhur okuyuşun da bununla tefsir edilmesi caizdir. Kurtulmanın başa geçmesi de bunu destekler.

وَمَا كَانَ

رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَنْ

رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ

وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾ وَكَأَلَّا نَقْصُ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نَبِّئْتُ بِهِ

فَوَادِّكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُلْ

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَاتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانْتَظِرُوا

إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾

117 – Rabbinin, halkı ıslahatçı olan kentleri zulümle helak edecek değildir.

118 – Eğer Rabbin dileseydi insanları bir tek ümmet yapardı. Fakat onlar çeşitli dinler üzerinde ihtilaf ediyorlar.

119 – Ancak Rabbinin merhamet ettiği hariç. Allah onları bunun için yaratmıştır. Rabbinin: “Mutlaka cehennemi bütün cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım” sözü tamam oldu.

120 – Peygamberlerin haberlerinden kalbini tatmin edecek şeylerin hepsini sana anlatıyoruz. Bunda sana hak ve müminler için de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir.

121 – İman etmeyenlere: “Durumunuza göre yapın; şüphesiz biz de yaparız, de.

122 – “Bekleyin; şüphesiz biz de bekleyenleriz”.

117- “Rabbin, kentleri zulüm ile” şirk ile **“helak edecek değildir, halkı ıslahatçılar olan kentleri”** şirklerine bozgunculuk ve azgınlık ilave etmeyen halkını. Bu da aşırı rahmetinden ve kendine ait haklar- da toleransındandır. Bunun içindir ki fakihler haklar birbirine girdiği zaman kul hakkını öne almışlardır. Şöyle bir atasözü vardır: Mülk kü- fürle devam eder, zulümle etmez.

118- “Eğer Rabbin dileyseydi insanları bir tek ümmet yapardı” hepsini Müslüman yapardı. Bu da emrin iradeden başka ve Allah Teala'nın tek tek herkesten iman irade etmediğinin ve irade ettiği şeyin mutlaka gerçekleşeceğinin delilidir. **“Fakat onlar çeşitli dinler üzerinde ihtilaf ediyorlar”** bazıları hak, bazıları da batıl üzerinde, ne- redeyse mutlak olarak iki kişinin ittifak ettiğini göremezsin.

119- “Ancak Rabbinin merhamet ettiği hariç” ancak Allah'ın lüt- fundan hidayet edip de hak dinin esasları ve temelleri üzerinde itti- fak eden insanlar hariç. **“Velizalike halekahum (onları bunun için yaratmıştır)”**. Eğer hum zamiri “insanlara” giderse işaret (zalike) ih- tilafadır, lam da akibet içindir ya da işaret hem ona (ihtilafa) hem de rahmetedir. Eğer “men”e giderse, rehmetedir. **“Rabbinin sözü tamam oldu”** tehdidi yahut meleklerle dediği **“mutlaka cehennemi cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım”** bu ikisinin asilerinden, **“hep- sinden”** ya da birinden değil bütün ikisinden demektir.

120- “Ve küllen” her haberi **“peygamberlerin haberlerinden sana anlatıyoruz”** haber veriyoruz. **“Ma nüsebbitü bihi fuadeke (kalbini tatmin edecek şeylerin hepsini)”** bu da küllen'i beyan etmektedir ya da ondan bedeldir. Faydası da anlatmanın maksadını vurgulamaktır; o da yakînini artırmak, kalbini tatmin etmek, risaleti eda etmek için nefsine sebat vermek ve kafirlerin eziyetine katlanmaktır ya da me- fuludur, “küllen” de mastar olarak mansuptur, mana da şöyledir: Pey- gamberlerin haberlerinden her türlüşünü anlatıyoruz ki kalbini tat- min edelim. **“Bunda sana gelmiştir”** bu surede yahut sana anlatılan haberlerde **“hak”** hak olan **“bir öğüt ve müminler için hatırlatma”** bu da diğer genel faydasına işaretettir.

121; 122- “İman etmeyenlere: “Durumunuza göre amel edin, biz de etmekteyiz” kendi durumumuza göre. **“Bekleyin”** bizim için fela- ketleri, **“şüphesiz biz de bekleyenleriz”** sizden önce benzerlerinizin başlarına inen azabın benzerinin inmesini.

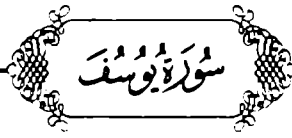
وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يَرْجَعُ الْاَمْرُ

كُلُّهُ فَاَعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

123 – Göklerin ve yerin gaybi Allah'ındır. Bütün iş, yalnız ona döndürülür. Sen de ona ibadet et ve ona tevekkül et. Rabbin sizin yaptıklarınızdan gafil değildir.

123- “Göklerin ve yerin gaybi Allah'ındır” özel olarak, bu ikisinde-kilerden hiçbir şey ona gizli kalmaz. **“İş yalnız ona döndürülür”** senin işin de onların işi de kesin olarak ona döndürülür. Nafi ile Hafs meçhul siygası ile “yurceu” okumuşlardır. **“Ona ibadet et ve ona tevekkül et”** o sana yeter. İbadet emrinin tevekkül emrinden öne alınması onun (tevekkülün) ancak ibadet edene fayda vereceğini vurgulamak içindir. **“Rabbin sizin yaptıklarınızdan gafil değildir”**. Senin ve onların yaptıklarınızdan, herkese hak ettiğini tam olarak verir. Nafi, İbn Amir ve Hafs burada ve Neml'in sonunda te ile (tamelun) okumuşlardır.

Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim Hud suresini okursa Allah ona Nuh'u, Hud'u, Salih'i, Şuayb'i, Lut'u, İbrahim'i ve Musayı tasdik edenlerin ve yalanlayanların sayısı kadar on sevap verir. Kıyamet gününde mutlulardan olur inşallah.

12 / YUSUF SURESİ

Mekke'de inmiştir.

111 ayettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ① إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا
عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ② نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا
أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنُ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ
الْغَافِلِينَ ③ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ
كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ④

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

1 – Elif. Lam. Ra. Bunlar açıklayan kitabın ayetleridir.

2 – Şüphesiz biz, onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ki anlayasınız.

3 – Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle kıssaların en güzelini sana anlatacağız. Şüphesiz sen bundan önce gafillerden idin.

4 – Hani, Yusuf, babasına: Babacığım, şüphesiz ben on iki yıldızla güneşi ve ayı gördüm. Onları bana secde ediyorlarken gördüm, demişti.

1- “Elif. Lam. Ra. Tilke ayatül kitabın mübin (bunlar açıklayan kitabın ayetleridir)” tilke surenin ayetlerine işaret etmektedir, kitap-tan maksat da onlardır yani bu ayetler icaz durumu açık olan yahut manaları belli olan yahut iyi düşünenler için Allah katından olduğunu açıklayan surenin ayetleridir. Yahut soran Yahudiler için açıklayan demektir. Çünkü rivayete göre onların bilginleri, müşriklerin büyük-lerine: Muhammed'e; Yakup ailesi Şam'dan Mısır'a niçin gitti ve Yusuf kıssasından sorun, dediler. Sure de bunun üzerine indi.

2- “Şüphesiz biz onu indirdik” yani bu kitabı “Kur'anen arabiyyen (Arapça bir Kur'an olarak)” bir kısmına (sureye) Kur'an denilmiştir; çünkü o aslında ism-i cinstir, bütüne de parçasına da denilir. O nedenle genelleme ile hepsinin özel adı olmuştur. Nasbı hal olduğu içindir. O (Kur'an) bizatihi ya hal olan “arabiyyen”e hazırlıktır ya da haldir, çünkü mastardır, meful (makru) manasınadır. “Arabiyyen” ise onun sıfatıdır, ya da ondaki zamirden haldir ya da ikinci haldir. Bütün

bunlarda ihtilaf vardır. “**Umulur ki anlarsınız**” bu da bu sıfatta indirilmesinin illetidir yani onu toptan kendi dilinizle okunan bir kitap olarak indirdik ki anlayasınız, manalarını kavrayasınız ve onun üzerinde aklınızı çalıştırasınız. Bilesiniz ki kıssa öğrenmeyen birinin bu şekilde anlatması mucizedir, ancak vahiy yolu ile olur.

3- “**Nahnu nakussu aleyke ahsenel kasası (biz sana kıssaların en güzelini anlatacağız)**” kıssa anlatmanın en güzelini demektir, çünkü o görülmemiş bir üslûpla anlatılmıştır. Yahut en güzel kıssa demektir, çünkü içinde acayıpler, hikmetler ve ibretler vardır. Kasas faal veznedir, meful manasınadır; nakas ve seleb gibi. Kassa eserehu’dan türetilmiştir ki iz sürmektir. “**Bima evhayna**” vahyetmemizle “**bu Kur’an’ı sana**” yani sureyi demektir. Bunun “nekussu”nun mefulu olması da caizdir, o zaman ahsene master olarak mansup olur. “**Ve in künte min kablihi leminel ğafilin (şüphesiz sen bundan önce gafillerden idin)**” bu kıssadan, aklına gelmemiştii, kulağına çalmamıştı. Bu da onun vahyedildiğinin gerekçesidir. “İn” de inne’den tahfif edilmiştir, lam da bunu göstermek içindir.

4- “**İz kale yusufu**” “ahsenel kasası”dan bedeldir, eğer meful kılınırsa bedel-i iştimaldir ya da gizli “üzkür (hatırla)” lafzı ile mansuptur. Yusuf İbranice’dir, eğer Arapça olsa munsarif olurdu. Sin’in fethi (Yusef) ve kesri ile (Yusif) okunmuştur, Araplar dışarıdan aldıkları kelimeler üzerinde böyle oynarlar. Yoksa o meçhul kalıbı ile muzari yahut asefe’den muzari malum değildir. Çünkü meşhur rivayet onun yabancı olduğuna şahitlik etmektedir. “**Babasına**” Yakup bin İshak bin İbrahim’e. Aleyhisselam Efendimiz şöyle demiştir: Asil oğlu asil oğlu asil oğlu Yusuf’tur ki Yakup oğlu İshak oğlu İbrahim oğludur (üç göbek asilzadedir). “Ya ebeti” aslı ay ebî’dir, ye’nin yerine tenis te’si getirilmiştir, çünkü ikisi de ziyadelikte eşittirler. Bunun içindir ki İbn Kesir, Ebu Amr ve Yakup vakf halinde onu he’ye çevirmişlerdir. Kendine münasip bir harfin ivazı olduğu için meksur okumuşlardır. Ancak İbn Amir Kur’an’ın her yerinde meftuh okumuştur, çünkü o, aslının harekesidir ya da o yaebeta idi, elif hafz edilmiş ve fetha kalmıştır. Neden yaebeta caiz olmuş da yaebetü olmamıştır? Çünkü sonuncusunda gidenle karşıtı bir aradadır. Zam ile (yaebetü) de okunmuştur ki te ile müennes isimlerden kabul edilmiştir, ivaz durumuna itibar edilmemiştir. Aslı gibi sakın (yaebet) okunmaması da sahîh harf olup isim yerine konulmasındandır. O zaman hitap ke’si gibi harekelenmesi gerekmiştir.

“**İnnî raeytü (şüphesiz ben gördüm)**” bu rüyadandır, görmekten degildir, çünkü Allah Teala: “Rüyanı anlatma” (*Yusuf: 5*) ve “işte daha önce gördüğüm rüyanın tabiri budur” (*Yusuf: 100*) demiştir. “**On bir yıldızla**

ayı ve güneşi". Cabir'den rivayete göre Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e bir Yahudi geldi: Bana Yusuf'un rüyasında gördüğü yıldızları söyle, dedi. Efendimiz sustu; Cebrail aleyhisselam indi, bunları haber verdi. O da: Eğer sana haber verirsem Müslüman olur musun, dedi? O da evet, dedi. O da şöyle dedi: Cerriban, Tarık, Zeyyal, Kabıs, Amudan, Talik, Mısbah, Daruh, Feru, Vessab, Zülketfeyn. Yusuf bunları ve güneşin ve ayın gökten indiğini, kendisine secde ettiğini gördü, dedi. Yahudi de: Allah'a yemin ederim ki isimleri bunlardır, dedi. **"Bana secde ettiklerini gördüm"** nasıl gördüğünü beyan eden söz başıdır. Tekrar yoktur. Onlara akıllı kalıbı kullanılması akıllı gibi hareket etmelerindendir.

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا
 إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ٥ وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ
 رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ
 آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ
 إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ٦

5 - Dedi: Ey oğulcuğum, rüyanı kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar. Şüphesiz şeytan, insan için apaçık bir düşmandır.

6 - Bunun gibi Rabbin seni seçecek, sana rüyaların tabirini öğretecek ve nimetini sana tamamlayacaktır. Nitekim daha önce de iki atan İbrahim ile İshak'a tamamlamıştı. Şüphesiz Rabbin ilim sahibidir, hikmet sahibidir.

5- "Kale ya büneyye (ey oğulcuğum dedi)" büneyye ibn'nin tasğiridir, şefkatinden veya yaşının küçüklüğünden böyle demiştir. Çünkü on iki yaşında idi. Hafs burada ve Saffar'ta ye'nin fethi ile (büneyye) okumuştur. "Rüyanı kardeşlerine anlatma; sonra sana tuzak kurarlar" seni helak etmek için hile yaparlar. Yakup aleyhisselam rüyadan Allah Teala'nın onu peygamberlik için seçeceğini ve kardeşlerinin üzerine çıkaracağını anladı; o nedenle haset etmelerinden ve saldırılarından korktu. Rü'ya rü'yet gibidir, ancak o uykuda görülen şeye mahsustur. Aralarında tenis tesisi ile fark yapılmıştır, mesela kurbet ve

kurba gibi. O (rüya) da hayal gücünün ufuklarından hiss-i müstereke (sağduyuya) inen suretin yansımasıdır. Bu da nefsin melekut ile temasından olur, çünkü aralarında ilişki vardır. Nefis beden idaresinden azıcık ayrıldığı zaman içindeki şeyleri orada meydana gelen manalardan en uygunu ile şekillendirir. Sonra da hayal gücü onu münasip bir görüntü ile aktarır, onu sağduyuya ulaştırır, o da görünür hale gelir. Sonra eğer o mana ile münasebeti sıkı ise, öyle ki aralarındaki fark küllî ve cüzî seviyesinde ise rüyanın tabire ihtiyacı kalmaz, yoksa kalır. Kendi başına mütaddi olan “kâde”nin lam ile geçişli kılınması faale manasını içerdiği içindir. Tekit için onunla geçişli kılınır. Bunun içindir ki masterla tekit edilmiş ve: **“Şüphesiz şeytan, insan için apaçık bir düşmandır”** kavli ile gerekçesi gösterilmiştir. Düşmanlığı meydana vardır, nitekim Âdem aleyhisselam ile Havva’ya da yapmıştı. Onları kandırmaktan ve onları kıskanmaktan geri durmaz, sonunda onları hileye götürür.

6- **“Ve kezalike (bunun gibi)”** yani seni bu nefsin şeref, onur ve kemaline delalet eden rüya ile seçtiği gibi **“Rabbini seni seçecektir”** peygamberlik ve mülk için yahut büyük işler için. İctiba cebeytüş şey’e’den gelir ki bir şeyi kendin için seçmektir. **“Sana öğretecektir”** teşbihten (kezalike’den) çıkmış yeni söz başıdır, sanki ve hüve yuallimüke denilmiştir. **“Rüyaların tabirini”** çünkü onlar da eğer doğru ise meleğin konuşmalarıdır ve yalan ise nefsin ve şeytanın konuşmalarıdır. Ya da sana karışık şeylerin yorumunu öğretecektir mesela Allah Teala’nın kitaplarının, peygamberlerin sünnetlerinin ve hekimlerin kelimelerinin kapalı olanlarını açmayı öğretecektir. Ehadîs hadisi’in ism-i cemidir, ebâtıl’ın batılın ism-i cemi olduğu gibi. **“Ve sana nimetini tamamlayacaktır”** Peygamberlikle yani dünya nimetini ahiret nimetine bitişirmekle. **“Ve Yakup hanedanına”** bundan diğer çocuklarını murat ediyor, belki de yıldızların ışığı ile onların da peygamber olacakları çıkarılmıştır. **“İki atana tamamladığı gibi”** risaletle. Şöyle denilmiştir: İbrahim’e Halil’lik ve ateşten kurtarma; İshak’a da kurban edilmekten kurtarılma ve ona büyük bir koçla fidye verilmek gibi. **“Daha önceden”** yani senden önce ve bu vakitten önce. **“İbrahim’le İshak’a”** bu da ebeveye’nin atıf beyanıdır. **“Şüphesiz Rabbini ilim sahibidir”** kimi seçeceğini bilir, **“hikmet sahibidir”** işleri gerektiği gibi yapar.

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ

لِّلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾ إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

7 – Andolsun, Yusuf'ta ve kardeşlerinde soranlar için ibretler vardır.

8 – Hani kardeşleri: Gerçekten Yusuf ve kardeşi, babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz, bir topluluğuz. Şüphesiz babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.

9 – Yusuf'u öldürün yahut onu bir yere atın ki babanızın yüzü / teveccühü yalnız size kalsın; siz de sonradan iyi bir topluluk olursunuz, demişlerdi.

10 – İçlerinden bir sözcü: Yusuf'u öldürmeyin; onu kuyunun dibine atın; kervanın biri onu alır. Eğer yapacaksanız, dedi.

7- “Andolsun, Yusuf'ta ve kardeşlerinde” onların kıssalarında “ibretler vardır” Allah'ın kudret ve hikmetini yahut peygamberliğinin alametlerini gösteren deliller vardır. İbn Kesir “âyetün” okumuştur. “Soranlar için” kıssalarından soranlar için. Kardeşlerinden maksat anneleri ayrı on kardeştir. Onlar da Yahuda, Rubil, Şemun, Lavi, Ribalun, Yeşcür, teyzesi kızından Diyne'dir, Yakup önce bununla evlendi; ölünce kız kardeşi Rahil'le evlendi. Ondan da Bünyamin ile Yusuf doğdu. Şöyle de denilmiştir: O ikisini birlikte aldı, çünkü o zaman iki kız kardeşi birleştirmek haram değildi. Dört de başka çocuk: Dan, Yağsali, Had ve Aşer, bunlar da Zelfe ve Belhe odalıklarından olmalıdır.

8- “Hani kardeşleri: Gerçekten Yusuf ve kardeşi” Bünyamin, onu özel olarak zikretmesi, öz kardeşi olmasındandır “Babamıza bizden

daha sevgilidir" Ehabbu diye tekil söylemesi şunun içindir, çünkü ef'ale min kalıbında tekil, üstü, erkek ve dişi fark edilmez. Diğer iki şeklinde ise öyle değildir; çünkü fark eliflam'lı olanda vacip, muzaf olanda ise caizdir. **"Biz bir topluluğuz"** durum şu ki biz güçlü bir grubuz; sevgiye, zayıf iki küçükten daha haklıyız. Usbe ve isabe on ve üstü topluluğa denir. Böyle denilmesi işlerin onlarla bağlanmasındandır. **"Şüphesiz babamız apaçık bir yanlışlık içindedir"**. Rivayete göre gerçekten çok sevgili idi, zira onda işaretler görmüştü. Kardeşleri onu kıskanıyorlardı. Yusuf o rüyayı görünce ona karşı sevgisi daha da arttı; öyle ki ona dayanamaz oldu. Onların da hasedi arttı, öyle ki onları saldırmaya sürükledi.

9- **"Yusuf'u öldürün"** "hani demişlerdi" sözünden sonra hikaye tarzında söylenmiştir. Sanki onlar bu işte ittifak etmişlerdi, ancak **"Yusuf'u öldürmeyin"** diyen hariç. Onu Şemun yahut Dan'ın dediği, diğerlerinin ise razı olduğu söylenmiştir. **"Yahut onu öyle bir yere atın ki"** ardan diye nekireli olması meskun mahalden uzak olmasındandır. İşte nekire ve kapalı olmasının manası budur. Bunun içindir ki kapalı zarflar gibi mansup olmuştur. **"Babanızın yüzü / teveccühü yalnız size kalsın"** bu da emrin cevabıdır. Mana da şöyledir: Babanız hep size kalsın, her şeyiyle size dönsün, sizden başkasına bakmasın, sevgisinde size kimse ortak olmasın. **"Ve tekunu (siz de sonradan olursunuz)"** "yahlu"ya atıfla meczumdur yahut gizli "en" ile mansuptur. **"ondan sonra"** Yusuf'tan yahut işini bitirdikten yahut öldürüldükten veyahut kuyuya atıldıktan sonra olursunuz **"iyi bir topluluk (iyi kimseler)"**. İşlediğiniz cinayetten Allah'a tövbe ederek yahut mazeret beyan ederek babanızla uzlaşırsınız ya da dünya işlerinde iyi kimseler olursunuz. Çünkü babanızın teveccühü yalnız size kalır.

10- **"İçlerinden bir sözcü dedi"** Yahuda'yı kast ediyor, çünkü görüşü en güzel olan o idi. Bunun Rubil olduğu da söylenmiştir. **"Yusuf'u öldürmeyin"** çünkü öldürmek büyük günahdır. **"Onu kuyunun dibine atın"** ona gayabat denilmesi gözlerden kayıp olmasındandır. Nafi iki yerde cemi olarak **"gayabatil cübbi"** okumuştur. Sanki o kuyunun gayabatlari (farklı dipleri) varmış gibi. **"Gaybet"** ve şedde ile **"gayyabat"** da okunmuştur. **"Yeltekihu (onu alsın)"** **"kervanın biri"** ticaret için dolaşan bir kafiye. **"Eğer yaparsanız"** bana danıştığınızı yahut onu babasından ayırmayı.

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمِنَّا عَلَى يُوسُفَ
وَأَنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾ أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ
وَأَنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنَّ تَذْهَبُوا بِهِ
وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا
لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذَا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾
فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا
إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾

11 – Dediler: Ey babamız, sana ne oluyor da Yusuf'u bize güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini düşünenleriz.

12 – Onu yarın bizimle kıra gönder de bol bol yesin ve oynasın. Şüphesiz biz onun için elbette muhafızlarız.

13 – Yakup dedi: Şüphesiz onu götürmeniz beni üzer ve ben siz gafilken onu kurt yemesinden korkarım.

14 – Kardeşleri: Andolsun ki, biz bir topluluk iken onu kurt yerse, o takdirde biz, elbette ziyan edenlerden oluruz, dediler.

15 – Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya karar verince (bunu gerçekleştirdiler). Biz de ona: Andolsun ki, bu yaptıklarını farkında değillerken onlara haber vereceksin, diye vahyettik.

11- “Dediler: Ey babamız, sana ne oluyor da Yusuf'u bize güvenmiyorsun?” neden onun için korkuyorsun? “Biz onun iyiliğini düşünüyoruz” ona şefkât gösteriyoruz, onun için hayır istiyoruz. Ona karşı kıskançlıklarını görünce onlara güvenmemiştii; işte bu fikrinden caydırmak istediler. Meşhur kıraat işmam ile idgamdır. Nafi'den ise işmamı terk ettiği rivayet edilmiştir. İdgamı terk etmek ise şazdır, genel kurala aykırıdır. (Burada etmemeleri) çünkü misl harfler iki kelimeden oluşmuştur. Te'nin kesri ile “ti'menna” da okunmuştur.

12- “Onu yarın bizimle kıra gönder” çöle gönder, “yerta” (bol bol yesin)” meyvelerden ve benzeri şeylerden. Bu da ret'a'dan gelir ki bol-

luk demektir. “**ve yelab (oynasın)**” koşu yapmak ve ok atmakla. İbn Kesir ayn’ın kesri ile okumuş, onu irtea yertei’den kabul etmiştir. Nafi de bunda ve “yelibü”de kesre ve ye ile okumuştur. Kufelilerle Yakup da ye ve sükun ile fiili Yusuf’a isnat ederek (fail yaparak) okumuşlardır. “Yürtiü” de okunmuştur ki ertea maşiyetehu (davarını otlatmak) tan gelir. Aynelfi’lin kesri yertiü ve ref ile söz başı olarak “yelabu” da okunmuştur. **“Biz onun için muhafızlarız”** ona kötülükten koruruz.

13; 14- “Yakup dedi: Şüphesiz onu götürmeniz beni üzer” çünkü ayrılığına dayanmam, ona sabre demem. **“Ve onu kurt yemesinden korkarım”** çünkü o toprakta çok kurt vardı. Şöyle de denilmiştir: Rüyasında Yusuf’a bir kurdun saldırdığını gördü, ondan sakınırdı. İbn Kesir aslına bakarak hemze ile (zi’b), Nafi de Kalun rivayetinde böyle okumuştur. Ebu Amr vakf halinde; Asım ile İbn Amir de vakfen ve vaslen böyle okumuşlardır. Tezaebetir rihü deyiminden gelir ki rüzgar her taraftan esmektir. **“Sizler ondan gafiller iken”** yeme ve oyunla meşgul olduğunuz yahut onu korumaya fazla önem vermediğiniz için. **“Kalu lein ekelehüz zi’bü (kardeşleri; Andolsun ki, biz bir topluluk iken onu kurt yerse)”** lam kaseme hazırlık lamıdır, cevabı da **“o takdirde biz, elbette ziyan edenleriz”** kavlidir. Zayıf ve aldatılmış ya da ziyan etmeye layık olarak bilinmeye layıkız. “Ve nahnu”deki vav da hal içindir.

15- “Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya karar verince” onu içine atmağa karar verince, demektir. Bu kuyu Beytül mukaddes’in kuyusudur yahut Ürdün toprağında bir kuyudur yahut Mısır’la Medyen arasında yahut Yakub’un kaldığı yere üç fersah uzaklıkta bir kuyu idi. “Lemma”nın cevabı mahzuttur, ona eziyet ettiler demektir. Rivayete göre onu kıra götürünce ona işkence etmeye ve vurmağa başladılar, neredeyse onu öldüreceklerdi. O da bağıyor ve feryat ediyordu. Yahuda: Onu öldürmeyeceğinize bana söz vermiştiniz, dedi. Onu kuyuya getirdiler, içine sarkıttılar. Kenarından tuttu, bu sefer de ellerini bağladılar, gömleğini soydular. Çünkü ona kan bulaştırmak ve babalarını kandırmak istiyorlardı. O da: Kardeşlerim, gömleğimi bana verin, avret yerimi örteceğim, dedi. Onlar da: On bir yıldız ve aya ve güneşe yalvar, seni giydirsinler ve sana can yoldaşı olsun, dediler. Yusuf kuyunun yarısına ulaşınca, onu içine attılar. Kuyuda su vardı, içine düştü. Sonra içindeki bir kayaya gitti, kalktı, ağlamaya başladı. Cebrail vahiy getirdi, nitekim **“biz de ona vahyettik”** demiştir. Yusuf o zaman on yedi yaşında idi. Genç ergen olduğu da söylenmiştir, ona küçükken vahyedildi, tıpkı Yahya ile İsa’ya o yaşlarda edildiği gibi. Kasas’ta şöyle denilmiştir: İbrahim aleyhisselam ateşe atıldığı zaman elbisesi soyuldu; ona Cebrail cennet ipeklerinden bir elbise getirdi, ona giydirdi.

İbrahim de onu İshak'a, İshak da Yakub'a verdi, Yakup da onu muska yapıp Yusuf'un boynuna astı. Cebrail de onu çıkarıp Yusuf'a giydirdi. "Andolsun onlara bu yaptıklarını haber vereceksin" bunu onlara anlatacaksın. **"Onlar farkında değillerken"**. Senin Yusuf olduğunu bilmeden. Çünkü o zaman şanın çok yücelmiş olacak; kafalarından silindiği ve aradan insanı ve halini değiştirecek uzun zaman geçtiği için fark edemeyeceklerdir. Bu da Mısır'da onlara, zahire için geldikleri; onları tanıyıp da onların da tanımadığı zaman olacaktır. Onu rahatlatmak ve gönlünü hoş etmek için onu böyle müjdeledi. Şöyle de denilmiştir: "Farkında değillerken" kavli "evhayna"ya bağlıdır yani onlar farkında değillerken onu vahiy ile dinlendirdik demektir.

3. Cilt Yusuf Suresi

16. ayet ile başlayacaktır.